COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Lion
Feuchtwanger

BALADA SPANIOLĂ

Lion
Feuchtwanger

Balada spaniolă

Lion Feuchtwanger

Balada spaniolă

În românește de
EMERIC DEUTSCH
și I. CASSIAN-MĂTĂSARU

Editura UNIVERS
București • 1973

Coperta de H. Guttman

Lion Feuchtwanger
DIE JÜDIN VON TOLEDO
Aufbau-Verlag Berlin
1957

PARTEA ÎNTÎI

Regele se îndrăgostise nebunește de o evreică purtînd numele de Fermosa, Frumoasa, și și-a dat uitării nevasta.

Alfonso el Sabio, Crónica General, pe la 1270

Spre Toledo-a mers Alfonso
Cu regina tinerică
Și frumoasă. Dar iubirea
Orb te face. Amăgit fu
De iubire și se-ndrăgosti
De-o evreică ce Fermosa,
Deci „Frumoasa" se numea
Și-i zicea pe drept așa.
Și, cu ea, a dat uitării
Regele regina sa.

Intriga amoroasă a lui Alfonso al Optulea cu frumoasa evreică.
Romanza lui Lorenzo de Sepúlveda 1551.

Capitolul întîi

La optzeci de ani de la moartea profetului lor, Mahomed, musulmanii întemeiaseră un vast imperiu ce se întindea fără întrerupere de la hotarul indian, prin Asia şi Africa, de-a lungul coastei sudice a Mării Mediterane, pînă la ţărmul Oceanului Atlantic. În al optzecilea an al campaniei lor de cucerire, străbătînd îngusta strîmtoare din partea apuseană a Mediteranei, trecură dincolo, în „Andalús", în Spania, distruseră imperiul fondat acolo cu trei veacuri în urmă de către vizigoţii creştini şi, într-un avînt năvalnic, subjugară peninsula pînă la Pirinei.

Noii stăpîni aduceau cu ei o cultură superioară şi făcură din această ţară una din cele mai frumoase, mai bine orînduite şi mai dens populate din toată Europa. Construite după planurile unor arhitecţi pricepuţi şi ale unor edili înţelepţi, se înălţară oraşe noi, splendide, cum nu mai cunoscuse continentul de la romani încoace. Córdoba, reşedinţa califului occidental, trecea drept capitala întregului vest al continentului.

Musulmanii refăcură agricultura lăsată în paragină şi, folosind un sistem raţional de irigaţie, dăruiseră solului o fertilitate nebănuită. Printr-o tehnică nouă, foarte evoluată, încurajară meşteritul. Ţesătorii lor produceau covoare preţioase şi postăvuri fine, meşterii şi sculptorii ciopleau din lemn gingaşe obiecte de artă, iar cojocarii croiau felurite blănuri scumpe. Fierarii făureau obiecte de o măiestrie desăvîrşită, atît pentru vre-

muri de liniște cît și pentru război. Spadele, săbiile, pumnalele lor erau mai ascuțite și mai frumoase decît cele ale popoarelor nemusulmane. Făceau armuri din cele mai rezistente, tunuri cu bătaie lungă, arme secrete de care se pomenea cu neliniște în toată lumea creștină. Mai produceau și altceva, ceva înfricoșător, ceva foarte primejdios, un amestec exploziv ucigător, așa-zisul Foc Lichid.

Navigația musulmanilor spanioli, dirijată de matematicieni și astronomi încercați, ajunsese pe cît de rapidă pe atît de sigură, astfel că musulmanii erau în măsură să practice un comerț întins și să-și aprovizioneze piețele cu toate mărfurile imperiului islamic.

Artele și științele cunoscură o perioadă de înflorire cum nu se mai văzuse nicicînd pe aceste meleaguri. Măreția și grația se întreceau în a ornamenta casele într-un fel cu totul deosebit. Un ingenios sistem de învățămînt ramificat îngăduia oricui să se cultive după plac. Orașul Córdoba număra trei mii de școli, fiecare oraș mai important își avea universitatea proprie, existau biblioteci cum nu se mai văzuseră de la înflorirea Alexandriei elene. Filozofii lărgiră hotarele Coranului, transpuseră în modul lor de-a gîndi operele filozofilor greci, împrumutîndu-le noi înțelesuri. O artă a narațiunii, înfloritoare și variată, deschidea imaginației orizonturi neexplorate pînă atunci. Poeți de vază înnobilară bogata și sonora limbă arabă în așa fel încît să poată reda orice emoție sufletească.

Musulmanii se arătară blînzi față de cei subjugați. Pentru creștinii lor, au pus să se traducă evanghelia în limba arabă. Numeroșilor evrei, supuși de către vizigoții creștini unei severe legislații discriminatorii, le acordară drepturi cetățenești egale cu ale celorlalți. Da, se poate spune că sub dominația Islamului evreii din Spania duceau o viață plină de satisfacții, așa cum nu mai cunoscuseră de la prăbușirea propriului lor regat. Ajunseră chiar miniștri și medici curanți ai califilor, înființară ateliere de manufactură și vaste întreprinderi comerciale și își trimiteau corăbiile peste șapte mări și țări. Fără să-și uite propria lor literatură ebraică, transpuseră în limba arabă sisteme filozofice, îl traduseră

pe Aristotel şi îi contopiră învăţăturile cu cele cuprinse în Biblia lor, precum şi cu filozofia vieţii arabe. Creară o critică liberală şi îndrăzneaţă a Bibliei. Împrospătară arta poetică ebraică.

Această înfloritoare perioadă dură mai bine de trei secole. După care se abătu un violent uragan care îi puse capăt.

Iată cum s-au petrecut lucrurile : atunci cînd musulmanii cuceriseră peninsula, grupuri răzleţe de vizigoţi creştini se refugiaseră în regiunea muntoasă din nordul Spaniei, întemeiaseră în ţinutul acela greu accesibil mici stăpînuleţe independente şi, de acolo, continuaseră din generaţie în generaţie războiul împotriva musulmanilor, un război al cetelor de guerilă. Au luptat multă vreme singuri. Apoi însă Papa de la Roma proclamă lansarea unei cruciade iar vestiţi predicatori îndemnau în cuvinte înflăcărate la izgonirea Islamului din ţările smulse de musulmani din mîinile creştinilor. Şi iată că toţi cruciaţii de pretutindeni se alăturară urmaşilor războinici ai creştinilor, stăpînii de odinioară ai Spaniei. Timp de aproape patru secole fuseseră aşteptaţi aceşti ultimi vizigoţi, care acum înaintau spre miază-zi. Musulmanii, în moleşeala şi rafinamentul lor, nu putură ţine piept violenţei atacatorilor ; în decurs de numai cîteva decenii, creştinii recuceriseră întreaga jumătate de nord a peninsulei, pînă la apele fluviului Tajo.

Încolţiţi din ce în ce mai necruţător de oştile creştine, musulmanii cerură ajutorul semiţiilor înrudite din Africa, războinici cruzi şi fanatici, mulţi dintre ei veniţi din marele deşert de la sud, Sahara. Aceştia stăviliră înaintarea creştinilor, dar totodată îi izgoniră şi pe prinţii musulmani — oameni cultivaţi, cu idei liberale, care domniseră pînă atunci în Andaluzia — şi interziseră orice abatere de la credinţă ; califul african Iusuf puse stăpînire şi pe Andaluzia. Pentru a curăţa degrabă ţara de orice necredinţă, el convocă la cartierul lui general din Lucena pe reprezentanţii evreimii şi li se adresă în chipul următor : „În numele lui Allah cel atotmilostiv, Profetul s-a arătat îngăduitor cu strămoşii voştri aflaţi în ţările dreptcredincioşilor, dar numai cu o condiţie consemnată în cărţile cele vechi. Dacă Mesia al

vostru nu va veni pînă la trecerea unei jumătăți de mileniu, voi — așa precum au făgăduit strămoșii voștri — îl veți recunoaște pe Mahomed profet al profeților, și-i veți da uitării pe prorocii voștri. Cei cinci sute de ani, iată, au trecut. Supuneți-vă așadar învoielii, recunoașteți-l pe profet și deveniți musulmani. Ori, de nu, părăsiți Andalusul meu!"

Foarte mulți evrei, deși nu li se îngăduia să ia cu ei nimic din avutul lor, emigrară. Majoritatea în nordul Spaniei; căci creștinii care stăpîneau acum din nou acea parte a țării aveau nevoie, pentru a reconstrui regiunea devastată de război, de priceperea economică superioară, de îndemînarea meșteșugărească și de celelalte felurite însușiri ale evreilor. Le acordară deci drepturi cetățenești depline, refuzate evreilor de înaintașii lor, și în afară de acestea multe alte privilegii.

Alți evrei însă rămaseră în Spania musulmană și trecură la mahomedanism. Încercau în felul acesta să-și salveze averile și să plece eventual mai tîrziu, în împrejurări mai prielnice, în străinătate, unde să se întoarcă la vechea lor credință. Dar vezi că patria era dulce, viața în îmbietoarea țară Andaluzia era și ea dulce, așa că își tot amînau plecarea. Iar cînd, după moartea califului Iusuf, urmă la domnie un principe mai puțin aspru, evreii șovăiau cu atît mai mult. Și pînă la urmă nici nu se mai gîndiră să emigreze. E drept că necredincioșilor li se interzicea să rămînă în Andaluzia; dar pentru a-ți dovedi apartenența la religia mahomedană, era suficient dacă te arătai din cînd în cînd la moschee și rosteai de cinci ori pe zi profesiunea de credință: „Allah este Dumnezeu iar Mahomed profetul său". Foștii mozaici își puteau exercita în taină și mai departe datinile și în Andaluzia, cea fără de evrei, existau, prin anumite locuri tăinuite, sinagogi.

Totuși, acești evrei știau că secretul lor e cunoscut multora și că, în cazul izbucnirii unui nou război, erezia lor va trebui să iasă la iveală. Știau că dacă se va dezlănțui un nou război sfînt, ei ar fi pierduți. Și, așa cum le poruncea legea să se roage zilnic să fie mereu pace, o făceau nu numai din vîrful buzelor.

Cînd se așeză pe treptele dărăpănatei fîntîni țîșnitoare din curtea interioară, Ibrahim simți cît era de ostenit. Se plimbase o oră întreagă prin această casă părăginită.

Și zău că nu avea timp de pierdut. Trecuseră zece zile în cap de cînd se afla la Toledo, iar sfetnicii regelui îl zoreau pe drept cuvînt să răspundă dacă preia sau nu în îngrijire exclusivă încasarea tuturor dărilor.

Negustorul Ibrahim din regatul musulman Sevilla încheiase nu odată afaceri cu domnitorul creștin al Spaniei, dar de o tranzacție atît de amplă nu se apucase încă niciodată. De ani de zile finanțele regatului Castiliei stăteau prost, dar de cînd — în urmă cu cincisprezece luni — regele Alfonso pierduse nechibzuita sa campanie împotriva Sevillei, economia țării se dusese cu totul de rîpă. Don Alfonso avea nevoie de bani, de mulți bani, și asta cît mai degrabă.

Era bogat Ibrahim, negustorul din Sevilla. Poseda corăbii, numeroase proprietăți și se bucura de credit în multe orașe ale Islamului și în vadurile comerciale din Italia și Flandra. Dar dacă se încumeta în această afacere, trebuia să-și investească întreaga avere și nici cel mai isteț om nu putea ști dacă regatul Castiliei avea să iasă cu bine din situația încurcată pe care anii următori i-o rezervau fără doar și poate.

Pe de altă parte, regele Alfonso se arăta gata de enorme contraservicii. I se ofereau în gaj lui Ibrahim dările și taxele vamale, precum și veniturile minelor, drept care negustorul era convins că e suficient să procure banii ca să obțină condiții și mai favorabile, cum ar fi de pildă să i se încredințeze lui controlul *tuturor* veniturilor. Nu-i mai puțin adevărat că de cînd creștinii recuceriseră țara de la musulmani, negoțul și producția meșteșugărească decăzuseră; dar Castilia, cea mai mare dintre provinciile spaniole, era mănoasă, poseda din abundență bogății ale solului și Ibrahim se socotea în stare să readucă țara la vechea ei prosperitate.

Numai că o asemenea întreprindere nu putea fi dirijată de la distanță: ar fi trebuit s-o supravegheze el însuși la fața locului, ar fi trebuit să părăsească Sevilla lui musulmană și să se stabilească în creștinescul Toledo.

Era acum în vîrstă de cincizeci şi cinci de ani. Realizase tot ce-şi dorise. Unui bărbat la anii lui şi cu succesele dobîndite de-a lungul vieţii, nu-i era îngăduit nici măcar să cumpănească dacă să preia ori ba o asemenea sarcină riscantă.

Ibrahim şedea pe treptele dărîmate ale fîntînii ţîşnitoare, de mult secată, cu capul sprijinit în palmă, şi deodată îşi dădu seama: chiar dacă latura aventuroasă a afacerii i-ar fi fost de la început neîndoielnică, el tot ar fi venit la Toledo, aici, în casa asta.

Era chiar acea casă ridicolă, dărăpănată, care-l atrăgea mereu încoace.

Stăruia o legătură veche, ciudată între el şi casa aceea. El, Ibrahim, marele om de finanţe al mîndrei Seville, prietenul şi sfetnicul emirului, trecuse ce-i drept în tinereţe la credinţa Profetului, dar nu se născuse ca musulman ci ca evreu şi clădirea asta de aici, Castillo de Castro, aparţinuse strămoşilor săi, familiei Ibn Esra, în tot timpul domniei musulmanilor în Toledo. Dar cînd, cu o sută de ani în urmă, Alfonso din vremea aceea, al şaselea cu acest nume, cucerise oraşul de la musulmani, baronii de Castro puseseră stăpînire pe casă. Nu odată fusese Ibrahim la Toledo, zăbovind de fiecare dată, aruncînd priviri nostalgice mohorîtelor ziduri exterioare ale castelului. Acum, cînd regele alungase din Toledo familia Castro şi le-a luat casa, Ibrahim putea în sfîrşit s-o vadă şi pe dinăuntru şi să chibzuiască dacă să recapete vechea proprietate a strămoşilor.

Agale, dar cu ochii avizi, urcase multele trepte, cutreierase numeroase săli, camerele, coridoarele şi curţile. Era o clădire pustie, urîtă, mai mult cetate decît palat. Pe din afară, probabil că nici pe vremea cînd era locuită de strămoşii lui Ibrahim, familia Ibn Esra, clădirea nu fusese mai arătoasă. Dar fără îndoială că interiorul fusese înzestrat cu un confortabil mobilier arab iar curţile interioare trebuie să fi arătat ca nişte grădini liniştite. Era ademenitor să restaurezi casa strămoşească şi să faci din acest degradat Castillo de Castro, cu aspectul lui greoi, un măreţ Castillo Ibn Esra.

Ce de planuri nesăbuite! La Sevilla era seniorul negustorilor şi bine văzut la Curtea emirului alături de

poeți, artiști, învățați, pe care emirul îi adunase în preajma sa din toată lumea arabă. Acolo Ibrahim se simțea din toată inima la largul său, ca și dragii lui copii, fata Rehia și băiatul Ahmed. Nu era păcat și nebunie să-i treacă măcar prin gînd să schimbe nobila, măreața Sevilla pe barbarul Toledo ?

Nu era nebunie și de bunăseamă că nici păcat nu era.

Familia Ibn Esra, cea mai nobilă dintre cele evreiești din întreaga peninsulă, trecuse în ultimii o sută de ani prin multe încercări. Năpasta abătută asupra evreilor cînd africanii pătrunseseră în Andaluzia, o trăise și Ibrahim ca băiat, îl zicea pe atunci Iehuda Ibn Esra. Aidoma celorlalți evrei din regatul Sevilla, familia Ibn Esra se refugiase în Spania creștină, nordică. Lui însă, băiatului, familia i-a impus să rămînă pe loc și să treacă la mahomedanism ; se împrietenise cu fiul emirului, Abdulah, și sperau că astfel se va putea salva o parte din avere. Cînd Abdulah preluase domnia, îi restituise într-adevăr lui Ibrahim bogățiile familiei. Prințul știa că prietenul său aparține cu sufletul vechii sale credințe ; o mai știau și alții, dar i-o treceau cu vederea. Dar acum plutea amenințarea unui nou război al creștinilor împotriva dreptcredincioșilor lui Mahomed și, într-un asemenea război sfînt, emirul Abdulah nu l-ar mai fi putut ocroti pe ereticul Ibrahim. Acesta s-ar fi văzut nevoit să fugă, la fel ca strămoșii săi, să caute adăpost în Spania creștină, părăsindu-și averea, și să ajungă un biet cerșetor. Nu era deci mai înțelept să plece acum de bună voie la Toledo, în plină bogăție și strălucire ?

Căci n-ar trebui decît să vrea, ca să se poată bucura aici, la Toledo, de o considerație întru nimic mai puțină decît la Sevilla. La o simplă aluzie i se oferise perspectiva funcției lui Ibn Șoșan, dregătorul evreu al finanțelor, decedat cu trei ani în urmă. Fără îndoială că aici, la Toledo, ar putea dobîndi orice demnitate ar dori, chiar dacă s-ar reîntoarce pe față la iudaism.

Printr-o crăpătură a zidului, castelanul iscodi cu privirea curtea. De două ore se afla străinul aici ; ce vedea el la aceste ziduri dărăpănate ? Uite cum șade acolo, necredinciosul, de parcă ar fi la el acasă, ca și cum ar vrea să rămînă aici pentru totdeauna. Slujitorii străinului,

care-l aşteptau în curtea exterioară, povestiseră că în casa lui din Sevilla ar avea cincisprezece cai de rasă şi optzeci de slugi, printre care treizeci de negri. Erau bogaţi şi huzureau necredincioşii ăştia. Dar chiar dacă Regele Stăpînul Nostru suferise ultima oară o înfrîngere, va veni o vreme cînd Sfînta Fecioară şi Santiago se vor îndura de noi şi-i vom ucide pe musulmani şi le vom lua comorile.

Dar străinul încă nu dădea semne că ar vrea să plece.

Da, negustorul Ibrahim din Sevilla şedea locului şi visa mai departe. Niciciînd în viaţa lui nu fusese pus în faţa unei hotărîri atît de pline de riscuri. Căci atunci cînd africanii năvăliseră în Andaluzia şi el trecuse la credinţa Islamului, Ibrahim nu împlinise încă treisprezece ani, nu era deci răspunzător nici faţă de Dumnezeu, şi nici faţă de oameni, familia decisese tot. Dar acum trebuia să hotărască el însuşi.

Splendidă în maturitatea şi împlinirea ei, Sevilla strălucea. Dar, cum spunea vechiul său prieten Musa, era o maturitate trecută; soarele Islamului apusean depăşise apogeul, se afla în declin. Aici, în Spania creştină, în această Castilie, totul era încă la început, în plină ascensiune. Totul aici era primitiv. Dărîmaseră tot ce clădise Islamul şi cîrpiseră de bine, de rău tot ce se putea. Agricultura era sărăcăcioasă, patriarhală, toţi meşteşugarii foloseau mijloace învechite. Ţara era depopulată şi localnicii s-or fi priceput ei la război, dar nu şi la treburile păcii. El, Ibrahim, va atrage încoace oameni care au învăţat să creeze ceva, care se pricep să scoată la lumină ceea ce zace nefolosit în adîncurile pămîntului.

Va fi anevoios să insufli Castiliei decăzute aer proaspăt şi viaţă. Dar tocmai aceasta îl ispitea.

Fireşte că va avea pentru asta nevoie de timp, de ani lungi de pace netulburată.

Şi deodată simţi: da, era o chemare pe care o auzise încă atunci, în urmă cu cincisprezece luni, cînd Don Alfonso, după înfrîngerea suferită, ceruse armistiţiu emirului Sevillei. Războinicul Alfonso era dispus la tot felul de concesii, la cedarea unor teritorii, la o despăgubire de război mai însemnată, totuşi n-a vrut să accepte preten-

ţia emirului ca armistiţiul să dureze opt ani. El însă, Ibrahim, îl sfătuise stăruitor pe prietenul său, emirul, să insiste asupra acestui punct şi în schimb să se mulţumească eventual cu un cîştig de teritoriu ceva mai mic şi cu o despăgubire mai redusă. Şi pînă la urmă izbutise, iar cei opt ani buni şi lungi de armistiţiu fuseseră semnaţi şi pecetluiţi. Da, parcă Dumnezeu însuşi l-ar fi îmboldit atunci, l-a încurajat şi l-a îndemnat : „Luptă pentru pace. Nu te lăsa, luptă pentru pace !"

Şi aceeaşi chemare lăuntrică l-a împins să vină aici, la Toledo. Dacă izbucneşte un nou Război Sfînt — şi va izbucni — atunci belicosul Don Alfonso va fi tentat să rupă armistiţiul cu Sevilla. Dar de data asta el, Ibrahim, va fi prezent şi, recurgînd la şiretlicuri, ameninţări şi raţiune, îl va sfătui pe rege cum e mai bine şi, chiar dacă nu-l va putea împiedica pe Alfonso să intervină în război, va tărăgăna lucrurile cît mai mult.

Iar pentru evrei, pentru evreii lui va fi o binecuvîntare dacă la izbucnirea războiului el, Ibrahim, se va afla printre sfetnicii regelui. Ca şi în trecut, evreii vor fi cei dintîi asupra cărora se vor năpusti cruciaţii, el însă va ţine asupra capului lor mîna sa ocrotitoare.

Doar era fratele lor !

Negustorul Ibrahim din Sevilla nu mintea cînd se dădea drept islamit. Îl venera pe Allah şi pe profetul său, gusta din plin literatura şi cultura arabă. Datinele musulmanilor îi deveniseră dragi şi se obişnuise cu ele ; îşi făcea de cinci ori pe zi abluţiile rituale, se prosterna de cinci ori pînă la pămînt înspre Meca şi-şi rostea rugăciunile şi, ori de cîte ori se afla în faţa unei mari hotărîri sau înaintea unei acţiuni importante, simţea un imbold lăuntric să-l invoce pe Allah şi rostea primul verset din Coran. Dar cînd se întîlnea sîmbăta cu ceilalţi evrei din Sevilla, adunaţi în încăperile de jos ale locuinţei lui, în tainica lui casă de rugăciuni, ca să-l proslăvească pe Dumnezeul lui Israel şi să citească din Cartea Cărţilor, o fericire paşnică îi cobora în inimă. Ştia că asta îi era adevărata credinţă şi prin ea ajungea la cel mai curat adevăr şi se purifica de jumătăţile de adevăr din cursul săptămînii.

Da, Adonai, bătrînul Dumnezeu al strămoşilor săi, era cel ce-i semănase în suflet dorinţa amară, mîntuitoare de a se înapoia la Toledo.

S-a mai întîmplat odată, odinioară, cînd s-a abătut nenorocirea cea mare asupra evreilor din Andaluzia, ca un Ibn Esra, unchiul său Iehuda Ibn Esra, să poată fi de aici, din Castilia, mult mai folositor poporului său. Acest Iehuda, general al regelui de atunci, Alfonso al şaptelea, apărase fortăreaţa de frontieră Calatrava, şi ţinuse piept musulmanilor, dînd astfel posibilitate miilor, zecilor de mii de evrei încolţiţi să fugă şi să se pună la adăpost. Acum îi revine lui, fostului negustor Ibrahim, o misiune asemănătoare.

Se va reîntoarce în această casă.

Imaginaţia sa vie, viguroasă, îl făcea să vadă ca aievea cum va arăta casa. Din fîntîna arteziană ţîşnea iar apa, în curte totul era în floare, domnea linişte, umbră, în încăperile de atîta vreme nelocuite forfotea acum o viaţă lină, dar variată, piciorul călca pe covoare groase în locul neîmbietoarelor lespezi de piatră, pe pereţi se înşirau inscripţii, ebraice şi arabe, versete din Cartea Cărţilor şi stihuri ale poeţilor musulmani, iar pretutindeni curgea o apă răcoritoare, alinătoare, împrumutînd visurilor şi gîndurilor susurul şi ritmul ei.

Aşa va arăta casa şi în ea se va muta el, sub adevăratul său nume, Iehuda Ibn Esra.

Fără a trebui să le invoce, îi veneau în minte versete de binecuvîntare din cele ce aveau să-i împodobească locuinţa, versete din Cartea Cărţilor, care de aici înainte va înlocui pentru el Coranul. „Prăbuşească-se munţi şi dealuri, însă harul meu să nu se abată de la tine şi legămîntul meu de pace nicicînd să nu se frîngă între noi."

Un zîmbet vag de fericire îi lumină obrazul. Cu ochiul său lăuntric deslușea versetele înşirate în negru, albastru, roşu şi auriu de-a lungul frizei, împodobind pereţii iatacului său; i se vor întipări în inimă seara înainte ca el să adoarmă şi-l vor saluta dimineaţa cînd se va deştepta.

Se ridică, îşi dezmorţi membrele. Va trăi aici, la Toledo, în vechea casă refăcută a strămoşilor săi, va dărui bietei, sărăcăcioasei Castilii un suflu nou, va ajuta

din răsputeri să se mențină pacea și va asigura năpăstuitului popor al lui Israel un loc de refugiu.

Manrique de Lara, primul ministru, îl lămuri pe Don Alfonso cu privire la textul contractelor încheiate cu negustorul Ibrahim din Sevilla, care așteptau doar să fie semnate. Regina era și ea de față. Principesele Spaniei creștine erau dintotdeauna părtașe la exercitarea puterii de stat și aveau privilegiul de a participa la treburile țării.

Cele trei documente, consemnînd în limba arabă cele convenite, se aflau pe masă. Contractele erau complicate și-i trebui mult timp lui Don Manrique să explice toate amănuntele.

Regele asculta numai cu jumătate ureche. A fost nevoie ca Doña Leonor și primul ministru să stăruie îndelung pe lîngă el pînă să-l înduplece să primească în serviciul său pe un necredincios. Doar acest om purta vina principală că regelui i se impuseseră condiții aspre prin tratatul de pace pe care fusese silit să-l semneze atunci, în urmă cu cincisprezece luni.

Acel tratat de pace! Sfetnicii lui i-au băgat în cap că e avantajos. E drept că don Alfonso n-a fost obligat, așa cum se temea, să cedeze fortăreața Alarcos, orașul drag lui, cucerit de el de la inamic în prima campanie și anexat regatului său, și nici despăgubirile de război impuse n-au fost excesiv de mari. Dar opt ani de armistițiu! Tînărul și impetuosul rege, ostaș din cap pînă-n picioare, nu vedea cum ar putea găsi răbdarea necesară să lase necredincioșilor răgazul de a se făli opt ani nesfîrșit de lungi cu izbînda lor. Și tocmai cu omul care l-a constrîns atunci să semneze rușinosul tratat, să încheie acum un al doilea acord cu consecințe atît de grave! Să-l aibă de aci înainte mereu în preajma sa pe omul acesta și să dea ascultare propunerilor sale suspecte! Pe de altă parte, însă, l-au convins argumentele invocate de înțeleapta lui regină și de încercatul său prieten Manrique: de cînd și-a dat obștescul sfîrșit Ibn Șoșan, bunul și bogatul său evreu, devenise din ce în ce mai dificil să obțină bani de la marii negustori și cămătari ai lumii și n-a mai rămas nimeni în afară de acest Ibrahim

din Sevilla care să-l scape de încurcăturile sale financiare.

În timp ce-l asculta distrat pe Manrique, regele o privea îngîndurat pe Doña Leonor.

Se lăsa rareori văzută în palatul regal din Toledo. Se născuse în ducatul de Aquitania, în blînda Francie meridională, unde moravurile erau curtenitoare şi graţioase, astfel că viaţa la Toledo, deşi oraşul se afla de peste o sută de ani în mîinile regilor Castiliei, i se părea încă dură şi aspră ca într-o tabără ostăşească. Chiar dacă îl înţelegea pe Don Alfonso că-şi petrece cea mai mare parte a timpului în această capitală a lui, în imediata apropiere a veşnicului duşman, prefera să-şi aibă Curtea în nordul Castiliei, la Burgos, în vecinătatea patriei ei.

Fără să fi vorbit cu cineva despre asta, Alfonso ştia prea bine de ce de data asta Doña Leonor venise la Toledo. Fără îndoială că lucrul se datora rugăminţilor lui Don Manrique. Acest sfetnic şi prieten drag al lui a presupus de bună seamă că fără ajutorul ei nu-l va putea determina pe rege să-l numească pe necredincios cancelar al său. Şi totuşi pricepuse destul de repede că era necesar s-o facă şi ar fi consimţit să accepte chiar şi fără îndemnul Doñei Leonor. Dar era bucuros că se împotrivise atît de mult; îi făcea plăcere s-o aibă pe Doña Leonor lîngă dînsul.

Cu cîtă grijă se gătise! Şi doar nu era vorba decît de un raport al bravului Manrique. Ei îi plăcea totdeauna să fie cît mai fermecătoare şi în acelaşi timp maiestuoasă. Pe Don Alfonso toate acestea îl amuzau şi le vedea cu plăcere. Era abia o copilă cînd, acum cincisprezece ani, părăsise Curtea părintelui ei, Henric al Angliei, ca să-i fie adusă ca mireasă; dar în toţi aceşti ani petrecuţi în sărăcăcioasa şi austera lui Castilie, unde din pricina veşnicei stări de război nu mai rămînea timp pentru manifestări de curtoazie, ea păstrase gustul de acasă pentru manierele cavalereşti de la Curte, atît de pline de graţie.

Şi acum, copilăroasă în ciuda celor douăzeci şi nouă de ani ai ei, şedea în rochia ei grea, pompoasă. Fără să fie înaltă, părea impunătoare cu diadema ce-i cuprindea părul blond, bogat. De sub fruntea înaltă, frumos boltită,

ochii ei mari, verzi și inteligenți, priveau poate puțin cam prea rece și scrutător, dar un surîs ușor, enigmatic, împrumuta obrazului calm o expresie caldă, prietenoasă.

N-are decît să se amuze pe socoteala lui, draga de Doña Leonor. Dumnezeu îi dăduse și lui destulă minte și pricepea tot atît de bine ca ea și ca tatăl ei, regele britanic, că în zilele noastre economia regatului său nu era mai puțin importantă decît oștirea. Dar perfidele drumuri ocolite, deși puteau duce la țintă mai sigur decît spada, lui unul i se păreau prea lente și prea plicticoase. El era soldat și nu calculator, era soldat și nimic altceva decît soldat. Și asta era bine într-o vreme cînd Dumnezeu hărăzise regilor lumii creștine misiunea de a duce o luptă neobosită împotriva păgînilor.

Și Doña Leonor se lăsase furată de gînduri. Vedea pe chipul lui Alfonso al ei că îl frămîntau sentimente contradictorii ; cînd pricepea și se supunea, cînd scrîșnea din dinți și se revolta. Om politic nu era ; și nimeni n-o știa mai bine decît ea, fiica unui rege și a unei regine, a căror politică îndrăzneață și abilă ținea de zeci de ani lumea cu sufletul la gură. Cînd voia, Alfonso știa să fie foarte isteț, dar firea lui neastîmpărată îl făcea să o ia razna, dărîmîndu-și mereu zidul rațiunii. Dar tocmai pentru această clocotitoare și impulsivă energie îl iubea ea.

— Vezi tu, rege, și tu, Doña Leonor, conchise în cele din urmă Don Manrique, Ibrahim n-a renunțat la nici una din condițiile lui. Dar și oferă mai mult decît ar putea-o face oricine altul.

Don Alfonso rosti supărat :

— Și pe deasupra își mai ia și Castillo ! Ca *alboroque!*

„Alboroque" era denumirea ce se dădea uzualului dar de curtoazie care însoțea încheierea unei înțelegeri.

— Nu, domnul și regele meu, răspunse Don Manrique. Iartă-mă că am uitat să ți-o spun. Nu vrea să capete Castillo în dar. Vrea să-l cumpere. Oferă o mie de *maravedi* de aur.

Era o sumă enormă, mult mai mult decît valora hardughia aceea. O asemenea „largesse", o astfel de generozitate se potrivea unui domn de neam mare ; dar cînd venea de la un oarecare negustor Ibrahim din Sevilla, nu în-

semna oare o impertinență ? Alfonso se ridică și începu să se plimbe de colo-colo.

Doña Leonor îl urmărea cu privirea. N-o să-i fie ușor acestui Ibrahim să-i intre în voie lui Alfonso al ei. La urma urmei Alfonso era un cavaler, un cavaler castilian. Ce bine arăta, un bărbat în toată puterea cuvîntului și, în ciuda celor treizeci de ani ai săi, un băiețandru încă. Leonor își petrecuse o parte a copilăriei în castelul Domfront ; acolo, cioplit în lemn, se găsea un Sfînt Gheorghe mare, tînăr, amenințător, care ocrotea plin de vigoare castelul, și chipul lui amintea mereu expresia cutezătoare, dîrză a uscățivei fețe a lui Alfonso. Îi plăcea totul la el, părul blond-roșcat, barba scurtă, rasă în jurul buzelor în așa fel încît gura lunguiață, îngustă, ieșea bine conturată în evidență. Dar cel mai mult îi plăceau ochii lui cenușii, înflăcărați care, cînd îl impresiona ceva, căpătau o strălucire vie, prevestitoare de furtună. Așa era și de astă dată.

— Nu cere decît o *singură* favoare, urmă Manrique. Roagă să i se îngăduie să apară în fața maiestății-tale pentru a primi din chiar mîna ta documentele și semnătura de acceptare. Emirul său — adăugă Manrique — i-a conferit rangul de cavaler, pe care el pune preț. Amintește-ți, Don Alfonso, că în țările necredincioșilor un negustor nu se bucură de mai puțină vază decît un militar, căci însuși profetul lor n-a fost la urma urmei decît un negustor.

Alfonso rîse, dintr-o dată bine dispus ; cînd rîdea, strălucea de tinerețe.

— Dar sper că nu trebuie să vorbesc cu el în limba ebraică ! exclamă el.

— Latineasca lui poate fi lesne înțeleasă, răspunse cu tact Manrique. Dar și castiliana o vorbește destul de bine.

Don Alfonso, iar fără nici o tranziție, redeveni grav.

— Nu am nimic împotriva unui Alfakim, a unui medic savant evreu, zise el, dar să fac din evreul vostru un *escrivano mayor* — trebuie totuși să înțelegeți și voi că așa ceva îmi repugnă.

Don Manrique expuse din nou ceea ce în ultimele săptămîni îi explicase regelui nu odată :

— Timp de un secol întreg a trebuit să purtăm război și să facem cuceriri, deci n-am avut răgaz să ne preocupăm

de economia țării. Alții au avut timp. Dacă vrem să-i ajungem din urmă, avem nevoie de istețime, de elocvență, de pricepere în negoț.

— Și tatăl meu, interveni Doña Leonor, are pe Aaron al său din Lincoln. Îl bagă el din cînd în cînd la închisoare, dar de fiecare dată îl scoate de acolo și îi dă domenii și titluri.

Iar Don Manrique conchise :

— I-ar fi mers mai bine Castiliei dacă nu murea evreul nostru, Ibn Șoșan.

Don Alfonso se întunecă. Evocarea îl contraria. Ar fi vrut să pornească încă de acum patru ani campania împotriva emirului din Sevilla, campanie care se încheiase atît de dezastruos, și numai bătrînul Ibn Șoșan îl reținuse atunci. Acum e evident că locul defunctului ar urma să-l ocupe acest Ibrahim din Sevilla — doar acest lucru îl doreau Doña Leonor și Manrique — omul care să-l ferească de hotărîri pripite. Poate mai mult pentru asta decît din motive economice l-au sfătuit atît de stăruitor să-l angajeze pe evreu. Îl considerau pe el, pe Alfonso, prea impulsiv, prea belicos, nu-l credeau capabil de acea răbdare abilă, meschină, atît de necesară unui rege în aceste vremuri mercantile.

— Și, pe lîngă toate, mai sînt redactate și în limba arabă ! zise el fără chef despăturind documentele. Nici măcar nu pot citi ca lumea ceea ce urmează să iscălesc.

Don Manrique îi ghicea gîndurile ; voia să mai amîne semnarea.

— Dacă asta ți-e vrerea, o, rege, răspunse el serviabil, pun să se redacteze contractele în latinește.

— Bine, încuviință Alfonso. Și nu mi-l convoca pe evreu înainte de miercuri.

Audiența destinată schimbului de semnături avu loc într-o mică încăpere a palatului. Doña Leonor își exprimase dorința să fie ea de față ; era de fapt curioasă să-l cunoască pe evreu.

Don Manrique se prezentase în ținută de ceremonie : purta, prins de un lanț de aur la gît, semnul distinctiv al consilierului intim al regelui, placheta cu stema Castiliei, cele trei turnuri ale „Țării Castelelor". Și Doña Leonor

era în ţinută de gală. În schimb Alfonso se îmbrăcase ca de casă, nicidecum aşa cum s-ar fi cuvenit pentru un prilej oficial ; purta un fel de tunică scurtă cu mîneci largi, fluturătoare, şi în picioare o încălţăminte comodă.

Toată lumea se aştepta ca Ibrahim, aşa cum era uzanţa, să-şi plece genunchiul în faţa regelui. Numai că el nu era încă supusul monarhului, ci mai degrabă un mare senior al imperiului musulman. De aceea se şi prezentase în îmbrăcămintea Spaniei islamice şi deasupra purta mantia căptuşită cu albastru a demnitarului care călătoreşte cu permis de liberă trecere la Curtea unui rege creştin. Se mulţumi doar să salute cu o plecăciune adîncă pe Doña Leonor, pe Don Alfonso şi pe Don Manrique.

Regina vorbi cea dintîi.

— Pacea să te însoţească, Ibrahim din Sevilla, grăi ea în limba arabă.

Persoanele culte, chiar şi cele din regatele creştine ale peninsulei, vorbeau, pe lîngă latină, şi araba.

Politeţa faţă de oaspete ar fi cerut ca şi Alfonso să i se adreseze în arabă şi chiar aşa avusese de gînd. Dar aroganţa omului care nu îngenunchiase în faţa lui îl făcu să-i vorbească în latineşte.

— Salve, domine Ibrahim ! îl salută el morocănos.

Don Manrique expuse în cîteva fraze generale scopul vizitei negustorului Ibrahim. În acest timp Doña Leonor, privind drept înaintea ei şi zîmbind calm, ceremonios, aşa cum se potriveşte unei doamne, îl examina pe bărbatul din faţa ei. Era de statură mijlocie, dar încălţămintea cu tocuri înalte şi ţinuta lui dreaptă încă degajată îl făceau să pară înalt. Din obrazul măsliniu, încadrat de o barbă scurtă, te priveau doi ochi liniştiţi, migdalaţi, cu o expresie inteligentă, întrucîtva trufaşă. Mantia albastră, de curtean, lungă şi frumos croită, îi atîrna de pe umeri. Doña Leonor admira cu jind preţioasa stofă ; în lumea creştină era greu să-ţi procuri asemenea postăvuri. Dar să fie el numai în serviciul ei şi poate că o să-i aducă şi ei astfel de ţesături şi chiar anumite parfumuri de-a dreptul miraculoase de care auzise vorbindu-se atît.

Regele se aşezase pe un pat pliant, un fel de sofa ; acolo şedea el pe jumătate culcat, într-o atitudine voit neglijentă.

— Vreau să sper, rosti el după ce Don Manrique își încheiase expunerea, că vei procura la timp cele douăzeci de mii de *maravedi* de aur pe care te-ai obligat să-i avansezi.

— Douăzeci de mii de *maravedi* de aur sînt mulți bani, răspunse Ibrahim, și cinci luni sînt un timp scurt. Dar banii vor sosi peste cinci luni, o, rege, cu condiția ca împuternicirile ce mi le conferă pactul să nu rămînă numai pe pergament.

— Îndoielile tale sînt ușor de înțeles, Ibrahim din Sevilla, zise regele, împuternicirile ce ți le-ai asigurat sînt de-a dreptul fără precedent. Sfetnicii mei afirmă că vrei să pui mîna pe tot ce mi-a fost hărăzit prin voia Domnului, pe dările mele, pe fondurile mele publice, pe toate taxele vamale, pe minele mele de fier și de sare. Pari un om nesățios, Ibrahim din Sevilla.

Negustorul replică liniștit :

— Sînt greu de săturat, o, rege, fiindcă trebuie să te satur și pe tine. Dacă e cineva înfometat, acela ești tu. *Eu* sînt cel ce plătește pînă una-alta cele douăzeci de mii de *maravedi*. Rămîne de văzut cît se va putea încasa din veniturile tale, mie revenindu-mi doar un mic comision. Granzii și ricoshombrii tăi sînt niște domni dificili și brutali. Iartă-i, doamnă, negustorului — grăi el cu o plecăciune adîncă în fața reginei și continuă în arăbește — dacă și-a îngăduit să vorbească în eterica ta prezență despre niște lucruri atît de prozaice și de plictisitoare.

Însă Don Alfonso stărui :

— Aș fi găsit cu cale ca tu să te fi mulțumit cu demnitatea de alfakim al meu, ca evreul Ibn Șoșan. A fost un evreu bun și regret că l-am pierdut.

— Mă onorează nespus, o, rege, răspunse Ibrahim, că îmi încredințezi succesiunea acestui înțelept și iscusit bărbat. Numai că dacă ar fi să te slujesc așa cum îmi poruncește dorința mea fierbinte, nu m-aș putea mulțumi numai cu împuternicirile deținute de nobilul Ibn Șoșan — facă Allah să aibă el parte de toate plăcerile raiului.

Dar regele, ca și cum celălalt n-ar fi spus nimic, continuă trecînd de astă dată la limba țării, la latina de rînd, castiliana :

— Dar faptul că ai cerut să mînuieşti sigiliul meu, asta, ca să mă exprim cu indulgenţă, am găsit că e necuviincios.

— Nu pot încasa dările tale, o, rege, răspunse calm negustorul exprimîndu-se greoi în castiliană, dacă nu sînt decît alfakimul tău. Trebuia să cer să-ţi fiu şi *escrivano*. Căci nefiind păstrător al sigiliului tău, granzii tăi nu-mi vor da ascultare.

— Glasul tău şi vorbele ce le alegi, rosti Don Alfonso, sînt pline de modestie. Dar pe mine nu mă amăgeşti. Căci gîndul tău e foarte trufaş, aş putea chiar spune — şi folosi un termen foarte tare din latina de rînd — că e neobrăzat.

Manrique se grăbi să intervină :

— Maiestatea-sa găseşte că eşti conştient de valoarea ta.

— Da, rosti prietenos Doña Leonor cu vocea ei cristalină într-o foarte bună latinească, da, chiar asta a vrut să spună regele.

Din nou negustorul făcu o adîncă plecăciune, mai întîi în faţa Leonorei, apoi în cea a lui Alfonso.

— Îmi cunosc valoarea, zise el, şi ştiu cît preţuiesc dările regatului. Să nu fiu greşit înţeles, urmă el, nici de tine, doamnă, nici de tine, rege mare şi mîndru, şi nici de tine, nobile Don Manrique. Dumnezeu a binecuvîntat această frumoasă ţară a Castiliei cu multe comori şi cu posibilităţi aproape nesfîrşite. Dar războaiele pe care maiestatea-ta şi strămoşii tăi aţi fost siliţi să le purtaţi, nu v-au îngăduit răgazul să vă folosiţi de aceste daruri cereşti. Acum ai hotărît, o, rege, să asiguri ţărilor tale opt ani de pace. Cîte avuţii nu se vor putea scoate din munţii şi din pămînturile tale roditoare şi din rîurile tale ! Cunosc oameni care-i pot învăţa pe supuşii tăi să lucreze ogorul cu cît mai mult folos şi să sporească numărul vitelor lor. Şi văd fierul care zace în munţii tăi, fier preţios, în grămezi uriaşe. Văd cuprul, lapislazuli, mercurul, argintul şi voi aduce mîini dibace să le extragă, să le prepare şi să le amestece, să le alieze şi să le forjeze. Voi aduce din ţările islamice meşteri care să facă armurăriile tale egale celor din Sevilla şi din Córdoba. Şi mai există un material despre care voi, cei din aceste

țări, nordice, abia dacă ați auzit, un material — i se zice hîrtie — pe care se poate scrie mai ușor decît pe pergament și, dacă-i știi secretul de fabricație, e de cincisprezece ori mai ieftin decît pergamentul, iar pe malurile fluviului tău Tajo se găsește tot ce e necesar producerii lui. Și atunci știința, gîndirea, poezia se vor îmbogăți, vor deveni mai profunde în țările voastre, o, rege, și tu, regină.

Vorbea cu elan și cu convingere, își îndrepta privirea vie și blînd-pătrunzătoare cînd spre rege, cînd spre Doña Leonor, și ei îl ascultau cu interes, aproape emoționați pe acest bărbat elocvent. Don Alfonso găsea cam ridicol, da, ba chiar nițel suspect ceea ce debita acest Ibrahim; bunurile nu se dobîndesc prin muncă și sudoare, ele se cuceresc cu spada. Dar Alfonso nu era lipsit de imaginație, vedea comorile și prosperitatea a căror perspectivă i-o deschidea acest om. Un zîmbet larg, înveselit, îi lumina obrazul, părea din nou foarte tînăr și Doña Leonor îl găsea deosebit de atrăgător.

Și iată că Alfonso deschise gura și recunoscu :

— Vorbești bine, Ibrahim din Sevilla, și poate că vei putea înfăptui o parte din ceea ce făgăduiești. Pari un bărbat deștept și iscusit.

Dar de parcă ar fi regretat că se lăsase furat de vorbăria negustorească și că proferase asemenea cuvinte de laudă, regele își schimbă brusc atitudinea și reluă pe un ton de zeflemea :

— Aud că ai plătit un preț mare pentru Castillo al meu, fostul Castillo de Castro. Ai cumva o familie numeroasă, de-ți trebuie o locuință atît de încăpătoare ?

— Am un fiu și o fiică, răspunse negustorul. Dar îmi place să am în preajma mea prieteni, să mă sfătuiesc și să mă întrețin cu ei. Mai sînt și mulți dintre cei ce fac apel la ajutorul meu și Dumnezeu vede cu ochi buni cînd nu refuzi ocrotire celor nevoiași.

— Plătești un preț cam prea mare, zise regele, ca să-i faci pe plac Dumnezeului tău. Aș fi preferat să-ți las pentru toată viața Castillo fără nici o plată, în chip de *alboroque*.

— Casa, replică respectuos negustorul, nu s-a numit dintotdeauna Castillo de Castro. Se chema pe vremuri Kasr Ibn Esra și de aceea țineam să-mi aparțină. Sfetnicii

tăi, o, rege, ţi-au spus de bună seamă că, în ciuda numelui meu arab, sînt un coborîtor al neamului Ibn Esra şi cei din această spiţă nu locuiesc cu plăcere în case ce nu-s ale lor. Nu aroganţa, maiestate, continuă el, şi acum glasul îi deveni confidenţial, respectuos şi blînd, nu aroganţa m-a îndemnat să solicit un alt *alboroque*.

Mirată, Doña Leonor întrebă :

— Un alt *alboroque* ?

— Domnul *escrivano mayor*, o lămuri Don Manrique, a cerut şi a obţinut de la noi dreptul de a primi zilnic pentru bucătăria lui un miel din turmele de pe domeniile regale.

— Ţin la acest privilegiu, preciză Ibrahim adresîndu-se regelui, fiindcă bunicul tău, augustul împărat Alfonso, i-a acordat unchiului meu un avantaj asemănător. Am de gînd, dacă mă stabilesc la Toledo şi intru în slujba ta, să mă întorc în faţa întregii lumi la credinţa strămoşilor mei, să mă lepăd de numele Ibrahim şi să-mi zică iar Iehuda Ibn Esra, la fel cu acel unchi al meu care a apărat pentru bunicul măriei-tale fortăreaţa Calatrava. Fie-mi îngăduită o vorbă de o sinceritate nesăbuită, o, rege şi regină. Dacă aş putea face asta la Sevilla, nu aş părăsi frumoasa mea patrie.

— Ne bucură că preţuieşti toleranţa noastră, vorbi Doña Leonor.

Dar Alfonso întrebă fără ocolişuri :

— Oare nu vei întîmpina greutăţi dacă pleci din Sevilla ?

— Dacă-mi lichidez afacerile acolo, ripostă Iehuda, bineînţeles că o voi face în pierdere. La alte greutăţi nu mă aştept. Dumnezeu s-a milostivit de mine şi mi-a dăruit afecţiunea emirului. E un bărbat de înaltă înţelegere, cu o minte deschisă şi, dac-ar depinde numai de el, m-aş putea declara şi la Sevilla de credinţa strămoşilor mei. Emirul va înţelege motivele mele şi nu mă va împiedica să plec.

Alfonso îl privea cercetător pe acest om de o ţinută respectuoasă şi supusă care stătea în faţa lui şi îi vorbea deschis cu atîta cutezanţă. Negustorul îi părea diabolic de deştept dar nu mai puţin primejdios. Dacă îşi trăda

prietenul, pe emir, îi va păstra oare credința lui, străinului, creștinului ? De parcă i-ar fi ghicit gîndurile, Iehuda zise cu o nuanță de veselie în glas :

— Odată Sevilla părăsită, firește că nu mă voi mai putea reîntoarce acolo. Vezi așadar, o, rege, că dacă nu te voi sluji bine, voi fi în mîna ta.

Scurt, aproape supărat, Don Alfonso spuse :

— Acum semnez.

Înainte obișnuia să-și scrie numele în latinește : „Alfonsus Rex Castiliae" sau „Ego Rex" ; în ultima vreme iscălea tot mai des în limba poporului, în latina de rînd, în romană, în castiliană.

— Îți ajunge, sper, remarcă el cu ironie, dacă mă rezum la „Yo el Rey" ?

Iehuda răspunse glumind :

— Parafa ta ornamentală mi-ar ajunge și ea, o, rege !

Don Manrique îi întinse lui Alfonso pana. Întunecat la față, repede, înbufnat, regele semnă cele trei documente ca unul care s-ar avînta într-o aventură neplăcută, dar inevitabilă. Iehuda îl privea. Era pe deplin satisfăcut de rezultat, năpădit de o plăcută încordare cu privire la viitor. Era recunoscător soartei, dumnezeului său Allah, dumnezeului său Adonai. Simțea cum ființa islamică se depărta de el și, pe neașteptate, se înfiripau într-însul cuvintele binecuvîntării, pe care trebuia să le rostească în copilărie atunci cînd dobîndea ceva nou : „Slavă Ție, Adonai, Dumnezeul Nostru, care m-ai ajutat să ajung și să apuc să trăiesc ziua aceasta."

Apoi semnă și el la rîndul lui actele și, plin de respect, dar cu un aer ce trăda o așteptare, o curiozitate nițel șăgalnică, le prezentă regelui. Într-adevăr, Alfonso era și el surprins văzînd iscălitura, ridică sprîncenele și își încreți fruntea ; erau niște litere ciudate.

— Ce înseamnă asta ? exclamă el. Doar nu-i în arabă ?

— Mi-am îngăduit, mărite rege, explică politicos Iehuda, să semnez în ebraică.

Și urmă respectuos :

— Unchiul meu, care, din grația augustului tău bunic, a fost ridicat la rangul de principe, iscălea totdeauna în ebraică : „Iehuda Ibn Esra-Ha-Nasi, principele".

Alfonso ridică din umeri şi se întoarse spre Doña Leonor ; era vădit că socotea audienţa încheiată.

În acel moment, Iehuda rosti :

— Rog să mi se acorde favoarea mănuşii.

Numai că mănuşa era simbolul unei însărcinări importante dată de un cavaler altui cavaler ; după îndeplinirea cu succes a însărcinării, mănuşa urma să fie restituită.

Alfonso găsi că înghiţise în această oră destule obrăznicii şi se pregătea să dea o ripostă usturătoare ; dar o privire semnificativă a Doñei Leonor îl reţinu. Aşa că zise :

— Fie !

Şi acum Iehuda îngenunche. Iar Alfonso îi dădu mănuşa.

După aceea însă, de parcă s-ar fi jenat de cele întîmplate şi ar fi vrut să reia firul audienţei şi s-o reducă la ceea ce era de fapt, la o simplă afacere, Alfonso grăi :

— Aşa, şi acum fă-mi cît mai repede rost de cele douăzeci de mii de *maravedi !*

Dar Doña Leonor, cu ochii ei mari şi verzi aţintiţi iscoditor, niţeluş cam şăgalnic, asupra lui Iehuda, spuse cu glasul ei cristalin :

— Ne bucură că te-am cunoscut, domnule *escrivano.*

Înainte de a părăsi oraşul Toledo şi a se înapoia la Sevilla ca să-şi lichideze treburile, Iehuda făcu o vizită lui Don Ephraim Bar Abba, preşedintele comunităţii evreieşti, aşa-zisa „Aljama".

Don Ephraim era un bărbat mic de statură, avea vreo şaizeci de ani, cu o înfăţişare insignifiantă la chip şi îmbrăcăminte ; nimeni nu ar fi putut bănui cît de mare era puterea lui. Căci funcţia de preşedinte al comunităţii evreieşti din Toledo era egală cu a unui principe. Această Aljama, comunitatea evreiască adică, avea o jurisdicţie a sa proprie, nici o autoritate nu avea dreptul să intervină în treburile ei, nu era subordonată nimănui, decît „Pàrnas"-ului ei, Don Ephraim, şi regelui.

Don Ephraim şedea, mic şi dîrdîind de frig, în încăperea ticsită cu mobilier casnic şi de cărţi. În ciuda vremii călduroase, era înfăşurat într-un halat îmblănit şi îşi încălzea picioarele la o tavă cu jăratic din faţa lui. Era bine informat de cele ce se petreceau la castelul regal şi, cu

toate că înscăunarea negustorului Ibrahim urma să fie adusă la cunoştinţa publică abia după mutarea lui definitivă la Toledo, Don Ephraim ştia că omul din Sevilla preluase administrarea tuturor dărilor şi că devenise succesorul alfakimului Ibn Şoşan. I se oferise şi lui cîndva atît administrarea cît şi funcţia, dar afacerea cu dările i se păruse prea riscantă iar funcţia de alfakim, tocmai din pricina strălucirii ei, prea primejdioasă. Cunoştea biografia negustorului Ibrahim, ştia că rămăsese în ascuns evreu şi înţelegea motivele personale şi cele de interes public ce-l puteau determina să se mute în Castilia. Ephraim făcuse de multe ori împreună cu el afaceri importante şi de multe ori îl concurase chiar şi îi displăcea gîndul că acest echivoc descendent al stirpei Ibn Esra îşi strămută în al său Toledo sediul principal al întreprinderilor sale.

Don Ephraim şedea scărpinîndu-şi palma de la o mînă cu unghiile celeilalte, şi aştepta să afle ce avea să-i spună oaspetele său. Don Iehuda începu discuţia în ebraică, într-o ebraică literară, cît se poate de îngrijită. Îl informă din capul locului pe Don Ephraim că preluase administrarea veniturilor vistieriei regale din Toledo şi din întreaga Castilie.

— După cum aud, ai respins oferta asta, spuse el cu afabilitate.

— Da, răspunse Don Ephraim. Am cumpănit şi am calculat şi am refuzat. Am refuzat de asemenea să devin succesorul alfakimului nostru Ibn Şoşan — binecuvîntată fie-i amintirea! Funcţia mi s-a părut prea strălucită pentru un om modest.

— Eu am acceptat-o, rosti simplu Don Iehuda.

Don Ephraim se ridică şi se înclină :

— Sluga ta preaplecată îţi doreşte noroc, domnule alfakim, zise el şi cum Iehuda nu răspunse decît printr-un zîmbet uşor, Don Ephraim urmă : Sau poate că e cazul să spun domnule alfakim mayor ?

— Maiestatea-sa regele, replică Don Iehuda, abia stăpînindu-şi un sentiment de triumf, a binevoit să mă ridice la rangul unuia din „familiares“ ai săi. Da, Don Ephraim, voi fi unul din cei patru consilieri intimi ai lui şi voi

avea un loc în Curia. Voi administra în calitate de *escrivano mayor* toate afacerile regelui și stăpînului nostru.

Don Ephraim asculta toate acestea cu un sentiment în care se amestecau admirația și aversiunea, bucuria și dezgustul. Își spunea : oare cu cît trebuie să fie plătit omul acesta temerar și amator de riscuri pentru sarcina ce și-a asumat-o ! Și : încotro îl împinge oare orgoliul pe acest nebun ? Și : ferească Atotputernicul de năpasta ce ar aduce acest om asupra neamului evreiesc !

Don Ephraim era extrem de înstărit. Umbla zvonul despre colosala bogăție a negustorului Ibrahim din Sevilla, dar în sinea lui, Don Ephraim socotea că în ce privește avuția nici el nu-i mai prejos decît acest renegat trufaș. El, Ephraim, își ascundea averea și căuta să treacă neluat în seamă. Lui Ibrahim din Sevilla, dimpotrivă, un adevărat Ibn Esra, i-a plăcut totdeauna să se vorbească de el și de fastul din casa lui și cine știe cîte o să mai pună la cale acest bărbat înzestrat, ambiguu și primejdios dacă, sfidîndu-l pe Dumnezeu, se postează la Toledo pe această culme cutezătoare !

— Aljama s-a înțeles totdeauna foarte bine cu Ibn Șoșan, vorbi prevăzător Ephraim.

— Nu cumva ți-e teamă, Don Ephraim ? întrebă prietenos Don Iehuda. Să nu-ți fie teamă ! Departe de mine gîndul să aduc vreo jignire comunității din Toledo și cu atît mai puțin s-o asupresc. Voi fi doar și eu însumi un membru al ei. Sînt aici ca să-ți spun aceasta. Știi doar că în inima mea am socotit dintotdeauna credința fiilor Hagarei o mlădiță doar pe jumătate curată a credinței noastre strămoșești. De cum îmi voi fi luat funcția în primire, voi reveni la legămîntul lui Abraham și voi purta în fața întregii lumi numele pe care mi l-au lăsat străbunii mei și anume Iehuda Ibn Esra.

Don Ephraim se străduia să pară plăcut surprins, dar îngrijorarea îi creștea. Ca și el însuși, Aljama trebuia să treacă neobservată. În aceste vremuri, cînd amenința o nouă cruciadă care, fără îndoială, va avea ca urmare noi prigoane împotriva evreilor, era de două ori mai necesară o atitudine rezervată. Și tocmai acum acest Ibrahim din Sevilla, prin spectaculoasa lui convertire, atrăgea privirile

întregii lumi aşupra evreimii din Toledo! Aceşti Ibn Esra au fost dintotdeauna nişte lăudăroşi. Se făleau ca tarabagiii de iarmaroc. Pînă acum cel puţin locuiseră la Saragossa, la Logrono, la Tolosa. Dar Toledo, oraşul lui Ephraim, fusese cruţat de prezenţa lor. Şi acum îi pica în spinare cel mai bogat şi mai primejdios dintre toţi!

Ephraim nu voia să fie nedrept. Aceşti Ibn Esra, cu fastul şi grandomania lor, erau străini de sufletul său, dar — asta trebuia s-o recunoască fără înconjur — alcătuiau prima familie de sefarzi a evreilor din Spania şi număra în sînul ei învăţaţi, poeţi, soldaţi, comercianţi, diplomaţi al căror nume era o glorie şi avea răsunet şi în lumea creştină. Mai presus de orice, însă, i-au ajutat cu generozitate pe evrei în acest veac de restrişte, au răscumpărat mii de oameni din sclavie şi au dat altor mii un adăpost în aşezările din Spania şi din Provenţa. Chiar şi acest Ibn Esra, pe care-l avea acum în faţă, era dotat cu însuşiri alese şi izbutise în împrejurări vitrege să ajungă cel mai de seamă negustor din Sevilla. Dar un om atît de însetat de glorie şi cu o asemenea trufie neastîmpărată şi culpabilă, nu înseamnă oare mai curînd o primejdie decît o binecuvîntare pentru Israel?

Toate acestea le chibzuise Don Ephraim în cele trei secunde ce au urmat comunicării făcute de Don Iehuda. În cea de a patra rosti respectuos:

— Venirea ta la noi, Don Iehuda, este o mare cinste. Dumnezeu a dăruit la timp Aljamei din Toledo pe omul potrivit care s-o conducă. Căci îmi vei îngădui să adaug sarcinilor tale încă una, punînd în mîinile tale funcţia mea.

Dar în sinea lui îşi spunea: Doamne, Dumnezeule atotputernic, nu pedepsi prea aspru poporul lui Israel! Ai schimbat inima acestui „meşumad", acestui renegat, făcîndu-l să revină la noi. Fă ca el să nu desfăşoare în al tău Toledo prea mult fast şi prea multă trufie şi să nu sporească invidia şi ura popoarelor, a goimilor, împotriva neamului lui Israel!

Între timp îl auzi pe Don Iehuda spunînd:

— Nici vorbă de aşa ceva, Don Ephraim. Cine mai bine decît tine ar putea conduce treburile Aljamei? Dar voi fi mîndru dacă de Sabat mă veţi chema odată la citirea

pasajului respectiv din Tora, ca pe orice bun evreu. Şi astăzi chiar, Don Ephraim, trebuie să-mi permiţi să uşurez niţel soarta săracilor voştri. Să-ţi remit o mică sumă, să zicem cinci sute de *maravedi* de aur.

Era o donaţie cum nicicînd nu mai avusese parte comunitatea din Toledo şi îngîmfarea impertinentă, uşuratică, nelegiuită, de panglicar, a lui Iehuda, îl înspăimînta şi indigna pe Don Ephraim. Nu, dacă acest om se va plimba prin Toledo arborînd insolentul său lux, el, Ephraim, nu va mai putea fi multă vreme pârnas al Aljamei.

— Mai chibzuieşte odată, Don Iehuda, îl rugă el. Aljama nu trebuie şi nici nu va putea să se mulţumească de aci încolo cu un Ephraim, cînd se găseşte la Toledo un Iehuda Ibn Esra.

— Nu-ţi rîde de mine, răspunse calm Iehuda. Nimeni nu ştie mai bine decît tine că Aljama nu va accepta să aibă drept conducător pe unul care timp de patruzeci de ani a trăit în credinţa fiilor Hagarei şi s-a închinat lui Mahomed de cinci ori pe zi. Tu însuţi n-ai să vrei ca un „meşumad" să fie preşedintele comunităţii din Toledo. Recunoaşte că am dreptate.

Pe Ephraim îl încercă din nou un sentiment de repulsie amestecat cu admiraţie. El nu făcuse cu nici un cuvînt vreo aluzie la prihana din viaţa lui Iehuda. Dar bărbatul acesta vorbea cu o francheţe nerușinată, ba chiar cu mîndrie, cu mîndria nelegiuită a unui Ibn Esra, de trecutul lui.

— Nu sînt chemat să te judec eu, zise el.

— Ţine seama, tu stăpînul şi învăţătorul meu Ephraim, vorbi Don Iehuda privindu-l pe celălalt drept în faţă, că fiii Hagarei, de la acea groaznică jignire încoace, nu mi-au mai făcut nici o nedreptate. Mai degrabă aş spune că au fost blînzi cu mine cum e apa călduţă de trandafiri şi m-au hrănit cu tot ce ţara lor avea mai bun. Am îndrăgit datinile lor şi, oricît s-ar împotrivi inima mea, unele obiceiuri de ale lor s-au lipit de mine ca o a doua piele. Astfel, se poate întîmpla ca, aflîndu-mă în faţa unei hotărîri importante, să invoc din obişnuinţă sufletească pe Dumnezeul lui Mahomed şi să rostesc primele

versete din Coran: Mărturisește, Don Ephraim : dacă așa ceva ar ajunge la urechile tale, nu ai fi ispitit să pronunți împotriva mea marea anatemă, „herem"-ul ?

Pe Don Ephraim îl supăra faptul că celălalt îi ghicise din nou gîndurile. În ciuda măreței sale hotărîri, fără îndoială că acest Iehuda era un nelegiuit și un liber-cugetător, și într-adevăr, lui Ephraim îi apăruse pentru o clipă imaginea ispititoare a momentului cînd de la „almemor", amvonul sinagogii, în sunetul șofarului, al cornului de berbec, se va arunca anatema asupra lui. Dar acestea erau visuri deșarte. Tot așa de bine s-ar putea arunca anatema și asupra marelui calif sau asupra stăpînului nostru, regele.

— Nici o altă familie n-a făcut atît de mult pentru neamul lui Israel ca familia Ibn Esra, replică politicos Ephraim ocolind răspunsul direct. De asemenea, se știe că tatăl tău te-a destinat renegării înainte ca tu să fi împlinit vîrsta de treisprezece ani.

— Ai citit cumva mesajul, întrebă Iehuda, prin care stăpînul și învățătorul nostru Moise Ben Maimon îi apără pe aceia ce, constrînși fiind, au trecut la credința profetului Mahomed ?

— Sînt un om simplu, răspunse Don Ephraim cu prudență, și nu mă amestec în disputele rabinilor.

— Nu cumva crezi, reluă cu căldură Iehuda, că a trecut măcar o singură zi fără să mă fi gîndit la învățătura noastră. În subsolul casei mele din Sevilla am o sinagogă și, de marile sărbători, ne întruneam acolo în număr de zece și ne făceam rugăciunile după datină. Voi avea grijă ca sinagoga mea din Sevilla să rămînă în ființă, chiar dacă mă mut încoace. Emirul Abdulah e un om cu vederi largi și-mi este prieten ; sînt sigur că va închide ochii.

— Cînd ai de gînd să vii la Toledo ? se interesă Don Ephraim.

— Cred că pînă-n trei luni, răspunse Iehuda.

— Pot să-mi îngădui să te invit să fii atunci oaspetele meu ? propuse Ephraim. Casa mea, bineînțeles, e modestă.

— Îți mulțumesc, replică Iehuda, dar mi-am asigurat deja un adăpost. Am obținut de la rege, domnul și stăpînul nostru, Castillo de Castro. Voi pune să fie recons-

truit pentru mine, pentru copiii mei, pentru prietenii şi slugile mele.

Don Ephraim nu-şi putu ascunde spaima adîncă ce-l cuprinse.

— Alde Castro, îl preveni el pe Iehuda, sînt mai răzbunători şi mai violenţi decît ceilalţi ricoshombres. Cînd regele le-a luat casa, au proferat ameninţări sălbatice. Vor socoti ca o jignire fără seamăn dacă vreun evreu ar locui acolo. Chibzuieşte bine, Don Iehuda. Familia de Castro e foarte puternică şi are mulţi prieteni devotaţi. Vor aţiţa împotriva ta jumătate de regat — şi împotriva întregului neam al lui Israel.

— Îţi mulţumesc pentru avertismentul tău, Don Ephraim, zise Iehuda. Dar Atotputernicul mi-a dăruit o inimă care nu cunoaşte teama.

Capitolul al doilea

Sosi la Toledo intendentul şi secretarul lui Don Iehuda, Ibn Omar, cu scrisori de liberă trecere din partea regelui. Îl însoţeau arhitecţi, artişti şi meşteşugari. O activitate febrilă începu la Castillo de Castro, iar energia şi risipa cu care se proceda la reconstrucţie stîrniră în oraş senzaţie. Sosiră după aceea din Sevilla slujbaşi de tot felul şi, mai tîrziu, o mulţime de care pline cu diferite obiecte casnice, osebit de aceasta treizeci de catîri şi doisprezece cai, aşa că fel de fel de zvonuri roiau în jurul faimei străinului care urma să sosească.

Sosi şi el în cele din urmă împreună cu fiica sa Raquel, fiul său Alazar şi intimul lui prieten, medicul Musa Ibn Da'ud.

Iehuda îşi iubea copiii şi se întreba dacă aceştia, crescuţi în rafinata Sevilla, se vor putea adapta vieţii aspre din Castilia.

Lui Alazar, băiatul de paisprezece ani pornit pe fapte mari, firește că o să-i placă mult lumea aspră a cavalerilor ; dar ce se va întîmpla cu Rehia, cu draga lui Raquel ?

Se uita la ea cu duioşie, nu fără o uşoară îngrijorare, cum călărea alături de dînsul. Călătorea, aşa cum era obiceiul, în haine bărbăteşti. Şedea băieţeşte în şea, într-o ţinută neglijentă, cam stîngace dar cutezătoare şi totuşi copilăroasă. Gluga abia dacă izbutea să-i ţină strîns părul negru şi des. Cu ochii ei mari, de un albastru-

cenușiu, scruta atentă oamenii și clădirile orașului destinat să devină acum patria ei.

Iehuda știa prea bine că fata nu-și va precupeți nici o osteneală ca să-și facă din Toledo a doua ei patrie. De cum se înapoiase la Sevilla, el îi explicase amănunțit ce îl îndemna să plece de acolo. Vorbise cu această fetișcană în vîrstă de abia șaptesprezece ani cu atîta sinceritate de parcă i-ar fi fost egală în ani și în experiență. Simțea că Raquel a lui, așa copilăroasă cum părea uneori, îl înțelege intuitiv. Îi aparținea lui — asta se dovedise chiar în cursul acelei convorbiri — o adevărată Ibn Esra, curajoasă, deșteaptă, receptivă la tot ce e nou, plină de sensibilitate și de imaginație.

Dar cum se va descurca ea printre acești creștini și oameni ai armelor ? În acest Toledo, atît de sărăcăcios și de rece, nu va duce oare dorul Sevillei ? Acolo era îndrăgită de toată lumea. Nu numai că avea prietene de vîrsta ei, dar și bărbaților din anturajul emirului, diplomați, poeți, artiști, toți oameni cultivați, le plăceau întrebările și observațiile naive ale acestei Raquel, pe jumătate copilă încă.

Oricum ar fi, se aflau la Toledo și iată și Castillo de Castro, pe care acum îl iau ei în stăpînire și care de aci înainte va fi Castillo Ibn Esra.

Iehuda era plăcut surprins de ceea ce pricepuții săi oameni făcuseră într-un timp atît de scurt din acea neprimitoare casă. Dușumelele de piatră, care înainte vreme făceau să răsune casa la fiecare pas, fuseseră acoperite cu covoare moi, groase. De-a lungul pereților erau înșirate canapele cu saltele și perne îmbietoare. Frize roșii, albastre și daurite împodobeau pereții încăperii ; țesute în ornamentații artistice, inscripții arabe și ebraice te îndemnau să le contempli. Mici fîntîni țîșnitoare, alimentate printr-un ingenios sistem de țevi, împrăștiau o briză răcoroasă. O sală spațioasă adăpostea cărțile lui Iehuda ; unele stăteau deschise pe pupitre, lăsînd să se vadă inițialele și chenarele artistic colorate.

Și iată și patio, acea curte interioară unde luase atunci hotărîrea cea mare, uite și fîntîna arteziană pe marginea căreia se așezase în ziua aceea. Așa cum își imaginase, țîșnetul ei se ridica și recădea într-un susur ritmic și

liniştit. Frunzişul des, întunecos al arborilor adîncea tăcerea : dar dintre ramuri te priveau portocale de un galben intens şi lămîi de un galben mat. Tunşi erau pomii, multicolor şi artistic orînduite straturile de flori şi pretutindeni se auzea curgerea lină a apei.

Doña Raquel şi ceilalţi admirau casa cea nouă, se uitau cu ochi mari şi luau aminte la toate amănuntele ; fata stătea tăcută, dar se vedea cît era de bucuroasă. Apoi luă în stăpînire cele două camere ce-i erau destinate, începînd prin a lepăda hainele bărbăteşti care o strîngeau şi o frecau la încheieturi. După care se apucă să se cureţe de praful şi de năduşeala călătoriei.

Lîngă iatacul ei se afla o cameră de baie, un bazin adînc, îngropat în pardoseala acoperită cu dale, prevăzut cu o conductă de ţevi cu apă caldă şi rece. Ajutată de doica ei, Sa'ad, şi de camerista Fátima, Doña Raquel se scăldă. Se lăsa cu voluptate mîngîiată de apa caldă şi asculta distrată sporovăiala doicii şi a slujnicei. Peste puţin nici nu le mai auzea, lăsîndu-se pradă gîndurilor ei rătăcitoare.

Totul era ca la Sevilla, pînă şi cada în care se scălda. Numai ea însăşi nu mai era Rehia ci Doña Raquel.

În timpul călătoriei, cu atenţia absorbită de impresii mereu noi, nu fusese nici o clipă perfect conştientă ce însemna aceasta. Acum, după ce sosise şi se destindea în liniştea băii, o cuprinse pentru întîia oară cu toată intensitatea sentimentul schimbării survenite în viaţa ei. Dacă s-ar mai fi aflat la Sevilla, ar fi dat o fugă la prietena ei Layla, ca să-şi descarce inima. Layla era o fată neştiutoare, nu înţelegea nimic şi nu o putea ajuta, dar era prietena ei. Aici nu avea nici o prietenă, aici erau numai oameni cu desăvîrşire străini şi totul îi era străin. Aici nu era o moschee Azhar ; chemarea muezinului, amintind că e ora spălatului mîinilor şi a rugăciunii, era stridentă ca a oricărui alt muezin, dar ea o deosebea de a celorlalţi. Aici nu era un hatib care să-i tălmăcească un pasaj mai dificil din Coran. Puţini erau acei cu care să poată pălăvrăgi aici în arabă, limbă ce-i era atît de dragă şi de familiară ; va trebui să folosească un grai aspru, caraghios, iar în jurul ei vor mişuna oameni cu

voci și gesturi grosolane și cu gînduri brutale, castilieni, creștini, barbari.

Fusese fericită în minunata, luminoasa Sevilla. Tatăl ei făcea parte dintre cetățenii de frunte ai orașului și simplul fapt că era fiica acestui tată o făcea să fie iubită de toată lumea. Dar aici cum va fi ? Vor înțelege oare acești creștini ce om mare e părintele ei ? Și își vor da seama de felul ei de a fi ? Nu le va părea tot atît de străină și de ciudată cum îi păreau ei creștinii ?

Și apoi mai era și cealaltă situație nouă, încă și mai serioasă : acum ea era în fața lumii întregi o evreică.

Fusese crescută în credința musulmană. Dar încă pe cînd era foarte mică, să tot fi avut vreo cinci ani — asta se întîmplase imediat după moartea mamei ei — tata o luase de-o parte și, în șoaptă, îi spusese solemn că ea, Raquel, aparține neamului Ibn Esra, dar că aceasta e ceva unic, ceva măreț, care însă trebuie tăinuit și de care nu-i era îngăduit să vorbească. Mai tîrziu, cînd se făcuse mare, i-a dezvăluit că el e musulman, dar și evreu, și i-a povestit cîte ceva despre legile și datinile evreiești. Dar nu i-a impus să practice acele obiceiuri. Și cînd l-a întrebat odată fără ocol în ce să creadă și ce trebuie să facă, i-a răspuns cu blîndețe că aici nu poate fi vorba de constrîngere și că abia cînd va fi matură va hotărî ea singură dacă să ia asupră-și povara măreață, dar nu lipsită de primejdii, a tainicei ei apartenențe la iudaism.

Că tatăl ei o lăsase pe ea să hotărască, se simțea mîndră.

Odată nu se mai putuse stăpîni și, fără să vrea, destăinuise prietenei ei Layla că, de fapt, ea este o Ibn Esra, la care Layla îi răspunsese în chip cu totul straniu : „Știam" și, după o scurtă tăcere, adăugase : „Biata de tine !"

De atunci, Raquel n-a mai vorbit niciodată cu Layla despre taina ei. Dar cînd fuseseră pentru ultima oară împreună, Layla a plîns fără să se mai poată opri și i-a spus : „Am presimțit-o dintotdeauna, știam că se va întîmpla așa".

Tocmai acea milă brutală, nesăbuită a Laylei, o îndemnase atunci pe Raquel să se intereseze mai de-aproape

cine erau evreii aceia din al căror neam făceau parte ea şi tatăl ei. Musulmanii le spuneau „poporul cărţii" ; trebuia deci, înainte de toate, să citească acea carte.

Îl rugase deci pe Musa Ibn Da'ud, pe unchiul Musa, care trăia în casa lor părintească şi era foarte învăţat şi cunoştea multe limbi, s-o înveţe ebraica. Fata prindea uşor descifratul buchilor şi tîlcul cuvintelor, aşa că, după puţină vreme, izbuti să citească Cartea Cărţilor.

Se simţise încă din copilărie atrasă de unchiul Musa, dar abia în ceasurile de învăţătură începu să-l cunoască cu adevărat. Era prietenul cel mai apropiat al tatălui ei, înalt de stat, zvelt, mai în vîrstă decît părintele ei ; părea cîteodată foarte îmbătrînit iar alteori surprinzător de tînăr. Din obrazul lui uscăţiv se reliefa un nas proeminent, puternic coroiat, deasupra căruia luminau ochii mari, frumoşi, pătrunzîndu-ţi pînă în adîncul sufletului. Trecuse prin multe în viaţă ; tata spunea că trebuise să plătească cu preţul multor dureri uriaşele lui cunoştinţe şi libertatea sa de spirit. Dar unchiul nu vorbea despre asta. În schimb, îi povestea uneori copilei Raquel despre ţări depărtate şi despre oameni ciudaţi, ceea ce era mai tulburător chiar decît toate basmele şi istorisirile pe care Raquel le asculta sau le citea cu plăcere ; căci îi stătea în faţă prietenul şi unchiul ei Musa, care el însuşi se aflase în mijlocul acelor întîmplări.

Musa era musulman şi respecta toate datinile. Dar părea destul de îngăduitor în credinţa lui şi nu ascundea o uşoară îndoială faţă de tot ce nu era ştiinţă. Odată, pe cînd citea cu ea din cartea profetului Isaiia, i-a spus : „A fost un mare poet, poate mai mare chiar decît profetul Mahomed şi decît profetul creştinilor."

Asta o cam tulbura. Îi era oare îngăduit ei, crescută în credinţa lui Mahomed, să citească măcar Cartea Cărţilor a evreilor ? Aidoma tuturor musulmanilor, se ruga în fiecare zi lui Allah, rostind primul verset din Coran şi acolo stătea scris, în ultima, cea de a şaptea strofă, ca Allah să-şi ţină credincioşii departe de cei cărora el le purta mînie. Printre cei ocoliţi de îndurarea profetului erau socotiţi şi evreii, aşa cum îi arătase prietenul ei Azhar, hatibul moscheei ; că Allah era mînios pe ei, o dovedise prin nenorocirile pe care le abătuse asupra lor.

Nu mergea ea oare, dacă citea din Cartea Cărţilor, pe o cale greşită ? Aşa că, luîndu-şi inima-n dinţi, îl întrebase odată pe Musa dacă-i bine ce face. Acesta o privi îndelung, cu blîndeţe şi îi răspunse că pe ei, pe cei din neamul Ibn Esra, fără îndoială că Allah nu era mînios.

Asta o convinsese pe Raquel. Oricine putea să constate că tatăl ei se bucura de îndurarea lui Allah. Nu numai că-l înzestrase cu toată înţelepciunea şi cu cea mai blîndă inimă, dar îl mai şi binecuvîntase cu toate bunurile pămînteşti şi cu o faimă din cele mai înalte.

Raquel îşi iubea părintele. Vedea întruchipaţi în el pe toţi eroii basmelor şi legendelor colorate şi înflorite pe care le asculta cu atîta plăcere, pe mîndrii domnitori, pe isteţii viziri, pe înţelepţii vraci, curteni şi vrăjitori, precum şi pe tinerii focoşi cărora toate femeile le cădeau în braţe. Şi, mai presus de toate, stăruia în jurul tatălui ei o taină adîncă, primejdioasă : era un Ibn Esra.

Dintre toate întîmplările trăite de ea i se întipărise cel mai profund în inimă acea convorbire confuză, dusă pe şoptite, cînd tatăl i-a dezvăluit copilului că face parte din neamul Ibn Esra. Dar spusele lui de atunci au rămas în umbră faţă de altele de mai tîrziu, şi mai însemnate chiar. Şi anume, la înapoierea tatei din călătoria cea mare în Spania de nord, în Spania creştină, el a luat-o de-o parte şi i-a vorbit în şoaptă, ca şi atunci, de primejdiile ce-i vor ameninţa aici, la Sevilla, în clipa izbucnirii războiului sfînt, pe cei ce în taină sînt evrei ; şi apoi, pe tonul unui povestitor de basme, aproape glumind, a continuat : „Şi aici, voi, dreptcredincioşii mei, începe povestea despre cel de-al Treilea Frate care a părăsit lumina dătătoare de speranţă a zilei ca să se ducă în penumbra de aur iu stins a peşterii". Raquel a înţeles pe dată şi, împrumutînd intonaţia celui ce ascultă cu interes un basm, a întrebat : „Şi ce s-a întîmplat pe urmă cu omul acela ?" „Ca să aflu astă, i-a răspuns tata, mă voi duce în peştera întunecoasă", şi nu şi-a luat privirea blîndă de la dînsa ; i-a lăsat un scurt răgaz ca să se obişnuiască totuşi cu cele dezvăluite de el, apoi a urmat : „Cînd erai încă un copil, fata mea, ţi-am spus că o dată şi-o dată va trebui să te hotărăşti pentru una sau alta. Clipa aceea a sosit. Nu te sfătuiesc nici să mă urmezi, dar nici să te depăr-

tezi de mine. Sînt aici destui bărbați tineri, deștepți, învățați, eminenți, care ar fi bucuroși să le fii soție. Dacă vrei, te dau unuia dintr-înșii și, cu zestrea ta, n-o să ai de ce să te rușinezi. Chibzuiește bine și peste o săptămînă să-mi spui ce ai hotărît." Dar fata i-a răspuns fără să șovăie : „N-ar vrea părintele meu să-mi facă favoarea și să afle hotărîrea mea chiar azi, acum chiar ?" „Dacă-i așa, te întreb chiar acum", a replicat tatăl și Raquel i-a spus : „Tot ce face tatăl meu e bine, și ce face el, fac și eu".

Inima i se încălzise simțindu-se atît de strîns legată de el, și pe fața lui se putea de asemenea citi o imensă bucurie.

Apoi îi vorbise despre lumea plină de vicisitudini a seminției lor. Au fost dintotdeauna nevoiți să trăiască încolțiți de primejdii. Din mijlocul lor a fost din nou aleasă o stirpe : cea a lui Ibn Esra. Și acum Dumnezeu l-a învrednicit pe el, unul din acești Ibn Esra, cu menirea cea din vechime. A auzit vocea Domnului și i-a răspuns : Aicea sînt. Și dacă pînă acum a trăit numai la marginea lumii evreiești, de aci încolo trebuie să fie gata să meargă și să trăiască în mijlocul acestei lumi.

Faptul că tatăl ei îi îngăduise să arunce o privire în adîncul sufletului său, faptul că avea încredere în ea cum avea și în el însuși, o făcea să se simtă ca făcînd parte integrală dintr-însul.

Acum, sosită la locul menirii lor, destinsă în apa caldă a băii, auzea din nou în gînd cuvintele lui. Răzbătea printre ele încetișor plînsul nestăpînit al Laylei. Dar prietena ei era o copilă neștiutoare și nu înțelegea nimic, iar Raquel era recunoscătoare soartei că o făcuse să fie o Ibn Esra și se simțea fericită și plină de fiorul așteptării.

Se trezi din reverie și auzea din nou sporovăiala dragii, prostuței, bătrînei ei doici Sa'ad și a harnicei Fátima. Cele două femei alergau de colo-colo, din camera de baie în dormitor și înapoi, neputîndu-se încă descurca în noile încăperi. O făceau să rîdă și redeveni copilăroasă și naivă.

În cele din urmă se ridică în picioare. Își contemplă trupul. Fata asta goală, oacheșă, cu pielea arămie de pe care șiroia apa, nu mai era Rehia ci Doña Raquel Ibn Esra. Impetuoasă, rîzînd, o întrebă pe bătrînă :

— Sînt altfel acum ? Vezi şi tu că sînt altfel ? Spune repede !

Şi cum bătrîna nu înţelese imediat, Raquel stărui rizînd într-una şi reluă poruncitor :

— Acum doar sînt o castiliană, o toledană, o evreică !

Uluită, doica Sa'ad începu să flecărească precipitat cu vocea ei ascuţită :

— Nu te lăsa pradă păcatului, Rehia, lumina ochilor mei, fetiţa mea, tu, cea dreptcredincioasă. Tu crezi doar în profet.

Dusă pe gînduri, zîmbitoare, Raquel ripostă :

— Pe barba profetului, doică : nu ştiu, zău, cît de mult mai cred în profet aici, la Toledo.

Bătrîna, înspăimîntată de moarte, se dădu înapoi :

— Allah păzească-ţi limba, Rehia, fata mea, zise ea. N-ar trebui să faci astfel de glume.

Dar Raquel o repezi :

— Să faci bine să-mi spui numaidecît Raquel ! Raquel, Raquel ! repetă ea. Spune după mine !

Şi se lăsă să cadă din nou în baie stropind-o cu apă pe bătrînă de sus pînă jos.

Cînd Iehuda se înfăţişă la palatul regal, Don Alfonso îl primi imediat.

— Ei ! îl întrebă cu o politeţă rece. Ce ai realizat pînă acum, *escrivano* al meu ?

Şi Iehuda raportă. Repositarii, adică juriştii săi, tocmai se îndeletniceau cu revizuirea şi completarea listelor de impozite şi dări ; peste cîteva săptămîni va prezenta cifre exacte. O sută şi treizeci de experţi fuseseră aduşi în ţară, majoritatea din ţinuturi musulmane, dar şi din Provenţa, din Italia ba chiar şi din Englitera, ca să îmbunătăţească metodele agricole de lucru, exploatarea minieră, meşteşugăritul, reţeaua de drumuri... Iehuda expuse şi unele amănunte, cifre ; vorbea liber, din memorie.

Regele părea să-l asculte cu indiferenţă. Dar cînd Iehuda isprăvi ce avea de spus, Don Alfonso grăi :

— N-a fost oare vorba cîndva de nişte herghelii noi, mari, pe care să le organizezi pentru mine ? Despre asta n-am auzit nimic în raportul tău. De asemenea spuneai

că ai în perspectivă înființarea unor ateliere de aurărie, astfel ca să se poată bate moneda mea de aur. Ai întreprins ceva în direcția asta ?

În numeroasele sale memorii, Iehuda menționase o singură dată de ameliorarea creșterii cailor și tot o singură dată înființarea unor ateliere de aurărie. Așa că se minună de buna memorie a lui Don Alfonso.

— Cu ajutorul Domnului și al tău, mărite rege, răspunse el, va fi poate cu putință să recuperăm în o sută de luni ceea ce s-a neglijat în o sută de ani. Tot ce s-a înfăptuit în ultimele trei luni nu mi se pare un început rău.

— S-a făcut cîte ceva, recunoscu regele. Numai că eu nu mă prea pricep în arta așteptării. Ți-o spun deschis, Don Iehuda, paguba ce mi-o pricinuiești mi se pare că întrece profitul. Mai înainte, baronii mei, chiar dacă o făceau în silă și anevoie, îmi plăteau contribuții pentru nevoile războiului ; acestea erau, așa mi se spune, veniturile principale ale vistieriei mele. Acum, de cînd îmi ești *escrivano,* ei invocă îndelungata pace care se deschide în fața noastră și nu mai plătesc un ban.

Faptul că regele prețuia cu atîta ingratitudine cele realizate și-l mai copleșea cu mustrări trase de păr, îl supăra pe Iehuda. Regreta că Doña Leonor se înapoiase la Burgos ; prezența ei luminoasă, deschisă, ar fi dat convorbirii o întorsătură mai prietenoasă. Așa, însă, își înghiți indignarea și răspunse cu o respectuoasă ironie :

— În privința asta, granzii tăi nu se aseamănă celorlalți supuși lipsiți de privilegii. Cînd e vorba să plătească, toți caută să se eschiveze. Numai că argumentele baronilor tăi sînt cam șubrede și încercații mei repositari le pot combate cu motive temeinice. Îmi voi îngădui în curînd să te rog supus, o, regele meu, să semnezi o somație de plată către acești *ricoshombres* ai tăi, întemeiată pe amintitele motive.

Oricît de mult îl exasperau pe rege nerușinarea și semeția granzilor săi, îl supăra și mai mult că acest evreu cuteza să-i vorbească fără nici un respect despre ei. Îl mai sîcîia și faptul că avea nevoie de el. Așa că stărui :

— Tu eşti cel ce mi-ai băgat pe gît aceşti afurisiţi opt ani de armistiţiu. Acum trebuie să mă descurc cu tertipuri negustoreşti şi cu scriptologie.

Iehuda se stăpîni.

— Sfetnicii tăi, răspunse el, au recunoscut atunci că o pace îţi este tot atît de folositoare ţie cît şi emirului din Sevilla. Agricultura şi meşteşugăritul sînt lăsate în părăsire. Baronii tăi îi asupresc pe orăşeni ca şi pe ţărani. Ai nevoie de o perioadă de pace ca să schimbi toate acestea.

— Da! încuviinţă cu amărăciune regele. Trebuie să las în seama altora războiul împotriva necredincioşilor, în timp ce tu lucrezi şi faci afaceri.

— Nu e vorba de afaceri, mărite rege, ripostă Iehuda stăpînindu-se. Granzii tăi au devenit aroganţi fiindcă ai nevoie de ei în timp de război; acum trebuie să-i faci să înţeleagă că tu eşti regele.

Alfonso veni aproape de Iehuda şi-l scrută cu ochii lui cenuşii, scînteietori.

— Ce căi întortochiate ai mai născocit, vicleanul meu *escrivano*, întrebă el, ca să-ţi scoţi de la baroni banii, şi cu dobîndă încă?

Iehuda nu se dădu înapoi.

— Mă bucur de mult credit, replică el, şi deci am timp destul. Aşa se face că pot împrumuta maiestăţii-tale sume mari fără să-mi fie teamă, chiar de ar fi să aştept cine ştie cîtă vreme ca să-mi fie restituite. Pe asemenea temeiuri se bizuie planul meu. Vom cere granzilor tăi să recunoască în principiu dreptul tău de a percepe biruri, dar nu vom stărui să le plătească repede. Îi vom păsui o dată şi încă o dată. Le vom cere în schimb contraservicii care să-i coste puţin. Le vom pretinde să acorde oraşelor şi satelor lor *fueros*, privilegii ce dau aşezărilor lor o anumită independenţă. Vom obţine astfel ca din ce în ce mai multe oraşe şi sate să iasă de sub jurisdicţia baronilor tăi şi locuitorii să-ţi fie de aci încolo numai ţie şerbi devotaţi. Cetăţenii tăi vor fi mai docili şi mai punctuali la plata dărilor decît granzii tăi, iar contribuţiile lor vor fi mai mari. Munca ţăranilor, sîrguinţa meşteşugarilor şi negoţul oraşelor

tale sînt puterea ta, mărite rege. Sporește-le drepturile, și forța îndărătnicilor tăi granzi va scădea.

Alfonso era prea deștept ca să nu recunoască realitatea și anume că aceasta era singura cale eficace care să ducă la înfrîngerea cerbiciei nerușinaților baroni. Și în celelalte regate ale Spaniei, în Aragon, Navarra, León, se făceau încercări de a-i sprijini pe tîrgoveți și pe săteni împotriva granzilor. Dar se proceda cu multă prudență. Regii făceau ei înșiși parte dintre granzi și nu din plebe, erau cavaleri și nu voiau să admită nici măcar în sinea lor că s-au aliat cu gloata împotriva granzilor, și nimeni încă nu cutezase să-i propună lui așa ceva, în cuvinte fără de înconjur. Dar acest străin, care habar n-avea de atitudine cavalerească și de maniere alese, se încumeta s-o facă. Vorbea despre lucrurile de rînd pe care erai nevoit să le faci, înfățișîndu-le în cuvinte de rînd. Alfonso îi era recunoscător și totodată îl ura.

— Crezi cu adevărat, îl ironiză el, că prin mîzgăleli și palavre poți convinge un Nuñez sau un Arenas să renunțe la orașe și la săteni ? Baronii mei sînt cavaleri, chițibușarule, și nu negustori sau avocați.

Din nou Iehuda înghiți jignirea.

— Acești domni cavaleri ai tăi, răspunse el, vor afla că dreptul, legea și contractul reprezintă ceva tot atît de puternic și de real ca și cetățile și spadele lor. Sînt sigur că-i voi învăța să știe acest lucru dacă mă pot bizui pe sprijinul binevoitor al măriei-tale.

Regele se împotrivea impresiei ce o făceau asupra sa calmul și încrederea lui Don Iehuda. Așa că stărui cu încăpățînare :

— Chiar dacă pînă la urmă vor acorda vreunui prăpădit de orășel dreptul să țină tîrguri, dările ce mi se cuvin nu le vor plăti, asta ți-o spun dinainte. Și au dreptate. În timp de pace nu au de plătit impozite. Așa am jurat, semnat și pecetluit cînd m-au făcut rege. Yo el Rey. Și acum, grație înțelepciunii tale, n-o să mai fie război ani și ani de zile. Asta invocă ei, pe asta se întemeiază ei.

— Cer iertare măriei-tale, îl lămuri imperturbabil Don Iehuda, că iau apărarea regelui față de rege. Baronii tăi nu au dreptate, argumentul lor nu stă în pi-

cioare. Aşa cum nădăjduiesc din toată inima, timp de opt ani nu va fi război, dar după aceea, cum bine te ştie lumea, pacea va lua sfîrşit. Aşa că aceşti domni sînt obligaţi să achite contribuţia respectivă. Este de datoria mea în calitate de *escrivano* al tău să mă îngrijesc din timp de cele necesare războiului tău, adică să mă ocup de pe acum de finanţarea lui. Ar fi absurd să aştept izbucnirea războiului ca să strîng în pripă fondurile cu pricina. Vom cere doar o neînsemnată contribuţie anuală şi, pentru început, o vom cere numai de la oraşele tale. Acordăm acestora anumite libertăţi şi ele îţi vor plăti bucuros impozitele de război. Baronii tăi nu pot fi lipsiţi de atîta spirit cavaleresc încît să-ţi refuze ceea ce orăşenii îţi acordă.

Don Iehuda îi lăsă lui Alfonso timp să cumpănească. Apoi urmă triumfător :

— După care, o, regele meu, îi vei obliga pe granzi printr-un act de supremă mărinimie cavalerească să consimtă la această neînsemnată contribuţie.

— Nu-ţi ajunge ce le-ai pricinuit pînă acum baronilor ? întrebă neîncrezător Don Alfonso .

— De la acea nefericită campanie, îi aminti Don Iehuda, au mai rămas foarte mulţi prizonieri în mîinile emirului din Sevilla. Baronii tăi s-au supus numai după multă şovăire îndatoririi lor de a-i răscumpăra pe aceşti captivi.

Don Alfonso roşi. De fapt şi de drept, feudalul era obligat să-şi răscumpere mercenarul iar baronul pe vasalii săi, cînd aceştia cădeau prizonieri fiind în serviciul lui. Baronii refuzau să recunoască această îndatorire a lor, dar de astă dată se conformaseră de bine, de rău ; îi reproşau regelui că, prin graba lui, provocase campania şi înfrîngerea. Don Alfonso ar fi preferat să declare cu trufie : „Iau asupră-mi răscumpărarea tuturor prizonierilor, avarilor !“ Dar era vorba de o sumă enormă şi nu-şi putea îngădui un asemenea gest.

Dar iată-l pe Iehuda Ibn Esra spunînd :

— Propun respectuos, aşadar, să răscumperi prizonierii din fondurile vistieriei. Iar domnilor baroni, care vor beneficia de pe urma acestui act, le impunem drept unicul contraserviciu să recunoască în principiu obliga-

ția lor de a plăti de pe acum impozite pentru viitorul tău război.

— Dar poate suporta oare tezaurul meu ? întrebă nepăsător Don Alfonso.

— Lasă aceasta în seama mea, măria-ta, răspunse la fel de nepăsător Iehuda.

Fața lui Alfonso se lumină.

— Iată un plan grozav, recunoscu el. Se apropie de familiarul său și începu să se joace cu medalionul ce atîrna pe pieptul lui Iehuda. Te pricepi în meseria ta ! îl lăudă regele.

Dar numaidecît după aceea bucuria lui recunoscătoare fu umbrită de amărăciunea gîndului că, din ce în ce mai mult, va fi îndatorat acestui inteligent, dar odios negustor.

— Păcat, reluă maliții os regele, că nu-i putem umili în felul ăsta pe alde Castro și prietenii lor. Vezi tu, urmă el, cu acești Castro m-ai băgat în mare încurcătură.

O astfel de răstălmăcire a realității îl indignă pe Iehuda. Dușmănia dintre rege și baronii Castro dăinuia încă din anii copilăriei lui Don Alfonso și se înăsprise cînd le luase Castillo din Toledo. Și acum regele voia să arunce în spinarea lui Iehuda întreaga răspundere pentru această dușmănie.

— Știu, replică el, că baronii de Castro îți fac o vină că un cîine circumcis le pîngărește castelul. Dar știi fără îndoială că de ani de zile ei profesează insulte la adresa măriei-tale.

Don Alfonso înghiți și acest răspuns și tăcu.

— Ei bine, fie, zise el ridicînd din umeri. Încearcă chichițele și subterfugiile tale. Dar ai să vezi că granzii mei sînt adversari duri și baronii de Castro ne vor mai da de furcă.

— Îmi faci o mare favoare, o, regele meu, fu răspunsul lui Iehuda, că îmi încuviințezi planul.

Își plecă genunchiul și sărută mîna regelui. Era o mînă bărbătească, puternică, acoperită cu fire de păr scurte, roșietice, dar care acum își lăsă, molatică și ingrată, degetele în cele ale lui Don Iehuda.

A doua zi la Castillo Ibn Esra se înfățișă Don Manrique de Lara, primul ministru al regelui, în vizită de

etichetă la noul *escrivano;* era însoțit de fiul său, Garcerán, prieten apropiat al lui Don Alfonso.

Don Manrique, părînd perfect informat despre felul cum decursese audiența din ajun, zise :

— Am fost surprins să aflu că ești gata să avansezi regelui și stăpînului nostru enorma sumă necesară răscumpărării prizonierilor. Nu e oare primejdios ca un rege puternic să datoreze cuiva atîta bănet ? îl preveni el în glumă.

Don Iehuda se arătă zgîrcit la vorbă. Nu-i trecuse încă ciuda provocată de aroganța și neîncrederea regelui. Știa desigur că aici, în nordul barbar, nu contau decît războinicii și că despre bărbații ce aveau grijă de bunăstarea țării se vorbea cu un stupid dispreț, dar nu-și închipuise că va întîmpina atîtea greutăți pînă să se adapteze la stările locale.

Don Manrique ghicise ce se petrece în sufletul lui Don Iehuda și, ca și cum ar fi vrut să scuze grosolănia regelui, își exprimă părerea că nu trebuie să i se ia în nume de rău tînărului, bătăiosului monarh dacă preferă să despice dificultățile cu spada decît să le rezolve prin tratate. Fapt e că Don Alfonso peregrinase încă din fragedă copilărie dintr-o tabără de război într-alta, așa încît se simțea mai în largul lui pe cîmpul de luptă decît la masa tratativelor. Dar, schimbă vorba Don Manrique, el nu venise să discute afaceri, ci ca să-și salute colegul aici, la Toledo, și îl rugă pe Don Iehuda să-i arate lui și fiului său casa despre ale cărei minunății vorbea tot orașul.

Iehuda îi făcu bucuros pe plac. Trecînd pe lîngă slugile tăcute ce se plecară pînă la pămînt, străbătură încăperile acoperite de covoare, printre coridoare și scări. Don Manrique își exprimă admirația de cunoscător ; Don Garcerán, naiv și entuziast, se întrecea și el în laude.

În grădină, dădură peste copiii lui Don Iehuda.

— Acesta e Don Manrique de Lara, făcu Iehuda prezentările, primul sfetnic al regelui și stăpînului nostru, și preaonoratul său fiu, cavalerul Don Garcerán.

Raquel îi cercetă pe oaspeți cu o curiozitate copilărească. Nestînjenită, luă parte la discuție. Dar latineasca ei, deși o studiase cu sîrguință, se dovedi insuficientă și,

rîzînd ea însăşi de greşelile făcute, îi rugă pe musafiri să vorbească araba. Discuţia deveni animată. Cei doi străini elogiară isteţimea şi farmecul Raquelei, folosind figurile de stil la modă, care în arabă erau de două ori mai complicate. Doña Raquel rîdea şi invitaţii rîdeau de asemenea.

Alazar, băiatul de paisprezece ani, care numai sfios nu era, îl chestionă pe Don Garcerán despre cai şi despre exerciţiile cavalerilor. Nobilul tînăr fu atras de vioiciunea băiatului şi-i răspundea bucuros. Don Manrique îl sfătui prieteneşte pe Iehuda să-şi dea fiul ca paj într-o familie aleasă. Don Iehuda îi mărturisi că şi el se gîndise la asta ; trecu însă sub tăcere nădejdea, ce-o nutrea în ascuns, că regele va lua băiatul în serviciul său.

Şi alţi granzi, în primul rînd prieteni ai casei Lara, urmară exemplul lui Don Manrique şi făcură noului *escrivano mayor* vizite de curtoazie.

Tinerii nobili îndeosebi veneau cu plăcere în casa lui Don Iehuda. Căutau compania Doñei Raquel. Căci fiicele nobililor se arătau numai la Curte cu prilejul marilor festivităţi şi în biserici la marile sărbători, unde nu erau niciodată văzute singure, nu te puteai întreţine cu ele decît despre subiecte cu totul generale. Era deci o variaţie plăcută să stai de vorbă cu fiica ministrului evreu, care — deşi ocrotită de un ceremonial mai puţin riguros — era oricum o doamnă. Îi făceau interminabil complimente exagerate, aşa cerea curtoazia. Raquel le asculta amabilă, dar găsea mai degrabă ridicolă flecăreala lor amoroasă. Uneori, însă, bănuia că îndărătul acesteia se ascund pofte brutale ; şi atunci devenea sfioasă şi se închidea în sine.

Contactul cu cavalerii creştini îi era totuşi binevenit, deoarece tot stînd de vorbă cu ei, se exersa în limba ţării, acea latină ceremonioasă vorbită la Curte şi în societate, însuşindu-şi totodată şi latineasca de rînd, castiliana cea de toate zilele.

Domnii aceştia îi mai erau şi călăuze serviabile cînd ieşea să cunoască oraşul.

O vedeai şezînd în lectică ; într-o parte călărea Don Garcerán de Lara sau Don Estéban Illán, în cealaltă

fratele ei, Don Alazar. Era urmată într-o a doua lectică de doica Sa'ad. Alergătorii făceau loc alaiului, servitorii negri îl încheiau. Așa parcurgeau orașul Toledo.

În cei o sută de ani de cînd se afla în mîinile creștinilor, orașul pierduse mult din măreția și strălucirea perioadei sale islamice; nu era atît de mare ca Sevilla, dar și acum mai locuiau în el și în împrejurimile lui mult peste o sută de mii de suflete, dacă nu chiar două sute de mii, astfel că Toledo era cel mai mare oraș al Spaniei creștine, mai mare chiar decît Parisul și cu mult mai mare decît Londra.

În acele vremuri războinice, toate orașele mari erau fortărețe, pînă și vesela Sevilla. La Toledo, însă, fiece cartier în parte era la rîndul lui înconjurat de ziduri și turnuri, și multe case ale nobilimii constituiau adevărate fortărețe. Toate porțile erau fortificate, fortificate erau și bisericile și podurile care duceau la poalele colinelor întunecate, împunătoare ale orașului, peste fluviul Tajo, pînă înăuntrul cetății. În interiorul orașului însă, se înghesuiau în cel mai îngust spațiu casă lîngă casă, în susul și în josul colinelor; ulițele în scară erau întunecoase și strîmte, adeseori foarte povîrnite, și îi făceau Doñei Raquel impresia unor rîpe suspecte — pretutindeni erau colțuri, unghere, ziduri și mereu alte porți grele, uriașe, ferecate.

Clădirile mari, solide, datînd aproape toate încă de pe timpul musulmanilor, erau nu destul de bine întreținute și fuseseră puțin modificate. Doña Raquel era în sinea ei convinsă că toate acestea trebuie să fi arătat cu desăvîrșire altfel pe vremea cînd musulmanii aveau grijă de ele. Îi făceau în schimb plăcere furnicarul pestriț de oameni care, din zori pînă-n noapte, umplea orașul și mai ales piața principală, Zocodevér-ul, probabil tîrgul străvechi. Oamenii vociferau, caii nechezau și măgarii zbierau, se înghesuiau cu toții în neorînduială, se împingeau și se stingherau unii pe alții, circulația era mereu întreruptă, iar străzile gemeau de gunoaie. Totuși Raquelei îi făcea atîta plăcere această tumultuoasă viață din Toledo, încît aproape că nu regreta aspectul ordonat al Sevillei.

O surprindea cît de sfioase şi de reţinute erau aici femeile musulmane. Umblau toate învăluite din cap pînă-n picioare. La Sevilla, femeile din popor lepădau în timpul lucrului sau cînd mergeau în piaţă iaşmacul incomod, iar în casele domnilor mai luminaţi îl purtau numai femeile măritate, folosind un văl foarte subţire şi scump, mai mult ca podoabă decît pentru a-şi ascunde faţa. Aici însă era evident că voiau să se sustragă privirilor necredincioşilor şi toate femeile musulmane purtau văluri lungi şi dese, aproape tot timpul.

Granzii cei tineri, mîndri de oraşul lor, îi povesteau Raquelei cîte ceva din istoria oraşului Toledo. Dumnezeu a făurit soarele în a patra zi a facerii lumii şi l-a aşezat drept deasupra Toledoului, aşa că oraşul era mai vechi chiar decît restul pămîntului. Că această aşezare e străveche, există multe dovezi. Fusese stăpînită de cartaginezi, apoi timp de şase sute de ani de romani, trei sute de ani de creştinii goţi, patru sute de ani de arabi. Acum, de un secol încoace, de la gloriosul împărat Alfonso, domnesc aici din nou creştinii şi aşa va rămîne de aci încolo pînă la Judecata-de-Apoi.

Cea mai bună şi mai strălucită epocă pentru oraş, aşa povesteau tinerii granzi, a fost sub domnitorii creştini vizigoţi, ai căror urmaşi sînt ei, cavalerii de astăzi. Pe atunci Toledo era oraşul cel mai bogat, cel mai grandios din lume. Regele Athanagild a dat ca zestre fiicei sale Brunhild comori de trei mii de ori o mie de *maravedi* de aur. Regele Reccared poseda masa lui Solomon, regele iudeilor; masa aceasta consta dintr-un singur smaragd uriaş montat în aur; mai poseda acest rege Reccared şi o oglindă miraculoasă în care puteai cuprinde cu privirea întreaga lume. Toate acestea le-au prădat, le-au distrus şi le-au răpăcit musulmanii, aceşti necredincioşi, aceşti cîini, aceşti barbari.

Tinerii gentilomi erau deosebit de mîndri de bisericile lor. Raquel cerceta curioasă, cu priviri sfioase, aceste construcţii greoaie; păreau nişte fortăreţe, şi îşi imagina cum vor fi arătat ele pe vremea cînd erau încă moschei preţioase, înconjurate de arbori, de fîntîni ţîşnitoare, de arcade, de seminarii. Acum totul era pustiu şi întunecat.

În curtea exterioară a bisericii Sfînta Leocadia descoperi un puț cu o bordură deosebit de frumoasă, purtînd o inscripție în limba arabă. Mîndră că putea citi arhaicele buchi arabe, urmări cu degetul literele săpate în piatră, pe jumătate șterse de vreme și descifră : „În numele atotmilostivului Dumnezeu, Califul Abd el Rahmîn, biruitorul — prelungească-i Domnul zilele — a pus să se ridice această fîntînă în a șaptesprezecea săptămînă a anului 323, în orașul Toleitola — să-l ocrotească Dumnezeu." Așadar, asta se întîmplase cu două sute cincizeci de ani în urmă.

— E cam mult de-atunci, rînji Don Estéban Illán, care o însoțea pe Raquel.

Tinerii gentilomi se oferiră de mai multe ori să-i arate interiorul unei biserici. La Sevilla se vorbea mult despre aceste „biserici". Se spunea că barbarii nordici transformaseră fostele moschei, atît de frumoase, în lăcașuri ale groazei idolatrilor. Raquel dorea mult să vadă una din aceste case de rugăciuni, dar resimțea totodată un fel de sfială și refuza politicos invitațiile, sub un pretext sau altul. Pînă la urmă își înfrînse jena și, condusă de Don Garcerán și de Don Estéban, intră în biserica San Martin.

În semiîntunericul din interior ardeau lumînări. Stăruia mireasmă de tămîie. Și mai era ceva ce, de fapt, dorise să vadă și de care se temuse : icoane, idoli, păcatul păcatelor oprit dintotdeauna. Căci dacă Islamul apusean interpreta liber una sau alta din interdicțiile profetului, dacă îngăduia să se bea vin și femeile să-și arate fața fără văl, era în schimb neclintit în ce privește respectarea opreliștilor de a-ți face chip cioplit, nici al lui Allah, nici al oricărei viețuitoare, om sau animal ; abia dacă aveai voie să schițezi forma unei plante sau a vreunui fruct. Aici însă vedeai de jur împrejur oameni ciopliți în piatră sau în lemn, iar alte chipuri de oameni sau de animale erau zugrăvite neted, în culori, pe plăci de lemn. Aceștia erau așadar idolii de care aveau oroare Allah și profetul.

Orice om binecuvîntat de Dumnezeu cu rațiune, simțire și cuviință, fie el evreu sau musulman, nu se putea să nu simtă aversiune față de astfel de plăsmuiri. Erau

într-adevăr profund respingătoare, ciudat de rigide şi totuşi vii, deosebit de ireale, pe jumătate moarte, cadaverice ca peştii din piaţă. Se încumetau aceşti barbari să-l imite pe Dumnezeul unic, pe Allah, creînd oameni după chipul lui şi, nerozi ce erau, mai şi îngenuncheau în faţa acestor obiecte de piatră şi de lemn, făurite de ei înşişi, şi le dădeau miros de tămîie. Dar în ziua Judecăţii-de-Apoi Allah îi va chema la el pe aceşti nelegiuiţi şi le va cere să insufle viaţă acestor plăsmuiri şi, dacă nu vor putea s-o facă, îi va osîndi la afurisenie veşnică.

Cu toate acestea Raquel se simţea atrasă în mod ciudat. O încînta că aşa ceva e cu putinţă; să păstrezi şi să redai înfăţişarea omului, carnea efemeră, expresia fugară, gestul ce dispare de cum l-ai schiţat. Faptul că oamenii muritori erau în stare să realizeze asta, o umplea de mîndrie dar totodată şi de oroare.

Însoţitorii ei îi explicau respectuos şi zelos pe cine reprezentau idolii. Iată un bărbat cioplit în lemn, acoperit cu o mantie şi cu o gîscă sub braţ. Înfăţişa pe Sfîntul Martin, căruia îi era închinată biserica. Fusese ofiţer şi plecase pe cîmpul de luptă înarmat numai cu o cruce pentru a ţine piept oştirii duşmane. Odată, pe un frig straşnic a dat mantia unui sărac, după care cerul i-a aruncat pe umeri o altă mantie. Iar cu un alt prilej, cînd împăratul nu s-a ridicat în picioare în faţa lui, tronul a fost deodată cuprins de flăcări şi, silit de foc, monarhul s-a prosternat cu veneraţie la pămînt întru cinstirea Sfîntului. Toate acestea puteau fi aflate, erau zugrăvite pe tăblii de lemn. Doñei Raquel i se învîrtea capul, omul trebuie să fi fost un derviş.

Într-un alt tablou puteai vedea o fată musulmană cu un coş plin de trandafiri iar în faţa ei stătea uluit un arab cu înfăţişare şi veşminte princiare. Nu fără o nuanţă de insinuare, Don Garcerán povesti că imaginea reprezintă pe prinţesa Casilda şi pe tatăl ei, regele Al-Menon din Toledo. Casilda, crescută în taină de către doica ei în credinţa creştină, purta de grijă — înfruntînd multe primejdii — de prizonierii creştini care flămînzeau în temniţele regelui. Informat despre aceasta de un denunţător, regele o surprinse pe cînd Casilda se ocupa de cei întemniţaţi. O întrebă cu asprime ce duce în coş. Era

pîine ; dar ea răspunse : „Trandafiri". Regele ridică mînios capacul coşului şi ce să vezi ? pîinea se transformase în trandafiri. Raquel înţelese tîlcul parabolei. Ceva asemănător se găsea şi în poveştile ei arabe.

— Ah, suspină ea, a fost deci o vrăjitoare.

Dar Don Garcerán o puse cu severitate la punct :

— Era o sfîntă.

Don Estéban Illán îi destăinui că în mînerul spadei sale este montat un oscior al Sfîntului Ildefonso şi că această relicvă i-a salvat de două ori viaţa în bătălie. Cîţi vrăjitori mai au şi creştinii ăştia, gîndea Doña Raquel, şi povesti înveselită că un foarte bun mijloc de apărare în bătălie este şi acela de a pune în ajunul luptei pe un pelerin de la Mecca, de preferinţă un derviş, să-ţi scuipe în băutura ta de dimineaţă.

— Mulţi războinici de-ai noştri fac asta, preciză ea.

Trecutul islamic al Raquelei se ştergea surprinzător de repede în noianul tuturor acestor lucruri noi ce le vedea, le auzea şi le trăia aici, la Toledo. Îi venea greu să-şi reamintească exact pînă şi trăsăturile prietenei ei Layla sau glasul strident, răscolitor, cu care muezinul de la moscheia Azhar chema la rugăciune. Dar se străduia să nu uite limba ; continua să citească în arabă şi făcea exerciţii în întortocheata, gingaşa şi anevoioasa caligrafie arabă. Tot astfel, deşi se simţea evreică, respecta mai departe datinile musulmane, făcea abluţiunile prescrise şi rostea rugăciunile cu regularitate ; Iehuda i-o îngăduia.

Tovărăşia permanentă a doicii Sa'ad o ajuta să menţină legătura cu trecutul. Seara, în timp ce doica o ajuta să se dezbrace, sporovăiau amîndouă despre cele văzute şi le comparau cu viaţa din Sevilla.

— Nu te lăsa prea mult atrasă de necredincioşi, Rehia, mieluşeaua mea, o prevenea doica. O să ardă cu toţii în iad fiindcă n-au ruşine, şi ei ştiu asta şi de aceea sînt atît de trufaşi pe pămîntul ăsta. Sultana lor e fudulă rău. Necredincioasa de ea îşi petrece mai tot timpul departe de haremul lui bărbatu-său, sultanul Alfonso, şi trăieşte într-un oraş de miazănoapte despre care ei spun că e tot atît de rece şi de înfumurat ca şi dînsa.

Necredincioşii erau cu adevărat trufaşi, aici doica avea dreptate. Doña Raquel nu-l văzuse încă niciodată pe rege. Şi chiar părintele ei părea să-l vadă numai rareori.

Don Iehuda află de la intendentul şi secretarul său Ibn Omar, care crease un bun serviciu de informaţii, cu cîtă înverşunare îl duşmăneau domnii cei mari ai regatului. După moartea înţeleptului Ibn Şoşan, ei îşi sporiseră privilegiile, iar după înfrîngerea regelui îşi arogaseră şi alte drepturi speciale. Acum erau indignaţi că a venit un nou evreu, mai şiret şi mai hrăpăreţ decît cel dinainte, ca să le ia totul înapoi. Înjurau, complotau, puneau la cale tot felul de intrigi. Iehuda asculta spusele lui Ibn Omar fără să i se clintească un singur muşchi al feţei. Îşi instrui totuşi secretarul să răspîndească zvonul că noul *escrivano* apără poporul asuprit împotriva baronilor prădalnici şi că favorizează bunăstarea orăşenilor şi sătenilor.

Conducătorul opoziţiei împotriva lui Don Iehuda era arhiepiscopul din Toledo, arţăgosul Don Martin de Cardona, unul din prietenii apropiaţi ai regelui. De cînd creştinii recuceriseră ţara, biserica ducea o luptă dîrză contra comunităţilor evreieşti. Spre deosebire de restul populaţiei, evreii nu plăteau bisericii zeciuiala, ci numai impozitele cuvenite regelui. Nici un edict papal, nici un decret al colegiului cardinalilor nu aduseseră vreo schimbare a situaţiei. Arhiepiscopul Don Martin era furios că numirea abilului Ibn Esra îi va face pe evrei să fie şi mai îndărătnici în cutezătoarea lor străduinţe de a se sustrage oricăror îndatoriri faţă de biserică. Aşa că folosea toate mijloacele ca să-l discrediteze pe noul *escrivano*.

Cu atît mai ciudat fu faptul că, puţin după sosirea lui Don Iehuda, canonicul Don Rodrigue, secretarul arhiepiscopului, se înfiinţă cu intenţie vădit prietenoasă la Castillo Ibn Esra, el, duhovnicul regelui.

Pe acest prelat tăcut, politicos, îl interesau mult cărţile. Vorbea, citea şi scria latina şi araba, şi citea şi ebraica. Se înţelegea bine cu Iehuda, dar mai bine chiar cu înţeleptul prieten al lui Iehuda, Musa Ibn Da'ud.

Încăperile ocupate de Musa erau foarte primitoare. Bătrînul fusese de două ori nevoit să trăiască în mizerie şi în surghiun şi dovedise că era capabil să îndure nenorocirile fără să se plîngă. Cu atît mai mult preţuia acum confortul. Nu fără o uşoară, nesilită mîndrie, îi arătă canonicului multele ţevi ale instalaţiei de încălzire şi tapetele de pîslă ale zidurilor care, printr-un ingenios sistem de răcire, asigurau o răcoare plăcută în zilele caniculare. Numeroasele cărţi ale lui Musa erau orînduite la îndemînă, pupitrul său cel mare, atît de drag lui, era aşezat în lumină. Şi o frumoasă verandă rotundă, potrivită pentru meditaţii tihnite, dădea înspre grădină.

Canonicul, setos de a cunoaşte, nu se mai sătura privind biblioteca lui Musa. Admira felurimea volumelor cuprinzînd tratate în toate domeniile ştiinţei, caligrafia lor delicată, monogramele şi cotoarele multicolore, învelişul frumos lucrat al sulurilor de carte şi coperţile, pe cît de elegante, pe atît de solide ale legăturilor. Mai presus de orice, însă, admira materialul pe care era scrisă cea mai mare parte a cărţilor : era acea compoziţie pe care lumea creştină abia o cunoştea : hîrtia.

Ah, învăţaţii din ţările creştine erau nevoiţi să scrie pe pergament, pe piei de animale şi nu numai că osteneala scrisului era cu mult mai mare, dar materialul era costisitor şi rar. Adeseori cei ce scriau erau nevoiţi să se mulţumească doar cu pergamente pe care se mai scrisese cîndva, trebuia să şteargă şi să răzuiască apoi cu multă migală ceea ce fusese scris cu multă trudă înaintea lor ca să poată după aceea aşterne propriile lor gînduri pe vechiul material şi cine putea şti dacă nu cumva un scriitor bine intenţionat de astăzi nu va face să dispară cea mai înaltă înţelepciune a vreunui predecesor, ca să păstreze pentru posteritate propriile sale cugetări, poate de o mare naivitate.

Don Iehuda îi arătă canonicului cum se fabrică această hîrtie. Dintr-o materie vegetală albicioasă, denumită bumbac, se prepara un fel de terci într-o găleată, era apoi scos şi pus la uscat, totul cum nu se poate mai puţin costisitor. Cea mai bună hîrtie se producea la Jătiva şi era zgrunţuroasă. I se zicea Jatvi. Don Rodrigue cîntări cu grijă o asemenea carte în mîinile lui tandre,

mirîndu-se copilăreşte cît de puţin spaţiu şi ce mică greutate reclama atîta muncă spirituală. Iehuda relată că luase măsuri să se construiască şi aici la Toledo astfel de fabrici de hîrtie, apă se găseşte din belşug iar solul era prielnic cultivării plantelor necesare. Don Rodrigue era extaziat. Iehuda îi făgădui să-i procure încă de pe acum o cantitate de hîrtie.

Ceva mai tîrziu, Don Rodrigue şi bătrînul Musa şedeau singuri în mica verandă deschisă şi discutau pe îndelete. Don Rodrigue relata că se auzise şi în ţările creştine despre realizările ştiinţifice ale lui Musa, mai cu seamă despre marea operă istorică la care lucra, şi despre persecuţiile ce a trebuit să le îndure. Musa mulţumi cu o politicoasă înclinare a capului. Şedea acest bărbat înalt, afundat comod în perne, nitel aplecat în faţă, privindu-şi oaspetele cu ochi mari, blînzi, tăcuţi şi ştiutori. Nu vorbea mult, dar ceea ce spunea pornea de obicei dintr-o vastă cunoaştere, dintr-o experienţă bogată, dintr-o gîndire adîncă. Suna a ceva inedit şi atrăgător, bineînţeles din cînd în cînd cam echivoc.

Multe păreau înşelătoare în acest Castillo Ibn Esra. De pildă, printre inscripţiile ce străluceau pe frizele pereţilor, erau şi cîteva ebraice. Nu erau uşor de descifrat în desişul numeroaselor înfloriturî şi ornamente ce le înconjurau. Dar canonicul, mîndru de cunoştinţele lui ebraice, le identifica uşor ca fiind extrase din Sfînta Scriptură, din cartea Kohelet, din predicile lui Solomon. Da, confirma Musa şi, cu ajutorul unei vergele, îi arăta canonicului cum se înşiruiau frazele printre arabescurile încîlcite, cum se pierdeau şi se regăseau, indica şi citea şi traducea în latineşte. Textele sunau astfel: „Soarta făpturilor omeneşti se aseamănă cu cea a dobitoacelor. Aşa cum mor acestea, mor şi acelea, sufletul lor e acelaşi, omul nu este mai bun decît animalul şi totul este deşertăciune. Totul se sfîrşeşte în acelaşi loc, totul e din pulbere şi totul se preface din nou în pulbere. Cine poate spune dacă sufletul făpturilor omeneşti se înalţă spre cer, iar cel al animalelor coboară sub pămînt?“ Don Rodrigue urmărea cu privirea slovele ebraice de pe perete şi vedea şi auzea că Musa traduce exact. Dar nu cumva cuvintele, aşa cum şi le amintea el din tălmăcirea

sfîntului Ieronim, sunau altfel ? În gura acestui Musa înțelept și bun nu căpăta oare însuși cuvîntul lui Dumnezeu un ușor iz de pucioasă ?

Oricum ar fi fost, cel ce avea în grija lui biblioteca de la Castillo Ibn Esra îl atrăgea pe canonic mai mult chiar decît splendida bibliotecă însăși. Acest Musa, așa cum stătea el liniștit, înfundat în perne, i se părea etern ca înțelepciunea. Ba uneori i se părea că Musa este numai cu puțin mai în vîrstă decît dînsul, care împlinise cincizeci de ani, deci aproape un moșneag. Strălucirea ochilor lui liniștiți, cu un licăr nițel ironic, îl fermeca și îl intimida și totuși avea impresia că putea vorbi cu acest om mai deschis și mai încrezător decît cu cei mai mulți dintre creștinii pioși.

Don Rodrigue îi povesti lui Musa despre academia în fruntea căreia se afla. Firește că acest modest institut al lui nu se putea compara cu cele similare ale musulmanilor, dar oricum, de aici se răspîndea atît înțelepciunea arabilor cît și cea a păginilor din antichitatea Occidentului.

— Să nu crezi cumva, o, înțelepte Musa, se grăbi Don Rodrigue să-l asigure, că sînt meschin. Am pus chiar să se traducă textul Coranului în latinește. De asemenea, la academia mea lucrează mulți necredincioși, evrei și musulmani. Dacă-mi îngădui, îți aduc odată pe unul sau altul dintre discipolii mei, să aibă cinstea de a lua parte la o discuție cu tine.

— Fă așa, preacucernice Don Rodrigue, răspunse cu amabilitate Musa. Adu-mi cîțiva dintre ciracii tăi. Dar să-i previi să fie prudenți. Și chiar tu însuți să fii prudent !

Și îi arătă o frază de pe perete, care în chip ciudat prezenta și ea un pasaj din Sfînta Scriptură, de astă dată din Cartea a cincea a lui Moise : „Blestemat fie cel ce-l rătăcește pe un orb".

Cînd se despărți în sfîrșit de gazda sa, mult mai tîrziu decît își pusese la început în gînd — zăbovise într-adevăr necuviincios de mult — Don Rodrigue spuse glumind :

— Ar trebui să fiu supărat pe tine, Don Iehuda. Cît pe-aci să mă faci să calc porunca a zecea. Ce-i drept, nu rîvnesc nici la casa ta, nici la catîrii tăi, nici la slugile

şi slujnicele tale. Dar tare mă tem că rîvnesc la cărţile tale.

Preşedintele comunităţii evreieşti, Don Ephraim, îl vizită pe Iehuda ca să discute cu el unele probleme ale Aljamei.

— Aşa cum era de aşteptat, începu el, faima şi strălucirea ta au produs multă bucurie în sînul comunităţii, dar şi multe supărări noi. Pizma pentru rangul tău a aţîţat ura arhiepiscopului, acest nelegiuit şi Esau. Don Martin dezgroapă acum pergamentul lui prăfuit, acel decret al cardinalilor, vechi de şase ani, potrivit căruia nu numai fiii lui Edom dar şi urmaşii lui Abraham trebuie să verse bisericii zeciuiala. Pe atunci nobilul alfakim Ibn Şoşan — fie-i memoria binecuvîntată — a dejucat manevra cardinalilor. De astă dată, însă, nelegiuitul crede că a venit vremea lui. Scrisoarea lui către Aljama e plină de ameninţări.

Don Iehuda îşi dădea seama că la pretenţia de zeciuială era vorba de mult mai mult decît de bani. Dacă ar fi cîştigat biserica, privilegiul de bază al evreilor ar fi fost periclitat, ei nemaidepinzînd direct de rege şi arhiepiscopul s-ar fi intercalat între ei şi suveran. De asemenea Don Iehuda trebuia să recunoască în sinea sa că îngrijorarea lui Don Ephraim, şi anume că de data asta arhiepiscopul şi-ar putea ajunge ţelul, nu era deloc neîntemeiată. Don Martin era prieten apropiat al regelui ; fără îndoială că i-o fi şoptit la ureche că ar putea repara oarecum greşeala de a-l fi învestit cu un rang atît de înalt pe evreul Ibn Esra, silind în fine evreimea să plătească bisericii cuvenita zeciuială.

Numai că Iehuda se arătă plin de încredere.

— Nelegiuitul o să reuşească de astă dată tot atît de puţin ca şi pînă acum, spuse el şi continuă : De altfel tot ce priveşte impozitele nu face oare parte din atribuţiile mele ? Lasă-mă pe mine să răspund la scrisoarea arhiepiscopului.

Aşa ceva însă nu intra deloc în vederile lui Don Ephraim ; nu voia să-i cedeze nici una din treburile lui acestui Iehuda.

— Departe de mine gîndul, se împotrivi el poliţicos, să te mai împovărez cu noi sarcini, stăpînul şi învăţătorul meu Iehuda. Altceva aş vrea, în numele Aljamei, cu toată modestia să te fac să înţelegi. Fastul casei tale, belşugul de bunuri cu care Dumnezeu te-a binecuvîntat, gloria cu care te-a învrednicit prin graţia regelui, toate astea sînt pentru toţi invidioşii care pizmuiesc poporul lui Israel un spin în ochi, iar pentru arhiepiscop un vierme care-i roade sufletul negru. De aceea am sfătuit stăruitor din nou Aljama să ducă o viaţă care să nu bată la ochi şi să nu-i întărîte prin luxul ei pe răuvoitori. Binevoieşte a nu-i întărîta nici tu, Don Iehuda.

— Îţi înţeleg îngrijorarea, stăpînul şi învăţătorul meu Don Ephraim, replică Iehuda, dar eu n-o împărtăşesc. Ştiu din experienţă că manifestările de forţă înfricoşează. Dacă m-aş arăta slab sau meschin, arhiepiscopul ar deveni cu atît mai cutezător faţă de mine şi faţă de voi.

În sîmbăta următoare, Don Iehuda se duse la sinagogă.

Fu surprins să vadă cît de auster arăta acest prim sanctuar al evreimii spaniole ; nici aici Don Ephraim nu tolera nici un fel de fast. Cînd se deschidea dulapul Torei, în care se păstra chivotul legii, Aron Hakodeş, atunci bineînţeles că de acolo răzbăteau luciul şi strălucirea sfintelor podoabe ale sulurilor sacre, învelitorile lor brodate cu fire preţioase, tablele şi coroanele de aur scînteind de nestemate.

Don Iehuda fu invitat să citească pericopa săptămînii din Scriptură. Se povestea acolo cum Bileam, un profet păgîn, pornit să blesteme poporul lui Israel, fu silit de Dumnezeu să-i binecuvînteze poporul, astfel că profetul păgîn proclamă : „Cît de frumoase sînt corturile tale, Iacobe, aşezările tale, Israel, ca nişte văi ce se lărgesc, ca nişte grădini cu multe ape, ca arborii de aloe plantaţi de Iahve, ca nişte cedri la maul fluviului ! Tu distrugi popoare, pe păgîni, pe duşmanii tăi, tu striveşti osemintele prigonitorilor tăi".

Iehuda citi versetele în felul tărăgănat, prescris din vremuri străvechi ; citea nu fără oarecare trudă, accentul lui putînd să sune unuia sau altuia cam straniu, dacă nu chiar ridicul. Dar nimănui nu-i venea să rîdă, evre-

ilor şi evreicelor din Toledo, dimpotrivă, ascultau cu veneraţie, lăsîndu-se cuprinşi de emoţia lui Don Iehuda. Acest bărbat pe care soarta îl silise să fie în primă tinereţe un meşumad, un renegat, s-a reîntors de bună voie, umil, la legămîntul lui Abraham şi acest om influent va ajuta ca binecuvîntările despre care citea, să se împlinească şi pentru dînşii.

Acum, că îşi putea mărturisi pe faţă apartenenţa la iudaism, îi era Raquelei cu mult mai greu ca înainte să se simtă evreică. Citea deseori din Cartea Cărţilor, stătea ceasuri întregi cufundată în gîndurile ei şi visa cu pasiune despre cele cuprinse acolo, despre faptele strămoşilor, ale regilor şi profeţilor. Tot ce era măreţ, înălţător, adînc cucernic, relatat aici, precum şi slăbiciunile, minciunile, răutăţile, care nici ele nu erau trecute sub tăcere, căpăta viaţă pentru ea şi se simţea mîndră şi fericită că se trăgea din astfel de strămoşi.

Totuşi n-o prea atrăgeau evreii în carne şi oase care o înconjurau aici la Toledo, deşi Raquel avea dorinţa vie, sinceră de a fi de-a lor.

Uneori, pentru a-şi cunoaşte mai îndeaproape neamul, se ducea în cartierul evreiesc, în Iuderia.

În plimbările ei, se lăsa însoţită de Don Beniamin Bar Abba, un tînăr înrudit cu preşedintele comunităţii. Canonicul Rodrigue îl introdusese la Castillo Ibn Esra ; era unul dintre studenţii săi, traducător la academia ce o conducea.

Cu toată mintea lui ageră şi cunoştinţele sale întinse, Don Beniamin nu împlinise nici douăzeci şi trei de ani şi avea ceva copilăros, poznaş, ştrengăresc, ceea ce o atrăgea pe Raquel. Între ei se închegă curînd o frumoasă camaraderie. Rîdeau din toată inima de lucruri al căror aspect comic nu prea ar fi fost de înţeles pentru alţii şi discutau despre multe subiecte pe care Raquel nu le aborda faţă de tatăl ei şi despre care nici măcar unchiul Musa nu era întrebat vreodată, dar prietenul ei Beniamin, da.

La rîndul lui, tînărul îi încredinţă fetei fără sfială cele mai intime preocupări ale sale. De pildă că ruda lui, Don Ephraim, părnasul, nu-i place ; i se pare prea şiret

și dacă n-ar fi el însuși atît de sărac, n-ar mai locui o singură clipă în casa lui Don Ephraim. Doña Raquel nu avusese încă niciodată un prieten sărac, așa că se uita la Beniamin uimită și curioasă.

Beniamin practica datinile evreiești, dar numai ca să nu-l contrarieze pe Don Ephraim, căci el personal nu punea prea mult preț pe ele. În schimb, admira înțelepciunea arabă și vorbea bucuros despre marile popoare din vechime, dispărute fără urmă, îndeosebi despre greci, ionieni, cum le spunea el.

Acest Beniamin o călăuzea pe Raquel prin Iuderia. Trăiau la Toledo peste douăzeci de mii de evrei iar în afara zidurilor cetății încă vreo cinci mii și, deși nesiliți de nici o lege, cei mai mulți dintre ei locuiau în propriul lor cartier care, la rîndul lui, era apărat de ziduri și porți întărite.

Evreii — așa povestea Beniamin — locuiau în Toledo din vremuri imemoriale ; da, orașul își trăgea numele din cuvîntul ebraic Toledot, filiațiunea generațiilor. Cei dintîi veniseră aici ca trimiși ai regelui Solomon ca să primească tributul de la barbari. Le-a mers bine aproape tot timpul. Dar sub vizigoții creștini fură supuși unor prigoane pustiitoare. Cel mai înverșunat dintre prigonitori fu chiar unul din semințiа lor, un anume Iulian, care, trecînd la creștinism, ajunse arhiepiscop. Acesta emisese ordonanțe din cele mai aspre împotriva foștilor săi coreligionari și, pînă la urmă, făcu să fie promulgată o lege potrivit căreia cel ce nu trece la creștinism urma să fie vîndut ca sclav. Atunci evreii chemară arabii de peste mare și îi ajutară să cucerească țara. Arabii înființară garnizoane evreiești și le dădură comandanți evrei.

— Închipuie-ți, Doña Raquel, o îndemnă Beniamin — cum trebuie să fi fost toate astea cînd asupriții au devenit dintr-o dată stăpîni iar foștii asupritori sclavi.

Plin de entuziasm, Beniamin vorbea despre cărțile de literatură și înțelepciune pe care evreii sefarzi le creaseră în secolele următoare sub stăpînirea musulmanilor. Îi recita Raquelei din memorie versuri înflăcărate de ale lui Salomo Ibn Gabirol și ale lui Iehuda Halevi. Îi

vorbea despre lucrările de matematică, astronomie şi filozofie ale lui Abraham Bar Hiia.

— La tot ce e măreţ în această ţară Sepharad, în Spania asta, fie că e vorba de ceva spiritual, fie de un lucru material dăltuit în piatră, adăugă el plin de convingere, la toate astea au contribuit evreii.

Raquel îi pomeni odată de tulburarea ce o cuprinsese la vederea idolilor din biserica San Martin. Beniamin o asculta în tăcere. Era nehotărît. Apoi, zîmbind pe sub mustaţă, scoase din buzunar o cărticică şi i-o arătă cu un aer misterios. Erau într-însa — el o numea carnetul lui de însemnări — desene, portrete de oameni. Unele erau maliţios de caricaturale, în altele chipurile oamenilor înfăţişau chiar figuri de animale. Doña Raquel era uluită, înfiorată, amuzată. Ce nemaipomenită nelegiuire ! Acest Don Beniamin schiţa nu numai feţe omeneşti în sensul curent al cuvîntului, cum erau idolii aceia din biserică, ci reda şi trăsături deslușite în care recunoşteai uşor persoane reale. Da, voia să-l imite pe Dumnezeu, modelînd oamenii după bunul său plac şi schimonosindu-le sufletele. Cum de nu se despica pămîntul să-l înghită pe acest nelegiuit ? Şi chiar ea însăşi, Raquel, nu lua şi ea parte la pîngărire privind acele desene ? Dar nu se putea abţine şi continua să nu-şi ia ochii de la ele. Iată bunăoară un animal, o vulpe după cum părea, numai că nu era deloc o vulpe, din privirea vicleană se deslușeau ochii pioşi ai lui Don Ephraim. Şi Raquel, cu toată groaza şi consternarea ei, nu-şi putea reţine rîsul.

Se simţea cel mai strîns legată de Beniamin cînd acesta îi istorisea întîmplări sau îi relata felurite povestiri cu evrei de seamă din Toledo.

Aşa, de pildă, era povestea lui Rabbi Hanan Ben Rabua. Acesta construise un miraculos ceas hidraulic. Consta din două puţuri, două cisterne, concepute cu atîta artă şi calcul, încît pe măsură ce luna creştea pe cer, una se umplea încet cu apă, iar cealaltă se golea ; în timp ca luna descreştea, se întîmpla invers, astfel că, privindu-le, puteai afla ce zi a lunii este, ba chiar şi ora din zi. Rivali invidioşi îl învinuiră pe Rabbi Hanan de vrăjitorie. „Prea multă ştiinţă dă totdeauna de bănuit", îi

explică Don Beniamin sentențios, adăugînd că magistratul l-a băgat pe Rabbi Hanan la închisoare. Iată însă că cisternele nu se mai goleau și nu se mai umpleau așa cum ar fi trebuit. S-a presupus că Rabbi Hanan, înainte de a fi închis, ar fi stricat ingeniosul ceas hidraulic la care el lucrase de trei ori cîte șapte ani, și au vrut să-l silească să-l repare. Dar el îl strică de tot. Atunci îl arseră pe Rabbi Hanan pe rug.

— Turnul în care a zăcut, încheie Don Beniamin, mai există și azi. Și acele cisterne mai pot fi văzute în Huerta del Rey, la castelul de agrement La Galiana, astăzi ruinat.

În seara aceea Raquel îi povesti doicii Sa'ad despre sărmanul, ingeniosul, învățatul Rabbi Hanan pe care îl schingiuiseră oameni răi din pricina măiestriei și științei lui. Îi vorbi cu de-amănuntul de ceasul acela miraculos și de închisoare și de moartea pe rug a învățatului. Dar doica Sa'ad spuse :

— Aici, în Toledo, sînt oameni răi. Aș dori, Rehia, mieluşeaua mea, să ne întoarcem iar la Sevilla, aibă-te Allah în paza lui.

Capitolul al treilea

Fraţii Fernán şi Gutierre de Castro nu se mulţumeau cu simple ameninţări împotriva celui ce instalase un circumcis în Castillo al lor. Invadară înarmaţi domeniul lui Don Alfonso, odată ajungînd chiar pînă în oraşul Cuenca. Atacară călători paşnici şi îi duseră, ca prizonieri, în cetăţile lor. Jefuiau ţărani castilieni furîndu-le cirezi întregi de vite. Apoi se retrăgeau cu prada în regiunea lor de munte, Albarracin, greu accesibilă.

Don Alfonso turba de mînie. De cînd îşi aducea aminte, îi urîse pe cei din neamul Castro. Cînd, la vîrsta de trei ani, devenise rege, un Castro cîrmuise ţara în locul lui, se purtase rău şi sever cu el ca băiat, aşa că Alfonso jubilase cînd Manrique de Lara îi răsturnase pe alde Castro. Numai că ei rămăseseră atotputernici în comitatul lor şi aveau mulţi partizani printre grănzii Castiliei.

Noile şi impertinentele lor acte de violenţă îl întăriîtară pe Alfonso pînă la furie. Era o situaţie ce nu mai putea dura. Va lua cu asalt şi va distruge cetăţile lor, îi va tunde la piele pe cei doi şi îi va băga la mănăstire ; ba nu, le va tăia capul.

În sinea lui ştia bine că o astfel de expediţie războinică nu se putea să nu atragă după sine dezbinări primejdioase cu unchiul său, regele Aragonului.

De cînd lumea, atît Aragonul cît şi Castilia revendicaseră suzeranitatea asupra comitatului baronilor de Castro, a regiunii muntoase Albarracin situată între Castilia şi Aragon. După moartea ultimului conte ce

domnise acolo, fiii săi, fraţii Fernán şi Gutierre de Castro, refuzară să recunoască orice fel de suzeranitate. Dacă el, Alfonso, ar invada acum ţara lor, ei s-ar adresa Aragonului cerînd ajutor, iar unchiul său Raimundez, regele Aragonului, n-ar lăsa să-i scape acest prilej ca să-i accepte ca vasali şi să-i apere împotriva atacului nepotului său, Alfonso. Asta însemna război cu Aragonul.

Numai că Alfonso alunga aceste ezitări înainte ca ele să se concretizeze în mintea lui. Va porni împotriva fraţilor de Castro ! Îl va convoca pe Iehuda. El va fi acela care-i va face rost de banii necesari.

Pe drum spre palatul regal Iehuda se simţea bine dispus. Nu-l mai văzuse de mult pe Don Alfonso, nu ştia ce vrea acesta de la el şi se bucura la gîndul că-l va putea informa despre mersul treburilor ; avea ce să-i raporteze cu privire la succesele dobîndite, ba mai mult, aducea cu el dovada palpabilă a unei reuşite, un lucru mic care-i va face plăcere regelui şi-l va amuza.

Era acum în faţa lui Don Alfonso şi îi dădea raportul. Cîţiva *ricoshombres*, nouă la număr, ca să fim mai precişi, aflaţi în întîrziere cu plăţile, confirmaseră sub semnătură şi sigiliu că, în cazul unei noi amînări din partea lor, sînt gata să renunţe în favoarea regelui la orice drept de stăpînire asupra anumitor oraşe. În afară de aceasta, Iehuda putu să anunţe înfiinţarea a unsprezece noi ferme-model, a unei staţii experimentale de sericicultură în apropiere de Talavera, a unor noi mari ateliere aici la Toledo şi la Burgos, precum şi la Avila, Segovia şi Valladolid.

După care veni cu marea lui surpriză :

— Ţi-ai exprimat, mărite rege, faţă de mine, începu el, nemulţumirea că nu ţi-am adus încă în ţară aurari şi meşteri în baterea monezilor. Îngăduie-mi să-ţi înmînez astăzi respectuos cel dintîi obiect făurit de aurarii tăi.

Şi, zîmbitor şi mîndru, îi întinse regelui acel mic lucru pe care-l adusese cu dînsul.

Regele îl luă în mînă, îl examină şi se lumină la faţă. Pînă atunci, în ţările creştine ale peninsulei circulau numai monezile de aur arabe. Ce ţinea el acum în mînă era cea dintîi monedă de aur a Spaniei creştine

şi această monedă era castiliană. Strălucind într-un galben scînteietor, roşiatic, se reliefa profilul său, al regelui, uşor de recunoscut şi, de jur împrejur, stătea scris în latineşte : „Alfonsus, prin graţia lui Dumnezeu rege al Castiliei". Pe partea cealaltă, însă, se putea vedea patronul Spaniei, apostolul Iacob, Santiago, călare, cu spada ridicată, aşa cum din văzduh ajutase adeseori oştirile creştine să zdrobească pe necredincioşi.

Don Alfonso admira şi pipăia cu nesaţ şi bucurie copilărească frumoasa lucrare. Aşadar, sub această formă, figura lui ştanţată în aur bun va circula prin ţările creştinătăţii şi prin cele ale Islamului, reamintind tuturor că ţara lui, Castilia, este în bună pază, în cea a lui Santiago şi în a lui însuşi, a lui Don Alfonso.

— Asta ai făcut-o de minune ! îl lăudă el pe Don Iehuda, iar din figura lui luminoasă şi din ochii săi strălucitori răzbătea atîta bucurie încît Don Iehuda uită de toate jignirile pe care i le adusese acest om.

Dar apoi chipul belicosului Santiago îi reaminti regelui de planul lui şi de motivul pentru care îl convocase pe al său *escrivano,* şi voios, fără tranziţie, spuse :

— De vreme ce avem bani, aş putea de fapt să iau măsuri împotriva fraţilor de Castro. Ce crezi, şase mii de *maravedi* de aur ajung pentru expediţie ?

Smuls brusc din bucuria sa, Don Iehuda aminti că fraţii Castro vor cere fără doar şi poate protecţia Aragonului şi că regele Raimundez îi va accepta ca vasali.

— Augustul tău unchi, explică el stăruitor, va interveni imediat. Are gata de luptă o forţă militară considerabilă, pregătită pentru campania sa din Provenţa, iar tezaurul lui de război e plin şi neatins. Te vei pomeni, Don Alfonso, implicat într-un război cu Aragonul în condiţii cum nu se poate mai neprielnice.

Don Alfonso nici nu voia să audă de aşa ceva.

— Mai slăbeşte-mă cu ezitările tale neîntemeiate ! îl repezi el pe Iehuda. Cîteva sute de lănci bune sînt de ajuns împotriva baronilor de Castro, mă pricep eu la atacuri rapide. O să-i iau prin surprindere şi nimic mai mult. Să cuceresc eu mai întîi Albarracin sau măcar Santa Maria, că pe-urmă o să se mulţumească slăbănogul meu de unchi să înjure, dar de intervenit nu mai

intervine el. Fă-mi rost de cele şase mii de *maravedi* de aur, Don Iehuda ! stărui regele.

Iehuda ştia : speranţele cu care voia să-l amăgească şi să se amăgească pe sine nu erau decît iluzii deşarte. Don Raimundez, deşi om de înţeles, dacă va avea acum un pretext bun, va purta război împotriva lui Alfonso.

Căci regele Raimundez nutrea o profundă antipatie faţă de nepotul său Alfonso, şi nu fără motiv. Castilia, bizuindu-se pe documente vechi, revendica suzeranitatea asupra Aragonului. O asemenea „supremaţie" nu era decît o pură chestiune de prestigiu. De pildă foarte puternicul rege al Engliterei, în calitatea sa de stăpîn al multor ţinuturi francone, recunoştea suzeranitatea regelui Franciei, deşi acesta domnea peste un teritoriu mult mai mic din Francia decît cel stăpînit de el însuşi. În fond, şi bătrînului rege Raimundez al Aragonului îi era indiferent dacă se bucura de mai mult sau de mai puţin „prestige". Dar în turbulentul său nepot el vedea personificarea unui ideal cavaleresc van şi desuet şi îl supăra faptul că mulţi, ba chiar şi propriul său fiu, împărtăşeau un astfel de cavalerism rupt de realitate, şi-l priveau cu admiraţie pe Don Alfonso, ca pe un erou. De aceea considera drept o absurditate învechită pretenţia lui Don Alfonso de a fi recunoscut drept suzeran al său. Din partea lui, Alfonso se folosea de orice prilej ca să pună iar şi iar în discuţie pretenţia sa, şi se făcea că va veni ziua cînd trufaşul Aragon va îngenunchea în faţa suzeranului lui predestinat de Dumnezeu.

Prin urmare, dacă Alfonso pornea într-adevăr campania, intervenţia Aragonului era inevitabilă, şi Don Iehuda îşi frămînta mintea cum ar putea în cuvinte bine chibzuite să-l facă pe rege să înţeleagă acest lucru. Numai că Alfonso, luînd-o înaintea obiecţiilor lui Iehuda, nici nu voia să le audă.

— La urma urmei tu eşti de vină de toate astea, se mînie el, fiindcă te-ai instalat în casa familiei Castro.

În aceste luni grele Don Iehuda îşi compusese o mască de politeţe liniştită. Dar glasul nu şi-l putea stăpîni ; cînd se enerva, începea să se bîlbîie şi să vorbească peltic. Aşa şi de astă dată, cînd îi răspunse regelui :

— O campanie împotriva baronilor de Castro, măria-ta, nu va costa şase mii de *maravedi* de aur ci două sute de mii. Crede-mă, maiestate, că Aragonul nu va tolera în nici un caz să întreprinzi ceva împotriva baronilor de Castro.

Se hotărî în sfîrşit să ridice o ultimă şi irefutabilă obiecţie :

— După cum ştii, vărul meu, Don Iosef Ibn Esra, este alfakim la Curtea din Aragon şi, ca atare, iniţiat în planurile regelui. Augustul tău unchi a avut de mai multe ori de gînd să dea ajutor militar baronilor de Castro. Vărul meu şi cu mine am avut un schimb de scrisori sfătuindu-ne între noi şi Don Iosef a izbutit să-l împiedice pe regele său să pună în aplicare aceste proiecte. Şi m-a prevenit şi pe mine. Domnii de Castro deţin din partea regelui Raimundez promisiunea fermă că Aragonul îi va apăra dacă tu, mărite rege, îi vei ataca.

Pe tînăra frunte a lui Alfonso apărură brazde adînci :

— Se pare că tu şi acel văr al tău complotaţi de zor.

— Ţi-aş fi adus la cunoştinţă acum cîteva zile că am fost prevenit de către Don Iosef, replică Iehuda, dar nu mi-ai acordat favoarea de a mă primi.

Regele începu să se plimbe cu paşi hotăriţi. Don Iehuda îi explică mai pe larg :

— Înţeleg prea bine că maiestatea-ta simte nevoia să-i pedepsească pe aceşti nobili insolenţi. Şi eu — permite-mi această umilă observaţie — doresc asta. Dar aibi îngăduinţa de a mai aştepta puţin. Dacă am cumpăni la rece paguba pricinuită de fraţii Castro, am constata că ea nu e prea mare.

— Ţin supuşi de ai mei în temniţele lor ! exclamă iritat Alfonso.

— Dă ordin, propuse Iehuda, şi îi răscumpăr eu pe prizonieri. Sînt oameni de rînd. E vorba de numai cîteva sute de *maravedi*.

— Taci ! izbucni Alfonso. Un rege nu-şi răscumpără supuşii de la un vasal al său, dar tu, biet negustoraş de mărunţişuri, nu poţi înţelege asta !

Iehuda păli. Dacă fraţii Castro erau sau nu vasalii lui Don Alfonso, tocmai acesta era motivul conflictului. Dar asta era situaţia : aceşti oameni înfumuraţi consi-

derau că jaful și omorul sînt singurul mod onorabil de a rezolva diferendele. Ar fi vrut să poată spune : pornește-ți campania, cavaler nestăpînit și nebun ce ești. Cele șase mii de *maravedi* de aur ți le azvîrlu eu. Dar știa că toate planurile lui s-ar nărui dacă izbucnea războiul cu Aragonul. Trebuia să-l împiedice cu orice preț.

— Poate, sugeră el, că ar fi posibil să eliberăm prizonierii fără a știrbi demnitatea ta regală. Am obține poate ca frații Castro să predea Aragonului pe prizonieri. Îngăduie-mi să duc tratative în acest sens. Dacă mă învoiești, plec chiar eu la Saragossa, să mă sfătuiesc cu Don Iosef. Te rog să-mi promiți un singur lucru, măriata : că nu vei ordona o expediție împotriva fraților Castro înainte de a-mi acorda favoarea să mai discut o dată despre asta cu tine.

— Cum îți permiți ? se răsti Alfonso.

Dar recunoscuse în tăcere absurditatea planurilor sale. Din nefericire, evreul avea dreptate.

Luă în mînă moneda de aur, o cîntări în palmă, o privi cu plăcere. Se lumină la față.

— Nu promit nimic, zise el. Dar am să mai reflectez asupra celor ce mi-ai spus.

Iehuda își dădu seama că mai mult nu putea obține. Își luă rămas-bun și plecă în Aragon.

Chiar în lipsa lui Iehuda, canonicul Rodrigue venea deseori în vizită la Castillo Ibn Esra. Căuta tovărășia bătrînului Musa.

Ședeau amîndoi în mica verandă privind înspre liniștea grădinii, ascultînd susurul mereu același, mereu schimbător al apei țîșnitoare, și discutînd pe îndelete. De-a lungul pereților, luminînd în culorile lor roșii, albastre și aurii, se întindeau frizele, cu maximele lor. Slovele întortocheate ale scriiturii arabe mai noi se împleteau între ele, înconjurate de ornamente în formă de flori, alungite în arabescuri, și alcătuiau o țesătură policromă asemenea unei tapiserii. Din înfloriturile capricioase se reliefau buchile colțuroase ale vechii scrieri arabe, „cufice", precum și literele butucănoase ebraice ; compunîndu-se în aforisme, se desprindeau, se amestecau una într-alta, apoi reveneau bizare, fără astîmpăr și te zăpăceau.

Rodrigue urmărea prin hățișul ornamentelor și arabescurilor acea sentență ebraică pe care i-o tradusese Musa atunci, cu prilejul primei sale vizite : „Soarta făpturilor omenești este aceeași cu cea a dobitoacelor... Sufletul le este asemănător... Cine poate spune dacă sufletele ființelor omenești se înalță spre ceruri iar cel al animalelor coboară sub pămînt ?“ Încă de atunci îl neliniștise pe canonic faptul că aceste versete, așa cum le citea Musa, sunau altfel decît în versiunea latină cu care era familiarizat. De astă dată își luă inima în dinți și porni să discute despre asta cu Musa. Dar acesta îl preveni prietenește :

— N-ar trebui să te preocupe astfel de reflecții primejdioase, preacuviosul meu prieten. Știi doar că atunci cînd Ieronim a tradus Biblia, însuși Sfîntul Duh l-a inspirat, astfel că acele cuvinte, pe care le-a schimbat Dumnezeu cu Moise, nu sînt nici în latină mai puțin divine decît cele ebraice. Nu năzui spre prea multă înțelepciune, cucernice Don Rodrigue. Cîinele îndoielii are somnul ușor. S-ar putea să se trezească și să se dea la convingerile tale și atunci ai fi pierdut. Și așa confrații tăi din alte țări creștine numesc Toledoul nostru orașul magiei negre, iar semnele noastre răsucite, arabe și ebraice, le par mîzgălitura Satanei. O să se mai spună că ești un eretic dacă te arăți atît de curios.

Totuși ochii liniștiți ai lui Don Rodrigue nu se desprindeau de acele inscripții încîlcite. Dar mai mult încă decît ele, îl neliniștea pe canonic omul care dispusese așezarea lor acolo. Bătrînul Musa — asta Don Rodrigue o pricepuse de la început — era ateu pînă-n măduva oaselor, nu credea nici măcar în Allah și Mahomed ai săi și totuși păgînul acesta era un om bun, tolerant, vrednic de a fi iubit. Și mai presus de toate era un autentic învățat. El, Rodrigue, studiase ceea ce te putea învăța știința creștină, *trivium* și *quadrivium*, gramatica, dialectica și retorica, aritmetica, muzica, geometria și astronomia, apoi toată înțelepciunea arabă îngăduită, precum și tot felul de doctrine teologice ; dar Musa știa mult mai multe, cunoștea totul și reflectase asupra tuturor lucrurilor și unul din cele mai frumoase daruri dumnezeiești era prilejul de a te întreține cu acest ateu.

— Un eretic — eu? răspunse canonicul cu tristețe plină de duioșie, la avertismentul celuilalt. Mă tem că eretic ești tu, dragul, înțeleptul meu Musa. Și tare frică îmi e că nu ești numai un eretic, ci și un păgîn în toată puterea cuvîntului, care nu crede nici măcar adevărurile propriei sale credințe.

— De asta te temi tu? întrebă bătrînul și urîtul învățat ațintind privirea pătrunzătoare a ochilor săi adînci asupra feței destinse a lui Rodrigue.

— Mă tem, ripostă acesta, fiindcă îți sînt prieten și deci îmi pare rău că o să arzi în focul Gheenei.

— N-ar trebui să ard încă de pe acum în iad, de vreme ce sînt musulman? se informă Musa.

— Nu neapărat, dragul meu Musa, îl liniști Rodrigue. Și cu siguranță că nu la un foc prea mare.

După un scurt răstimp de tăcere, Musa reluă îngîndurat, cu două înțelesuri:

— Nu prea fac eu deosebire între cei trei profeți, aici poate că ai dreptate. Pentru mine Moise are tot atîta valoare cît și Hristos și acesta cît Mahomed.

— Așa ceva n-am voie nici măcar să aud, se împotrivi canonicul dîndu-se un pas înapoi. Ar trebui să iau măsuri împotriva ta.

Musa ceda politicos:

— În cazul acesta consideră că n-am spus nimic.

În timpul unor astfel de discuții Musa obișnuia să se ridice din cînd în cînd de la locul lui, să se apropie de pupitru și, tot continuînd să vorbească, mîzgălea cercuri și arabescuri. Rodrigue se uita cu invidie și reproș cum celălalt risipea în zadar hîrtia atît de prețioasă.

Canonicul îi citea bucuros din cronica sa lui Musa, de la care aștepta rectificări și completări. În cronica aceea se vorbea mult despre sfinții decedați, — aceștia luînd din văzduh parte la lupte, bătîndu-i adeseori pe necredincioși; chiar și relicvele ce le luau cu ei în bătălii, aduseseră creștinilor unele victorii. Musa remarcă în treacăt că aceste relicve sfinte trebuie să fi fost martore și ale unor înfrîngeri suferite de creștini; dar o făcea cu menajamente și fără părtinire, găsind firesc ca Rodrigue să nu pomenească nimic despre asta în cronica sa. În general,

îl asculta pe canonic cu multă înțelegere și îi întărea încrederea în importanța lucrării lui.

Apoi, cînd bineînțeles îi citea și Musa din propria sa scriere, „Istoria musulmanilor în Spania", bietului, fericitului Rodrigue i se părea extrem de primitiv ceea ce scrisese el însuși. Îl treceau năduşelile ascultînd textul acestei opere istorice, atît de originală și de cutezătoare. „Statele — așa scria acolo — nu sînt instituții divine, ele iau ființă din forțele naturale ale vieții însăși. Convietuirea socială este necesară pentru menținerea speciei și culturii umane, iar forța statului este necesară pentru ca oamenii să nu se omoare între ei, ei fiind răi din fire. Forța care dă statului o structură unitară este Asabidja, legătura lăuntrică dintre voință, istorie și sînge. Statele, popoarele, culturile, ca toate lucrurile plăsmuite, au o durată de viață determinată de natură, ele parcurg, ca și indivizii, cinci faze de vîrstă : apariția, ascensiunea, înflorirea, decăderea, dispariția. Civilizația se transformă tot mereu în decadență, libertatea în scepticism, iar statele, popoarele, culturile se succed după legi riguroase și veșnic aceleași, în continuă nestatornicie, asemenea dunelor mișcătoare, de nisip."

— Dacă te înțeleg bine, prietene Musa, remarcă odată Don Rodrigue după o astfel de lectură, tu nu crezi în nici un dumnezeu, ci numai în *kadar*, în destin.

— Dumnezeu *este* destinul, răspunse Musa, este totalitatea înțelepciunii cuprinse atît în Cartea Cărților a evreilor, cît și în Coran.

Ochiul său urmărea — și Rodrigue făcea la fel — o inscripție prin care predicatorul Solomon propovăduia : „Tot ce se întîmplă sub cer își are ceasul predestinat ; nașterea și moartea, semănatul și plivitul, uciderea și tămăduirea, tînguirea și dansul, dragostea și ura, războiul și pacea. Ce folos are deci din toată strădania sa cel ce socotește mereu și se zbuciumă într-una ?" Și cînd observă că fraza fusese înțeleasă de canonic, Musa continuă :

— Iar în al optzeci și unulea verset al Coranului, în acela despre moarte, profetul spune : „Ceea ce propovăduiesc eu este un îndemn pentru voi cei ce vreți să păşiți pe drumul cel drept. Dar nu o veți *putea* face dacă

nu vrea Dumnezeu Atotputernicul". Vezi aşadar, prea cuviosul meu prieten, că atît Solomon cît şi Mahomed ajung la concluzia : Dumnezeu şi destinul sînt identici sau, ca să ne exprimăm filozofic, Dumnezeu este suma tuturor întîmplărilor.

Cînd Don Rodrigue auzea asemenea cuvinte, era cuprins de nelinişte şi lua hotărîrea să nu se mai ducă la Castillo Ibn Esra. Dar după două zile şedea din nou în veranda deschisă sub inscripţiile ce te derutau. Uneori aducea chiar şi pe unii dintre ciracii săi, cel mai adesea pe tînărul Beniamin.

Din cînd în cînd se ivea pe verandă şi Doña Raquel şi asculta cum cei doi învăţaţi discutau pe îndelete schimbînd păreri, în timp ce din grădină răzbătea susurul liniştit al fîntînii ţîşnitoare.

Într-o zi, stîrnită de prezenţa lui Beniamin, Raquel îl întrebă pe canonic ce ştie el despre acel Rabbi Hanan Ben Rabua şi despre maşina lui de măsurat timpul ; căci povestirea lui Don Beniamin, cum fusese prigonit acel rabin învăţat şi cum fusese nevoit să nimicească propria lui operă şi îl schingiuiseră apoi şi l-au ars, nu-i ieşea din minte. Don Rodrigue nu voia să admită că savanţii ar fi fost cîndva torturaţi din pricina ştiinţei lor şi deci nu cuprinsese în cronica sa povestea lui Rabbi Hanan.

— Am văzut şi eu acele cisterne de la Galiana, declară el, şi pot afirma că erau nişte cisterne obişnuite ; nu cred să fi servit vreodată la măsurarea timpului. De altfel, nu socotesc demn de crezare că acel rabin Hanan ar fi fost torturat şi omorît. În documente nu găsesc aşa ceva.

Tînărul Don Beniamin, jignit că Don Rodrigue pune la îndoială cele istorisite de el despre Rabbi Hanan, interveni cu modestie dar şi cu ardoare :

— Că a fost însă un învăţat proeminent, prea cucernice Don Rodrigue, asta o recunoşti desigur şi tu. Nu numai că a construit un minunat astrolab, dar a şi tradus în arabă şi în latină operele lui Galenus, salvînd astfel pentru timpurile noastre ştiinţa medicală.

Don Rodrigue nu cedă, dar în schimb începu să vorbească despre mari medici de la începuturile creştinătăţii. De pildă sfinţii Cosma şi Damian, de altminteri arabi de origine, care, pe vremea lui Galenus, înfăptuiseră

vindecări nu mai puțin miraculoase decît acesta. Rivalii lor i-au denunțat că sînt creștini. Judecătorii i-au osîndit și au fost aruncați în mare ; au venit îngeri și i-au salvat. I-au aruncat în foc : focul nu le-a putut face nici un rău. Au fost împroșcați cu pietre : pietrele și-au schimbat direcția și i-au lapidat pe dușmani. Chiar și după ce au murit, cei doi sfinți au mai făcut multe vindecări uimitoare. Așa, se povestește despre un bărbat care se alesese cu o cangrenă la coapsă. S-a închinat la icoana celor doi sfinți. A căzut într-un somn adînc și a visat că sfinții i-au retezat piciorul bolnav și l-au înlocuit cu unul al unui arab mort. Și într-adevăr, cînd s-a trezit, avea un picior nou și perfect sănătos ; a fost găsit și arabul cel mort al cărui picior i-l dăruiseră lui sfinții.

— Sfinții ăia trebuie să fi fost mari vrăjitori, aprecie Doña Raquel.

Dar Musa remarcă :

— Marii medici musulmani au dobîndit și ei cele mai faimoase tămăduiri cît timp au fost în viață. Cunosc chiar mulți creștini care, în cazul unei boli grave, consultă bucuroși un medic evreu sau musulman.

Mai puțin conciliant ca de obicei, Don Rodrigue răspunse :

— Pe noi, creștinii, religia ne învață că modestia este o virtute.

Musa admise cu amabilitate :

— De învățat, vă învață ea asta, preacuviosul meu prieten.

Don Rodrigue îi și replică :

— Fără supărare ! De-ar fi să mă îmbolnăvesc, aș fi fericit să mă îngrijești tu, o, înțeleptule Musa !

Don Beniamin desenase ceva pe ascuns în carnețelul lui. Îi arătă Doñei Raquel ce făcuse. Un corb stătea cocoțat pe un copac ; avea mutra lui Musa. Era fără îndoială un portret și deci de două ori interzis. Dar era un portret hazliu și senin, iar Raquelei îi plăcu și desenul și cel ce îl schițase.

Deoarece regele nu întreprindea nimic împotriva fraților Castro, adepții lor deveneau din ce în ce mai nerușinați. Așa cum, la timpul său, cei din Burgos își apăra-

seră eroul național, pe Cidul Compeador, împotriva lui Alfonso al șaselea, tot astfel baronii rebeli îi apărau acum pe frații Castro împotriva celui al optulea : „Ce vasali buni ar mai fi ei dacă ar avea parte de un rege mai acătării !“ Cînd regele le pretinse plata dărilor ajunse la scadență, domnii de Nuñez și de Arenas îl luară în rîs : „N-ai decît să vii, Don Alfonso, și să-ți iei banii de la noi, așa cum îi iei înapoi pe supușii tăi din cetățile baronilor de Castro !“

Don Alfonso spumega. Dacă voia ca toți baronii săi să nu se răzvrătească împotriva sa, nu trebuia să-i mai lase pe alde Castro să-și bată joc de el.

Își convocă deci sfetnicii cei mai apropiați la un consiliu de coroană. Erau de față Don Manrique de Lara și fiul său Garcerán, arhiepiscopul Don Martin de Cardona și canonicul Don Rodrigue ; *escrivano mayor* Don Iehuda se mai afla în Aragon.

În prezența prietenilor săi, Don Alfonso dădu frîu liber neputincioasei sale mînii. Acești Castro îi aduceau o jignire după alta, iar *escrivano* al său trata cu perfidul rege Raimundez și voia să rezolve prin metode negustorești un conflict între cavaleri. Afară de asta, evreul poartă vina principală a acestui tîrg nedemn, deoarece s-a instalat în casa fraților Castro.

— Cel mai bine ar fi, încheie el, nemaiputîndu-se stăpîni, să-l dau iar afară.

Don Manrique încercă să-l îmbune :

— Fii drept, maiestate ! Evreul nostru și-a meritat al său Castillo. A îndeplinit mai mult chiar decît a făgăduit. Granzii îți plătesc impozite și în vremuri de pace. Șaptesprezece orașe care aparțineau granzilor se află acum sub supușenia ta. Și chiar dacă acești Castro țin în captivitate cîțiva supuși de-ai tăi, în schimb multe sute de cavaleri și mercenari de-ai noștri, aflați prizonieri la Sevilla, sînt astăzi liberi.

Arhiepiscopul Don Martin, un bărbat cu fața stacojie, rotundă, de o jovialitate grosolană, cu un păr ce începea să încărunțească, se împotrivi. Ședea acolo bătăios, jumătate cleric, jumătate cavaler. Veșmîntul său, indicînd rangul cu care fusese investit, nu-i acoperea armura ;

căci aici în Toledo, socotea el, atît de aproape de musulmani, te afli în plin război sfînt.

— Ai multe cuvinte de laudă pentru evreul tău, nobile Don Manrique, rosti el cu glasul său răsunător. Recunosc că acest nou Ibn Esra a scos ca prin farmec de la populație sute de mii de *maravedi* de aur, iar din acestea și cîte ceva pentru regele, stăpînul nostru. În schimb, a adus o pagubă cu atît mai mare sfintei biserici. Nu închideți ochii în fața acestei realități, domnii mei! Evreimea din Toledo a fost dintotdeauna neobrăzată, încă de pe vremea strămoșilor noștri goți, și faptul că ai binevoit, o, rege, să-i dai acestui Iehuda o asemenea funcție, a făcut insuportabilă îndrăzneala Aljamei. Nu numai că fruntașul lor, acest Ephraim Bar Abba, întemeindu-se din păcate pe o hotărîre a ta, refuză să-mi plătească zeciuiala ce mi se cuvine, dar mai are și cutezanța să proclame la sinagogă, în mod vădit provocator, acea binecuvîntare a lui Iacob: „Sceptrul nu se va îndepărta de lingă Iuda și nici toiagul de domnitor de la picioarele sale". Și doar i-am explicat omului, bizuindu-mă pe scrierile părinților bisericii, că această binecuvîntare a lui Iacob era valabilă numai pînă la sosirea lui Mesia și că, o dată cu apariția Mîntuitorului, și-a pierdut valoarea. Dar numai noi, creștinii, înțelegem tîlcul ascuns, lăuntric al Sfintei Scripturi. Evreii ăștia sînt ca niște dobitoace fără minte și se agață doar de suprafața lucrurilor.

— Poate că n-ar trebui, interveni îngăduitor canonicul, să judecăm cu prea multă asprime Aljama din Toledo. Atunci cînd iudeii orbiți, păcătoși și trufași l-au tîrît pe Domnul Nostru Iisus Hristos în fața tribunalului lor, comunitatea evreiască din Toledo i-a trimis marelui preot, pontificelui Caiafa, o solie, punîndu-i în vedere să nu cumva să-l răstignească pe Mîntuitor. Așa scrie negru pe alb în cărțile vechi.

Arhiepiscopul îl măsură pe Don Rodrigue cu o privire mustrătoare, dar își înăbuși răspunsul. Căci între el și secretarul său exista o legătură ciudată. Arhiepiscopul era pios, cinstit în forul său interior și conștient de faptul că temperamentul său bătăios îl îndemna uneori la cuvinte și gesturi care nu cadrau cu dînsul, primat al Spaniei, urmașul sfîntului Eugeniu și al sfîntului Ilde-

fonso şi, ca să-şi ispăşească păcatele la care l-ar fi putut împinge firea sa impulsivă, îşi impusese prezenţa permanentă a angelicului Don Rodrigue ; asta avea de gînd să arate dacă, la Judecata-de-Apoi, i s-ar fi imputat că uneori soldatul din el era mai puternic decît preotul.

Astfel că, în loc să se adreseze lui Don Rodrigue, se întoarse spre rege :

— Atunci cînd, îndemnat de nevoie şi dînd ascultare sfetnicilor tăi, l-ai chemat încoace pe evreu, te-am prevenit, Don Alfonso, şi ţi-am prevestit : va veni ziua cînd te vei căi că l-ai numit ; Sfîntul Conciliu a avut motive serioase cînd a interzis regilor creştinătăţii să încredinţeze funcţii înalte necredincioşilor.

Don Manrique interveni :

— Şi regii Engliterei şi Navarrei, precum şi regii Leónului, Portugaliei şi Aragonului au menţinut pe lîngă ei miniştri evrei, în ciuda hotărîrilor conciliului din Lateran. S-au mulţumit doar să exprime Sfîntului Părinte părerea lor de rău. Aşa a procedat şi regele, stăpînul nostru. De altminteri, s-a putut întemeia pe exemplul augustilor săi strămoşi. Alfonso al şaselea, împăratul Hispaniei, a avut doi miniştri evrei, Alfonso al şaptelea cinci. Nu văd cum ar fi putut Castilia să construiască numeroasele biserici pentru sfinţi şi nenumăratele fortificaţii împotriva musulmanilor, fără ajutorul evreilor. Mai îngăduie-mi, preavenerate părinte, completă canonicul, să-ţi reamintesc respectuos de prietenul nostru, cuviosul episcop al Valladolidului. Nici el nu izbutea să-şi încaseze dările şi a fost nevoit să-l însărcineze pe Iehuda al nostru cu încasarea lor.

De data aceasta Don Martin nu-şi mai putu stăpîni mînia ce-i clocotea în piept :

— Ai multe virtuţi, Don Rodrigue, grăi el cu pică, eşti aproape un sfînt şi de aceea te tolerez. Dar lasă-mă să-ţi spun cu toată smerenia : uneori blîndeţea şi îngăduinţa ta frizează obrăznicia.

Regele nu-şi pleca urechea la aceste gîlcevi. Şedea, dus pe gînduri, şi abia acum dădu expresie celor ce-l preocupau :

— M-am întrebat nu o dată de ce a dat Dumnezeu necredincioşilor atîtea puteri pe care nouă ni le-a refuzat.

Eu îmi închipui lucrurile astfel : deoarece i-a osîndit pe veci să nu aibă parte de viaţa veşnică de apoi, tocmai de aceea pentru scurtul răstimp ce-l petrec pe pămînt i-a înzestrat în înalta sa mărinimie cu multă deşteptăciune, cu elocinţă şi cu darul de a aduna comori.

Ceilalţi tăceau jenaţi. Era ciudat că regele îşi expunea atît de pe faţă gîndurile cele mai intime ; era, de fapt, lipsit de tact. Dar regele avea dreptul să exprime deschis, cu o regească nepăsare, tot ce-i stătea pe suflet.

Tînărul Don Garcerán reveni la obiectul consfătuirii :

— Un lucru ai putea face, mărite rege, propuse el. Dacă nu vrei să acţionezi împotriva fraţilor Castro, cel puţin instalează o garnizoană la graniţa lor. Trimite mercenari în oraşul Cuenca.

— Iată un sfat bun, aprobă zgomotos arhiepiscopul. Da, trimite mercenari la Cuenca, şi nu prea puţini, ca să le piară baronilor de Castro pofta să-ţi mai atace supuşii.

La asta se gîndise şi Don Alfonso. Dar îi convenea ca propunerea să vină de la ceilalţi.

— Da, aşa voi face, hotărî el. Nici măcar evreul nostru nu va avea nimic de obiectat, încheie el cu voioasă înversunare.

Don Manrique socoti că trei plutoane ar ajunge ca să pună la adăpost Cuenca de atacurile fraţilor Castro. Don Alfonso obiectă că s-ar putea ca actele lor de violenţă să stîrnească şi emirului din Valencia pofta de a cuceri oraşul ; mai bine ar fi să trimită mai mulţi soldaţi la Cuenca, cel puţin două sute de lăncieri. Arhiepiscopul, care trecea drept un om cu experienţă în ale războiului, le atrase atenţia că o parte din mercenari ar trebui să fie mereu pe drum ca să apere gospodăriile ţărăneşti ameninţate sau ca să-i escorteze pe călători.

— Trimite trei sute de lăncieri ! stărui el.

Don Alfonso trimise cinci sute de lăncieri.

Încredinţă comanda acestor trupe prietenului său Don Estéban Illán, un tînăr nobil, voios şi curajos. Înainte ca Don Estéban să încalece de plecare, regele îi recomandă călduros :

— Să nu cumva să îngădui să mi se aducă noi injurii, Don Estéban ! Să nu tolerezi nici cea mai mică necuviinţă ! Să nu îngădui ca oamenii lui Castro să fure nici măcar

o singură găină de pe teritoriul nostru ! Urmăreşte-i pînă în Santa Maria lor şi ia-le găina înapoi ! Chiar de ar costa viaţa a zece oameni !

Şi îi dădu mănuşa, simbol al misiunii cavalereşti. Don Estéban îi sărută mîna şi zise :

— Nu vei avea de ce te plînge, Don Alfonso.

Soldaţii intrară în orăşelul Cuenca şi în satele din împrejurimi. Patrulară de-a lungul graniţei greu de supravegheat a regiunii muntoase Albarracin. Dar nici unul dintre mercenarii fraţilor Castro nu se arătă. Trecu o săptămînă, apoi încă una. Soldaţii lui Estéban începură să murmure împotriva unui serviciu militar atît de plictisitor, iar oamenii din Cuenca blesteniau prezenţa apăsătoare a soldaţilor.

În timpul ăsta, Iehuda se afla la Saragossa şi ducea tratative cu vărul său, Don Iosef Ibn Esra. Acesta, un bărbat inteligent, cam gras, plăcut la înfăţişare, sociabil şi sceptic, lăsă să se întrevadă că ghicise motivele demersului lui Iehuda. Dar cum ţinea şi el la menţinerea păcii, îl întîmpină pe Don Iehuda cu prietenie. Ceea ce voia acesta era ca Aragonul să răscumpere de la fraţii Castro prizonierii castilieni şi să-i predea lui Don Alfonso ; în schimb, regele Castiliei ar renunţa la pretenţia sa asupra oraşului Daroca. Propunerea lui Don Iehuda nu i se păru inechitabilă lui Don Iosef şi credea chiar că-şi va putea convinge stăpînul să o accepte. Firește că nimic nu trebuia să se facă în pripă. Regele Raimundez se afla pe cîmpul de luptă, în tabără, ocupat pînă peste cap să ducă la bun sfîrşit războiul împotriva contelui de Toulouse, aşa că Don Iosef trebuia să aştepte momentul prielnic spre a-i supune o problemă atît de neînsemnată. Se va duce peste vreo două săptămîni la cartierul general al lui Don Raimundez. Don Iehuda să mai aibă răbdare pînă atunci. După aceea se va putea înfăţişa şi el la regele Raimundez.

Iehuda profită de răgazul ce i-l lăsau aceste două săptămîni. Plecă la Perpignan, unde rezolvă cu bine o afacere încîlcită. Se duse apoi la Toulouse să-şi viziteze o rudă, pe Meïr Ibn Esra, judele evreu al oraşului. Se îndreptă pe urmă spre tabăra lui Raimundez. Don Iosef îl sprijini cu toată rîvna şi Don Raimundez îl ascultă cu

bunăvoință. Numai că regele era o persoană care gîndea încet, temeinic, așa că mai trecu o săptămînă întreagă pînă să se hotărască să spună da.

Iehuda răsuflă ușurat. Cea mai dificilă dintre stupidele piedici ce primejduiau efortul său de pace fusese înlăturată. Trimise deci un curier la Don Alfonso cu îmbucurătoarea veste, precum că pactul fusese semnat și sigilat și că el însuși, Iehuda, se va înapoia peste cîteva zile.

Numai că acest mesaj nici nu ajunsese la Toledo, cînd Don Alfonso primi din Cuenca o scrisoare lungă, confuză, a prietenului său Estéban Illán.

Se întîmplase ceva neprevăzut. Slujitori înarmați ai fraților Castro au încercat să fure de pe teritoriul castilian o turmă de oi. Oamenii lui Don Estéban i-au urmărit pînă înăuntrul ținutului aparținînd baronilor de Castro. Acolo au dat peste un grup de cavaleri și de scutieri. S-a iscat un schimb de vorbe injurioase care a degenerat într-o încăierare. Unul dintre cavaleri a fost ucis, din nefericire chiar unul din frații Castro, contele Fernán. Este de netăgăduit, așa scria Don Estéban, că Fernán de Castro, în momentul cînd l-a nimerit săgeata castiliană, nu era echipat de luptă, ci se afla într-o partidă de vînătoare și purta pe mănușă șoimul său favorit. Ar fi greu de stabilit de ce mercenarul castilian lansase necugetata sa săgeată ; în orice caz el, Estéban, a poruncit ca vinovatul să fie spînzurat pe loc.

Don Alfonso citea și i se strînse inima. Mai rău nici că ar fi putut să iasă acțiunea întreprinsă de dînsul. Un simplu mercenar asasinase mișelește din ordinul lui, al lui Alfonso, un gentilom din cea mai înaltă nobilime, care nici măcar nu era înarmat. Întreaga Hispanie va considera că cele întîmplate sînt o rușine pentru el, regele Castiliei.

Celălalt Castro, Gutierre, avea acum un motiv temeinic, cavaleresc, să-și răzbune fratele. Se va adresa Aragonului, iar regele Raimundez, învingător în Provența, va avea astfel pretextul binevenit să pornească război împotriva lui Alfonso, nepotul său detestat. Acel absurd război cu Aragonul pe care nu-l dorise, contra căruia fiecare îl pusese în gardă, iată că izbucnea acum.

Lui Alfonso îi era ruşine faţă de Iehuda. Îi era ruşine faţă de toţi sfetnicii săi. Faţă de întreaga lume creştină. Şi de fapt nu făcuse decît ceea ce orice alt cavaler ar fi făcut în locul lui. Fusese doar datoria lui de suveran să apere bunul său oraş Cuenca şi să trimită acolo trupe. Şi dacă a predat comanda lor cutezătorului Don Estéban Illán, pentru asta nimeni nu-l putea mustra. Don Estéban era prietenul său şi un cavaler desăvîrşit şi, pe deasupra, mai purta la el şi osciorul sfîntului Ildefonso, montat în mînerul spadei sale. Ah, din păcate faimoasa relicvă nu-l putuse ţine-n loc pe Satana! Căci nu fusese nimic altceva decît un nenoroc diavolesc că lucrurile se petrecuseră astfel, a fost un vicleşug al Satanei şi nimeni nu era vinovat, nici el, nici Don Estéban, nici Fernán de Castro, şi nici măcar evreul. Dar întreaga creştinătate va arunca toată vina asupra lui, a lui Alfonso.

Hotărît lucru, acest Iehuda nu i-a adus noroc. Şi acum, tocmai cînd avea grabnică nevoie de sfatul lui, nu era aici!

Dar mai bine că nu era aici. Acum nu l-ar fi putut vedea înaintea ochilor. Nu i-ar fi putut suporta înţeleptele cuvinte încărcate de dojeni. Avea nevoie de un om care să-l înţeleagă pe deplin, să-l deplîngă pentru nemaipomenitul său ghinion, un om foarte apropiat lui, unul care să-i aparţină cu adevărat.

Fără să-l mai aştepte pe Iehuda, urmat de cea mai mică suită, porni călare spre Burgos, la regina sa, la Doña Leonor.

Capitolul al patrulea

Doña Leonor îl întîmpină cu bucurie. Fără ca regele să fie nevoit să-i relateze cele întîmplate, ea îl înţelese. Simţea ca şi el. Totul nu era decît o crudă fatalitate, Alfonso al ei neavînd nici o vină.

La rîndul ei, o apăsa mai mult chiar decît pe rege perspectiva unui război cu Aragonul. Visul ei fusese o unire a celor două regate, iar războiul îi năruia toate speranţele. Dar îşi ascunse deprimarea şi se arătă calmă ca de obicei. Aşa cum nădăjduise şi el, Alfonso găsi în prezenţa şi vorbele ei consolare şi îmbărbătare.

De obicei, îi plăcea mai mult la Toledo decît la Burgos. La Toledo, pe cînd era încă băieţandru, săvîrşise prima sa faptă de seamă, de aici pornise la cucerirea regatului său ; şi apoi, Toledo era în apropierea adevăraţilor, veşnicilor săi duşmani, musulmanii şi, în această situaţie, se cuvenea să fie acolo el, regele şi ostaşul. De astă dată însă era bucuros că se afla la Burgos, vechi oraş al creştinismului primitiv şi amintirile de care era plin îi insuflau putere şi încredere. Numele Castiliei se trăgea din acel Castillo al oraşului Burgos, de aci strămoşul său Fernán Gonzáles a întemeiat comitatul Castiliei şi l-a făcut independent, mare şi puternic. Şi tot aici, la Burgos, străbunicul său, Alfonso al şaselea, arătase că un rege nu se dă înapoi nici din faţa celui mai mare om al Spaniei. Acel Alfonso îl izgonise din oraş pe cel mai viteaz erou al ţării, pe Cid Compeador, deoarece era nemulţumit de felul cum acesta purtase războiul ; un rege al Casti-

liei nu ierta nici o nesupunere, nu o ierta nici unui Cid şi, cu atît mai puţin, unui Castro.

Dar acum Cid Compeador era mort, regii îl iertaseră demult pe cel mai nobil cavaler şi luptător al Hispaniei, iar oraşul Burgos se mîndrea cu numeroasele vestigii ce aminteau de erou. Zîmbind sarcastic, Alfonso zăbovi în faţa unui anumit sipet, agăţat în biserica mănăstirii Huëlga. Doi financiari evrei primiseră de la Cid această ladă în gaj ; se spunea că era plină de comori de preţ. Dar apoi s-a dovedit că nu conţinea decît nisip ; eroul era de părere că e de ajuns cuvîntul său. În felul acesta, Cidul a dat un exemplu grăitor de cum trebuie să procedeze un cavaler faţă de nişte evrei mercantili.

Regele Raimundez al Aragonului nu manifesta nici o grabă să pornească o campanie ; trecuse dintotdeauna drept şovăielnic. Dar pe regele Alfonso aşteptarea îl chinuia şi împărtăşi Doñei Leonor intenţia de a ataca el primul.

Asta o îndemnă pe Doña Leonor să rupă tăcerea. În cuvinte limpezi, îi atrase atenţia că ţara nu-i iertase înfrîngerea de la Sevilla. Chiar dacă ar fi el cel atacat, tot se va murmura împotriva unui nou război. Să ataci în asemenea împrejurări, ştiind că dreptatea nu-i de partea ta, ar fi pur şi simplu o nebunie. Don Alfonso primi cu resemnare aceste cuvinte atît de aspre.

În cele din urmă sosi la Burgos şi Don Iehuda. Îşi dăduse pe deplin seama de întreaga gravitate a morţii lui Fernán de Castro. Revoltat pînă la disperare, se socotea el însuşi vinovat de cele întîmplate. Calculele sale se dovediseră greşite. Ar fi trebuit să rămînă la Toledo şi să-l reţină pe rege de la acţiunea sa pripită. Intuiţia lui nu-l ajutase de astă dată.

Cu toate astea, energic cum era, nu pierdu speranţa că va putea împiedica războiul. Porni de îndată la drum spre Toledo şi află că Don Alfonso se găsea la Burgos. Făcu deci cale întoarsă şi se îndreptă în goana calului spre Burgos.

Se anunţă la Don Alfonso. Acesta, invocînd fel de fel de pretexte, nu-l primi. În schimb, Doña Leonor trimise după el.

La vederea acestei inteligente femei, Iehuda prinse din nou curaj.

— Dacă maiestatea-ta îmi permite, propuse el, plec la Saragossa şi încerc să-l îmblînzesc pe rege. Cînd am fost acum primit de Don Raimundez la dînsul în tabără, mi-a dat cu multă bunăvoinţă ascultare.

— De atunci lucrurile s-au schimbat, obiectă Doña Leonor.

Don Iehuda răspunse cu precauţiune :

— Bineînţeles că nu pot merge cu mîna goală.

— Şi ce-ai putea să-i duci ? se interesă Doña Leonor.

— Dacă s-ar putea, răspunse cu şi mai multă prudenţă Iehuda, ar fi bine ca Don Alfonso să renunţe la acea discutabilă pretenţie de suzeranitate din partea Castiliei.

— Suzeranitatea Castiliei nu e de fel discutabilă, ripostă cu răceală Doña Leonor. Prefer războiul ! conchise ea şi îl măsură pe Iehuda cu o privire atît de stranie şi de dispreţuitoare, încît el îşi dădu seama că regina era plămădită din acelaşi aluat ca şi soţul ei.

Nici ea nu voia pentru nimic în lume să renunţe la acest titlu şi la acea pretenţie, ambele deşarte, orgolioase şi ridicole. Şi ea considera meschine căile şi planurile rezonabile.

Cînd Iehuda reuşi în sfîrşit să dea ochii cu Don Alfonso, regele îi spuse ironic :

— Nu s-ar putea spune că n-ai ticluit cu rîvnă, punîndu-ţi creierul la contribuţie, acorduri abile, *escrivano* al meu, acolo la Saragossa şi lîngă Toulouse. Acuma vezi şi tu cîtă valoare au. Nu mi-ai purtat noroc, Don Iehuda. Fă-te măcar aici util şi procură-mi bani. Mă tem că vom avea nevoie de foarte mulţi bani.

Don Alfonso se sfătuise cu ofiţerii săi. Deprinsese meşteşugul războiului şi era hotărît să nu-i facă Aragonului viaţa prea uşoară. Îşi dădea perfect seama că toate avantajele erau de partea adversarului, dar era neclintit în intenţiile sale. Ca un adevărat cavaler creştin ce era, îşi punea soarta în mîna Atotputernicului, care nu-l va lăsa pe al său Alfonso din Castilia să piară.

Şi Dumnezeu îi răsplăti încrederea. Don Raimundez din Aragon muri subit în vîrstă de nici cincizeci şi şapte

de ani. În floarea vîrstei, pe cînd se afla în plin triumf în Provența, Dumnezeu îl lovi în inimă și-l smulse dintre cei vii înainte de a fi putut pricinui vreun rău nepotului său din Castilia.

Situația lui Alfonso luă dintr-o dată o întorsătură fericită. Moștenitorul tronului din Aragon, infantele Don Pedro, în vîrstă de abia șaptesprezece ani, nu semăna cu tatăl său. Don Raimundez își mărise regatul prin manevre politice, cucerise prin viclesug titluri și teritorii în Provența, și nu intervenise cu forțe militare decît atunci cînd era sigur de victorie; de asemenea, se umilise fără nici o jenă în fața granzilor săi cînd era vorba să obțină în felul acesta bani și apanaje. Tînărului Don Pedro asemenea manevre i se păreau „tertipuri" nedemne de un cavaler și, ca și mulți alții, vedea în vărul său din Castilia prototipul cavalerului creștin. Era deci puțin probabil că va porni război împotriva lui Don Alfonso.

— Dumnezeu e de partea mea! jubila Alfonso în fața reginei sale, iar față de Iehuda se făiea: „Acuma vezi și tu".

Cu un zîmbet calm pe buze, Doña Leonor lua parte la nestăpînita lui bucurie. Dintotdeauna dorise din inimă o alianță trainică a Castiliei cu Aragonul și, cu toate că nu se gîndea cîtuși de puțin să renunțe la pretențiile Castiliei privitoare la suzeranitate, voia să evite prin toate mijloacele ca aceste pretenții să provoace noi conflicte.

Moștenise îndeajuns din perspicacitatea politică a părintelui și mamei ei ca să nu știe că, singură, Castilia nu putea deveni niciodată o mare putere, cum era Sfîntul Imperiu roman al germanilor, Englitera, Francia. Înainte vreme Castilia și Aragonul fuseseră unite și purtătorul ambelor coroane se putea numi cu drept cuvînt împărat al Hispaniei. În toți acești ani, Doña Leonor suferise din pricina vrajbei dintre regii Raimundez și Alfonso. Era hotărîtă să pună acum capăt acestei dezbinări și să reînnoade strîns legătura între cele două țări.

Pentru asta exista o cale potrivită. Doña Leonor nu dăduse naștere unui moștenitor al tronului, ci numai la trei infante, astfel că cel ce se căsătorea cu prima născută, infanta Berengaria, în vîrstă de treisprezece ani, avea șansa să moștenească tronul Castiliei. Stăruia dintot-

deauna dorința ca infanta să se logodească la timp cu prințul moștenitor al Aragonului pentru ca odată și-odată *un singur* domnitor să poarte coroana ambelor țări și, dacă logodna nu se făcuse mai de mult, de vină era numai profunda antipatie reciprocă a celor doi suverani. Acum, că obstacolul dispăruse, infanta se putea logodi cu tînărul Pedro și acesta, fiind oricum un admirator al lui Alfonso, va putea fi determinat fără greutate să recunoască suzeranitatea viitorului său socru pe care tot îl va moșteni cîndva.

Don Alfonso ascultase politicos, deși cu oarecare nerăbdare, cele expuse de regină.

— Toate-s bune și frumoase, înțeleapta mea Leonor, zise el. Dar avem tot timpul. Tînărul nici n-a fost încă primit în rîndurile cavalerilor. Unchiul Raimundez nu și-a putut călca pe inimă să-mi ceară acest serviciu. Mă gîndesc ca, pentru început, să-l invităm aici pe Don Pedro, ca să primească din mîna mea spada și titlul de cavaler. Restul va veni de la sine.

Acestea fiind stabilite, perechea regală plecă însoțită de oarecare pompă la Saragossa, ca să ia parte la funeraliile lui Don Raimundez.

Tînărul rege Don Pedro manifestă față de Alfonso acel respect entuziast care era de așteptat din partea lui. Și radia de admirație pentru Doña Leonor. Era doar acea nobilă doamnă cîntată de poeți, frumoasa adorată pentru care cavalerii se înflăcărează de dragoste curată, și care, plină de bunătate, îngăduie să fie iubită.

Doña Leonor ținu seama de părerea lui Don Alfonso și anume că nu trebuie precipitate lucrurile. Dădu să se înțeleagă însă, în cuvinte anodine, vagi, că ea și Don Alfonso ar avea în vedere o legătură și mai strînsă cu vărul din Aragon. Dar ea se arătă de o intimitate șăgalnică și totodată ușor maternă, iar tînărul, zveltul prinț înțelese numaidecît și roși pînă în vîrful urechilor. Nu-l ademenea numai gîndul de a fi atît de strîns legat de încercatul cavaler mai vîrstnic, ci, ca într-o viziune magică, întrevedea sclipind în viitor coroana împărătească a țărilor hispanice unite. Sărută deci mîna Leonorei și zise :

— Nu există poeți pe lume care să aleagă cuvintele potrivite pentru a cînta fericirea mea.

De altfel nu s-a discutat nimic despre problemele de cîrmuire și nici despre relațiile dintre țările Castilia și Aragon. În schimb s-a vorbit mult despre primirea lui Don Pedro în rîndurile cavalerilor. Avea șaptesprezece ani, era momentul potrivit și chiar recomandabil ca solemnitatea să aibă loc înainte de încoronare. Alfonso îl invită pe prinț să vină în orașul său, Burgos. El în persoană îl va atinge cu spada pe umăr învestindu-l cavaler și totul se va desfășura într-un cadru sărbătoresc, așa cum se cuvenea lor, cei mai mari principi ai Spaniei.

Don Pedro fu fericit să accepte invitația.

La Burgos se făceau pregătiri febrile. Don Alfonso poruncise ca toată Curtea să fie prezentă acolo. Doña Leonor fu de părere că ar trebui invitați și copiii lui Don Iehuda ; după o scurtă ezitare, regele se învoi.

Cînd mesagerul aduse la Castillo invitația pentru cei trei membri ai familiei Ibn Esra, Iehuda triumfă. Chipeși, însoțiți de o suită impunătoare, Iehuda și ai săi plecară la Burgos.

Don Garcerán și încă un tînăr de la Curtea Doñei Leonor fură încîntați să le arate Doñei Raquel și fratelui ei străvechiul oraș. Băiatul, Alazar, receptiv la orice era legat de viața de cavaler, privea cu lăcomie lucrurile de tot felul ce aminteau de Cid Compeador, mormîntul lui, armele, echipamentul și harnașamentul său de călărie.

Mai mult decît toate acestea îl entuziasmaseră pe adolescent pregătirile pentru turnire. Scuturile cu blazoanele cavalerilor ce urmau să se înfrunte fuseseră deja expuse. Urma să aibă loc și un concurs de tragere cu arbaleta. Alazar, mîndru de minunata sa arbaletă musulmană, hotărî de îndată să ia și el parte la întrecere. Cu admirație copilărească se opri și în fața îngrăditurii în care erau ținuți taurii pregătiți pentru lupta cea mare.

Ospățul în cinstea lui Don Pedro avu loc în castelul regal, în acel Castillo de unde își trăgea numele țara Castilia. Era o construcție veche, simplă, rece. Lespezile pardoselii fură acoperite cu covoare groase iar scările presărate cu trandafiri. Pe pereți atîrnau gobelinuri reprezentînd scene de luptă și de vînătoare ; Doña Leonor

pusese să fie aduse din patria ei. Dar toate aceste strădanii nu puteau da austerei clădiri decît o uşoară spoială de seninătate.

În saloanele principale ale castelului fuseseră întinse cîteva mese lungi şi nenumărate măsuţe; la fel şi în curtea castelului. Principele Aragonului îl adusese cu sine pe alfakimul său, Don Iosef Ibn Esra; acesta şi Don Iehuda fură aşezaţi la o masă în curte. Nu era locul cel mai de cinste, dar la astfel de festivităţi orînduirea locurilor la masă era o treabă anevoioasă.

Oraşul Burgos era cunoscut pentru clima sa neospitalieră; chiar şi acum, în iunie, se simţea în curtea castelului o răcoare neplăcută, tăvile cu jăratic nu dădeau suficientă căldură şi lipsa unei atmosfere agreabile amintea celor doi evrei, în tot timpul ospăţului, că înăuntru, în castel, lumea se simţea mai bine. Dar ei nu lăsau să se observe nici măcar unul faţă de celălalt că jignirea i-ar fi supărat, ci discutau cu însufleţire despre consecinţele îmbucurătoare pe care avea să le aibă o înţelegere a Castiliei cu Aragonul, favorizarea schimbului de mărfuri şi, în general, înviorarea economiei.

În timp ce discuta, Don Iehuda îşi arunca mereu privirea spre fiica sa. Cu mintea ei ageră, Raquel observase probabil că gentilomul aragonez, un nobil de rangul al doilea, care-i fusese destinat ca vecin de masă, nu era cel mai distins din cîţi s-ar fi găsit; dar fata părea că se amuză destul de bine cu el. Alazar era şi el antrenat într-o conversaţie animată cu adolescenţii de la vesela masă a tineretului.

După terminarea ospăţului, toţi invitaţii se adunară în interiorul castelului. De-a lungul pereţilor fuseseră instalate estrade. Pe ele, în spatele unor balustrade joase, şedeau doamnele, iar domnii, rămaşi jos, conversau cu ele îndreptîndu-şi privirile în sus. Doña Raquel şedea în rîndul al doilea, adeseori ascunsă vederii din cauza doamnelor din faţă. Don Garcerán îi atrase regelui atenţia asupra ei. Şi alţi tineri nobili îi vorbiseră despre remarcabila şi inteligenta fiică a evreului său, aşa că era curios s-o vadă. Cînd Don Garcerán i-o arătă, regele se găsea la o distanţă mărişoară de ea, totuşi cu ochiul

său pătrunzător îi putea deslușl trăsăturile, oricît de fugară îi fusese privirea ce i-o aruncase. Obrazul ei gingaș, de un brun mat, cu ochii aceia mari, decent încadrat de boneta cu aripi largi, părea copilăresc, bustul și gîtul delicat ieșeau tinerești din corsajul larg decoltat, tivit cu blană.

— Ei, da, făcu Alfonso, e într-adevăr drăguță.

Doña Leonor, ca o bună amfitrioană ce era, remarcase că Don Iehuda nu era tratat cu acea deferență ce se cuvenea unui *escrivano*. Trimise deci pe un paj să-l poftească la dînsa, îi puse întrebările uzuale de politețe, cum s-a distrat, dacă nu a dus lipsă de nimic și-i ceru să-i prezinte copiii.

Doña Raquel o privi pe regină în față, cu o curiozitate rău ascunsă și Doña Leonor era nițel contrariată că evreica nu părea deloc stingherită. Și apoi dantelele corsajului ei și damascul verde din care era croită rochia erau prea scumpe pentru o fată atît de tînără. Dar Doña Leonor era totuși gazdă și, respectînd regulile de curtoazie, se arătă amabilă, ba mai mult, îi dădu să înțeleagă lui Don Alfonso că ar fi cu cale să spună cîteva cuvinte drăguțe copiilor consilierului său.

Băiatul, Alazar, roși pînă-n vîrful urechilor cînd regele i se adresă. Vedea în el personificarea tuturor virtuților eroice. Cu venerație și naivitate întrebă dacă Don Alfonso însuși va lua parte la jocuri și relată că el, Alazar, s-a înscris la concursul de tragere cu arbaleta.

— Arbaleta mea a făcut-o cu mîna lui Ibn Ihad, vestitul meșter de arbalete din Sevilla, se făli Alazar. O să vezi, măria-ta, n-o să le meargă chiar atît de ușor cavalerilor tăi.

Amuzat în sinea lui, Don Alfonso recunoscu în băiat pe demnul fiu al trufașului său *escrivano*.

Nu tot așa de simplu se desfășură convorbirea lui cu Doña Raquel. Schimbară în latinește cîteva fraze banale de introducere. Fata îl privea cu ochii ei mari, albaștri-cenușii, examinîndu-l nestînjenită, și nici regelui nu-i plăcu această lipsă de sfială. În căutarea unui subiect de conversație, o întrebă :

— Înțelegi ce cîntă joglaresii mei ?

Doar acești joglares, muzicanții lui, cîntau în castiliană.

Doña Raquel răspunse sincer și precis :

— Înțeleg multe din cuvinte. Dar firește că nu pot urmări totul în latineasca lor vulgară.

„Latineasca vulgară" era denumirea obișnuită a graiului popular și de bună seamă că străina nu intenționase să spună ceva jignitor. Dar Don Alfonso nu putea lăsa ca limba țării sale să fie vorbită de rău ; așa că o puse pe Doña Raquel la punct.

— Noi numim această limbă castiliana. Multe sute de mii de oameni de treabă, aproape toți supușii mei, o vorbesc.

Dar abia rostise el aceste cuvinte că i se și părură inutil de severe și de pedante, așa că schimbă vorba :

— De altfel, țara Castiliei își trage numele de la acest Castillo. Pornind de aici, contele Fernán Gonzáles a cucerit-o. Îți place castelul ?

Și cum Doña Raquel căuta un răspuns, regele urmă, de astă dată în arabă :

— E foarte vechi și plin de amintiri.

Doña Raquel, obișnuită să spună cu glas tare tot ce-i trecea prin minte, răspunse :

— Acum înțeleg de ce-ți place castelul ăsta, mărite rege.

Răspunsul îl indispuse pe Don Alfonso. Adică ce-și închipuie ea, că acest renumit castel de pe vremuri nu putea să-ți placă decît dacă te legau de el amintiri personale ? Voia să-i dea o replică malițioasă. Dar în definitiv această Doña Raquel îi era oaspete și nu era treaba lui să-i dea fetei evreului lecții de curtoazie. Trecu deci la altele.

Fără intervenția lui Don Manrique, cu greu ar fi fost admis tînărul evreu Don Alazar la întrecerea de tragere cu arbaleta, cu toate că era fiu de *escrivano*. Dar așa, putu să participe și obținu premiul al doilea. Francheța și vioiciunea simpatică a băiatului, bucuria lui că a cîștigat totuși o distincție, jena lui că nu fusese decît al doilea, mîndria lui de a poseda o asemenea arbaletă,

cu adevărat fără pereche în Burgos, toate acestea îi atraseră, fără voia lor, simpatia celorlalți concurenți.

Regele îl felicită. Alazar stătea în fața lui, dar vădit frămîntat de grave îndoieli. Apoi, luînd pe loc o hotărîre, îi întinse lui Don Alfonso arbaleta și-i spuse :

— Iat-o, măria-ta ! Dacă-ți place, ți-o dăruiesc.

Alfonso fu surprins. Băiatul era altfel decît tatăl lui ; nu ținea la bani și la bunuri, poseda una din marile virtuți cavalerești, largheța.

— Ești un băiat de nădejde, Don Alazar, îl lăudă el.

Băiatul se destăinui încrezător :

— Trebuie să știi, mărite rege, că n-a fost mare lucru să reușesc. Încă de pe cînd aveam cinci ani făceam exerciții de tragere cu arbaleta. La musulmani, cine nu este un bun arcaș, nu e primit în nici un ordin de cavaleri.

— Serios că așa se cere ? întrebă Don Alfonso.

— Desigur, mărite rege, răspunse Alazar și enumeră, rostindu-le curent în arabă, așa cum a trebuit să le învețe, cele zece virtuți ce se cer unui cavaler musulman : „Bunătate, curaj, politețe și tact, talent la poezie, elocință, vigoare și sănătatea trupului, măiestrie la călărit, la aruncarea cu lancea, la scrimă și la tragere cu arbaleta". Lui Don Alfonso îi trecu prin minte că, prin urmare, el însuși, cu slaba lui iscusință în ale poeziei și elocinței, ar avea puține șanse să fie primit în vreun ordin al cavalerilor musulmani.

Luptele cu tauri avură loc în a treia zi. La ele aveau dreptul să participe numai cei mai nobili dintre granzi. De cînd Eusebiu, episcopul de Taragona, fusese grav rănit într-o coridă, li se interzisese prelaților participarea la luptele cu tauri ; aceasta spre marele regret al arhiepiscopului Don Martin, care ar fi fost foarte bucuros să ia și el parte la aceste exerciții cavalerești.

De pe o tribună, înconjurat de mai marii țării, Don Alfonso împreună cu regina sa asista la jocuri. Era bine dispus : să urmărești lupta oamenilor cu taurii, iată ce-i încălzea lui inima.

Într-o altă tribună și în balcoanele caselor dimprejur luaseră loc doamnele gătite și, printre ele, Doña Raquel.

Şi de data asta şedea îndărătul celorlalte, pe jumătate acoperită de doamnele din faţă, dar ochiul ager al lui Don Alfonso o descoperi uşor, şi observă că privirea ei nu urmărea tot timpul lupta, ci era uneori aţintită asupra lui. Îşi aminti cum această fetişcană ,nu mai puţin îndrăzneaţă decît părintele ei, îi spusese în faţă că nu-i place castelul său regal. Şi deodată îi veni gustul să ia şi el parte la jocuri. Nu trebuia să-l dezamăgească pe acel simpatic băieţaş care-i oferise în dar arbaleta lui ; şi apoi voia să se afirme faţă de tînărul său văr care-l admira atît. Era deci limpede, urma să provoace el însuşi taurul şi să-l răpună.

Don Manrique îl conjură să nu-şi rişte preţioasa viaţă într-o luptă inutilă. Doña Leonor îl rugă să renunţe. Don Rodrigue îi atrase atenţia că, de pe timpul lui Alfonso al şaselea, nici un rege al Hispaniei nu mai luase parte la o luptă cu tauri. Arhiepiscopul Don Martin îi aminti că şi el însuşi se stăpîneşte. Dar Don Alfonso, tot glumind, plin de o bucurie tinerească, nu ţinu seama de nici o obiecţie.

Lepădase mantia regească şi se lăsă îmbrăcat în cămaşa de zale cu ochiuri mari. Trîmbiţele răsunară iar crainicul vesti : „Taurul următor va fi biruit de Don Alfonso, prin graţia lui Dumnezeu rege al Toledoului şi al Castiliei".

Arăta falnic cînd intră călare în arenă, nu într-o armură greoaie ci numai într-o uşoară cămaşă de zale, cu gîtul şi capul descoperite, cu părul blond-roşcat strîns într-o cataramă de fier. Era un excelent călăreţ, se înţelegea cu calul său pînă şi în cele mai mici mişcări. Dar, cu toată măiestria lui, primele trei lovituri dădură greş, şi a treia oară situaţia părea atît de primejdioasă, încît mulţimea scoase un ţipăt de groază ; curînd, însă, fu din nou stăpîn pe sine însuşi şi pe calul său. Cu glas răsunător strigă : „Pentru tine, Doña Leonor !" — şi a patra lovitură reuşi.

Seara, în baie, Doña Raquel povesti doicii ei Sa'ad cele întîmplate în cursul zilei :

— E foarte viteaz acest Alfonso, totul s-a petrecut ca în povestea cu negustorul Ahmed, cel umblat prin lume,

atunci cînd a intrat în ultima încăpere, acolo unde se afla monstrul. Mie nu-mi plac luptele astea cu taurii, găsesc că e bine că la noi, la Sevilla, au fost desființate. Dar poate că sînt potrivite pentru creștinii ăștia și era o priveliște măreață să-l vezi pe regele lor cum se năpustea călare asupra taurului furios. Înainte de ultima lovitură a mișcat buzele, asta am observat-o bine. Negustorul Ahmed, înainte de a da ochii cu monstrul, a rostit primul verset din Coran ; pesemne că și regele ăsta a murmurat o rugăciune. De ajutat, i-a ajutat și lui. Și arăta ca un răsărit de soare și părea foarte fericit cînd animalul s-a prăbușit. E un erou. Dar un adevărat cavaler nu este. Pentru asta îi lipsesc virtuți mai de seamă. E stîngaci în conversație și n-are nici un simț pentru poezie. Altminteri nu ar putea să-i placă atît de mult vechiul său castel, atît de mohorît.

Don Alfonso și Doña Leonor nu găsiră oportun să tulbure caracterul sărbătoresc al acestor zile prin convorbiri în cursul cărora să fie dezbătute și rezolvate chestiuni litigioase, astfel că problema logodnei și a jurămîntului de vasal rămaseră în suspensie.

Trecu și săptămîna festivităților. Și iată că veni și ziua cea mare, ziua investiturii lui Don Pedro la rangul de cavaler.

În dimineața acelei zile prințul făcu, așa cum cerea ceremonialul, o baie de purificare. Doi preoți îi ajutau să se îmbrace. Veșmîntul era roșu ca sîngele pe care cavalerul urma să-l verse întru apărarea bisericii și a orînduirii divine ; încălțămintea era cafenie ca pămîntul în care se va reîntoarce cîndva ; cingătoarea era albă ca și cugetul pe care trebuia să jure că-l va păstra curat.

Toate clopotele sunau cînd tînărul prinț fu condus pe străzile presărate cu trandafiri spre biserica Santiago. Acolo, în mijlocul granzilor și a doamnelor din Castilia și Aragon, îl aștepta Don Alfonso. Pajii îi puseseră lui Don Pedro, vizibil emoționat de întreaga solemnitate, coiful, îl îmbrăcară în cămașă de zale, îi înmînară scutul triunghiular ; acum era în posesia armelor cu care să se apere. Îi încinseră spada ; acum poseda arma cu care

să atace. Două domnișoare din nobilime îi prinseră pintenii de aur ; acum putea să se avînte călare în lupta pentru dreptate și virtute.

Astfel echipat, Don Pedro îngenunche iar arhiepiscopul Don Martin rosti cu glas răsunător rugăciunea : „Tatăl nostru carele ești în ceruri și care ai poruncit să folosim pe pămînt spada pentru a pedepsi răutatea și care, pentru a apăra dreptatea, ai creat ordinul cavalerilor creștini : fă ca acest rob al tău să nu folosească niciodată spada sa pentru a lovi un nevinovat, ci s-o ridice totdeauna întru apărarea dreptății și a orînduirii tale".

Don Alfonso își aminti de momentul cînd, foarte tînăr încă, și după ce se bătuse la sînge cu rebelii pe străzile din Toledo, fusese primit în rîndul cavalerilor. Asta se întîmplase în catedrala din Toledo, în fața statuii lui Santiago. Apostolul însuși i-a conferit rangul de cavaler. Firește, poate că, așa cum bănuiau cei sceptici, lovitura cu spada îi fusese dată doar de statuie printr-un mecanism ingenios manevrat cu dibăcie. Dar poate că, așa cum îl asigurase arhiepiscopul în acel moment înălțător, statuia se transformase cu adevărat în însuși apostolul. Și de ce n-ar fi venit Santiago în persoană să-l învestească pe el, regescul vlăstar al Castiliei, cu rangul de cavaler ?

Privi cu milă și dispreț de sus la tînărul său văr, care îngenunchease smerit în fața lui. Cîte nu înfăptuise el însuși cînd era de vîrsta acestuia ! *Ricoshombres* răzvrătiți îi ceruseră asigurări întărite prin jurămînt, la care pretindeau că aveau dreptul ; el însă, întrucît era prin grația lui Dumnezeu rege al Toledoului și al Castiliei, se răstise la ei cu o voce, pe atunci încă subțire, de băiat : „Nu, nu !" și : „În genunchi cu voi, granzi nemernici ce sînteți !" Și ei îl amenințaseră cu spada scoasă și trimiseseră trupe împotriva lui și mereu alte trupe și el a dat și a primit lovituri adevărate în luptă cu dușmani adevărați. Dar ăsta, care stătea aici în genunchi în fața lui, tînărul său văr, nu era nimic altceva decît un biet rege al Aragonului și acest băiat prostuț va accepta fără multă vorbă să facă aroganților săi granzi jurămîntul servil pe care acești baroni aragonezi îl pretindeau de la așazișii lor regi : „Noi, care prețuim mai mult decît tine, te

alegem ca rege al nostru cu condiția să mențiI drepturile și libertățile noastre, iar între tine și noi alegem un arbitru cu mai multă autoritate decît tine. Dacă nu, nu. *Si no, no!*" Îi făcea o mare favoare acceptînd un astfel de „rege" ca viitor soț al infantei sale și eventual urmaș al său și dacă îi cerea în schimb ca el, Alfonso, cît timp trăiește, să exercite suzeranitatea asupra Hispaniei, asta însemna foarte puțin.

Don Pedro, pătruns de profundă evlavie cavalerească, pronunță acum jurămîntul: „Făgăduiesc solemn să nu folosesc niciodată această spadă a mea pentru a lovi un nevinovat, ci s-o mînuiesc totdeauna pentru apărarea dreptății și a sfintei orînduieli a lui Dumnezeu". Și își plecă fruntea, și așteptă lovitura umilitoare, dar înălțătoare a spadei care trebuia să-i întipărească pentru vecie în minte jurămîntul său de cavaler.

Acum urmă lovitura. Don Alfonso îi atinse umerii cu latul spadei, nu prea violent, totuși destul de tare, astfel ca lovitura să fie resimțită dureros prin ochiurile cămășii de zale.

Don Pedro zvîcni involuntar din umeri. Își înălță capul vrînd să se ridice. Dar Don Alfonso îl reținu.

— Nu, dragă vere, nu încă! zise el. Legăm lovitura cavalerească de jurămîntul de vasalitate.

Și „Dați-mi drapelul!" porunci el. În așteptarea drapelului, își scoase mănușa de la mîna dreaptă. Apoi, cu steagul Castiliei în stînga, rosti:

— Deoarece asta e dorința ta, scumpul meu văr Don Pedro din Aragon, te iau ca bun vasal-al meu și făgăduiesc solemn să te ocrotesc ori de cîte ori vei avea nevoie de mine. Așa să-mi ajute Dumnezeu!

Nu vorbise prea tare, dar vocea sa poruncitoare umplea întreaga biserică.

Tînărul Pedro, încă buimăcit de emoțiile, umilințele, solemnitatea loviturii cavalerești și a primirii sale în rîndurile ordinului, nu știa ce se petrece cu el. Doña Leonor l-a făcut să spere în logodirea lui cu infanta și în succesiunea la tronul Castiliei. Sau poate mai mult chiar, să i-o fi promis? Și ce-i cu acest al doilea jurămînt, cu jurămîntul de vasal? Nu cumva cu vorbele

lui de tînăr fără experienţă îşi luase cine ştie ce îndatoriri ? Dar îi era oare permis să facă presupuneri atît de suspicioase ? Abia adineauri a jurat supunere cavalerească şi, la prima încercare, se şi împotrivea ?

Tînărul cavaler îngenunche apoi în faţa celuilalt mai vîrstnic, iar acesta îi ceru acum cu glas puternic, răsunător : „Iar tu, Don Pedro, ca semn că mă vei sluji cu credinţă şi cu frica lui Dumnezeu oricînd voi avea nevoie de tine şi te voi chema, sărută-mi mîna !“ Şi îi întinse mîna celui îngenuncheat.

În biserica ticsită de lume se aşternu o tăcere aproape fizică. Nobilii aragonezi erau consternaţi. De mai bine de o viaţă de om Aragonul se ferise de această apăsătoare vasalitate. De ce oare tînărul lor rege a consimţit să presteze castilianului umilitorul jurămînt ? Se făcuse oare schimbul actelor de logodnă ?

Şi Don Pedro tot mai stătea în genunchi iar în faţa lui mîna care aştepta să fie sărutată. Cei din spate se înălţau în vîrful picioarelor ca să vadă ce se va întîmpla acum.

Şi iată că se întîmplă. Tînărul aragonez sărută mîna dreaptă a bărbatului care ţinea în mîna stîngă drapelul Castiliei. Şi acesta îi dădu mănuşa şi aragonezul o luă.

Puţin mai tîrziu, pe cînd ieşea din penumbra bisericii la lumina zilei, înconjurat de curtenii săi tăcuţi şi încruntaţi, Don Pedro se trezi din vis şi exaltare şi-şi dădu seama de cele întîmplate, de cele ce comisese.

Dar oare *el* fusese cel ce le comisese ? Celălalt îl luase prin surprindere, întinzîndu-i o cursă impertinentă. Bărbatul atît de venerat de el, simbolul tuturor virtuţilor cavalereşti, abuzase de sacra ceremonie a învestiturii, a primirii sale în ordinul cavalerilor, pentru a săvîrşi o faptă atît de mîrşavă !

După ceremonia religioasă urma să aibă loc o serbare populară. Escorta de onoare compusă din baroni castilieni se şi afla în aşteptare. Dar Don Pedro ordonă curtenilor săi : „Plecăm, domnilor, şi asta numaidecît ! În capitala noastră vom hotărî ce avem de făcut !“ Şi fără să acorde măcar o singură privire, un salut oricît

de fugar castilienilor, tînărul rege, împreună cu suita lui, părăsi orașul Burgos într-un zornăit tumultuos.

De data asta pînă și regina își pierdu cumpătul. Acum se sfîrșise cu alianța la care ea ținea atît de mult. Nu fusese un act de bravură, mai degrabă un gest de exuberanță puerilă să vrei să obții cu forța ceea ce s-ar fi putut realiza de bună voie.

Dar supărarea ei nu ținu mult. Alfonso nu era făcut pentru tratative îndelungate. Voia să zboare, nu să se cațăre anevoie. Chiar și tatăl ei din Englitera, cel mai mare rege și cel mai deștept om de stat, avea asemenea accese de furie — oare nu el rostise acele cuvinte crude care au îndemnat pe cavalerii săi să-l ucidă pe arhiepiscopul de Canterbury, deși avea să aibă cele mai dezastruoase urmări ?

Don Manrique și Don Iehuda cerură să li se acorde o audiență. Regina îi lăsă să vină.

Iehuda clocotea de mînie ; iar fusese zădărnicit din pricina nechibzuitei naturi cazone a regelui tot ceea ce înfăptuise el, Iehuda, cu atîta trudă și migală. Don Manrique era și el indignat. Dar Doña Leonor respinse distantă și cu demnitate regească orice reproș la adresa lui Alfonso. Întreaga vină o purta Don Pedro plecînd atît de brusc și nesocotind cele mai elementare reguli de curtoazie înainte de a putea fi lămurită evidenta neînțelegere.

Don Manrique admise că ar fi fost bineînțeles mai politicos din partea tînărului rege să fi rămas la Burgos. Dar acest june înfumurat era totuși regele Aragonului. Fără îndoială că îl va lua ca vasal pe Gutierre de Castro, iar războiul, de care un destin favorabil îi ferise pînă acum, va izbucni totuși.

Iehuda interveni prudent :

— Poate că ar fi cu putință să încercăm și acum să se lămurească neînțelegerea.

Și cum Doña Leonor tăcea, el urmă :

— Dacă există vreo persoană care să-i poată scoate din cap băiețandrului din Aragon mînia convingîndu-l că s-a înșelat, aceea ești tu, regină.

Doña Leonor chibzui.

— Vreţi să mă ajutaţi să compun un mesaj către el?

Don Iehuda, cu şi mai multă prudenţă, răspunse:

— Mă tem că nu va fi de-ajuns.

Doña Leonor ridică din sprîncene:

— Să plec eu însămi la Saragossa? întrebă ea.

Don Manrique îi veni lui Iehuda în ajutor:

— Se pare că nu există altă cale, fu şi el de părere.

Doña Leonor tăcea trufaşă; Don Iehuda se temea ca nu cumva mîndria ei să fie mai puternică decît raţiunea. Dar după cîteva clipe ea făgădui:

— Voi mai reflecta, să văd ce aş putea face fără să ştirbesc cîtuşi de puţin demnitatea Castiliei.

Regina se ţinea tăcută faţă de Don Alfonso, nu-i făcea nici un reproş, aşteptînd să deschidă el mai întîi discuţia. Şi, într-adevăr, nu trecu mult şi regele veni să se plîngă:

— Nu ştiu ce au toţi cu mine. Se învîrtesc în jurul meu de parcă aş fi bolnav. În definitiv, nu sînt eu de vină că acest mucos a luat-o pur şi simplu la sănătoasa. N-avea decît să-l fi crescut tatăl său mai bine.

— Deoarece e atît de tînăr, răspunse împăciuitor Doña Leonor, nu e cazul să i se ia prea în serios lipsa lui de curtoazie.

— Eşti indulgentă ca de obicei, ripostă el.

— Poate că am şi eu o parte din vină, reluă ea. Ar fi trebuit să vorbesc cu el dinainte despre jurămîntul de vasalitate. Ce-ar fi să încerc să repar acum omisiunea? Ce-ar fi să plec la Saragossa şi să lămuresc neînţelegerea?

Alfonso ridică din sprîncene:

— N-ar fi oare prea multă cinste pentru acest june bădăran? întrebă el.

— E, oricum, rege al Aragonului, răspunse Leonor, şi doar ne-am gîndit să-l logodim cu infanta noastră.

Deşi cam înciudat, Alfonso fu cuprins de un sentiment de mare uşurare. Ce bine că o are pe Leonor a lui! Simplu, fără vorbe mari, se încumeta să aplaneze conflictul.

— Eşti regina potrivită pentru aceste timpuri, zise el, cînd e nevoie de atîtea suceli şi învîrteli. Eu sînt şi rămîn un cavaler şi nu am destulă răbdare. Ştiu că nu o duci totdeauna uşor cu mine, Doña Leonor.

Dar mai convingător decît aceste cuvinte, lumina puternică, vie, tinerească, ce radia pe întreaga lui faţă, exprima calda sa recunoştinţă.

Înainte de a porni spre Aragon, Doña Leonor se sfătui cu Iehuda şi cu Don Manrique de Lara. Căzură de acord ca, la Saragossa, să le propună aşa : Castilia să-şi retragă garnizoana de la Cuenca şi să se oblige ca timp de doi ani să nu trimită trupe la graniţa comitatului baronului de Castro ; în schimb, Aragonul să împiedice orice acţiune ostilă din partea baronului de Castro. În cazul că Gutierre de Castro se declară vasal al Aragonului, Castilia o va îngădui, dar fără să renunţe la revendicările ei. În ce priveşte suzeranitatea Castiliei asupra Aragonului, această problemă să rămînă în suspensie, iar ceremonia aceea să nu fi schimbat cu nimic situaţia dinainte ; căci din punct de vedere juridic, obligaţia Castiliei de a acorda protecţie Aragonului intră în vigoare abia după ce Aragonul plăteşte suma uzuală de o sută de *maravedi* de aur, iar Castilia nu va pretinde această plată.

La Saragossa, tînărul rege o întîmpină pe Doña Leonor cu o deosebită curtoazie, fără a-i ascunde însă crunta sa dezamăgire în urma celor petrecute la Burgos. Ea nu-l scuză propriu-zis pe Alfonso al ei ; dar căută să-i explice cît de mult suferă el din pricina îndelungatului armistiţiu cu Sevilla la care-l îndemnaseră, spunea ea, mult prea prudenţii săi sfetnici. Inima lui ardea de dorinţa de a-şi lua revanşa pentru înfrîngerea suferită la Sevilla şi să cucerească pentru lumea creştină noi izbînzi împotriva necredincioşilor. Fericita unire cu Aragonul, care părea atît de iminentă, i-ar fi dat posibilitatea să-şi împlinească năzuinţa, dar, în nerăbdarea lui de cavaler, a procedat pripit. Ea îi înţelege pe amîndoi, atît pe Don Alfonso cît şi pe Don Pedro. Şi, spunînd toate acestea, se

uita la tînărul rege cu o privire francă, plină de căldură, de afecțiune maternă, plină de fermitate.

În fața acestei doamne inimoase, binevoitoare, Don Pedro își păstră cu greu atitudinea de demnitate distantă potrivită situației lui de cavaler jignit.

— Atenuezi, doamnă, spuse el, ofensa ce mi-a adus-o Don Alfonso. Pentru asta îți sînt îndatorat. Consilierii tăi să se sfătuiască deci cu ai mei.

Cînd își luă rămas-bun de la Don Pedro, Doña Leonor îi vorbi ca și atunci în cuvinte blînde, ca o înaltă doamnă ce era, despre o legătură mai strînsă între casa domnitoare a Castiliei și cea a Aragonului. Don Pedro roși.

— Te venerez, doamnă, vorbi el, și cînd mi-ai surîs îngăduitor pentru prima oară, inima mea s-a învolburat ca o floare. Dar acum s-a abătut asupra ei o iarnă aspră și totul a înghețat.

După o clipă de tăcere, făcînd un efort, adăugă :

— Voi da instrucțiuni consilierilor mei să accepte propunerile Castiliei. Aceasta din respect pentru tine, doamnă. Voi menține starea de pace cu Don Alfonso. Dar alianța a distrus-o. Nu vreau să mă înrudesc cu el și nici nu vreau să pornesc la război alături de dînsul.

Doña Leonor se înapoie la Burgos. Don Alfonso recunoscu bucuros că realizase un lucru mare : războiul fusese evitat.

— Ești o femeie deșteaptă, Leonor, o lăudă el. Ești regina și soția mea.

Și în noaptea aceea Don Alfonso iubi femeia care-i dăruise trei fiice, așa cum o iubise în prima noapte cînd fusese a lui.

Capitolul al cincilea

După ce musulmanii domniseră aproape o jumătate de mileniu în Ierusalim, Godefroi de Bouillon recucerise oraşul pentru creştini şi întemeiase acolo „Regatul Ierusalimului". Dar stăpînirea creştinilor n-a ţinut decît optzeci şi opt de ani; după care musulmanii au ocupat din nou oraşul.

Bărbatul care i-a condus de astă dată pe musulmani la Ierusalim era Iusuf, supranumit Saladin, adică „Salvatorul Credinţei", sultan al Siriei şi Egiptului, iar bătălia în care a cucerit izbînda hotărîtoare a avut loc în regiunea muntelui Hattin, la apus de Tiberiada. Martor ocular al acestei bătălii a fost un istoric musulman, pe nume Imad ad-Din. Era prieten cu Musa Ibn Da'ud, căruia i-a descris într-o scrisoare amănunţită tot ce se petrecuse.

„Cavalerii inamici împlătoşaţi, scria el, erau invulnerabili atîta timp cît şedeau în şa, apăraţi din cap pînă-n picioare de cămăşile lor ţesute din zale. Dar de îndată ce cădea calul, călăreţul era pierdut. Aduceau a lei la începutul bătăliei şi a oi risipite la sfîrşitul ei. Nici unul din ghiauri n-a scăpat. Fuseseră patruzeci şi cinci de mii; nici cincisprezece mii n-au supravieţuit, iar cei rămaşi în viaţă au fost luaţi prizonieri. Toţi au căzut în mîinile noastre, regele Ierusalimului şi toţi conţii şi mai marii lui. Funiile corturilor nu mai ajungeau. Am văzut cîte treizeci sau patruzeci legaţi cu aceeaşi frînghie, am văzut

mai mult de o sută dintre ei sub paza unui singur om. Am văzut asta cu propriii mei ochi binecuvîntaţi de Allah. Ca la vreo treizeci de mii au fost răpuşi, dar tot au mai rămas atît de mulţi încît ai noştri vindeau un cavaler prins pentru o pereche de sandale. De o sută de ani nu se mai pomeniseră prizonieri atît de ieftini. Cît de fuduli şi de falnici fuseseră ei doar cu cîteva ore înainte, aceşti domni creştini ! Acum conţii şi baronii ajunseseră pradă vînătorului, cavalerii deveniseră hrană pentru lei, trufaşii oameni liberi erau acum legaţi cu frînghii şi ferecaţi în lanţuri. Mare e puterea lui Allah ! Ziceau că adevărul e minciună, Coranul o înşelătorie ; acum şedeau ghemuiţi, pe jumătate goi, cu privirea umilă, loviţi de mîna necruţătoare a adevărului. Neghiobii ăştia orbiţi luaseră cu ei în bătălie tot ce aveau mai sfînt, crucea, pe care a murit răstignit profetul lor, Hristos. Pînă şi crucea a căzut în mîinile noastre. Cînd bătălia s-a terminat, am urcat dus pe gînduri muntele Hattin. Dar acest munte Hattin e un munte de pe care profetul lor Hristos a ţinut o predică vestită. Am cuprins cu privirea cîmpul de bătaie. Atunci abia mi-am dat seama de ce este în stare să facă un popor binecuvîntat de Allah unui alt popor blestemat de Allah. Am văzut capete tăiate, leşuri ciopîrţite, mădulare sfîrtecate, peste tot numai morţi şi muribunzi plini de sînge şi de ţărînă. Şi mi-au venit în minte cuvintele Coranului : Necredincioşii vor spune : nu sînt nimic altceva decît ţărînă."

Mai scria şi alte lucruri asemănătoare, avîntat de cele trăite, istoricul Imad ad-Din, şi încheia : „O, dulce mireasmă a izbînzii !"

Musa citi scrisoarea şi se întristă. De pe perete vechea zicală zugrăvită în litere cufice, îi amintea : „Mai bine un dram de pace decît un car de izbînzi". Şi de dragul acestui proverb mulţi musulmani îşi pierduseră viaţa ca eretici în timpul Războaielor Sfinte. Cu toate acestea mulţi înţelepţi citau această maximă, precum şi prietenul său Imad, autorul scrisorii, care o folosea bucuros ; odată era chiar să fie ucis din această pricină de un derviş fanatic. Şi iată că acum scria o astfel de scrisoare !

Da, e așa cum stă scris în Cartea Sfîntă a evreilor: acel „ieșer hara", îndemnul rău, spiritul răului este puternic de cînd ești tînăr. Oamenii vor să vîneze și să lovească și să reteze și să ucidă și pînă și un om atît de înțelept ca prietenul său Imad „se îmbăta cu vinul victoriei".

Ah, foarte curînd se vor îmbăta mulți alții cu vinul războiului. Căci acum, cînd Ierusalimul se afla din nou în mîinile musulmanilor, marele preot al creștinilor nu se va da în lături să-i cheme la Războiul Sfînt și atunci multe cîmpuri de bătălie vor arăta așa cum le-a descris în toată grozăvia lor Imad.

Și chiar așa s-a întîmplat.

Vestea despre căderea Ierusalimului cucerit cu prețul unor mari jertfe de cruciați cu mai puțin de nouăzeci de ani în urmă, umpluse lumea creștină de o adîncă durere. Pretutindeni oamenii se rugau și țineau post. Căpeteniile bisericii lepădau veșmintele de ceremonie ca să dea celorlalți pildă de austeritate. Pînă și cardinalii făgăduiau solemn să nu mai încalece cît timp pămîntul pe care pășise Mîntuitorul va fi pîngărit de picioarele păgînilor; mai degrabă vor cutreiera pe jos țările creștine, trăind din pomeni, ca să predice pocăința și răzbunarea.

Sfîntul Părinte chemase creștinătatea la o nouă cruciadă pentru eliberarea Ierusalimului, buricul pămîntului, al doilea eden. Tuturor celor ce porneau în numele crucii la luptă, le făgăduia răsplată pe lumea cealaltă și pe lumea aceasta; și mai vestea o pace universală, pe șapte ani, o *treuga dei*.

El însuși, ca să dea un exemplu grăitor, puse capăt îndelungatei lui discordii cu stăpînitorul Germaniei, împăratul roman Frederic. Trimise drept sol pe arhiepiscopul din Tyrus la regele Franciei și la cel al Engliterei, conjurîndu-i să înceteze cu vrajba dintre ei. Prin mesaje stăruitoare somă pe regii Portugaliei, Leónului, Castiliei, Navarrei și Aragonului să dea uitării neînțelegerile dintre dînșii și să se unească frățește ca să ia în felul lor parte la cruciadă. Să pornească la atac împotriva musulmanilor din propria lor peninsulă și împotriva

anticristului de. la apus, califul Iakub Almansúr din Africa.

Cînd arhiepiscopul îl informă despre mesajul papei, Don Alfonso convocă un consiliu de coroană, Curia sa. Don Iehuda, pretextînd că e bolnav, se ţinu prudent deoparte.

În cuvinte energice, arhiepiscopul arătă că aici, în Hispania, cruciadele au început înaintea tuturor celorlalte ţări şi anume cu o jumătate de mileniu în urmă. După ce musulmanii se abătuseră ca o ciumă peste ţară, goţii creştini, strămoşii nobililor de faţă la această adunare, le-au opus rezistenţă.

— Acum e rîndul nostru, proclamă el cu însufleţire, să continuăm marea, sfînta tradiţie !

Şi încheie cu un „Deus vult", „aceasta e voia Domnului", strigătul de luptă al cruciaţilor.

Cît de bucuroşi ar fi dat aceşti domni urmare chemării ! Toţi, pînă şi paşnicul Don Rodrigue, ardeau de aceeaşi dorinţă. Dar ei ştiau bine că tocmai lor le stăteau în cale obstacole de netrecut. Rămaseră tăcuţi, deprimaţi.

— Am fost de faţă — rupse în sfîrşit tăcerea bătrînul Don Manrique — cînd am înaintat în Andaluzia pînă la ţărmul mării şi am fost prezent şi atunci cînd regele nostru le-a luat musulmanilor frumosul oraş Cuenca şi fortăreaţa Alarcos. Nu mi-aş fi dorit nimic altceva decît să-mi fie dat înainte de a muri să mai pornesc o dată la luptă împotriva necredincioşilor. Dar vedeţi că trebuie să ţinem seama de acel tratat, de acordul de armistiţiu cu Sevilla, semnat de însuşi regele nostru şi întărit cu propriul său sigiliu.

— Acest mizerabil petic de hîrtie, sări mînios arhiepiscopul, e acum nul şi neavenit şi nimeni n-ar putea face vreo vină stăpînului şi regelui nostru dacă l-ar preda călăului ca să-l arunce în foc. Nu mai eşti legat de acest pact, mărite rege — se întoarse el spre Alfonso — căci „*Juramentum contra utilitatem ecclesiasticam prestitum non tenet*, un legămînt ce contravine intereselor bisericii nu este valabil". Aşa stă scris în culegerea de decrete a lui Gratianus.

— Aşa e, încuviinţă canonicul înclinînd respectuos capul. Dar aceşti necredincioşi nu se sinchisesc de asta. Ei susţin că tratatele trebuie să fie respectate. Sultanul Saladin i-a cruţat pe cei mai mulţi dintre prizonierii săi ; dar cînd margraful de Châtillon a invocat motivul că a fost în drept să calce armistiţiul, deoarece jurămîntul său nu era valabil în faţa lui Dumnezeu şi a bisericii, atunci — amintiţi-vă asta, domnilor ! — sultanul a poruncit să fie executat. Iar califul necredincioşilor de la apus gîndeşte şi acţionează exact ca Saladin. Dacă nu respectăm armistiţiul cu Sevilla, va veni din Africa lui peste mare şi ostaşii săi sînt mulţi ca nisipul deşertului şi, în această situaţie, nici virtutea şi nici vitejia nu ne vor putea salva. Aşadar dacă regele şi stăpînul nostru, bizuindu-se pe dreptul divin al bisericii, ar declara tratatul lipsit de valabilitate, n-ar fi în folosul bisericii, ci în dauna ei.

Don Martin aruncă secretarului său o privire mînioasă; totdeauna acesta venea cu chiţibuşurile lui avocăţeşti. Dar Don Rodrigue urmă netulburat :

— Dumnezeu, care citeşte în inimile noastre, ştie cu cîtă ardoare dorim să răzbunăm ruşinea adusă Sfîntului Oraş. Dar Dumnezeu ne-a înzestrat şi cu raţiune pentru ca, printr-un zel necugetat, nu cumva să agravăm şi mai mult nenorocirea ce s-a abătut asupra creştinătăţii.

Don Alfonso fierbea de mînie, pradă unor gînduri sumbre.

— Africanii vor sări în ajutorul Sevillei, începu el, asta-i adevărat. Dar nici eu n-am să fiu singur. Cruciaţii care vor debarca pe aceste ţărmuri mă vor ajuta cînd voi porni la atac împotriva musulmanilor. Ne-au mai ajutat doar şi în trecut.

— Aceşti cruciaţi, atrase Don Manrique atenţia, vor sosi în grupuri izolate, aşa că nu vor putea ţine piept armatei disciplinate şi bine echipate a califului.

Şi cum regele nu voia să se lase convins, Don Manrique se văzu nevoit să arate adevăratul motiv care silea Castilia să nu acţioneze. Îl privi pe rege drept în faţă şi rosti limpede şi răspicat :

— Şanse de izbîndă, măria-ta, nu ai decît în cazul că-ţi poţi asigura sprijinul vărului tău din Aragon, şi ar

trebui să fie un sprijin deplin, acordat cu tot sufletul. Don Pedro ar trebui să-ţi lase de bună voie comanda supremă a trupelor. Fără un comandament unic, armatele creştine ale peninsulei noastre nu s-ar putea măsura cu oştile califului.

În sinea lui, Don Alfonso ştiuse că asta e realitatea. Nu răspunse nimic. Ridică şedinţa consiliului de coroană.

De îndată ce rămase singur, îl cuprinse o furie nestăpînită. Împlinea în curînd treizeci şi trei de ani, străbătuse o întreagă viaţă de om şi nu-i fusese încă dat să săvîrşească fapte cu adevărat măreţe. La vîrsta lui, Alexandru cucerise lumea. Şi iată că se ivea acum marele, unicul prilej, cruciada, şi dînşii iar îi puneau piedici cu argumente viclene, de necombătut, îi luau posibilitatea de a cuceri faima unui nou Cid Compeador.

Dar el nu se va lăsa abătut. Şi dacă junele fante, puştiul din Aragon, nu-l va recunoaşte de comandant suprem, ei bine, atunci va porni fără el. Fusese destinat de Dumnezeu să fie conducător în partea lumii lui apusene şi nu va îngădui să-i fie smulsă din mînă această misiune sacră. Poate să-şi procure şi fără Aragon trupele auxiliare necesare. Are nevoie de cruciaţi care să poposească la el numai timp de cîteva luni, apoi n-au decît să-şi continue drumul spre ţara sfîntă. Dacă va avea doar douăzeci de mii de oameni pe lîngă propria lui armată, ar putea invada tot sudul Andaluziei şi ar pătrunde în Africa înainte ca armata califului să fie pregătită. Şi atunci acest Iakub Almansúr va trebui să chibzuiască bine dacă să lase descoperită graniţa sa de la răsărit.

Numai bani să aibă, bani pentru o campanie de cel puţin o jumătate de an, bani pentru soldele trupelor aliate.

Îl convocă pe Iehuda la sine.

Din momentul proclamării cruciadei, Iehuda fusese cuprins de o imensă îngrijorare şi totodată de un sentiment de înălţare sufletească. Războiul cel mare, de care se temuseră toţi, era acum iminent, graniţele dintre Islam şi creştinătate deveneau din nou nesigure, iar misiunea sa, a lui Iehuda, lua proporţii uriaşe. Căci era în puterea

unui *escrivano* al regelui Castiliei să facă mai mult decît oricare altul pentru menținerea păcii în peninsulă.

Trebui să recunoască încă o dată cît de înțelept era prietenul său Musa. Dintotdeauna îl povățuise : fii răbdător, nu te agita prea mult, nu cumpăni prea mult, supune-te soartei în fața căreia toate planurile sînt zadarnice. Numai că el, Iehuda, nu putea să nu cumpănească, să nu facă planuri, să nu acționeze. Cînd regele era cît pe ce să provoace un război cu Aragonul, el ticluise planuri abile și cutreierase neobosit țara către nord și înapoi către sud și apoi iar către nord, purtînd tratative și punînd la cale tot felul de combinații, la fel a făcut și a doua oară, iar cînd tot ce plănuise s-a dovedit zadarnic, a început în disperarea lui să cîrtească împotriva lui Dumnezeu. Dar Destinul, înțelept și șăgalnic ca și prietenul său Musa, a făcut ca tocmai ceea ce lui Iehuda i se păruse a fi cel mai mare dezastru, să devină germenul unei situații fericite. Tocmai conflictul cu Aragonul, pe care el se străduise să-l aplaneze, îl silea acum pe Don Alfonso să se țină deoparte, să nu pornească războiul. Fericirea și pacea peninsulei nu erau rodul socotelilor și cumpănirilor savante ale lui Iehuda ci, dimpotrivă, al comportării nesăbuite a lui Alfonso.

Din Sevilla sosi librarul și editorul Hakam. Era cel mai mare librar al lumii apusene, avea în serviciul său patruzeci de redactori, în frumoasa lui locuință se afla cîte un compartiment special pentru cărțile din fiece ramură a științei. Îi aducea lui Don Iehuda în dar din partea emirului Abdullah „Autobiografia" persanului Ibn Sina în manuscris original. Ibn Sina, decedat cu o sută cincizeci de ani în urmă, trecea drept cel mai mare gînditor al lumii islamice ; chiar și învățații creștini care-l cunoșteau sub numele de Avicena, îl prețuiau în mod deosebit. Mulți se bătuseră crîncen pentru dobîndirea prețiosului manuscris pe care-l aducea acum editorul Hakam ; un calif din Córdoba ucisese pe posesorul operei și întreaga sa familie, numai ca să pună stăpînire pe manuscris. Iehuda nu-și mai încăpea în piele de bucurie la primirea neprețuitului dar al emirului și dădu de îndată fuga la Musa ; amîndoi contemplau cu duioșie și

emoţie scrisul prin care cel mai înţelept dintre muritori şi-a consemnat pentru posteritate viaţa.

O dată cu darul, editorul Hakam îi transmise lui Iehuda un mesaj verbal, confidenţial, din partea emirului. Acesta îi comunica bunului său prieten că, de pe acum, califul Iakub Almansúr face pregătiri pentru ca la prima veste a unui atac asupra Sevillei să treacă marea şi să debarce în peninsulă în fruntea oştilor sale; în vederea acestui scop, se înapoiase de la răsărit la Marakeş. Emirul Abdullah este convins că prietenul său Ibrahim ţine tot atît de mult ca şi dînsul la menţinerea păcii; de aceea poate că ar fi bine să-i prevină pe regii necredincioşilor.

La toate acestea se gîndea Iehuda cînd se înfăţişă la Don Alfonso.

— Iată-te în sfîrşit, *escrivano* al meu, îl primi cu politeţe sarcastică regele. Te-ai restabilit, biet bolnav ce eşti? Păcat că nu ai putut lua parte la consiliul meu de coroană.

— N-aş fi putut avea altă părere decît ceilalţi *familiares* ai tăi, răspunse Iehuda. În calitatea mea de *escrivano* trebuie să susţin neutralitatea ta cu şi mai multă ardoare. Căci chibzuieşte bine, mărite rege. Dacă porneşti acum cu crucea-n mînă, numeroşi vor fi cei ce te vor urma dar pe care n-ai dori să-i numeri printre mercenarii tăi. Foarte mulţi dintre ţăranii tăi pe jumătate şerbi se vor înrola în armată şi vor beneficia astfel de avantajele cuvenite cruciaţilor. Se vor scutura de aspra lor muncă zilnică, lăsîndu-se hrăniţi de tine, în loc ca ei să hrănească pe măria-ta şi pe baronii tăi. Acest lucru ar fi dezastruos pentru economia ţării.

— Economia ţării mele! îl ironiză Alfonso. Înţelege odată, amărît calculator ce eşti, că nu e vorba de „economie"; e vorba de onoarea lui Dumnezeu şi a regelui Castiliei.

Don Iehuda rămase neînduplecat, deşi îşi dădea seama de periculoasa violenţă a lui Don Alfonso.

— Te rog respectuos, mărite rege, reluă el, să nu mă înţelegi greşit. Nu vreau de fel să te conving să renunţi la război. Dimpotrivă, te sfătuiesc să te pregăteşti de campanie; dar te rog să ordoni de pe acum încasarea

impozitelor de război, adică a acelor contribuţii suplimentare impuse de Papă. Lucrez la un memorandum care să demonstreze că ai dreptul să percepi aceste dări, chiar dacă nu te afli încă în război.

Îi lăsă regelui timp să chibzuiască propunerea ce-i făcuse, apoi urmă :

— Vor mai intra şi alte venituri în tezaurul tău cît timp nu iei parte la război. Negoţul cu ţările răsăritene ale Islamului a încetat. Marii armatori şi comercianţi ai creştinătăţii, cei din Veneţia, din Pisa, neguţătorii flamanzi, toţi aceştia nu mai pot importa nimic din Orient. Produsele celei mai bogate jumătăţi a lumii nu mai pot fi procurate decît prin mijlocirea neguţătorilor tăi, mărite rege. Oricine vrea să obţină din lumea islamică grîne, vite, cai de rasă, trebuie să se adreseze ţie. Oricine vrea să capete bunuri datorate măiestriei artistice a făurarilor musulmani, armele lor minunate, lucrările lor splendide din metal, oricine din lumea creştină doreşte să aibă mătase din Islam, blănuri, fildeş şi praf de aur, mărgean şi perle, mirodenii de tot felul, coloranţi şi sticlărie, trebuie să apeleze la mijlocirea supuşilor tăi. Reţine toate acestea, măria-ta. Cît timp va dura războiul, vistieria celorlalţi domnitori se va goli, iar a ta va creşte. Şi cînd ei vor fi sleiţi, atunci atacă-i tu, slăvite rege al Castiliei, şi dă-le lovitura hotărîtoare.

Evreul vorbea stăruitor. Ceea ce spunea îi surîdea regelui.

Dar mai mult îl scotea din sărite.

— Fă-mi rost de bani, se răsti el la Iehuda. Două sute de mii pentru început ! Vreau să atac chiar acum, acum, acum ! Dă în gaj ce pofteşti ! Fă-mi rost de bani !

Iehuda păli.

— Nu pot, măria-ta, răspunse el. Şi nimeni pe lumea asta nu poate.

Toată furia lui Alfonso împotriva lui însuşi şi a destinului nefericit care-i răpea cea mai nobilă faimă a sa, se întoarse împotriva lui Iehuda.

— Tu mi-ai adus această ruşine ! se dezlănţui el. Tu, cu armistiţiul tău infam şi cu celelalte tertipuri ebraice. Eşti un trădător ! Urzeşti pentru Sevilla şi pentru prie-

tenii tăi circumcişi ca să nu-i atac şi să nu-mi recîştig onoarea. Trădătorule !

Iehuda tăcu şi păli şi mai mult.

— Pleacă ! îl apostrofă regele. Piei în sfîrşit din ochii mei !

Impozitul special de care îi vorbise Iehuda regelui era aşa-numita zeciuială a lui Saladin. Papa dăduse un edict ca, în ţările creştine, acei ce nu iau parte la marea cruciadă împotriva sultanului Saladin să contribuie măcar cu bani şi anume cu o zecime din veniturile şi bunurile lor mobile.

Lui Don Iehuda, *escrivano* al regelui Castiliei, acest decret al Sfîntului Părinte îi era binevenit. El şi juriştii lui, repositarii săi, considerau că zeciuiala lui Saladin trebuie să fie percepută şi în ţările regelui Alfonso. Căci, deşi necesităţi ivite din voinţa lui Dumnezeu îl sileau pe regele nostru să rămînă neutru deocamdată, neutralitatea asta era totuşi limitată în timp, astfel că Alfonso era obligat să se pregătească din vreme pentru Războiul Sfînt. Astfel expuse Iehuda lucrurile într-un memorandum amănunţit.

Don Manrique îi prezentă regelui documentul. Alfonso îl citi.

— E dibaci, făcu el încet şi furios, e un cîine dibaci, un negustor dibaci şi un cîine. Mi-ar putea face rost de bani cîinele ăsta, dacă ar vrea. De fapt, de ce nu vine el personal ? se interesă regele.

— Cred, răspunse Don Manrique, că nu vrea să se expună din nou mîniei tale.

— E atît de susceptibil ? întrebă ironic Alfonso.

— Se vede că l-ai luat cam tare, mărite rege, răspunse Don Manrique.

Regele era prea deştept ca să nu recunoască dreptul evreului de a se simţi jignit şi era chiar supărat pe sine însuşi. Dar lumea creştină pornea la Războiul Sfînt, în timp ce el, Alfonso, se găsea în nespus de nefericita situaţie de a fi condamnat la inacţiune. Aşa stînd lucrurile, nu era oare el în drept să fie irascibil şi să-şi verse focul asupra primului venit, chiar dacă acela n-are nici o vină ?

Un om atît de inteligent cum e evreul Iehuda ar trebui să înţeleagă asta.

Căută deci un pretext ca să-l revadă pe Iehuda. Îl preocupa de multă vreme gîndul să restaureze fortăreaţa Alarcos, pe care el însuşi o anexase regatului său. După toate cele expuse de acest Ibn Esra, ar trebui să existe acum fonduri pentru aşa ceva. Îl convocă aşadar pe Iehuda să se prezinte la raport.

Lui Iehuda nu-i trecuse supărarea şi resimţea o satisfacţie răutăcioasă că Alfonso îl chema acum. Prin urmare regele şi-a dat curînd seama că nu se poate descurca fără dînsul. Dar Iehuda nu avea de gînd să se lase cu una, cu două, nu voia să se expună unei noi jigniri. Se scuză deci politicos că nu se simte bine.

După o clipă de mînie, Don Alfonso se stăpîni şi dispuse ca banii pentru Alarcos să fie ceruţi prin Don Manrique, mulţi bani, şi anume patru mii de *maravedi* de aur. În calitatea sa de *escrivano*, Don Iehuda puse banii de îndată şi fără nici o obiecţie la dispoziţie şi, într-o scrisoare foarte respectuoasă, îl felicită pe rege pentru hotărîrea luată de a arăta întregii lumi, prin mărirea fortăreţei, că se pregăteşte de război. Regele nu ştia cum s-o mai scoată la capăt cu acest evreu.

Pe Alfonso îl încerca ispita să plece la Burgos ca să se consulte cu regina lui. Ar fi trebuit demult să plece acolo. Doña Leonor era gravidă, de bună seamă din noaptea aceea cînd se culcase cu el după victorioasa ei înapoiere de la Saragossa. Dar Burgosul era acum plin de oaspeţi incomozi. Oraşul era situat lîngă marea şosea militară care ducea la Santiago de Compostela, cel mai sfînt sanctuar al Europei. Şi dacă această şosea era şi aşa cutreierată tot timpul de pelerini, acum erau mai numeroşi decît altădată gentilomii care, plecînd la luptă în răsărit, ţineau să capete binecuvîntarea lui Santiago ; toţi aceştia treceau prin Burgos, toţi se grăbeau să prezinte Doñei Leonor omagiile lor, şi pe Don Alfonso îl sîcîia gîndul că el, silit de împrejurări să stea la gura sobei, va trebui să dea ochi cu aceşti luptători.

Dar nici nu putea să stea trîndav şi trist în castelul său. Îşi făcea de lucru, călătorea cînd încoace, cînd încolo. O porni călare înspre Calatrava, la cavalerii ordinului

cu acelaşi nume, să-şi inspecteze acolo trupa sa de elită. Se duse călare la Alarcos, să vadă cum merg lucrările fortificaţiei. Discută cu prietenii săi vane planuri de război.

Cînd nu mai găsea nimic de făcut, se ducea la vînătoare.

Întorcîndu-se odată împreună cu Garcerán de Lara şi cu Estéban Illán de la o astfel de partidă de vînătoare, hotărî, deoarece era prea cald, să facă un popas la domeniul său La Huerta del Rey.

Huerta del Rey, situată într-o regiune răcoroasă pe malul unduiosului fluviu Tajo, era un teren întins, împrejmuit de ziduri dărăpănate. Mai rămăsese o poartă singuratică ; aci te întîmpina, dăltuit în caractere arhaice, salutul arab : *Alafia,* slavă, binecuvîntare. Erau acolo tufişuri, o pădurice, chiar şi răzoare de tot felul ; dar pe locurile unde înainte vreme probabil că se cultivau flori rare, grădinarul sădise plante folositoare : legume, varză, sfeclă. La mijloc, lăsat în părăsire, se afla castelul de vară, precum şi un chioşc graţios, iar pe malul fluviului putrezea o cabană de canotaj şi de scăldat.

Cavalerii şedeau la umbra unui copac, cu vederea înspre castel. Avea ceva straniu de sus pînă jos această clădire islamică. Pe acest loc de unde, bucurîndu-te de răcoarea fluviului, se deschidea o vedere încîntătoare asupra oraşului, se afla încă din timpuri străvechi o casă. Romanii clădiseră aici o vilă, goţii o locuinţă de vară, şi era dovedit că acest castel, acum ruinat, fusese ridicat de regele arab Galafré pentru fiica sa, infanta Galiana ; i se mai spunea şi acum Palacio de Galiana.

Astăzi era şi aici foarte cald, o tăcere apăsătoare plutea deasupra fluviului şi a grădinii, iar conversaţia gentilomilor lîncezea.

— Huerta este de fapt mai mare decît mi-o închipuiam eu, zise Don Alfonso.

Şi deodată îi veni o idee. Strămoşii lui şi chiar el fuseseră nevoiţi să distrugă multe şi avuseseră prea puţin răgaz să zidească ceva nou ; şi totuşi dorinţa de a construi o aveau în sînge. Leonor a sa înălţase biserici, mănăstiri, spitale, el însuşi ridicase biserici, castele, fortăreţe. De ce n-ar construi o dată ceva şi pentru sine şi ai săi ? N-ar

fi fost prea greu să se restaureze Galiana făcînd-o confortabilă și plăcută ; vara va fi bine de locuit aici și poate că și Doña Leonor va veni cîndva să-și petreacă aici zilele călduroase.

— Ce părere aveți, domnilor ? se adresă el anturajului său. Să restaurăm Galiana ? Hai să aruncăm o privire asupra acestor ruine, hotărî el bine dispus.

Se îndreptară într-acolo. Grădinarul Belardo, emoționat, agitat, plin de respect, le ieși în întîmpinare. Arătă răzoarele sale de legume și înșiră cu volubilitate tot ce reușise el să facă din acest teren fără valoare. Apoi, în interiorul clădirii, enumeră multele distrugeri suferite și declară, la fel de vorbăreț, cît de frumos trebuie să fi fost odată totul, mozaicurile, ornamentația podelelor, a pereților, a plafoanelor. Dar Tajo se revărsa mereu și inunda toate acestea. Pe el îl doare sufletul văzînd cît de dărăpănat e acum castelul, dar de unul singur nu se poate face nimic. S-a prezentat adeseori la domnii consilieri ai regelui rugînd să se restaureze castelul și să se îndiguiască fluviul, dar a fost refuzat cu brutalitate, sub pretext că nu sînt bani.

— Palavragiul ăsta are dreptate, îi spuse lui Don Alfonso, pe latinește, Estéban. Acest Palacio trebuie să fi fost într-adevăr excepțional de frumos. Bătrînul rege circumcis și-a dat toată silința pentru fiica lui.

Cizmele împintenate ale gentilomilor tropăiau zgomotos pe mozaicul delicat, acum plin de spărturi, al podelelor, vocile lor răsunau între zidurile goale.

Don Alfonso se uita și tăcea. „Zău că n-ar trebui să las Galiana să decadă și mai mult", gîndea el.

— Va cere muncă și bani, interveni Garcerán, dar cred că ai putea face ceva foarte frumos din Galiana, Don Alfonso. Adu-ți aminte ce a făcut evreul tău din acel vechi și urît Castillo de Castro.

Lui Alfonso îi trecu prin minte cît de insolentă fusese nedumerirea fiicei evreului față de aspectul străvechi și lipsit din rafinament al castelului său din Burgos. Dar Don Estéban, auzind cuvintele lui Don Garcerán, îi sfătui pe rege :

— Dacă vrei să restaurezi Galiana, du-te mai întîi să vezi casa evreului tău.

„Prea l-am tratat brutal pe evreu, își zise Alfonso. Și Don Manrique e de părerea asta. O să-mi repar greșeala vizitîndu-i casa."

— Poate că aveți dreptate, răspunse el degajat, cu voce tare.

Așa cum prezisese Iehuda, Castilia înflorea în timp ce restul creștinătății pornea în Războiul Sfînt. Caravane și corăbii aduceau mărfuri din Orient în țările musulmane ale Hispaniei, de acolo erau transportate în Castilia și de aci erau duse mai departe în toate țările creștinătății.

Cînd cruciada fusese proclamată, baronii au cîrtit și au hulit, învinuindu-l pe evreu că îi împiedică să se ducă și să ia parte la lupta sfîntă și că evreul trebuie izgonit. Dar se dovedi curînd cît de uriaș e profitul pe care neutralitatea l-a adus țării ; bombăneala slăbea, teama, respectul tacit față de evreu creșteau. Tot mai mulți nobili îi solicitau protecția. Îl rugau familiile Guzmán și Lara, ori cîte un văr sărac al puternicului Don Manrique, pe evreul *escrivano*, să le angajeze fiii ca paji în al său Castillo.

Cînd Iehuda îi relata în treacăt, dar nu fără mîndrie, felul în care prosperau treburile țării și ale sale proprii, Musa își privea prietenul cu admirație ironică, milos și amuzat. Omul ăsta nu poate să nu se agite, își spunea. Trebuie să pună la cale o sută de afaceri în același timp, nu se simte bine dacă nu pune în mișcare oameni și lucruri și nu face să scîrțîie tot mai multe condeie în cancelariile regilor și nu trimite cît mai multe corăbii peste cele șapte mări și mereu alte caravane în mereu mai multe țări. Se amăgește că o face pentru pace și pentru poporul său, și așa și este, dar înainte de toate o face fiindcă resimte bucurie pentru puterea ce o are și pentru activitatea ce o desfășoară.

— E oare atît de important, îl întrebă Musa, să acumulezi încă și mai multă putere, dacă posezi două sute de mii de *maravedi* de aur sau două sute cincizeci de mii ? Și nici măcar nu știi dacă, în timp ce ședzi aici și îți sorbi băutura aromată, o furtună de nisip la patru săptămîni depărtare nu-ți nimicește caravana sau marea nu-ți înecă vreuna din corăbiile tale.

— Nu mă tem de furtuni de nisip și nici de valurile mării, răspunse Iehuda. De altceva mă tem eu.

Și-și descărcă inima în fața prietenului său, destăinuindu-i îngrijorarea lui secretă.

— Mă tem, reluă el, de toanele sălbatice ale acestui cavaler și rege, Don Alfonso. M-a jignit din nou fără nici un rost, și acum, de cîte ori mă convoacă la dînsul, pretextez că nu mă simt bine și refuz să mă arăt lui. Desigur, o știu bine, desfășor un joc periculos ținîndu-mă atît de rigid.

Musa se afla la pupitrul său și mîzgălea cercuri și arabescuri.

— Te ții atît de rigid, dragul meu Iehuda, îl întrebă el peste umăr, de dragul păcii sau din mîndrie ?

— *Sînt* mîndru, replică Iehuda, numai că de astă dată cred că mîndria mea e o virtute și că e bine chibzuită. Nebunia și rațiunea sînt în persoana acestui rege atît de ciudat contopite, încît nimeni n-ar putea prezice cum va reacționa pînă la urmă.

Se ținu și de-aci încolo departe de rege și acesta se mărginea să-i trimită mesaje scurte, autoritare. Îngrijorarea lui Iehuda creștea. Se obișnuise cu gîndul că impulsivul bărbat îl va izgoni de la o oră la alta din Castillo și chiar din țară și poate mai mult încă, că-l va înșfăca și-l va închide în pivnițele castelului său. Dar apoi iar spera că Alfonso va încerca să-l împace și să-i manifeste în fața întregii lumi un semn al prețuirii sale. Era o așteptare amară. Odată, plin de tulburare naivă, fiul său Alazar l-a întrebat :

— Se interesează oare Don Alfonso de mine ? De ce nu te vizitează ?

Și pe Don Iehuda îl rodea la inimă cînd trebui să-i răspundă :

— Nu e obiceiul în țara asta, fiule.

Cît de ușurat răsuflă el cînd un mesager al palatului regal îi anunță vizita lui Don Alfonso !

Regele veni însoțit de Garcerán, Estéban și de o mică suită. Căuta să-și ascundă ușoara stinghereală sub o voioșie condescendentă, prietenoasă.

Casa i se păru stranie, aproape ostilă, ca și proprietarul ei. Dar observă totodată că, în felul ei, era desăvîrșită.

O concepție tainic orînduită izbutise să imprime o unitate diversității foarte pronunțate. O bogăție inimaginabilă fusese risipită peste tot, nici un unghi, nici un colț nu fusese trecut cu vederea. Erau prezenți mulți servitori, aproape invizibili, și totuși la postul lor. Pretutindeni covoare groase înăbușeau zgomotul ; tăcerea casei era și mai mult amplificată de apa ce clipocea. Și așa ceva se afla în mijlocul zgomotosului Toledo ! Iată ce devenise al său Castillo de Castro ! Se simțea aici străin, ca un oaspete stînjenitor.

Vedea cărțile și sulurile, arabe, ebraice, latine.

— Ai timp să citești toate acestea ? îl întrebă regele.

— Citesc multe, răspunse Iehuda.

Ajunși în apartamentul oaspeților, îl lămuri pe rege că Musa Ibn Da'ud era medicul cel mai înțelept dintre credincioșii celor trei religii. Acesta se înclină în fața regelui și-l măsură cu o privire ireverențioasă. Don Alfonso ceru să i se traducă una din maximele zugrăvite colorat și cu litere aurite de-a lungul pereților. Și Musa traduse, așa cum o făcuse și lui Don Rodrigue : „Soarta făpturilor omenești și cea a animalului sînt identice... Sufletul lor e același... Cine știe dacă sufletul oamenilor urcă la cer și cel al animalului coboară sub pămînt ?" Don Alfonso chibzui o clipă.

— Asta e înțelepciunea unui eretic, zise el cu asprime.

— E din Biblie, îl lămuri cu bunăvoință Musa. Sînt cugetări ale predicatorului Solomon, ale regelui Solomon.

— Găsesc că o astfel de înțelepciune e cît se poate de neregească, replică contrariat Don Alfonso. Un rege nu coboară sub pămînt ca animalul.

Se întrerupse și îi ceru lui Iehuda :

— Arată-mi sala de arme.

— Dacă-mi îngădui, mărite rege, răspunse Iehuda, fiul meu Alazar îți va arăta sala de arme, și va fi cea mai frumoasă zi a vieții lui.

Don Alfonso își aminti cu plăcere de acel drăguț băiat.

— Ai un fiu isteț, cu inimă de cavaler, Don Iehuda, rosti el. Și pe fiica ta vreau să o văd, dacă dorești, adăugă el.

Se întreținu prietenește, competent, cu băiatul Alazar despre arme, cai și catîri.

Apoi trecu în grădină și, iată, Doña Raquel era acolo. Era aceeași Raquel care, la Burgos, îi dăduse un răspuns cam sfruntat, și totuși parcă era o alta; purta o rochie de o croială ușor exotică și se comporta ca o doamnă a casei, ce întîmpină un înalt musafir. Dacă la Burgos distona ca o prezență cu totul și cu totul nepotrivită, aici totul, parcul artistic amenajat, apele țîșnitoare, plantele neobișnuite, o încadra de minune, în timp ce el, Alfonso, era străinul, nelalocul său.

Regele se înclină, își scoase — așa cum cerea curtoazia — mănușa, luă mîna fetei și o sărută.

— Mă bucur să te reîntîlnesc, doamnă, zise el cu voce tare, în auzul tuturor. Atunci, la Burgos, nu am putut duce pînă la capăt convorbirea cu tine.

Acum societatea se mărise; regelui și însoțitorilor săi li se alăturaseră Alazar și pajii lui Iehuda. Pe cînd porniră pe îndelete să facă turul grădinii, Alfonso cu Doña Raquel rămaseră ceva mai în urmă.

— Acum, că văd această casă, doamnă, zise el în castiliană, înțeleg de ce al meu Castillo din Burgos nu ți-a prea plăcut.

Raquel roși. Se simțea jenată că îl jignise, dar pe de altă parte măgulită că spusele ei mai stăruiau în amintirea lui. Tăcea cu un surîs discret, greu de interpretat, în jurul buzelor ei pline.

— Pricepi latina mea vulgară ? urmă el.

Fata roși și mai mult: așadar regele reținuse fiece cuvînt al ei.

— Între timp am deprins mult mai bine castiliana, măria-ta, răspunse Raquel.

Dar el:

— Aș vrea din toată inima să discut cu tine, doamnă, în arabă, dar din gura mea vorbele ar ieși încîlcite și aspre și ar supăra urechea ta.

— Vorbește liniștit castiliana, măria-ta, răspunse cu sinceritate Doña Raquel, e doar limba țării tale.

Aceste cuvinte îl necăjiră pe Don Alfonso. Ar fi vrut ca dînsa să spună: „Îmi sună plăcut" sau ceva asemănător, așa ar fi cerut curtoazia; în loc de asta, rostea cu trufie tot ce-i trecea prin cap și îi făcea de rîs castiliana.

— Castilia mea, zise el cu ostentație, vă mai este voua o țară de-a dreptul străină și tu nu te simți ca acasă decît în locuința voastră.

— Nicidecum, făcu Doña Raquel. Domnii țării tale sînt prietenoși cu noi și se străduiesc să ne-o facă familiară.

Aici, Don Alfonso ar fi trebuit să rostească una din obișnuitele fraze galante, cam de felul : nu e greu să fii prietenos cu o doamnă cum ești tu. Dar i se făcu deodată lehamite de sporovăiala anevoioasă, țeapănă, la modă. Pe deasupra, această Raquel cu siguranță că găsea comică această turuială galantă. „Cum urmează deci să-i vorbești ?" Nu făcea parte din acele doamne care așteaptă o conversație exagerată, banală și amoroasă, și mai puțin încă din femeile cu care să te porți cazon și brutal. El era obișnuit ca fiecare să-și aibă locul bine stabilit și să știe precis, aidoma lui, cu cine are de-a face. Dar cum stau lucrurile cu această Raquel și cum să se comporte față de ea, nu știa. Tot ce era în legătură cu Don Iehuda își pierdea pe loc conturul exact și devenea confuz. Ce voia el de la această Doña Raquel ? Ce voia să facă el cu ea ? Voia — și în minte folosi un cuvînt foarte grosolan al latinei lui vulgare — să se culce cu ea ? Nu știa nici el.

Cînd se spovedea, putea afirma cu conștiința împăcată că n-a iubit niciodată o femeie afară de Doña Leonor a sa. Iubirii cavalerești, „dragostei" galante, nu-i găsea nici un gust. Deoarece fiicele necăsătorite ale nobilimii se arătau rareori în lume și totdeauna numai într-o societate numeroasă, curtoazia cerea să te îndrăgostești de femeile măritate și să le închini madrigale afectate și reci. Nu se alegea nimic de ele. Așa că se culcase cu femei vivandiere sau cu muieri musulmane capturate ; cu ele te puteai înțelege și purta cum îți venea. Avusese odată chiar o aventură cu soția unui cavaler din Navarra, dar ieșise o încurcătură neplăcută și s-a simțit ușurat cînd femeia s-a întors în patria ei. Chiar și scurta legătură dintre el și Doña Blanca, o doamnă de la curtea Leonorei, fusese chinuitoare și Doña Blanca, mai de voie, mai de nevoie, intrase la mănăstire. Nu, fericit a fost numai cu Leonor a sa.

Toate acestea Don Alfonso nu şi le spunea chiar în cuvinte limpezi, dar le simţea desluşit şi se necăjea că se lansase într-o discuţie cu fiica evreului. Şi nici măcar nu-i plăcea, n-avea nimic tandru, nimic femeiesc în ea, era indiscretă şi prezumţioasă în aprecieri, cu toate că era de fapt încă un copil. Nu poseda nimic din auriul răcoros, chipeş al părului doamnelor creştine, nici un cavaler nu i-ar compune versuri şi, de altfel, ea nici nu le-ar fi înţeles.

Nu mai voia să stea de vorbă cu ea, dorea să plece din casa asta. Parcul tăcut, cu apele lui clipocind monoton şi cu greaua, dulcea mireasmă a florilor de portocali, îl călcau pe nervi. Nu mai voia să se facă de rîs şi să se plimbe cochetînd cu evreica, o va părăsi acum, şi pentru totdeauna.

În loc s-o facă, se pomeni spunînd :

— Am o moşie aici, la marginea oraşului ; îi zice La Galiana. Conacul l-a clădit un rege musulman, e o construcţie foarte veche şi circulă în legătură cu ea o mulţime de poveşti.

Doña Raquel ascultă cu atenţie. Auzise şi ea despre această La Galiana ; oare nu era acolo locul unde se afla ceasul acela hidraulic al lui Rabbi Hanan ?

— Vreau să reconstruiesc vechiul Palacio, urmă Don Alfonso, dar în aşa fel încît noul să nu distoneze prea mult cu cel dinainte. Sfatul tău, doamnă, ne-ar fi binevenit.

Doña Raquel îşi ridică privirea, surprinsă, aproape mînioasă. Niciînd n-ar fi îndrăznit un gentilom musulman să invite cu atîta grosolănie şi indecenţă o doamnă ca ea. Dar îşi spuse imediat că la cavalerii creştini e desigur altfel şi că din curtoazie rostesc fraze exagerate, care nu înseamnă nimic. Văzu privirea lui Alfonso dintr-o parte şi se înfricoşă. Ochii îi trădau o încordare plină de pofte. Ceea ce spusese el, era mai mult decît curtoazie.

Intimidată şi jignită, Doña Raquel se dădu un pas înapoi. Redeveni întreagă şi în totul doamna casei. Răspunse politicoasă, de astă dată în arăbeşte :

— Tatăl meu, mărite rege, se va bucura de bună seamă să te ajute cu sfatul său.

Fruntea lui Don Alfonso se încreți brusc și adînc. Ce gafă făcuse ! A meritat ca ea să-l pună la punct, trebuia să se aștepte la asta. De la început s-ar fi cuvenit să fie mai prudent ; fata aparține unui popor afurisit. Da, blestemata asta de grădină, casa asta vrăjită, drăcească, toate acestea i-au insuflat asemenea vorbe. Făcu un efort, grăbi nițel pasul și, după puțin, îi ajunse pe ceilalți.

Alazar folosi numaidecît prilejul și se adresă regelui. Îi povesti de niște armuri a căror vizieră era mobilă din toate părțile, în așa fel încît apărătoarea de fier a ochilor, nasului și gurii putea fi aranjată după plac, și pajii regelui nu l-au crezut.

— Dar eu am văzut cu ochii mei armuri dintr-astea, se înfierbîntă el. Armurierul Abdullah din Córdoba le făurește și tata mi-a promis că-mi dăruiește una atunci cînd am să fiu învestit cavaler. Cu siguranță că tu, mărite rege, ai o asemenea armură.

Don Alfonso răspunse că auzise și el de astfel de armuri.

— Eu însă nu posed nici una, conchise el scurt.

— Atunci trebuie să-ți procure tata una, rosti furtunos Alazar. O să-ți facă multă plăcere, îl asigură băiatul. Îngăduie ca tata să-ți comande o armură pe măsura ta.

Don Alfonso se înseninâ. Nu avea de ce să-l facă răspunzător pe băiat pentru faptul că sora sa era impertinentă și susceptibilă.

— Vezi tu, Don Iehuda, zise el, eu și cu băiatul tău ne înțelegem de minune. N-ai vrea să mi-l trimiți mie ca paj la palat ?

Doña Raquel părea derutată. Chiar și ceilalți își ascundeau cu greu uimirea. Alazar, aproape bîlbîind de bucurie, izbucni :

— O spui în serios, Don Alfonso ? Vrei chiar să fii bunul meu stăpîn ?

Dar Don Iehuda, care nu se aștepta să-i fie împlinită pe neașteptate dorința, se înclină adînc și zise :

— Maiestatea-ta e foarte mărinimoasă.

— Regele și stăpînul nostru, spuse în seara aceleiași zile Iehuda adresîndu-se Raquelei, s-a întreținut, după cum mi se părea, foarte amical cu tine, fiica mea.

Doña Raquel răspunse sincer :

— Cred chiar că regele a fost prea amical. Mi s-a făcut frică. Vrea, continuă ea pentru a lămuri ce a vrut să spună, să-şi restaureze castelul de vară La Galiana şi mi-a cerut să-i dau sugestii. Nu e, oare, ceva neobişnuit, tată ?

— Da, e neobişnuit, confirmă Iehuda.

Într-adevăr, după cîteva zile Iehuda şi Doña Raquel primiră o invitaţie de participare la o excursie a regelui cu destinaţia La Galiana. De astă dată, Don Alfonso adunase o societate numeroasă şi, în timp ce dădeau ocol proprietăţii, regele abia dacă schimbase un cuvînt sau două cu Doña Raquel. În schimb, spre înveselirea oaspeţilor, pusese tot felul de întrebări nătîngului şi vorbăreţului grădinar Belardo.

După plimbare se servi un dejun pe malul rîului Tajo. Către sfîrşitul mesei, aşezat pe un butuc, cu o trufie glumeţ simulată, regele rosti solemn :

— Domnim de aproape un veac în acest Toledo, am făcut din el Capitala Noastră frumoasă, mare şi puternică şi am asigurat-o împotriva năvălirii necredincioşilor. Dar problemele de onoare, credinţă şi de război nu ne-au lăsat timp pentru alte lucruri care or fi ele inutile dar potrivite unui rege şi anume lucrurile frumuseţii şi fastului. Prietenii Noştri din miază-zi de exemplu, *escrivano* al Nostru şi fiica lui, care se uită la oraşele şi casele Noastre cu ochi nepărtinitori dar străini, au găsit că palatul Nostru din Burgos este rece şi incomod. Acum, într-un moment de răgaz, Ni s-a năzărit capriciul să reconstruim acest neglijat al Nostru Palacio de Galiana şi anume mai frumos decît a fost înainte, ca să vadă lumea că nu mai sîntem milogi, că şi Noi putem construi îmbelşugat dacă dorim neapărat s-o facem.

Fu o cuvîntare lungă şi îngîmfată, aşa cum obişnuia să ţină Don Alfonso doar cînd era vorba de probleme de stat, astfel că gentilomii care mai stăteau în faţa resturilor dejunului rămaseră uimiţi.

Regele părăsi tonul umflat şi se adresă lui Iehuda :

— Ce părere ai, *escrivano* al meu ? întrebă el. Doar eşti expert în asemenea probleme.

— Castelul tău de agrement La Galiana, răspunse prudent Don Iehuda, e splendid situat la răcoarea acestei ape și cu vedere măreață înspre prea gloriosul tău oraș. Să restaurezi un asemenea castel merită osteneala.

— Atunci să-l restaurăm, hotărî regele fără a mai sta pe gînduri.

— Mai e o dificultate, observă respectuos Don Iehuda. Ai, mărite rege, soldați de nădejde și meșteșugari vrednici. Dar artiștii și meseriașii tăi nu sînt încă atît de îndemînatici ca să poată reface castelul în așa fel încît să corespundă rafinamentului și dorinței tale.

Regele se întunecă la față.

— Oare tu însuți, întrebă el, nu ți-ai reconstruit în foarte scurt timp o casă mare de toată strălucirea ?

— Am adus pentru asta, o, regele meu, arhitecți și meșteșugari musulmani, răspunse liniștit și cu chibzuială Don Iehuda.

Se lăsă o tăcere apăsătoare. Creștinătatea se afla în Războiul Sfînt cu necredincioșii. Se cuvenea oare ca un rege creștin să recurgă la artiști musulmani ? Și fi-vor musulmanii dispuși să clădească un castel pentru un rege creștin ?

Don Alfonso cerceta cu privirea chipurile celor din jur. Se putea citi pe ele așteptare, nu batjocură. Nici obrazul evreicei nu trăda ironie. Dar în sinea ei nu gîndea oare cu sarcasm și insolență că el, Alfonso, nu poate clădi altfel decît în stilul vechilor, mohoritelor sale castele ? Să nu fie regele din Toledo și Castilia în stare să desăvîrșească un lucru atît de neînsemnat ca reconstruirea unui castel de agrement ?

— Atunci procură-mi arhitecți musulmani, dădu el instrucțiuni într-o doară. Vreau să reclădesc La Galiana, încheie el nerăbdător.

— Dacă asta-i porunca măriei-tale, răspunse Don Iehuda, îl însărcinez pe Ibn Omar al meu să-ți procure oamenii potriviți. E un om dibaci.

— Bine, făcu regele. Vezi ca totul să meargă repede. Și acum, domnii mei, ordonă el, să pornim !

Atît în timpul plimbării cît și al dejunului nu adresase nici un cuvînt Doñei Raquel.

Capitolul al şaselea

Don Alfonso simţea tot mai stăruitor nevoia prezenţei liniştitoare a Leonorei. Între timp, sarcina începuse s-o supere pe regină, naşterea era aşteptată peste şase sau şapte săptămîni, aşa că el nu o mai putea lăsa multă vreme singură. Îi dădu deci de ştire că va veni la Burgos.

Doña Leonor nu i-o luase în nume de rău că se ţinuse atîta vreme departe de ea. Îi înţelegea chinul silitei inacţiuni, pricepea că vrea să evite întîlnirea, la Curtea ei, cu bărbaţi ce se aflau în drum spre Ţara Sfîntă, şi îi purta recunoştinţă că totuşi s-a hotărît să vină la dînsa.

Doña Leonor îi arătă cît de mult ia parte la preocupările lui. Oricît o durea, regina recunoştea că neutralitatea Castiliei e absolut necesară. Văzuse doar cu ochii ei cît de mult îl rosese jignirea lui Don Pedro. Ea ştia : chiar dacă, împotriva oricăror aşteptări, s-ar încheia de bine, de rău o alianţă cu Aragonul, amarul sentiment de răzbunare al regelui ar trebui să ducă la discordie permanentă, dăunătoare, cu privire la comanda supremă, şi înfrîngerea ar fi fost din capul locului sigură.

În cuvinte blînde, ea îl asigură pe Alfonso că stăpînirea lui de sine este mai eroică decît o faptă de arme oricît de vitejească. Pretutindeni e cunoscută nefericita constelaţie care-l sileşte la inacţiune.

— Eşti ca şi pînă acum primul cavaler şi erou al Hispaniei, dragul meu Alfonso, zise ea, şi toată creştinătatea o ştie.

Cînd îi vorbea Doña Leonor, lui i se încălzea inima. Era doamna şi regina lui. Cum ar fi putut altminteri suporta atîta vreme singurătatea la Toledo, fără mîngîierea, sfatul, îngrijirea ei ?

Îşi dădea şi el osteneala să o înţeleagă şi pe ea mai bine. Pînă atunci interpretase preferinţa ei pentru Burgos ca pe un nevinovat capriciu femeiesc ; acum însă pricepea că avea în fond motivele ei fireşti. Crescută la Curţile părintelui ei, Henric al Engliterei, şi ale mamei ei, Ellinor de Guienne, unde prevala cultura şi domneau cele mai alese moravuri, nu se putea ca Leonor să nu se simtă pierdută în izolatul său Toledo. Din Burgosul ei, situat pe marea şosea a pelerinilor spre Santiago de Compostela, era uşor de menţinut legătura cu rafinatele Curţi ale creştinătăţii ; veneau mereu în vizită cavaleri şi barzi de la Curtea tatălui ei şi de la cea a surorii ei vitrege, cea mai distinsă doamnă a lumii creştine, principesa Maria de Troyes.

Alfonso vedea acum Burgosul însuşi cu ochi mai înţelegători. Vedea frumuseţea severă, stăruitoare a străvechiului oraş care se dezbărase de spiritul arab şi se înălţa acum măreţ, impunător, inflexibil, creştinesc. A fost un nătărău că a putut o clipă să lase Burgosul lui nobil, cavaleresc, în părăsire de dragul flecărelii unei fete prostuţe.

Regreta că dăduse ordin să se reconstruiască Galiana în splendoarea ei musulmană, aşa că nu-i pomeni nimic Leonorei despre asta. La început se gîndise ca, după ce frumosul, răcorosul castel va fi restaurat, să o convingă să-şi petreacă şi dînsa cîteva săptămîni de vară la Toledo. Acum însă ştia că Galiana îi va displăcea ; ea prefera moderatul, solidul, gravul şi nu iubea luxuriantul, fluidul; frivolul molatic.

Alfonso se străduia să-i facă Leonorei aceste săptămîni cît mai plăcute. Deoarece în starea ei actuală îi erau interzise partidele de călărie şi de vînătoare, îşi refuzase şi lui aceste plăceri şi stătea cea mai mare parte a timpului în castel. Mai mult decît în trecut, se ocupa acum şi de copiii lui, îndeosebi de infanta Berengaria. Era o fată răsărită, năltuţă, cu un obraz nu prea frumos, dar cu trăsături îndrăzneţe. Moştenise de la mama ei interesul pentru lume şi oameni, chiar şi orgoliul, citea şi învăţa

mult. Îi făcea vizibil plăcere că tatăl ei se ocupa acum de ea, dar se ţinea tăcută şi rezervată. Alfonso nu reuşea să se apropie mai mult de ea.

Doña Leonor se resemnase să mai dea naştere unui moştenitor de sex masculin. Însă, gîndea ea surîzînd, lucrul îşi va avea şi partea lui bună dacă va aduce pe lume o a patra fiică. Căci în acest caz viitorul soţ al Berengariei ei va avea perspective aproape sigure la coroana Castiliei şi va fi deci un aliat cinstit al acestei ţări. Nu renunţase încă la speranţa că, în ciuda tuturor împrejurărilor, va izbuti să-l cîştige pe Don Pedro pentru o alianţă sinceră şi avea intenţia ca, imediat după naştere, să plece la Saragossa şi să pună logodna la cale. Chiar şi în această Cruciadă a Treia marşul trupelor creştine se desfăşura cu mare încetineală, deplasarea hotărîtoare spre răsărit atinsese abia Sicilia, astfel că, dacă împăcarea cu Aragonul se înfăptuia, erau şanse ca Don Alfonso să mai poată lua parte la Războiul Sfînt.

Deocamdată Doña Leonor născocea tot ce-i trecea prin minte ca să-i facă regelui cît mai suportabilă trecerea lentă a timpului aşteptării.

Aşa a fost oarecum cu cei din ordinul Calatrava. Această trupă de elită a Castiliei era subordonată regelui numai în timp de război; în vreme de pace, marele maestru al ordinului era ca şi independent. Războiul Sfînt îi oferea lui Don Alfonso motive temeinice ca să forţeze o schimbare. Doña Leonor propuse ca Alfonso să plece la Calatrava, să facă ordinului o donaţie pentru extinderea meterezelor şi echiparea cavalerilor şi să se înţeleagă cu marele maestru, Don Nuño Perez, un monah dar în acelaşi timp un foarte priceput expert în ale războiului, în privinţa reorganizării regulilor şi a disciplinei.

Mai erau pe urmă şi prizonierii pe care sultanul Saladin îi luase cu prilejul luptei pentru Oraşul Sfînt. Papa cerea şi insista pe lîngă întreaga lume creştină să-i elibereze pe captivi. Dar Războiul Sfînt înghiţea sume enorme, se zăbovea şi se tot amîna pînă ce expira termenul. Sultanul stabilise un preţ de răscumpărare de cîte zece coroane de aur de fiecare bărbat, de cinci pentru femeie, de o coroană pentru copii, ceea ce era mult, dar nu exagerat. Doña Leonor fusese de părere ca Alfonso

să răscumpere prizonieri în număr cît mai mare. Ar putea în felul acesta arăta lumii că nu rămîne cu nimic în urma sfîntului zel al celorlalţi.

Erau proiecte ce-i surîdeau lui Alfonso. Dar ca să le pună în aplicare, îi trebuiau bani.

Îl convocă deci pe Iehuda la Burgos.

Acest Don Iehuda rămăsese între timp tacticos la Toledo, în frumosul său Castillo Ibn Esra. Şi în vreme ce pretutindeni în lume era război, *sepharadul* lui se bucura de pace iar afacerile ţării şi ale sale proprii înfloreau.

Dar o nouă şi apăsătoare grijă îl cuprindea treptat: îngrijorarea pentru soarta evreimii din Toledo şi din întreaga Castilie.

După categoricul edict al papei, *toţi* cei ce nu luau parte la cruciadă aveau obligaţia să plătească zeciuiala lui Saladin, aşadar şi evreii. Don Martin, arhiepiscopul, se folosi de acest decret şi somă Aljama să-i plătească respectiva dare.

Don Ephraim îi aduse lui Iehuda epistola arhiepiscopului. Era aspră, ameninţătoare. Iehuda o citi; aştepta de multă vreme somaţia lui Don Martin.

— Aljama, rosti cu voce reţinută Don Ephraim, se va duce de rîpă dacă pe lîngă celelalte biruri va mai fi silită să plătească zeciuiala lui Saladin.

— Dacă vreţi cumva să vă sustrageţi acestei plăţi, răspunse pe şleau Iehuda, să nu contaţi pe ajutorul meu.

Chipul preşedintelui comunităţii oglindea necaz şi consternare. Acestui Iehuda, îşi spunea el cu amărăciune, nu-i pasă nici cît negru sub unghie de ceea ce sîntem noi siliţi să plătim. Îşi încasează comisionul, cămătarul ăsta, şi pe noi ne lasă să ne prăpădim.

Don Iehuda ghici întocmai gîndurile celuilalt.

— Nu-mi scînci pe chestie de bani, stăpînul şi învăţătorul meu Ephraim, îl mustră el. Cîştigaţi destul de pe urma neutralităţii Castiliei. V-aş fi cerut demult plata zeciuielii lui Saladin; nu-i vorba de bani, ci de ceva mai important.

Părnasului Ephraim, în faţa uriaşei sume pe care Aljama lui urma s-o plătească, i se estompa orice altă grijă;

acum, că Iehuda îl trezise atît de brutal la realitate, nu mai putea închide ochii față de primejdia aceea cu mult mai gravă. Zeciuiala lui Saladin era un impozit ce se cuvenea bisericii și nu regelui. Încă de pe cînd era vorba să se ridice impozitele de la creștini, arhiepiscopul revendicase încasarea ca pe un drept al său, iar coroana a trebuit să-i facă unele concesii. Față de evrei, Don Martin va stărui încă și mai categoric asupra acestui privilegiu al său ; dar dacă va izbuti, atunci s-a zis cu independența Aljamei.

Iată de ce îi explica acum Don Iehuda celuilalt, în cuvinte brutale.

— Știi tot atît de bine ca și mine ce e în joc, zise el. Nici un element intermediar nu trebuie să se interpună între noi și rege. E absolut necesar să menținem administrația și jurisdicția noastră proprie, ca și granzii. Regele trebuie să capete dreptul, eu trebuie să capăt dreptul de a strînge acest impozit, nu Don Martin. Voi lucra în acest sens, dar numai în acest sens. Și dacă izbutesc, dacă nu vă va costa altceva decît bani, atunci puteți cînta Aleluia !

Don Ephraim, încolțit atît de necruțător, îi dădea în sinea sa dreptate lui Iehuda. Da, îl admira chiar cît de repede și de limpede sesiza esențialul. Dar nu voia să-și arate respectul involuntar ce-l resimțea. Prea îl scurma necazul bănesc. Ședea acolo stingherit, înfiorat, își freca palma stîngă cu unghiile celeilalte mîini și continua să mormăie :

— Vărul tău, Don Iosef, a obținut ca evreii din Saragossa să plătească numai jumătate zeciuială.

— O fi vărul meu mai dibaci decît mine, replică sec Iehuda. Cu siguranță că el nu are de adversar un arhiepiscop ca Don Martin. Tot nu vrei să recunoști ? se înfierbîntă el în continuare. Aș fi mulțumit dacă de astă dată arhiepiscopul nu ne pune juvățul de gît. Iată de ce plătesc cu plăcere zeciuiala întreagă regelui, și o să fie una grasă, Don Ephraim, te poți bizui pe asta. Autonomia Aljamei merită asta.

Vorbise neașteptat de violent, ba chiar se încurca la vorbă și se bîlbîia.

— Știu că ne ești prieten, se grăbi Don Ephraim să răspundă. Dar ești un prieten sever.

În urma răspunsului respectuos însă negativ al lui Don Ephraim, arhiepiscopul nu mai trimise o a doua somație. Dar plecă la Burgos, vizibil pornit să insiste pe lîngă rege ca acesta să-i acorde împuterniciri depline împotriva evreilor.

Iehuda se temea că Don Martin ar putea să reușească. Alfonso și Leonor erau oameni evlavioși, neutralitatea Castiliei le apăsa conștiința, Don Martin se putea referi la categoricul edict al papei și să le ceară să nu îngrămădească păcat peste păcat. Iehuda stătea pe gînduri dacă nu ar fi bine să plece personal la Burgos. Dar aprehensiunea bătrînului Musa că prin intervenția lui directă ar putea strica totul, îl reținu.

I se păru un semn al cerului cînd regele îl convocă la Burgos.

Într-adevăr, arhiepiscopul îl luase pe rege din scurt. Se referise la un întreg șir de edicte ale Sfîntului Scaun și la scrierile celor mai înalte autorități bisericești. Oare nu replicaseră evreii lui Pilat: „Sîngele lui Iisus să se reverse asupra noastră și a copiilor noștri" osîndindu-se astfel ei înșiși? Dumnezeu i-a destinat atunci eternei robiri și era de datoria domnitorilor creștini să-i țină sub jug pe afurisiți.

— Tu însă, Don Alfonso, îl admonestă Don Martin, în tot timpul domniei tale i-ai răsfățat și i-ai menajat pe evrei, și în aceste vremuri grele, cînd Sfîntul Mormînt al Mîntuitorului a căzut din nou în mîinile circumcisului anticrist și edictul papal obligă fără rezerve pe toți, deci și pe evrei, la plata zeciuielii lui Saladin, tu refuzi să-l aplici și privilegiezi pe necredincioși înaintea dreptcredincioșilor tăi supuși.

Mustrările arhiepiscopului înfrînseră rezistența regelui.

— Bine, Don Martin, făgădui el. Vor plăti și evreii mei zeciuiala lui Saladin.

— Chiar acum dispun încasarea birului, jubilă Don Martin.

Nu așa crezuse Don Alfonso. Papa putea cere ca el, regele, să pretindă zeciuiala și chiar să o cheltuiască în scopuri de război; dar ca să strîngă banii și să hotărască

privitor la amănuntele folosirii lor; rămînea de competența sa, a regelui. Aceasta era o veche controversă, redeschisă încă de la prima publicare a obligativității plății zeciuielii lui Saladin și, oricît de mult îl prețuia Alfonso pe arhiepiscop ca pe un prieten credincios și cavaler, nu era deloc dispus să-i cedeze.

— Iartă-mă, Don Martin, zise el, asta nu-i atribuția ta.

Și deoarece arhiepiscopul sări în sus, regele îl îmbună :

— Tu nu ești lacom de bani, și nici eu nu sînt. Sîntem cavaleri creștini. Luăm pradă de la dușman, dar nu ne certăm cu un prieten în chestiuni bănești. Să lăsăm deci și de astă dată să decidă juriștii și repositarii.

— Să însemne oare asta, întrebă cu arțag și bănuitor Don Martin, că vrei să-l lași pe evreul tău să hotărască el cu privire la edictul Sfîntului Părinte ?

— Se nimerește cum nu se poate mai bine, răspunse Alfonso, că Don Iehuda se află acum pe drum încoace. Bineînțeles că-i voi cere și lui părerea.

Dar acum arhiepiscopul se dezlănțui de-a binelea :

— Pe acest de două ori necredincios vrei să-l întrebi ? Pe emisarul diavolului ? Crezi tu că-ți va da un sfat potrivit în dauna prietenului său, emirul din Sevilla ? Cine-ți garantează că nu conspiră și astăzi cu el ? A spus-o Faraon la timpul său : „Dacă ne pomenim cu un război, evreii vor ține partea dușmanilor noștri".

Don Alfonso se străduia să rămînă calm.

— Acest *escrivano* mi-a făcut servicii bune, zise el, mai bune decît cele aduse de înaintașul său. Domnește mai multă ordine în economia regatului meu și mai puțină asuprire. Ești nedrept cu dînsul, Don Martin.

Căldura cu care regele îl apăra pe evreu îl intimidă pe arhiepiscop.

— Acuma se vede, replică el mai degrabă îngrijorat decît mînios, cîtă dreptate a avut Sfîntul Părinte cînd i-a prevenit pe domnitorii creștini sfătuindu-i să se ferească de sfetnicii evrei. „Feriți-vă — cită el în continuare mesajul papei — feriți-vă, voi, principi ai creștinătății. Dacă din milă vi-i apropiați prea mult pe evrei, aceștia vă vor mulțumi ca în dictonul : *mus in pera, serpens in gremio et ignis in sinu,* ca șoarecele-n traistă, șarpele în

pieptar, ca iasca aprinsă în mînecă." Acest om, încheie el mîhnit, ți s-a apropiat teribil de mult, Don Alfonso, ți s-a înfipt în inimă.

Regele fu mișcat de întristarea prietenului său.

— Să nu crezi cumva, spuse el, că vreau să sustrag bisericii ceea ce i se cuvine. Voi cumpăni argumentele tale și ale lui și dacă nu-mi va invoca motive foarte importante, temeinice, dezinteresate, voi face cum spui tu.

Arhiepiscopul rămase posomorît și îngrijorat.

— N-a fost de-ajuns, reaminti el regelui, că Domnul te-a blestemat pentru păcatele tale să trîndăvești, în timp ce întreaga creștinătate luptă? Nu mai îngrămădi păcate noi peste cele vechi! Nu lăsa, te conjur, ca necredincioșii din țările tale să-și bată joc de edictul Sfîntului Părinte!

— Îți mulțumesc pentru admonestarea ta, răspunse regele luînd mîna arhiepiscopului într-a lui. Voi ține seama de ea dacă celălalt va voi să mă ademenească.

În tot timpul cît se afla în așteptarea lui Iehuda, regelui nu-i mai ieșiră din minte vorbele lui Don Martin. Arhiepiscopul avea dreptate: prea se lăsase influențat de evreu. Nu-l tratase ca pe un om cu care faci de nevoie afaceri, ci ca pe un prieten. L-a vizitat acasă la el, i-a luat fiul ca paj, a cochetat cu fiica lui și s-a lăsat ademenit de ironia și trufia fetei ca să pună să se reconstruiască castelul islamic de agrement. Dacă încălzești șarpele la sînul tău, te mușcă. Poate că a și mușcat.

Evreul să nu-l mai ducă de nas de-aci încolo. Să răspundă pentru faptul că n-a cerut încă Aljamei să plătească zeciuiala lui Saladin. Și dacă nu are contraargumente care să convingă și să triumfe, atunci Alfonso îi va preda pe evrei în mîinile lui Don Martin. Nu trebuie să ridice prea sus capul ei, necredincioșii!

Dar îi este oare îngăduit să treacă bisericii dreptul lui de posesiune, acest patrimoniu real, asupra evreilor? Nici unul din înaintașii lui n-a lăsat să fie atins dreptul acesta.

Examină cu atenție rapoartele cu privire la situația financiară a țării. Erau favorabile, mai mult decît favorabile. Omul îl servise conștiincios, asta nu se putea tăgădui. Dar va purta în inimă admonestarea arhiepiscopului; nimeni să nu-l tragă pe sfoară.

Mai întîi îi va cere evreului o sumă enormă pentru Calatrava şi pentru răscumpărarea prizonierilor. Va vedea după răspunsul evreului dacă pune interesele coroanei şi ale regatului înaintea celor personale şi celor ale evreimii lui.

Îl primi pe Iehuda cu nerăbdare.

Iehuda însuşi era cuprins de nelinişte şi încordare. Nesfîrşit de multe lucruri depindeau de această discuţie cu regele, se impunea deci multă prudenţă.

Începu prin a-i expune amănunţit situaţia economică. Vorbi de succese remarcabile şi nu omise nici cuceririle mai mici, potrivite să facă plăcere regelui. Aşa era de pildă marea herghelie ; şaizeci de cai de rasă din Andaluzia musulmană şi din Africa erau în drum spre Castilia, trei crescători de cai de înaltă specialitate fuseseră angajaţi. Apoi era moneda castiliană ; se băteau în număr tot mai mare *maravedi* de aur şi oricît chipul lui Alfonso, ca orice altă efigie, îi supăra pe adepţii profetului, circulau tot mai mult în ţările islamice monezile de aur înfăţişînd figura lui Don Alfonso şi stema puterii lui. Şi poate că-i va face plăcere şi doamnei regina că, nu peste multă vreme, va putea să poarte veşminte confecţionate din mătase castiliană.

Regele asculta atent şi părea satisfăcut. Dar îşi aminti de ceea ce-şi propusese şi anume să nu-l lase pe evreu să se obrăznicească.

— Asta e desigur îmbucurător, rosti el ca apoi să continue cu amabilitate maliţioasă : Şi acum avem în sfîrşit banii necesari ca să lovim în musulmanii noştri.

Don Iehuda era dezamăgit de slabul entuziasm al regelui, dar răspunse liniştit :

— Ne apropiem de acest ţel mai repede decît speram. Şi cu cît vei păstra mai multă vreme neutralitatea, mărite rege, cu atît mai favorabile îţi vor fi şansele de a ridica o armată mare şi destul de puternică, încît izbînda să-ţi fie asigurată.

Don Alfonso, cu aceeaşi prefăcută amabilitate, întrebă iar :

— Dacă socoteşti că e bine să-mi interzici mereu participarea la Războiul Sfînt, îmi aprobi cel puţin banii cu

care să-mi dovedesc buna mea voinţă faţă de creştinătate ?

— Îndură-te, o, rege, replică Don Iehuda, şi lămureşte mai deslușit neînțelegătorului tău servitor părerea ta.

— Eu şi Doña Leonor, îi declară Alfonso, am hotărît să răscumpărăm prizonierii lui Saladin, mulţi prizonieri.

Şi preciză un număr mult mai mare decît ar fi vrut să ceară :

— O mie de bărbaţi, o mie de femei, o mie de copii.

Iehuda păru consternat şi Alfonso îşi şi spunea : „L-am prins cu mîţa-n sac ; acum îşi arată el adevărata faţă, vulpea asta vicleană". Dar iată că Iehuda îi răspunse :

— Şaisprezece mii de *maravedi* de aur sînt bani mulţi. Nici un principe din peninsulă nu ar putea dona o asemenea sumă pentru un scop atît de pios şi de altruist. Tu însă poţi, mărite rege.

Alfonso, neştiind dacă să se bucure sau să se necăjească, urmă :

— Aş mai vrea apoi să fac o donaţie ordinului Calatrava şi nu vreau să fie meschină.

De data asta Iehuda era serios încurcat. Dar îşi spuse pe loc că regele vrea de bună seamă să obţină din partea cerului iertare pentru neutralitatea sa în Războiul Sfînt şi e mai bine s-o facă în felul acesta decît să cedeze arhiepiscopului zeciuiala lui Saladin.

— La ce sumă te-ai gîndit, măria-ta ? întrebă Iehuda.

— Aş vrea să-ţi cunosc părerea, ceru Alfonso.

— Ce-ar fi, propuse Iehuda, să aloci aceeaşi sumă ca Alarcos : patru mii de *maravedi* de aur ?

— Glumeşti, dragul meu, răspunse prietenos regele. Doar n-o să le astup celor mai buni cavaleri ai mei gura ca unor cerşetori. Ridică donaţia la opt mii de *maravedi*.

De astă dată Don Iehuda nu se mai putu opri să nu tresară. Se înclină totuşi fără împotrivire şi zise :

— Ai dăruit în această oră douăzeci şi patru de mii de *maravedi* de aur pentru scopuri sacre, mărite rege. Desigur că Dumnezeu te va răsplăti.

Şi, reculegîndu-se pe loc, vorbi însufleţit din nou :

— M-am aşteptat şi fără asta ca harul lui Dumnezeu să fie de partea ta şi am luat unele măsuri de prevedere.

Regele ridică uluit privirea.

— Am dispus repositarilor mei, precizează Iehuda, sperînd că Dumnezeu îți va dărui după cum meriți un moștenitor al tronului, să revizuiască registrul darurilor de botez.

Era statornicit în vechile cărți ca atunci cînd se naște cel dintîi fiu al lui, regele să aibă dreptul de a pretinde fiecărui vasal al său o contribuție destinată creșterii demne a moștenitorului tronului, și era vorba de sume mari.

Don Alfonso, ca și Doña Leonor, abandonaseră speranța dobîndirii unui moștenitor al tronului și faptul că *escrivano* al său conta pe norocul lui, al lui Alfonso, îl bucura. Însuflețit, cu un zîmbet cam încurcat, zise :

— Ești un om cu adevărat prevăzător.

Și deoarece evreul îi pusese fără tocmeală la dispoziție suma cerută, era deja gata să-și pună intenția în aplicare și anume să-l însărcineze pe el și nu pe Don Martin cu încasarea zeciuielii.

Dar oare n-a făcut evreul cine știe ce învîrteli în legătură cu zeciuiala lui Saladin ce cădea în obligația Aljamei și lui nu i-a pomenit nici un cuvîntel despre asta ?

— Cum stau de fapt lucrurile cu zeciuiala voastră ? se răsti fără nici o tranziție regele. Mi se spune că vreți să escamotați suma cuvenită bisericii. Asta n-o îngădui, cu mine n-ați nimerit-o.

Atacul brusc, violent, îl scoase pe Iehuda din fire. Dar își spuse că soarta evreilor sefarzi depinde de reacția lui, așa că făcu un efort și își impuse sînge rece și răbdare.

— Am fost ponegriți, măria-ta, răspunse el. Am cuprins de multă vreme în calculul meu zeciuiala lui Saladin ce revine Aljamei ; altminteri n-aș avea acuma banii pe care mi i-ai cerut astăzi. Dar bineînțeles că supușii tăi evrei vor să plătească acest impozit numai ție, regele meu, și nu oricărui altuia ce l-ar putea pretinde sau l-a pretins.

Oricît de satisfăcut că evreul contesta cu atîta ușurință învinuirea adusă de Don Martin, Don Alfonso îl chemă la ordine :

— Nu te obrăznici prea mult, Don Iehuda ! Acest „oricine" de care vorbești este arhiepiscopul de Toledo.

— Statutul, răspunse Iehuda, pe care strămoşii tăi l-au acordat Aljamei şi pe care maiestatea-ta l-a confirmat, prevede că numai ţie e obligată comunitatea să-ţi plătească impozite şi nimănui altuia. Dacă porunceşti tu, bineînţeles că zeciuiala va fi plătită domnului arhiepiscop. Numai că va fi doar zeciuiala şi nici un *sueldo* în plus, deci o foarte anemică zeciuială, căci e greu să tunzi un berbec îndărătnic. Dar dacă zeciuiala aparţine maiestăţii-tale, ea va fi grasă, îmbelşugată. Căci pe tine, o, rege al meu, Aljama din Toledo te iubeşte şi te venerează.

Şi cu glas scăzut, stăruitor, Iehuda urmă:

— Ceea ce vreau să spun acum, ar fi poate mai bine să păstrez în inima mea. Dar sînt sincerul tău servitor şi n-o pot trece sub tăcere. Ar fi rău pentru noi şi ne-ar mustra conştiinţa dacă am contribui băneşte pentru cucerirea unui oraş care ne este sfînt din timpuri străvechi şi pe care Dumnezeu ni l-a dat *nouă* ca moştenire. Tu, mărite rege, nu vei întrebuinţa banii noştri pentru războiul în răsărit, ci pentru sporirea prestigiului şi puterii Castiliei tale care ne ocroteşte şi ne dă prosperitate şi siguranţă. Ştim că ai nevoie de bani pentru binele nostru. Pentru ce îi trebuie domnului arhiepiscop, asta n-o ştim.

Regele dădu crezare spuselor evreului. Iehuda, din cine ştie ce motive tainice, merge pe acelaşi drum cu dînsul, e prietenul său, Alfonso o simţea. Dar tocmai asta nu trebuie să fie. Şoarecele în traistă, şarpele în sîn, iasca aprinsă în mînecă — îi mai răsunau în urechi cuvintele Sfîntului Părinte. Să nu se lase prea mult ademenit de evrei; era un păcat, un păcat îndoit acum, în timpul Războiului Sfînt.

— Nu ne priva de drepturile conferite nouă de acum o sută de ani, îl conjură Iehuda. Nu preda pe cei mai fideli supuşi ai tăi în mîna duşmanului lor. Sîntem proprietatea *ta*, nu a arhiepiscopului. Lasă-mi *mie* sarcina de a încasa zeciuiala lui Saladin ce-ţi aparţine, o, rege!

Cuvintele lui Iehuda îl mişcară pe Alfonso. Dar cel ce le rostea era necredincios, iar în spatele celui ce-l avertizase se afla biserica.

— Voi cumpăni argumentele tale, Don Iehuda, zise el rece.

Chipul lui Iehuda se întunecă. Dacă nici acum nu-l convinsese pe bărbatul din faţa lui, n-o va mai putea face niciodată. Dumnezeu refuzase vorbelor lui harul său. El, Iehuda, a dat greş.

Alfonso ghici crunta dezamăgire a evreului. Acest Ibn Esra i-a făcut servicii ca nimeni altul. Îi părea rău că îl mîhnise.

— Să nu crezi cumva, zise el, că îţi subapreciez serviciile. Ţi-ai îndeplinit mandatul pe de-a întregul, Don Iehuda.

Şi, de astă dată, cu căldură, adăugă :

— Voi convoca pe sfetnicii mei să fie de faţă cînd îmi vei înapoia mănuşa în semn că ai executat cu bine misiunea ce ţi-am încredinţat-o.

Doña Leonor era şi ea nesigură dacă să i se lase arhiepiscopului încasarea zeciuielii lui Saladin de la evrei. Ca regină, nu voia să cedeze acest important drept al coroanei. Dar, creştină fiind, se simţea în culpă, deoarece se bucura de avantaje de pe urma îndoielnicei neutralităţi a ţării, aşa că nu voia să desconsidere somaţia arhiepiscopului. Chinuitoarea ei sarcină îi mărea îndoiala. Nu-i putea da lui Alfonso al ei nici un sfat.

Alfonso aştepta un semn de la Dumnezeu. Pînă una-alta hotărî să aştepte ca Doña Leonor să nască. Dacă-i dăruia un fiu, asta ar fi fost un semn. Va lăsa ca zeciuiala lui Saladin să intre în vistieria coroanei ; căci n-ar fi fost în drept să micşoreze moştenirea fiului său.

Deocamdată îl cinsti pe al său *escrivano* aşa cum făgăduise. În mijlocul unei mari adunări, Iehuda avu îngăduinţa să restituie mănuşa mandatului cavaleresc şi Alfonso strînse cu mîna neînmănuşată mîna tot neînmănuşată a vasalului său, îi mulţumi în cuvinte binevoitoare, îl îmbrăţişă şi îl sărută pe ambii obraji.

Arhiepiscopul fierbea de mînie. Solemnul său avertisment se spulberase în vînt, emisarul lui Anticrist îl prindea pe rege tot mai mult în mrejele lui. Numai că Don Martin era decis să nu lase de astă dată să-i scape biruinţa bisericii asupra sinagogii. Luă hotărîrea să nu dea înapoi nici din faţa unor mijloace reprobabile şi să combată vicleşugul cu vicleşug.

Departe de el gîndul, îl asigură Don Martin pe rege, să se sfădească vreodată cu el pe chestiuni băneşti. Ca dovadă îi va face o propunere pe care numai cu mare greutate ar putea-o apăra în faţa Sfîntului Scaun. Contînd pe faptul că Don Alfonso va afecta zeciuiala lui Saladin exclusiv necesităţilor înarmării, îl lasă pe el să dispună de aceşti bani. Lui şi bisericii să le revină doar dreptul de a încasa zeciuiala; sumele intrate le va vărsa el imediat vistieriei coroanei.

Don Alfonso citea pe chipul spăsit viclean al prietenului său cît de greu îi cădea un astfel de compromis. El însuşi ştia bine că doar principiul e în joc, aşa că răspunse :

— Ştiu că îmi vrei numai binele. Dar mi se pare că şi *escrivanò* al meu este sincer cînd îmi cere să nu renunţ la un drept important al coroanei mele.

— Iar acest necredincios! Trădătorul! izbucni Don Martin.

— Nu e trădător, îşi apără Alfonso ministrul. Va scoate de la evreii săi zeciuiala pînă la ultimul *sueldo*. Mi-a promis chiar din această zeciuială o sumă enormă pentru cruciada noastră : douăzeci şi patru de mii de *maravedi* de aur.

Arhiepiscopul fu impresionat de această cifră. Dar nu vru să se arate şi rosti cu sarcasm :

— A promis totdeauna multe.

— Şi şi-a ţinut fiecare promisiune, răspunse Alfonso.

În sufletul lui Don Martin răsunau pasaje din circularele şi dispoziţiile papale : evreii, deoarece s-au împovărat cu vina răstignirii, sînt sortiţi veşnicei robii, sînt înfieraţi cu semnul lui Cain; ca şi acela să pribegească fără rost în lumea asta. Şi iată-l aici pe Don Alfonso, un principe creştin, un mare cavaler şi erou care, în loc să le dea evreilor la cap ca să se plece în sfîrşit, nu are decît cuvinte de preţuire şi prietenie pentru acest diavol care i s-a vîrît în inimă. Don Martin fusese hotărît să fie abil şi să păstreze o blîndeţe şi o moderaţie creştină. Dar acum nu se mai stăpîni.

— Oare nu vezi tu, cel orbit de infern, se înfierbîntă el, încotro te momeşte el? A făcut ca ţara ta să prospere, spui tu; dar oare nu vezi că această înflorire e otrăvi-

toare ? Ea încolțește din păcat. Te hrănești din nelegiuirea neutralității tale. În timp ce principii creștini, ca să elibereze Sfîntul Mormînt, iau asupră-le privațiuni, primejdii, moarte, tu clădești un luxuriant și păgîn castel de agrement ! Și mai și pizmuiești biserica pentru zeciuiala pe care Sfîntul Părinte i-a atribuit-o !

Tocmai fiindcă Alfonso însuși se căia că dispusese reconstruirea Galianei, nu putu suporta impertinenta dojană a prelatului.

— Îți interzic acest limbaj ! răbufni el stăpînindu-se cu greu. Tu ești un principe al bisericii, Don Martin, un ostaș destoinic și un prieten credincios. Dacă n-aș ține seama de astă, ar trebui să te poftesc să nu-mi apari timp de o lună în fața ochilor.

Încă în aceeași zi îl chemă la el pe Iehuda.

— Nu-i las pe evrei în seama bisericii, ordonă el. Îi păstrez ca pe proprietatea mea. Să-mi plătească *mie* zeciuiala lor și tu o-vei încasa. Și vezi să fie o zeciuială grasă, așa cum mi-ai promis.

La puține zile după aceea Doña Leonor dădu naștere unui băiat.

Nemărginită fu bucuria lui Don Alfonso. Plin de glorie îl binecuvîntase Domnul ! Procedase just, ascultînd de vocea lui lăuntrică, necedînd bisericii nimic din drepturile coroanei lui. Și chiar atunci procedase just cînd l-a silit pe tînărul Pedro să sărute mîna vasalității. Dacă ar fi tărăgănat, și-ar fi logodit infanta cu băiatul din Aragon, iar moștenirea ce o aștepta el i-ar fi fost acum înstrăinată și ar fi izbucnit o vrajbă cu mult mai păgubitoare.

În capela castelului său îngenunche Alfonso, plin de fericită recunoștință că în sfîrșit Castilia avea un moștenitor din sîngele lui. Va duce marele său război în ciuda tuturor împrejurărilor, și va bate Sevilla și Córdoba și Granada, spre slava lui Dumnezeu. Își va lărgi regatul împingîndu-i granițele cît mai mult spre sud. Și dacă nu-i va fi dat lui să recucerească întreaga peninsulă, Dumnezeu îl va învrednici pe fiul lui să desăvîrșească această misiune.

Don Iehuda era și el foarte fericit. Cu toată siguranța lui aparentă, îl apăsa grija ca nu cumva regina să dea

din nou naștere unei fiice ; ar fi trebuit atunci să-l îmblînzească pînă la urmă pe Don Pedro logodindu-l cu infanta Berengaria iar alianța și marele război ar fi fost gata. Acum această primejdie era înlăturată.

Don Iehuda se aștepta ca fiecare să-i împărtășească bucuria, îndeosebi binevoitorul, perspicacele om de stat Don Manrique. Dar acesta îl repezi cu brutalitate :

— Nu uita că vorbești cu un cavaler creștin ! Mă bucur că regele și stăpînul nostru are un moștenitor, dar cea mai mare parte a bucuriei mele se șterge fiindcă dreptul nostru război este poate pentru totdeauna amînat. Crezi oare că vreau să intru în mormînt fără să mă fi războit încă o dată cu necredincioșii ? Crezi cumva că un cavaler castilian vede cu ochi împăcați cum regele său se cuibărește la gura sobei în timp ce întreaga creștinătate e angajată în Războiul Sfînt ? Spusele tale m-au mîhnit, evreule.

Iehuda plecă rușinat. Dar își dădea cu recunoștință seama din ce groaznică primejdie salvase Atotputernicul, prin nașterea acestui infante, peninsula Sepharad și poporul său Israel.

Alfonso pregăti cu mare fast botezul fiului său și invită întreaga nobilime a țării să vină la Burgos. Dar pe Doña Raquel nu o invită.

În schimb îi arătă multă atenție pajului său Don Alazar. Îl chema adeseori în preajma sa și îl prefera vizibil celorlalți paji. Odată îi veni în minte cît de puțină asemănare avea obrazul proaspăt, frumușel al lui Alazar cu cel al surorii sale. Se miră și el că observase acest lucru și încercă să se gîndească la altceva.

Cu prilejul botezului, Iehuda trimise regelui și Doñei Leonor daruri alese și n-o uită nici pe infanta Berengaria. Observase că fata era dezamăgită și mîhnită. Desigur că nu abandonase speranța să se căsătorească cu Don Pedro, văzuse ca aievea în fața ei coroana Castiliei și Aragonului, a Hispaniei unificate. Acum se spulberase totul.

Infantele fu botezat cu mare pompă, dîndu-i-se numele Fernán Enrique.

După care Don Iehuda se înapoie la Toledo.

Capitolul al şaptelea

Încă de la prima cruciadă războinicii creştini atacaseră mai întîi pe necredincioşii din patrie, pe evrei.

Conducătorii mişcării nu doriseră asta ; ţelul lor era să elibereze Ţara Sfîntă de sub jugul necredincioşilor şi nimic altceva. Dar se alăturaseră cruciaţilor mulţi indivizi care nu erau deloc însufleţiţi de sentimente religioase ; avîntul evlavios se amestecase cu pofta de aventură şi cu interese personale. Cavalerii, a căror dorinţă de fapte mari era stăvilită în patrie prin lege, aşteptau să dobîndească în ţările islamice pradă şi glorie. Ţărani iobagi luară crucea ca să scape de apăsarea şerbiei şi de povara dărilor. „O adunătură fără număr — relatează cucernicul cronicar contemporan Albertus Aquentis — se alăturase oştirii crucii, mai mult pentru a păcătui decît pentru a-şi ispăşi păcatele."

Un anume Guillaume le Carpentier din împrejurimile oraşului Troyes, orator fără scrupule şi bătăuş notoriu, adunase o mare ceată de pelerini agresivi şi se îndreptase cu ei spre Rin. Tot mai mulţi oameni i se alăturaseră, franci şi germani, ajungînd foarte repede pînă la o sută de mii. „Fraţi de pelerinaj" li se spunea în ţările renane celor ce alcătuiau această obscură anexă a cruciaţilor.

«S-a ridicat — relatează un cronicar evreu contemporan — o gloată haotică, turbulentă, crudă, un amestec de franci şi germani şi a pornit la drum înspre Oraşul Sfînt ca să-i alunge de acolo pe fiii lui Ismael. Fiecare dintre aceşti nelegiuiţi şi-a cusut pe haină semnul crucii şi s-au

strîns în mari cete bărbaţi, femei şi copii. Iar unul, Wilhelm Dulgherul — blestemat fie numele sceleratului — îi aţîţa şi le spunea : „Pornim acum să ne răzbunăm pe fiii lui Ismael". Şi ei l-au ascultat şi-şi ziceau unul altuia : „Să facem după vorbele lui".»

Despre cele petrecute la Mainz, spune cronicarul : «În a treia zi a lunii Sivan, la amiază, Emicho von Leiningen — blestemat fie numele sceleratului — cu ceata lui, a ajuns în faţa oraşului şi tîrgoveţii i-au deschis porţile. Şi ticăloşii îşi spuneau unul altuia : „Răzbunaţi-vă acum pentru sîngele răstignitului". Fiii Sfîntului Legămînt au pus mîna pe arme ca să se apere ; dar, slăbiţi de năpastă şi de îndelungatul post, n-au putut ţine piept duşmanului.

În cetatea episcopală au apărat un răstimp poarta curţii lăuntrice împotriva bandiţilor ; dar din pricina multelor noastre păcate, nu s-au putut împotrivi duşmanului. Cînd au văzut că soarta le e pecetluită, şi-au insuflat unul altuia curaj şi au spus : „Acum duşmanii or să ne răpună curînd, dar sufletele noastre se vor înălţa neatinse către luminoasa Grădină Eden. Fericit e cel ce-şi va afla moartea în numele unicului Dumnezeu" şi au hotărît : „Să ne jertfim pentru slava lui Dumnezeu". Cînd duşmanii au pătruns în curte, au zărit bărbaţii stînd nemişcaţi, înfăşuraţi în mantiile lor de rugăciune. Nelegiuiţii credeau că e un şiretlic. Au aruncat cu pietre în ei şi au slobozit săgeţile în trupurile lor. Cei în mantii de rugăciune nu s-au clintit din loc. Atunci i-au lovit cu săbiile. Cei ce se refugiaseră înlăuntrul cetăţii s-au sinucis unul după altul. Cu adevărat, au trecut în acea a treia zi din Sivan evreii din Mainz prin greaua încercare impusă cîndva de Dumnezeu patriarhului nostru Abraham. Aşa cum spune şi el : Aici sînt, şi era gata să-l jertfească pe fiul său Isaac, la fel şi-au dus ei copiii şi neamurile apropiate la moarte. Tatăl şi-a jertfit fiul, fratele sora, mirele mireasa, vecinul pe vecin. Mai mult de unsprezece sute s-au măcelărit între ei sau pe ei înşişi.»

La Regensburg, Fraţii Crucii au ucis şapte sute nouăzeci şi patru de evrei.

În țările renane, în timpul lunilor Iiar, Sivan și Tamuz, și-au pierdut viața douăsprezece mii de evrei și patru mii în ținuturile suabe și bavareze.

Cei mai mulți dintre principii laici și clericali dezaprobau ororile fraților cruciadei și botezurile silite. Împăratul german Henric al patrulea își exprimase, într-o cuvîntare solemnă, dezgustul pentru masacrele comise și dădu voie celor botezați cu sila să se reîntoarcă la iudaism. Introdusese chiar o acțiune juridică împotriva arhiepiscopului din Mainz, fiindcă nu-i ocrotise îndeajuns și se îmbogățise din bunurile lor. Arhiepiscopul a trebuit să fugă; împăratul i-a confiscat veniturile și i-a despăgubit pe păgubași.

Frații cruciadei înșiși, încă înainte de a sosi în Țara Sfîntă, au avut un sfîrșit jalnic. Multe mii au fost exterminați; căpeteniile bandiților, Guillaume le Carpentier și Emicho von Leiningen, s-au întors rușinați și cu rămășițe zdrențăroase ale bandelor lor. Guillaume, relatează cronicarul, înainte de a porni, l-a întrebat pe rabinul din Troyes cum se va termina călătoria lui. Îi răspunsese rabinul: „Ai să trăiești un răstimp în strălucire, dar apoi te vei înapoia, învins și fugar, cu trei cai". Guillaume l-a amenințat: „Dacă mă înapoiez numai cu un singur cal, te ucid și voi stîrpi pe deasupra pe toți evreii Franciei". Cînd s-a întors, avea trei însoțitori călare, deci patru cai și se bucura că-l va ucide pe rabin. Cînd însă a intrat pe poartă, s-a desprins o piatră din boltă și l-a omorît pe unul din însoțitori cu cal cu tot. Drept care Guillaume a renunțat la planul său și s-a dus la mănăstire.

La suferințele pe care odinioară strămoșii lor au fost nevoiți să le îndure, așa cum sînt ele însemnate în cartea „Valea plîngerilor", se gîndeau evreii cînd izbucnise o nouă cruciadă, și erau cuprinși de spaimă.

Curînd se întîmplă chiar ca pe atunci. Numai că de astă dată erau înaintea tuturor prinții care-i încolțeau.

Ducele de Wratislaw al Boemiei îi sili pe evreii lui să se boteze și dacă după aceea vroiau să emigreze, de bună seamă ca să se reîntoarcă la iudaism, ducele le confisca tot ce aveau. Vistiernicul său, un domn cultivat, le-a

ținut emigranților o cuvîntare în hexametri latini : „Nimic n-ați adus cu voi din a' Ierusalimului comori. Milogi despuiați ați venit în țară, plecați despuiați".

Cel mai mult au avut de suferit evreii din regatul Franciei. Acolo le-a luat partea în cruciadă precedentă Ludovic al Șaptelea și Elinor de Guienne. Dar regele care domnea acum în Francia, Philippe Auguste, s-a pus el însuși în fruntea celor ce doborau și jefuiau. A pus într-un sabat să se împresoare sinagoga din Paris și cea din Orléans de către mercenarii săi și nu i-a eliberat pe evrei pînă ce nu le-a jefuit casele. I-a silit chiar să-și lepede veșmintele de sabat și să se întoarcă pe jumătate goi în casele lor pe de-a-ntregul goale ! Dădu apoi ordin să părăsească pînă în trei luni regatul său abandonîndu-și tot avutul.

Cei mai mulți dintre cei izgoniți se refugiaseră în comitatele învecinate care, deși nominal țări vasale ale regelui, erau de fapt independente.

Numai că mîna regelui Philippe Auguste îi ajunse și acolo.

Mai era prin acele locuri marchiza din Champagne, Blanche, o doamnă mai vîrstnică dar cu spirit liber și cu inimă bună. Primise pe mulți emigranți. Era de multă vreme datină pe teritoriul franc ca în săptămîna mare un reprezentant al evreilor, președintele comunității sau chiar rabinul, în amintirea patimilor lui Isus, să fie pălmuit în mijlocul pieței. Marchiza îngăduise evreilor să se absolve de această prestație naturală în schimbul unei plăți către biserică. Regele Philippe Auguste, enervat că emigranții lui găsiseră refugiu la marchiza Blanche, ceru vasalei să-și retragă dispoziția. Se referi la Războiul Sfînt, așa că ea trebui să cedeze.

Numai că soarta i-a cruțat pe evrei de această umilință, bineînțeles că într-un mod lamentabil, ba chiar tragic. Înainte de săptămîna mare, un cruciat, supus al regelui Philippe Auguste, a ucis pe teritoriul marchizei, în orașul Bray-sur-Seine, un evreu. Marchiza îl osîndi pe ucigaș la moarte și lăsă ca execuția să aibă loc în ziua Purimului, ziua în care evreii sărbătoreau căderea dușmanului lor Haman, datorită intervenției reginei Esther

şi a tatălui ei adoptiv, Mordehai. Evreii din oraşul Bray asistaseră la executarea ucigaşului, probabil nu fără satisfacţie. Dar regelui Philippe Auguste i se comunicase că evreii i-ar fi legat mîinile ucigaşului, adică supusului său, şi i-ar fi pus pe cap o coroană de spini, bătîndu-şi astfel joc de patimile Mîntuitorului. Ticălosul încoronat, cum îl numeşte cronicarul, ceru atunci marchizei să-i aresteze pe toţi evreii din oraşul Bray. Marchiza se împotrivi. Atunci regele trimise soldaţi la Bray, evreii fură luaţi prizonieri şi puşi să aleagă între botez şi moarte. Patru s-au botezat, nouăsprezece copii sub vîrsta de treisprezece ani au fost duşi la mănăstire, toţi ceilalţi fură arşi pe douăzeci şi şapte de ruguri. Marchizei Blanche, Philippe Auguste îi spuse: „Acum evreii tăi s-au achitat de palma ce aveau s-o capete în săptămîna mare, doamnă". După care plecă să ia parte la Războiul Sfînt.

Evreii din întreaga Francie nordică, însă, nu se mai simţeau siguri şi trimiseră soli la fraţii lor din ţări mai fericite, în Provenţa şi în Hispania, să le ceară ajutor.

Nădejdea lor cea mai tare şi-o puseseră în puternica şi bogata comunitate din Toledo. Într-acolo au trimis ei un bărbat care trecea drept cel mai mare şi mai evlavios dintre toţi evreii Franciei, pe Rabbi Tobia Ben Simon.

Don Iehuda nici nu se întorsese bine acasă, că-l şi vizită Rabbi Tobia.

Domnul şi învăţătorul nostru Tobia Ben Simon, denumit Ha-Chasid, cucernicul, acel Episcopus Judaeorum Francorum, căpetenia evreilor din Francia, era un teolog vestit şi mult discutat în Israel. Avea o înfăţişare deloc arătoasă şi o ţinută modestă. Descindea dintr-o veche familie de evrei învăţaţi care în urmă cu mai puţin de un secol se refugiaseră de frica fraţilor cruciaţi din Germania în Francia nordică.

Vorbea în ebraica tărăgănată, impură a evreilor germani, a aşa-zişilor *aşkenazi;* suna cu totul altfel decît ebraica aleasă, clasică, vorbită de Don Iehuda. Dar acesta uită curînd pronunţia lui Rabbi Tobia faţă de cele ce avea el să-i relateze. Îi vorbi rabinul despre nenumăratele, ingenios născocitele, înfiorătoarele şicane ale regelui Philippe Auguste şi despre oribilele, sîngeroasele evenimente din Paris, Orléans, Bray-sur-Seine, Nemours

și din orașul Sens. Povestea anevoie și vorbea despre neînsemnatele suferințe pe care persecutorii le cășunau evreilor, la fel de exact și de amănunțit ca despre monstruoasele masacre, astfel că tot ce era mărunt părea mare și ce era mare se alătura ca o verigă într-un lanț nesfîrșit. Și iară și iară venea refrenul: „Și au strigat: Ascultă, Israel, Dumnezeul nostru e unic, și au fost uciși pînă la unul".

Era ciudat să-l vezi și să-l auzi pe acest însignifiant rabin în tăcuta, splendida, ocrotita locuință, povestind despre sălbaticele întîmplări trăite de el însuși. Rabbi Tobia vorbea îndelung și stăruitor. Dar Don Iehuda îl asculta cu atenție încordată. Via lui putere de imaginație evoca aproape aievea lucrurile relatate de rabin. Se deșteptau într-însul amintiri proprii, cumplite. Atunci, în urmă cu o viață și jumătate, musulmanii procedaseră în Sevilla lui la fel ca acum creștinii în Francia. Și aceia s-au năpustit mai întîi asupra celor mai apropiați „necredincioși", evreii, și i-au pus să aleagă între a trece la credința lor sau să moară. Iehuda știa prea bine cum stăteau lucrurile cu cei năpăstuiți acum.

— Deocamdată, continuă Rabbi Tobia, ne mai ajută conții și baronii din ținuturile neatîrnate. Dar nelegiuitul încoronat îi constrînge și nu vor mai putea rezista multă vreme. Nu sînt răi la inimă, dar nici buni, și de dragul dreptății n-or să facă război împotriva regelui Franciei. Nu e prea departe vremea cînd va trebui să o luăm iar din loc și nu va fi prea ușor; căci nu vom fi salvat nimic, afară de pielea noastră și cîteva suluri ale Torei.

Era pace, splendoare și liniște în frumoasa casă. Clipoceau prietenoasele ape; auriu, albastru și roșu luceau de pe pereți buchile sublimelor versete. Buzele subțiri, livide de pe fața bizar de stinsă a rabinului murmurau monoton cuvintele. Dar Don Iehuda vedea perindîndu-se prin fața ochilor săi șiruri, șiruri de evrei, cum se tîrau cu picioarele ostenite și poposeau la margine de drum, pîndind înfricoșați ce nouă primejdie îi mai amenință, și cum se sprijineau în lungile toiege frînte din vreun copac oarecare și porneau să pribegească mai departe.

Grija de evreii din Francia îl preocupase pe Don Iehuda încă la Burgos și mintea lui ageră cumpănise cîte un proiect de a-i ajuta. Acum însă, în timp ce asculta spusele lui Rabbi Tobia, se înfiripă într-însul un nou plan. acțiunea va fi cutezătoare, dificilă. Dar altă cale care să ajute efectiv nu exista. Înfățișarea neînsemnatului rabin, care se ruga și nici măcar nu cerea sau soma, îl stimula pe Iehuda.

Cînd a doua zi Ephraim Bar Abba se înfățișă la Castillo Ibn Esra, Don Iehuda se hotărîse. Don Ephraim, impresionat de povestirea lui Rabbi Tobia, voia să colecteze un fond de zece mii de *maravedi* de aur pentru prigoniții din Francia ; el personal se gîndea să doneze o mie de *maravedi* și-l rugă pe Don Iehuda să contribuie și el cu o sumă.

Dar acesta răspunse :

— N-o să le ajute mult izgoniților dacă îi alimentăm cu banii necesari trebuințelor lor de cîteva luni sau chiar de un an. Conții și baronii în orașele cărora locuiesc acum evreii vor face pe placul regelui și îi vor izgoni din nou și vor fi iarăși hăituiți fără rost de-a lungul pămîntului, căzînd mereu în mîinile altor dușmani, hărăziți unei exterminări definitive. Nu există decît un singur ajutor : să fie colonizați într-un loc sigur, unde să poată rămîne.

Pérnasul Aljamei era neplăcut surprins. Dacă acum, în timpul Războiului Sfînt, ar fi adus în țară cete de evrei săraci, ar fi de prevăzut urmări grave. Arhiepiscopul va predica noi aițări și toată țara i-ar da dreptate. Evreii din Toledo erau instruiți, avuți, civilizați și știau să-și cucerească stima celorlalți ; dacă lăsăm să intre aici sute, poate mii de evrei reduși la cerșetorie și nefamiliarizați cu limba și manierele bizare de aici, lor nu le vom fi de nici un ajutor, în schimb ne-am primejdui existența noastră însăși.

Totuși asemenea obiecțiuni, se temea Ephraim, mai curînd l-ar întări pe acest temerar Ibn Esra în planul său. Recurse deci la alte argumente :

— Se vor simți oare vreodată acești evrei din Francia, zise el, aici ca acasă la ei ? Sînt oameni de rînd. Au făcut comerț cu vinuri sau timide afaceri bănești, nu cunosc decît sărăcăciosul negoț cu mărunțișuri din Fran-

cia lor, orizontul lor intelectual e îngust, nu știu nimic de marile întreprinderi. Nu-i critic pentru asta; li s-a impus o viață strîmtă, dură, mulți dintre ei sînt fiii celor ce au fost nevoiți să se refugieze din țările germane sau chiar ei înșiși au trecut prin persecuțiile din Germania. Nu văd cum acești oameni mohoriți, speriați, se vor aclimatiza cu lumea noastră.

Don Iehuda tăcea; párnasului i se părea chiar că zîmbește. Don Ephraim urmă și mai stăruitor :

— Musafirul nostru însuși e un bărbat evlavios, un învățat pe drept cuvînt vestit. Dar oricîtă profunzime și măreție e în cărțile sale, multe lucruri m-au nedumerit. Concepția mea despre morala și respectarea poruncilor e mai riguroasă decît a ta, Don Iehuda, dar acest Stăpîn și Învățător al nostru Tobia face din viață o mătanie. Normele lui și ale adepților săi nu sînt și ale noastre. Mă tem că frații noștri din Francia nu se vor înțelege cu noi și nici noi cu dînșii.

Ceea ce Don Ephraim nu spunea, ceea ce ar fi vrut să-i reamintească el acestui Don Iehuda, meșumadul, renegatul, era că Rabbi Tobia proferase cele mai aspre cuvinte de anatemă pentru cei de o seamă cu el, pentru cei ce se lepădaseră de credința lor. Nu cunoștea îngăduință nici măcar pentru anusim, pentru cei ce au consimțit să se boteze sub amenințarea cu moartea, chiar dacă s-au reîntors pe urmă la iudaism. Don Iehuda, care de bună voie și fără să fi fost primejduit slujise atîta vreme unui alt Dumnezeu, trebuie să fi știut că în ochii acestui Rabbi Tobia și ai adepților săi se făcuse pasibil de pedeapsa excluderii, a anatemizării, astfel că sufletul său fusese nimicit o dată cu trupul. Și tocmai el voia să împovăreze Aljama și pe el însuși cu oameni care aveau această părere despre dînsul ?

— Desigur, răspunse uluitorul Don Iehuda, acest mare bărbat e altfel decît noi. Oameni de felul nostru îi pot fi străini sufletește, oameni de felul meu poate că-i inspiră chiar dezgust. Și nu puțini dintre discipolii săi pot gîndi tot atît de sever. Dar și acei frați prigoniți pe care unchiul meu, Don Iehuda Ibn Esra Ha-Nasi, principele, i-a lăsat să intre în țară, erau cu totul altfel și era cît se poate incert dacă s-ar fi putut adapta vieții de aici.

Dar s-au adaptat. Acum ei muncesc şi prosperă. Cred că vom izbuti să ne întîlnim cu fraţii noştri din Francia dacă ne vom strădui cu adevărat s-o facem.

Firav în hainele lui prea largi, Don Ephraim stătea acolo chibzuind adînc îngrijorat.

— Eram mîndru, zise el, să dau zece mii de *maravedi* de aur pentru refugiaţii din Francia. Dacă îi aducem încoace, într-un mediu în care nu-şi vor putea cîştiga pîinea zilnică, va trebui să-i îngrijim noi ani de zile, dacă nu pentru totdeauna. Zece mii de *maravedi* de aur nu ajung pentru multă vreme. Mai avem de plătit de aci încolo zeciuiala lui Saladin. Apoi este şi fondul pentru răscumpărarea prizonierilor. S-a subţiat tare mult şi este mai solicitat ca oricînd. Pretutindeni pe lume Războiul Sfînt oferă fiilor lui Edom şi fiilor lui Hagar un pretext comod de a-i întemniţa pe evrei ca să stoarcă bani grei de răscumpărare. Scriptura porunceşte să-i eliberăm pe prizonieri. Mi se pare de primă importanţă să împlinim această sfîntă poruncă. Să aducem încoace miile tale de săraci din Francia, mi se pare mai puţin important. Ar fi caritabil, dar ar fi, iartă-mă că ţi-o spun pe şleau, imprudent dacă nu chiar iresponsabil.

Don Iehuda nu se simţi jignit.

— Nu sînt cărturar, replică el, dar îmi stăruie în ureche şi în inimă porunca învăţătorului nostru Moise: „Dacă fratele tău sărăceşte şi decade, primeşte-l tu, să trăiască lîngă tine". De altminteri eu cred că ne putem permite să îndeplinim o îndatorire fără să o neglijăm pe cealaltă. Cît timp reuşesc — şi vorbea pe cît de amabil pe atît de infatuat — să ţiu departe războiul de această ţară Castilia, Aljama din Toledo va cîştiga atîta bănet încît să nu fie nevoită să vateme fondul ei de răscumpărare ca să dea pîine şi adăpost cîtorva mii de evrei din Francia.

Don Ephraim se simţea cuprins de o teamă tot mai apăsătoare. Acest om exuberant nu voia să vadă cît de riscantă îi era iniţiativa, sau poate că într-adevăr n-o vedea. Ephraim nu se mai putu stăpîni, trebuia să exprime adînca îngrijorare a inimii lui.

— Te-ai gîndit oare, frate al meu şi mărite Don Iehuda, zise el, ce armă teribilă dai, prin intenţia ta, în mîna ar-

hiepiscopului ? Va pune în mişcare toate forţele iadului înainte de a îngădui ca evreii tăi din Francia să treacă pragul ţării. Se va adresa păcătosului rege al Franciei. Se va adresa papei. Va predica şi va aţiţa poporul învinuindu-ne că aducem în Castilia, în plin Război Sfînt, cîrduri de cerşetori şi de necredincioşi. Te mai afli la loc înalt în graţia regelui, Stăpînul Nostru. Dar şi arhiepiscopul e ascultat de Don Alfonso, iar timpul şi Războiul Sfînt lucrează pentru el şi împotriva noastră. Ţi-ai cucerit meritul veşnic, Don Iehuda, apărînd pe *fueros* ai noştri şi libertăţile noastre împotriva duşmanului. Dar vei mai izbuti şi a doua oară ?

Cuvintele lui Ephraim îl nimeriseră pe Don Iehuda în plin şi din nou i se ivi în faţă întreaga dificultate a celor ce-şi propusese. Poate că se pripise. Dar îşi ascunse îndoielile, arborînd, aşa cum se aşteptase Don Ephraim, o mină orgolioasă şi răspunse sec :

— Văd că propunerea mea nu are aprobarea ta. Să facem un pact. Colectează tu cele zece mii de *maravedi* de aur. La rîndul meu voi obţine de la rege promisiunea ca prigoniţii să fie lăsaţi să intre în ţară şi să li se acorde drepturile şi libertăţile de care au nevoie. Vreau s-o fac în tăcere, fără sprijinul Aljamei, fără slujbe divine în sinagogi, fără vaiete, fără delegaţie solemnă la rege. Lasă totul în seama mea şi numai a mea.

Vedea cît de trist stătea celălalt ; nu urmărise asta. Reluă deci cu căldură :

— Dacă reuşesc, dacă regele îmi spune da, atunci — asta să mi-o făgăduieşti — renunţă şi tu la împotrivirea ta, alung-o din suflet şi ajută-mi să-mi îndeplinesc treaba cu toată forţa raţiunii ce ţi-a dat-o Dumnezeu !

Şi îi întinse mîna.

Don Ephraim, cucerit împotriva voinţei lui, dar încă şovăitor, îi luă mîna şi răspunse :

— Aşa să fie !

În timpul acesta, la Burgos, regele, în ambianţa plăcută a Doñei Leonor, uitase de Toledo şi de tot ce era în legătură cu Capitala. Savura liniştea şi tihna de care castelul său din Burgos era plin. Avea un fiu şi îşi avea moştenitorul. Era pe deplin satisfăcut.

În cele din urmă însă, deoarece rămăsese timp de săptămîni și de luni departe de reședința sa, sfetnicii stăruiseră să se înapoieze.

Dar nu ieșise încă bine dintre zidurile Burgosului, și reîncepu agitația de mai înainte și chinul blestemului ce-l apăsa : că trebuie să aștepte și iar să aștepte și că-i era oprit să-și mărească regatul. Al șaselea și al șaptelea Alfonso purtaseră coroana împărătească, barzii le cîntau marile isprăvi ; despre ceea ce realizase el, miorlăiau cîteva biete romanțe.

Cînd stînca pe care se înălța Toledo îi apăru înaintea ochilor, îl copleși cu toată furia vechea lui nerăbdare și încă din prima zi îl convocă pe *escrivano* al său, pe omul acela cu care era silit să se tocmească mereu ca să-și poată face datoria cavalerească și să poată porni la război.

Dinspre partea lui, Iehuda așteptase nerăbdător reîntoarcerea regelui. De îndată ce se va ivi cît de cît prilejul, voia să-i expună marele său proiect și să obțină un edict care să permită evreilor franci să intre în Castilia. Pregătise argumente temeinice. Peste tot în țară domnea hărnicia și prosperitatea, era nevoie de noi brațe de muncă, trebuia, ca pe timpurile celui de al șaselea și al șaptelea Alfonso, să se aducă noi oameni în țară.

Iată-l în sfîrșit în fața regelui expunînd situația. Vorbi din nou de marile succese, de venituri îmbucurător de mari, de alte trei orașe răpite cîndva de granzii refractari și acum readuse sub stăpînirea lui Alfonso. Noi și promițătoare întreprinderi au luat ființă pretutindeni în țară, chiar și în Toledo și în împrejurimile imediate. Așa, de pildă, erau fabrica de sticlărie, marile ateliere de pielărie, cele de olărit, fabrica de hîrtie, ca să nu mai vorbim de extinderea monetăriei și sporirea hergheliilor regale.

În timp ce raporta în cuvinte curgătoare, Iehuda cumpănea dacă să-i vorbească regelui încă din această primă oră despre marea problemă ce-l preocupa. Dar Don Alfonso tăcea și pe chipul lui nu se putea citi nimic.

Iehuda continua să vorbească. Întrebă respectuos dacă maiestatea-sa, la întoarcere, observase în regiunea din Avila marile turme ; creșterea vitelor a fost orînduită

unitar, așa încît pășunile să poată fi folosite rațional. Și dacă Don Alfonso, în drumul său de înapoiere, găsise timp destul ca să viziteze plantațiile de duzi pentru manufactura mătasei.

În sfîrșit catadicsi și regele să deschidă gura. Da, zise el, văzuse plantațiile de duzi și chiar și turmele, și chiar multe alte lucruri aducînd mărturie despre sîrguința lui *escrivano* al său.

— Așa că nu mă mai plictisi cu de-al de astea, zise el cu grosolănie, fără nici o tranziție. Meritele tale sînt cunoscute și prețuite. Dar pe mine mă interesează numai un singur lucru: cînd voi putea în sfîrșit să scap de oprobriu și să pot lua parte la Războiul Sfînt?

Că grația regelui se va întoarce atît de repede, prefăcîndu-se în ostilitate, la asta nu se așteptase Iehuda. Cu amărăciune și îngrijorare își dădea seama că discuția despre colonizarea evreilor izgoniți trebuie amînată. Totuși nu se putea opri să nu treacă ușor peste reproșul nesăbuit.

— Momentul intrării tale în război, mărite rege, zise el, nu depinde numai de finanțele țării tale. Ele sînt în ordine.

După o pauză, Iehuda urmă bătăios:

— Îndată ce și ceilalți prinți ai Hispaniei, mai ales Aragonul, vor dori să înjghebe o oștire condusă unitar, împreună cu tine, împotriva califilor, vei putea, o, regele meu, să contribui cu mai mult decît partea ce-ți revine. Și de-ar fi să fie mîine chiar. De asta să fii sigur.

Alfonso se încruntă. Întotdeauna evreul ăsta îi bagă cîte un „dacă" impertinent, batjocoritor. Îl lăsă locului și porni să se plimbe de colo-colo prin încăpere. Apoi, brusc, peste umăr, întrebă:

— Ia spune, cum stăm de fapt cu Galiana? Trebuia să fie curînd gata.

— E gata, răspunse mîndru Iehuda, și e uimitor ce a putut să facă Ibn Omar al meu din hardughia aia. Dacă vrei, mărite rege, în zece zile sau cel mai tîrziu în trei săptămîni poți locui acolo.

— Poate că am să vreau, rosti într-o doară Alfonso. În orice caz aș vrea să văd ce-ați făcut acolo. Joi mă duc să văd, poate chiar mai devreme. Și tu ai să mă însoțești

şi ai să-mi dai explicaţii. Şi adu-o şi pe Doña Raquel cu tine, încheie el cu o nepăsare forţată.

Iehuda se sperie în sinea lui. Îl frămînta aceeaşi îngrijorare ca atunci, după neobişnuita invitaţie a lui Don Alfonso.

— Cum poruncşti, regele meu, spuse el.

La ora stabilită Iehuda şi Raquel îl aşteptau pe rege la poarta Huerta del Rey. Don Alfonso sosi punctual. Se înclină adînc şi ceremonios în faţa Raquelei şi îl salută prietenos pe *escrivano.*

— Arată-mi deci ce-ai făcut, zise el cu o voioşie cam nefirească.

Porniră agale prin parc. Nu se mai vedeau acolo straturi de legume, ci plante ornamentale colorate, copaci şi boschete orînduite cu graţie. O mică pădurice fusese lăsată aşa cum era. Tăcutului iaz i se făcuse o scurgere, astfel că acum, trecînd pe sub mai multe punţi, un pîrîu îngust ducea spre Tajo. Erau acolo şi portocali, chiar şi pomi sădiţi cu artă, rodind lămîi enorme, necunoscute pînă atunci în ţările creştinilor. Nu fără mîndrie Iehuda arăta fructele acestea regelui ; „Roadele lui Adam", le ziceau musulmanii, căci ca să guste din ele călcase Adam oprelişte Domnului.

Pe o alee largă, acoperită cu pietriş, se îndreptară spre castel. Şi aici te salutau din poartă, în litere arabe : Alafia, slavă, binecuvîntare. Cuprinseră cu privirea interiorul. Divane se înşirau de-a lungul pereţilor. Gobelinuri erau atîrnate de galerii mai mici, covoare frumoase acopereau podelele, peste tot ape curgătoare răspîndeau răcoare. Lucrările în mozaic ale frizelor şi plafoanelor nu erau încă terminate.

— Nu ne-am încumetat, explică Don Iehuda, să alegem versete şi aforisme fără încuviinţarea ta. Îţi aşteptăm poruncile, mărite rege.

Deşi vizibil impresionat, Don Alfonso se menţinea laconic. În general, nu se prea interesa de aspectul unei cetăţi sau al unei locuinţe. De astă dată privea cu un ochi mai ştiutor. Evreica avusese dreptate : castelul lui de la Burgos era mohorît, întunecos, dar noua Galiana se înfăţişa frumoasă şi confortabilă. Cu toate acestea castelul

din Burgos îl atrăgea mai mult ; nu se simțea bine în mijlocul acestui fast molatic. Rostea aprecieri politicoase, în fraze forțate ; gîndurile îi rătăceau, cuvintele îi deveneau tot mai rezervate. Doña Raquel vorbea și ea puțin și treptat Don Iehuda se ținea tot mai taciturn.

Patio-ul era mai mult grădină decît curte. Și aici era un bazin cuprinzător, cu o fîntînă țîșnitoare la mijloc. Arcade se înșirau de jur împrejur, oglinzi mate făceau ca grădina să se întindă la nesfîrșit. Trădînd o admirație involuntară, regele era uimit de ceea ce fuseseră în stare să facă în timp atît de scurt acești oameni.

— N-ai fost niciodată aici, doamnă, în timp ce se clădea ? se adresă el deodată Raquelei.

— Nu, o, rege, răspunse fata.

— Asta nu-i frumos, rosti Don Alfonso, te rugasem doar să dai îndrumări.

— Tatăl meu și Ibn Omar, ripostă Raquel, pricep cu mult mai mult decît mine arta construcției și a amenajării.

— Și îți place Galiana așa cum arată astăzi ? întrebă Don Alfonso.

— Ți-au clădit un castel minunat, răspunse plină de sinceritate încîntătoare Raquel. Se înalță aici ca unul din palatele vrăjite din basmele noastre.

Din basmele *noastre*, zice ea, gîndi regele. Rămîne mereu străină această fată și îmi dă mereu să înțeleg că străinul sînt eu.

— Și e totul așa cum ți-ai închipuit ? o întrebă el. Cîte ceva ai avea totuși de obiectat. Nu vrei deci să-mi dai nici un sfat, fie el cît de mic ?

Ușor surprinsă, dar nestînjenită, Raquel își ridică ochii spre nerăbdătorul bărbat.

— Deoarece îmi poruncești, mărite rege, zise ea, voi vorbi. Mie nu-mi prea plac oglinzile dintre aceste colonade. Nu-mi face plăcere să-mi văd imaginea și iarăși imaginea și e cam neliniștitor pentru mine să te văd pe tine și pe tata și pomii și fîntîna țîșnitoare aievea și totodată în oglindă.

— Să scoatem deci oglinzile, hotărî Alfonso.

Se lăsă o tăcere penibilă.

Şedeau pe o bancă de piatră. Don Alfonso nu se uita la Raquel, dar o vedea reflectîndu-se în oglinzile arcadelor. O privea şi o cerceta. O vedea ca pentru întîia oară. Era trufaşă şi gînditoare, conştientă şi naivă, mult mai tînără decît el şi totuşi mai în vîrstă. De l-ar fi întrebat cineva acum două săptămîni dacă în tot acest răstimp la Burgos s-a gîndit vreodată la ea, ar fi negat cu sinceră convingere. Ar fi fost o minciună, fiinţa sa lăuntrică nu se eliberase de dînsa.

Privirea lui continua s-o examineze în oglindă. Faţa ei trasă, cu ochii mari, de un albastru cenuşiu, sub părul negru, arăta deschisă, copilărească, dar cu siguranţă că sub fruntea ei nu prea înaltă se perindau tot felul de gînduri ascunse. Nu era bine că inima lui nu rămăsese nici la Burgos liberă de făptura ei. „Alafia, slavă, binecuvîntare" era salutul de pe poarta noului său castel, dar nu era bine că pusese să fie reconstruită clădirea. Don Martin îl criticase pe bună dreptate : splendoarea musulmană nu se potrivea unui cavaler creştin, cu atît mai puţin în această vreme a cruciadei.

Don Martin îi declarase odată că e un păcat de neiertat să te culci cu o muiere de strînsură, mai puţin de neiertat cu o prizonieră musulmană, şi iarăşi mai puţin de neiertat cu o doamnă din nobilime. Dar să te culci cu o evreică, era de bună seamă cel mai grav dintre păcate.

Doña Raquel, ca să rupă tăcerea supărătoare, începu să vorbească încercînd să pară veselă :

— Sînt curioasă, mărite rege, să aflu ce versete ai ales pentru frizele acestea. Abia ele vor împrumuta casei adevăratul tîlc. Şi vei dispune să se folosească litere latine sau arabe ?

Don Alfonso îşi spunea : cît de neobrăzată şi de nestînjenită e creatura asta, grozav de convinsă de deşteptăciunea şi gustul ei. Dar o pun eu la punct. Poate să spună Don Martin ce-o vrea. Pînă la urmă tot am să pornesc în Războiul Sfînt şi toate păcatele îmi vor fi iertate. Şi zise :

— Cred că n-am să aleg nici un verset, doamnă, şi deci nu o să stabilesc dacă să fie în litere latine, arabe sau ebraice. Îngăduie-mi, *escrivano* al meu — se adresă el

de astă dată lui Iehuda — să fiu tot atît de sincer cu tine cum a fost Doña Raquel cu mine la Burgos. Ce-ați făcut voi aici e foarte frumos, iar artiștii și cunoscătorii vă vor lăuda. Dar mie nu-mi place. Nu-i o mustrare, pe cuvîntul meu că nu. Dimpotrivă, sînt uimit cît de bine și de repede ați făcut totul. Și dacă o să-mi obiectezi : așa mi-ai poruncit, n-am făcut decît să mă supun, ești în dreptul tău. Îți spun așa cum e : atunci cînd ți-am dat această dispoziție gîndeam așa cum am cerut. Dar am fost între timp la Burgos, în vechiul, severul meu castel în care Doña Raquel a noastră se simte atît de prost. Acum mă simt eu prost aici și chiar dacă oglinzile vor fi îndepărtate și pe pereți vor străluci cele mai frumoase versete, cred că tot n-o să mă simt la largul meu.

— De asta îmi pare rău, mărite rege, rosti cu prefăcută indiferență Don Iehuda. Multă osteneală și mulți bani sînt investiți în această construcție și mă mîhnește că un cuvînt necugetat al fiicei mele te-a ispitit să clădești această casă care îți displace.

A fost o insolență, gîndi regele, că Don Martin a încercat să-mi interzică să zidesc un castel islamic. Și mai cutează să-mi interzică să mă culc cu evreica.

— Te superi repede, Don Iehuda Ibn Esra, zise el. Ești un bărbat mîndru, nu o tăgăduiesc. Cînd am vrut atunci să-ți dau Castillo de Castro drept *alboroque*, m-ai refuzat. Și tîrgul nostru a fost un tîrg mare și cerea un supliment corespunzător. Aveai ceva de reparat, *escrivano* al meu. Castelul acesta — vina e a mea și numai a mea, am mai spus-o — nu e ceea ce-mi trebuie, e prea confortabil pentru un soldat. Dar vouă vă place. Dă-mi voie să vi-l dăruiesc.

Iehuda îngălbeni, dar și mai tare îngălbeni Doña Raquel.

— Știu, reluă regele, ai o casă cum alta mai bună nu ți-ai putea dori. Dar poate că asta de aici e potrivită pentru fiica ta. N-a fost oare Galiana pe vremuri un *palacio* al unei prințese musulmane ? Aici fiica ta se va simți bine, e o locuință ideală pentru ea.

Cuvintele sunau politicos, dar porneau dintr-un chip întunecat; fruntea era adînc brăzdată, ochii sălucitori se uitau la Doña Raquel de-a dreptul dușmănos.

Își luă privirea de la ea, se apropie de Don Iehuda și îi spuse în obraz, încet, dar tăios, apăsînd pe fiecare silabă, astfel ca și Raquel să audă :

— Înțelege-mă, *vreau* ca fiica ta să locuiască aici.

Don Iehuda stătea în fața lui politicos, umil, dar nu-și coborî privirea, o privire plină de mînie, de mîndrie și de ură. Nu-i fusese dat lui Alfonso să se uite adînc în sufletul altuia. De astă dată însă, cum stătea ochi în ochi cu al său *escrivano*, își dădu seama ce sălbatică furtună se dezlănțuia în pieptul acestuia și, pentru o fracțiune de secundă, regretă că-l provocase.

O tăcere adîncă și grea se lăsase asupra celor trei. Apoi, cu un efort, Iehuda rosti :

— Mi-ai dovedit multă grație, o, rege. Nu mă înmormînta sub prea multă favoare.

— Ți-am iertat atunci că mi-ai refuzat *alboroque*. Nu mă supăra a doua oară. Vreau să-ți dăruiesc ție și fiicei tale acest castel. *Sic volo*, grăi el cu duritate, despărțind cuvintele și apoi repetă în castiliană : O vreau ! Și deodată, cu o politețe provocătoare, se adresă fetei : Nu-mi spui mulțumesc, Doña Raquel ?

— Aici stă Don Iehuda Ibn Esra, replică Raquel. Este credincioasa ta slugă și este tatăl meu. Dă-mi voie să-l rog să-ți răspundă *el*.

Regele, înnebunit, neputincios și totuși stăruitor, se uita de la Iehuda la Doña Raquel, de la Doña Raquel la Iehuda. Ce-și îngăduie ăștia doi ? Nu stătea el aici ca un solicitator inoportun ?

Dar Don Iehuda interveni curînd :

— Îngăduie-ne un timp, mărite rege, ca să găsim cuvintele potrivite unui răspuns respectuos de mulțumire.

Raquel, în drum spre casă, era în lectică, Iehuda călărea alături de dînsa. Fata aștepta ca părintele ei să-i explice ce se întîmplase cu ei. Ce spune și hotărăște el, va fi drept și bun.

Atunci, în Castillo Ibn Esra, o contrariase cînd regele a invitat-o într-un mod atît de „neobişnuit". Se liniştise cînd după aceea nu s-a mai petrecut nimic; bineînţeles că era şi nitel dezamăgită. Noua invitaţie a lui Don Alfonso o umpluse de noi aşteptări, cu o strîngere de inimă, nu neplăcută. Dar cele întîmplate acum, provocarea lui nerușinată, impulsivă, poruncitoare, o simţea ca o lovitură. Asta nu mai era curtoazie. Bărbatul acesta voia s-o cuprindă în braţe, să o sărute cu gura lui obraznică, umedă, să se culce cu ea. Şi nu ruga, se răstea la ea: *sic volo!*

La Sevilla, cavaleri şi poeţi musulmani întreţinuseră adeseori convorbiri galante cu Raquel; dar de îndată ce cuvintele se hazardau în echivoc, Raquel devenea sfioasă şi se închidea în sine. Chiar şi cînd doamnele sporovăiau între ele despre diferitele feluri ale dragostei şi voluptăţii, fata asculta stînjenită şi fără plăcere; pînă şi cu prietena ei Layla vorbise despre astfel de lucruri numai în jumătăţi de cuvinte. Altfel stăteau lucrurile cînd versurile poeţilor istoriseau cum bărbaţi şi femei, prin pasiunea ce-i mistuia, îşi pierdeau minţile, sau cînd povestitorii de basme, cu ochii închişi şi faţa extaziată, pomeneau despre iubiri curate; atunci Raquel vedea în inima ei perindîndu-se imagini arzătoare, ameţitoare.

Cavalerii creştini vorbeau de asemenea mult despre dragoste, despre iubirile cavalerilor. Dar nu erau decît vorbe goale exagerate, era curtoazie, iar versurile de dragoste aveau ceva rigid, îngheţat, ireal. Cîteodată îi trecea prin gînd să se întrebe cum ar fi dacă unul din aceşti cavaleri îmbrăcaţi în fier sau în veşminte grele de brocart şi-ar lepăda învelişul ca s-o îmbrăţişeze. Era o închipuire care-i tăia răsuflarea, dar curînd totu-i părea din nou ridicul şi în acest comic dispărea iluzia excitantă.

Şi acum iată-l pe acest rege. Îi vedea gura goală, fără mustaţă, în mijlocul bărbii blonde-roşcate, îi vedea ochii limpezi, sălbatici. Îl auzea spunînd, nu tare şi totuşi aşa fel încît să-ţi răsune în urechi şi în inimă: O vreau! Raquel nu era fricoasă, dar vocea lui o înspăimîntase. Dar nu era numai spaimă. Te pătrundea pînă-n adînc

vocea asta a lui. Poruncea, şi ăsta era felul lui de curtoazie, şi chiar dacă nu era un fel delicat, ales, era totuşi foarte bărbătesc şi deloc ridicul.

Şi i-a poruncit : Iubeşte-mă, şi ea s-a simţit zguduită pînă-n străfundul inimii ei. Era ea al Treilea Frate stînd în faţa peşterii şi neştiind dacă, din lumina limpede a zilei, să intre în crepusculul auriu-mat ; în peşteră era prinţul duhurilor bune, dar era acolo şi moartea, nimicitoarea tuturor lucrurilor, şi pe cine va găsi acolo al Treilea Frate ?

Tatăl călărea lîngă ea, liniştit, fără nici o urmă de îngrijorare pe faţă. Ce bine că-şi avea tatăl ! Cuvîntul regelui făcea ca ea să fie nevoită pentru a doua oară să-şi schimbe viaţa din temelie. Cel ce avea să hotărască era părintele ei. Apropierea lui fizică, ochiul său prietenos şi atent îi insuflau siguranţă.

Dar, în ciuda liniştii aparente, Don Iehuda se afla el însuşi într-un vîrtej de gînduri şi sentimente contradictorii. Raquel, Raquel a lui, fiica lui Raquel, gingaşa, deşteaptă, florala, să fie dată pradă acestui om !

Don Iehuda devenise un om mare într-o ţară islamică, unde obiceiul şi legea permiteau bărbatului să aibă mai multe soţii. Soţia de-a doua se bucura de multe drepturi, cea a unui mare demnitar se bucura chiar de prestigiu. Dar nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că un bărbat de rangul negustătorului Ibrahim şi-ar putea da fiica nu importă cui ca soţie de-a doua, nici chiar emirului.

Don Iehuda personal nu iubise niciodată vreo femeie afară de mama Raquelei, pe care un accident, o întîmplare stupidă o ucisese puţin după naşterea lui Alazar. Dar Don Iehuda era un bărbat nestăvilit, avusese încă pe cînd soţia lui trăia şi alte femei, iar după moartea ei multe altele ; totuşi pe Raquel şi pe Alazar îi ţinuse departe de aceste femei. Se desfătase cu dansatoare din Cairo şi Bagdad, cu tîrfe din Cadiz, renumite pentru măiestria lor ; dar adeseori, după aceea, simţise un dezgust şi se scăldase în apă curgătoare înainte de a se arăta în faţa curată a fiicei lui. Nu putea să lase pe

Raquel a lui pradă acelui barbar crud, roşcovan, ca să se culce cu ea.

Gloria familiei Ibn Esra era că făcuse pentru poporul ei mai mult decît oricare altă spiţă a evreilor sefarzi şi dacă era în joc soarta neamului lui Israel, atunci această mîndră familie luase asupra ei umilinţele ce îi erau impuse. Dar era cu totul altceva să se înjosească el însuşi, şi cu totul altceva să-şi înjosească propria fiică.

Iehuda ştia că acest Alfonso nu tolera să fie contrazis. Avea de ales între a-i ceda fiica sau a fugi. Să fugă foarte departe, afară din toate ţările creştinătăţii ; căci pretutindeni îi va ajunge patima lui Alfonso, pe el şi pe copila sa. Trebuia să se ducă într-o ţară depărtată, răsăriteană, islamică, unde, sub ocrotirea lui Saladin, evreii mai trăiau în siguranţă. Trebuia să fugă împreună cu copiii lui, despuiat şi sărac, acoperit doar de datorii ; căci tot ce poseda fusese plasat în ţările lui Alfonso. Fugar şi mizer, aşa cum venise la dînsul Rabbi Tobia, se va duce apoi la Kassr-eş-Şama, la bogaţii şi puternicii evrei din Cairo.

Dar chiar dacă şi-ar smulge mîndria din inimă şi ar fi gata să ia asupră-şi prăbuşirea, sărăcia şi surghiunul : i-ar fi permis s-o facă ? Dacă şi-ar salva copila de la umilitoarea promiscuitate, mînia lui Alfonso s-ar abate asupra tuturor evreilor ţării. Evreii din Toledo nu-şi vor mai putea ajuta fraţii din Francia şi nici chiar pe ei înşişi. Alfonso va transfera arhiepiscopului zeciuiala lui Saladin şi va priva Aljama de drepturi. Şi evreii vor spune : „Iehuda, meşumadul acela ne-a distrus". Şi vor spune : „Un Ibn Esra ne-a salvat, dar acest Ibn Esra ne-a distrus".

Ce trebuia să facă ?

Şi Raquel aştepta. Simţea puternic cum fata din lectica de lîngă el aştepta. În inima lui rostea ruga marii nenorociri : „O, Allah, îţi cer ajutorul la ananghie şi deznădejde. Scapă-mă de slăbiciunea şi nehotărîrea mea. Ajută-mă să ies din propria-mi laşitate şi josnicie. Scapă-mă de asuprirea oamenilor". Dar apoi rosti cu glas tare :

— Ne aflăm în faţa unei grele hotărîri, fiica mea. E nevoie să mă sfătuiesc cu mine însumi înainte de a sta de vorbă cu tine.

— Cum poruncești tu, tată, răspunse Raquel.

Şi îşi zise în sinea ei : „Va fi bine dacă vei hotărî să plecăm, va fi bine şi dacă vei hotărî să rămînem".

Don Iehuda şedea în fapt de noapte în biblioteca lui, sub limina blîndă a lămpii şi citea din Cartea Sfîntă.

Citea istoria sacrificării lui Isaac. Dumnezeu îl chemă pe Abraham, iar acesta răspunse : Aicea sînt, şi se pregăti să-şi înjunghie drept jertfă unicul, iubitul fiu.

Iehuda se gîndea cît de mult îi fusese înstrăinat fiul Alazar. Pe băiat îl atrăgea peste măsură viaţa cavalerilor din palatul regal şi se îndepărta de înţelepciunea şi tradiţia evreiască şi arabă. E drept că ceilalţi paji îl făceau pe băiatul de evreu să simtă că era un intrus ; dar se părea că străduinţa lui de a se asimila cu ei creştea datorită rezistenţei celorlalţi, aşa că se simţea ocrotit de vădita favoare a regelui.

Era de-ajuns că acest om, Alfonso, îi luase fiul. Să nu-i ia acum şi fiica. Iehuda nu-şi putea închipui casa fără prezenţa deşteaptă, veselă a Raquelei.

Şi desfăcu alt sul al scripturii şi citi despre Jephta, care a fost fiul unei desfrînate şi era tîlhar, dar pe care copiii lui Israel, la mare ananghie, l-au făcut căpetenia şi judecătorul lor. Şi înainte de a porni împotriva duşmanilor, a fiilor lui Ammon, a făcut un jurămînt şi a spus : Dacă tu, Adonai, mi-i dai pe mînă pe fiii lui Ammon, atunci eu îţi voi dărui şi jertfi ce-mi va ieşi în cale din uşile casei mele, dacă mă întorc teafăr acasă. Şi după ce i-a biruit pe fiii lui Ammon, s-a reîntors acasă şi iată, fiica lui îi ieşi în întîmpinare cu sunet de tobe şi joc, şi el nu avea afară de ea nici fiu şi nici altă fiică. Şi s-a întîmplat, de cum o zări, că-şi sfîşie hainele şi grăi : Ah, fiica mea, cum mă mai arunci în nenorocire şi te afli printre cei ce mă chinuie ! Şi făcu ce-i poruncea jurămîntul pe care-l jurase.

Şi Iehuda avea în faţa ochilor viziunea obrazului tras, palid, întunecat al lui Rabbi Tobia şi îi auzea gla-

sul vlăguit şi totuşi atît de stăruitor, povestind cum în comunităţile Franciei tatăl îşi jertfea fiul şi mirele mireasa pentru numele celui atotputernic.

Ceea ce i se cerea lui, era altceva. Era mai uşor şi era mai greu să-ţi laşi fiica pradă poftelor trupeşti ale acestui rege creştin.

În dimineaţa următoare, Don Iehuda se duse la prietenul său Musa şi îi spuse fără înconjur :

— Acest rege creştin o vrea pe fiica mea ca să se culce cu dînsa. E gata să-i dăruiască imediat castelul La Galiana, pe care m-a pus să-l refac pentru el. Trebuie să fug sau să-i cedez fata. Dacă fug, îi încolţeşte pe toţi evreii aflaţi în puterea lui şi e pierdut refugiul multora prigoniţi în ţările regelui Franciei.

Musa se uita la chipul celuilalt şi vedea cît de tulburat e ; căci în faţa prietenului său, Iehuda îşi lepăda masca. Şi Musa îşi spuse : Are dreptate. Dacă nu se supune, sînt ameninţaţi nu numai el şi copilul său, dar şi eu, şi evreii din Toledo sînt ameninţaţi, şi acest evlavios şi înţelept şi ciudat de zăpăcit Rabbi Tobia, şi sînt ameninţaţi toţi cei pentru care intervine Tobia, şi sînt tare mulţi. Apoi, dacă Iehuda nu se va mai număra printre sfetnicii regelui, cu siguranţă că marele război va izbucni mai curînd.

Şi Musa îşi spuse : Îşi iubeşte fiica şi nu vrea să-i dea nici un sfat care să nu fie spre mîntuirea ei şi mai ales nu vrea cu nici un chip s-o silească. Dar vrea ca ea să rămînă şi să se supună regelui. Se amăgeşte zicîndu-şi că se află în faţa unei grele alternative, dar s-a hotărît demult, vrea să rămînă, nu doreşte să se arunce în braţele sărăciei şi mizeriei. Dacă n-ar vrea să rămînă, ar fi spus-o din capul locului : Trebuie să fugim. Şi eu aş vrea să rămîn. Cu greu m-aş resemna să mă pomenesc pentru a doua oară în sărăcie şi surghiun.

Musa împărtăşea vederile musulmanilor despre dragoste şi plăcere. „Lirica" rafinată, spiritualizată a cavalerilor şi barzilor creştini îi părea o himeră, o rătăcire ; iubirea la poeţii arabi era palpabilă, reală. Mureau şi tinerii lor din dragoste şi fetele lor se topeau de dorul iubitului ; dar nu era nici o nenorocire dacă bărbatul se

culca şi cu o altă femeie. Dragostea era o chestie de simţuri, nu de spirit. Mari erau plăcerile dragostei, numai că erau plăceri efemere, incompatibile cu fericirea senină a cercetării şi cunoaşterii.

În străfundul sufletului ştia doar şi prietenul său Iehuda că sacrificiul ce i se cerea Raquelei nu era chiar atît de groaznic. Dar dacă Musa nu-l îmbărbăta cu vorbe înţelepte, Iehuda, ca să se fălească faţă de sine însuşi şi de ceilalţi cu sufletul şi misiunea lui, va face totuşi ceea ce e greşit şi va pleca din Toledo pentru „mîntuirea" fiicei lui. Dar probabil că în nici un caz pentru mîntuire. Căci ce o aştepta pe Raquel dacă nu devenea a doua soţie a acestui rege? Dacă lucrurile merg bine, Iehuda o va mărita cu fiul vreunui arendaş de impozite sau al unui om bogat. Nu era deci mai bine să aibă mari bucurii şi dureri, dar o soartă măreaţă, decît una mediocră sau obscură? De pe perete aforismul arab îndemna: „Nu căuta aventura, dar nici nu te feri din calea ei". Raquel era copilul tatălui ei; dacă avea de ales între o soartă cumsecade, ştearsă, şi una nesigură, riscantă, luminoasă, ar alege-o pe cea riscantă.

— Întreab-o pe ea, Iehuda, zise el. Întreabă-ţi copilul.

— Eu să-i forţez fetei hotărîrea? răspunse Iehuda sceptic. E ea deşteaptă, dar ce ştie despre lume!? Şi ea să hotărască soarta a mii şi mii de oameni?

— Întreab-o, reluă Musa limpede şi concret, întreab-o dacă omul acesta o dezgustă. Dacă nu, rămîi pe loc. Ai spus doar tu însuţi că, dacă fugi cu ea, se abate nenorocirea pe multă lume.

— Şi eu, ripostă Iehuda mînios şi sumbru, eu să plătesc bunăstarea celor mulţi cu destrăbălarea fiicei mele?

Musa îşi zicea: „Iată-l sincer indignat, deşi aşteaptă să-i scot indignarea din cap şi să-i combat morala. În sinea lui e hotărît să rămînă. Trebuie să facă ceva, simte îmboldul să facă ceva, nu se simte bine cînd nu face nimic. Şi numai dacă are putere, poate să se mişte aşa cum vrea. Putere are numai dacă rămîne. Poate chiar, dar nu şi-o mărturiseşte, socoteşte drept un noroc că acest rege rîvneşte la fata lui şi visează de pe acum în ce fel ar putea scoate din lascivitatea acestui bărbat belşug şi

înflorire pentru Castilia şi pentru evrei, şi putere pentru sine." Musa îşi privea cu amărăciune ironică prietenul.

— Cum te mai frămînţi ! răspunse el. Vorbeşti de destrăbălare. Dacă regele ar vrea să facă din Raquel a noastră tîrfa lui, s-ar întîlni cu ea în ascuns. În loc să procedeze astfel, o instalează la Galiana, el, regele creştin, pe evreică, acum, în plin Război Sfînt.

Cuvintele prietenului îl atinseră pe Iehuda. Cînd stătuse ochi în ochi cu regele, a simţit ură şi mînie în faţa sălbăticiei şi cruzimii acestui bărbat, dar şi un respect ostil pentru mîndria şi voinţa lui de neînfricat. Musa avea dreptate : o voinţă atît de înspăimîntător de puternică era mai mult decît o simplă poftă libidinoasă.

— O a doua soţie nu e în uzul acestei ţări, observă fără elan Iehuda.

— Atunci va introduce regele acest uz, răspunse Musa.

— Fiica mea nu trebuie să fie o astfel de soţie a nici unui bărbat, nici chiar a unui rege ! rosti Iehuda.

— Soţiile de-a doua ale strămoşilor, dădu Musa de gîndit, au devenit mamele semiţiilor voastre. Şi cum rămîne cu Hagar, a doua soţie a lui Abraham ? A dat naştere unui fiu care a ajuns străbunul celui mai puternic popor al lumii şi numele lui era Ismael.

Şi cum Iehuda tăcea, exclamă încă o dată şi mai stăruitor :

— Întreabă-ţi copila dacă omul acela îi face scîrbă.

Iehuda mulţumi prietenului său şi îl părăsi.

Şi se duse acasă, îşi chemă fiica şi grăi :

— Cercetează-ţi inima, copila mea, şi vorbeşte-mi deschis. Dacă acest rege va veni la tine, la Galiana, îţi va face scîrbă ? Dacă spui : „omul ăsta mă dezgustă", te iau de mînă şi-l chem pe fratele tău Alazar şi pornim la drum şi trecem peste munţii nordici în ţara contelui din Toulouse şi de acolo mai departe, prin multe ţări, pînă în împărăţia sultanului Saladin. Regele n-are decît să spumege şi năpasta să se abată asupra a mii de oameni.

Raquel îşi simţi inima plină de mîndră supunere şi de sălbatică dorinţă de a cunoaşte. Era fericită să fie o făptură aleasă, cum e tatăl ei, o uncaltă a lui Allah, şi era

cuprinsă de un simțămînt aproape insuportabil de așteptare. Și zise :

— Acest rege nu-mi face scîrbă, tată.

— Gîndește-te bine, fiica mea, o îndemnă Iehuda. Poate din cuvintele tale se va abate asupra capului tău multă mîhnire.

Dar Doña Raquel repetă :

— Nu, tată, nu mă dezgustă.

Nu pronunțase bine aceste vorbe, că se și prăbuși leșinată.

Iehuda se sperie de moarte. Îi șopti versete din Coran la ureche și o strigă pe doica Sa'ad și pe camerista Fatima ca să o culce pe Raquel și-l chemă pe Musa, medicul.

Dar cînd acesta sosi, înainte de a o căuta, fata zăcea într-un somn liniștit, adînc, sănătos.

O dată hotărîrea luată, îndoielile lui Iehuda îl părăsiră și îi reveni încrederea că va putea acum să-și impună toate planurile. Chipul său radia atîta cutezătoare seninătate, încît Rabbi Tobia îl privea cu ochi mustrători și îngrijorați. Cum putea un fiu al lui Israel să fie atît de vesel în aceste vremi de suferință ? Dar Iehuda îi spuse :

— Întărește-ți inima, învățătorul și stăpînul meu, nu va mai dura mult și îți voi da vestea cea bună pentru frații noștri.

La rîndul ei, Doña Raquel se plimba cînd cu fața strălucind, cînd adînc preocupată și retrasă, mereu în așteptare. Doica Sa'ad tot stăruia să-i mărturisească ce se întîmplă, dar fata nu-i spunea nimic și bătrîna se simțea jignită. Raquel dormea bine, dar înainte de a putea adormi, sau cînd aștepta să-i vină somnul, o auzea parcă pe prietena ei Layla cum îi spunea : Săraca de tine, și-l auzea pe Don Alfonso cum îi poruncea : O vreau. Numai că Laylă era o fetiță proastă, iar Don Alfonso un prinț și un stăpîn vestit.

A treia zi Don Iehuda zise :

— Îi voi da acum regelui răspunsul nostru, copila mea.

— Pot să-i împărtășesc părintelui meu o dorință ? întrebă Raquel.

— Spune-mi ce dorință ai, răspunse Don Iehuda.

— Atunci, zise Raquel, îmi doresc ca, înainte de a mă duce la Galiana, să fie zugrăvite pe pereți inscripții care să-mi amintească la timp tot ce e drept. Și te rog pe tine, tată, să alegi textele.

Dorința Raquelei îl mișcă pe Iehuda.

— Dar vezi că, îi dădu el să mediteze, va dura o lună pînă ce frizele cu inscripții vor fi gata.

Cu un surîs trist și totodată voios, Doña Raquel răspunse :

— La asta m-am și gîndit, dragă tată. Îngăduie-mi, rogu-te, ca în acest răstimp să mai rămîn la tine.

Don Iehuda o cuprinse în brațe, îi strînse obrazul la pieptul său ca să-l poată vedea de sus și în clipa aceea își dădu seama că fața fetei oglindea aceeași încordare deznădăjduită și bucuroasă care-l copleșea și pe el.

Un alai solemn, condus de secretarul lui Iehuda, Ibn Omar, părăsea Castillo Ibn Esra. Bărbați și catîri duceau comori de tot felul, covoare minunate, vaze prețioase, săbii și pumnale splendid ornamentate, mirodenii alese ; chiar și doi cai pur-sînge făceau parte din alai, și trei cupe mari pline cu *maravedi* de aur erau aduse și ele. Alaiul străbătu piața centrală, Zocodevér, și urcă spre palatul regal. Oamenii căscau gura, înțelegînd că e o caravană cu daruri.

La palat, cameristul de serviciu îi raportă regelui :

— Misiunea a sosit.

Alfonso, nedumerit, întrebă :

— Ce fel de misiune ?

Aproape buimăcit de mirare, urmărea cu privirea cum se aduceau comorile înlăuntrul castelului. Darurile lui Ibn Esra erau în mod evident răspunsul la cererea sa, a regelui ; evreul i le oferea, cum le plăcea necredincioșilor, în chip simbolic. Dar evreul rămînea în umbră ca de atîtea alte ori, simbolul lui era prea subtil, Don Alfonso nu-l înțelegea.

Trimise după Ibn Esra.

— La ce-mi trimiți tot calabalîcul ăsta de aur? se răsti el la Iehuda. Vrei cumva să mă mituiești pentru circumcișii tăi? Vrei să mă răscumperi pentru Războiul Sfînt? Sau ce naiba trădare vicleană aștepți de la mine? E o neobrăzare diabolică.

— Iartă-l pe servitorul tău, Don Alfonso, răspunse nepăsător Iehuda, că nu-ți înțelege mînia. Ai dăruit nedemnului de mine și fiicei mele un dar cum nu se poate mai bogat. La noi, obiceiul e să răspundem la dar cu dar. M-am străduit să aleg tot ce-i mai frumos din ceea ce posed, ca să afle har în ochii tăi.

— De ce vorbești pe ocolite, omule? răspunse nerăbdător Alfonso. Spune-o așa ca să priceapă un creștin și cavaler: fiica ta vine la Galiana?

Stătea foarte aproape de evreu și îi sufla cuvintele în obraz. Rușinea îl sugruma pe Iehuda. „S-o mai și spun, gîndea el, să consimt în cuvinte brutale ca fiica mea să se culce în patul acestui om în timp ce regina lui locuiește departe și izolată în recele ei Burgos? Cu propriile mele buze să rostesc vorbele murdăriei și înjosirii, eu, Iehuda Ibn Esra? Dar o să mi-o plătească, desfrînatul!"

În capul lui Alfonso gîndurile se învălmășeau: „Ard. Mă sfîrșesc. Cînd o să vorbească odată ciinele ăsta? Cum mă privește! Ți se face frică numai cînd îl vezi cum se uită la tine."

Don Iehuda se înclină. Se plecă adînc, atinse cu mîna podeaua și zise:

— Fiica mea va locui la Galiana, mărite rege, fiindcă dorești să fie așa.

Lui Don Alfonso îi trecu orice supărare. Pe fața lui largă se răspîndi o încîntare fără margini, tinerească, luminînd-o pe de-a întregul.

— Asta-i minunat, Don Iehuda! exclamă el. E o zi splendidă!

Îi era atît de sinceră copilărească bucurie, încît aproape că-l împăca pe Don Iehuda. Și zise:

— O *singură* rugăminte are fiica mea: ca frizele casei La Galiana să poarte inscripțiile cuvenite înainte de a păși din nou peste pragul castelului.

Don Alfonso, brusc din nou bănuitor, întrebă:

— Ce mai e și asta ? Vreți să mă amăgiți cu pretexte viclene ?

Don Iehuda se gîndea cu amărăciune la patriarhul Iacob care a trebuit să slujească pentru Rahel șapte ani și încă o dată șapte ani, iar omul acesta nu voia să aștepte șapte săptămîni. Sincer și plin de durere grăi :

— Uneltirile și vicleșugurile sînt străine fiicei mele, Don Alfonso. Pricepe, rogu-te, că Doña Raquel cere să mai zăbovească un scurt răstimp sub ocrotirea tatălui ei înainte de a porni pe drumul cel nou. Pricepe, rogu-te, că tînjește după cuvintele înțelepciunii în care a fost crescută și dorește să le regăsească în noul, nu prea simplul lăcaș.

Cu glas răgușit, Alfonso întrebă :

— Și cît o să dureze povestea asta cu inscripțiile ?

— În mai puțin de două luni, răspunse Iehuda, fiica mea se va afla în castelul La Galiana.

PARTEA A DOUA

Şi se închise cu evreica
aproape şapte ani de zile
şi nu se mai gîndea nici
la sine, nici la ţara lui
şi nu-i mai păsa de ni-
mic altceva.

Alfonso el Sabio, Crónica General, pe la 1270

Şapte ani rămase craiul,
Cu evreica, sub zăvoare,
Nimenea să nu-i despartă,
Şi-i era atît de dragă
Încît îşi uită regatul
Şi uită de sine însuşi.

Din romanţa lui Sepúlveda

Capitolul întîi

Alfonso deschise ochii şi se pomeni deodată complet treaz. Nu avea nicăieri şi niciodată nevoie de o tranziţie de la somn şi vis la realitate. Se simţea şi acum la largul lui în neobişnuita cameră arabă în care, prin fereastra mică acoperită de o perdea deasă, lumina dimineţii pătrundea estompată.

Gol, zvelt, cu pielea albă, cu părul blond-roşcat, stătea culcat în patul somptuos, lăsîndu-se în voia lenii, profund mulţumit.

Dormise singur. Raquel, după cîteva ore, îl trimisese în dormitorul lui; procedase la fel şi în cele trei nopţi precedente. Voia să fie singură cînd se deşteaptă. Obişnuia, seara şi dimineaţa, înainte de a se arăta, să se pregătească îndelung, se scălda în apă de trandafiri şi se îmbrăca încet şi cu multă grijă.

Regele se scuită, se întinse, începu să umble gol încoace şi încolo pe covoarele nu prea mari din încăpere. Fredona în sînea lui şi cum de jur împrejur totul era atît de molcom şi de înăbuşit, începu să cînte mai tare, tot mai tare, un cîntec războinic, să cînte cu bucurie, din fundul rărunchilor.

De cînd se afla la Galiana, nu văzuse în afară de grădinarul Belardo nici un suflet de creştin; nici măcar pe prietenul său Garcerán, care venea în fiece dimineaţă să se intereseze de dorinţele şi poruncile regelui, nu-l primise. Înainte vreme fiecare oră fusese plină de oameni şi de activitate sau de sîrguinţă şi discuţii; acum, pentru

întîia oară, era trîndav și singur. Uitate erau acum Toledo, Burgos, Războiul Sfînt, întreaga Hispanie, nimic nu mai era pe lume, numai el și Raquel. Se mira el singur de această situație cu totul nouă, bucurîndu-se de ea. Ce trăia el aici, era viața adevărată; tot ce fusese pînă atunci nu era decît somnolență.

Se opri din cîntat, se întinse, căscă zgomotos, începu să rîdă fără nici un motiv.

Apoi era iar împreună cu Raquel. Luau gustarea de dimineață, el supă de găină cu plăcintă de carne, ea un ou, dulceață, fructe; el bea vin de mirodenii tăiat cu apă, ea suc de lămîie cu mult zahăr. Se uita la ea mîndru și bucuros. Raquel era învăluită într-o rochie ușoară de mătase; purta și o mică eșarfă, așa cum se cuvenea unei femei măritate. Dar putea să se învăluie și să se acopere cît îi plăcea, el tot cunoștea fiecare părticică a trupului ei.

Sporovăiau cu însuflețire. Ea trebuia să tot explice și să povestească; atîtea lucruri ce o priveau îi erau lui străine și toate voia să le știe și o înțelegea fie că vorbea araba, latina sau castiliana. Și lui îi trecea prin minte mereu ceva nou ce desigur că o interesa și trebuia să-i comunice. Fiecare cuvînt rostit de unul din ei era important, chiar dacă ar fi fost oricît de neînsemnat și de anodin, iar dacă după aceea rămîneau singuri, își aminteau unul de cuvintele rostite de celălalt și, le comentau și surîdeau. Era minunat că se înțelegeau atît de bine, deși erau atît de diferiți. În simțămintele lor cele mai intime erau la fel, asta o simțeau limpede, simțea fiecare același lucru: o nețărmurită fericire.

O, ce beatitudine, cînd ființele se contopesc! Simțeau cum se apropie această contopire, era din ce în ce mai aproape. Dura doar ceva mai mult decît cea mai scurtă părticică a unei clipe și era prezentă această contopire, și tînjeau de dorul ei și căutau să o prelungească, căci dorința era la fel de minunată ca și împlinirea ei.

La Galiana avea un parc mare. Înăuntrul zidurilor ce îl împrejmuiau albe și severe, descopereai mereu cîte ceva nou și de toate cele, de pădurice, de chioșc, de iaz, de casa însăși, se legau povești și amintiri stranii. Așa se aflau, părăsite la vechiul lor loc, două cisterne pe jumă-

tate distruse — acea străveche mașină de măsurat timpul a lui Rabbi Hanan. Raquel îi istorisi lui Alfonso despre viața și moartea rabinului ; Alfonso o ascultă, dar n-avea ce alege din toată povestea aceea, nu-i spunea nimic.

Cunoșteau amîndoi și comentau cu plăcere povestea acelei prințese Galiana al cărei nume îl purta acum proprietatea. Castelul i-l clădise tatăl ei, regele Galafré din Toledo. Atrași de renumele frumuseții ei, veniseră mulți s-o ceară de nevastă, iar printre ei și Bradamante, regele Guadalajarei învecinate, un bărbat de statură uriașă, căruia regele Galafré îi promisese mîna fiicei lui. Dar și regele franc Carol-cel-Mare, auzind de frumusețea prințesei Galiana, veni la Toledo sub numele de împrumut Mainét, luă slujbă la Galafré și birui pe cel mai înverșunat dușman al regelui, califul din Córdoba. Galiana se îndrăgosti de viteazul Carol și recunoscătorul rege îi făgădui lui mîna fiicei sale. Dar atunci pretendentul amăgit, giganticul Bradamante, porni război cu Toledo și îl provocă pe Mainét-Carol la duel. Acesta primi, îl învinse și-l ucise pe uriaș. Atîta doar că ascensiunea rapidă a lui Carol îi atrase mulți dușmani, aceștia îi băgară regelui în cap că Mainét năzuiește la tronul lui și Galafré hotărî ca acesta să fie ucis. Însă prințesa Galiana își preveni multiubitul, fugi cu el în orașul Aix-La-Chapelle, se creștină și îi deveni regină.

Raquel era în stare să creadă că Galiana se îndrăgostise de regele francilor și că fugise cu el. Dar că uriașul fusese răpus de Carol, asta n-o credea și mai puțin chiar credea că Galiana trecuse la creștinism. Alfonso era de altă părere :

— Așa a găsit scris Don Rodrigue în cărțile vechi și el e un om foarte învățat.

— Am să-l întreb odată și pe unchiul Musa, hotărî Raquel.

Alfonso, nițel stîrnit, zise :

— Palacio al Galianei a fost dărîmat pe cînd străbunul meu a cucerit Toledo. Nu a mai fost restaurat, deoarece Toledo se afla pe atunci în imediata apropiere a graniței. Acum Calatrava și Alarcos se află ferm în mîinile mele și Toledo e bine apărat. Așa că am putut

să-ți reconstruiesc La Galiana fără să mă expun nici unei primejdii.

Raquel surîdea discret. Nu avea nevoie să-i spună el cît de viteaz, de cavaler și de mare rege este ; doar o știa tot omul.

Alfonso o puse pe Raquel să-i tălmăcească fîșiile cu maximele de pe pereți ; cele mai multe erau scrise cu litere antice, înrudite cu cele cufice, și Raquel le citea fără greutate. Îi povesti cum învățase ea să scrie și să citească. Simple versete din Coran la început și, în obișnuitul scris Neși, cele nouăzeci și nouă de nume ale lui Allah, apoi mai tîrziu învățase vechea scriitură cufică și, la sfîrșit, de la unchiul Musa, cea ebraică. Alfonso îi ierta prea multa și inutila știință, fiindcă ea era Raquel.

Printre aforismele de pe perete era una arabă străveche, atît de dragă unchiului Musa : „Mai bine un dram de pace decît un car de izbînzi". Raquel îi citea proverbul; pline, întunecate și mari se revărsau de pe buzele ei copilărești acele bizare cuvinte. Deoarece el nu le înțelegea, fata i le traduse în latina mai curentă : „O uncie de pace prețuiește mai mult decît o tonă de victorii".

— Asta-i absurd, declară categoric Alfonso. O fi bună maxima asta pentru țărani și tîrgoveți, dar nu pentru cavaleri.

Cum însă nu voia s-o jignească, o îmbună :

— În gura unei doamne mai merge.

După un răstimp, reluă :

— Am compus și eu odată o sentență. Era pe vremea cînd cucerisem Alarcos. Ocupasem creasta munților de la sud de Nahr el Abiad și am pus-o sub paza unei gărzi puternice pe care am încredințat-o unui anume Diego, vasal al baronilor mei de Haro. Omul a lăsat garda în părăsire și inamicul a luat-o prin surprindere, și era gata-gata să pierd Alarcos. Adormise acest Diego. Am pus să-l lege și să fie pironit de țărușul unui cort. Apoi mi-am compus zicala. Stai să văd dacă mi-o mai amintesc. „De strajă să stea cel ce vrea să aibă capul și scutul dușmanului. Lupul care doarme nu prinde nimic. Cel ce doarme nu dobîndește nici o victorie." Am pus să se scrie asta cu litere cît mai mari și Diego trebuia s-o

citească în prima dimineață, în a doua și în a treia. Abia apoi am poruncit să i se scoată ochii care nu văzuseră nimic. După aceea am recucerit Alarcos.

Raquel se ținu laconică toată ziua aceea.

Orele călduroase Raquel le petrecea de obicei în întunecimea tăcută a odăii ei, unde scoarța de pîslă îmbibată de apă răspîndea răcoare. Don Alfonso se întindea atunci în parc la umbra unui arbore, preferînd apropierea grădinarului Belardo, care și pe arșiță robotea cu hărnicie sau se prefăcea că lucrează. Prima dată Belardo a vrut să o ia din loc, dar Alfonso l-à chemat lîngă el; îi plăcea să stea de vorbă cu cei de jos. Vorbea graiul lor, îl vorbea cu intonațiile lor, astfel că oamenii erau cuceriți și, cu tot respectul, îi spuneau adevărul. Obrazul rotund, gras, șiret al lui Belardo și felul său cinstit și pișicher totodată, îl amuzau pe rege. Îi făcea adeseori semn și se întreținea cu el.

Cum Belardo avea un glas plăcut, Alfonso îl punea să-i cînte, de preferință romanțe. Așa era una despre doamna Florinda, numită și La Cava. Florinda, spunea cîntecul, și duduia ei, crezîndu-se neobservate, și-au dezvelit picioarele suple și le măsurau conturul cu ajutorul unei panglici galbene de mătase. Și cele mai albe și mai frumoase picioare erau ale Florindei. Dar pitit după perdeaua unei ferestre, regele Rodrigo le urmărea jocul și inima îi ardea de un foc tainic. O chemă pe Florinda la el și îi spuse: „Florinda, înflorito, sînt orb și bolnav de dragoste. Tămăduiește-mi boala și-ți voi mulțumi cu sceptrul și coroana mea". Se spune în romanță că, la început, ea nu-i răspunse, ba se arătă chiar jignită. Dar pînă la urmă se întîmplă după voia lui și Florinda, înfloritoare, își pierdu floarea. Curînd regele avea să-și ispășească pofta josnică și, împreună cu el, întreaga Hispanie. Și cînd lumea se întreba: cine era mai vinovat? bărbații răspundeau: Florinda, iar femeile răspundeau: Rodrigo.

Așa cînta grădinarul Belardo, și Alfonso asculta, și preț de o clipă îl încerca bănuiala că omul îi amintise anume, cu neobrăzare, de soarta acelui Rodrigo, ultimul rege al goților. Căci tatăl sedusei Florinda, contele Julian,

așa cum relatau alte romanțe, se aliase cu arabii ca să se răzbune pe regele Rodrigo, îi adusese pe arabi în Spania și astfel, din pricina patimii regelui Rodrigo, împărăția goților creștini s-a dus de rîpă. Dar grădinarul Belardo făcea o mutră prostănacă, nevinovată, semn că nu se gîndise la nimic rău.

După amiază, Raquel obișnuia să se scalde în iaz. Îl îndemna și pe Alfonso să înoate cu ea. Numai cu sfiiciune se dezbrăca în fața ei și găsea că nu se cuvine ca ea să se dezbrace în fața lui. Îl copleșeau toate prejudecățile. Mahomed prescrisese credincioșilor săi trei, ba chiar cinci abluții zilnice, chiar și pentru evrei curățenia corporală era poruncă sfîntă și de aceea biserica se uita cu repulsie la cei ce se spălau prea des.

Cu un strigăt discret, de plăcere, Raquel își muia piciorul în apă, apoi, brusc hotărîtă, se arunca în apă și începea să înoate. Alfonso o urma, se delecta cu înotul și scufundatul în adînc.

Ședeau goi la marginea apei și se uscau la soare. Era cald, aerul vibra, miresme grele veneau dinspre straturile de flori și de la portocali, greierii țîrîiau și scîrțîiau.

Pe neașteptate, regele o întrebă :

— Știi cumva povestea lui Rodrigo și a Florindei ?

Raquel o cunoștea.

— Dar că din pricina iubirii lor împărăția goților s-a prăpădit, nu-i decît un basm, observă ea cu îndrăzneală. Unchiul Musa mi-a explicat asta întocmai. Statul creștin îmbătrînise, regii și ostașii goți se moleșiseră. Așa s-a făcut că ai noștri i-au biruit într-o luptă neașteptată și doar cu o mică oaste.

Îl supără pe Alfonso că ea spusese „ai noștri". Dar interpretarea acestui suspect Musa nu-i displăcea.

— Poate că bătrîna ta cucuvea Musa să aibă dreptate, zise el. Regele Rodrigo era un prost soldat, de aceea s-a lăsat învins. Numai că, între timp, noi am deprins arta războiului, adăugă el înălțîndu-se puțin, și cel ce e astăzi moleșit, e poporul tău musulman cu toate covoarele și versetele lui și cu cele nouăzeci și nouă de nume ale Domnului pe care le-ai învățat tu. Le vom dărîma zidurile

şi turnurile şi pe prinţii lor îi vom călca în praf şi le vom face oraşele una cu pămîntul şi le vom presăra cu sare. Pe musulmanii tăi îi vom azvîrli în mare, doamnă. Vei apuca şi tu asta.

Se ridicase în picioare. Gol, dîrz, voios stătea el în soare.

Raquel se ghemui, copleşită de simţămîntul că e o străină. Era minunat acest Alfonso al ei cum stătea acolo, puternic, vesel, mîndru, bărbăteşte, meritînd din plin ca ea să-l iubească. Şi era mai deştept decît voia să arate. Era grandios, într-adevăr grandios, domnitorul născut al Castiliei şi poate al întregii Andaluzii scăldate în mare. Dar tot ce era mai bun, ce exista sub cer şi în cer, îi era străin. Nu ştia nimic despre cel mai important lucru, nu cunoştea nimic despre spirit. Dar ea ştia, fiindcă îşi avea tatăl şi pe Musa şi fiindcă le aparţinea lor, moştenitorii Cărţii Cărţilor.

Alfonso simţea ce se petrece cu ea. Ştia că-l iubeşte din tot sufletul pe el, cu tot ce ţinea de înzestrarea lui, virtutea lui şi forţa lui clocotitoare, care poate că era un cusur. Dar pentru ceea ce era mai bun la el, cavalerismul lui, putea cel mult să-l iubească dar nu şi să-l înţeleagă. Ce era un cavaler şi mai ales ce era un rege, nimeni n-ar fi putut-o face să înţeleagă. Cîinii mei, gîndea el cu grosolănie, pricep mai mult despre toate astea, şi în clipa aceea regreta că nu şi-a adus cu sine la Galiana cîinii lui cei mari. Cu totul nedesluşit simţea însă că în sufletul acestei Raquel există totodată ascunzişuri care îi sînt şi lui interzise. Exista ceva arab, evreiesc, straniu, din timpuri străvechi, pe care nu-l putea niciodată înţelege, doar cel mult să-l nimicească. Şi mai obscur şi mai puţin exprimabil încă simţea el, pentru o clipă, că la fel i se întîmpla şi cu întreaga ţară a Hispaniei.

Ţara îi aparţinea lui, o stăpînea, i-o dăduse Dumnezeu, el era regele, o iubea. Dar în această Hispanie exista o vastă, foarte vastă parte, cea arabă, cea evreiască, şi partea aceasta, deşi supusă, îi era totuşi inaccesibilă.

Dar o zări apoi pe Raquel, cum şedea acolo ghemuită, aparţinîndu-i pe de-a-ntregul, pradă lui, o doamnă la ananghie, şi îşi aminti de datoria sa cavalerească. „Nu va

fi mîine şi nici poimîine ziua cînd îi voi azvîrli pe musulmanii tăi în mare, o consolă el. N-am vrut să te necăjesc, fii sigură de asta."

După abia cîteva zile, se simţiră de parcă s-ar fi aflat aici de o viaţă întreagă. Cu toate acestea nu simţeau nici oboseală şi nici monotonie, zilele erau prea scurte şi nopţile erau prea scurte şi aveau mereu ceva nou de spus şi li se ofereau mereu noi distracţii.

Raquel şedea lîngă fîntîna ţîşnitoare din patio, povestind basme, şi apa se înălţa şi cădea şi ea povestea, douăzeci de basme, o sută de basme, şi ele se întreţeseau ca inscripţiile de pe pereţi. Îi povesti basmul cu Îmblînzitorul de şerpi şi Nevasta lui şi cel despre Cîinele cel darnic şi basmul cu Moartea iubitului din neamul Usra şi cel despre Dascălul mîhnit. Spuse şi povestea despre Monstrul cu un singur dinte, despre celălalt cu doi dinţi, şi aceea despre Nobilul care-a rămas însărcinat. Şi îi istorisi povestea cu Oul păsării Rock şi cea cu Portocala care, atunci cînd poetul a vrut s-o mănînce şi a pătruns în Portocală, s-a prefăcut într-un oraş mare şi l-au întîmpinat acolo cele mai năstruşnice aventuri.

Şedea pe marginea fîntînii ţîşnitoare, cu capul sprijinît în mînă, şi povestea, şi adeseori închidea ochii ca să vadă mai bine ceea ce povestea. Şi povestea în felul plastic al arabilor, cam aşa : „În dimineaţa următoare — bună dimineaţa, iubite ascultător şi rege — văduva noastră se duse la neguţător..." sau se întrerupea şi întreba : „Dar tu, iubite ascultător şi rege, ce ai fi făcut în locul vraciului ?"

El asculta, şi tot ascultînd cît e de plină lumea de lucruri miraculoase, îşi dădu deodată seama cît de miraculoasă este propria lui poveste, pe care pînă acum o luase drept ceva de la sine înţeles. Căci nu mai puţin colorat decît basmele ei era ceea ce i se întîmplase în viaţă lui însuşi : cum ajunsese rege la vîrsta de trei ani şi cum se certau granzii pentru tutelarea lui şi îl cărau de la o tabără la alta, dintr-un oraş într-altul, pînă ce, băiat de paisprezece ani, cu o voce încă subţirică, la Toledo, din turla bisericii San Roman, chemase cetăţenii să sară în ajutorul lui şi să-l scoată din mîinile baronilor săi. Şi

cum, încă foarte tînăr, a cerut mîna principesei britanice, ea însăşi abia un copil, şi cum a trebuit ea să străbată tot felul de drumuri ocolite, fiindcă ţara se afla în război cu León, pînă ce nunta s-a putut face în sfîrşit. Şi cum în toată tînăra lui viaţă a purtat mereu război şi s-a bătut cu necredincioşii, cu granzii rebeli, cu regele Aragonului, cu cel al Leónului, al Navarrei, al Portugaliei şi chiar, în toată smerenia, cu Sfîntul Părinte. Şi cum a durat biserici şi mănăstiri şi fortăreţe şi, acum la urmă, acest castel La Galiana. Şi cum şedea azi aici, unde şi-a găsit rostul vieţii : femeia asta şi poveştile acestea, din care una era chiar propria-i viaţă.

Raquel născocea noi jocuri. I se arăta în haine băieţeşti pe care le purta în călătorii. Chiar şi sabia şi-o încingea ; umbla ţanţoş, graţioasă, drăguţă şi stîngace. Îi dăruise lui un halat cu broderii bogate din mătasă grea, şi o pereche de papuci cusuţi cu perle. Dar el îşi îmbrăca fără plăcere halatul şi cînd ea îi ceru odată să se aşeze pe duşumea cu picioarele încrucişate, Alfonso se împotrivi supărat.

Ca să repare jignirea ce i-o adusese nesocotindu-i darul, regele i se înfăţişă în armură. Era doar cea uşoară, din argint, pe care o purta la solemnităţi. Raquel era sincer încîntată văzîndu-l cît e de zvelt, de cutezător şi de elegant şi îi istorisi cum tremurase ea atunci cînd s-a luptat el cu taurul. Dar cînd îl rugă să i se arate în armura veritabilă, în aceea pe care o purta la bătălie, Alfonso se eschivă şi chiar atunci cînd se interesă de vestita lui spadă Fulmen Dei, Fulgerul lui Dumnezeu, regele nu-i dădu decît un răspuns vag.

Într-o zi îl lăudă doicii Sa'ad. Cum însă aceasta tăcea morocănoasă, Raquel o luă la sigur :

— Nu-ţi place, nu poţi să-l suferi.

— Cum aş putea să nu pot suferi pe cineva care-i place mieluşelei mele ! o contrazise Sa'ad, dar apoi recunoscu : Mi-e necaz că nu te face sultana lui. Cu toate că eşti prea bună pentru o sultană.

Doica rămase îngrijorată şi nefericită şi, într-o zi, scoase din sînul ei enorm tot ce avea ea mai preţios, o amuletă de argint cu cinci raze ca degetele unei mîini.

Era o „mînă a Fătimei", o amuletă interzisă dar foarte binefăcătoare, şi o conjură pe Raquel s-o poarte, iar Raquel se înduioşă şi o luă.

De cîte ori doica Sa'ad avea nevoie de lucruri din oraş, trebuia să se adreseze lui Belardo. Se înţelegeau anevoie şi rotofeiul ghiaur îi era tot atît de odios pe cît îi era ea lui. Dar amîndoi simţeau nevoia să pălăvrăgească. Şedeau împreună pe o bancă la umbra unui pom, ea acoperită de sus pînă jos cu văluri, şi ocărau. Ea, presupunînd că el nu o va înţelege, exprima într-o arabă guturală, precipitată, păreri foarte dispreţuitoare despre Regele Stăpînul Nostru ; el critica şi deplîngea, într-o castiliană dură, odioasa crimă a regelui creştin care, în plin Război Sfînt, împărţea patul cu o evreică. Nu se înţelegeau între ei, dar se aprobau dînd în tăcere din cap.

Între timp, Don Alfonso a poruncit să i se aducă la Galiana cîinii, nişte dulăi imenşi, pe care Raquel nu-i putea suferi. Regele se hîrjonea cu ei, la masă le arunca bucăţi de carne. Asta îi displăcea Raquelei, obişnuită cu ţinuta decentă, liniştită, ce trebuia păstrată în timpul mesei. Don Alfonso îi observa indispoziţia, renunţa să-şi mai atiţe şi să-şi hrănească dulăii, dar apoi o lua de la început. Jucau şah. Raquel juca bine şi cu ambiţie, şi se gîndea îndelung înainte de a face o mişcare. Lucrul acesta îl făcea pe rege nerăbdător şi o îndemna mereu să joace odată. Ea îşi ridica mirată privirea, — asemenea îndemnuri nu erau obişnuite în ţările islamice. El, pripit, vru la un moment dat să-şi retragă mişcarea. Raquel rămase uimită ; o figură odată atinsă, trebuia jucată. Îi atrase prietenește atenţia asupra acestei reguli.

— La noi nu-i aşa, zise el şi îşi retrase mişcarea.

În tot timpul acelui joc Raquel rămase tăcută şi se sili să piardă partida.

Pescuiau cu undiţa. Se plimbau cu barca pe fluviul Tajo. Îl rugă să-i atragă atenţia cînd face greşeli în latina ei şi în castiliană şi încercă la rîndul ei să-i corijeze araba. Pricepea repede, dar nu punea preţ pe asemenea lucruri.

La Galiana existau clepsidre, ceasuri solare şi ceasuri hidraulice ; Raquel nu le arunca nici o privire. Singurul

ei ceasornic erau florile. Se găseau trandafiri din Şiraz care se deschideau la amiază, apoi lalele de Konia care se desfăceau abia tîrziu, după prînz, apoi iasomia care-şi exala mireasma la miezul nopţii.

Numai că într-o dimineaţă, Garcerán pătrunse la Alfonso şi îi comunică :

— Tatăl meu e aici.

Fruntea lată, luminoasă a lui Alfonso se încruntă ameninţător.

— Nu vreau să văd pe nimeni ! exclamă el. Nu vreau !

Garcerán tăcu un răstimp, apoi răspunse :

— Tatăl meu, primul tău ministru, îţi transmite că are atîtea mesaje cît păr cărunt în cap.

Alfonso, în papuci, umbla de colo-colo. Garcerán îl urmărea cu privirea, aproape că-i era milă de prietenul său. În cele din urmă Alfonso, supărat, spuse :

— Te rog spune-i tatălui tău să aştepte puţin. Am să-l primesc.

Don Manrique nu avu nici un cuvînt de reproş, vorbi de treburile curente de parcă abia ieri l-ar fi părăsit pe rege. Maestrul Ordinului din Calatrava cerea o audienţă într-o chestiune urgentă. Episcopul de Cuenca se afla la Toledo şi îl ruga să-i permită să raporteze personal regelui şi să-i supună o problemă a oraşului în care păstorea. Aceeaşi rugăminte o avea şi o delegaţie a oraşului Logroño precum şi o deputăţie din Villanueva. Oamenii erau neliniştiţi din pricină că regele nu stătea de vorbă cu nimeni. Alfonso replică violent :

— Oare sînt obligat să stau şi să aştept pînă vine un oarecare cu o rugăminte impertinentă ? Nu sînt nici două luni de cînd i-am alocat episcopului din Cuenca o mie de *maravedi*. Nu vreau să-i văd mutra smerită şi lacomă.

Don Manrique, de parcă Alfonso n-ar fi spus nimic, urmă netulburat :

— Villanueva are promisiuni şi aşteaptă. Privilegiile pentru Logroño au nevoie de semnătura ta. Povestea cu Lope de Haro trebuie rezolvată, hotărîrea e de multă vreme promisă. Maestrul Ordinului nu poate continua lu-

crările finale de construcții din Calatrava fără decizia ta. Cetățenii orașului tău Cuenca așteaptă în temnițele lui Castro.

Mohorît, dar fără enervare, Alfonso răspunse :

— Eu însumi a trebuit să aștept, o știi doar, Don Manrique.

Și, după un răstimp :

— Voi fi mîine la Toledo, se hotărî el subit.

Se duse la Raquel. Brusc — durerea și necazul îl făceau stîngaci — îi comunică Raquelei :

— Trebuie să plec mîine la Toledo.

Doña Raquel păli.

— Mîine ? întrebă ea într-o doară.

— Dar rămîn numai puțin, o asigură el grăbit, a treia zi sînt înapoi.

— A treia zi, îl îngînă ea și cuvintele sunau fără sens, ca și cum n-ar fi înțeles. Nu te duce încă, îl rugă ea și apoi iar și iar : Nu te duce încă !

Porni călare în zori și Raquel rămase singură.

Dimineața era interminabilă și va veni o altă dimineață și apoi o a treia înainte ca el să fie iar aici.

Raquel se duse în grădină, se plimbă pe malul lui Tajo, se întoarse în casă, se duse din nou în grădină, se uită înspre întunecosul oraș Toledo, și trandafirul din Șiraz tot se mai ținea închis și încă nu era amiază. Dar după ce trandafirul se deschise, orele se scurgeau și mai încet. De cum se împlini miezul zilei, Raquel se culcă în umbra odăii ei ; era foarte cald, și se întreba dacă nu se mai face niciodată seară. Și se duse din nou în grădină, dar lalelele erau încă închise și umbrele abia dacă se mai lungiseră puțin. În sfîrșit, se făcu întuneric, dar timpul trecea și mai chinuitor.

După o noapte veșnică, se crăpă de ziuă și începu o dimineață cenușie, filtrîndu-se din ce în ce mai limpede prin perdele. Raquel se sculă, se lăsă îmbăiată, unsă cu alifii și îmbrăcată, dar zăbovea și șovăia. I se aduse gustarea de dimineață, dar fructele nu i se păreau destul de zemoase, dulciurile alese nu destul de dulci. Cu ochii ei

lăuntrici îl vedea pe Alfonso, care acum nu era acolo, așa cum, nepăsător și lacom, mînca el și bea. Îi vorbea, spunea cuvinte pline de dragoste despre chipul lui absent, îi lăuda obrazul osos, bărbătesc, părul blond-roșcat, dinții nu prea mari, dar ascuțiți. Mîinile ei îi mîngîiau moliciunile și coapsele, îi șoptea cuvinte lipsite de pudoare pe care nu le-ar fi putut spune unui Alfonso în carne și oase, și roșea și rîdea.

Își povesti basme sie însăși. Basme în care se perindau uriași, lighioane ce se încăierau de moarte în jurul ei și voiau să soarbă măduva din oasele dușmanilor lor. Pronunțau fraze pe care le rostise Alfonso, dar amplificate peste măsură. Alfonso era unul din acești sumbri firtați, și ea nu putea descoperi care-i el. De fapt nici măcar nu era el, era un ins transformat, un Alfonso vrăjit, care-și aștepta iubita să-l izbăvească de vrajă și să-l scape de înfățișarea ce i-a fost dată cu sila. Și ea îl va izbăvi.

Își aminti cum îi vorbise ea prima oară la Burgos și cum îi spusese că nu-i place întunecosul lui castel. Și se gîndea la sultana lui, Doña Leonor, cum o măsurase cu o privire rece însă îngăduitoare, cîntărind-o din ochi. O cuprinse o ușoară indispoziție, dar o alungă.

Îi scrise lui Alfonso cîteva rînduri, nu pentru ca el să le citească, dar trebuia să-și recunoască ei înseși cît de mult și de înfocat îl iubește. Și scria cu toată pasiunea inimii ei : „Ești minunat, ești cel mai mare cavaler și erou al Hispaniei, ți-ai pus viața-n joc pentru lucruri nesăbuite, fiindcă așa trebuie să facă un cavaler, iar treaba asta e nechibzuită și captivantă și de aceea te iubesc. Iubitul, nerăbdătorul, războinicul meu, ești zgomotos, furtunos, recalicitrant ca o pasăre sălbatică și aș vrea să te am în brațele mele". Citi ceea ce scrisese și privirea îi deveni grea, neînduplecată.

Ca să studieze limba, citise o cărticică de versuri franceze ; una dintre poeme îi plăcuse în mod deosebit. Luă din nou cartea și învăță versurile pe de rost. „Zise doamna : «Voi face orice jurămînt pentru tine, prietenul meu și adevăratul dor al inimii mele, *mon ami et mon*

vrai désir». Zise cavalerul: «Cum de am meritat, doamnă, să mă iubeşti atît de mult?» Zise doamna: «Fiindcă eşti întocmai cum am visat, *mon ami et mon vrai désir*»."

Se duse în parc. Grădinarul Belardo culegea piersice şi ea îl rugă să lase — aşa cum se făcea asta în Sevilla — cîteva fructe neculese, ca pomul să nu fie trist. Belardo se opri imediat din cules, dar Raquel îi simţi ostilitatea sub masca serviabilităţii.

Şedea pe malul lui Tajo şi se uita înspre Toledo şi visa. Se gîndea la Alfonso în armura lui de argint. Îi va dărui o armură cum numai armurierul Abdullah din Córdoba ştia să facă, neagră-albăstrie, cu multe articulaţii, foarte elegantă şi totuşi cu o protecţie mai bună decît cămaşa de zale a creştinilor. Tatăl ei va trebui să-i procure armura.

Deodată inima i se strînse la gîndul că făgăduise părintelui ei să vină în seara din ajunul sabatului la dînsul şi să petreacă întreaga zi sfîntă acolo. Nu el i-o ceruse, ea singură se oferise şi iată că uitase în acest răstimp! Îşi dădea consternată seama cît de mult îl îndepărtase pe tată din viaţa ei.

Vinerea asta se va duce neapărat la el. Nu, atunci se înapoia Alfonso. Dar vinerea viitoare o va face neapărat şi nimic n-are s-o reţină.

La Toledo, nici unul dintre sfetnici nu suflase o vorbă de reproş sau de mirare la adresa lui Alfonso, dar el simţea că-l dezaprobă. Numai că lui nu-i păsa de asta. Doar prezenţa unui singur om i-ar fi fost penibilă, cea a lui Iehuda. Acesta însă nu venise.

Treburile îi umplură lui Alfonso ziua: primiri, consfătuiri, studiul documentelor. Regele vorbea, dezbătea, cumpănea argumente şi contraargumente, hotăra, iscălea. Se străduia să vadă oamenii şi lucrurile în cuvenita lumină rece, dar mereu îl cuprindea vraja înceţoşată a Galianei şi în timp ce vorbea şi lucra şi semna, gîndea: Ce-o fi făcînd ea acum? O fi oare pe Mirador sau la Patio? Şi oare poartă rochia cea verde?

Noaptea, ardea de dor. Încerca să se gîndească la schiţa fortăreţei Calatrava şi la sfada lui cu episcopul din Cuenca. În loc de toate astea, îi veneau în minte versetele arabe pe care i le recitase Raquel şi încerca să refacă întreaga poezie, dar în ciuda bunei lui memorii, nu putea găsi toate rimele şi se necăjea. Vedea limpede buzele Raquelei, de pe care se desprindeau versurile, şi nu le înţelegea şi ea încerca să-l ajute şi îşi deschidea braţele şi îl aştepta. Şi noi valuri de căldură îl treceau, iar pulsul îi zvîcnea mai repede şi nu mai putea sta în pat.

În sfîrşit trecu şi eternitatea acestor trei zile şi se afla din nou la Galiana şi aceeaşi bucurie nemărginită, răscolitoare, cerească îi umplea pe amîndoi.

Ea îi dădea tot ce dorea el, dar nu ajungea. Nici o atingere nu era de-ajuns, nici un sărut, nici o îmbrăţişare, nici o contopire. Alfonso o dorea mai profund şi era furios că pofta lui rămînea nesăturată.

Era una cu ea, mai mult decît cu el însuşi. Îi putea spune lucruri pe care nu le spusese încă nimănui, nici chiar lui însuşi, lucruri copilăroase, regeşti, absurde; şi cînd credea că-i dezvăluise tot ce avea el mai tainic, apropierea ei îl făcea să descopere ceva şi mai tainic decît înainte. Îi era drag ca Raquel să-i răspundă; căci aproape totdeauna răspundea ceva neaşteptat şi el totuşi pricepea. Dar îi era dragă şi cînd tăcea; căci cine altcineva putea să tacă atît de grăitor, să aprobe, să refuze, să se bucure, să se plîngă, să dojenească?

Şi iar nu mai exista pentru ei timpul, nici un ieri, nici un mîine, numai un astăzi împlinit.

Dar într-o zi Raquel reteză această fericire ruptă de timp.

— După masă, declară ea, mă duc la Toledo, la tatăl meu.

Alfonso o privi buimăcit. Era nebună? Era el nebun? Nu se poate ca ea să fi spus aşa ceva. N-a înţeles-o bine. O întrebă bîiguind. Ea stărui:

— Astăzi după masă mă duc la tatăl meu. Duminică dimineaţa mă înapoiez.

Regele simţea că-l apucă nebunia.

— Nu mă iubești, se indignă el. Abia ne-am cunoscut și te și mînă dorința să pleci. E o jignire de moarte. Nu mă iubești !

În timp ce el profera cuvinte aspre și mereu mai aspre, ea își zicea : E teribil de singur mîndrul rege ! Nu are pe nimeni în afară de mine. Eu îl am și pe el și pe tata.

Totuși întregul ei triumf nu-i alina durerea de-a dreptul fizică ce o resimțea de pe acum la gîndul că diseară și la noapte și apoi o întreagă zi lungă și încă o întreagă noapte lungă va fi departe de el.

Capitolul al doilea

Don Iehuda simțea cu și mai multă amărăciune lipsa Raquelei, mai mult chiar decît se așteptase. Din cînd în cînd îl cuprindea o gelozie sufocantă pe Alfonso. Dar pe urmă își închipuia iar că cel detestat de el, într-un moment de toană nesocotită, i-o va trimite înapoi pe Raquel, distrusă și sfîrșită.

Alazar îi dădea de asemenea de gîndit. Situația echivocă a Raquelei, rușinea notorie a surorii și a părintelui său, îi făceau băiatului viața la castel din ce în ce mai grea. Dar nu se încredința tatălui său, așa cum se temea și spera acesta ; dimpotrivă, se închisese în sine, se arăta tot mai rar și, ori de cîte ori îl vizita — și asta tot mai rar — stătea tăcut și abătut.

Primul sabat de după plecarea Raquelei se apropia.

Sabatul fusese dintotdeauna, chiar și la Sevilla, o mare sărbătoare pentru Iehuda. Această a șaptea zi, ziua odihnei, o dăruise Dumnezeu poporului său pentru ca neamul lui Israel să se simtă și în vremuri de restriște liber și înălțat peste celelalte popoare. Harnicul Iehuda obișnuia să sărbătorească sabatul din plin, lăsa de o parte lumea afacerilor și se bucura de predestinarea poporului său și de a sa proprie.

Sperase, împotriva oricărei logici, că Raquel va veni în prima sîmbătă. Cum ea nu venise, rațiunea lui triumfă asupra dezamăgirii sale. În sîmbăta următoare însă, nici rațiunea și nici voința lui încordată nu-i mai putură

potoli mihnirea ce-l rodea. Născoci o sută de motive care ar fi putut-o împiedica pe Raquel să vină ; dar sterila scormonire : ce-o fi cu copila mea ? de ce m-o fi părăsit ? îl sfredelea neîncetat.

Apoi Alfonso venise la Toledo. Iehuda se simți ispitit să se ducă la el, avea doar bunul pretext al treburilor urgente. Dar îi era teamă de el însuși și de inima lui, așa că nu se înfățișă la Alfonso. Aștepta să-l cheme regele, aștepta prima zi, și a doua și a treia, și era bucuros că Alfonso nu-l chema și răsuflă ușurat cînd regele părăsi Toledo fără să-l fi convocat.

Și veni și al treilea sabat, tot fără Raquel. Așadar regele, creștinul, soldatul, omul fără spirit și fără conștiință, se unise cu fiica lui, cîndva atît de iubită, atît de drăgăstoasă, se asociaseră ca să-l chinuiască pe el prin tăcere, să-i sfîșie inima. O pierduse pe Raquel.

Apoi însă sosi mesajul ei. Și pe urmă, înainte de ziua sabatului, apăru și ea.

Iehuda avea o adevărată aversiune pentru atingerea trupească, dar o apucă pe Raquel aproape brutal, o îmbrățișă, îi plecă puțin capul pe spate, îi sorbi privirea. Ea se cuibări în brațele lui, închise ochii, așa că el nu putu cunoaște prin ce trecuse ea. Un lucru era sigur — că nu părea dezorientată, rămăsese Raquel a lui și se făcuse și mai frumoasă.

O rugă să aprindă lumînările, aprinsul fiind, după vechea datină, prerogativa femeilor ; ele făceau lumină în noaptea de sabat ce se lăsa, și era o seară frumoasă. Tatăl intonă cîntecul de sîmbătă al lui Iehuda Halevi : „Vino, iubite, vino, Sabbat, mireasa să-ți întîmpini" și, jubilîndu-și fericirea, rosti psalmul lui David : „Bucurați-vă, o, ceruri ! Bucură-te tu, pămîntule ! Tălăzuiește, oceanule ! Arbori și păduri, slăviți-l pe Domnul !"

Se așezară la masă dimpreună cu Musa. Raquel părea absorbită de gînduri, dar bucuroasă. Musa, împotriva obiceiului său, îi mîngîie mîna și zise :

— Ce frumoasă ești tu, copila mea !

Discutară în timpul cinei despre felurite lucruri, numai despre cele la care se gîndeau cu toții, nu.

Raquel dormi bine şi adînc în acea noapte. Iehuda mai stăruia în îndoielile lui şi poate că era şi gelos, dar chinul ce-l scurmase tot timpul îl părăsise.

Apoi, a doua zi, în timp ce Raquel şedea cu tatăl ei în patio, lîngă fîntîna cea mare, şi se uitau surîzînd unul la altul cînd cu priviri fugare, cînd cu priviri lungi, în cele din urmă Raquel răspunse întrebării ce nu fusese rostită :

— Totul e bine, tată, e foarte bine. Nu sînt nefericită. Sînt foarte fericită, mărturisi ea cu toată sinceritatea.

Iehuda, altminteri nestînjenit în găsirea cuvintelor potrivite, nu ştia ce să spună. O grea piatră îi căzuse de pe inimă, iată ceva sigur, dar dacă se bucura, nu-şi mai dădea seama.

La Galiana, Raquel se reîntorsese din ce în ce mai mult în lumea musulmană. Acum însă îşi amintea de iudaismul ei. Pe usciorii de la Castillo Ibn Esra erau fixate, ca la orice casă evreiască, acele semne ale credinţei, micile tuburi cuprinzînd suluri de pergament cu mărturisirea devotamentului faţă de Unul şi Singurul Dumnezeu al lui Israel şi cu legămîntul dăruirii nemărginite. Raquel luă hotărîrea să atîrne şi la Galiana o asemenea „mezuza".

Veni şi noaptea şi o dată cu ea acea „havdala", despărţirea, acea mîndră şi amară ceremonie care despărţea sabatul de celelalte zile ale săptămînii, cele sfinte de cele obişnuite. Lumînarea aprinsă era acolo, cupa plină cu vin, mirodenia păstrată în cutia preţioasă, şi Iehuda binecuvîntă vinul şi bău din el, binecuvîntă mirodenia şi respiră pentru ultima oară mireasma sabatului, binecuvîntă lumina şi stinse lumînarea în vin.

Îşi urară unul altuia noapte bună cu simţăminte diferite, deoarece avea să mai treacă o săptămînă întreagă înainte de a se revedea. Dar Raquel nu adormise încă şi în sufletul ei nu mai era decît aşteptarea dimineţii cînd se va înapoia la Galiana.

Canonicul Don Rodrigue avea o inimă iubitoare de oameni, canonicul Don Rodrigue se străduia să practice îndatorirea creştină a supunerii şi cîteodată dragostea lui de oameni intra în conflict cu porunca supunerii. Sfîntul Părinte proclamase cruciada şi era de datoria Hispaniei

să ia parte la ea ; dar cînd canonicul se gîndea la asta şi anume că pe lume va izbucni iar un mare război şi că oamenii se vor schingiui şi se vor sfîşia între ei, se bucura că măcar peninsula lui fusese cruţată pînă acum. Era însă o bucurie vinovată şi noaptea, cînd se gîndea la faptul că, în timp ce atîţia buni creştini îndură de dragul Ţării Sfinte mii de privaţiuni şi de morţi, el şi spaniolii săi trăiesc în huzur, îl cuprindea cîteodată o ruşine atît de arzătoare încît îşi părăsea patul şi se culca pe pămîntul gol.

Mîhnirea ce-i pricinuia nenorocirea generală era sporită prin durerea pentru Don Alfonso, al cărui duhovnic era. Canonicul îl iubea pe Alfonso ca pe un frate mai tînăr. Strălucitul cavaler şi rege îl dezamăgise. De cînd Rodrigue îşi începuse cronica, se bucura că o va încheia cu descrierea domniei acestui iubit discipol al său ; ba găsise chiar cuvintele care să caracterizeze persoana lui Alfonso al optulea : *vultu vivax, memoria tenax, intellectu capax*, vioi la înfăţişare, dîrz în ţinere de minte, tare în inteligenţă. Şi acum acest Alfonso al său se pierduse îngrozitor de primejdios, se încurcase în păcatul cel mai grav, într-un păcat radical şi capital, în cel de al treilea păcat de moarte !

Îi revenea lui să-l convingă pe Alfonso că o căinţă activă este singura ce l-ar mai putea salva de la o moarte spirituală. Totuşi Rodrigue era un bun cunoscător de oameni şi vedea că păcătosul era ameţit de parfumul sălbatic al păcatului său şi că orice admonestare ar fi zadarnică. Canonicul trebuia deci să se mulţumească a se ruga pentru Alfonso. Uneori chiar, cînd se mortifica, avea senzaţia de parcă ar fi ispăşit o parte din greşeala comisă de Alfonso. Bineînţeles că omul nu trebuie să-şi aroge dreptul, asemenea Mîntuitorului, de a lua asupră-şi păcatele altora, de asta canonicul era perfect conştient ; totuşi, puţin din această erezie se strecura agreabil în mortificările lui.

Chiar dacă penitenţele lui Don Rodrigue nu-i aduceau în genere nimic mai mult decît un sentiment de datorie împlinită, ele îl ajutau în ceasuri de tihnă să resimtă o uşurare dulce, sfîntă. Îşi părăsea atunci fiinţa fizică, cele

pămînteşti se dizolvau şi se lăsa în voia unei severe beatitudini, în care nu era nimic altceva decît spirit şi Dumnezeu.

Abandonase deja speranţa de a-l scoate pe rege din decăderea lui lăuntrică, cînd, într-un asemenea ceas de extaz, toate îndoielile sale se risipiră. Simţea că fusese ascultat. Din străfundurile făpturii sale creştea în el certitudinea că Dumnezeu îi va insufla la timpul potrivit cuvintele potrivite.

Nu se nelinişti cînd, în aceste zile de încredere în sine, arhiepiscopul îi ceru socoteală :

— Cît timp vei mai sta fără să faci nimic, se răsti la el Don Martin, şi să priveşti nepăsător cum Alfonso, al cărui duhovnic eşti, se cufundă tot mai mult în noroi ?

Şi, înainte ca celălalt să-i poată riposta, continuă :

— Gîndeşte-te la Pinehas, fiul fiului lui Aaron, cum se pornise împotriva bărbatului care se destrăbăla cu midianita.

Canonicul îşi îndreptă ochii meditativi asupra arhiepiscopului şi răspunse liniştit, aproape zîmbind :

— Îmi vine greu să cred că i-ar plăcea lui Dumnezeu dacă i-aş înfige regelui, stăpînului nostru, şi Doñei Raquel lancea în trup.

— Ştii doar că am vorbit numai metaforic, se înfurie Don Martin. Dar atita pot să-ţi spun : mai mult zel din parte-ţi n-ar strica.

— Mă încred în Dumnezeu, zise Don Rodrigue. El mă va face să găsesc la timp cuvintele potrivite.

Arhiepiscopul trebui să recunoască de astă dată că ar fi absurd să-l preseze pe Rodrigue mai mult de atîta. Cumpănise timp de trei săptămîni dacă n-ar fi de datoria lui să-i reproşeze regelui monstruoasa lui crimă. Numai cu mare stăpînire de sine se hotărîse să-i lase cucernicului, blîndului, aproape sfîntului Rodrigue această misiune şi faptul că acum, la blajina lui admonestare, nu i-a fost dat să audă altceva decît vorbe evlavioase şi rezervate, îl contraria. Căută deci un pretext ca să-şi arate secretarului său nemulţumirea.

Exista între ei un vechi litigiu. În timp ce întregul apus, după modelul abatelui roman Dionysius Exiguus, îşi

începea era din anul nașterii lui Iisus, principii Hispaniei își începeau era lor cu treizeci și opt de ani mai devreme, cu anul în care împăratul Augustus făcuse din peninsulă o formație statală unitară. Cum însă această diferențiere de datare ducea la discordanțe în corespondența cu străinătatea, Don Rodrigue încercă să adapteze schimbul de scrisori al cancelariei arhiepiscopale datării străinătății. În ceasurile lui bune, arhiepiscopul trecuse cu vederea această rătăcire a secretarului său dornic de inovări. Dar cînd era în toane rele, intervenea. Așadar astăzi, fără nici o tranziție, zise cu severitate :

— Constat cu părere de rău, scumpe domn și frate, că iar începi să datezi scrisorile cu anii cancelariei papale. Ți-am comunicat adeseori voința mea să păstrezi specificul bisericii hispanice. Refuz să renunț la drepturi mai vechi decît cele ale papei. În definitiv, și predecesorul meu a fost înscăunat aici la Toledo de către apostolul Petru.

Don Rodrigue știa pentru ce superiorul său reînnoia cu atîta brutalitate vechea dispută cu privire la cronologie. De aceea, nu se lăsă atras în dezbateri, ci răspunse împăciuitor :

— Ai încredere, preacucernice părinte al meu. Harul Domnului îmi va îngădui să salvez sufletul Regelui și Stăpînului Nostru.

Alfonso stătea în fața mezuzei, sulul credinței, pe care Raquel îl țintuise de usciorul apartamentului ei din La Galiana.

— Ce-o mai fi și asta ? întrebă el cu ironie fină dar nu neprietenoasă. O să mai faci multe schimbări aici în casă ?

— Bineînțeles, răspunse ea înveselită. Cînd casa e gata, vine moartea, cită ea dictonul arab.

— Ei da, făcu Alfonso, o amuletă n-are ce să strice.

Raquel nu răspunse. Îi ierta că nu vedea în simbolul profesiei de credință nimic altceva decît o amuletă. Ce știe el, care îngenunchează în fața imaginilor a trei dumnezei, despre unul și indivizibilul, nevăzutul Dumnezeu al lui Israel ? El nu era decît cavaler și soldat, nici o venerație pentru Cel-de-Sus nu-l înfiora, asta o știa ea

demult. Dar, în chip ciudat, prin aceasta nu devenea mai mic în ochii ei. Vitejia lui, oricît de nelegiuită şi de vătămătoare era, îi încălzea inima.

La rîndul său, Alfonso deslușea acum unele lucruri pe care pînă atunci le intuise doar pe jumătate. O fi, poate, viaţa lui aici, la Galiana, necavalerească, poate că-şi trădează chiar îndatoririle sale de rege ; era dispus să-şi plătească fericirea cu o asemenea trădare. Să trăiască cu Raquel, acesta era tîlcul existenţei sale. Suferea cînd era nevoit să se lipsească de dînsa, fie şi numai pentru cîteva minute. Nu se va putea niciodată dispensa de ea, o simţea, o ştia, şi era groaznic, dar era fericirea.

Şi, aidoma lui, Raquel era pe deplin fericită. Nu trăia aici în virtutea vreunei „misiuni". Trăia aici fiindcă aşa voia, fiindcă viaţa de aici o făcea fericită. Iar Alfonso, creştinul, cavalerul, barbarul, îi era pe plac, tocmai aşa cum era. Era rege, supus unei singure legi, vocii lui lăuntrice, regeşti, şi această voce avea dreptate, chiar dacă ea îi poruncea să orbească straja care dormise în post sau să facă una cu pămîntul oraşul duşman şi să-l acopere apoi cu sare.

Cu el, pentru el, era ea mîndră de lucrurile de care mai înainte ar fi zîmbit. Alfonso îi povestea despre sălbaticii regi goţi şi normanzi care-i erau strămoşi şi ea îi admira împreună cu el. Apoi, lăuda sonoritatea dură a latinei lui de rînd, a castilianei lui, şi Raquel se străduia zelos s-o înveţe.

Se bucura copilăreşte cînd ea folosea cuvinte şi expresii din graiul castilian soldăţesc. Drept mulţumire, îşi arunca pe umeri pelerina arăbească de cîte ori Raquel îi povestea la fîntînă basme. Dar, bineînţeles, cînd ea îl ruga să-şi lepede barba ca să-i vadă obrazul pe de-a-ntregul gol, Alfonso refuza răstit.

— Asta o fac numai *joglares*, jonglerii ! se indigna el.

Raquel nu i-o lua în nume de rău şi rîdea. Nu exista nici o distanţă între ei, erau un trup şi un suflet ca în primele lor zile.

Veni însă şi vinerea şi ea se pregăti să plece la tatăl ei. De astă dată Alfonso nu încercă s-o reţină : dar stătea îmbufnat ca un copil mîhnit.

Raquel se despărți de el tot atît de greu ca prima dată. Însă deja pe drum spre Castillo o apucă un dor adînc de tatăl ei : ca și cum ar fi trebuit să caute la el ajutor și îmbărbătare.

Devenea mai puternică în preajma lui. La Galiana nu fusese decît o parte din Alfonso și nu ea însăși ; admirase deplinătatea lui Alfonso și i se simțea inferioară, tocmai pentru că ea își împărțea viața. În prezența tatălui știa însă că această împărțire a ființei ei era o virtute, dar, firește, o fericire înșelătoare.

De astă dată Alfonso nu se duse la Toledo ; nu mai voia să vadă în jurul său fețele mute, dezaprobatoare ale curtenilor săi. Prefera să suporte chinul de a o aștepta la Galiana pe Raquel.

Dar acum, că nu era acolo, îl apăsa singurătatea casei. Pernele luxuriante, arabescurile și ornamentele multicolore, murmurătoarele fîntîni țîșnitoare, toate acestea îl deprimau.

Se opri în fața uneia din fișiile cu inscripții ebraice. Grație bunei sale memorii, își aminti exact cuvintele pe care i le tradusese Raquel. Acolo, dumnezeul evreiesc își asigura poporul ales de eternul său har și de triumful asupra celorlalte popoare. Alfonso ardea de dorul Raquelei și totodată, în fața inscripției supărătoare, îndrăznețe, își zicea : nu e lucru curat că suferă atît din pricina mea. Evreii sînt niște făpturi pe care, cu aprobarea lui Dumnezeu, diavolul și-a pus ochii. „Șarpele la sîn, iasca aprinsă în mînecă", îi trecu prin minte. Chiar și Raquel era, împotriva voinței ei, o vrăjitoare și el era posedat.

Ieși afară la aer și se aruncă sub un pom.

Îl chemă pe grădinarul Belardo să mai sporovăiască nițel. Îl întrebă de-a dreptul :

— Ce gîndești tu de fapt despre viața mea de aici ?

Chipul rotund, plin al lui Belardo era totul nedumerire prostească.

— Ce gîndesc eu despre asta, măria-ta ? răspunse el în cele din urmă. Nu cutez să spun și nici să gîndesc.

— Hai, spune odată, îi porunci nerăbdător Alfonso.

— Păi dacă trebuie s-o spun, se codi Belardo, atuncea spun : un păcat atît de uriaş de mare nu-i stă bine decît unui om tot atît de mare.

— Zi mai departe ! îl îndemnă Alfonso.

— Şi e păcat, urmă confidenţial grădinarul Belardo, că noi toţi, şi poate că şi măria-ta, ne pierdem astfel bucuria inimii noastre şi toată frumuseţea vieţii noastre.

— Dăi drumul mai departe, îl încurajă regele.

— În lunile astea din urmă, trăncăni grădinarul Belardo, mereu mi-am amintit de răposatul meu bunic. Cînd era în toane bune, povestea despre marele lui război sfînt. Vezi, măria-ta, asta aşa a fost. Cînd Alexius, împăratul de atunci al grecilor, l-a rugat pe Sfîntul Părinte să-i vină în ajutor pentru Ţara Sfîntă, i-a scris cîtă ocară trebuie să îndure acolo creştinătatea şi cum sfintele icoane ale Mîntuitorului erau peste tot stîlcite, la nas şi urechi, la braţ şi la picior, şi cum mahumetanii, păgîni necinsteau fiicele creştinilor, în vreme ce mamele trebuiau să cînte, şi apoi se năpusteau asupra mamelor cerînd fiicelor să cînte cîntece ruşinoase. Şi îi mai scria împăratul grecilor că, fără să mai punem la socoteală sfinţenia unui război ca ăsta, puteau lua de la păgîni o comoară mare de aur şi că muierile lor sînt cu mult mai frumoase decît ale noastre. Toată creştinătatea a fost zguduită şi stîrnită de scrisoarea aceea şi chiar răposatul meu bunic. Bunicul şi-a cusut o cruce şi şi-a cumpărat un pieptar vechi de piele şi un coif de piele şi, cu îngăduinţa mărinimoasă a răposatului tău bunic, a pornit la drum lung. Zău dacă pot să-mi închipui cum a scos-o la capăt, bietul bătrîn ; de bună seamă că pe atunci era cu mult mai tînăr. Cînd a sosit acolo, ceilalţi cuceriseră de-acum totul, comorile şi muierile, şi mulţi chiar erau morţi. Aşa că nici n-a mai apucat să lupte, dar nici n-a adus acasă nimic. Era totuşi cel mai bun lucru de care a avut parte în viaţă, că s-a rugat la piatra pe care şezuse Mîntuitorul însuşi şi a băut din apa din care băuse Mîntuitorul însuşi şi şi-a scăldat trupul în sfînta apă a Iordanului. Şi cînd bunicul era în toane bune, povestea toate astea şi avea în ochi o privire de sfînt.

Belardo amuți, pierdut în amintiri. Alfonso întrebă :
— Și ?
— Ar fi tare frumos, reluă Belardo și ochii lui priveau stupid și visător, dacă și unul de-ai noștri ar trece printr-o întîmplare ca asta. Ce am mai putea păți într-un război împotriva mahumetanilor ăștia scîrboși ? Dacă merge bine, punem mîna pe bani și pe muieri, și dacă merge prost, ne ducem de-a dreptu-n rai.
— Pe scurt, rezumă Don Alfonso, găsești rușinos că eu stau și trîndăvesc aici.
— Păzească-mă Dumnezeu de un astfel de gînd păcătos împotriva măriei-tale ! se apără Belardo.
Vorbăria pișicherului său de grădinar, oricît de stupidă, nu-l lăsă rece pe Alfonso. Toată lumea simțea că își neglijează îndatoririle de cavaler și de rege, că „trîndăvește", precum făcuseră, printre antici, eroii Hercules și Antonius, chiar și viteazul ebreu Samson cu Dalila lui. Nu mai avea răbdare să stea în castel, își petrecea tot timpul în grădină și dormea chiar sub cerul liber și somnul îi era neliniștit.
Dar după ce Raquel se întoarse la Galiana, vechea vrajă îl cuprinse din nou. Realitatea arabă nu-i mai repugna. Viața la Galiana era bună, nu fusese niciînd alta mai bună. Rîdea copilărește, uimit de atîta fericire. Stăruia în el o împotrivire voioasă. Dacă se izola, găsea că e bine, era de acord cu felul său de viață. Da, nimeni să nu vină să-i flecărească despre datorie și căință. O atît de mare fericire ca aceea care radia din ființa Raquelei nu putea să provină de la Satana. Mai degrabă Dumnezeu era cel ce l-a învrednicit cu harul său, fiindcă era rege, și această beatitudine a dragostei era încă o dovadă a milosteniei lui. Era Don Alfonso, Alfonsus Rex, al optulea după nume. Răspundea de tot ce făcea. Trăia cu Raquel fiindcă se supunea inspirației divine și fiindcă asta îi era voința regească.
Cînd în vinerea următoare Raquel se duse la tatăl ei, Alfonso zise :
— Nu vreau să te strecori pe furiș în capitala mea. Nu vreau ca doamna pe care și-a ales-o regele Alfonso să se ascundă.

Se lăsă deci purtată spre Toledo în lectică deschisă. El însuşi ceru să i se trimită o suită la Galiana şi porni semeţ călare în oraş şi în cetatea lui.

Pajul Alazar veni cu o rugăminte la rege. Scutierul Sancho îl luase în rîs pentru dragostea lui supusă faţă de Doña Juana, aşa că voia să-l provoace pe Sancho la duel. Îi cerea deci supus regelui să-i facă favoarea şi să-l înalţe la rangul de *écuyer* ca să fie în stare să facă provocarea.

Cererea băiatului era îndreptăţită ; slujise mai mult decît era obiceiul, fără greş, şi avea dreptul să se aştepte ca regele să-i confere rangul dorit. Numai că nu putea fi ridicat la rang de scutier un evreu.

— Posezi, dragă Alazar, toate bunele însuşiri necesare unui cavaler, răspunse prietenos, după o scurtă cumpănire, regele. Numai că aici, la noi, nu cunoaştem decît cavaleri creştini.

Băiatul roşi.

— Sînt conştient de asta, zise el. Înainte de a fi rugat pe maiestatea-ta să-mi acorde această favoare, mi-am cercetat temeinic conştiinţa şi am chibzuit în fel şi chip. Sînt gata să devin şi eu cavaler creştin.

Alfonso era surprins, încurcat. Mii de evrei, zeci de mii se lăsaseră ucişi înainte de a renunţa la religia lor, şi iată că vine acest băiat, nesilit şi neîndemnat de nimeni, şi vrea să-şi renege credinţa.

— Ai vorbit cu tatăl tău ? îl întrebă el jenat.

— Nu, răspunse fără şovăială Alazar şi continuă cu semeţie : Nimeni nu m-a îndemnat şi nimeni nu mă poate opri.

Alfonso se lumină la faţă. Era viaţa de la Curtea Castiliei, de la Curtea lui, care-l făcuse pe acest tînăr să vadă adevărul. Şi deodată se ivi în mintea regelui ideea la care pînă atunci nu cutezase să se gîndească şi anume că şi mult iubita lui ar putea fi iluminată. Oare nu căpătase Raquel deja înclinaţie şi simţire pentru ceea ce era cavaleresc în el, sentimentul războinic, odinioară atît de străin de dînsa ? Dar numai gîndul că i-ar putea fi îngăduit s-o cîştige pe Raquel pentru credinţa adevărată,

dădea legăturii lor un sens nou, luminos, şi îi elibera pasiunea de povara păcatului. Atît de impetuoasă îi era bucuria încît se stăpîni cu greu, ca să-i poată răspunde liniştit lui Alazar.

— Ce-mi împărtăşeşti tu, băiatul meu, rosti el, e o mare satisfacţie pentru mine. Dar vezi că eu nu sînt teolog şi nu ştiu ce e de făcut înainte de a-ţi aproba sacramentul. Vreau să mă sfătuiesc cu Don Rodrigue.

Îndemnat într-un fel atît de îmbucurător de Dumnezeu, Alfonso hotărî să-şi deschidă în sfîrşit faţă de preot inima şi în propriile sale probleme. Sincer, înainte încă de a veni vorba despre chestiunea lui Alazar, regele îi mărturisi lui Rodrigue cît de strîns legat era el de Raquel. Şi :

— Nu-mi spune, preacucernice părinte, se entuziasmă el înainte ca să poată canonicul să-l îndemne şi să-l sfătuiască, nu-mi spune că pasiunea mea e un păcat. Dacă da, atunci e un păcat bun, mîntuitor şi nu-l regret. Iubesc pe această cea mai iubită dintre femei, încheie el cu ardoare. O iubesc mai presus de orice, şi Domnul Dumnezeu, care a făcut să fie astfel, va ţine seama de asta.

Cînd Alfonso începuse să vorbească, Don Rodrigue fusese cuprins de o evlavioasă recunoştinţă că Dumnezeu mişcase inima păcătosului. Repede însă bucuria i se prefăcu în revoltă cînd trebui să constate cît de abrutizat era regele.

— Spui multe, grăi Rodrigue cu tristeţe după ce Alfonso tăcuse, şi vrei să mi-o iei înainte şi să mă împiedici să rostesc cuvinte drepte şi aspre. Dar în sinea ta ştii tot ce am de zis şi o ştii de multă vreme şi mai bine chiar decît aş putea să ţi-o spun eu.

Alfonso îi vedea faţa îngrijorată şi întrebă încetişor :

— Să fi pierdut oare îndurarea Domnului, preacuvioase ? Sînt oare destinat afuriseniei veşnice ?

Cum însă canonicul păstra, drept răspuns, o tăcere apăsătoare, dispoziţia lui Alfonso se schimbă brusc :

— Bine, zise el nepăsător, atunci *vreau* să fiu afurisit. Unde sînt acum strămoşii strămoşilor mei, întrebă el

sfidător, acei regi care nu-şi însuşiseră încă învăţătura lui Hristos ? Eu ştiu unde sînt. Să mă trimită Dumnezeu la ei !

Blajin în ciuda deznădejdii sale, Rodrigue îl avertiză :

— Nu păcătui şi mai mult, fiule, prin asemenea glume ridicule ! În străfundul inimii tale nu crezi nici o iotă din vorbăria asta păgînă. Mai bine să ne gîndim cu smerenie ce putem face pentru sufletul tău.

Regele, cu un zîmbet copilăresc în jurul gurii, îl imploră :

— Nu fi prea abătut, iubitul, multcinstitul meu părinte şi prieten. Dumnezeu e milostiv şi nu are gînduri atît de rele cu un biet păcătos ca mine. Crede-mă. Dumnezeu mi-a trimis un semn.

Şi îi vorbi de Alazar.

Canonicul îl ascultă cu adîncă luare aminte şi mîhnirea lui se mai potoli. Ştia cît de duri sînt în orgolioasa lor ştiinţă şi rătăcire cei de la Castillo Ibn Esra, nici chiar el n-ar fi încercat niciodată să înmoaie inima unui Ibn Esra, şi acest Don Alfonso, cu adevărat un binecuvîntat al Domnului, n-a făcut decît să-l primească pe băiat în palatul lui şi l-a şi convertit la credinţa blîndă a Mîntuitorului ! Un asemenea merit compensează multă nelegiuire.

Alfonso vedea cît de mişcat era Don Rodrigue şi cu o intimitate binevoitoare îşi descărcă şi ultimul compartiment al inimii lui mîndre.

— Regele, ca şi preotul, zise el, este înzestrat de Dumnezeu cu o cunoaştere tainică, inaccesibilă altora. O ştiu : Dumnezeu mi-a dăruit o femeie minunată ca să o trezesc şi să-i mîntuiesc sufletul.

Oricît de mult îl tulbura pe canonic trufia lui Alfonso, un grăunte de adevăr răzbătea din cuvintele lui. Căile Domnului nu erau şi ale noastre. Poate că din pasiunea în care se pierduse regele, încolţea cu adevărat nu un dezastru, ci binecuvîntare.

Oricum ar fi fost să fie, Don Rodrigue se vedea deocamdată pus în faţa unei grele misiuni. Intenţia sinceră a lui Alfonso de a salva sufletul Doñei Raquel nu-l elibera pe canonic de îndatorirea de a-i interzice regelui

legătura trupească și vinovată cu ea. Știa însă că regele nu se va supune unei asemenea opreliști.

— Este o bună intenție, mărite rege, fiul meu, zise el, că vrei s-o cîștigi pe Doña Raquel pentru biserică, totuși nu te pot absolvi atît de ușor.

— Atunci ce trebuie să fac? întrebă ușor impacientat regele.

Rodrigue, mînios pe el însuși pentru slăbiciunea lui, îl sfătui:

— Ține-te un răstimp, două săptămîni sau numai o săptămînă, departe de orice contact lumesc. Retrage-te în unul din locurile religioase de refugiu din țara ta, reculege-te în tine însuți și așteaptă să-ți vorbească glasul Domnului.

— Mă împovărezi prea tare, observă Alfonso.

— Mult mai puțin decît s-ar cuveni, răspunse Don Rodrigue. Îmi vine greu să impun iubitului meu fiu întreaga povară.

Rabbi Tobia, care locuia în casa lui Don Ephraim, stătea mai tot timpul singur în odaia lui, postind, rugîndu-se, adîncindu-se în Cartea Sfîntă. Învăța în fiece clipă, căci orice folosire a timpului altfel decît în aprofundarea credinței divine și în revelația Domnului ar fi fost vană și irosită.

Rabinul devenise aspru și fanatic în multele momente de restriște prin care el și comunitatea sa au trebuit să treacă. Cel mai greu îl încercase acest ultim an. Pe cînd regele Philippe Auguste izgonise pe evrei din Paris, el și membrii comunității lui fugiseră la Bray-sur-Seine. Cînd apoi marchiza Blanche a reînnoit acel edict potrivit căruia în Vinerea Mare, drept penitență pentru schingiuirea lui Hristos, un reprezentant al evreilor trebuia să se lase pălmuit de public, comunitatea stăruise ca Rabbi Tobia să dispară pentru un timp, deoarece se presupunea că autoritățile vor pune ochii pe el pentru această umilire. Apoi, în absența lui, regele a întreprins acea scurtă, dar groaznică expediție de pedeapsă împotriva evreilor din Bray, cînd soața lui Rabbi Tobia a fost arsă și copiii băgați în mănăstire. Aici, la Toledo, Rabbi Tobia vorbise

numai de suferinţele tuturor dar niciodată de ale sale proprii, ba îi oprise chiar pe cei ce-i cunoşteau soarta să vorbească despre ea, şi astfel evreii din Toledo aflaseră abia cu încetul cele ce i se întîmplaseră rabinului.

În singurătatea odăii sale, bineînţeles că Rabbi Tobia se gîndea adeseori la tristele evenimente din Bray şi îl cuprindeau mereu noi îndoieli dacă făcuse bine că a cedat stăruinţelor comunităţii şi a părăsit oraşul. Dacă ar fi rămas locului, gata să ia asupră-şi umilirea, i-ar fi fost dat să-şi piardă şi el viaţa împreună cu soţia şi copiii lui.

Pocăinţa şi mortificarea erau dintotdeauna pentru Rabbi Tobia un înalt dar dumnezeiesc; nu-şi putea imagina o mai bună încoronare a existenţei pămînteşti decît martiriul, jertfirea, acea „akeda". Proclamase drept păcat de moarte să atîrni în faţa casei o cruce sau să o coşi pe haină la apropierea cruciaţilor. „Dacă banditii, propovăduia el, vă cer să-i predaţi un om ca ei să-l omoare, sau o femeie s-o necinstească, atunci mai bine lăsaţi-vă masacraţi înainte de a vă supune."

„Cea mai măreaţă coroană, propăvăduia el, este smerenia, jertfa cea mai aleasă o inimă zdrobită, virtutea cea mai înaltă resemnarea. Evlaviosul, dacă e luat în rîs sau biciuit faţă de toată lumea, mulţumeşte celui Atotputernic pentru pedeapsă şi jură în inima lui să se îndrepte. El nu se răzvrăteşte împotriva celor ce-i fac rău, ci îşi iartă chinuitorii. Se gîndeşte neîntrerupt la ziua morţii lui. Dacă i se răpeşte tot ce are mai scump, soţie şi copil, se pleacă smerit în faţa dreptăţii providenţei."

Sosiseră între timp noi veşti proaste din partea evreilor franci. Aşa cum prevăzuse Rabbi Tobia, mulţi dintre marii conţi şi baroni urmară exemplul regelui, îi prădau pe evrei şi îi izgoneau afară din graniţele lor. Rabbi Tobia auzea şi citea şi porni la drum şi se înfăţişă pârnasului Ephraim.

Oricît de ciudat şi de îngrijorător îi părea acestuia Stăpînul şi Învăţătorul Nostru, Ephraim nu se putea sustrage magiei ce răspîndea făptura căruntă, palidă, plină de jar lăuntric a acestui bărbat şi cînd Rabbi Tobia, împotriva obiceiului său, îl vizită, aştepta temător şi totodată avid să afle ce avea să-i spună.

Însă Rabbi Tobia îl lămuri în felul său liniştit, spunîndu-i că vrea să părăsească Toledo şi să se reîntoarcă la evreii lui. Amenințarea crește şi el nu crede că celor primejduiți le-ar putea veni ajutor din Toledo. Refugiații nu mai pot rămîne multă vreme pe pămîntul Franciei şi, deoarece graniţa sefardă le este închisă, vrea să-i ducă în Germania.

Gînduri şi sentimente amestecate, contradictorii îl frămîntau pe Ephraim. Cei ce strigau după ajutor erau tot mai numeroşi şi ar fi fost un noroc pentru Aljama să fie scutită de aceşti oaspeţi cu atît mai primejdioşi cu cît creştea numărul lor. Însă viitorul care-i aştepta în Germania pe pribegi era tulbure. Împăratul Friedrich le-ar da poate liberă intrare ; dar nicăieri pînă acum evreii n-au fost mai crunt prigoniţi ca în landurile germane ; de altminteri împăratul pornise spre răsărit şi oare numele lui ar fi fost suficient de tare ca să-i ocrotească ? Toate aceştea Rabbi Tobia le ştia la fel de bine ca şi dînsul. Dar zelul religios al rabinului era prea arzător ca să-l lase să dea înapoi din faţa chinurilor şi încercărilor fraţilor săi. Oare n-ar trebui să-l deconsilieze pe rabin ?

În timp ce Don Ephraim se gîndea în tăcere la impasul în care se găsea, Tobia reluă :

— Ţi-o spun deschis, sînt mulţumit că acest Iehuda Ibn Esra nu ne dă ajutorul făgăduit. Şovăiam să primesc ajutor de la un meşumad care dă pudoarea fiicei sale pradă idolatrului. Nu vreau nici banii şi nici ajutorul lui. „Să nu aduci cîştigul unei tîrfe în casa Domnului", stă scris.

Felul liniştit, măsurat în care vorbea Rabbi Tobia accentua şi mai mult ura şi disprețul vorbelor sale. Nu fără satisfacţie îşi vedea Don Ephraim confirmată propria sa aversiune faţă de Iehuda, aşa cum se vădea ea din simţămintele evlaviosului, dar spiritul de dreptate îl îndemnă să ia apărarea lui Ibn Esra.

— Dacă în lumea apuseană, răspunse el, există printre fraţii noştri vreunul care să aibă puterea să vă ajute, acesta e Don Iehuda, şi buna lui voinţă e în afară de orice îndoială. Mai aşteaptă un răstimp, stăpînul şi învăţătorul meu. Nu pune prin nerăbdare şi asprime sta-

vili în calea refugierii în liniştita Castilie a prigoniţilor tăi fraţi.

Rabbi Tobia se căi că lăsase mînia să pună stăpînire pe el. Încuviinţă deci să mai aştepte puţin.

Don Iehuda era mîhnit. Îl chinuia gîndul părerii pe care evreii din Toledo o vor fi avînd despre el şi Raquel. Oare nu trebuie să fie dezgustaţi ?

Chiar şi grija de Alazar îl rodea. E drept că băiatul nu vorbise cu el despre intenţia lui de a trece la creştinism, dar Iehuda era conştient de faptul că fiul lui era pe vecie pierdut pentru adevărurile învăţăturii iudaice şi pentru înţelepciunea arabă. Şi de vină era numai *el*. În loc să-l ţină departe de primejdioasa Curte a acelui cavaler şi soldat, îl împinsese chiar el într-acolo.

Era vina lui, era vina lui ! Se împovărase cu o vină gravă !

Se fălise cu misiunea lui. Se amăgise că îşi jertfise fiica pentru slava lui Dumnezeu. Dar Dumnezeu îi respinsese jertfa, de asta îşi dădea seama pe zi ce trecea. Se aşteptase ca legătura Raquelei cu Alfonso să-i uşureze colonizarea în Castilia a refugiaţilor din Francia ; în loc de asta, legătura fiicei lui cu regele ţinea pe loc opera de salvare şi poate că, pînă la urmă, o şi zădărnicea. Alfonso îl ocolea, nu-l mai văzuse de o veşnicie, nu apucase nici măcar să-i supună rugămintea ce-i ardea sufletul.

Într-o astfel de dispoziţie se afla Don Iehuda cînd parnásul Ephraim veni la dînsul. Socotea de a sa datorie să-l informeze despre intenţia lui Rabbi Tobia.

Don Iehuda era răscolit pînă-n adîncul inimii. Acest Ephraim Bar Abba se îndoise totdeauna de el şi acum probabil că triumfa şi putea să-i spună de la obraz că şi Rabbi Tobia consideră drept vorbe goale promisiunea lui de a da un cămin în Castilia prigonitului neam al lui Israel. Decît să mai aştepte şi de-aci încolo, rabinul preferă să-şi ducă evreii franci în periculoasa Germanie. Şi nici măcar nu venea să i-o spună el însuşi. Habotnicul îi evita infecta apropiere.

— Știu, zise cu amărăciune și plin de o arzătoare rușine Iehuda, știu că Rabbi Tobia mă disprețuiește din toată inima lui severă, evlavioasă, naivă.

— L-ai lăsat pe stăpînul și învățătorul nostru Tobbia prea multă vreme să aștepte, răspunse Don Ephraim. Este deci de înțeles că încearcă acum să găsească salvare în altă parte. Știu că făgăduiala ta era sinceră, dar mă tem că în problema asta binecuvîntarea Domnului nu-i de partea ta.

Faptul că Ephraim îi reproșa atît de deschis îngîmfarea, îl scoase pe Iehuda din sărite. Și mînia îi insuflă o idee.

— Am mai multă bătaie de cap decît m-am așteptat, zise el, ca să obțin privilegiul și îți înțeleg descurajarea. Dar nu uita cît de repede și de nefavorabil s-au schimbat vremile. Cînd am făcut propunerea, era vorba de o mie cinci sute sau cel mult de două mii de prigoniți. Acum sînt cinci sau chiar șase mii. Îți înțeleg scepticismul, nu pot fi lăsați atîția cerșetori în țară.

Se întrerupse preț de cîteva clipe, apoi îl privi pe Ephraim în față și urmă :

— Dar cred că am găsit soluția. Refugiații să nu fie chiar cerșetori cînd vor trece granița. Trebuie să aibă de la început bani. Cred că dacă le-am da cîte patru *maravedi* de aur de fiecare, ar ajunge.

Ephraim încremeni uluit.

— Vorbeai de șase mii de refugiați ! izbucni el cu glasul lui ascuțit. De unde vrei să iei atîta bănet ?

— Eu singur, răspunse Iehuda prietenos, nu-l pot procura, aici ai dreptate. Jumătate din sumă, cam vreo douăsprezece mii de *maravedi* de aur, o pun eu la dispoziție. Pentru rest am nevoie de ajutorul tău, stăpînul și învățătorul meu Ephraim.

Ephraim ședea acolo, mic, chircit în multele sale veșminte călduroase. Visurile și planurile temerare ale lui Iehuda îl umpleau de o involuntară admirație și era pentru el o satisfacție că trufașul apela la ajutorul lui. Dar cum putea să-l ajute ? Douăsprezece mii de *maravedi* ! După imensele sume donate de Aljama pentru ajutorarea prigoniților, nu mai putea colecta atîta bănet. Așa că Rabbi

Tobia, bigot și dement, își va duce refugiații în Germania și la pieire.

Dar asta nu mergea ! Don Ephraim nu putea lăsa să se întîmple așa ceva ! N-ar mai avea nici o clipă fericită. *Trebuia* să-l ajute pe Ibn Esra ! Trebuia să stoarcă acești bani de la Aljama !

Poate că la urma urmei — o mică, păcătoasă speranță încolți în Ephraim — poate că planul lui Iehuda va eșua pînă la sfîrșit. Ce-și închipuie el, boscarul, ucigașul și profetul ăsta, că ar putea obține orice de la regele păgîn, fiindcă i-a dat fiica de amantă ? Dar îi cunoștea prost pe creștini și pe regii lor, grandomanul ăsta.

Obiectiv, cu o nuanță de ironie abia perceptibilă, Don Ephraim precizâ :

— Dacă Aljama răspunde pentru restul sumei cerute, atunci tu garantezi că obții privilegiul de așezare în Castilia a șase mii de evrei franci. Te-am înțeles bine ?

Iehuda, la fel de serios, confirmă :

— Să se procure pentru șase mii de refugiați evrei franci o sumă ca să revină cîte patru *maravedi* de aur fiecăruia dintre ei. De partea mea răspund eu, adică voi ține la dispoziție douăsprezece mii de *maravedi*. Dacă Aljama garantează pentru rest, mă oblig să procur un edict regal care să permită refugiaților stabilirea lor în Castilia.

Don Ephraim, dur și intransigent, întrebă mai departe :

— Și pînă la ce termen, stăpînul și învățătorul meu Don Iehuda, te obligi să obții edictul ?

Iehuda îi aruncă o privire sălbatică. Cam obraznic acest Ephraim Bar Abba ! Era pentru întîia oară că Iehuda nu avusese succes și ăștia s-au și obrăznicit. Însă își spuse imediat că Aljama îl tratează pe bună dreptate ca pe un datornic rău ; a promis și nu s-a ținut de cuvînt. Dar încă nu era falit. Poate dacă face un ultim și puternic efort, Dumnezeu îi acceptă jertfa și îi frînge îndărătnicia regelui.

Cu o hotărîre bruscă, se ridică, îi făcu semn lui Ephraim să rămînă pe loc, se duse în bibliotecă, scoase dintr-un dulap un sul al Sfintei Scripturi, îl desfăcu, căută,

puse mîna pe versetul dorit şi rosti cu glas scăzut, dar sălbatic :

— Aici, în prezenţa ta, stăpînul şi învăţătorul meu Ephraim Bar Abba, jur că înainte de sărbătoarea tabernaculelor vei obţine de la regele Alfonso, al optulea pe numele lui, un privilegiu care să împuternicească şase mii de evrei franci să se aşeze aici, în această ţară Sepharad.

Ephraim, adînc mişcat, se ridicase în picioare. Iehuda, mereu cu aceeaşi sălbăticie, ceru :

— Şi acum, tu, martorul meu, ia la cunoştinţă ceea ce am jurat şi citeşte cuvintele învăţăturii, aşa cum se cuvine unui martor !

Şi Ephraim se plecă asupra sulului şi citi şi rosti cu buzele livide : „Cînd faci un jurămînt, ţine-l şi nu-l amîna ; căci Domnul Dumnezeu îţi va cere socoteală şi ai comite un păcat. Ce ţi-a ieşit de pe buze să ţii şi să faci aşa cum ai jurat". Apoi Iehuda zise :

— Amin, aşa să fie. Şi dacă nu voi izbîndi în ce am jurat, să arunci asupră-mi marea anatemă.

Şi Ephraim grăi :

— Amin, aşa să fie !

Alfonso petrecu timpul de reculegere în Casa de Penitenţă din Calatrava. Încercă să-şi reproşeze ce era reprobabil în purtarea lui la Galiana, încercă să se căiască. Dar nu se căia, se bucura de ceea ce făcuse şi ştia că nu va renunţa nici pe viitor. Zilele calme ale singurătăţii mănăstireşti nu făceau decît să-i întărească îndărătnicia copilărească, voioasă, pe care o opusese mîhnirii lui Don Rodrigue. Nu era focul Gheenei dacă ardea acum de dorul Raquelei, ci harul Domnului. Şi va salva sufletul ei, de asta nu se îndoia.

În această dispoziţie se înapoie la Toledo. Totuşi, dintr-un miraculos imbold de pocăinţă, de parcă ar fi vrut să recîştige astfel ceea ce lăsase să treacă la mănăstire, îşi impuse să rămînă încă toată ziua la Toledo şi abia în seara următoare să se întoarcă la Galiana.

Se cufundă în treburi, bucuros că ele îi solicitau întreaga atenţie.

Don Pedro al Aragonului acumulase o impunătoare forță armată pentru ca, în viitorul cel mai apropiat, să poată ataca teritoriul musulman. Cel care-i comunicase lui Don Alfonso această știre era arhiepiscopul. Don Martin aflase cu satisfacție că prelatul izbutise să-l convingă pe rege să se reculeagă în dialogul din mănăstire cu Dumnezeu, așa că Don Alfonso putea acum să aplece o ureche atentă îndemnului spiritual. Prin urmare, în cuvinte viguroase, arhiepiscopul îi demonstra ce usturătoare rușine în fața întregii creștinătăți ar fi dacă, în timp ce Aragonul intervine în Războiul Sfînt, cel mai mare rege al peninsulei ar rămîne inactiv.

Apoi, fără nici o tranziție, și spre mirarea lui Don Alfonso, arhiepiscopul începu să-l ridice în slăvi pe joglarul Juán Velásquez. De obicei biserica nu avea decît cuvinte de blam pentru arta dubioasă a cestor cîntăreți populari. Dar Juán Velásquez cîștigase în așa fel inima lui Don Martin, încît acesta l-a chemat în al său *palacio* ca să cînte și să se producă. Susținea că Don Alfonso se va bucura auzindu-l pe Juán Velásquez cum, în castiliana lui suculentă, va cînta despre isprăvile lui Roland și ale Cidului, ca să nu mai vorbim despre măiestriile acrobatice ale menestrelului.

Don Alfonso îl chemă pe cîntăreț. Da, Don Martin avusese dreptate : romanțele simple, robuste, îi mișcară inima.

Nu-i era îngăduit să lase spada să mai ruginească. Îi vorbi despre acest lucru bătrînului, devotatului său Don Manrique și îi împărtăși hotărîrea sa de a porni în sfîrșit la luptă.

Acesta răspunse că nerăbdarea lui nu e deloc mai mică decît cea a regelui. Dar ținînd seama de cheltuielile pe care, la cererea lui, le-a calculat domnul *escrivano*, speranța într-o campanie iminentă îi scăzuse. Don Iehuda folosise cifre arabe iar el, Manrique, obișnuit cu cele romane, citea cu greutate semnele arabe care erau de altfel interzise și de biserică. Din păcate însă, sumele ce urmau a fi mînuite erau atît de mari încît nu te puteai descurca fără cifre arabe.

— Ar trebui să discuți tu însuți, mărite rege, cu *escrivano* al tău toate aceste amănunte, exclamă Don Manrique, ca să știi cît costă un război împotriva califilor.

Alfonso se ferise în tot acest răstimp să dea ochii cu tatăl Raquelei și totuși simțea o dorință ușor voluptuoasă de a-l vedea. Acum, cînd Don Manrique pomenise numele lui Iehuda, se hotărî să-l cheme.

În același timp, deoarece trimisese un mesajer la Castillo Ibn Esra, adresă un foarte scurt mesaj Doñei Raquel la Galiana, în arabă, latină și castiliană : „Pe mîine, pe mîine, pe mîine."

Cînd primi chemarea regelui, Iehuda răsuflă adînc. Oricum va decurge întrevederea, era de preferat așteptării.

Stăteau față-n față și fiecare descoperea ceva nou pe obrazul celuilalt. Iehuda căuta și găsea pe chipul barbarului trăsături care poate că o atrăgeau pe Raquel, iar regele, stînjenit, vedea pe fața evreului trăsături asemănătoare celor ale multiubitei lui.

— Mi se pare, *escrivano* al meu, începu cu o voioșie oarecum forțată Don Alfonso, că ne merge foarte bine datorită prudenței tale și nu e vorba de sănătate. Vreau așadar să încep războiul meu. Ai calculat că ar fi nevoie de două sute de mii de *maravedi*. Îi pot avea ?

Iehuda se așteptase că va trebui să asculte tot felul de palavre nesăbuite și să le combată înainte de-a veni vorba despre chestiunea cea mare. Așa că răspunse liniștit :

— Îi poți avea, mărite rege. Dar atunci nu se punea chestiunea unei campanii împotriva califilor, ci a Aragonului.

Poate că, fără să și-o mărturisească, obiecțiunea ministrului său îi era regelui binevenită. Totuși stărui :

— Dacă Aragonul se încumetă să înceapă campania, cum să nu mă încumet eu ?

— Ilustrul tău văr din Aragon, îl contrazise Iehuda, nu se află în stare de armistițiu cu emirul din Valencia.

— Un om, replică posomorît Alfonso, care a contribuit atît de mult ca să mi se arunce în spate acest nefericit armistițiu, ar face mai bine să nu mi-l amintească.

Faţa lui Iehuda rămase inexpresivă.

— Faptele, zise el, dacă le exprimăm sau nu, rămîn fapte. De altfel nu socotesc probabil ca Don Pedro să atace. Vărul meu, Don Iosef Ibn Esra, este destul de curajos ca să-i spună regelui său şi lucruri neplăcute. Îi va atrage atenţia că şi califul este pe punctul de a se înapoia din răsărit în capitala lui şi că va trece desigur în Andaluzia dacă Aragonul va ataca. Cît timp e singur, Aragonul nu poate porni o campanie. Şi tot atît de puţin o poate face Castilia.

Don Alfonso stătea acolo, cu buzele crispate, cu fruntea încruntată. Era mereu aceeaşi obiecţie de care se izbea. Războiul nu era posibil cît timp nu-l împăca pe tinerelul din Aragon.

— Ştiu, mărite rege, reluă cu glas insistent Iehuda, că inima ta tînjeşte după această campanie. Să mă creadă totuşi maiestatea-ta că vărul meu Don Iosef şi cu mine ne gîndim neîntrerupt cum s-ar putea ajunge mai curînd la o pace adevărată între auguştii noştri domnitori.

Indispoziţia regelui se accentuă şi mai mult. Nici un Ibn Esra nu putea înfăptui împăcarea cu Aragonul. Asta evreul o ştia tot atît de bine ca şi dinsul. Îşi rîdea oare de el?

Iehuda observase nemulţumirea regelui. Nu era momentul potrivit să-l roage ca să permită intrarea în ţară a refugiaţilor. Dar îşi avea jurămîntul, în faţa lui se înălţa sumbră Marea Anatemă, termenul era scurt. Şi cine putea şti cînd îl va mai vedea din nou pe rege? Trebuia să vorbească.

Şi vorbi.

Alfonso asculta morocănos. Acum îşi arăta vulpea adevărata ei faţă.

— Nu m-ai asigurat oare, spuse el, că voiai să mă ajuţi să încep în sfîrşit Războiul Sfînt? Şi acum îmi ceri să-i las pe evreii tăi să-mi intre în ţară? Ţi-o spun în faţa ta vicleană: vrei să-mi zădărniceşti războiul. Vrei să mă împiedici să mă înţeleg cu îngîmfatul din Aragon. Mă întăriţi împotriva Aragonului şi domnul văr al tău întăreşte Aragonul împotriva mea. Vă furişaţi şi minţiţi şi înşelaţi, tejghetari şi negustori şi evrei ce sînteţi!

Regele nu vocifera, vorbea încet, ceea ce-i făcea spusele şi mai ameninţătoare.

N-ar fi trebuit să vorbesc, gîndea Iehuda. Dar trebuia să vorbesc. Îmi am jurămîntul meu în cer, nu pot da îndărăt.

— Mă jigneşti pe nedrept, mărite rege, zise el cu îndrăzneală. Mă jigneşti pe mine şi îl jigneşti şi pe vărul meu.

Şi cu şi mai multă cutezanţă, urmă :

— Cunosc pe cineva care ar putea obţine mai mult : soţia ta, regina. E mai deşteaptă ca noi toţi. Du-te la ea. Roag-o să facă astfel ca să-l împace pe augustul Don Pedro.

Regele se plimba în sus şi-n jos.

— Eşti foarte obraznic, domnule *escrivano*, îi aruncă el în faţă ; vocea reţinută îi ascundea cu greu furia.

Între timp Iehuda, tot mai temerar, nemaiavînd nimic de pierdut, continuă :

— Dar chiar şi soţia ta regina, ca să ducă la bun sfîrşit împăcarea, va avea nevoie de luni de zile. Iartă-mi vulgara minte de negustor că nu ştie de ce aceste luni nu le-am folosi ca să-i aducem în ţară pe refugiaţii aceia. Au mîini şi capete şi le putem întrebuinţa. Ţările tale, mărite rege, mai sînt încă lipsite de braţe de muncă din pricina multor războaie. Să-ţi asiguri pe aceşti utili colonişti. Te rog din suflet, mărite rege, nu trece uşor cu buretele peste bunele mele motive. Cumpăneşte-le. Chibzuieşte-le.

Don Alfonso simţea dorinţa să pună capăt acestei neplăcute discuţii. Poate că evreul are dreptate, probabil chiar că are, şi regele era gata să cedeze. Dar apoi se răzgîndi : ceea ce-l face pe evreu să fie atît de neobrăzat este nu greutatea argumentelor lui, ci cu totul altceva.

— Argumentele tale or fi ele bune, zise el stîrnit, dar există şi contraargumente la fel de bune şi tu le cunoşti.

Iehuda se pregătea să răspundă. Numai că Alfonso, impetuos, i-o luă înainte.

— Nu vreau să mai aud nimic despre asta ! răbufni el cu putere.

Dar deodată zări faţa palidă, răscolită a evreului, se

gîndi la fiica acestui bărbat cu care ea semăna la faţă şi :

— Fii pe pace, adăugă el imediat, voi chibzui la toate astea, voi cumpăni nu numai contraargumentele ci şi argumentele tale.

Şi, recompunîndu-şi veselia forţată, încheie :

— Şi nu voi uita nici bunăstarea în care m-ai adus.

Se despărţiră, regele plin de îndurare, evreul plin de prefăcută umilinţă şi de prefăcută siguranţă, ambele pline de neîncredere.

Capitolul al treilea

În tot acest timp Raquel se frămîntase întrebîndu-se ce să însemne faptul că Alfonso o lăsase o săptămînă întreagă, şi chiar mai mult, singură. O încercau tot felul de temeri nebuloase. Bănuia că dumnezeul lui ameninţa să intervină.

Apoi sosi scrisoarea în care el jubila în cele trei limbi ale ţării sale : Pe mîine, pe mîine, pe mîine. Şi acum era aici.

De cum se văzură, zilele despărţirii parcă nici n-ar fi existat. Respiraseră în această nesfîrşită săptămînă, dar nu trăiseră. Acuma trăiau. Pentru ei nu exista viaţă în afara Galianei. Îşi făuriseră o limbă a lor amestecată din latină şi arabă, plină de mici reguli tainice, şi nu aveau nevoie de altă limbă decît de asta ; dar se înţelegeau poate şi mai bine cînd tăceau.

Totuşi, în sufletele lor multe se schimbaseră. Erau mai ştiutori unul de altul. Alfonso surprindea cîteodată în gesturile şi cuvintele Raquelei acel subtil ceva care o lega de poporul ei blestemat de Dumnezeu, şi, plin de o bucurie evlavioasă, uşor perfidă, se gîndea la hotărîrea lui de a stîrpi aceste trăsături ale făpturii ei. Din partea ei, Raquel nu-i ascundea nemulţumirea ce-i pricinuia dragostea lui pentru cîinii aceia mari. Odată se întîmplă ca ea să se dea cu dezgust înapoi în faţa animalelor care săreau gudurîndu-se în jurul ei. Alfonso îi spuse atunci înveselit şi supărat totodată : „Noi, prinţii spanioli, ne iubim animalele. Strămoşii mei, vechii regi goţi, erau siguri că-şi vor re-

întîlni în paradis cîinii de pe pămînt. Altminteri n-ar fi fost paradis. Credeau desigur în înțelepciunea preaiubitului tău Musa, că sufletul animalului urmează același drum cu al omului". Observînd că gluma lui îi displăcuse, se căi furtunos : „Iartă-mă, iubita mea. Nu-ți plac cîinii, ți-e frică de ei, îi trimit de aici". Și cum ea nu se îmbuna, creștea în el dorința de a o împăca. „Nici Belardo al meu nu-ți place, recunoaște-o. Îl expediez și pe el." Numai cu greu se lăsă abătut de la această intenție.

Uneori îl împingea inima să purceadă la convertirea ei la credința adevărată. Dar cînd o simțea respirînd în apropierea lui, își dădea seama că era mai dificil decît își închipuise. Ea nici măcar nu pricepuse încă ce este un cavaler, ce era el însuși. Mai întîi asta, gloria cavalerismului, asta trebuie s-o facă el să simtă.

Trimise după menestrelul acela, Juán Velásquez, să fie adus la Galiana.

Raquel, auzind sunetele chitarei primitive, grosolane a creștinului, se gîndea la harfele, lăutele și flautele delicate ale arabilor, la ale lor Mismár, Șahrúd și Barbút. Dar urechea ei sprintenă, fină, și simțul ei ascuțit, o făceau receptivă pentru tot ce era viu în compozițiile simple ale bardului. Nu înțelegea totdeauna sensul exact al latinei lui vulgare, dar se lăsa cucerită de bucuria eroică și cavalerească a cîntecului.

Cînta însă Juán Velásquez despre faptele și moartea margravului Roland Bretonul : cum în valea de la Ronceval, cu o mînă de desperați, înfruntă un ocean de păgîni, și cum prietenul său Olivier îl sfătuiește să sufle în puternicul său corn Olifant și să cheme înapoi oastea regelui Carol, a marelui împărat. Cum Roland se împotrivește, cum cavalerii săi săvîrșesc fapte de neînchipuită vitejie și cum sînt răpuși unul după altul. Și cum Roland, rănit el însuși, străbate cîmpul bătăliei ca să-și adune paladinii morți și să-i ducă arhiepiscopului Turpin spre o ultimă binecuvîntare. Și cum la urmă Roland, prea tîrziu, suflă în cornul lui vrăjit și munții și văile răsună pînă departe. Și cum e pentru a doua oară rănit, de astă dată grav, și cum trezindu-se dintr-un lung leșin, se pomenește pe un întins cîmp de cadavre că e unicul încă

în viață. Își dă seama că vine moartea și cum din cap îi coboară ea în inimă. Atunci se tîrăște zorind cu toată osteneala sub un molid, se culcă în verdeață cu capul spre miază-zi, spre Spania, în direcția inamicului, și își ridică mănușa dreaptă către Dumnezeu. Iar arhanghelul Gabriel îi ia mănușa din mînă.

Entuziasmată, copilărește uluită, Raquel asculta. Apoi căzu bineînțeles pe gînduri și observă că nu pricepe ceva : de ce adică eroul Roland nu a suflat la timp din corn ; atunci el și cavalerii săi vii și nevătămați l-ar fi putut înfrînge pe dușman. Pe rege îl supără această obiecție ieftină. Dar apoi Raquel îl rugă pe cîntăreț să repete versurile despre moartea lui Roland ; ochii ei iradiau emoția, însuflețirea de care era cuprinsă, și Alfonso era convins că sufletul ei s-a deschis măreției cavalerismului.

Că așa era, se dovedi cînd tîrîse după dînsa darul despre care îi vorbise ea cîndva cu aluzii : o armură arabă.

Era făurită dintr-un oțel minunat, negru-albăstriu și în ciuda multelor ei articulații era ușoară și elegantă, o admirabilă plăsmuire. Ochii limpezi ai lui Alfonso străluceau. Raquel îl ajută să-și pună armura. Fiind însă o treabă pentru bărbați, nu-i plăcu ideea ca ea să-l ajute. Dar nu se încumetă s-o refuze.

Îl echipă așadar printre vorbe glumețe, dar plină de entuziasm. El stătea acolo, negru-albăstriu și măreț, zalele cămășii de fier se modelau zvelt în jurul pieptului puternic, răsuflînd din adînc, ochii priveau luminos printre despicăturile vizierei. Raquel bătea din palme și exclama copilăroasă și încîntată : „O, mult iubitul meu, ești o minune a marilor minuni ale Domnului !“ Și umbla în sus și-n jos, se învîrtea în jurul lui în pași de dans, și fredona tărăgănat versetele arabe : „O, voi, viteji ! Purtați lucioasa spadă, și lancea suplă-o mînuiți. Spre dușman călăriți, puternic, furtunos. Adîncă bucurie-i să vă-nsuflețesc prin cîntec !“

Surîzînd adînc emoționat, el o asculta. Niciodată ea nu-i cîntase versuri războinice. Acum o făcea pentru întîia oară. Acum simțea ea ce este un luptător. Acum putea el să-i vorbească de cel Mare, de cel Sfînt, care s-o lege de el pentru totdeauna.

O întrebă fără ocol dacă nu vrea să asculte împreună cu el liturghia.

Raquel își ridică privirea. Nu-l înțelegea. Poate că era una din glumele lui năstrușnice. Zîmbea nesigură. Zîmbetul ei îl îndîrjea. Dar Alfonso se stăpînî și îi spuse cu o copilărească seriozitate :

— Vezi tu, femeie multiubită, dacă accepți botezul, absolvi nu numai sufletul tău, dar mă eliberezi și pe mine de un greu păcat și putem așadar să rămînem fără vină și fără căință uniți pe veci.

Spusese însă toate astea cu o privire atît de nevinovat smerită încît Raquel fu mișcată.

Dar abia după aceea pătrunse întregul înțeles tenebros al vorbelor sale și se simți jignită usturător. Deci el nu era mulțumit cu tot ce-i dăduse ea, voia să-i răpească, în prostia lui belicoasă, nesățios cum era, și partea ei nemuritoare de moștenire. Nu-i ajunge că ea stîrnise mînia lui Dumnezeu prin aceea că vorbea și mînca și se scălda și dormea cu un necredincios ? Chipul ei plin de viață îi trăda mîhnirea și indignarea.

Alfonso încerca stîngaci s-o convingă. Rezistența îi era liniștită, monosilabică și hotărîtă.

Dar Raquel știa că el e un luptător dîrz, că nu se va lăsa și, oricît de fermă era în credința ei, căută îmbărbătare la ai săi, la tatăl ei și la Musa.

Îi comunică deci lui Iehuda că Alfonso stăruie ca ea să se boteze. Don Iehuda păli ca de moarte.

— Te rog, tată, zise ea calmă, nu mă jigni temîndu-te. M-ai învățat și m-ai făcut să știu că sînt o Ibn Esra și că împărtășesc cele cuprinse în Cartea Sfîntă. Le-am înțeles și mi le-am însușit.

Cu Musa vorbi mai pe șleau. Îi spuse că se teme de lupta îndîrjită care o așteaptă.

Musa îi ținu mîna și îi povesti despre femeile evreice ale profetului Mahomed. La început, profetul a vrut să-i cîștige pe evrei cu binele pentru învățătura lui. Dar cum ei se împotriveau, i-a combătut cu spada și a ucis mulți dintre ei. Într-una din campaniile lui, a venit în tabără la dînsul o fată evreică, Zainab pe nume, al cărei tată și ai cărei frați fuseseră răpuși de către războinicii mu-

sulmani. Zainab îi spuse că recunoaşte nefiinţa altui dumnezeu afară de Allah, îl linguşi pe profet cu vorbe şi gesturi, se prefăcu îndrăgostită de el şi dînsului îi plăcu fata, o primi în patul lui, o aduse apoi în haremul său şi o prefera tuturor celorlalte neveste. Şi Zainab îl întrebă ce mîncare îi place cel mai mult şi Mahomed răspunse : „Partea de la umăr a unui miel tînăr". Atunci ea fripse pentru dînsul şi prietenii lui un miel şi ei se ospătară ; dar umărul mielului îl frecase ea cu o otravă puternică. Unul dintre oaspeţi gustă din el şi muri. Profetul însuşi scuipă friptura de la prima îmbucătură ; totuşi, se îmbolnăvi şi el. Evreica Zainab zise că a vrut să-i dea profetului prilejul de a dovedi că e favoritul lui Allah. Unui asemenea om otrava nu-i poate căşuna nici un rău ; dacă însă n-ar fi fost alesul lui Allah, atunci ar fi meritat să moară. Unii spun că profetul a iertat-o, alţii că a osîndit-o la moarte.

Oraşul Kaibar, locuit aproape numai de evrei, a rezistat lui Mahomed cu deosebită dîrzenie. Cei mai mulţi dintre bărbaţii din Kaibar au căzut în luptă ; celorlalţi, şase sute la număr, după cucerirea oraşului profetul a poruncit să li se taie capul. Printre femeile cucerite era o anume Safia ; bărbatul ei căzuse şi tatăl fusese decapitat. Safia nu împlinise încă şaptesprezece ani şi era atît de frumoasă încît Mahomed o primi în haremul lui, deşi nu mai era fecioară. Profetul o iubea mult, îşi pleca genunchiul în faţa ei ca să se poată urca mai uşor în spatele cămilei, o copleşea de daruri preţioase, şi nu se mai sătură de ea pînă la moartea lui ; dînsa însă îi supravieţui patruzeci şi cinci de ani.

Aşa povesti Musa.

— Deci aceste femei l-au părăsit pe Adonai ? întrebă Raquel.

— Dacă învăţătura lui Mahomed ar fi cîştigat-o pe fata Zainab, răspunse Musa, nu ar fi încercat să-l otrăvească. Iar în ce-o priveşte pe Safia, îşi lăsase averea rudelor ei care rămăseseră evrei.

Mai tîrziu, Raquel îl întrebă :

— Vorbeşti de profet fără veneraţie. De ce rămîi în Islam, unchiule Musa ?

— Cred în cele trei religii, răspunse Musa. Fiecare din ele are partea ei bună și fiecare propovăduiește lucruri pe care rațiunea refuză să le creadă.

Se apropie de pupitrul lui de lucru, mîzgăli cercuri și arabescuri și spuse peste umăr :

— Cît timp sînt convins că religia poporului meu nu e mai rea decît a altora, m-aș scîrbi de mine însumi dacă aș părăsi comunitatea în care m-am născut.

Vorbise liniștit, cu glas uniform, și cuvintele lui se întipăriră adînc în sufletul Raquelei.

Rămas singur, Musa vru să-și continue lucrul la a sa „Istorie a musulmanilor". Dar se gîndea la spusele Raquelei, se mira de cuvintele tari pe care le folosise el, așa că nu-și putea concentra gîndurile asupra lucrării sale.

În loc de asta, se apucă să scrie versuri : „Atît de plin e timpul de arme, cavaleri și fier și vuiet, încît și vorbele-nțeleptului zornăie în loc să murmure ca foșnetul vîntului de seară în creștetul copacilor".

Don Rodrigue nu vorbea cu plăcere despre favoarea de care avusese parte, de extazele lui, de roadele ascetismului său. Prefera să se dea drept cercetător, drept om de știință. Era sincer. Căci, cu toată smerenia lui, era posedat de o gîndire ascuțită, sceptică. Îl ademeneau minunatele jocuri ale inteligenței și îi făcea o deosebită plăcere ca în discuțiile cu sine însuși și cu alții să cumpănească argumentele pro și contra ale unei teze. Dintre teologii secolului său, cel mai drag îi era Abaelard. Învățătura sa precum că din filosofia marilor păgîni pornește un drum mai scurt spre evanghelie decît din Vechiul Testament, nu-i dădea pace și mereu se adîncea din nou în cutezătoarea operă a lui Abaelard : *Sic et Non*, Da și Nu, în care sînt puse față-n față pasaje din Sfînta Scriptură care se contrazic ; e lăsat însă la voia cititorului să se descurce din acele contradicții.

Don Rodrigue era conștient de faptul că-i este premis să se hazardeze pînă la cele mai îndepărtate granițe ale acestui periculos domeniu. Exista doar în sufletul său acea încăpere în care nu pătrundea nici o îndoială a ra-

ţiunii indiscrete; acolo găsea el ocrotire împotriva oricăror tentaţii.

Această calmă, imperturbabilă certitudine în credinţă, îi permitea chiar să meargă ca şi pînă acum la Castillo Ibn Esra şi să se întreţină cu ereticul Musa în dispute prieteneşti.

Din parte-i, Musa ştia că poate dezbate cu canonicul fără rezerve probleme delicate şi nu se sfia să-şi spună părerea despre evenimentele în curs, cum ar fi de exemplu intriga amoroasă a regelui.

— Prietenul nostru Iehuda, spuse el odată, sperase că educaţia Raquelei şi purtările ei decente vor domoli impetuosul spirit soldăţesc al lui Don Alfonso. În loc să fie aşa, ea este vizibil fermecată de maniera lui belicoasă. Mă tem că mai curînd o va converti viaţa de la Galiana pe Raquel la spiritul cavalerismului decît pe rege la solia păcii.

— Poţi cu greu pretinde, răspunse Rodrigue, ca Don Alfonso să aibă în timpul cruciadei o ureche atentă pentru imnurile păcii.

Musa se ghemui tihnit, puţin adus din spate, într-un colţ al încăperii şi medita: „Cruciadele voastre! Nu-mi intră-n cap că-l numiţi pe mîntuitorul vostru prinţ al păcii şi, pe de altă parte, smeriţi şi credincioşi, chemaţi la război în numele lui".

— Nu voi aţi adus pe lume Războiul Sfînt, iubite şi stimate Musa? se interesă cu blîndeţe canonicul. Nu Mahomed a fost acela care a propagat învăţătura despre Gihad, despre războiul sfînt? Bellum Sacrum al nostru nu-i decît o apărare împotriva Gihadului vostru.

— Dar profetul, replică îngîndurat Musa, prescrie războiul sfînt numai aceluia care e sigur de izbîndă.

Îşi dădu seama că obiecţia lui îl indispusese pe oaspetele său şi schimbă cu politeţe vorba.

— Destinul face ocoluri bizare, reluă el, ca să cruţe peninsula noastră de vicisitudinile războiului. Ne-am temut cu toţii că violenta pasiune a regelui şi stăpînului nostru va degenera într-o catastrofă. Cînd colo ne aduce fericire. Căci atîta vreme cît Raquel a noastră îl ţine strîns pe rege, el se va hotărî cu greu să pornească împo-

triva califului. Cît de arbitrară, cît de copilăros jucăușă este acea forță pe care eu o denumesc Kadar iar tu, preacuviosul meu prieten, îi zici Providență !

Canonicul, astfel provocat, îl dojeni pe bîrfitorul moșneag :

— Dacă ocărăști orbește divinitatea socotind-o absurdă și nechibzuită, atunci spune-mi, rogu-te, la ce mai năzuiești către înțelepciune ? La ce mai folosește ea ?

— Prea mult folos, recunoscu bucuros Musa, nu ne aduce ajutîndu-ne să recunoaștem ambiguitatea evenimentelor și contradicția lor lăuntrică. Dar mie recunoașterea îmi încălzește sufletul. Și mărturisește-o, preacuviosul meu prieten, că și pe tine te încîntă.

După astfel de discuții, Don Rodrigue e drept că se dojenea pentru plăcerea ce o resimțea în tovărășia nelegiuitului și își propunea să înceteze vizitele la Castillo Ibn Esra sau să le rărească.

Dar iată că însuși Cerul i-a dat un semn. Și anume : regele, care recunoscuse că singur nu va izbuti niciodată să spargă crusta necredinței de pe inima Raquelei, îl rugă să-i dea o mînă de ajutor ; canonicul nu putu să refuze această dorință pioasă a lui Don Alfonso și se văzu silit să-și continue vizitele la Castillo.

Așa că se aflau iar împreună în rotonda palatului la fel ca înainte, Musa, Raquel, canonicul și chiar tînărul Don Beniamin ; Rodrigue îl adusese cu el pentru ca intenția lui de a o converti pe Raquel să nu bată la ochi.

Nu-i era deloc ușor tînărului Don Beniamin să păstreze față de Raquel simplitatea lui obișnuită. În aceste săptămîni se gîndise neîntrerupt la soarta care-i fusese impusă fiicei lui Don Iehuda, această fericire apăsătoare și primejdioasă. Abia de cînd ea se izolase la Galiana, își dăduse el seama ce însemna ea pentru dînsul, și acum dorința nestăpînită, amestecată cu o amară resemnare, îi colorau și îi adînceau în chip ciudat prietenia.

Se așteptase să găsească o Raquel mult schimbată. Dar ședea acolo tot cea de dinainte. Era dezamăgit și fericit și nu putea acest altminteri tînăr și metodic învățat să-și adune gîndurile. Pe furiș, iar și iar, îi cerceta ex-

presia feței, ascultînd cu jumătate ureche spusele celorlalți și tăcea.

Din partea lui, Don Rodrigue aștepta prilejul să-și înceapă opera de convertire. Nu făcea exces de zel, îi repugna orice stîngăcie, aștepta cuvîntul potrivit de la care să poată porni. Îi sosi momentul cînd Musa abordă din nou tema lui favorită și anume că tuturor popoarelor le este prevăzută de către soartă perioada lor de înflorire și de îmbătrînire.

— Ce-i drept, așa e, încuviință canonicul, dar cît de puține sînt națiunile care vor să recunoască singure că vremea lor a trecut. Iată, de pildă, poporul evreilor, proclamă el. Că chiar și după apariția Mîntuitorului și-a băgat în cap încă un secol sau două că propovăduielile fericirii din Marea lor Carte mai sînt încă valabile și că țara lor va renaște, este în definitiv de înțeles. Dar iată că trăiesc de mai bine de un mileniu în mizerie și tot nu vor să admită că prezicerile lui Isaiia au fost înfăptuite tocmai prin apariția Mîntuitorului. Evreii vor să păcălească timpul și persevorează, împotriva evidenței, în eroarea lor.

Nu se uita nici la Raquel, nici la Beniamin, nu predica, se întreținea doar cu Musa, un filozof cu celălalt. Dar Beniamin observa prea bine încotro țintea canonicul, cît de nevinovat, evlavios și de neîndurător vrea s-o dezguste pe Raquel de iudaismul ei și Beniamin se smulse din reveria lui și deveni deodată elocvent.

— Dar în nici un caz nu vrem să păcălim timpul, preacuvioase părinte, veni el în apărarea credinței Raquelei, mai degrabă știm un lucru : vremea nu e împotriva noastră, ci cu noi. Noi nu interpretăm făgăduielile de izbîndă ale Cărții noastre în chip vulgar, textual. Nu sînt izbînzi ale spadei pe care ni le-au făgăduit profeții noștri și nici nu năzuim spre asemenea izbînzi. Nu punem prea mult preț pe cavaleri, pe mercenari și pe armele de asediu. Succesele lor nu au trăinicie. Partea noastră de moștenire e Cartea Sfîntă. Ne-am îndeletnicit cu ea timp de două mii de ani, ea ne-a ținut laolaltă în restriște și în disperare, ca și în vremurile noastre de strălucire, așa că numai noi știm să o interpretăm just. Ce ne făgăduiește ea, sînt

izbînzi ale spiritului, şi aceste izbînzi nu ni le poate răpi nici o cruciadă şi nici un Gihád.

— Da, făcu ironic şi posomorît Don Rodrigue, *„eritis sicut dii, scientes bonum et malum“* [1]; voi toţi mai credeţi în cuvîntul şarpelui paradisului. Şi fiindcă voi, asta o recunosc, sînteţi înzestraţi cu pricepere înaintea altora, vă credeţi autoştiutori. Dar tocmai această înfumurare vă orbeşte şi vă împiedică să înţelegeţi ceea ce este evident. Mesia a venit de mult, timpul s-a împlinit, binecuvîntările sau înfăptuit. Toată lumea o vede, numai voi nu vreţi s-o vedeţi.

— A venit vremea lui Mesia ? răspunse cu amărăciune Don Beniamin. Eu nu văd nimic din toate acestea. Nu văd că făuriţi din săbiile voastre pluguri, din suliţele voastre coase. Nu văd ca Don Alfonso să plivească semănăturile alături de calif.

— Te avînţi foarte bătăios pentru pace, dragul meu Don Beniamin, încercă Musa să-l liniştească.

Dar Beniamin nu-i dădu ascultare. Înflăcărat de prezenţa Doñei Raquel, izbucni :

— Ce este bietul vostru „pax“, „Treuga Dei“ a voastră, sărăcăcioasa voastră Irené ! *Şalom*, asta este desăvîrşirea, este culmea fericirii, şi tot ce nu-i *şalom*, e rău. Regelui nostru David nu i-a fost dat să clădească templul, fiindcă nu era altceva decît un cuceritor şi un mare rege. Abia Solomon, regele păcii, avea voie să-l clădească, fiindcă sub el fiecare trăia în siguranţă lîngă butucul lui de viţă de vie şi smochinul lui. Un altar asupra căruia se flutură o armă este profanat, nu mai este demn de Dumnezeu.

Violenţa tînărului îl făcu pe canonic să fie şi mai blajin.

— Vorbeşti de fericirea supremă, fiul meu, începu el, şi o numeşti *şalom* şi spui că e partea voastră de moştenire. Dar cunoaştem şi noi fericirea supremă. O denumim altfel, dar oare nu-i totuna ce nume îi dăm ? Voi îi spuneţi *şalom*, noi îi zicem credinţă, îi zicem îndurare.

[1] Veţi fi ca zeii, cunoscînd binele şi răul (lb. lat.).

Şi acum pudicul de Rodrigue trebui să spună pe şleau ceea ce altminteri tăinuia în inima sa, trebui să se confeseze.

— Îndurarea, fiul meu, urmă el, nu este o făgăduinţă a unui viitor îndepărtat, ea e pe lume. Nu sînt atît de elocvent ca tine, nu pot lămuri îndurarea. Ea nu poate fi dobîndită prin încordarea raţiunii sau să fie măcar văzută. E supremul dar al Domnului. Nu putem face altceva decît să ne rugăm pentru ea.

Apoi, cu putere şi din adîncul inimii lui, încheie :

— Ştiu că există îndurarea. Sînt fericit în credinţă. Şi mă rog lui Dumnezeu să acorde îndurare şi altora.

De asemenea discuţii — şi anume care religie e cea mai bună — întregul occident era plin. În jurul acestei controverse, în jurul superiorităţii creştinismului se ducea războiul. Şi patima ardea cu flăcări mari în aceste dispute.

Şi în rotonda liniştită a lui Musa, canonicul şi Don Beniamin dezbătuseră adeseori probleme religioase. Totuşi de astă dată Beniamin îşi înfrînă violenţa ; nu voia ca printr-un atac nestăpînit să-l jignească încă odată pe Rodrigue, stimatul lui dascăl.

Dar era vădit că Doña Raquel nu avea nevoie de întărire în credinţa ei ; la prima lui izbucnire, Beniamin observase bucuros cu cîtă atenţie îl asculta. În aceste discuţii de mai tîrziu, se mărgini aşadar să arate caracterul raţional lăuntric al credinţei care nu pretinde de la adepţii săi nici o jertfire a raţiunii. Cu o adevărată dezinvoltură ştiinţifică cită el pasaje frumoase sau se referi la argumente extrase din lucrări vestite. Dar canonicul îi opunea, la fel de calm, argumente din scrierile lui Augustin sau din ale lui Abaelard. Raquel intervenea rareori şi punea rareori întrebări. Asculta totuşi absorbită de discuţii şi îşi întipărea bine spusele lui Beniamin. Ea şi cu Beniamin erau din nou foarte aproape unul de celălalt.

Beniamin nu tăinuia că o iubeşte. Dar nu lăsa deloc să se observe, se dădea drept prieten. Se simţeau, Raquel şi el, tineri în faţa celor mai în vîrstă, erau buni camarazi.

Musa, pe cînd se afla odată singur cu Rodrigue, îl întrebă de ce oare vrea s-o zdruncine pe Raquel în credința ei ; chiar și acel Abaelard, atît de adorat de Rodrigue, ne învață că trebuie să manifestăm toleranță față de credința străină atîta vreme cît ea nu contrazice poruncile rațiunii și moralității firești.

— Oare nu-ți manifest destulă toleranță, venerabilul meu Musa ? întrebă canonicul. Nici nu-ți pot spune cîtă bucurie aș resimți dacă o *mens regalis*, un spirit atît de regesc ca al tău, ar fi încoronat, prin îndurare. Dar eu nu sînt atît de încrezut să sper că-mi este hărăzit să te iluminez. Nu-mi este dat să procedez cu zel și nu-i în firea mea să plictisesc pe un altul, o știi și tu. Dar cînd mă uit la chipul candid, docil, blajin al Raquelei noastre, simt că am misiunea să lupt pentru sufletul ei. Deoarece știu că e o misiune bună, aș păcătui dacă aș trece-o sub tăcere.

Regele devenise nerăbdător văzînd că străduințele lui și ale lui Rodrigue de a salva sufletul Raquelei rămîneau zadarnice.

Se oprise împreună cu Raquel în fața uneia din inscripțiile ei ebraice. Trecuseră săptămîni de cînd ea îi citise și tălmăcise textele, dar buna lui memorie le reținuse, așa că i le putea repeta aproape cuvînt cu cuvînt : „Îți făuresc drumul din nestemate și casele din cristal. Nici o armă îndreptată împotrivă-ți să nu te vatăme, și oriće limbă, dacă te înfruntă, blestemată să fie". Uimire batjocoritoare era în glasul său, buzele subțiri i se strînseră într-un surîs răutăcios.

— Nu prea înțeleg de ce ai pus aici tocmai acest dicton, zise el. Vrei să orbești cu tot dinadinsul ? Unde sînt drumurile voastre bătute cu nestemate ? Acum sînteți jalnici și neputincioși, de mai bine de o mie de ani trăiți din mila noastră. Cît timp mai vreți să împodobiți lamentabila voastră goliciune cu astfel de făgăduințe înzorzonate, deșarte ? Îmi pare rău că ești atît de îndărătnică.

Era pentru întîia oară că o ataca atît de brutal. Ah, ea ar fi putut să-i răspundă cum se cuvine la o astfel de

vorbărie vicleană şi maliţioasă ; dar nu dorea ceartă. Aşa că răspunse liniştit :

— Marele vostru doctor Abaelardus spune că le stă bine creştinilor să arate toleranţă faţă de orice religie rezonabilă.

— Numai că a voastră nu e rezonabilă, se răsti duşmănos regele, tocmai de asta e vorba !

Pe Raquel o durea că acest om, pe care-l iubea peste măsură, lovea în tot ce avea ea mai bun. Şi în gînd îl auzea pe Beniamin cum îşi apără credinţa cu dovezi ale caracterului ei raţional. Dar dacă elocventul Beniamin nu-l putuse convinge pe blajinul Rodrigue, cum ar putea izbuti ea să-i lămurească brutalului Alfonso tîlcul adevărat al marii învăţături. Îl privea în faţă, îngîndurată, cu ochii ei mari de un albastru cenuşiu. Da, într-adevăr, el credea ceea ce repeta după alţii. Atîţia regi au trimis de o mie de ori o mie de cavaleri şi de mercenari în Ţara Sfîntă şi n-au putut-o cuceri. Şi cum se uita la el, deodată nu-şi mai putu stăpîni rîsul în faţa orbirii oamenilor şi mai ales a celei a lui Alfonso al ei.

Dacă tăcerea şi privirea ei îl întărîtaseră, apoi acest rîs stîrni întreaga lui mînie. Sub fruntea brăzdată, licăreau primejdios ochii lui.

— Nu rîde ! se răsti el poruncitor. Taci ! Nu pîngări Războiul nostru Sfînt, tu, necredincioaso !

Mută, părăsi încăperea.

Timp de două ceasuri Alfonso o căută peste tot, în casă şi în grădină, în vreme ce şi ea îl căuta. Cînd se găsiră, regele surîdea jenat ca un băieţaş ; surîdea şi ea ; se sărutară.

Şi printre sărutări, ea zise :

— „De eşti cumva mînios pe careva, nu te feri din calea lui. Caută-l şi salută-l şi vorbeşte-i cu blîndeţe şi fără grai tăios, cu spini faţă de tot ce te supără la el. Căci în aceasta afli noul izvor al dragostei. Cel mai bun dintre voi va fi acela care vine întîiul şi salută." Aşa scrie în Coran. Am venit amîndoi deodată. Nici unul din noi nu-i cel mai bun.

Iehuda văzuse de luni de zile cum fiul său alunecă tot mai mult în societatea celorlalți. Dar cînd Alazar se botează cu adevărat, fu cuprins de panică la fel ca în fața unui lucru neașteptat.

Abia acum își dădea seama de întreaga măsură a vinovăției sale. Pe Alazar nu-l iubise îndeajuns, nu-l iubise ca pe Raquel. Alazar își petrecuse toată copilăria ca musulman printre musulmani și el însuși, tatăl băiatului, încă înainte de a-l fi făcut să priceapă ce e iudaismul, l-a trimis la Curtea atrăgătoare a regelui creștin. Acum fiul său devenise trădător, și-a vîndut predestinarea pe blidul de linte al cavalerimii, era pierdut și dus, dispărut pentru totdeauna, șters din registrul acelora ce vor învia în ziua Judecății-de-Apoi.

Iehuda îl jeli ca pe un mort. Șapte zile a șezut ghemuit la pămînt, îmbrăcat în haine zdrențuite.

Don Ephraim Bar Abba veni să-l consoleze. Pârnasul se înfioră în fața lui Don Iehuda și a soartei lui nemiloase. Nici o încercare, oricît de teribilă, nu l-ar fi putut lovi mai crunt decît prăbușirea unicului său fiu. Renegații deveniseră dintotdeauna cei mai înverșunați dușmani ai evreilor și acum tînărul fiu al lui Iehuda era un asemenea renegat. Dar datoria poruncea să-l consolezi pe cel îndoliat. Don Ephraim își înfrînsese repulsia și oroarea, venise deci, se aplecă aproape de Don Iehuda și rosti formula : „Slăvit fii tu, Adonai, Dumnezeul nostru, judecător suprem și drept" și apoi trimise zece din cei mai buni enoriași ai Aljamei ca să spună rugăciunile prescrise.

Nu numai mîhnirea pricinuită de fiul său îl apăsa pe Iehuda, ci și acel temerar jurămînt că va deschide refugiaților franci granițele Castiliei. Termenul ce și-l fixase sub pedeapsa marii anateme, expira. Și el nu mai ajungea la rege. Acum, că-i furase ambii copii, mai întîi fata și apoi și fiul, Alfonso îi va evita și mai îndîrjit prezența.

Sosiră și zilele Anului Nou, întunecoasele zile sărbătorești de Roș Hașana, destinate verificării conștiinței.

Raquel petrecu sărbătoarea la tatăl ei. Iehuda nu pomeni de renegarea lui Alazar ; dar ea vedea cît de adîncă îi era suferința. Pe ea botezul fratelui mai mult o întă-

rise în voința sfîntă de a păstra credința în Dumnezeu.

Seara, Iehuda chemă la el acasă un inițiat ca să sufle în cornul de berbec, în șofar, al cărui sunet, evocator al acestei sărbători a ispășirii păcatelor, e de datoria fiecărui evreu să-l audă. Căci aceasta este ziua în care Dumnezeu se gîndește la toate creaturile lui, judecă și hotărăște soarta oamenilor. Sunetul strident, tăios al cornului o umplu pe Raquel de un fior pios și, în veneрația ei pentru basme, vedea ca aievea cum numele celor drepți erau înscrise de o mînă nevăzută în Cartea Vieții și a Prosperității, iar numele celor răi erau șterse. Dar sentința pentru cei ce n-au fost nici buni, nici răi, așadar pentru cei mai mulți rămînea în suspensie pînă la sărbătoarea împăcării, ca să mai aibă un răgaz de zece zile, în care timp să se pocăiască.

După amiază Iehuda și Raquel se duseră, așa cum cerea datina, la o apă curgătoare. Ieșiră afară din oraș, la malul lui Tajo. Aruncară fărîmițe de pîine în apă, își aruncară păcatele în apă ca să fie duse în mare și rostiră versetele profetului : „Unde mai e un Dumnezeu cum ești Tu, care iartă păcatele și absolvă de necredință, care nu stăruie veșnic în mînia sa, căci îi place să fie milostiv. Se milostivește de noi, șterge vina noastră, ne scufundă păcatele în adîncul mării".

Se lăsă seara cînd sosiră din nou acasă. Servitorul aduse un opaiț. Iehuda însă îi făcu semn să-l ia de acolo, astfel că Raquel nu deslușea bine chipul tatălui cînd acesta începu să vorbească.

— Lespezile mormintelor vechilor Ibn Esra, zise el, dovedesc că sîntem din neamul regelui David. Și acum fiul meu, fratele tău Alazar, și-a trădat partea de moștenire regească și a irosit-o. Tatăl tău nu e fără vină de această grozăvie. E o vină gravă, o regret și chiar dacă mila Domnului e ca marea de adîncă, eu tot nu mă simt izbăvit.

Era însă pentru întîia dată că tatăl îi vorbea despre vină, căință și izbăvire și pe Raquel o sugruma mila. Dar Iehuda urmă, arătîndu-i că și-a impus o penitență, o penitență deloc ușoară, și îi vorbi de planul lui de a aduce în Castilia pe evreii franci.

Raquel ascultă cu atenție, dar nu răspunse și nici nu întrebă nimic. Așa că Iehuda, nu fără efort, continuă să vorbească.

— Am expus acest plan Regelui, Stăpînului Nostru, zise el, și n-a spus nici da, nici nu. Iar eu am făcut un jurămînt și timpul mă presează.

De cînd trăia ea la Galiana, era pentru prima oară că Iehuda vorbea de Alfonso și pe Raquel o izbi ca o lovitură că îl numise Regele și Stăpînul Nostru. Tot ce spunea tatăl ei, o pătrundea ca o apă de gheață, înfricoșînd-o, răscolind-o. Simțea solicitarea, se apăra împotriva ei. Nu era drept din partea lui s-o împovăreze pe dînsa cu ceea ce luase asupră-și.

Iehuda încetă să mai vorbească, nu mai stărui. Porunci să se aducă lumină și tot ce era neobișnuit, stînjenitor dispăru. Zărea fața Raquelei în raza blîndă a luminării și a lămpilor cu ulei. Vorbi și, pentru întîia dată în ziua aceea, zîmbi :

— Ești cu adevărat o principesă din casa lui David, copila mea.

Înainte de a se întoarce dimineața la Galiana, Raquel îi spuse tatălui ei :

— Voi vorbi cu Regele Stăpînul Nostru despre evreii franci.

Cînd Raquel îi declarase regelui că-și va petrece sărbătoarea de Anul Nou la Castillo Ibn Esra, Alfonso nu-și dădu supărarea pe față. Rămase în aceste zile la Galiana. I se părea insuportabil să fie la Toledo și Raquel să se afle atît de aproape și totuși nemărginit de departe. Era pornit împotriva Raquelei, a lui Iehuda, a dumnezeului lui Iehuda și a sărbătorilor sale.

Erau minunate zile de toamnă luminoasă, dar lui nu-i făceau nici o plăcere. Vîna, dar n-avea nici o bucurie de vînătoare și nici de cîinii lui. În fața lui stătea întunecat și măreț conturul orașului său Toledo, însă priveliștea nu-i făcea nici o plăcere. Nu se bucura de fluviul Tajo și nici de pălăvrăgeala supusului său Belardo. Se gîndea la cele ce-i povestise Raquel despre sărbătoarea de Anul Nou și cum se rugase ea dumnezeului ei și scîncise ca,

să-i ierte crima de a fi împărțit cu regele ei voluptatea și dragostea.

Raquel se înapoie și lui i se luă o greutate de pe inimă. Numai că, deși părea și ea fericită de revedere, Alfonso trebui să observe că cea care se întorsese la el era o altă Raquel ; pe chipul ei se putea citi acum o mulțumire ciudată, meditativă. Regele nu se putu reține să n-o întrebe ușor ironic dacă, așa cum intenționase, își încheiase socoteala cu dumnezeul ei. Ea părea să nu-i ia zeflemeaua în nume de rău, poate că nici n-o observase ; îl privea doar tăcută, adîncită în ea însăși. Tăcerea ei îl întărîta mai mult decît orice replică. El n-avea voie să se spovedească, nici un preot n-ar fi putut să-i dea abluțiunea ; ea însă se împăcase cu dumnezeul ei. Se frămînta ce i-ar putea spune mai răutăcios, mai jignitor.

Cînd, pe neașteptate, ea începu să vorbească.

— Da, zise ea cu o ciudat de gravă ușurință, acum au început zilele măreție în care cel ce a păcătuit, cel ce se pocăiește cu adevărat, poate fi salvat. Căci în ziua pomenirii păcatelor, în ziua Anului Nou, Dumnezeu e drept că înseamnă în catastif sentința, dar abia după zece zile, de Ziua Împăcării, aplică sigiliul, așa că rugăciunea și operele bune și reculegerea sinceră ar avea puterea să revoce sentința. Și, cu hotărîre bruscă, continuă : Numai să vrei tu, Alfonso al meu, și ai putea să mă ajuți să aflu har deplin în ochii Domnului. Cunoști restriștea prin care trece poporul meu din Francia. Nu vrei să deschizi acestor frați ai mei granițele țării tale ?

Îl năpădi un val de furie. Așadar asta-i ispășirea ce i-au impus preoții ei ! Să obțină de la el ca în toiul Războiului Sfînt să-și inunde țara cu necredincioși, să-l dezbine deci cu dumnezeul și cu poporul său : în schimb Adonai îi acorda ei împăcarea. Era o conjurație între ea, tatăl și preoții ei. Era cel mai dezgustător, mai murdar tîrg de care putea fi el bănuit. Să fie tras pe sfoară ca ultimul dintre proști, să plătească el cu sufletul pentru dragostea și pentru trupul ei. Dar n-o să cadă el în cursa întinsă de acești înșelători, nu se va lăsa păcălit, nu se va lăsa șantajat, nu !

Cu un efort crîncen, își stăpîni cuvintele sălbatice, grosolane ce-i veneau pe buze. În locul lor, cu o expresie

dură, crispată, şi cu o voce tăioasă şi poruncitoare, de parcă s-ar fi adresat unei adunări de granzi rebeli, îl aruncă în faţă cuvinte latineşti solemne :

— Nu doresc să discut la Galiana afaceri de stat. Nu doresc să dezbat cu tine afaceri de stat.

Îi întoarse brusc spatele şi ieşi.

Cînd vru noaptea să meargă la ea, Raquel îi spuse că datina impune femeilor evreice ca în perioada de pocăinţă să doarmă singure. De astă dată mînia sa dărîmă toate zăgazurile. Ce, să ţină el seama de superstiţiile ei neroade ? Sau e vreun şiretlic nou şi rafinat ca să-i stoarcă edictul pentru evrei ? De asta îl refuză ea oare ? Cu privirea sălbăticită, cu glas ameninţător de potolit, rosti răspicat :

— Aşadar îmi pui condiţii ? Să-i las pe milogii tăi de evrei în ţară şi atunci mă laşi să viu la tine azi-noapte, cum ? Asta nu permit. Eu sînt stăpîn aici în casă şi aici, în regatul meu.

Raquel îl privea cu ochii ei măriţi şi cenuşii, cu ochii ei încărcaţi de reproşuri, îngrozită şi totuşi netemătoare. Asta îl scoase cu totul din sărite. Se năpusti asupra ei, o trînti pe pat, o apucă brutal cu mîini nemiloase, cum apuci un duşman. Ea se apăra gîfîind. O birui, o ţinu pe pat o dată şi încă o dată, răsuflînd şi el din greu, îi sfîşie îmbrăcămintea şi o posedă înăbuşit, crud, violent, fără plăcere.

Încă în noaptea aceea Raquel părăsi Galiana şi se duse la Castillo Ibn Esra.

Alfonso auzi cum părăsea ea casa, însoţită de doica Sa'ad. Drumul peste stîncile din Toledo era scurt, dar noaptea nu ferit de primejdii. Regele şovăi un răstimp, apoi trimise după ele un om înarmat, să le conducă. Acesta nu le ajunse din urmă. „N-are decît să facă aşa cum vrea, gîndi el cu pică. Ea a provocat totul. E bine că s-a întîmplat aşa. Cerul a hotărît astfel. Acum nimic nu mă mai reţine. Acum pornesc împotriva musulmanilor. Numai ea e de vină că am luat atîta vreme asupră-mi ruşinea. Fantele din Aragon şi-a greşit socotelile. Nu va fi aşa cum crede el, că eu stau şi trîndăvesc în timp ce el se luptă cu musulmanii."

Cînd se făcu dimineață, se hotărî să fie mărinimos și să mai zăbovească o zi la Galiana. Poate că ea se va întoarce. Voia, cu toată îndreptățita lui supărare, să se despartă prietenește de dînsa. O perioadă ce-i adusese multe lucruri frumoase, nu se cade să ia sfîrșit atît de prost și de urît.

Rătăcea prin casă și prin parc, plin de o voioșie cam forțată. Dalila a vrut să-l dea pe mîna filistinilor, dar el nu era un neghiob ca Samson, el n-a lăsat să i se răpească puterea. Frumoasa viață de aici s-a dovedit a fi un *espejismo*, o himeră, o fata morgana a pustiului, dar un vînt proaspăt a împrăștiat-o și în jurul lui domnea acum realitatea sănătoasă.

Se opri în fața mezuzei pe care ea a pus să fie fixată la ușă. Era un tub lucios, de metal, prin a cărui deschizătură de sticlă se zărea amenințător cuvîntul *șaddai*. Simțea îndemnul să smulgă de acolo obiectul acela păgîn, dar se temea că ar atrage asupra sa mînia dumnezeului ei, așa că se mulțumi să spargă sticla cu pumnul. Cioburile îi răniră mîna, sîngele curgea din abundență, și-l șterse, dar mîna tot mai sîngera, se uita la ea rîzînd feroce. Cei ce crezuseră că se va perverti, se vor mira. Acum va lupta. Va lovi cu buna lui spadă Fulmen Dei. Își va alunga din suflet toate gîndurile neroade, și într-o luptă bărbătească, pioasă, binecuvîntată de Domnul, își va birui toate păcatele, îndoielile, toate acele greoaie, moleșitoare, păgîne năluciri ce stăruiau în sîngele lui.

Lui Belardo îi spuse cu prefăcută voioșie :

— Poate că n-o să mai dureze multă vreme, bravul meu, și cele mai frumoase speranțe ale tale se vor împlini. Caută pieptarul de piele al bunicului tău și coiful lui de piele. O să-ți dau prilejul să le aerisești.

Grădinarul Belardo păru mai degrabă consternat decît bucuros.

— Slujesc pe maiestatea-ta cu tot ce am, răspunse el, chiar și cu pieptarul de piele al bunicului meu. Dar cineva trebuie să rămînă aici și să muncească mai departe cu sapa. Vrei oare să lași ca grădina ta, o, rege și stăpîn al meu, să ajungă o paragină ?

Șovăiala grădinarului îi dădu lui Alfonso de gîndit.

— Doar nu pornesc chiar mîine ! replică el cu o privire rea.

Şi, pe neaşteptate — se aflau în apropierea cisternelor, a maşinii cronometrice, construită de Rabbi Hanan, acum distrusă — porunci :

— Deocamdată astupă-mi asta cu pămînt. Altminteri mai cade noaptea careva înăuntru.

Deoarece Raquel nu se întorsese nici în ziua următoare, Alfonso porni călare spre Toledo. Se părea că la palat se şi aflase că s-a certat cu Raquel, pe feţele tuturor se putea citi destinderea.

Alfonso se cufundă în treburi.

Era întocmai cum prezisese evreul : o mare prosperitate domnea în ţară, tezaurul Castiliei era plin. Poate că, bineînţeles, avusese el dreptate afirmînd că banul nu e suficient ca să duci război împotriva califului. Dar se înşela evreul cînd credea că îl mai poate reţine multă vreme cu asemenea obiecţii de la sfînta lui datorie. Evreii s-au îmbuibat destul cu untura ţării ; ajunge să le ia din nou banii, cum a făcut vărul său Philippe Auguste din Francia, şi avea fondurile necesare războiului împotriva califului.

— Nu mai pot suporta, îi spuse el lui Manrique, să fiu aici *eques ad fornacem*, cavalerul cloşcar, în timp ce întreaga creştinătate se află pe picior de război. Am socotit şi chibzuit : mă pot încumeta.

— *Escrivano* al tău, răspunse Manrique, care e un bun calculator, socoteşte altfel.

— Evreul nostru, replică trufaş Alfonso, a omis din calculele lui un capitol : onoarea. Ce este onoarea, despre asta pricepe el tot atît de puţin cît ştiu eu despre talmudul lui.

Manrique se simţi cuprins de îngrijorare.

— În definitiv l-ai pus să-ţi păzească economia, răspunse el, aşa că e de datoria lui să ţi-o apere. Nu te lăsa derutat de zelul lui Don Martin, Don Alfonso, îl rugă el. Ispita campaniei e mare şi e o ispită cucernică. Dar dacă nu avem destui bani ca să putem rezista doi ani, ţara se poate distruge într-o asemenea campanie.

În sinea lui, Alfonso nu avea încredere în aprecierile lui Ibn Esra. Acesta căuta motive să împiedice Războiul Sfînt fiindcă numai în timp de pace poate el să-i aducă în țară pe evreii lui din Francia. Dar ca să conceapă un plan atît de impertinent, a căpătat curaj numai datorită nelegiuitei lui pasiuni și de aceea Alfonso se rușina să-i vorbească bătrînului său prieten Manrique de bănuiala lui. În loc s-o facă, izbucni :

— Cobiți și tot cobiți, dar cel pe care îl va trage de barbă creștinătatea sînt eu !

— Tratează cu Aragonul, Don Alfonso, îl sfătui sec și contrariat Manrique. Explică-te cu Don Pedro. Încheie cu el o alianță sinceră.

Înciudat, regele își concedie prietenul și sfetnicul. Mereu îl ținea încătușat vechiul lanț. Firește că Manrique avea dreptate, firește că războiul era posibil numai după o sinceră explicație cu Aragonul. Trebuia stabilită o înțelegere precisă, să se încheie o alianță. Dar numai *un* om o putea duce la capăt, Leonor.

Va pleca la Burgos.

De cînd nu se mai văzuse cu Leonor ? De o veșnicie. Regina îi adresa scrisori scurte, politicoase, el, la intervale lungi, îi răspunsese scurt și politicos. Își putea foarte bine imagina cum va fi cînd se vor revedea. El se va preface voios, ea îl va întîmpina cu un surîs prietenos, puțin cam forțat. Nu va fi o revedere înbucurătoare.

Se va strădui să-i explice Leonorei cele întîmplate. Dar unde-s cuvintele care să lămurească pe celălalt cît de delicios și de groaznic este cînd un val atît de gigantic se abate asupra cuiva și îl smulge în adînc și îl aduce la suprafață și apoi iar îl scufundă ?

Atunci, față de Rodrigue, se declarase, mîndru și îndărătnic, de partea Raquelei și a pasiunii lui, iar preotul, cu toată smerenia lui, îl înțelesese. Dar Leonor nu-l va putea înțelege, ea, calma, prietenoasa, marea doamnă. În fața ei se va bîlbîi, și tot ce va spune va suna lamentabil, ca încercarea unui copil prost de a se justifica. Va fi cea mai penibilă înjosire din viața lui.

Nu există nimeni pe lume în fața căruia un rege să se umilească atît. Nu există nimic pe lume care să merite o asemenea înjosire.

Ba da. Ceva există. Ceva minunat care să merite orice înjosire şi pe deasupra chiar şi veşnica osîndă.

Şi, dintr-o dată, revăzu totul, ca aievea : La Galiana şi toată strălucirea ei necreştinească. Simţea ca aievea cum Raquel se alipeşte de el, îi simţi epiderma, moale, nesfîşit de dulce, îi simţi sîngele, inima-i zvîcnindă. Degetele lui îi alunecau prin păr, îl răscoleau, pînă ce ea îi spunea printre zîmbete : „Nu, Alfonso, mă doare, Alfonso". Cine pe lume mai poate spune atît de ciudat „Alfonso" ca dînsa, să-i surîdă şi să-i pătrundă în sînge ? Îi vedea ochii de culoarea porumbelului, îi vedea estompîndu-se, îi vedea pleoapele aplecîndu-se încet, grele, şi iar ridicîndu-se.

Îi veniră în minte versete arabe pe care i le dăduse ea odată să le citească : „Aud adeseori săgeţi zbîrnîind în jurul capului meu şi nu tresar ; dar cînd îi aud rochia foşnind, tremur din tot trupul. Aud adeseori goarnele duşmanului apropiindu-se, şi inima şi porii îmi rămîn reci ; dar cînd îi aud glasul, fiori fierbinţi mă trec." Versurile îl supăraseră ; un cavaler nu are voie să se piardă atît de servil. Dar erau adevărate, dulcile, slugarnicele versuri, adevărate ca evanghelia. Îl treceau fiori fierbinţi chiar şi numai închipuindu-şi-o pe Raquel. Cum de s-a putut gîndi măcar să renunţe la ea, la această Raquel, la Raquel a lui, minunatul, nelegiuitul sens al vieţii lui ?

Trebuia s-o recapete pe Raquel, trebuia s-o îmbuneze.

Pentru asta exista o *singură* cale. Răsuflă din adînc. Dar nu exista decît această cale.

Trimise după Iehuda.

Don Iehuda, acest bărbat curajos, fu cuprins de spaimă cînd, în toiul nopţii, veni la el o Raquel speriată. Îi spuse :

— M-a batjocorit cum niciodată n-a fost batjocorită o femeie !

Iehuda simţi îndemnul să afle amănunte. Dar renunţă, îl trezi pe Musa, îl rugă să-i prepare un calmant puternic şi zise :

— Odihneşte-te, copila mea, şi dormi liniştită.

Rămas singur, cumpănea febril ce s-a putut petrece. De bună seamă că-l rugase pe rege să-i primească pe evreii franci. Iehuda ştia din experienţă cît de perfid şi

de brutal se pricepea acest bărbat să umilească oamenii cînd își ieșea din fire. Și iată că Raquel nu a putut-o suporta, fugise de la rege, și omul acesta era răzbunător, își va revărsa dușmănia asupra lui și a întregii evreimi. Jertfa Raquelei și a lui proprie fuseseră deci zadarnice.

Încercă să-și impună calmul, dar nu putu dormi. Nu trebuia ca totul să fie pierdut, trebuia să existe ceva de care să-și lege speranța. Acest rege creștin, oricît vorbea el mereu despre onoare, nu cunoștea nici un fel de demnitate. De două ori, după ce-l ocărîse și-l scuipase pe el, pe Iehuda, recunoscuse că are nevoie de el și s-a apropiat din nou de el. O iubea pe Raquel, nu putea trăi fără ea, se va apropia din nou de ea, o va implora, se va milogi ca ea să se reîntoarcă.

Era în dimineața zilei de cinci Tișri. În mai puțin de trei săptămîni se împlinea termenul jurămîntului. Iehuda, în această primă noapte nedormită, știa că va mai avea multe asemenea nopți, că va mai cădea deseori pradă disperării și că se va agăța iar de speranțe și de felurite combinații.

Așa stăteau lucrurile cu Iehuda Ibn Esra.

Dar cum stau cu tine, Raquel ? Palidă, zgîrcită la vorbă, umbli de colo-colo, așteptînd zadarnic o solie. Simți privirile îngrijorate, duioase ale tatălui tău, dar ele nu-ți dau căldură și nici mîngîiere. Auzi sporovăiala timidă a doicii — ah, darul ei, „Mîna Fătimei" era fără putere — și vorbăria ei trece pe lîngă tine fără s-o asculți. Rechemi fața, statura și înfățișarea bărbatului, așa cum era el în ceasurile bune, cînd sufletele și trupurile se contopeau. Dar imaginea e alungată de cealaltă, aceea a chipului haotic, hulpav, brutal. Așa oare arată tagma cavalerilor care îl entuziasmează pe el ? Și totuși ți-e dor de el și știi că ajunge ca să te cheme, și dai fuga înapoi la el.

Zilele treceau. Don Alfonso se afla la Toledo, dar nu trimise după Raquel și nici după Iehuda. Numai Don Manrique venea în problemele treburilor statului.

Ziua cea mai sfîntă a evreilor, ziua împăcării, Iom Kipur, sosise. Iehuda, omul straniu, cu aspecte multiple, era în acea zi un alt Iehuda. Lepădă orice orgoliu meschin, își mărturisi că „misiunea" lui nu era decît o travestire a lăcomiei lui de putere, era în realitate un om

chinuit, un mizerabil, un biet nimic în fața lui Dumnezeu și, dacă înainte fusese mai trufaș decît alții, acum era mai umil. Se bătea cu pumnul în piept și se ruga cu o rușine fierbinte : „Am păcătuit cu capul meu pe care-l ridicam neobrăzat și mîndru. Am păcătuit cu ochii mei care priveau insolent și arogant. Am păcătuit cu inima mea, care se umfla de înfumurare. Recunosc, mărturisesc, mă căiesc. Iartă-mă, Dumnezeul meu, și acordă-mi ispășire".

Era acum gata să suporte nu numai cu mîntea dar și cu întreaga sa ființă orice ar fi să fie.

Cînd după două zile regele îl chemă la dînsul, nu spera și nu se temea de nimic. „Fie binevenit binele sau răul", își spunea el pe drum spre palat, și așa și gîndea.

Alfonso era arogant și totodată jenat. Vorbi lung și detaliat despre treburi mărunte, despre dificultățile ce i le cam făceau baronii de Arenas și că nu are de gînd să mai aștepte multă vreme. Cel mult să le fixeze Iehuda un termen mult mai scurt decît cel propus de el și dacă domnii nu plătesc nici atunci, el, Alfonso, va cuceri cu forța satul în litigiu. Iehuda se înclină și zise :

— Voi face cum poruncește maiestatea-ta.

Alfonso se întinse pe divanul său, își încrucișă mîinile sub ceafă și întrebă :

— Și cum stăm cu războiul meu ? Tot n-ai strîns încă destui bani ?

— Înțelege-te cu Aragonul, stăpîne, răspunse lucid Iehuda, și apoi poți porni la luptă.

— Mereu aceeași poveste, mîrîi Alfonso.

Se ridică în picioare și, fără tranziție, întrebă :

— Și cum stăm cu evreii pe care vrei să mi-i așezi în țară ? Încearcă să fii sincer și nu vorbi ca un frate al lor, ci ca un sfetnic al meu. Oare nu-mi vor reproșa toți supușii mei : în toiul Războiului Sfînt acest rege lasă să intre în țară mii de cerșetori evrei ?

Într-o clipă resemnarea sumbră, pasivă a lui Iehuda făcu loc unei bucurii sălbatice.

— Nimeni nu va spune așa ceva, stăpîne și rege al meu, răspunse el, din nou vechiul Iehuda, respectuos, sigur de sine, plin de exuberanță lăuntrică. Nu aș fi cutezat să te rog să permiți intrarea în țară a unor cerșe-

tori. Aș vrea mai degrabă să-ți propun umil să se ceară fiecărui refugiat la trecerea graniței o adeverință că posedă o anumită avere, să spunem de nu mai puțin de patru *maravedi* de aur. Noii colonișți nu vor fi cerșetori, ci oameni așezați, pricepuți în meșteșuguri și negoț și contribuabili de biruri grase.

Alfonso, ferm decis să se lase convins, întrebă :

— Crezi că putem face granzilor mei și poporului meu plauzibil acest lucru ?

— Granzilor tăi poate că nu, răspunse Iehuda, dar poporului tău fără nici o îndoială. Castilienii tăi vor observa acest aflux prin aceea că vor trăi mai confortabil.

— Exagerezi, rîse regele, așa cum sînt obișnuit cu tine. Apoi, mereu ca în treacăt, porunci : Bine. Pune deci să se elaboreze edictul.

Iehuda se înclină adînc și atinse pămîntul cu mîna. Înainte încă de a se fi ridicat, regele urmă :

— Îmi trimiteți documentele la Galiana. Mă întorc astăzi acolo. Și spune-i, rogu-te, ficei tale : dacă vrea să asiste la semnare, îmi va face o mare bucurie.

La cinci zile înainte de expirarea termenului ce și-l fixase, Don Iehuda îl informă pe pârnasul Ephraim că Regele Stăpînul Nostru a aprobat colonizarea a șase mii de evrei franci.

— Pot acum, urmă el glumeț și cu mîndrie modestă, să te scutesc de a mai arunca asupră-mi anatema. De cei douăsprezece mii de *maravedi* pentru evreii noștri franci, bineînțeles, nu te pot dispensa. Rămîne meritul tău, adăugă el mărinimos, că ei vor intra în țară. Fără promisiunea ajutorului tău, n-aș fi izbutit.

Don Ephraim rosti cu buze livide formula de binecuvîntare obișnuită la aflarea unei vești fericite : „Slăvit fii tu, Adonai Dumnezeul Nostru, care ești atît de bun și ne dăruiești binele". Dar acum izbucni și întregul triumf al lui Iehuda : „*Naphtule elohim niphtali*, izbînda Domnului am izbîndit-o eu", jubilă el.

Umbla de colo-colo, cu fața radioasă, cu pașii sprinteni, de parcă n-ar fi simțit pămîntul sub picioare. Era oare același om care doar cu două săptămîni înainte era

măcinat de conștiința nimicniciei lui ? Orgoliul îi crescuse pînă la cer. Pieptul îi era plin de rîsete cînd se gîndea la ceilalți, la proștii ce voiau să-și ducă Războiul Sfînt pentru țara care nu le va aparține niciodată. Adevăratul război sfînt, războiul lui Dumnezeu, îl purta el, Iehuda. În timp ce ei lovesc și pustiesc, el coloniza șase mii de oameni salvați în domnia păcii. Îi și vedea cum munceau, cu minți istețe și mîini harnice, cum întemeiau ateliere, cultivau vița de vie, produceau lucruri utile și făceau schimb cu produsele altora.

Cu prietenul său Musa își sărbători triumful. Împreună cu el, care știa să prețuiască trufandalele și vinurile bune, oferi o masă dununică, un ospăț sărbătoresc în felul fraților Dunun, cei mai vestiți epicurieni ai lumii musulmane. În fața lui Musa se putea bucura din plin de fericirea lui. Nu era el un favorit al lui Dumnezeu ? Dacă Dumnezeu îi hărăzea din cînd în cînd cîte un nenoroc, era numai ca să-i priască cu atît mai bine norocul.

— Știu, prietene drag, răspunse cu ironie afectuoasă Musa, că ești urmașul regelui David și că Dumnezeu te poartă în palmă dincolo de toate primejdiile. Și de aceea nu ai totdeauna nevoie să te consulți cu buna ta rațiune, ci să „faci" și să acționezi orbește după placul inimii tale impetuoase, exact ca acei cavaleri pe care îi disprețuiești atît de prăpăstios. Rațiunea ta îi intuiește, dar în treburile tale te conduci după principiul lor': Numai să nu stai liniștit, să faci mereu ceva — și mai bine ceva greșit decît nimic.

Băură din delicioasele vinuri și Iehuda îl tachina la rîndul său pe Musa al lui :

— Da, înțeleptul trebuie să fie calm în orice împrejurare a vieții și preferă să se lase omorît decît să lovească el. Tu te-ai ținut de asta, pot s-o adeveresc. Și dacă n-aș fi intervenit eu, ai fi fost pînă acum ucis de două sau chiar trei ori și n-ai fi putut acum bea acest vin de pe malul Rhonului.

Și băură.

— Sînt bucuros, zise Musa, că cel puțin pentru astă seară i-ai interzis lui Ibn Omar al tău să-ți ceară conceptul urgent al vreunui acord de stat sau ordinul de

plecare a unei flote comerciale. Păcat că orele în care mă pot bucura în voie de prietenia ta sînt atît de rare. Proslăveşti mereu pacea, dar ţie însuţi ţi-o îngădui prea puţin.

— De mi-aş îngădui-o mai mult, răspunse Iehuda, i-aş lipsi pe ceilalţi de ea.

Musa, cu ochii liniştiţi, zîmbitori, atenţi, îşi privea prietenul.

— Alergi repede, Iehuda al meu, spuse el, şi alergi mereu. Mă tem că vei fugi de propriu-ţi suflet şi că el nu te va putea ajunge din urmă. Cu alergătura ta ai fi ajuns adeseori la ţintă, dar nu uita că uneori ţi s-a tăiat răsuflarea.

Iar mai tîrziu reluă :

— Numai puţini o înţeleg : noi nu trăim, sîntem trăiţi. Am aflat de multă vreme că eu nu sînt mîna care aruncă zarul, ci însuşi zarul. Tare mă tem că tu n-o să înţelegi asta niciodată. Dar tocmai de aceea te iubesc şi îţi sînt prieten.

Rămaseră multă vreme împreună, se ospătară, pălăvrăgiră, băură. Apoi se desfătară cu dansatoarele pe care Iehuda le chemase.

În săptămînile următoare ori de cîte ori se gîndea la spusele lui Musa al său, Don Iehuda surîdea cu binevoitoare superioritate. Totul se îmbina aşa cum voia el. Două uriaşe transporturi de mărfuri, pe care le dirijase norocos din orientul depărtat, înfruntaseră primejdiile mării şi ale războiului şi acostaseră în portul adăpostit. Un acord complicat fusese semnat cu autorităţile sultanului Saladin în toiul Războiului Sfînt, în avantajul lui Iehuda şi al ţării Castilia. Cu sinceră mirare vedea Iehuda cum realitatea din Toledo adeverea visul lui de atunci, de lîngă fîntîna dărăpănată. Mîndria îl învăluia ca un nor estompat.

Porunci să i se schiţeze o stemă şi să fie supusă regelui spre aprobare. Era o menoră cu şapte braţe pentru luminări, ca aceea din templul lui Iahve, şi de jur împrejur cu o inscripţie în ebraică pomenindu-i numele şi funcţia. Îşi comandă un sigiliu cu stema lui şi purta acest

sigiliu la piept, așa cum fusese datina la strămoșii lui, la bărbații de care povestea Marea Carte.

Zeciuiala lui Saladin, pe care o plătea Aljama, era deosebit de mare și la fel era și comisionul pe care Iehuda îl căpăta din ea. Nu voia să păstreze acești bani. Evreii din Paris, la izgonirea lor, salvaseră o Tora care trecea drept cel mai vechi manuscris existent al celor Cinci Cărți ale lui Moise, acel Sefer Hillali. Iehuda cumpără cartea cu trei mii de *maravedi;* nimeni pînă la el nu mai donase refugiaților, într-o formă atît de aleasă, o sumă atît de mare.

Stătea cu Musa în fața prețiosului, fragilului sul de pergament care transmisese din generație în generație cuvîntul lui Dumnezeu și nobila, măreața scriptură a poporului evreu. Se uitau cu priviri lacome și pline de veneraţie la minunata carte și o pipăiau cu mîini grijulii.

Iehuda se gîndise să dăruiască sulul de pergament comunității evreiești din Toledo. Dar dintotdeauna îl supăra că sinagogile orașului erau atît de puțin arătoase. Va clădi cadrul potrivit în jurul acestei minunate cărți, un templu demn de acest prețios manuscris, demn de poporul lui Israel și de străvechea Aljama din Toledo și chiar de el însuși, Iehuda Ibn Esra.

Musa îi dădu de gîndit :

— Oare nu vei spori mînia arhiepiscopului și a baronilor ?

Iehuda nu avu pentru această obiecție decît un zîmbet de dispreț.

— Voi clădi Dumnezeului lui Israel o casă onorabilă, zise el.

Prietenos, dar ceva mai serios ca de obicei, Musa îl preveni :

— Nu-ți struni calul prea tare, Iehuda, prietenul meu. Altminteri rămîi pînă la urmă numai cu dîrlogii și cu pătura, iar calul ia-l de unde nu-i.

Iehuda îl bătu prietenește pe umăr și își văzu mai departe de drumul său temerar.

Capitolul al patrulea

La Burgos, Doña Leonor nu luase în serios primele zvonuri despre intriga amoroasă a lui Alfonso. Chiar cînd se ştia că Alfonso trăieşte la Galiana săptămîni în şir singur cu evreica, regina se amăgea cu gîndul că nu e decît o aventură trecătoare. E drept că în cei cincisprezece ani ai căsniciei lor Alfonso avusese din cînd în cînd cîte o aventură amoroasă fără importanţă, dar se întorsese totdeauna şi foarte curînd la dînsa plin de o timiditate copilărească. Aşa că Leonor nu-şi putea închipui că de astă dată el s-ar fi îndrăgostit cu adevărat — şi încă de o evreică ! Atunci cînd o văzuse întîia oară, abia dacă se ocupase de ea şi a trebuit să-l provoace dînsa ca el să-i adreseze cîteva cuvinte amabile. Mai era şi impertinentă evreica aceea şi se îmbrăca exotic şi exagerat, tot lucruri care lui Alfonso nu se putea să nu-i displacă.

Nu, Doña Leonor nu era geloasă. Vie îi stăruia în minte povestea mamei ei, Ellinor de Guienne, care-şi chinuise soţul, engliteranul Henric, cu gelozia ei sălbatică, ca acum să fie de ani de zile întemniţată chiar de el. Nu o va imita. Legătura lui Alfonso cu evreica va trece, cum trecuseră şi aventurile lui mai vechi.

Se scurseră săptămîni, se scurseră luni, dar Alfonso era neclintit în pasiunea lui pentru această Doña Raquel. Şi deodată Leonor se pomeni că nu-i mai ajută la nimic să taie firul de păr în patru. Crezuse dintotdeauna că frumoasele romane în versuri pe care i le trimitea sora

ei din Troyes, şi pe care cavalerii şi barzii franci i le recitau, erau doar fantezii. Se visa ea însăşi în persoana acelor femei frumoase şi spirituale, în făptura acelor Genièvre şi Isolda, de dragul cărora cei mai străluciţi cavaleri, un Lancelot, un Tristan, îşi sacrificau onoarea şi viaţa. Şi iată că poveştile astea răscolitoare, nebuneşti nu mai trăiau în închipuirea versificatorilor, ci în viaţa din jurul ei. Înfăţişau oare ele cruda realitate a soţului, cavalerului, multiubitului ei Alfonso ?

O cuprinse mînia împotriva acestui Alfonso care-i răsplătea astfel dragostea, calmul ei aristocratic, senin, naşterea infantelui, şi o ură fără margini împotriva acelei fete, a evreicei, a tîrfei care îi pervertea şi îi fura în chip atît de josnic bărbatul ce, de cincisprezece ani, îi aparţinea prin căsătorie creştinească.

Dar nu avea voie să se lase, ca mama ei, în voia acestor sentimente. Trebuia să fie prudentă, doar îl avea adversar pe cel mai deştept om al ţării, pe Ibn Esra, pe care chiar ea, proasta, nefericita, îl chemase încoace.

Va fi prudentă. Îşi înfrînă mînia. Refuza să ia notă de ceea ce se întîmpla, tăgăduia pînă şi faţă de cei mai intimi ai ei. Arhiepiscopul de Burgos, un prieten sincer şi apropiat, sosi îngrijorat şi începu să vorbească despre necazul cu pricina. Leonor arboră chipul ei de regină şi îl privi cu ochi străini, neînţelegători; cucernicul prelat trebui să se lase păgubaş.

Nu, Doña Leonor nu ştia nimic despre Galiana, nu întreprinse nimic contra lui Alfonso, nimic împotriva preaiubitei lui, nu se plînse nimănui.

Dar îşi schimbă politica. Spre nedumerirea domnilor de la Curtea ei, declară deodată că neutralitatea Castiliei era criminală şi nesăbuită. Vedea doar fiecare că ţara poseda acum mijloacele necesare ca să ia parte la Războiul Sfînt. Campania trebuia deci să înceapă odată.

Regina ştia : Alfonso nu se putea să nu se trezească din obsesia lui, îndată ce va porni la luptă ; era un lucru tot atît de sigur ca Aminul în biserică.

Şi dînsa va obţine ca el să pornească la luptă. Va înfăptui alianţa cu Aragonul. Zîmbea cu răutate. Măcar acest avantaj îl aducea pasiunea dementă a lui Alfonso, că va putea să-l convingă pe Don Pedro. Va trebui să re-

cunoască într-un fel că Alfonso era contaminat de pofte prăpăstioase, nebunești; dar trebuia să uite și să ierte această jignire fatală ca pe o acțiune a unui dement temporar.

Îi trimise lui Don Pedro o scrisoare confidențială și, în fraze de o mare demnitate și totuși afectuoase, îi dădea să înțeleagă că îi dorește vizita. Scrisoarea avea să-i fie înmînată prin Don Luis, secretarul prietenului ei, arhiepiscopul de Burgos.

Pe tînărul rege aventura amoroasă a lui Alfonso îl zguduise. Cu toată ura lui, vedea în el încă prototipul cavalerului, și pasiunea fără scrupule a lui Alfonso îi părea o dovadă în plus. Așa cum un Lancelot, un Tristan, jertfeau totul pentru doamna lor, Alfonso punea numele lui de cavaler și de rege în joc de dragul unei femei pentru care se mistuia de iubire înflăcărată. Că această femeie era o evreică, iată un lucru ce punea aventura într-o lumină aparte, sumbră. Multe istorisiri tulburătoare circulau despre cavaleri care se îndrăgostiseră în Orient de femei musulmane. Pe Don Pedro îl încerca un sentiment de oroare pentru regalul său văr care-și renega creștinătatea și își pierdea sufletul, dar totodată îl admira pentru cutezanța lui.

Frămîntat în fel și chip de astfel de simțăminte, citi scrisoarea Doñei Leonor. Îi răsuna în urechi glasul ei, o avea pe amabila doamnă în fața ochilor, îl copleșea o milă adîncă pentru distinsa femeie încătușată de acel Alfonso atins de nebunie, posedat de diavol. Se afla în pericol, era de datoria lui să-i sară în ajutor.

Pe lîngă toate acestea, îl chinuise și pe el de la începutul cruciadei pasivitatea în voia căreia se lăsase. Se înarmase ca să se năpustească asupra Valenciei musulmane; ba trimisese chiar soli emirului din Valencia, care, referindu-se la vechi tratate, să ceară cu insolență de la el tribut, și Don Iosef Ibn Esra avusese mult de furcă pînă să reînnoade raporturile diplomatice cu emirul. Ministrul era silit să folosească mereu noi vicleșuguri ca să-și reție recalcitrantul stăpîn de la denunțarea stării „rușinoase" de pace.

Mesajul Doñei Leonor găsi aşadar un Don Pedro gata la orice. Dar nu se putea hotărî să se ducă la Burgos şi să solicite el mai întîi o împăcare. La Burgos se prevăzuse acest lucru şi trimisul Doñei Leonor, cucernicul şi rafinatul secretar Don Luis, propuse o soluţie. Oare în aceste vremuri grele nu-i convine unui rege creştin să se ducă în pelerinaj la Santiago de Compostela ? Dacă în drum spre locul sfînt Don Pedro ar călători prin Burgos, Doña Leonor ar fi fericită.

Don Pedro trecu prin Burgos.

Cu satisfacţie văzu Doña Leonor că tînărul domnitor o admira tot atît de cavalereşte fermecat cît şi înainte. Pedro rosti cîteva cuvinte stîngace despre necazul ei. Regina se făcea a nu înţelege, dar nu-şi ascunse mîhnirea. Privindu-l semnificativ, Leonor îşi exprimă părerea că, dacă printr-o alianţă cu Castilia, ar însemna ţărilor hispanice cruciada, ar face nu numai întregii creştinătăţi un serviciu, dar şi ei personal ; căci ar elibera astfel pe un mare prinţ şi domn, foarte apropiat ei, din ghearele duhurilor rele şi l-ar ajuta să redevină el însuşi tot atît de nobil cum fusese odinioară.

Don Pedro stătea stînjenit în faţa ei, se juca distrat cu mănuşa şi nu ştia ce să spună. Ea înţelege, urmă Doña Leonor, că Don Pedro are îndoieli despre o alianţă cu un om despre care crede că l-a jignit. Dar poate că Alfonso se va lăsa convins să risipească prin fapte neîncrederea lui Pedro.

Aşa cum se aştepta regina, Don Pedro întrebă care ar putea fi acele fapte. Îl asigură deci că-şi făcuse ea un plan. Alfonso, zise Leonor, ar putea eventual recunoaşte suzeranitatea Aragonului asupra baronului de Castro şi, ca să-şi dovedească bunele intenţii, ar fi gata să plătească baronului domnitor Gutierre de Castro o despăgubire importantă pentru fratele lui ucis ; poate că Alfonso s-ar lăsa chiar convins să redea baronului Gutierre acel Castillo din Toledo.

Regina conta pe faptul că Alfonso în nici un caz nu va lăsa să eşueze cruciada din pricina refuzului unei asemenea despăgubiri ; iar dacă îi lua lui Iehuda castelul, ţinînd seama de nemăsurata aroganţă a evreului, ruptura cu Ibn Esra devenea inevitabilă.

Don Pedro era uluit. O asemenea concesie ar repara realmente multă nedreptate. Simțea ațintiți asupră-i ochii implorători ai nobilei doamne. Îl pătrunsese pînă-n adîncul sufletului aluzia ei că i-ar face un serviciu cavaleresc și sentimental dacă l-ar elibera pe Alfonso din ghearele diavoliței. Gravitatea și blîndețea dulcii și mîhnitei regine îl mișcau profund. Îi sărută mîna și o asigură că va cumpăni cu simpatie propunerea ei ; nu-și putea dori un destin mai frumos decît să pornească la luptă pentru Hristos și pentru ea, Doña Leonor.

Acum, că Raquel se înapoiase la Galiana, Don Alfonso o iubea mai mult ca întotdeauna. Cîteodată, privindu-i chipul înnobilat, se rușina că o tratase atît de ordinar ; era doar o doamnă, era doamna inimii lui, iar el a constrîns-o și a necinstit-o. Apoi îl obseda tocmai amintirea acelei clipe cînd, împotriva apărării ei desperate, o siluise cu o poftă sălbatică. Simțea dorința haotică să o umilească din nou și, cînd ea se pierdea în îmbrățișare mai mult decît el, izbînda îi părea feroce.

Îi mai era în afară de asta recunoscător că nu amintea cu nici un cuvînt și cu nici un gest cît de mic de ora aceea fatală. Îndată după înapoierea ei, Raquel îl întrebase îngrijorată ce e cu rana de la mîna lui ; căci semnele lăsate de ruptura și tăieturile cioburilor mezuzei se vindecau cu greu. Îi dădu un răspuns evaziv și se simți ușurat că ea nu mai stăruia ; nici nu-l întrebă pentru ce fuseseră acoperite cu pămînt cisternele lui Rabbi Hanan.

De fapt nu era așa, și anume că ar fi uitat într-adevăr cele petrecute. Dar precum dorise și se temuse ea, se și întîmplase : injuria nu mai era injurioasă, grosolănia nu mai era grosolană în prezența lui fizică. Din cînd în cînd, în îmbrățișarea lui, îi era chiar dor de chipul sălbăticit al lui Alfonso din acele oribile clipe.

Străduința ei de a-l schimba, de a face dintr-un cavaler un om, fusese zadarnică, asemenea talazului izbit de o stîncă. Raquel nu se necăjea din această pricină : îl iubea pe cavaler. Eroismul lui absurd, obrazul lui tras, osos, ca cioplit în lemn, bărbătesc, amestecul de eleganță cu brutalitate, o stîrneau iar și iar.

Din toate cărțile Marii Cărți, cel mai mult îi plăcea Cîntarea Cîntărilor. Pusese să se zugrăvească pe peretele din iatacul ei unele versuri : „De nebiruit ca moartea este dragostea. Te cuprinde strîns ca mormîntul. Văpăile ei sînt foc sălbatic aidoma fulgerelor lui Iahve. Torentele nu le sting, șuvoaiele nu le înăbușă.“ Îi traduse lui Alfonso versurile și el le ascultă cu fața gravă. Trebui să i le repete, să pronunțe cuvintele ebraice. „Nu sună rău, recunoscu el, și asta-i bine.“

De cînd îi dăruise armura arabă, Alfonso știa că Raquel îl iubește și pe războinicul din el. Dar gelozia ce o nutrea el față de tatăl ei și de bătrînul Musa, îl făcea să simtă că, deși isteață, tot nu vrea să recunoască ceea ce era bun și vitejesc în el. Stăruitor, aproape pătimaș, încerca el s-o lămurească. Războiul era o poruncă divină, gloria războiului era tot ce putea fi mai de preț pentru un bărbat. Abia în război iese la iveală ce e mai bun la un om, la un popor. Oare nu au avut și evreii pe Samson și Ghideon, pe David și pe Iehuda Macabeul lor ? Și cum poate domni un rege fără război ? Un rege are nevoie de vasali, ei așteaptă să fie răsplătiți și pe drept cuvînt. Trebuie deci să aibă mereu pămînturi noi ca să le răsplătească devotamentul și de unde să ia aceste pămînturi dacă nu de la dușman ? Un rege a fost învestit de Dumnezeu ca să cucerească prăzi și să-și mărească țara. El, Alfonso, era moderat, nu era lacom ca socrul său Henric de Englitera sau ca împăratul roman Friedrich, nu voia să cucerească întreaga lume. Ce se află dincolo de Pirinei nu-l interesează. El nu voia decît Hispania, dar o voia întreagă, atît cea creștină, cît și cea musulmană.

Cutezător și funest îi părea el Raquelei. Atracție emana și totodată amenințare monstruoasă din acest descendent al barbarilor franci și goți, și mai era și convins că Dumnezeu l-a predestinat pe el singur să domnească peste peninsulă.

Îi vorbea Raquelei despre marea, nobila artă a tacticii războiului. O studiase temeinic și exact, iar dacă pînă acum nu era încă un Alexandru sau un Cezar, conducător de oști era născut să fie. Avea asta în sînge, știa cînd să pună în bătălie cavaleria ușoară și cînd pe cea grea,

putea prețui dintr-o singură privire valoarea terenului, putea ca nimeni altul găsi stratagema potrivită, ca să-l surprindă pe adversar. Și dacă nu a învins întotdeauna, era numai fiindcă îi lipsea o *singură* virtute plicticoasă a comandantului : răbdarea.

Cînd îi istorisea cît de multe lupte sîngeroase a înfruntat el și pe cîți dușmani i-a făcut să muște pămîntul, ea rareori răspundea așa cum s-ar fi așteptat el. Cel mult dacă-l întreba cam așa : „Cîți spui ? Trei mii dintre ai lor și două mii dintre ai tăi ?" Stăruia în întrebarea ei nu chiar o mustrare, mai degrabă o stupoare, o nedumerire dureroasă. Apoi iar se închidea într-însa și cădea într-o însingurare din care el nu izbutea s-o smulgă. Cel mai rău era cînd se mulțumea doar să-l privească și să tacă. Era o tăcere grăitoare, îl zgîndărea mai rău decît o dezaprobare mînioasă.

Odată, pe cînd ea tăcea astfel, Alfonso rosti brusc, cu dușmănie :

— Știi tu cine a spart sticla amuletei tale, a mezuzei ? Eu. Iată mîna mea. Chiar și cisternele lui Rabbi Hanan al tău tot eu am pus să fie acoperite cu pămînt. Întocmai !

Raquel nu răspunse nimic. Alfonso răsuflă adînc, se ridică și făcu cîțiva pași, reveni, se așeză din nou în fața ei și schimbă vorba. Se întrerupse ! Încercă să se scuze. Raquel îi acoperea blînd gura cu mîna ei.

Oricît ura Alfonso ceea ce era străin de ea, era conștient de faptul că e legat de ea pentru totdeauna. *„Et nunc et semper et in saeculă saeculorum, amen"*, își spuse el păcătuind. Își pusese în joc mîntuirea sufletului ; căci acum îi era limpede că nu o va putea converti pe Raquel niciodată. Era împăcat cu sine însuși. Renunță să se mai rupă din cercul în care se surghiunise el singur, se izola tot mai mult și mai îndărătnic în păcatul lui.

Canonicul Don Rodrigue nu mai discuta cu el despre Galiana. N-ar fi avut nici un sens ; își spuseseră tot ce un om poate spune altuia în legătură cu astfel de lucruri. Chiar dacă Alfonso își considera vina ca un privilegiu regesc pe care nici un preot nu avea voie să-l conteste, tot se simțea apăsat de mîhnirea mută a băr-

batului ce era şi prietenul său, şi se frămînta cum ar putea să-i dea un semn al deagostei şi recunoştinţei lui.

Peste capul arhiepiscopului, emise un edict prin care desfiinţa pentru ţările sale sistemul cronologic hispanic şi punea în locul lui cel roman, folosit în tot restul Occidentului.

Don Rodrigue, recunoscător şi satisfăcut în mijlocul tristeţii sale încărcate de mustrări, încuviinţă : „Asta ai făcut-o bine, Don Alfonso".

Deoarece nu cuteza să se adreseze conştiinţei regelui pentru abjecta lui hotărîre, arhiepiscopul critică în cuvinte cu atît mai violente edictul cu privire la datarea corespondenţei. Îi impută lui Alfonso că, fără să fie nevoie, doar pentru a cruţa cîtorva străini un pic de bătaie de cap, a abandonat unul din cele mai importante privilegii ale bisericii hispanice. Nici unul din înaintaşii lui n-ar fi lepădat cu atîta uşurinţă un bun atît de preţios. Alfonso ştia că nu de edict era vorba ; Galiana era aceea care-l înverşuna atît de tare pe arhiepiscop, aşa că îl recuză cu asprime pe dojenitor. După ce Alfonso a trebuit să respingă unele cereri nejustificate ale papei, se bucura că putuse da Sfîntului Părinte satisfacţia într-o problemă de mică însemnătate. Pe lîngă toate, dreptatea era de partea Romei. A fost într-adevăr o trufie necreştinească faptul că spaniolii calculau timpul după cel mai de seamă eveniment al propriei lor istorii ; oricît de important fusese momentul cînd împăratul Augustus le acordase drepturi cetăţeneşti, trebuie să se recunoască adevărul că naşterea lui Iisus Hristos a fost pentru întreaga lume, şi deci şi pentru peninsulă, un eveniment şi mai important.

Bucuria lui Alfonso pricinuită de satisfacţia ce i-o procurase îngrijoratului Rodrigue, nu ţinu mult. Îl zgîndărea vina izolării lui. Într-o zi, după liturghia de dimineaţă, îl întrebă pe surprinsul capelan al palatului regal :

— Spune-mi, preacuvioase frate, ce e de fapt păcatul ?

Preotul, un bărbat mai tînăr, măgulit de neobişnuita întrebare a lui Don Alfonso, răspunse :

— Îngăduie-mi, o rege şi stăpîn al meu, să-ţi citez părerea sfîntului Augustin. Păcat, spunea el, este comiterea unor fapte despre care omul ştie că sînt interzise şi de la care este liber să se abţină.

— Îţi mulţumesc, preacuvioase frate, spuse regele.

Se gîndi îndelung la cuvîntul marelui părinte al bisericii, apoi ridică din umeri şi îşi spuse că, la urma urmei, cruciada îl va absolvi de păcat, dacă este chiar păcat.

Cu toate că nimeni nu se încumeta să-l ocărască public pe rege, circulau destule zvonuri proaste despre el. Grădinarul Belardo îi relată lui Don Alfonso că gurile rele o făceau pe stăpîna noastră Doña Raquel diavoliţă şi spuneau că-l vrăjise pe măria sa regele.

Bîrfa îl îndîrji pe Alfonso în voinţa lui de a apăra dragostea lui pentru Doña Raquel. Tocmai de aceea stăruia ca drumul scurt ce-l străbătea ea de la Galiana la Castillo Ibn Esra să-l facă în lectică deschisă. Cîte unii îi rînjeau obraznic în faţă şi unul sau altul o apostrofa chiar : „Hei, diavoliţo, vrăjitoareo !“ Numai că Raquel nu arăta deloc ca un emisar al iadului ; era acum mai puţin băieţoasă, o avantaja o nouă, conştientă, fatală frumuseţe observată şi de popor. Cei ce-o jigneau rămîneau tot mai izolaţi ; cei mai mulţi nu găseau deloc surprinzător că regele şi-o alesese de prietenă pe această excepţională frumuseţe, găseau că e just. „Ah, frumoaso, tu !“ îi strigau ei, şi se bucurau s-o vadă, nu-i mai ziceau decît La Fermosa, frumoasa, şi cîntau romanţe pline de simţire şi de admiraţie despre ea şi despre dragostea regelui.

Alfonso nu pierdea prilejul s-o însoţească pe Raquel din cînd în cînd în oraş. Călărea alături de lectica ei şi se amestecau exclamaţiile : „Trăiască Alfonso cel nobil !“ şi : „Trăiască frumoasa !“

Tocmai aceste ovaţii ale mulţimii o făceau pe Raquel conştientă de faptul că ea era *barragana* regelui, concubina lui. Şi nu se ruşina de asta.

Alfonso se complăcea tot mai mult în viaţa de la Galiana. Era încredinţat că Dumnezeu îl luase sub deosebita lui ocrotire şi orice drum ocolit pe care Providenţa

îl făcea să parcurgă, îl va duce pînă la urmă la ţelul cel drept.

Acum nu se mai codea să rezolve treburile statului acolo, la Galiana. Cei mai mulţi dintre granzii lui considerau drept o favoare şi o dovadă de distincţie cînd erau convocaţi la Galiana. Se întîmpla, ce-i drept, ca unul sau altul să se oprească uimit în faţa mezuzei. Alfonso îl lămurea surîzînd: „E o amuletă bună. Te apără de deochi şi împiedică să fiu tras pe sfoară".

Cîţiva dintre domni însă născoceau pretexte cusute cu aţă albă şi se ţineau departe de Galiana. Alfonso îşi notase numele lor.

Într-o epistolă prietenoasă şi concisă, Doña Leonor îi comunică regelui că Don Pedro o vizitase şi socoteşte că, în ciuda tuturor obstacolelor, o alianţă cu Aragonul ar fi posibilă şi deci şi campania împotriva necredincioşilor ar putea începe. Ar veni cu plăcere ea însăşi la Toledo ca să se sfătuiască în amănunt cu Alfonso; dar îmbolnăvirea infantelui Enrique o împiedică să se depărteze de Burgos. Îl roagă deci pe Alfonso să vină neîntîrziat la dînsa.

Regele îşi dădu pe loc seama că întîlnirea cu Doña Leonor nu mai putea fi multă vreme amînată. Dar se mîngîia cu gîndul că, în faţa unor atît de importante treburi de stat, neînţelegerile personale îşi pierdeau însemnătatea, aşa că revederea cu Leonor va fi mai puţin penibilă.

Îi comunică lui Don Iehuda că peste două zile va pleca la Burgos.

Acum se vedea mai des cu *escrivano* al său, se simţeau amîndoi ciudat de legaţi. Regele avea nevoie de şiretenia evreului. Ardea de dorul de a-şi începe Războiul Sfînt, dar nu voia să se lase tîrît de noi pripeli şi dădea cu plăcere ascultare obiecţiilor evreului său. Din partea lui, Iehuda îl cunoştea pe rege mai bine decît acesta însuşi. Ştia că Alfonso nu se poate smulge de la Galiana şi socotea în sinea lui, conştient sau inconştient, că e un lucru binevenit, ce-i dădea astfel posibilitatea de a zădărnici alianţa cu Aragonul şi deci intrarea Castiliei în război. De cînd obţinuse de la Alfonso îngăduinţa de

a-i lăsa pe refugiații franci să intre în țară, Iehuda era conștient de faptul că-l ținea pe rege în mînă și se bucura de puterea ce o avea de a insufla acestui prinț barbar viață și simțire, ca Dumnezeu lui Adam.

Nu fu surprins auzind acum de iminenta călătorie a lui Alfonso. Căpătase de la vărul său Don Iosef informații despre tratativele reginei cu Aragonul. Doamna era isteață, dar el nu se simțea mai prejos de ea și luase unele contramăsuri.

Se teme, răspunse el întrebării lui Don Alfonso, că regina, ademenită de dorințele ei, subapreciază dificultățile alianței cu Aragonul. De aceea binevoiască maiestatea-sa să-i ia cu sine la Burgos pe nobilul Don Manrique și pe dînsul, ca ei, cu modestele lor forțe, să sprijine străduința Doñei Leonor.

Alfonso era încurcat. Compania sfetnicilor îi era binevenită. Dacă apărea la Burgos însoțit de consilieri și de o suită impunătoare, întîlnirea cu Doña Leonor pierdea cu totul caracterul unei explicații conjugale ; îi era și simpatic gîndul că va putea confrunta părerile ei cu cele ale sfetnicilor lui. Dar ce va crede oare Leonor dacă îl aduce cu el pe tatăl iubitei lui ?

— S-o lăsăm pe Doña Raquel singură aici ? întrebă el stînjenit.

Această atenție îl bucură pe Iehuda și îl apropie și mai mult de rege. Doña Raquel, răspunse Iehuda cu respectuoasă intimitate, și-ar putea petrece timpul la Castillo Ibn Esra. Va avea acolo parte de societatea înțeleptului Musa Ibn Da'ud ; ar putea și cuviosul Don Rodrigue să treacă deseori pe acolo.

Doña Leonor îl întîmpină pe rege atît de simplu și de prietenos de parcă s-ar fi despărțit abia ieri. Alfonso o îmbrățișă și o sărută, așa cum cerea curtoazia. Își salută și copiii. Îl mîngîie pe micul, palidul infante, de boala căruia se îndoia. Vorbi voios și tandru cu rezervata principesă Berengaria, care era vădit că știa și dezaproba traiul lui la Galiana. Doña Leonor se ținu mîndră și ceremonioasă. Vizita lui Don Pedro îi provocase noi speranțe, deși știa bine că fără perspectiva coroanei Castiliei, nu era prea demnă să fie regina Aragonului.

Doña Leonor îl invitase la Burgos şi pe Don Pedro. Dar tînărul rege nu-şi putu înfrînge îndîrjirea împotriva lui Alfonso ; în loc să vină el însuşi, îl trimise pe ministrul său Don Iosef Ibn Esra.

Cei doi Ibn Esra se întîlniră încă înaintea consiliului de coroană ce urma să aibă loc la Doña Leonor. Aversiunea lui Don Iosef faţă de înfumurata sa rudă crescuse. Resimţise mînie şi tristeţe cînd acest Don Iehuda şi-a jertfit fiica numai ca să fie în mai strînse legături cu regele. El însuşi obţinuse evlavios şi caritabil intrarea în Aragon a unui număr de evrei franci ; să fie colonizaţi în masă în Sepharad aşa cum voia Don Iehuda, i se părea, din aceleaşi motive ca ale lui Don Ephraim, nepotrivit, şi faptul că Don Iehuda abuza de afecţiunea lui Alfonso pentru fiica lui ca să dirijeze soarta ţării şi a evreimii, i se părea un joc cutezător, o blasfemie. Dar, ca şi pînă atunci, îl unea de Iehuda străduinţa de a ţine peninsula şi evreii ei în afara războiului. De aceea îşi prevenise vărul de intrigile Doñei Leonor şi, în acest scop, se întîlnea acum cu el.

— Dă-mi voie, Don Iosef, să-ţi mulţumesc şi prin viu grai pentru scrisorile tale, începu Iehuda. Am dedus din ele că aţi găsit o formulă pentru a face posibilă alianţa şi rezolvarea problemei comandamentului unic.

— Da, răspunse arid Don Iosef, războiul împotriva musulmanilor a ajuns îngrozitor de aproape. Doña Leonor a ta a desfăşurat surprinzător de multă îndemînare şi energie ca să-i facă stăpînului meu acceptabile propunerile de împăcare.

Şi, privindu-l cu severitate în ochi, Don Iosef urmă semnificativ :

— Bineînţeles că nu numai dorinţa de a se intra în război, Don Iehuda, o îndeamnă pe regina ta să facă oferte atît de generoase !

Şi apoi, nu fără satisfacţie, îi dezvălui ceea ce nu-i comunicase în scris :

— Doña Leonor vrea să-i restituie lui Castro, drept penitenţă pentru moartea fratelui, Castillo al tău.

Iehuda nu-şi putu stăpîni spaima şi pălі. Ideea că ar trebui să părăsească din nou casa strămoşilor săi îi frîngea inima. Dar se reculese mîndru pe loc ; durase el la

Toledo un castel mai frumos, mai trainic, dar bineînțeles invizibil, decît o clădire din piatră, oricît de măreață ar fi ea.

— Nu renunț bucuros, răspunse el liniștit, la casa aceea, din motive pe care tu le cunoști, Don Iosef. Dar dacă regina mea a promis-o Aragonului, nu vreau ca împotrivirea mea să zădărnicească alianța.

Don Iosef era uluit; fără îndoială că Iehuda se bizuia pe ceva știind că nu va trebui să restituie Castillo, altminteri n-ar vorbi cu atîta sînge rece.

Iehuda își regăsise întreaga încredere în sine, acel sentiment de siguranță sfidătoare de care fusese stăpînit în toate aceste zile. Chiar și acum, în timp ce vorbea, îi veni o idee cum să întîmpine vicleșugul Doñei Leonor cu și mai multă viclenie. Planul lui se înfiripa deocamdată în contururi vagi, dar el era convins că va căpăta la momentul oportun o formă precisă.

Temelia, însă, o puse pe loc. Realist, cu meticulozitatea omului de afaceri, Iehuda zise:

— Sper doar că formula voastră de înțelegere rezistă și unei examinări severe, așa cum noi, tu și cu mine, trebuie s-o facem. Eu, ca să fiu sincer, mai văd unele obstacole.

Și începu să enumere multiplele probleme economice asupra cărora Aragonul și Castilia nu s-au putut pune de zeci de ani de acord. Așa, de pildă, erau drepturile fiscale litigioase în anumite orașe, vămi la import și export de asemenea în litigiu, și tot atît de controversate privilegii asupra pieților.

— De-ar fi să-ți cedez în toate aceste probleme, Don Iosef, urmă el abil și jovial, Aragonul tău ar depăși în cel mai scurt timp Castilia mea.

Don Iosef înțelese imediat încotro țintea Iehuda. Problemele economice litigioase erau de necuprins cu privirea; cu oarecare iscusință, alianța putea fi zădărnicită în fața lor. Nu fără admirație lăuntrică pentru abilitatea lui Iehuda, Don Iosef se pretă intenției lui și, cu aceeași voioșie negustorească, declară clipind din ochi:

— Deoarece regele meu e gata să uite jignirea ce i-ați adus-o atunci, ați putea de fapt să fiți mai conciliant în problemele economiei.

— Veți persista deci în toate revendicările voastre? constată Iehuda.

— N-am încotro, replică Don Iosef.

Și apoi :

— Bineînțeles că da, declară el cu prefăcută fermitate.

Don Iehuda, grav și tulburat, ripostă :

— Cu siguranță că regele meu dorește, nu mai puțin sincer decît al tău, să înceapă războiul împotriva musulmanilor, dar dacă sînteți atît de intransigenți, mă tem că nu se va alege nimic din alianță.

— Mi-ar părea rău, Don Iehuda, răspunse Don Iosef, dacă într-adevăr nu ne-am putea înțelege.

Și cei doi demnitari se uitară unul la altul fără să zîmbească.

Curia, unde urma să se dezbată alianța cu Aragonul, se afla în marea sală de primire a burgului. Încăperea era împodobită cu drapelele Castiliei și ale Toledoului, străji păzeau intrarea, scaune înalte erau pregătite pentru Don Alfonso și Doña Leonor. Arhiepiscopul nu lăsase să-i scape prilejul de a veni și el de la Toledo. Dintre membrii Curiei nu lipsea decît Don Rodrigue.

Regală în greaua, somptuoasa ei rochie de zile mari, și totuși grațioasă, Doña Leonor ședea pe înaltul ei scaun. Cu amabilitate, cu dezinvoltură feminină, se uita la cercul de bărbați din jurul ei. Era plină de triumf lăuntric. Toți cei de față erau ferm hotărîți să-l salveze pe Don Alfonso din infecta Galiană și să-l scoată la aer liber în vederea Războiului Sfînt. Nici Alfonso nu voia altceva. Singurul inamic era evreul. Fusese o impertinență din partea lui că-i impusese lui Alfonso să-l însoțească ; dar ea prevăzuse asta, evreul nu se va putea măsura cu ea.

Don Manrique raportă. Tratativele ajunseseră departe, chiar și Sfîntul Părinte era informat și un trimis al papei, cardinalul Gregor de la San' Angelo, era pe drum ca să dea o mînă de ajutor rezolvării conflictului dintre cei doi regi.

— Cine l-a informat pe papa despre tratative? întrebă aspru Don Alfonso. Don Pedro?

— *Eu* l-am înştiinţat, zise cu amabilitate Doña Leonor.

Don Manrique expuse clauzele conceptului de pact. Armatele ambelor ţări să fie puse sub un comandament unic. Cavaleri castilieni să fie înrolaţi în cartierul general al oştirii aragoneze, iar cavaleri aragonezi în cel castilian. Don Pedro se obligă să asculte, cu atenţia cuvenită din partea unui cavaler mai tînăr, sfatul lui Don Alfonso.

— Să asculte ? întrebă Don Alfonso.

— Să asculte, confirmă Don Manrique.

— N-aţi putut obţine o formulare mai precisă ? întrebă din nou Alfonso.

— Nu, răspunse Doña Leonor.

Nimeni nu vorbea.

— Şi ce alte clauze mai prevede acordul ? se interesă Alfonso.

Aragonul, reluă Don Manrique, ar pune trei condiţii capitale. În primul rînd Castilia să renunţe la suzeranitatea asupra Aragonului. Deşi ştia de această condiţie, Alfonso nu-şi putu înăbuşi un icnet de nemulţumire.

— În al doilea rînd, continuă Manrique, Aragonul cere să fie îndeplinite pretenţiile de reparaţie din partea vasalului său Gutierre de Castro.

Despre această revendicare nu i se vorbise lui Don Alfonso. Se ridică pe jumătate purtîndu-şi privirea de la Manrique la Leonor.

— Eu să-i dau lui Castro satisfacţie ? întrebă el încet, ameninţător.

— Nu de satisfacţie e vorba, îl potoli Manrique. Cuvîntul satisfacţie e evitat.

— Se pricepe acest înfumurat Don Pedro să profite de ananghia mea, rosti cu amărăciune regele. Se ascunde în spatele lui Castro ca să mă umilească. Iar Roma îşi trimite cardinalul ca să fie martor la ruşinea mea.

— Nu e nici o ruşine, interveni prietenos, cu glasul ei limpede, Doña Leonor. Să facem sacrificii ca să înlesnim participarea noastră la Războiul Sfînt. Ar fi o ruşine să-l trimitem pe cardinal fără nici un rezultat înapoi. Atunci, şi pe bună dreptate, toată creştinătatea l-ar huidui pe inactivul Don Alfonso.

Domnii rămaseră perplexi. Fleşcăite atîrnau de stîlpii lor drapelele Castiliei şi Toledoului. Livid, plin de nemăsurată mînie, Alfonso o fixă pe Doña Leonor. Cu nici un cuvînt, cît timp se afla singură cu el, nu-i reproşase Galiana ; rece şi calculată aşteptase ea pînă la acest consiliu de coroană, ca aici, în faţa sfetnicilor lui, în faţa celor mai apropiaţi prieteni, în faţa drapelelor lui, să-i azvîrle în obraz tot ce gîndea ea mai injurios despre el, aici, acum, tot ce născocise mai răzbunător, veritabil plod al turbulentei ei mame.

Dar Doña Leonor nu-şi plecă ochii mari, cenuşii în faţa privirii lui ameninţătoare, nici măcar surîsul ei discret, evaziv nu se stinse de pe chipul ei calm. Cu mare greu Alfonso îşi stăpîni furia. Nu se putea sfădi cu dînsa în faţa anturajului său şi ştia că nimeni din cei de faţă nu-i dădea dreptate — nici măcar evreul.

— Şi ce satisfacţie aşteaptă Castro de la mine ? întrebă el răguşit.

În locul lui Manrique, răspunse Doña Leonor.

— Pretenţiile sînt penibile, zise ea, dar în fond nu inechitabile. Să-i plătim preţul de răscumpărare cerut pentru prizonierii de la Cuenca şi să-i restituim al său Castillo din Toledo.

Din nou se lăsă o tăcere adîncă ; nu se auzea decît răsuflarea precipitată a lui Don Alfonso. Poate că nu se cuvenea, dar toate privirile erau îndreptate, aproape avide, asupra lui Don Iehuda.

Arhiepiscopul — care şedea cît mai departe de evreu şi nici nu-l salutase la venire — luă acum cuvîntul. Vocea îi răsună în vasta încăpere.

— Îţi atinge greu onoarea, mărite rege, zise el, dar Războiul Sfînt va şterge multe înjosiri.

Doña Leonor se adresă amical lui Iehuda.

— Care e sfatul tău, domnule *escrivano* ? întrebă ea.

— Mi se pare, răspunse Don Iehuda, că rebelul baron pretinde prea mult de la maiestatea-sa regele. Dar eu nu sînt versat în chestiuni de onoare şi eminenţa sa domnul arhiepiscop asigură că marele ţel al Războiului Sfînt merită umilinţa. În ce mă priveşte, mă doare să pierd casa strămoşilor mei pe care am recăpătat-o prin graţia lui Dumnezeu şi a măriei-sale regelui la un preţ îndes-

tulător şi care este marea bucurie a inimii mele. Dar dorinţele şi deşertăciunile şi demnitatea mea trec pe al doilea plan faţă de înaltul scop ce şi l-a propus Regele şi Stăpînul Nostru. De bună voie, o, rege, înapoiez în mîinile tale, dacă prin aceasta alianţa şi cruciada pot fi înfăptuite, Castillo Ibn Esra cu tot ce am adăugat şi am montat, şi încă la jumătatea preţului ce l-am plătit vistieriei tale.

Îşi pregătise minuţios această cuvîntare, totuşi nu-şi putu împiedica o uşoară bîiguială.

Nimeni nu se aşteptase ca omul să renunţe fără multă vorbă la cea mai preţioasă posesiune a sa. Alfonso se uita mirat la *escrivano* al său, pînă şi Doña Leonor nu-şi putea păstra decît cu greutate mina aristocratic prietenoasă. Ce viclenii mai ascunde omul ăsta în dosul unei astfel de renunţări ?

Tînărul Garcerán se smulse primul din uimirea generală.

— Aşadar, zise el bucuros, putem porni poimîine la luptă !

Dar :

— Oare n-ai vorbit, nobile Don Manrique, şi de o a treia condiţie a Aragonului ? întreabă cu modestie Iehuda.

— Ba da, răspunse Manrique, dar e un punct fără prea mare importanţă. Aragonul mai doreşte concesii în acele vechi controverse cu privire la anumite vămi, la tîrguri preferenţiale, la oraşe ipotecate şi alte asemenea mărunţişuri.

Iehuda constatase cu bucurie abia stăpînită ce adînc efect făcuse rapida lui renunţare la Castillo. Şedeau în jurul lui duşmanii care voiau să aibă războiul lor şi să dărîme tot ce construise el cu atîta înţelepciune şi cu harul Domnului. Dar nu-şi vor avea războiul cavalerii ăştia, neghiobii de aici, iar el va păstra Castillo al său. În răstimp îşi făurise bine planul şi în toate amănuntele, iar acum se simţea sigur, norocul era însuşirea lui de căpetenie şi Dumnezeu i-a conferit-o. Ca un vînător ce-şi aţîţă ciinii, se simţea deasupra tuturor celorlalţi.

— Ai cumva o listă a concesiilor cerute, Don Manrique ? întrebă el.

Manrique îi întinse documentul. Iehuda îl parcurse.

— Chiar așa de anodine cum arată, își spuse el părerea, nu sînt aceste nouăsprezece puncte! Așa, de pildă, ar trebui să renunțăm la veniturile orașului Logroño. Logroño a devenit centrul comerțului nostru de vinuri, am scutit orașul Logroño și regiunea Rioja de impozite pe timp de trei ani ca să stimulăm negoțul de vinuri.

— Dacă-l înțeleg bine pe evreu, rosti cu dispreț arhiepiscopul, se vaită că în timpul Războiului Sfînt veniturile vistieriei vor fi poate mai scăzute. Probabil că are dreptate. Dar cine vrea să cucerească Țara Făgăduită nu are dreptul să se teamă de trecerea prin pustie și nici să scîncească de dorul meselor copioase.

Iehuda nu răspunse nimic. Dar se adresă regelui:

— Economia ta, mărite rege, a ajuns-o în anii din urmă pe cea a Aragonului. Multe din întreprinderile înființate de noi în ultima vreme făgăduiesc cea mai frumoasă înflorire. Dar tocmai uzufructul acestor întreprinderi îl acordă acest abil pact, conceput de sfetnicii augustului Don Pedro, regatului Aragon. Este un tîrg primejdios ce ți se propune aici, măria-ta. Dacă cedezi în aceste nouăsprezece puncte, Aragonul va avea peste puțini ani un avans hotărîtor față de Castilia. Regele Pedro are un vistiernic foarte capabil. Nu vom fi cine știe cîtă vreme la nivelul Aragonului dacă accepți aceste condiții.

Nimeni nu avea de ripostat ceva potrivit. Don Martin fierbea:

— Să-l trădăm pe Crist pentru negoțul de vinuri din Logroño?

— Don Pedro nu e cupid, interveni Doña Leonor. Deoarece i-am recunoscut revendicările ce-i stau la inimă, nu se va tocmi el pentru un cîștig meschin.

— Iartă, Doamnă și Regină a mea, răspunse respectuos Don Iehuda, nu e vorba de un cîștig meschin, ci de preponderența asupra peninsulei. Nu din pură poftă de ceartă cele două țări s-au sfădit decenii de-a rîndul pentru aceste drepturi. Mă tem că nu ne vom putea înțelege de azi pe mîine cu Aragonul.

Neputincioși ședeau acolo domnii. Chestiunile litigioase expuse erau opace, poate că se urmărea de fapt să

se priveze Castilia de privilegii însemnate ; mai probabil era că cei doi miniştri evrei urzeau un complot ca să submineze războiul cel bun.

Alfonso era tot atît de surprins şi de confuz ca şi ceilalţi. Îi era pe plac că se găsise un motiv să evite umilinţele pe care Doña Leonor şi înfumuratul Pedro au vrut să i le impună. Şi îmbucurătoare era perspectiva de a mai rămîne multă vreme împreună cu Raquel. Probabil că evreul avusese dreptate şi, dacă i-ar fi cedat tinerelului de Pedro aceste vămi şi toate celelalte nimicuri, ar fi însemnat să abandoneze predominaţia în Hispania, moştenirea fiului său. Dar, în forul său interior, bănuia ca şi ceilalţi că Iehuda vrea să-i escamoteze războiul.

Deoarece bucuria şi sentimentul vinovăţiei se amestecau atît de straniu în sufletul lui, îl repezi brutal pe Iehuda :

— Să mai ducem luni întregi, poate chiar ani de zile tratative, fiindcă nu vă puteţi pune de acord, tu şi vărul tău ? Atunci ce propui ? întrebă el cu grosolănie.

Iehuda, care se pregătise pentru o asemenea întrebare, răspunse :

— Chestiunea e complicată şi o soluţie echitabilă e greu de găsit. Ce-ar fi dacă am recurge la oficiile unui arbitru imparţial, de incontestabilă reputaţie ?

Nimeni nu ştia ce urmăreşte evreul. Arhiepiscopul, deodată entuziasmat, exclamă :

— Da ! Să ne adresăm Sfîntului Părinte ! Cardinalul delegat este şi aşa pe drum încoace.

— În aceste probleme foarte laice, obiectă cu modestie evreul, poate că ar fi bine să hotărască o autoritate laică. Domnii principi ar putea solicita pe tatăl doamnei noastre, regina, să accepte arbitrajul. Este o sarcină delicată, dar regele Engliterei, ţinînd seama de Războiul Sfînt şi de pacea divină, cu greu va putea refuza.

Propunerea lui Iehuda părea temeinică. Regele Henric era înrudit cu casa Aragon şi cu casa Castiliei, cunoştea perfect împrejurările, era vestit pentru înţelepciunea lui în probleme de stat, deci se putea aştepta de la el o sentinţă echitabilă. Totuşi, deoarece propunerea venea din partea lui Iehuda, rămîneau cu toţii neîncrezători.

Doña Leonor era sigură că ceea ce, cu încîlcitele şi perfidele sale gînduri, punea acum evreul în discuţie, avea de fapt tot atît de puţin de-a face cu dorinţa ei, ca suprafaţa încreţită a mării cu fundul ei veşnic liniştit. De aceea, ea încercă, pe loc şi bănuitor, să descopere intenţiile lui reale. Tatăl ei, Henric, care tot amîna participarea lui la cruciadă, cu siguranţă că înţelegea avantajele ce decurgeau pentru Hispania din neutralitatea ei. Şi la fel, desigur, va ţine seama de faptul că regii spanioli, dacă pornesc Războiul Sfînt împotriva musulmanilor, îi vor cere lui ajutor militar şi Henric era un om care nu dădea cu plăcere. Aşa că regele Henric n-avea nici un motiv să grăbească o împăcare între Castilia şi Aragon, mai degrabă va reflecta adînc şi îndelung şi va desfăşura arbitrajul în aşa fel ca nimeni să nu fie satisfăcut. Era un vicleşug îndrăcit pe care evreul l-a pus la cale. Gîndurile Leonorei se fugăreau febril în căutarea unui plan care să-l zădărnicească pe cel al evreului. Va pleca la Saragossa şi îl va îndupleca pe Don Pedro să nu dea ascultare sfaturilor evreului său. Va expune într-o scrisoare confidenţială tatălui ei necazurile ce le îndură şi îl va implora să grăbească sentinţa. Dar, vai, maiestatea din Englitera trecuse şi ea, adică partea ei bărbătească, prin cîte o astfel de pasiune nelegiuită şi o gustase din plin ; dacă e cineva care să aibă înţelegere pentru bucuriile şi grijile ameţitoare ale lui Alfonso, atunci acela era tatăl ei, Henric. Cuprinsă de amărăciune, Leonor recunoştea că nu poate ţine pasul cu şiretenia lui Ibn Esra.

Chiar şi Alfonso, cu mintea lui sprintenă, îl ghicise pe Don Iehuda al său. Era aşa cum bănuise el din capul locului : evreul voia să dejoace Războiul Sfînt măcar de dragul refugiaţilor pe care-i aducea în ţară. Dar şi-a făcut greşit socotelile, gîndea Alfonso. N-o să mă tocmesc cu Pedro pentru cîteva mărunţişuri. N-o să-l chem pe tata Henric ca să-mi facă semn cu ochiul : să-i lăsăm băiatului micile lui plăceri. Nu mă las eu tras pe sfoară de evreul ăsta. N-o să plătesc iubirea Raquelei cu tocmeli şi oprelişti.

Astfel simțea și gîndea Alfonso în scurtul răstimp de mutenie care urmase vorbirii evreului.

Dar apoi, speriat de sine însuși, se auzi spunînd:

— Oare ce crezi tu, Doña Leonor? Ce ziceți și voi, domnilor? Mi se pare că *escrivano* al nostru a găsit soluția dreaptă. Cu greu s-ar găsi în toată creștinătatea, într-o chestiune atît de complicată, un mai bun judecător decît înțeleptul și augustul tată al Reginei Noastre. Cred, Don Iehuda, că vom face cum propui tu.

Capitolul al cincilea

Ca să meargă la sigur, Iehuda, într-o scrisoare confidențială, expuse prietenului său de afaceri Aaron de Lincoln, consilierul financiar al regelui Henric de Englitera, despre ce este vorba în discordiile dintre cei doi regi hispanici, și îi solicita ajutorul.

Apoi, înainte de a se întoarce la Toledo, trimise — așa cum cerea buna cuviință — cîteva daruri reginei. Daruri nerușinat de scumpe, parfumuri alese, o casetă de toaletă mare, de fildeș, cu piepteni, agrafe de păr, și sulemeneli ; în plus un sipet artistic lucrat, cu broșe, inele, catarame, pietre scumpe ; și încălțări garnisite cu mici oglinzi, astfel ca purtătoarea să-și poată oricînd controla înfățișarea. Doña Leonor era indignată de insolența omului care, drept mîngîiere pentru înfrîngerea suferită și provocată de el, îi trimitea astfel de fleacuri costisitoare. Tare avea poftă să i le trimită înapoi ! Dar se purtase pînă acum ca o doamnă și va rămîne și de aci încolo o doamnă. Afară de asta, darurile îi și plăceau. Le păstră deci și îi scrise cîteva rînduri de mulțumire.

Între timp sosiseră în Castilia primii refugiați evrei din Francia și, așa cum prezisese Don Ephraim, sosirea lor oferi arhiepiscopului și granzilor ostili un prilej binevenit pentru noi discursuri provocatoare. Evreul, pe-rorau ei, alimenta cu veniturile zeciuielii lui Saladin nu fondurile Războiului Sfînt, ci folosea banii pentru a coloniza în țară noi cîrduri de necredincioși și de șarlatani.

Invectivele nu avură nici un efect. Succesele noii ad-

ministrații săreau doar în ochi. Avuția țării creștea și fiecare profita de ea. Oamenii aveau mai mulți bani decît înainte, mărfurile abundau, și încă din acele necunoscute pînă atunci, noi plantații, ateliere, prăvălii luau ființă văzînd cu ochii. Unde Iehuda punea mina, venea și prosperitatea.

Tot pe atunci sosi la dînsul un învățat din orașul navarez Tudela, un anume Rabbi Beniamin, un bărbat de înalt prestigiu. Acest Beniamin din Tudela își închinase întreaga viață științei, geografiei fizice și descriptive. Terminase recent o a doua mare expediție de explorare, care ajunsese prin partea apuseană a lumii pînă la granița ei răsăriteană, pînă în China și Tibet. Studiase înainte de toate condițiile de viață ale evreilor în diaspora, dar afară de asta culesese cunoștințe utile de tot felul și luase pretutindeni contact cu bărbați de frunte, chiar și cu sultanul Saladin și cu papa. Se apucase acum să-și expună într-o carte rezultatele călătoriilor. „Maseot Beniamin", „Călătoriile lui Beniamin" urma să se numească acea carte și mai mulți tineri învățați din academia lui Don Rodrigue i-au promis să o traducă în latină și arabă.

Așadar acest Beniamin din Tudela făcu o vizită de curtoazie Domnului și Învățătorului Nostru Iehuda Ibn Esra ; nu voia să piardă prilejul să cunoască bărbatul care, în anii absenței lui, schimbase atît de îmbelșugat fața peninsulei. Iehuda îl primi cu toată cinstea pe renumitul cercetător. Îi arătă biblioteca plină de cărți rare și de suluri de pergament, îi arătă sinagoga în curs de construire și îl conduse prin atelierele de manufactură înființate de dînsul. Rabbi Beniamin vedea și auzea, și discuta despre toate cu competență.

La masă, în prezența lui Musa, Rabbi Beniamin vorbi de călătoriile sale. La întrebările lui Don Iehuda, relată despre evreii din răsărit. În regatul grec și în Țara Sfîntă evreii aveau de suferit de pe urma cruciadelor, dar la Cairo și la Bagdad trăiau în pace și bunăstare. Povesti despre acel Reș-Galuta, principele evreimii răsăritene, aflat în exil. Își avea reședința la Bagdad și fusese recunoscut de calif drept conducător al evreilor. Era împuternicit să domnească asupra coreligionarilor săi „cu

bățul și biciul", avea supremație fiscală, jurisdicție și putere deplină asupra evreilor din Babilon, Persia, Iemen, Armenia și asupra celor din țările limitrofe și din Caucaz ; avea puteri extinse pînă la granița dintre Tibet și India. Cînd califul l-a înscăunat pe actualul stăpînitor Reș-Galuta, pe Domnul și Învățătorul Nostru Daniel Ben Hasdai, în postul său, a declarat cu voce tare față de întreg norodul : „Eu sînt urmașul profetului Mahomed, acest mare prieten al meu este urmașul regelui David". Acest Reș-Galuta se bucura de cea mai înaltă vază chiar și printre musulmani. De cîte ori ieșea la plimbare, alergătorii strigau : „Faceți loc Domnului Nostru, fiul lui David !" și toată lumea se arunca la pămînt ca în fața califului însuși.

Colorata descriere îi făcu impresie lui Iehuda. Dar Beniamin urmă :

— De altfel, Reș-Galuta a vorbit și de tine, Don Iehuda. Se știe și în Orient că ți-ai părăsit înaltul post din Sevilla ca să ajuți din Toledo fraților tăi. Și iată că am călătorit treisprezece ani prin toată lumea, încheie el, ca reîntors să găsesc tot ce-i mai demn de văzut în ea aici, în imediata mea apropiere.

Și aceste cuvinte ale lui Rabbi Beniamin, care era de sine stătător și nu avea nici un motiv să lingușească, îi dădură lui Iehuda fiori calzi și faptul că au fost pronunțate în prezența prietenului său Musa îi sporea bucuria.

Se simțea acum ca un *oker harim*, un om care putea muta munții din loc și care nu șovăia să facă uz nemărginit de puterea sa. Deoarece regele rămăsese mai mult timp decît se credea la Burgos, Iehuda luase cu de la sine putere unele măsuri îndrăznețe. Spre necazul prelaților și baronilor dușmănoși, încredințase mai multor refugiați franci posturi bănoase ; pe un anume Nathan din Nemours, care mai vizitase cîndva Castilia, l-a numit *baile*, adică guvernator la Zurita.

Se apropia sărbătoarea Purimului, ziua în care evreii sărbătoreau salvarea lor din cea mai grea ananghie de către regina Esther. Pe vremuri, nelegiuitul Haman, favoritul regelui Ahașver, a vrut să stîrpească pe toți evreii din orașul Susa și din imperiul persan, fiindcă evreul Mardohai îi jignise vanitatea. Nepoata și pupila lui Mar-

dohai, numită Esther, aflase har în ochii regelui care a făcut-o regină şi, călăuzită de unchiul ei Mardohai, luase asupră-şi să zădărnicească planurile lui Haman. Deşi sub pedeapsa cu moartea nimeni nu avea voie să apară nechemat în faţa suveranului, ea s-a înfăţişat lui Ahaşver şi s-a rugat pentru poporul ei. Iar regele, impresionat de frumuseţea şi deşteptăciunea ei, coborîse sceptrul, o iertase pe ea şi pe poporul ei şi-l dăduse pe ticălosul Haman pe mîna evreilor. Iar ei îl spînzurară chiar de furcile de care urma să atîrne Mardohai, îi spînzurară şi pe cei zece fii ai lui Haman şi doborîră pe toţi duşmanii lor din o sută douăzeci şi şapte de ţări supuse regelui Ahaşver.

Există în calendarul de sărbători evreiesc zile ce amintesc de evenimentele mai importante, dar pe nici una n-o sărbătoresc evreii dreptcredincioşi cu o mai exuberantă bucurie ca pe această aniversare. Organizează banchete îmbelşugate, îşi trimit unul altuia daruri, miluiesc darnic pe săraci, montează spectacole, petreceri cu dans şi jocuri de noroc. Dar înainte de orice, dau citire cu gesturi de triumf şi cu strigăte de veselie cărţii în care sînt consemnate evenimentele acestei miraculoase salvări, Cartea Estherei.

Chiar şi Don Iehuda, bucuros de a se înveseli, aduna în aceste zile la Castillo mulţi oaspeţi ca să asculte împreună cu ei istoria colorată din Cartea Estherei, ca să mănînce şi să bea împreună cu ei, să asiste la jocuri şi să se desfete cu vorbe înţelepte şi de duh.

Trebuie să se fi petrecut aceste întîmplări fabuloase de care pomeneşte Cartea Estherei cam pe la 3400 de la facerea lumii, acum fiind anul 4950, şi an de an zeci de mii, sute de mii de evrei s-au delectat cu povestea asta. Dar, în tot acest răstimp, numai puţini dintre ei au resimţit o bucurie atît de orgolioasă ca aceea de acum a lui Iehuda. Încercările prin care au trecut şi le-au biruit Mardohai şi Esther erau ale sale şi ale Raquelei lui. Cine putea să simtă atît de profund ca dînsul curajul şi disperarea Estherei cînd s-a înfăţişat regelui? Cine ca el putea savura triumful inimii lui Mardohai cînd duşmanul său de moarte, Haman, a fost silit să-l plimbe prin oraş pe armăsarul regelui şi să rostească: „Aşa se cuvine băr-

batului pe care regele vrea să-l onoreze !" Şi cînd se ajungea la sfîrşitul cărţii, cînd regele îl ridica pe Mardohai la rangul de păstrător al sigiliului său, Iehuda îşi pipăia plin de mîndrie sigiliul cu stemă ce-l purta la piept şi se uita satisfăcut la cei trei refugiaţi franci pe care îi invitase în casa lui pentru sărbătorirea acestei zile.

Studenţii Ieşivei, ai şcolii Bibliei şi Talmudului, printre ei şi Don Beniamin Bar Abba, parodiau acum, aşa cum era datina acelei zile, pe învăţătorii lor şi-şi puneau unul altuia tot felul de întrebări cazuistice.

Tînărul Don Beniamin găsi că Mardohai şi Esther, cu toate meritele lor, şi-au asumat două păcate. În primul rînd au fost fără milă.

— De sărbătoarea Pesahului, zise el, picurăm din paharul cu vin al bucuriei zece stropi de vin, fiindcă ne amintim de chinurile duşmanilor noştri. Dar Mardohai şi Esther au spînzurat cu nemărginită bucurie pe Haman şi pe fiii săi şi i-au doborît cu triumf pe toţi adversarii lor.

Ceilalţi îl combătură cu energie. Haman era de o răutate atît de prăpăstioasă, încît şi pentru cei mai cucernici trebuie să fi fost o satisfacţie deplină să-l şteargă de pe suprafaţa pămîntului pe el şi pe ai săi. Istoria spune că Mardohai îl salvase cîndva din mare năpastă, iar Haman îl răsplătise cu cea mai neagră ingratitudine. Atît de infernală îi era răutatea încît pînă şi nevinovaţii copaci se concurau în faţa Tronului Domnului spre cinstea de a furniza lemnul pentru furcile lui Haman. Dar ales a fost lemnul din Arca lui Noe ; fusese destinat acestui scop încă în ziua facerii lumii.

Don Iehuda se întreba dacă şi el e crud. Era, şi se mîndrea cu asta. Ar da cele douăzeci şi două de corăbii ale flotei lui numai pentru plăcerea de a-l vedea pe arhiepiscop spînzurat de creanga unui copac înalt. Şi-ar da cota-parte a lui de la întreprinderile din Provenţa şi Flandra ca să asiste la flagelarea şi sfîşierea în patru a lui Castro, care-l numise ciine murdar. Un bărbat trebuie să se simtă astfel, afară de cazul că ar fi un înţelept ca Musa sau un profet. El, Iehuda, nu era nici una, nici alta şi nici nu voia să fie.

Din gîndurile şi cumpănirile lui îl smulseră cuvintele lui Don Beniamin. Vorbea acum de al doilea păcat al lui Mardohai, de trufia sa.

— Priviţi-l, se înfierbîntă el, cum, condus de Haman, călăreşte triumfător prin oraşul Susa! Şi de ce, în ciuda unui vechi ordin al regelui, nu şi-a plecat genunchiul în faţa lui Haman? Legile ţării sînt legile voastre, propovăduiesc înţelepţii. Este tocmai împotrivirea lui, este orgoliul lui Mardohai care atrăsese năpasta pe capul evreilor. Aşa scrie textul în carte. Mardohai cunoştea oamenii, îl cunoştea pe Haman, ştia ce urmări va avea împotrivirea lui: de ce nu şi-a înfrînt trufia şi nu şi-a apărat poporul de primejdie?

Lui Iehuda îi era greu să-şi ţină faţa cît mai inexpresivă. Ştia că e socotit arogant şi nici unuia dintre oaspeţi nu-i putea scăpa cît de mult se asemăna soarta lui şi chiar cea a Doñei Raquel cu cea a lui Mardohai şi a Estherei. Cu siguranţă că vedeau în el un Mardohai. Şi în timp ce Don Beniamin blama trufia lui Mardohai, Iehuda fu cuprins de o amară bănuială. Îi fusese dat să aducă fericire evreilor din Toledo. Dar oare nu-l privesc ei cu toate astea cu ochii lui Rabbi Tobia, plini de dezgust? Lui Mardohai nu-i lua nimeni în nume de rău că şi-a trimis fiica adoptivă la castelul şi în patul regelui păgîn. Dar Mardohai a trăit cu multe secole în urmă la Susa, oraş depărtat. El, Iehuda, trăia astăzi, iar Galiana era la o distanţă de nici două mile. Cerceta bănuitor chipurile oaspeţilor săi, se uita bănuitor mai ales la tînărul Don Beniamin. Nu-l putea suferi; avea căutătura rece şi scrutătoare şi fără acea veneraţie pe care o pretindea un Iehuda Ibn Esra.

Dar nu, nu aveau gînduri lăturalnice oaspeţii săi. Cu cîtă fervoare îl combăteau pe tînărul Beniamin! Îl apărau pe el, pe Iehuda, apărîndu-l pe Mardohai. Cu satisfacţie constata el: nu-i luau în nume de rău că le-a adus prosperitate.

Erau într-adevăr argumente înflăcărate cu care luau apărarea lui Mardohai. Dacă Mardohai ar fi fost trufaş, ar fi tăinuit el că e tatăl adoptiv şi unchiul reginei? Şi un bărbat mîndru ar fi stat ghemuit şi umil pe vine

în fața palatului regal ? Și pe Esther o crescuse în același spirit al umilinței. Nu plină de încredere falsă străbătuse ea greul drum spre tronul regelui, drum ce putea să-i fie al morții, ci în cea mai adîncă smerenie. Textual e transmisă posterității rugăciunea ei : „Tu știi doar, o, Doamne, că n-am năzuit spre strălucirea acestui castel regesc. Nu, nu și încă o dată nu. Așa precum femeia resimte scîrbă pentru îmbrăcămintea ce o poartă în zilele impurității ei, așa mă scîrbesc veșmintele mele de gală și coroana ce trebuie să o port. Nici o bucurie nu am de cînd mă aflu aici, afară de singura bucurie de tine, Dumnezeul meu. Și acum, o, Doamne, alinător al celor împovărați, mă ajută în nefericirea mea și fă să am har în fața regelui păgîn, de care mă tem ca mielul de lup."

Neîncrederea lui Iehuda se risipise. Evreii din Toledo nu-i voiau răul. Vedeau într-însul un bărbat ca Mardohai, un bărbat mare printre evrei și binevenit în mulțimea fraților săi, preocupat de binele poporului său și mereu în căutarea mîntuirii pentru întregul lui neam.

— Îți crește inima, dragă Iehuda ? îi zise Musa. Te închipui oare ca un fel de Mardohai ?

— Tu o spui, răspunse Iehuda jumătate în glumă, jumătate în serios.

Era fericit și ostenit cînd se duse la culcare.

Dar mintea lui continua să se frămînte și în vreme ce dormea și cînd se trezi în dimineața următoare, în creierul acestui remarcabil, multilateral bărbat se înfiripă, din impresiile și senzațiile zilei precedente, o idee pentru treburile lui.

Haman aruncase zarul ca să nimerească ziua potrivită nimicirii evreilor, dar a ieșit să fie ziua salvării și înălțării lor, și evreii i-au zis Sărbătoarea Zarului, Purim, sărbătoarea Estherei. Să arunci zaruri, să desfizi norocul, să descoperi cui acordă Dumnezeu mila sa și de la cine-și întoarce fața, tot îi face omului plăcere. Ce-ar fi dacă el, Iehuda, ar profita de această ocazie ? Va anunța în numele regelui o mare loterie, va monta o uriașă urnă a norocului din care oricine, pentru bani puțini, va putea extrage un loz. Chiar dacă fiecare

loz în parte nu va aduce tezaurului regelui decît un cîştig neînsemnat, largul dever va aduce un profit uriaş.

Încă în ziua aceea Iehuda se apucă să facă socoteli pentru marea urnă castiliană a norocului.

Deoarece în acel consiliu de coroană reieşise că tratativele cu Aragonul ar reclama încă multe luni de zile, Alfonso era îndemnat să se înapoieze la Toledo. Dar ştia că Doña Leonor i-a ghicit jocul incorect. E drept că manifesta ca întotdeauna aceeaşi amabilitate degajată, dar nu va uita niciodată cum regina i-o spusese de la obraz : întreaga creştinătate te va huidui. Citea pe chipul ei limpede dispreţul ce el i-l inspira şi nu voia să fugă din faţa ei. Petrecu deci săptămîni chinuitoare la Burgos. Deşi simţea un dor fierbinte de Raquel şi de Galiana, rămase pe loc.

La începutul lunii a treia îşi zise că şi-a împlinit îndeajuns datoria şi se pregăti de plecare.

Dar fu reţinut în chip crunt.

Fusese adevărat ceea ce îi comunicase atunci Leonor : micul infante Enrique bolea. Acum, cu totul pe neaşteptate, boala i se înrăutăţi. Medicii erau neputincioşi.

Deznădăjduitul Alfonso vedea în această nenorocire pedeapsa lui Dumnezeu. Îşi amintea cum îl luase odată rău în zeflemea pe Rodrigue spunîndu-i că Dumnezeu pare să fie mulţumit de el, Alfonso ; îi îngăduia adică să ducă la bun sfîrşit tot pe ce punea mîna. Dar Rodrigue îi ripostase că, în asemenea cazuri, păcătosul va fi pedepsit pe cealaltă lume, şi cu atît mai groaznic ; ar fi o graţie dacă Dumnezeu l-ar pedepsi cît timp mai e omul în viaţă. Dacă ceea ce se întîmpla acum se putea numi graţie, apoi era una înspăimîntătoare. Alfonso o meritase însă. Fusese fătarnic în consiliul de coroană, aprobase argumentele false, viclene ale evreului şi s-a sustras cu laşitate de la cea mai sfîntă datorie a sa, de la război. Faptul că Dumnezeu îi răpea moştenitorul arăta cît de groaznic păcătuise el.

La rîndul ei, şi Doña Leonor îşi făcea mustrări superstiţioase. Minţise cînd exagerase debilitatea infantelui, dînd-o drept boală, ca să-l smulgă pe Alfonso din mre-

jele evreicei și să-l aducă la Burgos. Acum răzbunătorul cer transforma minciuna ei egoistă în realitate. Neajutorată și deznădăjduită, ședea acum la căpătîiul copilului scuturat de febră și răsuflînd din greu.

Atunci sosi de la Toledo bătrînul Musa Ibn Da'ud să-și ofere medicilor din Burgos ajutorul.

Cînd auzi de îmbolnăvirea copilului, Don Iehuda se sperie de moarte. Dacă i se va întîmpla ceva infantelui, Doña Leonor va impune logodirea principesei Berengaria cu Don Pedro și atunci nici cel mai ingenios plan nu va mai putea ține în loc alianța cu Aragonul și nici războiul. Don Iehuda ceruse imediat Aljamei să organizeze servicii divine pentru însănătoșirea infantelui; evreii toledani se rugară cu ardoare, știind bine ce anume era în joc. Și imediat Iehuda îl rugase pe Musa să plece la Burgos. Bătrînul medic se împotrivi. Spunea că trebuie să aștepte mai întîi invitația regelui. Dar Iehuda stăruise să plece fără întîrziere.

Sosise deci. Regele, cu toată aversiunea lui împotriva bătrînei cucuvele, răsuflă ușurat și o înștiință plin de bucurie pe Leonor că cel mai bun medic al peninsulei se află la fața locului, acest Musa Ibn Da'ud, și că el cu siguranță îl va putea salva pe copil.

Numai că chipul luminos, liniștit al Doñei Leonor se schimonosi, întreaga ei înfățișare se schimbă înfricoșător și toată ura ei izbucni dezlănțuită.

— Încă nu vă ajunge, ție și evreicei tale, toată năpasta ce ați pricinuit-o? se repezi ea la rege și vocea ei, altminteri atît de dulce, suna urît și strident. Vreți să-mi răpiți acum și copilul?

Apoi continuă pe franțuzeasca din copilăria ei.

— Pe toți dumnezeii dumnezeilor! înjură ea cu blestemul favorit al tatălui ei. Mai curînd îl omor cu propriile mele mîini pe acest om înainte de a-l lăsa să se apropie de copilul meu!

Alfonso se dădu îndărăt. Era o altă Leonor decît aceea pe care o cunoscuse cu cincisprezece ani în urmă și de atunci încoace. Pînă și în acel consiliu de coroană, cînd îl umilise, își stăpînise tonul și gesturile; acum, pentru întîia oară, răzbătea din ea acea pasiune care-i împinsese pe tatăl și pe mama ei la fapte atît de nesăbuite. Și

de vină era el, Alfonso, el făcuse din acea doamnă și regină o sălbatică scoasă din minți.

Infantele Enrique muri în chinuri.

Mută și împietrită ședea Leonor. Dar din mijlocul nemărginitei nefericiri creștea sălbatic și tragic de voios gîndul că tocmai această pierdere o apropia de scop. Acum, după moartea infantelui, Berengaria redevenea moștenitoarea Castiliei, acum logodna ei cu Don Pedro era o obligație față de întreaga creștinătate. Acum nici un evreu și nici dracul nu mai putea opri războiul. Acum Don Alfonso trebuia să plece la luptă, despărțirea lui de evreică era pecetluită. Dar în timp ce cumpănea cu trist sarcasm gîndurile ce o frămîntau și cîștigul ce-l dobîndea la un preț atît de covîrșitor, îl vedea pe Alfonso în fața ei, în armură, pornind călare la război; se înclina de pe cal spre ea, curtenitor și plin de încredere voioasă, cavalerească. Și după ce în toate aceste luni nu simțise nimic altceva decît o nestăpînită dorință de a-l pedepsi, o copleși deodată vechea ei dragoste.

Alfonso însuși era distrus. Ședea cenușiu la față, cu părul zbîrlit, cu ochii rătăciți, cu privirea stinsă. Îl chinuia o căință cumplită. Își închipuise că o va putea converti pe Raquel, cu toate că știa de la început că n-o să poată. Femeia îl contaminase ca o molimă, știuse asta, dar nu voise să știe. Închisese ochii și se făcuse ca orb. Dar acum Dumnezeu îi deschisese ochii într-o lumină orbitoare.

În noaptea aceea — pe cînd, învăluit în fum de tămîie, mîngîiat de razele luminărilor, înconjurat de murmurul rugăciunilor preoților ce-l privegheau, infantele mort zăcea pe catafalc în capela castelului — Alfonso și Leonor își spuseră tot ce aveau pe suflet. Fără ocolișuri, regele o întrebă cît timp i-ar trebui să înfăptuiască logodna Berengariei cu Don Pedro. Leonor răspunse că acordurile ar putea fi semnate în foarte puține săptămîni.

— Atunci peste două luni pot pleca la război, declară Don Alfonso. Și e bine așa! izbucni el.

Regina ședea acolo resemnată, blajină, tristă și plină de demnitate. Se gîndea cîtă suferință a trebuit să se abată asupra amîndurora pînă ce el să se despotmolească

din mlaştina în care se afundase. Îi răsunau în urechi cuvintele adresate din închisoare de mama ei Sfîntului Părinte : „Din mînia Domnului regină a Engliterei" ; schimba cuvinte rezonabile, calme cu Alfonso, dar într-însa stăruia fraza : *in ira dei regina Castiliae.*

Liniştită, cu glasul ei limpede, Leonor îi spusese că ar face bine ca, înainte de a pleca la război, să se absolve de orice vină. Alfonso înţelese imediat. Mai ardea în el amintirea felului în care ea îi azvîrlise în obraz ocara în prezenţa celorlalţi şi cum abia cu două zile în urmă răbufnise ura ei în blesteme şi ocări. Dar cea care-i vorbea acum era calmă la chip şi în glas, era ca şi cum i-ar fi fost milă de el, nu o femeie dezlănţuită, răzbunătoare, ci una drăgăstoasă.

— Am s-o alung ! jură el vijelios.

Cînd intră călare pe poarta Galianei, cînd îl întîmpină inscripţia Alafia, fericire, şi cînd zări Mezuza cu sticla spartă de el, regele se bucură că-i va spune cu fermitate Raquelei : „Plec la război, ne despărţim, aşa vrea Dumnezeu". Şi după ce îi va fi zis asta, se va întoarce imediat la Toledo.

Dar iat-o stînd în faţa lui, ochii albaştri-cenuşii îi străluceau, întreaga faţă îi strălucea şi hotărîrea lui se topi. E drept că se gîndea să nu-şi uite de jurămînt. Îl va ţine, desigur, îi va vorbi Raquelei de despărţire. Dar nu acum, nu astăzi.

O îmbrăţişă, mîncă împreună cu ea, sporovăi cu ea, se plimbară prin grădină. Era această femeie cu totul altfel decît şi-o purta el în amintire, era mult mai frumoasă, şi cum de şi-a putut el băga în cap că are ceva vrăjitoresc ?

Amurgul sosi, uitată era moartea infantelui, uitat Războiul Sfînt. Noaptea se lăsă, şi fu o noapte încîntătoare.

Luară micul dejun împreună, aşa cum făceau şi mai înainte. Dar acum el era cel tăcut. Trebuia să vorbească, nu mai putea amîna, orice minut de zăbavă era nesăbuit, era nelegiuit.

Ea îndruga nestînjenită micile întîmplări petrecute în răstimp. Aşa, de pildă, unchiul Musa vorbise vrute şi

nevrute despre clădirile din Burgos. Spunea că el se simte bine în oraşele şi casele musulmane: dar stil avea şi goliciunea simplă, impunătoare a oraşelor şi catedralelor creştine. Aveau măreţie.

Ceea ce spunea Raquel şi felul cum spunea îl irită pe Alfonso. Îşi aminti iar de Burgos, de boala copilului şi de furia Doñei Leonor; şi de prima lui convorbire cu Raquel îşi aminti, de felul neplăcut în care îi vorbise despre castelul lui din Burgos. Îl cuprinse dispoziţia îndîrjită din momentul sosirii lui la Galiana şi brusc, aspru şi supărat, zise:

— Un singur adevăr i-a scăpat lui Musa al tău. Ţi se face repede lehamite de splendoarea musulmană. Şi eu m-am săturat de Galiana. Peste cîteva săptămîni sînt pe cîmpul de luptă. Pe la Galiana nu mai calc niciodată.

Raquel îl privi de parcă nu l-ar fi înţeles. Apoi se prăbuşi leşinată. El stătea acolo, nătîng. Se pregătise să-i dezaprobe jalea şi, în cuvinte tari, dure, să-i explice că aşa trebuie să fie. Acum avea impresia că se purtase grosolan, nu ca un cavaler. Văzuse murindu-i prietenii şi rostise un Tatăl Nostru şi luptase mai departe; în faţa celei leşinate stătea neputincios. O luă în braţe, o mîngîie, o strînse uşor la piept, îi umezi fruntea.

După o eternitate, Raquel deschise ochii. Se reculese.

— Iartă-mă că sînt aşa de slabă, zise ea. Am ştiut doar că nu poate dura veşnic şi mi s-a spus ce s-a întîmplat la Burgos, doica Sa'ad mi-a povestit şi ar fi trebuit să ştiu şi să nu-ţi amintesc de Burgos. Iartă-mă că m-am prăbuşit. Dar acum sînt sensibilizată fiindcă am rămas însărcinată.

O privi fix, cu gura pe jumătate căscată, prosteşte. Apoi rîse, un rîs uriaş, răsunător, fericit.

— Dar asta-i grozav! jubilă el. Zău că sînt un fiu al norocului!

Alerga de colo-colo, tropăia, făcea paşi de dans, o luă apoi în braţe, o strînse sălbatic la piept.

— Bine, zise el, că nu sînt în armură. Altminteri ţi-aş fi turtit sînişorii.

Gîndea: Am tratat-o pe această drăgălaşă femeie aspru şi grosolan ca un ţărănoi. Şi doar ştiam că mint încă pe cînd vorbeam. Pe ea s-o părăsesc eu?!

O repetă cu voce tare. O ținea în brațe și-i vorbea stăruitor, bîiguia în castiliană și în arabă alandala, se învinovățea vehement, pălăvrăgea într-o doară, rostea cuvinte de dragoste fără sens.

Gîndea : Sînt cu adevărat un copil răsfățat de Dumnezeu. Se joacă el cu mine ca un tată cu pruncul său. Mă tachinează cu maliție poznașă și îmi face apoi o și mai mare bucurie. Mi-a impus atunci cel mai idiot război și mi l-a agățat de gît — și apoi a lovit inima bătrînului meu unchi Raimundez. Mi l-a luat pe micuțul Enrique — și-mi dăruiește acum un fiu de la această femeie multiiubită, unica iubită. Am crezut că-i o pedeapsă, dar e o favoare.

Trebui să se stăpînească, să nu-i spună toate acestea și Raquelei. Asemenea lucruri de mîndră fericire un rege le poate gîndi, dar să le exprime n-are voie nici măcar un rege.

Își aminti de făgăduiala făcută Doñei Leonor. Nu mai rămînea în picioare. În astfel de împrejurări e fără valoare. Că Raquel îi va naște acum un fiu însemna că Dumnezeu îl iertase și că e de acord cu el. Gîndea : Regele are un glas lăuntric și numai acestuia trebuie să-i dea ascultare. Dumnezeu nu vrea să plec de pe-acum la război, asta o simt deslușit. Mă voi duce pe cîmpul de luptă, dar trebuie să aștept pînă ce Dumnezeu îmi va indica momentul potrivit.

Gîndea : S-o părăsesc pe femeia asta ! Mai curînd mor de o mie de ori ! Era nespus de fericit. Și nespus de fericită era și ea.

Și viața la Galiana se desfășură ca și înainte.

Cardinalul Gregor de la Sant' Angelo îi aduse regelui o scrisoare autografă a Sfîntului Părinte. Papa amintea iubitului său fiu, regele Castiliei, de acea hotărîre a Conciliului Lateran, care interzicea principilor creștinătății să încredințeze evreilor putere asupra creștinilor și îi cerea cu severitate părintească să-l desărcineze în sfîrșit pe acel rău famat Ibn Esra de postul său. Dacă Satana, scria papa, n-ar fi dezbinat mereu pe augustii domnitori ai Hispaniei, prin uneltirile miniștrilor lor evrei, ei de mult s-ar fi înțeles.

Alfonso bănuia că în spatele acestei scrisori se ascundea Doña Leonor sau arhiepiscopul. Dar nu se supără, se simţea uşor şi mai tare. Avea doar glasul său lăuntric şi acesta îi poruncea: „Nu-l expedia încă pe evreu. Poate cîndva mai tîrziu".

Respectuos răspunse el cardinalului că, spre părerea lui de rău, se foloseşte de atîta vreme de oficiile sfetnicului său care îl nemulţumeşte pe Sfîntul Părinte. Dar tocmai ajutorul acestui Ibn Esra l-a pus în situaţia de a pregăti cruciada împotriva musulmanilor. De îndată ce va cuceri izbînzi şi deci nu va mai avea nevoie de dibăciile evreului, va da ascultare voinţei Sfîntului Părinte, aşa cum se cuvine credinciosului său fiu.

Cardinalul Gregor, un mare orator, predică în catedrală. Încă de mai multe secole, cu mult înaintea restului creştinătăţii, locuitorii acestei peninsule au pornit războiul contra musulmanilor. Dar Satana a semănat vrajbă între regi, astfel încît ei şi-au folosit spadele unul împotriva celuilalt în loc să le fi îndreptat asupra duşmanului comun al creştinătăţii. Dar acum Atotputernicul le-a mişcat inimile şi deci Hispania va relua cu o nouă ardoare vechea luptă împotriva necredincioşilor. Aşa vrea Dumnezeu!

Castilienii, ştiind că prin moartea micului infante războiul va începe în sfîrşit, se lăsară pătrunşi pînă-n străfundul sufletului de predica înfocată a cardinalului. Grandioasa omniprezenţă a bisericii le insuflase încă din copilărie în conştiinţă deşertăciunea vieţii pămînteşti; acum viaţa pe acest tărîm trecător îşi pierdea pe deplin valoarea în faţa mîntuirii eterne ce li se arăta atît de aproape şi de aievea. Căci cel ce lua parte la campanie, era absolvit de toate păcatele; se va întoarce fie ca un nou născut, fie că va afla în ceruri răsplata sigură, chiar dacă va fi destinat captivităţii sau morţii. Chiar şi cei ce au preţuit şi au profitat de belşugul şi huzurul ultimilor ani buni nu regretau pierderea iminentă a acestor bunuri, ci căutau să facă inevitabilul cît mai atrăgător, închipuindu-şi bucuriile şi mai mari ale paradisului.

Cei apți pentru serviciul militar căutară să se debaraseze de ceea ce posedau ; se puteau cumpăra la prețuri de nimic mici moșii, ateliere și alte asemenea bunuri. În schimb, urcă prețul celor necesare pentru o cruciadă ; armurierii, pielarii, vînzătorii de relicve aveau o bună conjunctură. Grădinarul Belardo scoase afară pieptarul și coiful bunicului său și unse pielea cu ulei și cu grăsime.

Arhiepiscopul Don Martin însufleţea apropierea concretă a războiului. Purta permanent sub veșmîntu-i preoțesc în așa fel armura încît să se zărească. Uitase de supărarea lui pricinuită de Alfonso și de Galiana, îl lăuda pe Dumnezeu că l-a readus cu mîna lui puternică pe păcătos pe calea virtuților cavalerești.

Văzînd că Rodrigue al său nu lua parte la entuziasmul celorlalți, îl sfătui prietenește. Canonicul recunoscu că în bucuria cucernicei acțiuni se amestecă mereu, asemenea unei picături de sînge într-o cupă cu vin, gîndul la atîția morți pe care războiul îi va reclama acum și din peninsulă. Don Martin îi ripostă că Dumnezeu l-a plăsmuit pe om pentru luptă și deci pentru război.

— E drept, expuse el, că Dumnezeu i-a dăruit dominația asupra tuturor viețuitoarelor, dar a făcut-o astfel ca omul să-și cucerească mai întîi prin luptă această supremație. Sau crezi cumva că taurul sălbatic se lasă înjugat fără luptă? Fără îndoială că Dumnezeu este și astăzi satisfăcut de cavalerul care răpune taurul. În ce mă privește, o recunosc bucuros, dintre toate vorbele înțelepte rostite de Mîntuitor, cea mai dragă îmi este aceea ce ne-o transmite Matei : „Să nu credeți că am venit să vă aduc pacea pe pămînt. N-am venit să aduc pacea, ci spada !"

Și repetă versetul în original. *Allà máchairan !* recită el voios, și cuvintele grecești ale evangheliei răsunau mult mai limpede și mai combativ decît cele obișnuite latinești : *sed gladium.*

Răsunătorul mesaj despre spadă pătrunse dureros în inima lui Don Rodrigue și îl întrista că nu prea savantul arhiepiscop alesese din textul original tocmai aceste

cuvinte. I-ar fi fost ușor canonicului să opună acestei unice sentențe, prin care evanghelia face apologia războiului, multe altele unde pacea este atît de darnic și de sublim lăudată. Dar Dumnezeu a învăluit inima arhiepiscopului în fier, așa că el nu auzea decît ceea ce voia să audă. Don Rodrigue tăcu adînc mîhnit.

Don Martin reluă :

— Odată cu venirea primăverii, regii pornesc la război. Așa scrie în Cartea a doua a lui Samuel. Absolut sigur. Citește și tu, dragă frate ! Citește și în Judecători și în Regi despre războaiele Domnului ! Leapădă-ți chipul lui Ieremia și citește cum Dumnezeu ia parte la război și cum războiul îi unește pe evlavioși și unifică țara și îi nimicește pe necredincioși ! Au pornit la luptă ebreii temători de Dumnezeu, au proferat strigătul lor de război și și-au doborît dușmanii. Aveau lozinca lor războinică : *Hedád*, chiar tu mi l-ai făcut cunoscut. *Hedád !* acest cuvînt sună puternic și limpede. Dar al nostru : *Deus vult*, Dumnezeu o vrea, nici el nu sună rău și te îndeamnă să lovești cu sete. Recunoaște, dragul meu frate ! Smulge-te din mîhnire și înalță-ți inima !

Și, deoarece canonicul persista în nefericita sa tăcere, Don Martin adăugă confidențial :

— Și nu uita celelalte binefaceri ale campaniei, că în sfîrșit îl smulge pe scumpul nostru Alfonso din trîndava pace și din mocirla lui.

Numai că Don Rodrigue nu era chiar atît de încrezător ca arhiepiscopul. Stăruia în el o ușoară îndoială dacă moartea copilului îl trezise pe rege cu adevărat din vinovatul lui somn, îl rodea o ușoară teamă că Alfonso va căuta și de-acum încolo o cale de mijloc între păcatul său și datoria sa.

Se stăpîni și îl dojeni aspru pe cel al cărui duhovnic era.

— Acum că pornești la război, fiule și rege al meu, îl admonestă el, dă-ți seama de un lucru : nu-i de-ajuns să lovești cu spada. Iertarea păcatelor ți se va acorda în război numai dacă te căiești cu inimă sinceră și o dovedești prin fapte. Ascultă-mă pe mine, fiul meu Alfonso, și nu mai continua să minți așa cum ai făcut

pînă acum față de tine însuți, de mine și de alții. Nu ne este nouă dat să salvăm sufletul acestei femei, o știi și tu. Frumoasele tale străduințe nu au izbutit să-l pătrundă în cuget și chiar cuvîntului meu Dumnezeu i-a refuzat puterea. Nu ți-e îngăduit să trăiești cu ea. Smulge-ți păcatul din piept. Nu pleca la război ca un păcătos. Dumnezeu ți-a răpit fiul așa cum l-a răpit pe cel al lui Faraon, fiindcă acesta n-a vrut să se despartă de păcatul său. Ia seama la avertisment. Desparte-te de această femeie. Acum. Imediat.

Alfonso nu-l întrerupse pe canonic. Se simțea ușor, elastic, cuvintele-i mînioase nu-l supăraseră. Răspunse aproape vesel :

— Să-ți spun ceva, părintele și prietenul meu, poate că ar fi trebuit să ți-o spun mai devreme : Raquel e gravidă.

Lăsă să treacă un răstimp ca aceste cuvinte să pătrundă mai bine în spiritul celuilalt, apoi urmă vesel, cu familiaritate :

— Da, Dumnezeu s-a milostivit din nou de mine. Dacă pînă acum nu mi-a îngăduit să salvez sufletul Raquelei, a fost tot unul din acele ocolișuri ale lui, o mică glumă mărinimoasă. Voi dobîndi creștinătății nu numai *un singur* suflet ! exultă el. Voi avea un copil de la Raquel și te mai îndoiești că mama se va supune dacă botezăm acest copil ? Sînt foarte fericit, părinte și prieten al meu, Don Rodrigue !

Canonicul era adînc impresionat. Iată că se biruise și își apostrofase cu asprime fiul lui drag și acesta zărise deja lumina. „Gîndurile mele nu sînt ale voastre și căile mele nu sînt ale voastre", grăiește Domnul ; asta Alfonso o pricepuse mai bine decît dînsul.

Între timp, regele vorbi mai departe :

— Acum n-ai să-mi mai ceri să mă despart de ea.

Zîmbea, obrazul îi radia. Se rugă și se alintă :

— Să lăsăm lucrurile așa cum sînt, pînă plec la război. Sau vrei cumva s-o alung pe mama copilului meu ? Dumnezeu mi-a mai iertat unele păcate. Acum, că lupt pentru el, mi-o va trece cu vederea că nu sînt crud cu această femeie multiubită.

Mai tîrziu Rodrigue se mustră că se supusese. Dar, ah, îl înțelesese atît de bine pe Don Alfonso! Alfonso o iubea pe Raquel și oare nu cînta Virgiliu, cel mai cucernic dintre păgîni, poetul cel mai apropiat de creștinism, magia dragostei? Cum farmecă ea simțurile și sufletul, răpește libertatea de a hotărî și îl leagă pe om cu supraomenească vrăjitorie? Și Doña Raquel merita să fie iubită, era frumoasă, poporul avea dreptate, ea era la Fermosa, frumusețea ei îl impresiona pînă și pe el, Rodrigue, și îi deștepta un sentiment cucernic. Nu voia să-l apere pe rege, nici chiar față de sine însuși. Dar dacă Dumnezeu i-a scos acestui bărbat această femeie în cale, a fost poate ca să-l încerce mai greu decît pe alții și să-l absolve cu atît mai luminos.

Cînd se gîndea la discuția avută cu duhovnicul său, Alfonso simțea rușine și căință. În același ceas în care părintescul prelat și bunul său prieten îi amintea de minciunile lui, el, Alfonso, îl mințise din nou și mai tare. Vorbise de parcă războiul ar fi iminent și-și aroga din asta dreptul de a mai păcătui un răstimp. Cînd știa doar că războiul nu e iminent! Chiar el contribuia la amînarea lui.

Aceleași probleme economice litigioase care stătuseră în drumul încheierii alianței împiedicau acum pactul cu privire la dota infantei Berengaria și, prin aceasta, și alianța. Don Iosef din Saragossa avea mereu de ridicat noi probleme și de pus noi întrebări, la fel și regele Henric al Engliterei și cînd una, cînd alta rămînea în suspensie. Alfonso știa prea bine că Iehuda era acela care stîrnea toate aceste dificultăți și se prefăcea supărat și nerăbdător, dar dorea ca Iehuda să ridice obiecțiuni, și chiar le provoca. Se ghiceau între ei, fiecare din ei știa de dorințele ascunse ale celuilalt, dar nu și-o mărturiseau, desfășurau un joc complicat cu clipiri din ochi, exista între ei o conjurație mută, deveniră complici, el, regele, și *escrivano* al său.

În schimb, Don Alfonso era gelos pe evreu fiindcă Raquel ținea la el, iar Iehuda era gelos pe Alfonso fiindcă Raquel îl iubea. Și Iehuda scruta trăsăturile Ra-

quelei şi se bucura că semănau cu ale lui, şi Alfonso scruta trăsăturile Raquelei şi descoperea cu amărăciune pe cele ale părintelui ei. Dar amîndoi continuau ciudatul lor joc, stăruitor, nu fără o mică plăcere răutăcioasă. Amîndoi, chiar şi între patru ochi, se făceau de parcă ar urmări cu ardoare logodna şi alianţa, şi amîndoi distrugeau iar şi iar ceea ce duraseră cu atîta zel.

Cînd Don Martin constatase că regele îşi petrece ca şi pînă atunci o mare parte a timpului său la Galiana şi observase cu ce josnice chichiţe amîna din nou Războiul Sfînt, indignarea lui izbucni deschis. Predica împotriva regelui, care-şi apleca urechea la sfatul înşelătorilor evrei, îi supunea pe creştini judecăţii şi bunului plac al circumcişilor şi, în felul acesta, asuprea biserica şi sprijinea sinagoga Satanei. Un mare şi virtuos scriitor al antichităţii a spus : *„Sicut titulis primi fuere, sic et vitiis* — aşa cum erau primii în rang, erau şi primii în vicii". Aşa stau astăzi lucrurile şi în întristata Castilie. Apoi predica despre regele Solomon, care se lăsase atras de către tîrfele lui spre idolatrie.

Pretutindeni în ţară clericii îl imitau pe arhiepiscop. Declarau sus şi tare că evreul, un adevărat ambasador al infernului, a clădit din zeciuielile lui Saladin castelul fermecat La Galiana şi şi-a instalat fiica acolo ca să-l vrăjească pe rege. O pasăre a furtunii trimisă de Satana, aşa îi spuneau Raquelei.

Castilienii se simţeau frustraţi. Regele lor îi privase de binefacerile Războiului Sfînt. Studenţii cîntau cîntece satirice la adresa lui Don Alfonso, îl numeau *equitus ad fornacem,* cavalerul cloşcar, şi îl întrebau cînd are de gînd să se circumcidă. Ţara era consternată, răzvrătită.

Dar în ciuda acestei sfinte mînii, unii erau bucuroşi că războiul nu va fi pornit totuşi în pripă. „Un ou fiert în pace e mai bun decît un bou fript în război", pomeneau ei vechea zicală. Numai că această Castilie era o ţară cu frica de Dumnezeu şi perseverarea în starea de pace nu avea har în ochii Domnului, şi chiar cei ce erau în fond de acord cu situaţia, îşi manifestau satisfacţia numai la adăpostul celor patru pereţi de acasă. Pe stradă şi în

cîrciumi doreau ca şi mai înainte Războiul Sfînt şi stăruiau ca Dumnezeu să-l lumineze pe orbitul Don Alfonso. Întreaga ţară era cu ochii la jocul perfid al regelui şi evreului său.

Preotul unei mici localităţi veni la Don Rodrigue să-i ceară sfat. Unul din parohia lui, frînghier de meserie, om vrednic şi evlavios, îl întrebase : „Anul ăsta Domnul mi-a îngrăşat treburile şi mi le-a binecuvîntat, aşa că am pus de-o parte doi *maravedi* de aur ; de ce oare mă trimite el tocmai acum împotriva necredincioşilor la război şi îmi duce atelierul iar de rîpă ?"

Canonicul pătrunsese întreaga ipocrizie a lui Don Alfonso, dar cu toată indignarea de care era cuprins, se bucura că pacea se menţinea ; era deci la fel de păcătos ca frînghierul. Acest gînd îl scotea din sărite, aşa că-i răspunse preotului cum nici măcar prietenul său Musa nu putea s-o facă mai uşuratic. Îi povesti o întîmplare cu sfîntul Augustin. Acesta a fost întrebat odată : „Cu ce s-o fi îndeletnicit Dumnezeu înainte de a plăsmui cerul şi pămîntul ?" Augustin i-a răspuns atunci : „A plăsmuit iadul, ca să-i trimită acolo pe cei care pun asemenea întrebări".

Ştirea că Raquel e însărcinată făcu să crească indignarea granzilor şi prelaţilor duşmănoşi. Poporul însă primi vestea cu bucurie. Oamenii se împăcaseră cu gîndul că deocamdată va fi pace, erau mulţumiţi că pacea cu siguranţă va dura acum pînă ce *barragana,* concubina va naşte şi că deci nu trebuie încă să-şi schimbe iar felul de viaţă. Vorbeau emoţionaţi şi cu duioşie de gravida Raquel şi aveau acum chiar şi un zîmbet de înţelegere pentru slăbiciunile omeneşti ale lui Don Alfonso. Îi îngăduiau regelui-cavaler un fiu de la Frumoasa, vedeau în sarcina Raquelei un semn prietenesc al lui Dumnezeu, care îi dăruia domnitorului uns, înainte de a porni la război, o compensaţie pentru moartea fiului său.

Frumoasa a ştiut cum să dreagă lucrurile. Amuleta pe care a ţintuit-o pe usciorii porţii Galianei era, se vede treaba, o vrăjitorie grozavă. Şi mulţi căutau să-şi procure şi ei o asemenea amuletă, o mezuza !

Prelații și baronii erau furioși de atîta sacrilegiu și prostie. Circulau zvonuri rău prevestitoare. Cică Raquel, pe cînd pescuia împreună cu regele în Tajo, ar fi scos un cap de mort; grădinarul din Galiana ar fi spus-o.

Dar nici aceste bîrfe nu prinseră și nu înrîuriseră participarea afectuoasă a castilienilor la de Dumnezeu binecuvîntata legătură de dragoste a nobilului Alfonso și a Fermosei. În ciuda străduințelor arhiepiscopului, Doña Raquel nu deveni „pasărea furtunii trimisă de Satana", ci rămase „Frumoasa".

Capitolul al şaselea

A nevoioasa străduinţă a lui Alfonso de a grăbi alianţa şi totodată a o sabota îl silea să petreacă mult timp la Toledo, şi Doña Raquel era adeseori singură. Dar intuia că de dragul ei Alfonso urzeşte în castelul său, cu tatăl ei, planuri încîlcite, aşa că singurătatea nu-i mai era mistuită de acel dor arzător care o chinuise înainte.

Se ducea de multe ori la Castillo Ibn Esra. Acolo se aşeza cu plăcere într-un colţ din odaia de lucru a lui Musa, îl ruga să n-o ia în seamă şi se uita cum, frămîntat de gînduri, bătrînul umbla încoace şi încolo sau scria la pupitrul lui, ori citea din cărţile sale.

Dacă în săptămînile din urmă canonicul evita prezenţa Raquelei, cu atît mai des i se înfăţişa tînărul Don Beniamin. Faptul că această femeie scumpă lui, această Ibn Esra, principesa din casa David, purta în sîn un copil al regelui Castiliei, îi dădea mult de gîndit şi îl tulbura. Se temea pentru dînsa, prevedea luptele ce se vor desfăşura din cauza ei şi a copilului şi era îndemnat să o îmbărbăteze în vederea viitoarelor conflicte.

Don Beniamin îi vorbea cu entuziasm Raquelei despre bărbatul care — nu trecuseră nici cincizeci de ani de atunci — propovăduise această învăţătură de formule magistrale, acel ultim mare profet al lui Israel, Iehuda Halevi. Îi relată în amănunt textul apologiei iudaismului în lucrarea lui Iehuda şi îi recită din Cîntecele Sionului: „O, Sion, tu patrie regească. De-aş avea aripi aş zbura la tine. Cu veneraţie şi bucurie îţi sărut praful: căci

pînă şi praful tău e înmiresmat cu balsam. Cum de pot trăi cînd ciinii îţi sfîşie leii morţi ? O, tu, glorios lăcaş al Domnului, cum se lăfăie acum adunătura de sclavi pe tronul tău !“ Şi el, Iehuda Halevi, către sfîrşitul vieţii, a plecat infirm şi necăjit în Ţara Sfîntă şi, în faţa Oraşului Sfînt, a fost răpus de un cavaler musulman.

Cînd îşi dădea seama că prea se lăsase furat de exaltarea ce-l cuprinsese, se simţea stînjenit şi încerca, pe jumătate glumind, să revină la realitate. Sau îşi scotea carnetul de notiţe şi o întreba pe Raquel dacă-i dă voie s-o deseneze. Ea îi răspundea surîzînd :

— Cît eşti de evlavios — şi cît de eretic !

Beniamin o desenă de trei ori. Raquel îl rugă să-i dăruiască ei schiţele ; se temea că cel ce ar avea un portret de-al ei, ar putea să aibă putere asupra fiinţei sale.

Odată, pe cînd se simţea mai aproape ca oricînd de ea, îi destăinui ultima, ascunsa lui cunoaştere.

— Ne e dor de Ţara Sfîntă, zise el, ne rugăm să soscască Mesia : dar (şi vorbea atît de încet încît ea abia îl putea înţelege) de fapt nu vrem deloc ca Mesia să vină. Ne-ar tulbura legătura noastră nemijlocită cu Dumnezeu, ne-ar răpi o parte din el. Ceilalţi au un stat, o ţară şi un dumnezeu, şi proslăvesc toate acestea, şi totul le este amestecat laolaltă, iar Dumnezeu e doar o parte din ceea ce ei preamăresc. Noi nu vrem să devenim trîndavi şi inerţi în posesiunea binelui, vrem să aspirăm, să luptăm pentru bine.

Oricît de multă stimă avea Raquel pentru ştiinţa şi inteligenţa lui Don Beniamin, ceea ce spunea el despre Mesia nu-i plăcu. Erezia nu se cade să meargă atît de departe. Că nu există nici un Mesia, că nu va veni atît de curînd sau chiar deloc, iată ceva ce se împotrivea să creadă, nu credea.

Asta o ştia ea mai bine.

Se făcuseră multe profeţii despre vremea cînd urma să vină Mesia. O mie de ani, aşa se spunea, va mai dura suferinţa lui Israel, exilul şi disperarea. Cei o mie de ani

trecuseră de mult. Din nou porneau dușmanii împotriva Ierusalimului, sosise timpul cînd, cum prorocise profetul Isaiia, tînăra femeie își va naște fiul, pe Immanuel, pe Mesia. În aceste decenii femeile evreice erau privite cu deosebită grijă și prețuire în timpul perioadei de naștere ; căci, după spusele învățaților, oricare din ele putea să fie cea predestinată să dea naștere lui Immanuel.

Destinul atît de straniu al Raquelei o făcea să creadă că zămislește pe Mesia. Din casa lui David avea să vină el și oare nu era dînsa o Ibn Esra, o principesă din casa lui David ? Și marele, primejdiosul noroc că regele creștin o alesese de tovarășă, nu era și acesta un semn al unei meniri superioare ? Își pipăia pîntecele, trăgea cu urechea la glasul ei lăuntric, zîmbea cu toată fața, tot mai mult se întărea în ea credința că poartă în sîn pe prințul păcii, pe Mesia. Dar nu vorbea cu nimeni despre asta.

Doica Sa'ad o îngrijea cu devotament și o învăța ce are voie să mănînce și ce nu și cînd trebuie să se odihnească și cînd să facă mișcare. Raquel se arăta prietenoasă, dar abia dacă asculta. Observa că multpreaservilul Belardo îi privește spatele cu ochi răutăcioși, dar nu se temea de deochi. Se cuibărea în liniștea fericirii ei. Se gîndea la prietena ei Layla din Sevilla, care-i spunea : „Săraca de tine", și rîdea cu hohote.

Citea din psalmi. Era acolo un cîntec care-i mergea la inimă mai mult decît celelalte ; nu pricepea toate cuvintele mari, desuete, dar le combina în gînd pe toate. „Lasă-l pe rege să se bucure de frumusețea ta, scria acolo, el e stăpînul tău. Tyrus îți va trimite daruri, popoare mari te vor slăvi. Măreț pășește mireasa regelui, împodobită cu mărgean, nestemate și aur. Tu, fericito ! Fiii tăi vor fi prinți în țară, numele tău e rostit din generație în generație, te proslăvesc cu toții în eternitate."

Și Raquel era mîndră, ca și tatăl ei.

Uneori, cînd Alfonso se uita la Raquel, îl cuprindea o duioșie aproape dureroasă. Fața ei se mai trăsese parcă, îi părea mult mai copilărească dar totodată mai știutoare, mișcările îi erau ciudat de molatice ; rochiile largi

îi ascundeau rotunjimea pîntecelui. Era vizibil despovărată de orice teamă; cîteodată i se părea că din tot trupul ei radia o fericire sălbatică.

Suferea că treburile îl smulgeau mereu de lîngă ea. Îi spusese odată că, dacă o lasă prea multă vreme singură, nu e fiindcă n-ar iubi-o destul. „Dimpotrivă", o asigurase el.

În drum spre castelul regal, se întreba el însuşi ce-o fi vrut să spună cu acest „dimpotrivă". Îi deveni deodată limpede că, pentru a se lăsa cît mai mult pradă păcatului, zădărniceşte în taină şi mereu de la început sfînta operă la care, în faţa lumii, lucrează cu atîta zel. Vedea cît se poate de desluşit odiosul complot urzit de el şi de Iehuda. Papa avea dreptate. El, Alfonso, încheiase un pact cu Satana ca să împiedice Războiul Sfînt. Simţea cum i se fărîmiţează sufletul.

Dar cunoştea el leacul. O va converti pe Raquel la adevărata credinţă. La nevoie, cu forţa chiar. Acum, imediat, înainte ca ea să nască. Să fie creştină cînd va aduce copilul lui pe lume. Aşa vrea el!

Dar cînd se văzu din nou la Galiana, îşi dădu seama cît de firavă era gravida femeie şi că numai certitudinea fericirii ei îi dădea tărie, şi nu se încumeta să înceapă o discuţie care ar putea-o pune în primejdie.

Fără să fi întreprins nici cel mai mic lucru, se reîntorcea în braţele fericirii lui.

Ca şi mai înainte, trîndăveau ziua întreagă şi erau totuşi ocupaţi din zori şi pînă seara. Din nou Raquel îi istorisea poveşti, şi el se minuna cît de uşor îi curgeau cuvintele şi cum se îmbinau ele în basme şi cum le scornea, iar el credea în basmele ei şi ea îl făcea să le creadă.

Da, Raquel era convingătoare. Se pricepea să găsească pentru toate cele cuvinte potrivite, să exprime ceea ce o emoţiona.

Nu chiar pentru toate cele. Nu-i putea spune lui Alfonso cît de tare îl iubea, nimeni n-ar fi putut-o spune, afară de vechile cîntece din Cartea Cărţilor. Şi îi spunea

şi îi recita versetele sonore, avîntate, senzuale din Cîntarea Cîntărilor. Încerca să i le tălmăcească în araba ei şi în latina lui vulgară şi în limbajul tainic al amîndurora. Putea să-i spună astfel cît de mult îl iubeşte. Îi recita şi versetele grave ale acelui psalm care vestea exaltat frumuseţea miresei regelui şi strălucirea şi gloria regelui. El însă era uluit că regii ebrei erau şi mai mîndri decît cavalerii creştinătăţii.

Apoi, într-o dimineaţă, într-un moment de expansiune spontană, îşi luă inima-n dinţi şi o rugă să dărîme odată stavila ce o despărţea de el şi să-şi însuşească adevărata credinţă, astfel ca o mamă creştină să nască un fiu creştin. Raquel îl privi cu ochi mari, mai mult surprinsă decît acuzatoare sau revoltată. Liniştit dar hotărît, îi răspunse :

— Asta, Alfonso, n-o voi face şi nu-mi mai vorbi despre aşa ceva.

A doua zi Raquel îi arătă lui Alfonso cele trei schiţe făcute de Don Beniamin. Regele le contemplă îndelung, contrariat. Raquel îi spuse că a fost nevoie de curaj ca Don Beniamin s-o deseneze ; să înfăţişezi chipuri înseamnă să încalci porunca lui Moise ca şi cea a lui Mohamed. Numai că Alfonso nu vedea cu ochi buni că Raquel se ocupa de acest Don Beniamin, bănuia că Beniamin·o susţine în îndărătnicia ei.

— Dacă îi este interzis să deseneze, rosti el posomorît, să nu o facă. Nu-mi plac ereticii. Supuşii mei să respecte legile religiei lor.

Raquel era buimăcită. Oare nu-i cere el să comită cea mai gravă erezie ? Să-şi abjure credinţa ? Regele îi observă stupoarea.

— Trebuie să existe fără îndoială oameni, îi explică el, care fac legile ; aceştia sînt regii şi preoţii. Cei de jos să nu le răstălmăcească, ci să li se supună.

Dar cînd Raquel vru să ia desenele înapoi, Alfonso o rugă :

— Mai lasă-mi-le.

Şi, odată singur, contemplă din nou schiţele, îndelung şi clătinînd din cap. Ceea ce avea înaintea ochilor era

Raquel a lui şi totuşi o alta. Descoperea trăsături pe care nu le mai văzuse ; şi totuşi o cunoştea mai bine decît oricare altul. Dar era inepuizabilă în frumuseţe şi feluri în modul ei de a fi, asemenea norilor pe cer şi valurilor lui Tajo.

Tocmai atunci veniseră la Toledo nişte muzicanţi musulmani. Se cumpănise mult dacă să fie lăsaţi în ţară în toiul cruciadei, dar Alfonso declarase în treacăt că va fi pentru ultima oară înaintea marelui război cînd se vor mai putea desfăta cu arta cîntăreţilor musulmani. Erau deci acolo, iar cei care puneau preţ pe cultură şi pe datini rafinate îi lăsară să cînte din gură şi din instrumente în casele lor.

Alfonso îi aduse la Galiana. Erau doi bărbaţi şi două fete tinere ; bărbaţii, ca majoritatea muzicanţilor, erau orbi, deoarece femeile, în plictiseala haremului, nu voiau să se lipsească de muzică iar în hărem nu le era îngăduit să se arate bărbaţilor. Lăutarii aveau chitare, flaute, lăute şi un fel de pian, kánunul. Cîntau din gură şi din instrumente, melodii lente, monotone şi totuşi atîtătoare. La început cîntară cîntece eroice, printre ele şi cel străvechi despre Cid Compeador ; evreul Aben-Alfanche, care locuia în Andaluzia musulmană, compusese acel cîntec pentru glorificarea cavalerului duşman. Apoi cîntară noile arii care circulau acum în Granada, Córdoba şi Sevilla. Cîntară despre frumuseţea acestor oraşe, despre grădinile lor, fîntînile, fetele, cavalerii lor. Doica Sa'ad nu se mai putea reţine, plîngea. Şi Raquel simţea că i se face dor de Sevilla ; dar era un dor plăcut, nu-i tulbura fericirea Galianei, i-o sporea.

La urmă, muzicanţii orbi mai cîntară romanţe şi balade care povesteau despre întîmplările de ieri şi de azi ; dar aveau culoarea basmelor, li se luase conturul precis al vremii, s-ar fi putut tot atît de bine petrece cu cinci sute de ani în urmă ca şi acum. Cîntară şi o romanţă, care vorbea despre un rege ghiaur, un creştin, care s-a îndrăgostit de o necredincioasă, o evreică pasămite, şi care şi-a petrecut viaţa cu ea în castelul său zile, luni, ani întregi, el în necredinţa lui şi ea într-a ei, şi oare Allah va îngădui ca lucrurile să se termine cu bine ?

Orbii cîntau cu sentiment, una din fete ciupea strunele lăutei, cealaltă bătea în kánunul ei. Raquel asculta, surîdea, era sigură că Allah va duce toate la bun sfîrşit. Alfonso simţi o uşoară stingherealâ, dar o alungă rîzînd.

Evreii refugiaţi din Francia erau acum, aproape toţi şase mii, bine stabiliţi şi se adaptau felului de viaţă al ţării. Cuvîntările pline de ură ale prelaţilor şi baronilor se pierdeau în zarva voioasă a bunăstării generale.

Această prosperitate cunoscu un succes fabulos şi datorită „urnei norocului", loteriei lui Iehuda, al cărei plan îi fusese sugerat de Cartea Estherei. Se cumpăra un loz pentru cîţiva *sueldos* şi se putea cîştiga zece *maravedi* de aur. Toată lumea juca, granzii, tîrgoveţii, ţăranii iobagi. Se bucurau şi, cînd cîştigau, socoteau că e meritul lor personal ; iar cînd pierdeau, se consolau cu gîndul că au trăit săptămîni de zile într-o încordare plăcută, şi sperau că vor cîştiga data viitoare.

Chiar şi afacerile lui Iehuda cu străinătatea înfloreau cum nici nu şi-ar fi putut-o închipui şi dori mai frumos, şi numele lui dobîndise faimă de la Londra pînă la Bagdad.

Dar chiar dacă Iehuda apărea în faţa lumii şi a sa însăşi drept un Ocher Harim, bărbatul care putea să mute munţii din loc, uneori noaptea îl cuprindea teama : cîtă vreme va mai dura norocul meu ? Nu uitase încă disperarea prăpăstioasă ce-l apucase cînd primise vestea morţii infantelui. Fusese atunci convins că Alfonso va porni imediat la război şi fericirea lui şi a Raquelei se va destrăma. Apoi i-a fost dat să vadă cum sarcina Raquelei îl lega şi mai mult pe rege de ea şi îi era ruşine că se putuse îndoi de norocul lui. Dar nu se putea dezbăra cu totul de amintirea acelor ceasuri de deznădejde, şi noaptea, înainte de a adormi, imaginaţia lui puternică îi perinda pe dinaintea ochilor scene de groază. Cîndva, în ciuda tuturor maşinaţiunilor lui, războiul va veni, va fi un război lung şi dur, vor avea loc eşecuri, şi vina primei înfringeri va fi atribuită lui, lui Iehuda, şi Aljamei din Toledo. Grele suferinţe vor bîntui printre

evreii Castiliei şi toată mînia lui Edom îl va lovi pe el şi pe fiica lui.

Chiar şi viitorul imediat era nesigur. Ce se va întîmpla dacă Raquel îşi va aduce pe lume copilul? Cîteodată Iehuda avea visuri îndrăzneţe, absurde despre strălucirea ce-i va înnimba nepoţelul. O *barragana,* o concubină, o *uxor inferioris conditionis,* se bucura de multe drepturi chiar şi în societatea creştină, şi copilul ce-l năştea avea drepturi juridice doar cu puţin mai mici decît copiii legitimi. Regii hispani făcuseră din bastarzii lor oameni mari. Visul că nepotul lui ar putea ajunge un principe al Castiliei îl ademenea pe Iehuda.

Atîta doar, că mintea lui sănătoasă risipea repede visul şi îi arăta primejdia care trebuia s-o dezlănţuie pentru el şi Raquel naşterea acestui nepoţel. Don Alfonso va socoti ca pe un lucru de la sine înţeles ca progenitura lui să fie botezată : era absurd să vrei să impui regelui Castiliei să-şi crească „în necredinţă" copilul. Şi totuşi Don Iehuda trebuia să ceară de la el să accepte această absurditate.

Dumnezeu îl amăgea, Adonai îşi bătea joc de el. Dumnezeu nu uitase că el, Iehuda, rămăsese atîta vreme un *meşumăd.* Dumnezeu l-a pus la încercare şi el a dat greş şi l-a pierdut pe fiul său Alazar. Acum urma să fie pus pentru a doua oară la încercare.

Nu numai mărginitul, rigurosul Rabbi Tobia, dar şi cel mai liber cugetător evreu aflat astăzi în viaţă, Stăpînul şi Învăţătorul Nostru Moise Ben Maimon, cerea categoric ca, fie şi la extremă nevoie, evreul să rămînă ferm şi să nu-şi lase copilul să decadă în creştinătate. Pentru a zecea oară citea Iehuda „Scrisoarea deschisă despre decădere". Cel ce sub ameninţarea cu moartea trece la credinţa profetului Mahomed, propovăduia Ben Maimon, încă nu-i pierdut. Dar pierdut e acela care-şi oferă capul apei botezului ; căci credinţa în Trinitate este de-a dreptul şi fără echivoc idolatrie. Încălcarea poruncii a doua. Şi Ben Maimon cita versetul scripturii : „Cel ce-şi dă unul din copii idolilor, de coasa morţii să moară ! Chiar şi în ţara unde poporul ar trece-o cu vederea şi nu l-ar ucide, eu tot mi-aş întoarce faţa de la

el şi de la tot neamul său şi aş vrea să-i stîrpesc din mijlocul poporului lor".

Iehuda se destăinui prietenului său Musa. Musa era omul care putea înţelege că Iehuda nu va îngădui cu nici un preţ botezul nepotului său.

— Dar cum vrei tu să-l împiedici pe regele Toledoului şi Castiliei să facă din copilul lui un creştin? întrebă el.

Iehuda răspunse fără convingere că ar putea fugi cu Raquel înaintea venirii copilului pe lume. Musa nu-l aprobă. Iehuda îl conjură cu patimă :

— Trebuie să mă înţelegi. Tu, cu toată compătimirea ta, nu te dezici de Islamul tău. Ştii doar că am fost slab şi că nu l-am ţinut în mînă pe fiul meu Alazar şi că sînt vinovat de decăderea lui spirituală. N-aş putea suporta ca acest rege să-mi boteze nepotul cu apa zeilor săi.

Aproape zîmbind, Musa răspunse :

— Spui „nepotul" şi mărturiseşti astfel că tot la un copil de sex masculin te aştepţi. Dar copilul poate să fie fată. Şi faptul că-l vezi pe Alfonso că o educă creştineşte pe fiica sa ţi se pare un păcat care-ţi chinuieşte sufletul?

— Nu-i las copilul, se oţărî Iehuda. Nu i-l las, orice s-ar întîmpla.

I se părea totuşi o vină mai mică dacă ar renunţa să se sacrifice pentru salvarea spirituală a unei fete.

Între timp, ca să-şi mai alunge grijile, devenea tot mai cutezător în jocul său cu regele. Plin de o desfătare răutăcioasă, verifica pe-ndelete cît de departe îi mergea puterea asupra lui Alfonso.

Clădirea sinagogii ce o ctitorise el Aljamei era gata. Iehuda voia s-o inaugureze cu fast. Don Ephraim îl contrazise : găsea că o asemenea festivitate în această vreme ar da impresia unei provocări. Iehuda stăruia.

— Nu-ţi fie teamă, stăpînul şi învăţătorul meu Ephraim, zise el, şi îl asigură : Voi face ca duşmanii noştri, nelegiuiţii, să-şi muşte limba.

Chiar de a doua zi porni să-şi împlinească promisiunea. Îl rugă deci pe rege să onoreze cu prezenţa lui

noua Casă de rugăciune. Don Alfonso era năucit de atîta nerușinare. Șovăiala lui în Războiul Sfînt era dezaprobată în toată peninsula; dacă se mai ducea acum și în casa dumnezeului evreiesc, prelații cu siguranță că o vor interpreta ca o provocare insolentă. Cumpănea dacă să respingă rugămintea lui *escrivano* al său cu un refuz mînios sau cu o glumă arogantă. Iehuda stătea în fața lui într-o atitudine respectuoasă și totodată neobrăzat de familiară.

— Străbunii tăi au cinstit de mai multe ori cu vizita lor templele evreilor țării, îi dădu el să mediteze.

— Dar nu în timp ce creștinătatea ducea un Război Sfînt, replică Don Alfonso și, cum Iehuda tăcea, urmă: Fără îndoială că le-ar face alor mei mult sînge rău.

— Unii dintre supușii tăi sînt atît de nărăviți încît găsesc cusururi la tot ce maiestatea-ta binevoiește să facă.

Regele veni la inaugurare.

Maestrul Meïr Abdeli, un discipol al marilor arhitecți musulmani și greci, concepuse clădirea în proporții armonioase, arcade și balcoane înconjurau cu discreție spațiul; experiența meșterilor bizantini se îmbina organic cu cea a celor arabi. Și totul ducea spre tabernacul, pentru încadrarea și păstrarea căruia fusese construită casa, spre Scrinul Sacru, spre dulapul cu sulurile Torei. Din argint cu luciu mat fusese făurit. Cînd îl deschideai, se ivea mai întîi o draperie grea din brocart; cînd o dădeai la o parte, îți lua ochii podoaba sfintelor suluri, sulurile Torei. Scrinul nu cuprindea prea multe, dar în spate se afla acel străvechi manuscris al celor Cinci Cărți, cel mai vechi din cîte mai erau pe lume, acel Sefer Hillali. Învești mîntat într-o mantie brodată, țesută dintr-o materie rară, stătea firavul sul de pergament, împodobit cu o placă de aur bătută în nestemate; iar cei doi stîlpi mici ce-l sprijineau purtau o coroană de aur.

Pereții sinagogii erau acoperiți cu frize. Inscripții se amestecau aici cu arabescuri și ornamente. Pretutindeni se iveau conurile de pin, simbolul veșnicei fecundități, al nemuririi, precum și pavăza cu trei turnuri — era oare stema Castiliei sau sigiliul lui Don Iehuda? O profu-

ziune încîlcită de banderole cu dictoane ebraice acoperea pereții. Erau aforisme care-l proslăveau pe Dumnezeu, Israelul, Castilia, pe rege și pe Iehuda Ibn Esra; savanți și poeți tineri le-au cules și orînduit cu chibzuită artă. Proza rimată se contopea cu versete din Biblie în așa fel încît uneori nu puteai recunoaște bine dacă inscripția îl slăvea pe rege sau pe ministrul său. Se relata acolo cîte ceva despre Faraon care-l înălțase pe Iosif la rang înalt și se repetau cuvintele scripturii: „Fără voia ta, să nu-și miște nimeni mîna sau piciorul în întreaga țară și tu să-mi fii sfetnicul cel mai apropiat".

Ca să viziteze această casă ridicată de Iehuda în cinstea lui Dumnezeu și a sa, venise așadar Don Alfonso, rege al Toledoului și al Castiliei.

La intrare, îl salutară cu adînc respect párnasul Ephraim și fruntașii Aljamei. Îl conduseră apoi în interior. În picioare stăteau bărbații evrei cu capetele acoperite și rosteau formula de binecuvîntare pe care legea prescria să fie rostită la ivirea unui prinț de pe acest pămînt: „Lăudat fii tu, Adonai, Dumnezeul Nostru, care dai din gloria ta carne și sînge".

Mișcat și mîndru asculta Don Iehuda cuvintele. Mișcat, zguduit, le asculta Don Alfonso. Nu le pricepea sensul, dar îi sunau familiar, căci auzise multe asemenea cuvinte din gura iubitei sale celei mai iubite.

Potrivit învățăturii musulmanilor, făptura ce se dezvoltă în pîntecele mamei capătă în a o sută treizecea zi de la zămislire ființă proprie.

Cînd sosi această vreme, Raquel îl întrebă pe Musa dacă făptura din trupul ei este chiar un om adevărat. Musa îi spuse:

— „Așa sau cam așa stau lucrurile", obișnuia să răspundă marele meu învățător Hippocrat la asemenea întrebări.

Pe măsură ce clipa nașterii se apropia, creștea și numărul sfaturilor și preparativelor celor ce o îngrijeau cu devotament pe Raquel. Doica Sa'ad ținea ca pe timpul ultimelor luni iatacul Raquelei să fie ocrotit cu fum de mirodenii de anumiți „gini", de duhurile rele, și se necăjea

că Musa i-o interzisese. Iehuda porunci să se aducă în odaia Raquelei o Toră și să se țintuiască în pereți unele amulete, „Misive de lăuzie", ca să împiedice intrarea în casă a vrăjitoarei și ispititoarei Lilith, prima soție a lui Adam, și a suitei ei răufăcătoare. Don Alfonso o vedea cu nemulțumire și, la rîndul său, după sfaturile lui Belardo, porunci să se aducă la Galiana tot felul de icoane și de relicve. Îl mai rugă, înfrîngîndu-și o ușoară stînjeneală, pe capelanul castelului regal să includă în rugăciunile lui și pe Doña Raquel. La rîndul său, Don Iehuda pusese zece bărbați să rostească zilnic rugăciuni pentru o naștere fericită.

Nu mai fusese la Galiana de cînd Raquel locuia acolo. Și-o interzicea și acum, în ceasul hotărîtor, oricît de mult simțea dorința de a fi aproape de Raquel. Dar îl trimitea pe Musa, și Alfonso era bucuros s-o știe pe Raquel sub ocrotirea bătrînului medic.

Durerile facerii fură lungi și se iviră controverse între Musa și doica Sa'ad cu privire la măsurile ce urmau să fie luate. Dar apoi copilul veni cu bine pe lume. Doica puse imediat stăpînire pe el, îi șopti în urechea dreaptă chemarea la rugăciune și în cea stîngă profesiunea de credință : „Allah este Allah și Mahomed profetul său" și acum știa triumfînd că pruncul aparține Islamului.

În aceste ceasuri, Iehuda aștepta la Castillo și șovăia între speranță și teamă, gîndindu-se ce va fi copilul, băiat sau fată. Noi îndoieli îl scurmau dacă nu cumva îndelunga rămîncre în credința greșită i-a otrăvit sufletul, dacă va avea puterea să facă ce era drept, dacă devenise un adevărat evreu, dacă nu cumva în străfundul inimii a rămas un meșumad.

Moise Ben Maimon rezumase credința fundamentală în treisprezece dogme. Cu migală se cerceta Iehuda pe sine însuși dacă într-adevăr credea și lăuntric în acele teze. În redactarea ce o aveau în fața ochilor, fiecare paragraf începea cu vorbele : „Cred cu deplină credință". Pe îndelete Iehuda rostea pentru sine formulele : „Cred cu deplină credință că e drept să-l adori pe Creator, lăudat fie numele lui, numai pe el, și că e nedrept să venerezi altceva". Da, credea aceasta, știa aceasta. Cu

arnoare rostea Iehuda cuvintele de încheiere a mărturisirii: „În ajutorul tău nădăjduiesc, Adonai. Nădăjduiesc, Adonai, în ajutorul tău. Adonai, în ajutorul tău nădăjduiesc". Se ruga, mărturisea, era gata să îndure, pentru credința sa și pentru convingerile sale, chiar și moartea.

Dar cu toată dăruirea, nu-și putea lua gîndurile de la Galiana. Aștepta, chibzuia, se temea, nădăjduia.

În fine sosi trimisul și, încă înainte de a-l saluta, îi strigă de departe lui Iehuda formula aducătoare de fericire : „Un băiat a venit pe lume, norocul a venit pe lume !"

O bucurie fără margini îl cuprinse pe Iehuda. Dumnezeu s-a milostivit de el și-i-a trimis un alt fiu în locul lui Alazar. Un băiat a venit pe lume, un nou Ibn Esra, un urmaș al regelui David, un nepot al său, Iehuda Ibn Esra.

Dar în aceeași clipă, teama îi întunecă explozia de bucurie. Un urmaș al regelui David — dar și un urmaș al ducilor de Burgundia și al conților din Castilia. Don Alfonso avea aceeași pretenție ca și el însuși. Pentru dreptul lui, Don Alfonso putea să pună în mișcare toată puterea creștinătății, pe cînd el, Iehuda, era singur. Dar : „Cred cu deplină credință", credea el, și : „Vreau cu voință deplină", voia el, și : „Să nu fie pe voia regelui necredincios", hotărî el. „Am să izbutesc cu ajutorul lui Dumnezeu și al minții mele sănătoase."

Între timp, la Galiana, Doña Raquel își contempla și își pipăia cu duioșie fiul. Îl dezmierda în șoaptă și îl giugiulea și îi zicea Immanuel și iarăși Immanuel, pe numele lui Mesia.

Alfonso însă — așa cerea curtoazia și inima lui — îngenunche în fața Raquelei și sărută mîna acelei femei încă foarte slăbite.

Indignată stătea acolo doica Sa'ad. Raquel era impură, lăuza era pentru multă vreme impură, și acum o atingea acest bărbat, nătărăul, domnitorul necredincioșilor, și chema asupra ei toate duhurile rele și chiar asupra lui însuși și a copilului. Și puse cu grabă copilul la loc în leagăn, reteză cîteva fire de păr din capul lui ca să le jertfească și așeză în jurul leagănului bucăți de zahăr ca

să fie copilul dulce și bun, aur ca să fie bogat, pîine ca să trăiască mult.

Alfonso era fericit. Dumnezeu i-a dat anticipat răsplata pentru campania lui, i-a dăruit un alt fiu în locul celui pierdut. Hotărî să fie botezat copilul în a treia zi și să se numească Sancho ; Sancho-cel-mult-Așteptat, fusese numele tatălui său. Voia să-i spună și Raquelei, dar era foarte slabă, mai bine s-o amîne pentru mîine sau pentru poimîine.

Simțea nevoia să-și împartă bucuria cu alții. Porni călare spre Toledo. Își chemă sfetnicii și acei baroni pe care-i considera prieteni. Radia. Împărți favoruri.

Îl chemase și pe Don Iehuda și îl reținuse după plecarea celorlalți. Îi spuse ca în treacăt :

— Îi voi da băiatului numele de Sancho, după tatăl meu. Botezul va avea loc joi. Nu-ți prea place Galiana mea, o știu ; dar poate îți calci pe inimă și îmi faci plăcerea să fii în ziua aceea oaspetele meu.

Iehuda, acum că sosise clipa hotărîtoare, rămase cît se poate de liniștit. Ar fi preferat să o vadă pe Raquel înaintea acestei discuții cu Alfonso. Ea îl iubea pe acest bărbat, îi va fi greu să spună brutalul nu și iarăși nu. Dar știa că dînsa e fermă în credința ei, era doar fiica lui, se va putea împotrivi.

Nu fără respectul cuvenit, Iehuda răspunse :

— Cred, mărite rege, că ai face mai bine să amîni hotărîrea. Cred că fiica mea Raquel va dori ca fiul ei să crească după legile lui Israel și să fie educat în uzanțele și datinile neamului Ibn Esra.

Ideea că Raquel sau chiar bătrînul ar putea măcar gîndi astfel nu-i trecuse regelui prin cap. Nici acum nu-i venea să creadă că evreul o ia în serios. Era doar o glumă nebunească, o glumă foarte necuviincioasă. Se apropie deci de Iehuda și începu să se joace într-o doară cu pieptarul lui.

— Asta ar fi ceva, nu-i așa ? zise el. Eu mă bat cu musulmanii iar fiul meu să umble pe aici ca circumcis !

Rîse. Iehuda vorbi liniștit :

— Te rog cu adîncă veneraţie, o, rege, să nu rîzi. Sau poate ai vorbit cumva cu Doña Raquel ?

Alfonso ridică morocănos din umeri. Gluma mergea prea departe. Dar nu voia să-şi strice ziua. Continua să rîdă în hohote. Iehuda reluă :

— Cu umilinţă şi pentru a doua oară te rog să nu rîzi. Ai putea să ne alungi din ţară dacă ne iei în rîs.

Alfonso deveni nerăbdător.

— Eşti nebun ! făcu el scurt.

Iehuda, cu vocea lui blîndă, stăruitoare, urmă :

— N-am fost la Galiana, o ştii şi tu, n-am vorbit cu Raquel şi de bună seamă că nici nu voi vorbi cu ea în zilele următoare. Dar atîta îţi spun : tot atît de sigur cum este că soarele va apune diseară, Raquel va părăsi Galiana şi ţara înainte de a-şi da prada fiul apei credinţei tale.

Şi apoi, tot cu glas coborît dar furios, încheie :

— Mulţi dintre noi şi-au ucis pruncii înainte ca apa necredinţei să curgă pe capul lor.

Biiguia.

Alfonso vru să replice ceva trufaş, dispreţuitor. Dar cuvintele apăsate, sălbatice mai stăruiau în încăpere, îşi prelungeau răsunetul, voinţa lui Iehuda dăinuia în încăpere şi era tot atît de tare ca voinţa lui proprie. Alfonso îşi dădu seama : Iehuda avea dreptate. O va pierde pe Raquel dacă-şi botează copilul. Stătea în faţa dilemei : să renunţe la copil sau la Raquel ?

Plin de o mînie neputincioasă, batjocoritor, îi aruncă lui Iehuda în obraz :

— Dar Alazar al tău ?

Iehuda, livid, răspunse :

— Copilul să nu calce pe urmele scutierului tău Alazar.

Regele tăcu. Îi trecu prin minte : şarpele la sîn, iasca aprinsă în mînecă. Se temea că în clipa următoare îl va doborî pe evreu. Brusc, ieşi din sală.

Iehuda aşteptă îndelung. Alfonso nu se întoarse. În cele din urmă, Iehuda părăsi castelul.

Acum, că nu mai avea nici un subterfugiu lăuntric ca să amîne din nou cruciada, regele hotărî să plece la

Burgos, să încheie alianța — și, bineînțeles, mai întîi să boteze copilul. Numai că șovăia încă în alegerea momentului plecării, într-o săptămînă sau două, cel mult în a treia.

Cînd deodată îi sosi o știre care puse subit capăt șovăielii lui : regele Henric al Engliterei murise în bastionul său Chinon, nu prea în vîrstă, un bărbat de cincizeci și șase de ani.

Alfonso parcă îl vedea pe tatăl Doñei Leonor a lui, pe bărbatul de talie mijlocie, îndesat, cam gras, cu o ceafă de taur, cu umerii lui largi, cu picioarele-i crăcănate, de călăreț. Sănătos tun stătuse în fața lui, cu șoimul pe mîna desmănușată, astfel că ghearele pasării i se înfigeau în piele. Tot ce-și dorise acest Henric — țări și femei — apucase cu mîinile lui goale, roșii, brutale. Rîzînd, îi spusese lui Alfonso : „Pe ochii lui Dumnezeu îți zic, fiul meu, pentru un prinț care e înzestrat cu cap și pumn, întreaga lume îi este destul de mică". Avusese cap și pumn acest rege al Engliterei, duce de Normandia, duce de Aquitania, conte de Anjou, conte de Poitou, domnitor peste Berry, cel mai puternic principe al Europei apusene. Alfonso îl regreta sincer cînd, scoțîndu-și mănușa, făcu semnul crucii.

Dar în timp ce-și punea din nou mănușa, cumpăni cu mintea lui ageră urmările ce le avea pentru el, Alfonso, și pentru țara sa, decesul acestui bărbat. Numai grație ajutorului înțelept al dispărutului au putut fi împiedicate pînă acum alianța și campania. Fiul și succesorul lui Henric, Richard, nu era un om de stat, ci doar cavaler și soldat, dornic să se bată cu orice inamic. El, spre deosebire de Henric, nu se va ține sub tot felul de pretexte departe de cruciadă, va porni imediat cu oastea lui spre Țara Sfîntă și va stărui ca și prinții hispani, rudele lui, să lupte în fine și fără întîrziere contra musulmanilor lor. Războiul bătea la ușă.

Lui Alfonso asta îi convenea. Se întinse, zîmbi, rîse. „*Ave bellum*, fii salutat, războiule !" își spuse sieși, cu voce tare, voios, în vasta sală goală.

Dictă o scrisoare către Doña Leonor. Își exprimă durerea față de moartea părintelui ei. O înștiința că va

veni curînd la Burgos şi încheie cutezător şi nevinovat că, acum, cînd nici o opreliştе din partea regelui Henric nu-i mai stătea în drum, poate fără nici o zăbavă să semneze şi să pună pecetea pe contractul de căsătorie a Berengariei şi de alianţă cu Don Pedro.

O *singură* afacere mai avea el de rezolvat înainte de plecare. Oricît de sigur era că se află sub paza lui Dumnezeu, voia totuşi să ia măsuri pentru cazul că va pleca de pe lume. O va înzestra pe Raquel cu bunuri îmbelşugate, iar copilului Sancho, iubitului, micului său bastard, îi va conferi titlurile şi demnităţile cuvenite.

Îl convocă pe Iehuda la castel.

— Iată că ai păţit-o, îl întîmpină Alfonso cu ironie voioasă. S-a zis cu chichiţele şi tertipurile tale. Acum îmi am războiul !

— Aljama din Toledo va implora cerul să ocrotească pe maiestatea-ta. Şi să-ţi ajute să alcătuieşti o oştire de care să n-ai a te ruşina în faţa creştinătăţii.

— Peste cel mult trei zile, îi comunică Alfonso, pornesc călare spre Burgos. Acolo voi avea prea puţin timp şi chiar deloc ca să mă înapoiez. Aş vrea să iau de pe acum măsuri pentru cazul că, în ciuda rugăciunilor voastre şi a ostaşilor voştri, Domnul îmi va hărăzi în bătălie o moarte creştinească. Pregăteşte documentele ca să nu-mi rămînă decît să le semnez.

— Ascult, mărite rege, grăi Iehuda.

— Să se transcrie Doñei Raquel, pronunţă regele, bunuri care să-i asigure venituri anuale de cel puţin trei mii de *maravedi* de aur. Iar titlurile şi drepturile comitatului devenit liber şi oraşul Olmedo vreau să le trec micului nostru Sancho.

Iehuda îşi strînse buzele ; făcea sforţări să răsufle liniştit. Gestul lui Don Alfonso era cutezător şi regesc. Iehuda îşi vedea nepotul crescînd sub numele de conte de Olmedo, vedea cum regele îi trecea şi alte demnităţi şi seniorii, poate chiar titlul de infante al Castiliei. Absurd şi măreţ juca în faţa ochilor lui Iehuda visul că nepotul său, un prinţ din casa Ibn Esra, va ajunge rege al Castiliei.

Visul se destrămă. Ştiuse din clipa cînd aflase de moartea regelui Henric că abia acum se afla în faţa celei mai grele lupte.

— Mărinimia ta, zise el, este cu adevărat mărinimia unui rege. Numai că legea interzice să se facă un necreştin stăpîn feudal al comitatului.

— Ai crezut poate, răspunse nepăsător regele, că voi aştepta cu botezul fiului meu pînă ce mă-ntorc din război ? Chiar mîine pun să-l boteze pe Sancho.

Iehuda îşi aminti de prescripţia lui Rabbi Tobia : Înainte de a părăsi pe un singur fiu al nostru, trebuie toţi să vă dăruiţi morţii. Se gîndi la versetul scripturii : Cel ce-şi dă pe unul din copiii săi idolului, de moarte să moară.

— Ai vorbit cu Doña Raquel, mărite rege ? întrebă el.

— I-o voi spune chiar astăzi, răspunse Alfonso. Dar dacă preferi, poţi să i-o spui tu.

În sinea lui, Iehuda se ruga : „În ajutorul tău, Adonai, nădăjduiesc eu. Nădăjduiesc, Adonai, în ajutorul tău."

— Eşti, o, rege, zise el, un urmaş al ducilor burgunzi şi al regilor goţi, Don Alfonso, dar Doña Raquel este o Ibn Esra şi din casa regelui David.

Alfonso bătu din picior.

— Ci isprăveşte odată cu palavrele tale maimuţăreşti ! se răsti el. Ştii doar tot atît de bine ca şi mine că nu pot avea un fiu evreu.

— Şi Hristos a fost evreu, mărite rege, răspunse liniştit şi îndîrjit Iehuda.

Alfonso înghiţi în sec. Nu avea nici un scop să discuţi cu Iehuda despre religie. Îi va comunica el însuşi Raquelei că mîine copilul va fi botezat. Dar ea era încă slabă şi chiar dacă Iehuda exagerează împotrivirea ei lăuntrică, o va afecta desigur, poate că-i pune chiar viaţa în primejdie dacă ar înştiinţa-o că fiul ei va fi botezat.

— Pune să se redacteze documentele aşa cum ţi-am indicat eu, porunci el. Şi poţi fi sigur : fiul meu va fi botezat înaintea plecării mele la război. Să faci bine şi să te foloseşti de raţiunea ta ca s-o pregăteşti pe Doña Raquel.

Iehuda răsuflă uşurat. Deocamdată regele pleca la Burgos. Se cîştiga timp. Se cîştigau săptămîni. Va fi un răstimp de chin. Acum ştia că regele era straşnic de serios cînd afirma că nu va pleca la război pînă ce copilul nu va fi botezat. Dar se cîştiga timp şi Dumnezeu, care-i arătase atîta har, îi va arăta şi de astă dată soluţia.

De parcă l-ar fi ghicit, Alfonso reluă :

— Şi nu cumva să-ţi treacă prin minte că ai să-mi mai joci unul din renghiurile tale murdare în timp ce eu mă aflu la Burgos. Nu vreau s-o enervez pe Raquel în starea ei actuală de slăbiciune. Dar nici tu să nu-i pui sula-n coastă cu vorbe şi ameninţări şi promisiuni. Pînă viu înapoi, fiul meu să rămînă ceea ce este : încă necreştin, dar hotărît nici evreu.

— Fie cum spui tu, mărite rege ! rosti Don Iehuda.

Stăteau faţă-n faţă şi se măsurau, ostili, bănuitori.

— N-am încredere în tine, Iehuda al meu, îi spuse regele de la obraz. Trebuie să te legi prin jurămînt.

— Sînt gata s-o fac, măria-ta, răspunse Iehuda.

— Dar trebuie să fie un jurămînt sever, urmă Don Alfonso, altminteri nu te leagă.

Lui Iehuda i se năzări o idee feroce. Exista un jurămînt vechi pe care, în copilăria lui, trebuia să-l profere evreii, o formulă năstruşnică şi obscură, cu ajutorul căreia invocau asupra lor toate relele în cazul călcării cuvîntului. Mai tîrziu, la rugămintea evreilor şi insistenţele lui Don Manrique, se desfiinţase formula. Nu-şi mai amintea textul, doar că era un jurămînt înspăimîntător, respingător şi totodată naiv.

— Există un asemenea jurămînt sever, îl ştiu, îi declară regele acum lui Iehuda. Pe vremuri trebuia să-l pronunţaţi adeseori şi poate că am fost prea îngăduitor cînd v-am scutit de el. Pe tine nu te scutesc.

Iehuda păli. Auzise de greaua luptă purtată atunci de Aljama ca să fie dezlegată de umilitoarea ceremonie ; plătise pentru aceasta mulţi bani. Îl mistuia ca un foc amarnic gîndul că acum va fi atît de înjosit.

— Nu mă lăsa să profer acest jurămînt, o, rege ! se rugă el.

Împotrivirea evreului îl convinse pe rege că găsise mijlocul indicat să-l dejoace pe viclean.

— Vrei iar să te tîrguieşti şi s-o întorci cum îţi place ? se răsti la el regele. Pronunţi jurămîntul sau, dacă nu, botez copilul astăzi încă.

Vechea formulă fu procurată. Nu era uşor să găseşti omul potrivit care să poată primi jurămîntul lui Iehuda. Trebuia să cunoască limba ebraică şi să fie un om de nădejde care să nu trăncănească. Alfonso se adresă capelanului castelului, acelui preot pe care îl întrebase el cîndva : „Ce e păcatul ?"

Prelatul, un bărbat încă tînăr, fericit de încrederea ce i-o arăta regele, jenat de ridicolul şi grozăvia ceremoniei, îi luă ministrului jurămîntul în prezenţa lui Alfonso.

Don Iehuda Ibn Esra trebuia să jure că, pînă la reîntoarcerea regelui, va lăsa copilul fiicei sale, Doña Raquel, în starea lui actuală, nici credincios şi nici necredincios, nici creştin şi nici evreu. Iehuda trebuia să jure asta pe Dumnezeul care, cu degetul lui, şi-a scris legile pe table de piatră, care a dărîmat cîndva Sodoma şi Gomora, care a poruncit pămîntului să înghită ceata lui Korah, care l-a înecat pe Faraon cu oameni, cai şi căruţe. Şi preotul, conform formulei, îi porunci : „Şi acum imploră-l pe Dumnezeu ca, dacă îţi calci jurămîntul, să abată asupră-ţi toate plăgile ce au bîntuit în Eghipet şi toate acele Tohehot, blestemele pe care Dumnezeu le-a hărăzit acelora care îi desconsideră numele şi poruncile."

Şi Iehuda a trebuit să-şi pună mîna pe Biblie, pe al douăzeci şi optulea capitol din a Cincea Carte a lui Moise, şi preotul creştin îi înşiră blestemele. Frază cu frază i le rosti el în ebraică şi Iehuda trebui să le repete, şi regele urmărea cu poftă şi satisfacţie textul latinesc, frază cu frază.

Iehuda imploră asupra capului său toate acele blesteme haotice. Iar regele şi preotul rostiră : Amin.

PARTEA A TREIA

După care granzii au hotărît s-o ucidă pe evreică. Se duseră într-acolo unde zăbovea și o uciseră pe estrada odăii ei și tot așa pe toți care erau cu ea.

Alfonso el Sabio, Crónica General, pe la 1270

Hotărîse-ai săi acuma
Lucrului să-i pună capăt,
Regelui ce hulă-i face.
Și s-au dus la locu-acela
Unde locuia evreica
Și-o găsiră pe estradă
Și-o uciseră pe-evreică
Și pe toți din preajma dînsei.

Din romanța lui Sepúlveda

Capitolul întîi

Dinspre miază-noapte-ncoace către Pirinei, prin întinsele ţări france, porni cu mare alai bătrîna regină Ellinor.

Încă în ziua în care se răspîndise în Englitera vestea morţii regelui Henric, soţul ei, ieşise dînsa cu sprijinul vechii stăpîniri pe porţile turnului din Salisbury, temniţa ei, nimeni necutezînd să i se împotrivească, şi luase domnia în mînă pentru fiul ei preferat, Richard, ajuns acum rege. Acesta, soldat impetuos, lăsînd bucuros treburile statului pe seama deşteptei şi energicei sale mame, se îmbarcase imediat după încoronare în călătorie de război spre orient. Regina-mamă, însă, străbătu marele ei regat, Englitera, şi uriaşele ei posesiuni din Francia, birui pe baronii rebeli, încasă de la conţii, prelaţii şi oraşele recalcitrante sume mari, convocă adunări, stabili zile de judecată şi puse cu mînă forte ordine în treburile încurcate.

Părăsi comitatele şi ducatele nordului ce-i reveniseră prin căsătoria ei cu Henric, intră triumfal în ţările ei de baştină, în Poitou, Guienne, Gasconia. Ascultă cu plăcere sunetele familiare ale graiului tinereţii ei, provansala, sonora Langue d'Oc, respiră aerul dulce al patriei. În nord, în urările supuse de bun-venit cu care era întîmpinată, se amesteca multă teamă; aici, lumea care umplea marginea străzii o saluta pe bătrîna doamnă cu sinceră bucurie. Pentru oamenii de acolo, ea era mai mult decît vestita regină a nordului şi prima doamnă a creşti-

nătăţii, pentru ei ea era Ellinor de Guienne, stăpîna din strămoşi a ţării lor, moştenitoarea ei de drept.

Împlinea acum aproape şaizeci şi nouă de ani, din care ultimii cincisprezece îi petrecuse în detenţiune ; dar şedea falnic în şea, îmbrăcată cu îngrijire, sulemenită cu artă, cu părul bine aranjat şi vopsit. Poate că îi venea uneori greu să se ţină drept după toată această călătorie prin munţii încă acoperiţi de zăpadă şi peste trecătorile prăpăstioase străbătute cu atîta osteneală şi risc, dar bătrîna doamnă nu se speria de oboseală şi primejdie. Simţea că cei cincisprezece ani de temniţă nu o paralizaseră şi conştiinţa că ea, care nu de mult zăcuse cuprinsă de mînie neputincioasă în turnul din Salisbury, îşi poate conduce acum cu mîini ferme, îndemînatice calul şi ţările, îi sporea forţele. Limpede era privirea ochilor ei albaştri, cam duri, cuprinzînd peisajul ţării ei dragi. Zorea mereu mai departe, ordona lungi călătorii în timpul zilei şi refuza să-şi schimbe calul pentru lectici, chiar cînd se lăsa seara şi toată lumea era ostenită.

Era în drum spre Castilia, spre Burgos, ca să o vadă pe Doña Leonor, fiica ei, să ia parte la căsătoria nepoatei ei Berengaria şi să pună la cale logodna unei a doua nepoate.

Cu cît înainta mai adînc spre miază-zi, cu atît mai mult creştea suita ei, „mesnia“ ei. Cînd pătrunseră în Pirinei, erau vreo cinci sute de cavaleri şi două sute de doamne şi domnişoare, *preux chevaliers et dames choisies*, mîndri cavaleri şi nobile doamne, prelaţi şi baroni din toate ţările ei, plus o gardă personală de *routiers* aleşi pe sprînceană, mercenari încercaţi, *brabançons* şi *cottereaux* însoţiţi de cîini de pază bine dresaţi şi aprigi. Un convoi de peste o mie de care venea în urma lor, bagaje, lucruri de casă strict necesare şi provizii, apoi daruri pentru populaţie. Rîndaşi şi paznici duceau caii şi cîinii de vînătoare ai reginei şi ai marilor domni, şoimari purtau şoimii lor favoriţi. Astfel şerpuia alaiul pestriţ şi lent printre munţi, ici şi colo încă ninşi.

La graniţa castiliană o întîmpinară pe regină Alfonso şi Leonor, Don Pedro de Aragon şi infanta Berengaria. În faţa porţilor din Burgos îi ieşiră în cale cei mai de seamă prelaţi şi curteni ai ambilor regi. Bătrîna regină

intră sărbătorește în Burgos, pretutindeni fluturau drapele, la ferestre atîrnau gobelinuri și covoare, toate clopotele orașului bogat în biserici sunau, drumurile erau acoperite de crengi și flori, răspîndind miresme sub copitele cailor și încălțările pietonilor.

Fusese ea, năstrușnica și strălucitoarea Ellinor, decenii de-a rîndul cea mai admirată și mai hulită femeie a Europei și acum, intrînd în toată vechea ei splendoare din nou în lume, reînviară nenumăratele povești despre aventurile ei în război, în conducerea statului și în dragoste. Cum fusese ea imboldul și inima Cruciadei a Doua, călărind voinicește în fruntea cruciaților, războinică și măreață ca Penthesilea, conducătoarea amazoanelor. Cum în gloriosul oraș Antiohia regele Raymond, tînărul ei unchi, fusese cuprins de o nețărmurită pasiune amoroasă. Cum el și soțul ei, regele Franciei, al Șaptelea Ludovic, s-au bătut pentru ea pînă ce bărbatul ei a răpit-o cu forța din mîna celuilalt și a adus-o peste mare. Cum dînsa n-a răbdat această silnicie și l-a convins pe papă s-o despartă de regele Franciei. Cum imediat s-a ivit la fața locului tînărul conte de Anjou și i-a cerut mîna, el, regele Henric de mai tîrziu al Engliterei. Cum ea și el au făurit puternicul regat. Cum a atras ea la Curtea ei savanți, doctori și maeștri ai celor șapte științe și arte, trubaduri, *trouvères* și *conteurs* fără număr. Și cum își dăruia ea favorurile cînd unuia, cînd altuia dintre acești poeți, ca de pildă lui Bernard de Ventadour, deși nu era decît fiul unui fochist. Cum din parte-i Henric își înșela regina cu multe alte femei, dar mai ales cu una și cum Ellinor a ucis-o pe acea frumoasă iubită Rosamund. Cum apoi regele a întemnițat-o pe Ellinor și cum s-au ridicat fiii ei și și-au atacat tatăl. Și multe din aceste cîntece răsunau din nou, france, provansale, catalane, care îi proslăveau Curtea unde își aveau lăcașul cea mai înaltă artă poetică și cele mai delicate uzanțe. Așa bunăoară cînta poetul Philipp de Thaün : „Dulcea, tînăra regină, atrage asupră-și toate gîndurile, asemenea sirenei care, de pe stîncă, îl ademenește pe năucitul pescar". Și mai cînta Benoît de Sainte-Maure : „Tu, ilustro, aleaso, mîndro și cutezătoareo, fără asemănare cu orice altă principesă, a celui mai mare rege, tu, cea mai mare,

mai darnică soție." Și chiar un german auster îi compusese versuri : „De lumea mea ar fi puțin / De la mare pîn-la Rin / Eu m-aș lipsi de multe cele / Dacă regina Engliterei / Ar poposi-n brațele mele."

Toate aceste cîntece și istorii și romanțe ale admiratorilor, amestecate cu versurile crunte, pline de blesteme și născociri ale dușmanilor, făcuseră din Ellinor de Guienne ceva ireal, un personaj al celei mai îndepărtate depărtări sau dintr-o altă eră și pînă și acum, cînd intra cît se poate de aievea în orașul Burgos, ea în persoană, în carne și oase, înconjurată de cavalerii, doamnele, mercenarii, caii, ciinii, șoimii și comorile ei, multora dintre domnii castilieni și aragonezi li se părea că plutește călare înnimbată de un nor de aur. Cît de searbădă și de jalnică le părea ziua lor de azi în comparație cu cea de altădată a acestei excepționale femei ! La vederea ei, le apărea luminos tot ce auziseră despre Cruciada a Doua care, în realitate, fusese cruciada reginei Ellinor. Atunci cavalerii și regii nu se bizuiau meschin pe superioritatea numerică, în spatele luptei nu se ascundea lăcomia de bani sau vreun calcul abil, se lupta după reguli severe, nobile, din pură dorință de luptă și bătălia nu era altceva decît un turnir, un joc avîntat pe viață și pe moarte. Patruzeci de zile vasalul era îndatorat stăpînului său, patruzeci de zile lupta el și dacă în a patruzecea zi o cetate nu era cucerită, cavalerul părăsea cîmpul de bătaie, chiar dacă exista certitudinea că cetatea putea fi luată în cea de a patruzeci și una zi. Pe atunci nu se aflau *routiers*, mercenari tocmiți din gloată, care — fără purtări alese — luptau numai pentru izbîndă. Atunci manifestai curtoazie și față de inamic, chiar dacă se închina unui dumnezeu străin. Asediatorul calif trimitea politicos asediatei regine creștine Urracape, propriul său medic, ca să o îngrijească în boala ei. Și războiul dura numai de luni pînă joi : vinerea, sîmbăta și duminica era armistițiu, pentru ca fiecare, musulman, evreu și creștin, să-și sărbătorească în liniște ziua lui de odihnă.

Acum, credeau domnii aragonezi și castilieni, va începe o epocă la fel de măreață. În spiritul doamnei Ellinor se purtase atunci Cruciada a Doua ; în spiritul ei se va des-

făşura de aci înainte în peninsulă Războiul Sfînt şi ei, nobilii hispani, vor avea prilejul să dovedească prin fapte că sînt adevăraţii moştenitori ai cavalerilor lui Artus şi ai lui Charlemagne, ai lui Carol-cel-Mare.

Tînărul rege Don Pedro umbla de colo-colo ca plutind. Cîtă graţie divină pentru el, că îi este îngăduit să facă din nepoata acestei glorioase principese regina lui! Plin de beatitudinea cavalerului creştin se va duce el la război, scăpat de duşmănia şi de dorul de răzbunare împotriva lui Don Alfonso.

Chiar şi scutierul Alazar căzu pradă farmecului vestitei bătrîne regine. La Toledo i se părea că simte cîteodată în spatele lui priviri sarcastice şi cînd regele l-a luat cu el la Burgos, se temuse că Doña Leonor îl va socoti răspunzător de penibila lui obîrşie. Dar regina se purtase cu cea mai înaltă bunăvoinţă şi amabilitate, regele îl tratase ca pe un frate mai tînăr şi, în prezenţa marei doamne Ellinor, i se risipiseră şi ultimele îndoieli. Nobilele doamne îl găseau demn de a fi scutierul regelui Don Alfonso, fusese acceptat în lumea cavalerilor creştini.

Întregul oraş Burgos sărbătorea vizita bătrînei regine; veniseră cu miile să ia parte la festivităţi sau să tragă vreun profit de pe urma aglomeraţiei sărbătoreşti. Birtaşii improvizau cîrciumi ambulante, negustorii ofereau vinuri scumpe şi mirodenii. Arcadele şi bolţile deschise, acele *fenestrae* în care comercianţii îşi vindeau mărfurile, etalau găteli şi giuvaeruri din ţările flamande, levantine şi musulmane. Geambaşii şi armurierii făceau afaceri. Cămătari şi zarafi erau prezenţi ca să cumpere sau să ia ca amanet moşiile cavalerilor care plecau la război. Şi mai erau acolo puzderie de saltimbanci, vînzători de amulete, prostituate, hoţi de buzunare. Toată mulţimea aceasta vocifera, se tîrguia, cocheta şi se drăgostea, umplea bisericile şi birturile, era cucernică, obraznică, blajină, brutală, se umfla bălţat şi voios în pene, duhnea, făcea copii, cînta imnuri şi cîntece de pahar, se bucura de viaţă, îl blestema pe calif ca şi pe sultan şi proslăvea pe glorioasa regină Ellinor.

Şi la Curte camerierii aveau muncă grea cu adăpostirea şi hrănirea oaspeţilor veniţi din toate părţile Castiliei

și Aragonului ca să ia parte la cununia lui Don Pedro cu infanta și să aducă omagii bătrînei domnitoare. Mulți dintre acești prelați, baroni, înalți consilieri își aduseră servitori, vînători, grăjdari. Printre aceștia, ca la orice asemenea festivități, se înfățișară și cavaleri aventurieri, niște tineri nobili săraci, care sperau să le iasă din turnire bani și onoare. Nici trubadurii nu lipseau, nici *trouvères* și *conteurs*; știau că sînt Doñei Leonor și doamnei Ellinor totdeauna bineveniți.

Bătrîna regină nu avu nevoie de multă vreme ca să se refacă după oboselile călătoriei, și întruni Curtea chiar a doua zi după sosire în marea sală a castelului. La lumina multor lumînări ședea ea pe estradă într-un scaun înalt, dreaptă, impunătoare. Se cam îngrășase, răsuflarea o apăsa uneori, trebuia să-și înăbușe tusea și, sub fardul care cu trecerea orelor se fărîmița, se ivea un obraz bătrîn; dar ochii foarte albaștri, luminoși priveau duri și limpezi și, cu vorbe viguroase, bine cumpănite, prietenoase, lua parte neobosită la discuții.

Bătrînul conte aragonez Ramón Barbastro, care plecase și el pe atunci în Războiul Sfînt al Ellinorei, vorbi cu nostalgie despre acei ani minunați și deplînse jalnica goliciune a vremii noi. Războiul și-a pierdut noblețea, era pregătit în consiliu și dus mai mult cu condeiul decît cu spada. Nu vitejia cavalerilor decidea soarta bătăliei, ci numărul de *routiers*.

Dar și pe vremea cînd dînsa și nobilul Don Ramón erau încă tineri, răspunse Ellinor, războiul nu era totdeauna numai strălucire și joc măreț.

— Dacă stau și mă gîndesc, spuse ea, bătăliile și sărbătorile mari, înălțătoare erau și atunci excepția, regula erau micile suferințe: marșurile prin meleaguri nesfîrșite, fără drumuri, necunoscute, primejdioase, picioarele zdrelite, sîngele supraîncălzit, setea arzătoare, nopțile nedormite cu țînțarii veninoși, cu puricii și păduchii care-ți dădeau mîncărimi. Și ce era mai rău: *acedia*, acea plictiseală înspăimîntătoare, nesfîrșita călătorie pe mare, săptămîni întregi de mărșăluială înspre necunoscut, așteptarea chinuitoare a unităților care aveau să sosească mîine sau poimîine și după o săptămînă tot nu erau acolo.

Citea dezamăgirea pe fețele ascultătorilor și, surîzind cu competență, retușa tabloul sumbru.

— Bineînțeles, reluă ea, răsplata era apoi cu atît mai bogată : plăcerea sălbatică a bătăliei, sărbătorirea într-un oraș cucerit.

Și descria festivitățile orientului, splendoarea creștină și musulmană laolaltă și cîntecele trubadurilor alternînd cu măiestria dansatoarelor arabe. Cuvintele îi țișneau docile, dar mai elocvenți îi erau ochii. Zîmbind se gîndea bătrînul conte la cei doi bărbați care atunci, în Antiohia, se luptaseră pentru a-i cîștiga favoarea, creștinul rege Raymond și prințul Saladin, nepotul și trimisul sultanului.

— Ce dădea acestor sărbătoriri bucurie, încheie plină de amintiri nostalgice bătrîna regină, era că le petreceam între două bătălii. Abia ieri scăpam de o moarte glorioasă și mîine poate că aveam să murim de această moarte glorioasă.

Arhiepiscopul Don Martin savura din toată inima înfățișarea și spusele doamnei Ellinor. Umblase în lunile lungii așteptări posomorît, plin de mînie neputincioasă ; Acum, că această Debora, această Jaël dărîma ultimele obstacole ce mai stăteau în calea dreptului război, Don Martin înflorea cucernic și voios. Se plimba înaripat încoace și-ncolo ; armura ce-o purta acum permanent sub veștmîntul preoțesc nu-l jena. Își adună toată curtoazia de care era capabil și rosti cu o politețe stîngace, răsunătoare :

— Țara Sfîntă a văzut fapte mărețe, sublimă doamnă, cînd te-ai dus acolo să-i zdrobești pe păgîni, și din nou o așteaptă vremuri bune acum, cînd strălucitorul tău fiu e pe drum într-acolo. De pe-acum renumele lui Richard al tău împreună cu gloria-ți nepieritoare umplu de spaimă pe musulmani. Am știri sigure din partea unui prieten, episcopul din Tyrus. De pe-acum mamele arabe își amenință copiii cînd nu sînt cuminți : „Astîmpără-te, strengarule, altminteri vine regele Richard, Melek Rik,' și te ia cu dînsul".

Ellinor nu-și ascunse bucuria în fața laudelor aduse fiului ei preferat.

— Da, e un mare oştean, încuviinţă ea, un adevărat *Miles Christianus*. Dar nu-i va fi prea uşor acolo, în orient, adăugă ea cu acea francheţe pe care numai ea şi-o putea permite. Nu la duşman mă gîndesc, la sultan, mă refer la aliatul lui Richard al meu, la scumpa noastră rudă, la preacreştinul rege al Franciei. Strălucirea şi triumful nu sînt pentru el, ar vrea să facă războiul cu cît mai puţine cheltuieli, bunul nostru Philippe Auguste ; ca s-o spun pe şleau : e cam meschin. Acum ar vrea să interzică accesul damelor şi trubadurilor în rîndurile armatei crucii. Dar cu Richard al meu n-o să-i meargă. Lui îi place variaţia şi zarva, asta a moştenit-o de la tatăl său, poate niţeluş şi de la mama sa. Cum poţi conduce o cruciadă fără dame şi trubaduri ? Un singur avantaj faţă de noi îl aveţi aici, în peninsulă, se adresă ea lui Alfonso şi lui Pedro. Nu sînteţi nevoiţi, ca noi, înainte de a vă apropia de inamic să suportaţi lunga, plictisitoarea călătorie pe mare, nu trebuie să purtaţi sute de tratative strîmbe cu greci vicleni şi cu alţi indivizi chipurile creştini. Inamicul şi prada vă stau aici la îndemînă : la Córdoba, Sevilla, Granada.

Ademenitoare se înfiripa în faţa ochilor celor de faţă imaginea acelor minunate oraşe, a bogatei prăzi. Şi în mintea arhiepiscopului, a lui Don Martin, răsunau triumfător numele oraşelor musulmane : Córdoba, Sevilla, Granada, laolaltă cu slovele evangheliei : „Eu nu aduc pacea, ci spada. *Allà máchairan.*“

Doña Leonor era din tot sufletul recunoscătoare cerului pentru vizita Ellinorei. Admirase dintotdeauna priceperea politică a părintelui ei, geniul său războinic, ba chiar îl şi invidiase puţin pentru uşurinţa cu care se lăsa pradă pasiunilor lui. Dar pe mama o iubea dincolo de orice admiraţie şi gîndul că această femeie extrem de vioaie, mereu dornică de fapte noi, zăcea închisă între zidurile temniţei, o chinuise amar adeseori. Cînd Alfonso fusese cuprins de acea desfrînată amăgire de dragoste, dorise arzător să aibă prilejul de a-şi jeli disperarea, fiica în faţa mamei, regina în faţa reginei, jignita în faţa jignitei, şi să-i ceară sfatul. Acum, ce e drept, Alfonso s-a reîntors la dînsa, plin — aşa cum se părea — de entuziasm pentru campanie şi desigur că o uitase pe

evreică. Dar chiar dacă Leonor era sincer gata să-i ierte lui Alfonso trădarea şi călcarea cuvîntului dat, prea adînc se cuibăriseră într-însa experienţa, cunoaşterea, dezamăgirea încît să se încreadă în noul lui ataşament şi era fericită că putea în sfîrşit să-şi dezvăluie mamei nădejdile şi temerile ei.

Cînd Ellinor descălecase, cînd Leonor îi sărutase mîna, cînd buzele mamei atinseseră tinerele ei buze, simţise aievea adînca lor afinitate. Pătrunzător şi dur i se ivîră deodată imagini de mult apuse, oameni şi întîmplări pe care-i văzuse şi le trăise în copilărie la Domfront sau la Curtea luxuriantă a mamei ei la Poitiers sau şi în mănăstirea Fontevrault, unde fusese educată senin şi foarte laic. Era acolo preceptoarea ei, doamna Agnes de Fronsac. Leonor stăruise să-i povestească despre iubitele tatălui ei, Henric, şi pînă la urmă doamna Agnes i-a făcut pe plac ; şi după aceea copila Leonor a cerut ca doamna Agnes să fie expediată, fiindcă nu-i arătase ei, principesei Leonor, destul respect. Şi nespus de limpede vedea în faţa ochilor acea statuie de lemn a Sfîntului Gheorghe la castelul Domfront. Cînd soarele amurgului îl lumina, arăta cumplit de ameninţător şi lui Leonor îi era frică de el. Dar mai mult încă îl iubea ; era plăcut să te ştii ocrotită de un sfînt atît de puternic, mai ales fiindcă tatăl ei venea atît de rar pe acolo. Îl înviase pe acest sfînt Gheorghe şi-l salvase din ţara tinereţii ei, stătea acolo lîngă ea şi se numea Alfonso. Au vrut să i-l fure evreii aceia, Satana sau oricine altul. Dar ea nu lăsase să i-l fure. Încă nu era sigură, duşmanii mai pîndeau din umbră, dar îl avea aici, alături de ea, şi o avea şi pe mama ei lîngă dînsa, şi cu ajutorul ei o va alunga pentru totdeauna pe evreică.

Numai că dură un răstimp pînă să poată sta de vorbă cu mama ei. Formalităţile sosirii şi organizării solemnităţilor, ale întreţinerii Curţii şi oaspeţilor, umpluseră primele două zile. În sfîrşit, în a treia zi, în toiul unei mari întruniri, regina Ellinor zise fără nici o tranziţie că ar vrea s-o aibă odată pe fiica ei un timp numai pentru dînsa şi, fără alte ocoluri, îi trimise pe toţi ceilalţi afară.

Cînd fură în sfîrşit singure, o pofti pe Doña Leonor să ia loc în faţa ei, în plină lumină a soarelui, şi o scrută cu atenţie. Ochii ei duri, foarte albaştri, se adînciră în cei cenuşii, întrebători ai fiicei. Scăldată în soare, mama îi păru Leonorei mai bătrînă decît pînă acum şi mai aspră în trăsăturile feţei, dar şi mai princiară, ca o adevărată mamă a familiei ei. Se înclină cu mintea în faţa bătrînei, iubitoare, respectuoasă, şi se hotărî să o asculte orbeşte.

Ellinor, după un scurt răgaz, spuse admirativ tinerei regine :

— Te-ai păstrat bine.

Apoi, numaidecît, începu să vorbească despre problemele statului şi ale familiei. Se afla aici nu numai ca să-şi vadă fiica, ci şi, înainte de toate, ca s-o mărite pe a doua ei nepoată castiliană.

— Cu privire la locul ce i-am ales, zise ea, n-ai să ai de ce să te plîngi. Principele moştenitor al acestui Philippe Auguste e un băiat drăguţ, din fericire nu asemănător tatălui său. N-a fost o plăcere să tratezi cu acest rege franc contractul de mariaj, asta o pot spune în toată liniştea. Se crede un mare stăpînitor, visează să devină un al doilea Charlemagne, dar nu are măreţie, se pricepe numai la chichiţe avocăţeşti ; cu de-alde astea nu făureşti o împărăţie. Oricum, mi-a dat mult de furcă, e şiret şi sucit ca un evreu. A trebuit în cele din urmă să-i cedez comitatul Evreux şi Vexinul, asta e o bună parte a Normandiei mele, şi pe deasupra treizeci de mii de ducaţi. Toate astea din buzunarul meu, draga mea copilă, n-ai nimic de plătit şi te alegi numai cu avantaje. Devii soacra viitorului rege al Franciei, fratele tău Richard e stăpîn în ţările aflate între Spania a ta şi Francia fiicei tale ; va veni o vreme cînd tu, numai să vrei, vei putea dispune cu mîna ta de o bună parte a lumii.

Doña Leonor asculta cu răsuflarea tăiată cum mama ei, în cuvinte simple, desfăşura în faţa ei planuri care vizau atîta depărtare şi un asemenea viitor. Leonorei îi era clar că mama, părăsind comitatele normande, voia înainte de toate să-şi asigure propriul ei regat faţă de atacul periculosului Philippe Auguste pentru timpul cît fiul ei preferat, Richard, se afla în campanie. Dar ori-

care ar fi motivele nemărturisite ale acestui contract de mariaj, ea, Leonor — şi aici mama ei avea dreptate — se alegea cu un avantaj : căsătoria aceasta îi deschidea un drum ademenitor spre putere.

Se crezuse o mare suverană, mult superioară lui Alfonso al ei, fiindcă lucrase cu îndărătnicie în scopul unirii Castiliei cu Aragonul. Dar pînă dincolo de Pirinei visurile ei nu ajunseseră. Cît de neînsemnate şi de meschine îi erau străduinţele, vedea acum în jocul politic al mamei ei. Bătrîna aşeza ţări din vestul lumii pînă hăt departe în răsărit, Irlanda şi Scoţia şi Navarra şi Sicilia şi regatul Ierusalim. Eşichierul ei era lumea.

— M-am uitat, draga mea, la fiicele tale, urmă acum Ellinor. Par reuşite, atît cea mare, cu acel nume urît, nu-i zice Urraca ? cît şi cealaltă. Nu m-am hotărît încă pe care s-o alegem. Mi le vei prezenta pe amîndouă, cu mare ceremonie, în una din zilele următoare. Trebuie să-l atragem şi pe episcopul din Beauvais ca reprezentant al lui Philippe Auguste şi al moştenitorului său ; dar asta nu-i decît o pură formalitate.

Tot ce spunea mama ei o mişca pe Leonor. Dar mai adînc stăruia într-însa arzător aşteptarea ca mama ei să aducă vorba despre Alfonso şi evreică.

Şi, în sfîrşit, bătrîna începu :

— În turnul meu de la Salisbury auzeam tot felul despre cele ce ai pătimit cu Alfonso al tău. Nu chiar exact, şi spusele se contraziceau între ele, dar m-am putut descurca ; ştii că nici eu nu sînt novice în asemenea lucruri.

Luă mîna Leonorei între ale ei şi acum, desigur că pentru întîia oară, îmbrăcă în cuvinte ceea ce simţea.

— Ţie ţi-o pot spune, se destăinui ea fiicei, bineînţeles că sînt bucuroasă că Henric zace în pămînt sub frumosul său epitaf...

Şi savurînd fiecare vorbă, cită : „Am fost rege Henric peste Engliteră, / Ţineam mîna mea pe-o emisferă. / Tu, trecător, gîndeşte-un pic / Că şi cel mai mare ajunge mic. / Pămîntul întreg de l-aş fi putut avea. / Acum am de trei ori şapte coţi abia."

— Zace bine acolo în cei de trei ori şapte coţi ai lui. Cu toate astea doresc să-i fie ţărîna uşoară. Îmi pare

rău de el. Am vrut de mai multe ori să-l asasinez; odată eram gata-gata s-o fac și s-ar fi zis cu el. A avut dreptate cînd m-a întemnițat; în locul lui făceam la fel. L-am iubit foarte mult. Era singurul bărbat pe care l-am iubit. Afară de unul. Sau de doi. Era cel mai deștept om al creștinătății. Era destul de rezonabil ca să-și permită cîteodată un capriciu. Căci altminteri ce rost ar mai avea să trăiești? conchise ea cu îngăduitoare înțelepciune. Pe de altă parte, bine spunea prietena mea, stareța Constanța: iubirea pămînteană e ca și cum ai linge miere de pe spini.

Pe neașteptate, Doña Leonor zise:

— Mamă, ce să fac cu evreica?

Bătrîna regină își ridică privirea. Zîmbind, aproape blînd, o sfătui:

— Așteaptă să vină vremea, micuța mea, pînă ce o să poți scăpa de ea. Cîte n-a trebuit să îndur eu fiindcă n-am știut să aștept! Probabil că și așa o va da el uitării în război.

Doña Leonor răspunse:

— Are un copil de la ea, un fiu.

Vorbea sfîrșită, cu glas coborît.

Bătrîna regină cumpăni obiectiv:

— În locul tău, nu i-aș face nimic copilului. Bărbații țin la bastarzii lor mai mult decît la cele ce le-au dat naștere. Pînă și Richard al meu, căruia știe dumnezeu cît îi pasă de muierile lui, își iubește bastarzii. Henric trebuie să fi avut o droaie de copii nelegitimi. Pe doi din ei îi și cunosc, un William și un Geoffrey. Acest Geoffrey e ambițios și se uită cu coada ochiului la tron. Trebuie să-l țin în frîu cît timp Richard lipsește din țară. Dar e un om simpatic și capabil. L-am făcut episcop de York.

— Am suferit mult, reluă Leonor. Sper să ai dreptate și războiul să i-o scoată cu desăvîrșire din sînge. Dar cine poate ști?! Mi-a jurat pe sufletul lui că o părăsește și, de cum a plecat din Burgos, a dat fuga înapoi la ea.

— Nici un dușman nu mi-a făcut viața atît de grea ca tatăl tău Henric, spuse Ellinor, și doar m-a iubit și eu pe el. Tatăl tău și-a iubit fiii și ei l-au urît fiindcă era mai mare decît ei, tatăl tău i-a răsfățat și ei i-au

făcut mai mult rău lui decît el mie, şi cu siguranţă că mai mult chiar decît ţi-a făcut Alfonso ţie. Şi el i-a iertat mereu-mereu, iar ei l-au luat în rîs şi s-au răzvrătit din nou împotriva lui. Cînd mai trăia cu mine, Henric a pus să se zugrăvească fresce pe trei din pereţii dormitorului nostru, al patrulea rămăsese gol. Cînd am revăzut acum Manchesterul, era zugrăvit şi al patrulea perete. Se poate vedea acolo un vultur bătrîn cu patru pui. Doi îi rănesc cu pliscul aripile, al treilea îi înfige ghearele în piept, iar al patrulea e cocoţat pe gîtul lui şi îi ciuguleşte ochii.

Începu să tuşească, în faţa Leonorei nu-şi înăbuşea tusea care o chinuia de cîţiva ani. Închise ochii, şi fu dintr-o dată o femeie bătrînă. Cu ochii închişi şi cu o voce ciudat de egală, ca şi cum ar fi îngînat o rugăciune, meditä :

— Cu Ludovic n-am avut decît fiice, asta mi se părea o nenorocire. Cu Henric am avut fii, dar dacă asta a fost un noroc, nu ştiu. Fiii îţi fac griji, fie că sînt reuşiţi, fie că nu. Nici o mamă nu vrea să-i aibă blajini, nu vreau să am un sfînt de fiu. Totuşi, cînd sînt viteji, lovesc în dreapta şi-n stînga şi alţii lovesc în ei, dar aşa şi trebuie să fie, şi se omoară între ei. Primii doi mi-au murit, iar al treilea, mezinul meu, fratele tău Richard, îmi face inimă grea. E un fiu iubitor, dar duce o viaţă sălbatică şi nu e noapte ca să nu stau fără somn, fiindcă mă îngrijorează.

Îşi adună puterile şi reluă :

— Vino mai aproape, cît mai aproape.

Şi cu o intimitate sălbatică, coborînd glasul, îi porunci:

— În nici un caz să nu întreprinzi ceva înainte ca Alfonso să se fi angajat ferm în războiul său. De cum se va afla pe cîmpul de luptă, fă ceea ce ţi-e mai la îndemînă. Du-te la Toledo, preia regenţa. Musulmanii sînt duşmani dîrji, Alfonso al tău nu va avea parte numai de izbînzi. Orice nenorocire are şi partea ei bună, orice înfrîngere oferă noi posibilităţi. Generalul dă vina pe ministru, episcopul pe general, creştinul pe evreu, fiecare este un trădător al fiecăruia, pentru mulţi *escrivano* al tău, evreul, va fi vinovatul şi trădătorul. Tu,

bineînțeles că-l vei apăra. Te vei acoperi astfel față de Alfonso și în fața lumii. Te vei strădui să pui stavilă mîniei poporului. Dar cine poate face asta? În astfel de zile nu se poate evita ca ici și colo forța să înfrîngă legea și mulți își pierd viața, suspecții și cei apropiați unui suspect.

Doña Leonor sorbea fiecare din cuvintele dure, spuse pe șoptite de mama ei.

— Să aștept, rosti ea ca pentru sine, să aștept.

Și nu era limpede dacă se plîngea de acest lucru sau dacă și-l impunea.

— Da, să aștepți! porunci aspru mama. Du-te la Toledo! E un oraș bun și știe cum să-și trateze dușmanii. Bătrînii regi din Toledoul de altădată pricepuseră că trebuie să aștepte noaptea potrivită, înainte de a face să cadă capete. *Una noche toledana*, o noapte toledană, spuneau ei și pe la noi. Așteaptă și pregătește-te bine.

Tuși, discreția șoptită și cu vorbe tăioase o obosea. Zîmbi, schimbă tonul, pasiunea rece a crîncenei doamne se transformă în curtoazie feminină și, dacă pînă atunci vorbise în provansală, trecu deodată în latină.

— Poate că ar trebui, reîncepu ea, să privești intriga amoroasă a lui Alfonso al tău și din celălalt punct de vedere. Are el și părțile lui bune. Acest Alfonsus Rex Castiliae al tău e un mare cavaler, un adevărat *miles christianus*, dar în dragoste — nu mi-o lua în nume de rău — îmi pare nițel cam somnoros. E de bună seamă un noroc și pentru tine că, în anii maturității lui, e încă vioi. Am văzut cu bucurie că știi să faci față unei situații. Cred că cele prin care ai trecut nu vor lăsa urme.

Don Alfonso se simțea bine în capitala strămoșilor săi, în vechiul, austerul, colțurosul castel. Se simțea una cu Doña Leonor, uitase că fuseseră învrăjbiți cîndva. Redeveni acel Alfonso dinainte, amabil, generos, plin de tinerețe.

Galiana se afla înapoia lui, în trecut și în ceață. Nu mai putea pricepe cum suportase el atîta vreme putreda,

îmbuibata pace de acolo. Se gîndea acum numai la binecuvîntatul război pe care urma să-l ducă. Așa cum la vînătoare, după o zi toridă, simțea nevoie de o baie, dorea de astă dată acest război. Pentru război era născut, războiul era îndeletnicirea lui. Faima cumnatului său, regele Richard, a lui Melek Rik, îl îmboldea. Și lui i se dusese vestea de pe urma micilor campanii pe care le purtase altă dată ; acum, în marele război, mlădița firavă, tînără a gloriei lui, va deveni un copac puternic.

Entuziasmat, în fața arhiepiscopului se lansă în tot felul de proiecte ale războiului său. Deveniseră din nou prieteni intimi, Don Martin și el — dar avuseseră oare cîndva neînțelegeri ? Convocă pe baronii experți în probleme de război, Vivar și Gomaz ; însuflețirea lui îi făcea inventivi. Și tot timpul circulau încoace și-ncolo curieri între el și Nuño Perez, marele maestru al Calatravei, eminentul său general.

Păcat numai că nu-și putea dedica ziua întreagă pregătirilor de război, ci trebuia să asculte ore nesfîrșite palavre sterile despre economie, ateliere, tîrgoveți, țărani, vămi, portărei, legislații municipale, împrumuturi. Căci din nefericire cei doi Ibn Esra avuseseră dreptate : numeroasele conflicte ale Castiliei cu Aragonul erau într-adevăr insolubil de complicate. Desigur, cu privire la zestrea infantei Berengaria se puseseră repede de acord, așa că nimic nu mai stătea în calea căsătoriei ; dar convențiile care urmau să premeargă încheierii alianței opuneau mereu noi dificultăți.

De aceea vizita doamnei Ellinor îi era cît se poate de binevenită. Spera că această principesă experimentată, energică, pricepută în politică, va ști să rezolve problemele în cel mai scurt timp.

Bineînțeles că prezența ei îi crea și unele neplăceri. Îl supăra suita ei, acea *mesnie* ce o însoțea, adunătura asta de curteni înfumurați. Dacă la nevoie mai trecea cu vederea manierele afectate ale doamnelor, îi erau de neînțeles și profund respingători acești cavaleri care, în drumul lor spre cruciadă, se îmbrăcau tot timpul în cos-

tume la modă pline de rafinament ; pe deasupra mai aveau obrajii raşi în întregime de parcă ar fi fost *joglares*, saltimbanci.

Dar se resemna faţă de tot ce-l supăra la doamna Ellinor, în vederea tactului cu care ea înlătura piedicile ce mai stăteau în calea alianţei. Cu superioritate aprecia şi hotăra ea atît în ansamblu cît şi în amănunt. Avea dreptate cînd mai pretindea şi astăzi să fie considerată capul familiei.

Alfonso fu aşadar prea puţin surprins cînd, într-o zi, bătrîna îl întrebase fără multe fasoane :

— Şi acuma, fiule, ia spune-mi ce fel de femeie este de fapt evreica ta, frumoasa ?

Desigur că regele Castiliei era în drept să nu permită chiar doamnei Ellinor asemenea indiscreţii. Pe de altă parte avea şi ea dreptul să întrebe. De altfel, Galiana aparţinea trecutului, putea deci să vorbească de Raquel deschis, calm şi obiectiv.

Dar cînd s-o facă, observă mirat că nu ştia nimic despre felul de a fi al Doñei Raquel ; ceea ce ştia era vag, fărîmicios, insuficient, nu alcătuia o imagine precisă. El, altminteri atît de mîndru de buna lui memorie, nu-şi putea aminti de multiubita lui decît neclar.

— E într-adevăr foarte frumoasă, zise el în cele din urmă. Nu e o simplă linguşire cînd îi spun cu toţii „Frumoasa". Este fermecătoare şi m-a vrăjit un timp îndelungat, recunoscu el. Dar asta s-a sfîrşit, urmă el. S-a dus. A ieşit din sîngele meu, încheie el hotărît, definitiv.

— Sperasem, răspunse prietenos Ellinor, că ai să poţi să mi-o descrii mai limpede. Istoriile de dragoste m-au interesat dintotdeauna. Dar văd că nu prea te pricepi să fii trubadur sau *conteur*. *Un singur lucru* poate că mi-l vei spune mai deslușit : cît de mulţumit eşti de fecioraşul tău ? E oare un mic bastard care-ţi face bucurie ?

— Da, răspunse mîndru Alfonso, pentru asta trebuie să-i fiu recunoscător ei şi cerului. Mi-a născut un fiu cît se poate de izbutit, frumos şi zdravăn şi mare, cu toate că dînsa e mai curînd firavă şi mică. Şi deştept pare să fie fecioraşul ! Încă din prima zi ochişorii îi erau neobişnuit de vii şi de inteligenţi.

— Nu-i de mirare, opină Ellinor, mama e doar o evreică. De altfel cum se numește bastardul ?

— Sancho, răspunse Don Alfonso, și vreau să-i dăruiesc comitatul Olmedo.

Uitase cu desăvîrșire că băiețașul nici nu e încă botezat.

— Găsești că e bine, doamnă și mamă, urmă Don Alfonso, să-i dau acest comitat ?

— Are mult teren agricol comitatul, se informă Ellinor, sau este doar o cetate frumușică și numără cîteva sute de țărani ?

— E un ținut foarte bogat, după cîte știu, răspunse Alfonso.

— Vezi că, îl lămuri Ellinor, e mai bine pentru un bărbat să fie proprietar peste o moșie rodnică decît peste un castel cu multe turnuri. Multe din burgurile mele le-am schimbat pe moșii. Și cînd bastardul tău va fi mare, castelele vor valora și mai puțin, dar moșiile și mai mult.

— Așadar n-ai nimic de obiectat, doamnă și regină, se asigură, ca să-l fac pe fecioraşul meu conte de Olmedo ?

— Dacă Sancho al tău e un bastard drăgălaș, răspunse circumspect regina Ellinor, se cuvine să ai grijă de el.

După două zile, cu o ceremonie solemnă, fură prezentate bătrînei Ellinor cele două principese, din care una urma să fie viitoarea regină a Franciei.

Societatea era mare și strălucită. Erau prezenți granzii și prelații Castiliei și Aragonului, apoi baronii reginei Ellinor și trimisul extraordinar al lui Philippe Auguste, episcopul de Beauvais.

Săptămîni întregi mîini harnice au lucrat la rochiile celor două infante, au brodat, au cusut și țesut. Așa se înfățișară ele, frumos împodobite, în fața nobilei, năzuroasei adunări, două fete drăguțe cu obraji albi, trandafirii și plinuți, arătoase, admirabil educate. Se comportau, așa cum cerea curtoazia, cu maniere alese, cu gesturi măsurate, pe care și le-au însușit cu multă osteneală. În sinea lor erau pline de timiditate dar și de conștiința importanței momentului ; nu numai propriul lor destin dar și cel al multor suflete creștine din unele țări depin-

dea de felul cum va decurge încercarea la care erau supuse acum.

Berengaria, infantă de Castilia, regina Aragonului, așezată la loc preferat pe estradă, se uita cu condescendență la surorile ei. Una va fi deci regina Franciei. Ce mare lucru mai e și asta? Ea însăși, Berengaria, va uni cîndva Castilia cu Aragonul ei, poate, probabil chiar că va izbuti să le adauge și Leónul, dacă nu și Navarra, ba poate că Don Pedro al ei, dacă îl va înflăcăra cum trebuie, să cucerească și o bună parte a Andaluziei musulmane. Teritoriul regelui Franciei e încorsetat, de jur împrejurul graniței e instalat unchiul ei Richard, care stăpînește Englitera lui și o parte cu mult mai mare a teritoriului Franciei decît are acest rege al Franciei. Nu, sora ei din Francia nu va putea face prea mult lux față de al ei.

Don Alfonso se bucura cu frumoasele lui fiice. Era recunoscător bătrînei regine Ellinor că pusese la cale această încuscrire cu Francia; era bine că, în acest timp al marelui război, se consolidează alianța domnitorilor creștini. Se uita la chipul nu prea frumos, dar semeț și inteligent al celei mari, al Berengariei lui, și vedea cu oarecare plăcere, dar și cu o ușoară supărare, nestăpînitul ei orgoliu. Era acum și mai închisă față de el. Îi purta pică fiindcă „se încurcase", se și simțea virtual regina Aragonului și vedea în tatăl ei un bărbat care îi administra condamnabil de rău moștenirea.

Doña Leonor purta o rochie roșie din damast greu, cu un tiv de argint brodat cu lei; știa că rochia nu-i stătea bine, dar astăzi dorea să fie eclipsată de fiicele ei. Era mîndră de ele, din care două vor ședea pe înalte tronuri ale Europei. Lumea devenea mică față țările peste care ea, mama ei, fratele ei, fiicele ei le stăpîneau.

Bătrîna Ellinor scruta cu ochi duri, limpezi, care nu se lăsau amăgiți, pe cele două nepoate ale ei. În sine, imaginase deja un nou proiect. Pe cea pe care nu o destinase Franciei, o va instala în tronul Portugaliei; din pricina bunelor ei porturi, Portugalia era importantă pentru Englitera. Așa că stătea pe gînduri: care se potrivește mai bine Parisului și care Lisabonei? Cerceta ambele fete cu o stăruință aproape jignitoare. Le punea întrebări fără ocolișuri, le chema mai aproape ca să le observe mersul,

le cerea să cînte cîte ceva, le punea să vorbească în latină și în provansală.

— Drăguțe fete, se adresă ea în fine Doñei Leonor, dar atît de tare încît toți din jur o auzeau, simpatice domnițe. Au cîte ceva din strămoșii castilieni ai lui Alfonso, mai mult însă de la străbunii mei din Poitou și ciudat de puțin de la Plantageneți.

Apoi se întoarse din nou către infante și o întrebă pe cea mai mare :

— Cum te cheamă, prințeso ?

— Urraca, bunică și regina mea, răspunse fata.

— Eu sînt Doña Blanca, măritată regină, se recomandă și cealaltă.

Mai tîrziu, Ellinor, Alfonso și Leonor stăteau separat de vorbă cu episcopul de Beauvais, trimisul extraordinar al regelui Franciei.

— Care ți-a plăcut mai mult, preacuvioase ? îl întrebă Ellinor pe episcop.

Politicos și prevăzător, prelatul răspunse :

— Fiecare din ele merită să fie regină.

— Asta-i și părerea mea, zise Ellinor. Dar un lucru mai trage în cumpănă. În Francia vor avea dificultăți să pronunțe numele de Urraca, ceea ce ar dăuna popularității acestei infante. Cred că-i mai bine să-i dăm prințului moștenitor Ludovic al vostru pe Doña Blanca a noastră.

Astfel fu luată hotărîrea.

Aproape că nu trecea zi fără ca să se dea la Curtea din Burgos o recepție în cinstea doamnei Ellinor și a noilor căsătoriți. Bătrîna regină se îmbrăca mai bine și se gătea mai cu grijă decît multe alte doamne care nu-și petrecuseră ultimii lor ani în temniță, ci în cercuri unde se studia și se discuta temeinic despre țesături, rochii, bijuterii și farduri. Făcea pași de dans versată și mlădioasă ca o tînără. Era cunoscătoare și se delecta cu mîncăruri și vinuri alese. Ședea bine în șea și se evidenția la vînătoare. Chiar și cînd urmărea turnirele de la tribună, dovedea pricepere. Și necontestată era părerea ei cînd doamnele urmau să aprecieze creațiile poetice ale trubadurilor și povestitorilor.

Oricît de mare era efortul depus la vînătoare și la dans și la petrecere și la cîntec, atenția și energia cu care grăbea încheierea alianței nu scădeau de loc. Proceda metodic. Mai întîi și-ntîi Don Alfonso și Don Pedro trebuiră să se oblige solemn, sub semnătură și sigiliu, să se supună arbitrajului ei, Ellinor de Guienne; o puse pe Doña Leonor să dea o declarație identică și, pentru orice eventualitate, i-o ceru și Doñei Berengaria. Apoi îi convocă pe cei mai proeminenți sfetnici ai celor doi regi, la început pe fiecare în parte, le puse întrebări scurte, abile, îi confruntă pe miniștrii ale căror depoziții și păreri se contraziceau, se informă de tot ceea ce ținea de problemă.

Convocă un consiliu de coroană la care să participe toți miniștrii țărilor Aragon și Castilia. Nu lipseau decît Don Iehuda și Don Rodrigue; erau reținuți la Toledo de treburile administrării regatului.

— Aduc la cunoștința voastră sentința mea de arbitraj, declară Ellinor.

Luă acel străvechi, venerabil document care stabilea suzeranitatea Castiliei asupra Aragonului și desfășură pergamentul scorojit și îngălbenit de care atîrnau greu ambele peceți recunoscute imediat de cei de față.

— În primul rînd, rosti ea, declar acest document nevalabil. *Non valet, deleatur.*

Și, cu mîini ferme, rupse pergamentul în două.

— *Deletum est,* constată ea.

La timpul său, cînd Iehuda propusese pe regele Henric ca arbitru, Don Alfonso recursese cu conștiința încărcată la hotărîrea socrului său; în schimb Ellinor îi apărea o judecătoare abilă trimisă de Dumnezeu. Acum însă, cînd văzu că acel neprețuit pergament ce-i dădea puteri asupra fantelui era nimicit, acel vestit, fatal document pentru care atîția cavaleri și cai și-au dat viața, simți de parcă mîinile acestei bătrîne doamne i-ar fi sfîșiat de viu trupul.

Ellinor trecu acum la acele nouăsprezece probleme economice litigioase despre care Iehuda declarase că rezolvarea lor hotărăște căreia din cele două țări îi revine supremația asupra peninsulei. Pînă la un *sueldo* trasă ea cu precizie drepturile și îndatoririle Castiliei și ale Ara-

gonului. Castilia şi Aragonul ascultau cînd mulţumite, cînd contrariate.

La urmă, bătrîna suverană pronunţă hotărîrea cu privire la revendicările lui Gutierre de Castro. Don Alfonso să-i plătească o penalitate — nu evită acest cuvînt dur — de două mii de *maravedi* de aur. Era o sancţiune extraordinar de mare, ascultătorii îşi puteau cu greu ascunde emoţia.

— Pe de altă parte, continuă ca în treacăt Ellinor, acel Castillo din Toledo, asupra căruia Castro crede că ar avea drepturi, rămîne proprietatea lui Don Alfonso, respectiv a omului care l-a dobîndit printr-un contract valabil de cumpărare. Rămîne Castillo Ibn Esra.

Doña Leonor nu izbuti să se reţină ca să nu pălească de indignare. Alfonso, însă, care nu cutezase să spere în această decizie, răsuflă uşurat; i-ar fi fost o obligaţie cît se poate de nedorită să-i ia tocmai acum evreului castelul multdorit.

— Cred că am terminat, încheie regina Ellinor. Am pus să se redacteze toate documentele şi rog pe domnii de resort să le supună spre semnare regilor lor. Dar ceea ce cuprind ele devin, prin semnătura mea pe protocolul de arbitraj, încă de astăzi lege.

Mai tîrziu — observase desigur surprinderea mînioasă a Doñei Leonor — bătrîna o lămuri :

— Tot n-ai căpătat minte, micuţa mea. Tot îţi mai întunecă pasiunea luciditatea. Încearcă totuşi să înţelegi că ar fi culmea prostiei dacă noi, tu şi cu mine, am porni război împotriva evreului. Şi nu cumva doreşti să fie îmbunat Castro ? Caută mai bine ca şi în viitor să vrea el să-i sucească evreului gîtul atît de obraznic ţeapăn.

Aşteptă pînă ce cuvintele ei pătrunseră adînc în mintea Leonorei.

— Să-ţi faci din asta un principiu, fiică a Castiliei, o îndemnă Ellinor, să nu acorzi niciodată unui solicitator tot ce-ţi cere. Aşa am învăţat de la mama lui Henric al meu, răposata împărătească Mathilde. Ea mi-a băgat-o în cap : „Cine vrea ca şoimul lui să-l slujească bine, să nu-i dea niciodată de mîncare ci să-i fluture hrana în jurul pliscului". Lasă Castillo să-i fluture lui Castro pe dinaintea nasului, Doña Leonor.

După un răstimp, reluă :

— Nu fi supărată dacă uneori te tratez cu asprime şi te cert. Ştiu exact tot ce ai făcut bine şi că a trebuit să înlături multe obstacole din drum înainte ca această căsătorie şi această alianţă să se înfăptuiască. Ai talent politic. De bună seamă e pentru ultima oară că te văd şi mi-ar plăcea să stimulez cît mai mult înclinarea ta pentru politică. Dorinţa de putere e cea mai puternică dintre pasiuni.

Închise ochii şi vorbi din adîncul inimii :

— E grozav de amuzant să mîni oamenii încoace şi-ncolo, să ridici oraşe, să contopeşti ţări şi apoi să le desparţi în bucăţi. Să construieşti e o plăcere, dar şi să distrugi e o plăcere. O izbîndă reală e o bucurie, însă nici n-aş vrea să fiu scutită de înfrîngeri. Te rog să spui mai departe : am avut satisfacţia mea chiar şi la excomunicare. Cînd vine anatema cu carte, clopot şi lumînare, cînd altarele se întunecă şi icoanele dispar şi clopotele amuţesc, se iscă în tine o voinţă cumplită să reaprinzi lumînările şi să faci să sune iar clopotele, o voinţă neînfrînată care-ţi ascute agerimea minţii. Cumpăneşti toate mijloacele şi căile : să te ţii de papă, cel actual, şi să cauţi cu dibăcie să-l îmbuni ? Sau să instalezi un contrapapă care să-i stingă celuilalt lumînările şi să-i amuţească clopotele ?

Doña Leonor sorbea transportată cuvintele murmurate. Îi era recunoscătoare mamei că o primea în intimitatea ei. Se va conforma.

Ellinor deschise ochii şi îşi privi fiica în faţă.

— O inimă cu adevărat mare, urmă ea, are nevoie de multe locuri neocupate. Acolo se cuibăreşte lesne plictiseala, melancolia, marea duşmană, *acedia*. Sînt necesare o bună cantitate de pasiuni ca să umple locurile goale. Să goneşti după putere, după mai multă putere, iată un foc mare, binefăcător, statornic. Crede-mă, fiica mea. Politica poate înfierbînta sîngele ca şi cea mai frumoasă noapte de dragoste.

Capitolul al doilea

Se înfiinţase la Curtea din Burgos şi călugărul novice Godefroi de Leigni, ca să ia parte în calitate de reprezentant al principesei Marie de Troyes la cununia infantei Berengaria. Godefroi era un prieten intim al de curînd decedatului Chrétien de Troyes, cel mai renumit dintre *conteurs*, şi oriunde se arăta Godefroi, cavalerii şi doamnele stăruiau pe lîngă el să recite cîte ceva din povestirile în versuri ale prietenului său dispărut.

Scrisese acest mare poet Chrétien de Troyes un şir întreg de romane în versuri, frumoase, ciudate şi pline de înţelesuri. Povestise despre destinele nefireşti, fabuloase şi totuşi logice ale lui Guillaume d'Angleterre, despre sumbra, divina vrajă a dragostei dintre Tristan şi Isolda, despre minunatele aventuri ale cavalerului Yvain în castele misterioase, despre călătoriile şi reveriile naivului şi bănuitorului holtei Perceval. Dar mai cu drag decît toate aceste poveşti ascultau doamnele şi domnii istoria lui Chrétien despre cavalerul Lancelot pe tărăboanţă. Zadarnic atrăgea Godefroi atenţia asupra faptului că însuşi Chrétien găsea această poemă neizbutită şi nici n-o terminase; „Lancelot" rămînea totuşi cea mai populară operă a sa, iar cavalerii şi doamnele voiau să o audă mereu şi mereu tocmai pe aceasta.

Iată ce se petrece în povestirea „Lancelot pe tărăboanţă": Lancelot, cel mai straşnic cavaler al creştinătăţii, o iubeşte pe Doamna Genièvre şi cum ea intrase la ananghie, el porneşte s-o elibereze. Îşi pierde calul şi deznădăjduieşte să-l mai urmărească pe răpitorul Doamnei. Dar

deodată se ivește o tărăboanță, o roabă de hingher, și posesorul ei, un pitic hidos, îl poftește cu multe plecăciuni, curtenitoare și caraghioase totodată, să se urce în „vehicul" ; însă nu există o ocară mai grea pentru un cavaler decît să fie văzut cocoțat pe o asemenea tărăboanță. Lancelot șovăie două clipe ; apoi se urcă în roabă și pornește în ea mai departe, luat în rîs de trecători. O eliberează pe Doamna lui. Dar dînsa nu-l acceptă, ci îi dă ordin ca, în apropiatul turnir, să-și ascundă puterea și îndemînarea și să se lase înfrînt. Lancelot se supune și își mai atrage și alte ocări fiindcă așa îi poruncește Doamna. Ea însă rămîne neîndurătoare și pînă la urmă îi spune și motivul : el nu știe ce e dragostea adevărată ; înainte de a se urca în roabă, șovăise două clipe.

Deoarece regina Ellinor și Doña Leonor lipseau rareori de la recitările trubadurilor și povestitorilor, curtoazia cerea ca și Don Alfonso să fie uneori de față. Se întîmplă deci să-l audă într-o zi pe Godefroi citind din „Lancelot".

De obicei pe Alfonso îl plictiseau romanele în versuri. Aventurile acelor cavaleri născociți îi păreau idioate, gîngureala și suspinele lor amoroase le găsea afectate. Povestea asta, însă, îl captivase fără voia lui. Purtarea lui Lancelot, oricît de absurdă era, îl atîța, îl zgîndărea, îl silea să mediteze, s-o analizeze.

Chiar și cînd tîrziu noaptea stătea culcat în patul lui tot mai reflecta. Stătea cu ochii închiși, prea obosit ca să se țină treaz, prea treaz ca să poată adormi, și-l vedea pe cavalerul Lancelot în roaba lui. Pe neașteptate, însă, Lancelot nu mai era în roabă, ședea acolo pe patul lui, al lui Alfonso.

— Ce cauți aici ? îl întrebă Alfonso bătăios. Vrei cumva să susții că sîntem de-o seamă ?

Lancelot încuviință dînd din cap cu vehemență.

— Nu-ți permit ! se răsti la el Alfonso. Nu sînt nici fratele, nici camaradul tău.

Lancelot nu răspunse, dar nu-și luă ochii de la Alfonso și acesta știa ce voia să spună mutul. „Ba vezi bine că ești fratele și camaradul meu, părea să spună el, *eques ad fornacem*, cavalerule cloșcar."

Alfonso vru să-i răspundă violent, să-i expună toate motivele stringente, militare și politice care-l ținuseră

atîta vreme departe de cruciadă. Dar deodată totul îi deveni dureros de limpede: nu erau decît aparențe și prefăcătorie. Exista un singur motiv adevărat pentru care nu plecase la război — a vrut să rămînă lîngă Raquel. *Era* fratele și camaradul lui Lancelot, *se acoperise* de ocară, *se pusese* „pe tînjală".

Îl cuprinse o rușine fierbinte.

Dar imediat, cu o spaimă dulce, observă acum această fierbințeală se prefăcea într-o alta, într-o foarte familiară, afurisită și plăcută dogoare. Aspira aievea mireasma grea a grădinilor Galianei, vinele îi zvîcneau, sîngele îi șiroia voluptuos, în toată ființa sa clocotea dulce și delicat plăcuta otravă a Raquelei.

Încercă să se smulgă. Răsuflă din adînc, lovi copilărește cu pîciorul gol baldachinul patului. Acest Lancelot să nu-și mai rîdă multă vreme de el. Războiul e aici și de îndată ce el va fi pe cîmpul de luptă, Raquel rămîne departe în urma lui și pentru totdeauna. *Absit! Absit!* hotărî el. Să se termine cu dînsa! De cum se va înapoia la Toledo, primul lucru va fi să-și boteze copilul și apoi pornește spre granița lui din miază-zi, la Calatrava și la Alarcos, și s-a isprăvit cu Raquel.

„După aceea nu voi mai avea nimic de-a face cu tine, muieraticule, nenorocitule", îi declară el categoric lui Lancelot. „Și mai ales ești ridicol cu dragostea ta tîrîtoare." Dar Lancelot și dispăruse.

Oricît de puțină bunăvoință manifesta Don Alfonso trubadurilor și povestitorilor, era printre ei unul care-i plăcea, un baron din părțile Limousinului, Bertran de Born.

Acest Bertran, chiar dacă își spunea el viceconte de Hautefort, nu era de fapt un domn mare, depindeau de dînsul doar cîteva sute de supuși. Era însă vestit pentru versurile lui turbulente, era captivant prin temperament, fermecase și îi răscolise pe oameni încă din frageda lui tinerețe. Se spunea că la timpul său, un băiețandru abia, s-ar fi bucurat de favorurile înfloritoarei regine Ellinor. Apoi, mai tîrziu, ca stăpîn peste cele două cetăți ale lui, luase parte cu cuvîntul și cu spada la fiecare învrăjbire fără să-i pese prea mult de partea cui era dreptatea și

se prîcepuse totdeauna să cîştige mulţi oameni pentru cauza lui. Era belicos şi iute la mînie. O rupsese cu propriul său frate din pricina moştenirii şi, cu toate că pretenţiile fratelui erau moderate, îl combătuse cu versuri şi arme. Regele Henric, suzeranul, intervenise şi-l sprijinise pe fratele lui în drepturile sale. La asta, Bertran îl aţîţase cu versurile sale pe tînărul rege Henric împotriva tatălui, pînă ce tînărul rege, lovit de o săgeată, şi-a aflat moartea în faţa unui castel al lui Bertran. Chiar şi după aceea Bertran îi îmbărbătase pe baronii Limousinului, să pornească război împotriva regelui lor, bătrînul Henric, şi chiar între ei ; se ridica împotriva tuturor, toţi se ridicau împotriva lui. În cele din urmă, tînărul Richard a incendiat castelele lui Bertran şi l-a luat prizonier. Dar curînd s-au împăcat din nou şi acum Bertran era pe cale să plece în Sicilia şi să se alăture cruciadei lui Richard.

Faima lui Bertran de Born pătrunsese şi pînă dincolo de Pirinei. Se ştia în Hispania mai ales de cîntecele lui politice, de acele *sirventés* ale lui. Oriunde se isca vreo încăierare sau începea un război, se cîntau versurile lui răscolitoare. Deviza sa : „Nu poate păcea cinste-avea. Un singur drept ştiu : spada mea", era cunoscută pe dinafară ca Tatăl-Nostru.

Bertran avea acum vreo şaizeci de ani, dar era cavaler şi om de Curte ca nimeni altul. Lui Alfonso îi plăcuse din prima clipă şi oricît îi era de greu cîteodată să priceapă provansala lui Bertran, simţea că aceste bătăioase cîntece de vrajbă erau dintr-o altă substanţă decît versurile şchioape ale cîntăreţilor hispani ; erau elegante şi periculoase ca ascuţitele săbii cordobane.

Don Alfonso îl cinstea pe Bertran, îi trimitea daruri bogate, îl răsfăţa, îl lua cu dînsul la vînătoare şi discuta cu el între patru ochi.

Bertran avea talentul de a descrie viu oameni şi întîmplări, încît ţi se înfăţişau ca aievea.

Între altele, povestea uneori despre bătrînul rege Henric. Îl zugrăvea în cuvinte pe regele mort, ochii lui cenuşii, înşîngeraţi, pometii ieşiţi în afară, bărbia puternică cu mica ţăcălie, gura crudă, lacomă. Era aproape un erou acest rege Henric, dar nu chiar pe de-a în-

tregul. Îi lipsea adevărata largheță, generozitatea, era zgîrcit. Bertran stătuse ultima oară ca prizonier în fața regelui, nu avea arme afară de cuvîntul său, dar cu acesta îl învinsese pe învingător, încît regele îl pusese în libertate și îi reclădise castelul incendiat. Dar și aici a făcut economie. Nu era el chiar un rege cum se cuvine, oricît de mare se pretindea. Nu cucerea nimic numai din plăcerea de a cuceri, ci și ca să aibă și ca să păstreze. Puteai vedea mereu și iar, din micile lui apucături și gesturi, că era interesat ca un negustoraș. Îl trădau și degetele, degete rapace, pe care nu le putea ține liniștit, le strîngea și le desfăcea încît îi dezmințeau rangul, sau mîzgălea și desena. Făgăduia multe, și se chiar ținea de cuvînt, dar totdeauna numai în parte ; „Da-și-Nu" îl denumise Bertran și numele ăsta așa o să-i rămînă. În timp ce Bertran povestea, Don Alfonso îl și vedea pe tatăl soției lui, îl vedea mai deslușit decît îl văzuse cîndva cu ochii săi proprii. — Tînărul meu rege Henrio era cu totul altfel, continuă Bertran să povestească. „Rassa" îi ziceam eu, și Rassa era. Trăia din plin, risipea tot ce avea, comorile din Chinon, cavalerii și *routierii* săi, pe sine însuși. Era măreț. Rassa era el, și de aceea era o dublă josnicie din partea bătrînului rege că-l ținea atît de strîns. De ce-l făcuse rege dacă-i interzicea să ducă o viață de rege ? Da, l-am atițat împotriva tatălui său și după ce s-a împăcat cu el, l-am atițat din nou. Din asta a și murit, spun ei. N-am crezut niciodată că un om poate simți o durere atît de infernală cum am simțit eu cînd tînărul meu rege a murit. Și poate că a murit chiar de pe urma versurilor mele. Totuși, nu regret.

Urmă cu glas scăzut, sălbatic, și acum vorbea mai mult pentru sine :

— Am iubit multe femei și pe multe le-am pierdut și eram de bună seamă trist cînd o pierdeam pe una sau pe alta. Dar cu adevărat l-am jelit numai pe tînărul rege. Numai pe el l-am iubit.

Și, pe jumătate cîntînd, începu să recite ca pentru el însuși versurile pe care le compusese la moartea tînărului rege, acea elegie de care se spunea că nici una mai

frumoasă nu i s-a cîntat unui erou de cînd David îl jelise pe Ionatan. „*Si tuit li dol e'lh plor e'lh marrimen*", cînta el. „De-ai strînge chin şi lacrimi, tot ce doare / Mîhnire, pierderi şi suplicii toate, / simţite-n viaţa asta trecătoare, / Ele-ar părea cu totul ne'nsemnate / Al Engliterii tînăr domn cînd moare."

Don Alfonso se uita la Bertran cum acesta, răscolit, pierdut, vorbea ca pentru sine; deasupra nasului subţire, puternic coroiat, un adevărat plisc de uliu, luminau viu ochii mari, impetuoşi, cenuşii. Atît de adînc îşi smulgea el din piept versurile bocitoare, încît lui Alfonso îi părea că abia acum se născuseră ele şi era mişcat că Bertran îşi dezgolea în aşa fel inima faţă de el. Era îndemnat să răspundă încrederii lui. Bertran, acest cavaler veritabil, avea darul de a exprima ceea ce îi trecea unui bărbat prin piept, haotic, nemărturisit şi aproape nemărturisibil; dacă există vreunul, atunci numai acest Bertran va avea înţelegere pentru întunecimile ce-l obsedau pe Alfonso.

— Spui, îl întrebă el, împotriva felului său de a fi, şovăielnic, că n-ai iubit niciodată cu adevărat vreo femeie?

Bertran îşi ridică privirea.

— Chiar atît de categoric nu m-aş exprima, răspunse el zîmbind, dar o urmă de adevăr este în întrebarea ta.

— Dar ai compus versuri minunate către femei, îi obiectă Alfonso.

— Fireşte că da, confirmă Bertran. Un bărbat trebuie să-i spună unei femei lucruri frumoase, aşa cere curtoazia şi uneori şi inima. Le-am jurat femeilor verzi şi uscate. Dar jurămintele unei nopţi de dragoste ţin numai pînă dimineaţa. Să le calci, e un păcat de neiertat, asta mi-a confirmat-o şi duhovnicul meu. La urma urmei femeia ne-a sedus cu fructul oprit.

Alfonso rîse, dar reveni imediat la chestiune:

— Şi te-ai descotorosit totdeauna de cîte o iubire? De iubirea oricărei femei?

Bătrînul cavaler observase încordarea celuilalt, vedea că Alfonso se gîndeşte la aventura lui de dragoste cu evreica, simţea o simpatie aproape părintească pentru

tînărul rege care în chip atît de naiv, de copilăreşte tăinuit, caută consolare la dinsul.

— Da, m-am descotorosit, mărturisi el.

Îl privea pe Alfonso înveselit, binevoitor.

— Femeile ! urmă el cu un gest trufaş, superficial. Se pot insinua în sîngele nostru, dar ne rămîn departe de suflet. Să-ţi spun ceva, Alfonso : viaţa unui cavaler e ca o apă repede, curge şi curge şi roade tot ce nu e prea masiv, tot ce n-a pătruns în suflet. Femeile versurilor mele s-au tocit de mult, simple amintiri pierdute în neguri. Altceva este cu o bătălie frumoasă. Impresia ei durează, amintirea ei te înfierbîntă şi te remontează Bătăliile la care am luat parte mi-au păstrat tinereţea simţurilor. Şi — rîse el cu exuberanţă hazlie — chiar şi trupul. Ai să vezi îndată ce vreau să spun, încheie el voios şi tainic.

Chemă un scutier, Papiol, poate ceva mai puţin vîrstnic decît el dar la fel de viguros şi, cu ochii lui pătrunzători, adînciţi în orbite, fulgerîndu-l amuzat pe rege, porunci:

— Hai, Papiol băiete ! Cîntă-ne cîntecul despre bătrîn şi tînăr !

Şi Papiol, acompaniindu-se cu mica lui harfă, începu acel cîntec cutezător, zglobiu : *„Joves es om que lo seu be engatge,* / Tînăr e cel ce-şi amanetează castelul şi avutul / Şi păşeşte mîndru în arena turnirului. / Tînăr e cel ce fără bani face cele mai bogate daruri, / Şi pe care gloata creditorului nu-l sîcîie. / Tînăr e cel ce se cheltuieşte la joc şi în încăierări. / Şi tînăr e cel ce nu se cruţă în dragoste. // Bătrîn e cel ce nu-şi împovărează niciodată castelul şi ţara, / Cel ce adună în hambare grîu şi vin şi slănină. / Cel ce, sătul fiind, nu se mai îndură să mănînce, / Şi, cînd plouă, pune şovăielnic mîna pe manta. / Bătrîn e cel ce trage spre o zi de odihnă, / Bătrîn cel ce părăseşte jocul înainte de a cîştiga."

Numai că neastîmpărul vieţii îl cam mistuise pe Bertran şi chiar dacă acum se mai ţinea falnic şi arogant şi îşi zornăia aproape tot timpul armura, tot nu putea ascunde că sub această armură se afla un trup cam hodorogit şi unul sau altul poate că ar fi surîs la vederea

îmbătrînitului cavaler şi a îmbătrînitului său scutier cu versurile lor. Alfonso însă nu surîdea. Auzea şi simţea avîntul elastic al versurilor, provocarea adresată timpului efemer, vieţii ce se scurge.

— Îţi mulţumesc, Bertran, rosti el încîntat. Asta-i cavalerism, asta-i artă!

Entuziasmul tînărului rege îi făcea bine bătrînului Bertran. Dacă cineva s-ar fi îndoit numai cu o privire sau un gest de robusteţea lui, l-ar fi provocat la duel. Dar acest Alfonso era un prieten, un frate, lui i-o putea mărturisi:

— Din păcate, nici cele mai cutezătoare versuri nu te pot apăra de surparea trupului. Ţie, slăvite rege, ţi-o pot spune: războiul la care mă duc de astă dată, e ultimul meu război. Nu-mi fac iluzii, ştiu: încă un an sau doi, pe urmă trupul nu mi se va mai supune, iar un cavaler neputincios e de rîsul copiilor. Am şi vorbit despre asta cu abatele din Dalon; dacă mă întorc teafăr din războiul acesta, intru la mănăstire.

Regele se simţea mîndru că Bertran îşi deschisese inima în faţa lui şi deodată îl străbătu un gînd şi o hotărîre: „Acest brav cavaler şi poet să nu-şi petreacă ultimele zile ca ostaş al regelui Richard. Cumnatul meu Richard să nu mi-l ia şi pe acesta. Bertran va rămîne alături de mine şi va cînta războiul meu."

Canonicul Don Rodrigue sosi la Burgos.

Era plin de o agitaţie sumbră. Don Alfonso se eschivase evident să-şi boteze fiul şi să-l facă să intre în comunitatea creştină, îşi luase asupră-şi o vină mortală şi, cînd a părăsit Toledo, s-a sustras de la orice explicaţie. Însă el însuşi, Rodrigue, era bucuros de acest lucru, simţea şi el o jenă ruşinoasă faţă de orice explicaţie, se abătea de la sacra lui datorie. Abia acum, după săptămîni de zile, căpătase curajul de a-l vizita pe rege.

Dar şi aici, la Burgos, trebui să constate că Alfonso se fereşte de o discuţie în doi. Şi din nou se resemnă.

Ca să-şi îndepărteze grijile, căinţa şi ruşinea, se adaptă vieţii de la Curtea din Burgos. Observa cu interes cît de mult se rafinaseră manierele curteneşti ale nordului.

Cu mult zel studiau acum doamnele şi domnii regulile curtoaziei, dezbăteau subtilele legi ale madrigalului şi manifestau o participare competentă la arta poeţilor.

Dar foarte curînd îşi dădu seama că graţioasa frămîntare de la Curte nu era altceva decît un joc searbăd, mincinos. Ceea ce preocupa de fapt pe doamnele şi pe domnii de acolo, ceea ce le umplea timpul, era războiul iminent. Pe el îl aşteptau cu nerăbdare buimacă, ameţitoare.

Don Rodrigue vedea acestea cu mîhnire. Se dojenea pentru tristeţea sa. Războiul dorit de dînşii era sfînt, entuziasmul lor era evlavios ; să iei parte la acest război era o datorie, să-l dezaprobi, un păcat.

Dar nu putea împărtăşi extazul cucernic al celorlalţi. Stăruiau în el minunatele preamăriri ale păcii din Isaiia, din evanghelie, cuvîntările fanatice pentru pace ale discipolului său Don Beniamin. Se gîndea numai cu durere şi cu fiori de spaimă la suferinţele pe care războiul avea să le abată asupra peninsulei. Se simţea groaznic de singur în mijlocul forfotei gălăgioase, vesele, îl dezgusta entuziasmul setos de sînge al acestor oameni dichisiţi, cultivaţi, şi îşi reamintea reflecţiile prietenului său Musa cu privire la Ieţer Hara, la piaza rea.

Între toţi ceilalţi, îi plăcea cel mai mult bărbatul căruia îi era dat să împrumute glas bucuriei lor sălbatice, brutale, acest Bertran de Born. La prima vedere, era un domn îmbătrînit, nu prea arătos, ca atîţia alţii. Dar Don Rodrigue cunoştea gîndurile, dorinţele, purtările şi, dacă te apropiai mai mult de el, puteai citi şi pe chipul acestui cavaler cu ochi aprinşi, sub sprîncenele-i dese, ce era el în realitate : războiul întruchipat. Un pic ridicul putea fi cavalerul acesta cînd păşea, călărea şi se împăuna cu o atitudine scrobită, dar groaza ce emana de la acest bărbat făcea să-i piară canonicului pofta de a-şi bate joc. Aici nu era nimic înveselitor. Era cruntul zeu Marte în toată grozăvia lui. Ca Bertran trebuie să fi arătat călăreţii pe care îi zărise evanghelistul Ioan cînd i-au fost hărăzite ultimele revelaţii.

Şi totuşi, nici însuşi Don Rodrigue nu se putea uşor sustrage farmecului furtunoaselor versuri ale acestui Bertran, cunoscătorul Rodrigue trebuia să recunoască poe-

tului că versurile lui de război erau minunate, captivante, pline de grație, cu toată sălbăticia lor. Plin de mîhnire și de mînie constata Rodrigue cu cîtă artă îl înzestrase Dumnezeu pe acest desfrînat. Supărarea îi crescu cînd trebui să vadă cum iubitul său Alfonso îl ocolea pe el, Rodrigue, în timp ce nu se despărțea mai deloc de odiosul, neastîmpăratul cavaler. Gelosul Rodrigue simțea cu durere înrudirea lăuntrică a celor doi, și tot mai mult îi pălea speranța de a-l readuce pe rege pe calea cea bună.

O *singură* bucurie îi mai rămînea canonicului în toiul mîhnirii lui : contactul cu monahul Godefroi. Lui Don Rodrigue îi erau dragi și admira povestirile lui Chrétien de Troyes, și felul de a fi al lui Godefroi îi părea că oglindește strania, profunda cucernicie pe care știa Chrétien s-o închege în istorisirile sale. Adeseori, de dragul canonicului, Godefroi, cînd citea din operele lui Chrétien, alegea capitole line, izolate, care lăsau să se recunoască maniera unică, ciudată, ruptă de deșertăciunile lumești, a lui Chrétien.

Așa, îi citi odată în fața mai multor ascultători aventura cavalerului Yvain cu *les pauvres pucelles*, sărmanele fecioare.

Nimerește așadar cavalerul Yvain în cocioaba celor două *pauvres pucelles* și le zărește pe aceste biete fecioare. Cos și țes fire de aur și de mătase în rochii ; ele însă arată cît se poate de jalnic : pieptar și fustă găurite, zdrențuite, cămășile pline de nădușeală și de jeg, gîtul nespălat, fața trasă de foame și de mizerie. Yvain le vede și ele îl văd pe cavaler și, pline de rușine, își pleacă privirea la pămînt și se pornesc pe plîns.

Și ele își cîntă tînguirea : „Noi coasem mătase, găteli și taftale, / Sîntem însă, vai, pe jumate noi goale, / Căci plata e mică în ban măsurat / Și nu ne dă carne și nici de-mbrăcat. / Noi drămuim cu teamă la cină / Zilnica pîine, dar tot e puțină, / Atît dimineața și seara, cînd pică. / Și una din noi zece *sous* de cîștigă, / Se crede contesă, ducesă de neam, / Dar zece *sous* iute se duc de haram. / Dar cine bănuții-aceștia ni-i aruncă, / Se-mbogățește din a noastră muncă, / Și totuși ne-mpinge încolo și-ncoace / Și nici peste noapte nu ne dă pace. / Cînd una din noi atîpește de trudă, / Iată-l că vine și-o

bate cu ciudă. / Avem sărăcie, durere și jele, / Noi, biete fecioare, noi, *pauvres pucelles.*"

Don Rodrigue simțea o satisfacție că poetul Chrétien de Troyes, dincolo de luxul și de gloria cavalerilor și doamnelor, nu uita de mizeria acelora ce trudeau în întuneric. Dar ceilalți ascultători, acei *preux chevaliers* și *dames choisies* care purtau rochiile lucrate de acele *pauvres pucelles*, erau contrariați și indispuși. Ce gînd năstrușnic l-a apucat pe acest *conteur* mort? Cum a putut unul care cîntase atît de dulce și de subtil iubirea distinsă și aventurile eroice, să-și spurce în așa hal gura? Cum putea avea el stih și rimă pentru niște croitorese prăpădite? Unele făceau rochiile, altele le purtau; unii făureau spadele, alții le mînuiau; unii clădeau castelele, alții le locuiau: așa era de cînd lumea, așa a orînduit Dumnezeu în marea-i înțelepciune. Dacă aceste biete creaturi, *les pauvres pucelles*, se răzvrăteau, bine făcea stăpînul lor că le cotonogea.

Tot Bertran de Born fu cel care dădu glas sentimentelor tuturor. Graiul nordului, acea *langue d'Oïl* în care compunea acest Chrétien îi părea și așa o bîlbîială greoaie, pînă și clinchetul mălăiet al rimelor, pe care tocmai îl ascultase, îi făcea impresia unei curate trăzneli. În timpul lecturii nu se putu opri să nu rîdă de cîteva ori cu hohote și cînd Godefroi sfîrși, își spuse părerea:

— Voi, domnii ăștia din nord, aveți surprinzător de multă simpatie pentru prostime și dulcoarea ei. Vrei să știi, scumpe maestre Godefroi, ce părere avem noi aici, în sud, despre toate astea?

Doamnele și domnii, bucurîndu-se dinainte de răspunsul tăios pe care Bertran cu siguranță avea să-l dea tînguirii decedatului Chrétien, îl rugară:

— Să auzim, nobile Bertran. Nu ne lăsa să așteptăm! Să auzim! stăruiră cu toții.

— Cîntă-ne acel *sirventés* al lui Vilain, băiatule Papiol! ordonă el rîzînd muzicantului său.

Acesta făcu un pas înainte, îndrăzneț și tineresc, zăngăni din mica lui harpă și intonă cîntecul lui Vilain despre jerpeliții tîrgoveți și țărani. Cîntă: „Țărani, băcani și tîrgoveți, / La mine nu-s la mare preț, / Să-i sufăr nici că-mi vine. / Se poartă toți în chip porcesc / Și între ei se potrivesc / Dar nu prea sună bine. / Golanul, de-are

bani, moşii, / E apucat de pandalii / Cu mintea lui, trufaşa. / Deci să-i goliţi copaia / Şi scoateţi-i cămaşa. / Facă-i pielea talpă ploaia. / Ţine gloata nemîncată,/ De nu, ea umple lumea toată. / Deci dacă vreun mişel ţăran / Sau tîrgoveţ sau doar băcan / Se-obrăzniceşte-n faţa ta, / Tu dă-i la cap, nu aştepta, / Să-i frîngi cîteva oase, / Căci hula-apoi miroase. / Gîngania închide-o-n beci, / În fundu-unei prăpăstii, / Să putrezească-n veci ! / Să n-o mai laşi să ţipe chiar ! / Să piară-adunătura, / Ţăran, băcan sau cămătar !"

Cu ovaţii furtunoase ascultătorii îl răsplătiră pe cavaler. Pleava din străfunduri devenea cu adevărat prea obraznică. Domnii, aflaţi pe punctul de a pleca la război, se gîndeau la negustorii şi zarafii care le tîrguiau proprietăţile mult sub preţul lor ; n-aveau încotro, acceptau, fiindcă nu dobîndiseră destul de la ţăranii lor. Cel ce spunea lepădăturilor adevărul în faţă, vorbea stăpînilor aşa cum simţeau ei.

Mîhnit, Don Rodrigue vedea cum aceste păcătos de trufaşe versuri ale lui Bertran aţîţau şi mai mult focul nelegiuit al acelor *preux chevaliers*. Ceea ce cîntase Papiol în aroganţa lui fără Dumnezeu, îl umplea pe blîndul canonic de o tristeţe sfîşietoare. Dar în prada sfintei lui mîhniri, savantul Rodrigue medita cum se modulează de imoral limba instinctelor rele ale celor ce-o vorbesc şi cum face treptat din anodinul „Vilain", din locuitorul satelor şi oraşelor, un nemernic şi un ticălos.

Obrazul lui Don Alfonso radia de o plăcută surescitare ; versurile înfumurate, zăngănitoare, parcă ar fi fost rostite de propria-i inimă. Răzbătea din aceste versuri ura ascunsă a adevăratului cavaler împotriva strînsurii de negustori şi zarafi, furia pe care el însuşi, Alfonso, o simţise adeseori cînd se tot tîrguia cu Iehuda al lui, nevoit să-şi irosească preţioasa lui vreme regească. Acest Bertran era fratele lui.

— Ascultă, nobile Bertran, îi spuse el, n-ai vrea să faci războiul de partea mea ? Îţi dau mănuşa şi vei căpăta o bună parte din capturile mele.

Bertran rîse cu rîsul său vesel, feroce.

— Felul în care mi-ai răsplătit cele cîteva versuri compuse de mine, răspunse el, mi-a dovedit mărinimia ta, o,

rege. Aveam de gînd să scriu pentru tine un adevărat *sirventés*.

— Vii deci cu mine, Bertran ? întrebă regele.

— Sînt vasalul regelui Richard şi m-am făgăduit lui, răspunse Bertran. Dar o voi întreba pe doamna Ellinor.

Şi o întrebă.

— Treci din nou de la un stăpîn la altul ? îi spuse Ellinor.

Se uitau unul la altul cu ochi înveseliţi, bătrîna suverană şi bătrînul cavaler, şi ea hotărî :

— Bine, rămîi aşadar la Alfonso. O să te susţin faţă de Richard al meu.

Ellinor nu voia să părăsească Burgosul înainte ca ambii regi să-şi fi stabilit printr-un temeinic plan de război drepturile şi îndatoririle fiecăruia dintre ei.

De mai multe ori Alfonso şi Pedro stăruiseră pe lîngă ea să le cedeze cîteva escadroane din cei mai buni *routiers, brabançons* şi *cotteraux* ai ei. Dar Ellinor nici nu voia să audă.

— Aveţi destui, voi doi, se împotrivi ea. Credeţi oare că i-aş ţine pe aceşti *routiers* atît de costisitori dacă n-aş avea mare nevoie de ei împotriva baronilor mei rebeli ? Uneori nu pot dormi fiindcă nu ştiu din ce să-i plătesc.

— Dar „la Chinon sînt bani", se spune în toată lumea creştină, obiectă Don Alfonso.

— Zicala asta idioată, îl repezi Ellinor, au pus-o în circulaţie evreii răposatului meu Henric, ca să-i urce creditul. Eu, în orice caz, n-am găsit bani la Chinon. Am avut dificultăţi cu achitarea facturii pentru cheltuielile de înmormîntare a lui Henric al meu. Nimic de făcut, dragii mei ! Cîţiva soldaţi trebuie să-i mai lăsaţi unei femei bătrîne, ca să-şi apere pielea.

Planul de război se întemeia pe ipoteza că, în anumite împrejurări, califul Iacúb Almansúr ar putea fi ţinut departe de război. Puternice căpetenii de triburi de la graniţa lui de est se răsculaseră ; se spunea chiar că nu o ducea prea bine cu sănătatea. Era deci de presupus că va găsi un pretext pe jumătate valabil să-şi lase emirii din Andaluzia să se bizuie pe propriile lor forţe. Era însă o problemă : califul, aidoma sultanului Saladin, nu

tolera cu nici un preţ violarea unui tratat, şi exista acest supărător armistiţiu al lui Alfonso cu Sevilla. Castilia, prin urmare, trebuia să rămînă la început neutră. În schimb, Aragonul, nelegat prin nici un pact, putea în timpul cel mai apropiat să năvălească sub diferite motive în Valencia musulmană şi să ceară imediat ajutorul militar al Castiliei. Dacă apoi războiul se va extinde în sfîrşit asupra Cordobei şi Sevillei, probabil că-l vor putea convinge pe calif că nu e o încălcare răutăcioasă a armistiţiului.

Alfonso mîrîia că tînărului Don Pedro îi va reveni gloria primului atac, cedă totuşi bunelor argumente ale bătrînei regine şi se obligă să nu intervină împotriva Cordobei şi Sevillei înainte ca Aragonul să ceară ajutor militar. La rîndul său, Don Pedro făgădui să ceară acest ajutor pînă cel mai tîrziu într-o jumătate de an şi apoi să pună considerabila sa armată sub comanda supremă a lui Don Alfonso.

Doamna Ellinor nu se dădea atît de repede convinsă. Se temea ca nu cumva invidia sau o rău înţeleasă datorie de cavaler să-l îndemne pe Alfonso sau pe Pedro să treacă peste cele convenite ; un asemenea pact era la urma urmei doar cerneală pe piele de animal, sîngele care trece prin inima omenească era mai tare. Aşa că îi convocă pe cei doi regi şi pe soţiile lor şi, la îndemîna amănunţit schiţatului plan de război, le expuse într-o scurtă dar inimoasă alocuţiune ceea ce Alfonso şi Pedro trebuie să facă şi ce nu. Apoi trecu de la solemn la intimitate şi zise ameninţînd mucalit cu degetul :

— Ştiu că vă doriţi unul altuia tot felul de neplăceri. Dar asemenea toane nu vă puteţi permite în acest mare şi important război. După ce se va fi terminat, n-aveţi decît să vă ciorovăiţi după pofta inimii. Deocamdată scuturaţi-i pe musulmani.

Şi arborînd din nou aerul ei regesc, încheie :

— Vă conjur, smulgeţi din inimile voastre ura cu rădăcină cu tot, aşa cum taurul paşte iarba cu rădăcină cu tot.

Alfonso stătea stingherit, posomorît la chip ; Don Pedro nu părea nici el mai puţin stînjenit. Deodată, însă, în tăcerea ce se lăsase, rosti cu vocea ei aspră, copilărească încă, Berengaria :

— Te înțelegem, venerabilă bunică și regină. Ori cei doi domnitori, scumpul meu tată și scumpul meu soț, vor fi pe deplin și din toată inima uniți, ori vor fi bătuți de păgîni. *Tertium non datur*, a treia posibilitate nu există.

— Ai înțeles perfect, draga mea nepoțică, o aprobă Ellinor. Și acum — urmă ea întorcîndu-se spre cei doi regi — în prezența noastră, a trei femei, sărutați-vă frățește și jurați pe evanghelie că veți respecta ceea ce ați semnat și pecetluit.

În ziua cînd, înainte de a se dizolva adunarea și de a-și vedea fiecare de drum, urmau să se despartă, se sărbători evenimentul la Castillo din Burgos.

Tot în aceeași zi Bertran de Born îndeplini o rugăminte peste care, pînă acum, trecuse intenționat. Cîntă el însuși poemul său întru gloria războiului, cîntecul despre moartea în bătălie, vestitul cîntec: *„Be'm plats logais temps de Pascor"*.

Cîntă: „Îmi place dulcea lună Mai / Cînd foi și flori din nou răsar / Și corul vreau s-aud încai / Al păsărilor plin de har / Pădurile întinerind. / Dar și mai mult mă bucur cînd / Văd corturi înșirate-n rînd / Ce-ntinsele cîmpii cuprind / De luptă, cal și cavaler / Cu spade și-n armuri de fier. / Îmi plac și bravii eclerori / Cînd vin și fug din calea lor / Și om și turme și, ca-n zbor, / Vin furtunoșii luptători."

Bătrîna regină Ellinor, cu care Bertran avusese cîndva raporturi intime, asculta cu înduioșare senină cum bătrînul bărbat cînta versurile acelea impetuoase, de o voioșie violentă. Încă pe atunci, cînd el, un băiețandru abia, se apropiase înfocat de dînsa, mai degrabă o înveselise decît o emoționase. Rămăsese neschimbat, dragul de Bertran, un amestec unic de curaj, obrăznicie și talent poetic. Nu spusese niciodată în viața lui nu, oricare ar fi fost înfrîngerea, și era și acum vizibil hotărît să lupte și să cînte și să nu renunțe înainte ca moartea să-l bată pe umăr — așa cum nici ea, Ellinor, nu va renunța.

Cînta Bertran: „Îmi e o desfătare / Cînd cetățuia o aprinzi, / Se cască zidul, ard și grinzi. / Și simt în mine

dulci plăceri / Cînd vin din depărtare / Mult prea viteji cavaleri. / Şi curge sînge, lancea-i ruptă, / Şi scutu-i fărîmat. / Iar caii-nebuniţi de luptă, / Fug razna, cavalerii cad. / Mîhnirea să vă piară, / Căci nu-i o moarte amară. / Fii mort, lîngă duşman întins, / Decît, fugar trăind învins."

Obrazul îmbujorat al arhiepiscopului Don Martin se înroşi şi mai tare, răsufla din adînc, îşi mişca buzele îngînînd versurile. Tînărul Alazar privea transportat pe cîntăreţ, sorbea din ochi fiecare cuvînt rostit de Bertran. Pînă atunci, Alazar visase doar despre măreţia războiului : acum o vedea, o auzea, o simţea cu fiecare fibră. Acest cavaler Bertran exprima tot ce trecea prin inima lui Alazar de cînd se afla în Castilia. Din gura acestui bărbat zornăia războiul. Pentru tot ce cînta acest cavaler Bertran, trăia el, Alazar.

Cînta Bertran : „Nici mîncare, nici să bei, nici să dormi şi nici femei / Nu sînt petreceri cu temei ; / S-aud îmi place mie : / A lor ! A lor ! Loviţi de zor ! / Şi domnii mari şi-ostaşii lor ! / Cad morţi în bătălie. / Nechează caii părăsiţi. / Şi strigă cei căzuţi : Săriţi ! / Haidéţi ! Dar iată că răsună / Prin cîmp, un strigăt ce-ncununã / Izbînda, poate şi-un sfîrşit. / De moarte, iarba s-a-nroşit. / Şi leşuri zac pe cîmp, grămezi / Şi-n cîte-un piept mai poţi să vezi / Cît timp e trupul larg căscat, / Mîner de suliţi, împlîntat."

Entuziasmaţi, ascultau cei de faţă. A lor ! Haideţi ! Loviţi de zor ! Săriţi ! Întregul vechi castel răsună de ecoul înflăcărării sîngeroase a cavalerului Bertran, al voluptăţii omorului.

Mai mult chiar decît ceilalţi, admira şi gusta canonicul Don Rodrigue forţa elastică a versurilor provansale. Dar nu entuziasm îi insuflau ele, ci groază şi fiori. Cu oroare vedea el chipul regelui pe care-l iubea ca pe un fiu. Da, *„vultu vivax"* era Don Alfonso, Rodrigue găsise cuvîntul potrivit : expresia feţei îi oglindea înspăimîntător de fidel sufletul. Dar ceea ce reflecta ea acum, era o curată poftă de a lovi, de a distruge, acel Ieţer Hara, instinctul răului de care vorbea mereu Musa.

Don Rodrigue închise ochii ; nu mai putea suporta chipurile acestor cavaleri şi doamne. Consternat, recu-

noştea că mai bine l-ar fi lăsat pe Alfonso al lui luni şi ani de zile împreună cu îndărătnica evreică decît în cucernica şi sîngeros de înflăcărata confrerie cu războinicii lui Dumnezeu.

Canonicul voise să se întoarcă la Toledo o dată cu suita regelui. Îşi propusese ca, în această călătorie, să-şi facă în fine datoria şi să-l prevină pe rege. Acum, însă, renunţă.

În aceeaşi noapte încă, în pripă, porni la drum călare înapoi spre Toledo, şi mai tulburat decît fusese la venire, apăsat de conştiinţa vinovăţiei sale, *infectis rebus*, de a nu fi izbutit.

Capitolul al treilea

De cum aflase ştirea morţii regelui Henric, Don Iehuda Ibn Esra ştia : peste puţine săptămîni, poate peste puţine zile numai, marele război cu musulmanii, pentru împiedicarea căruia renunţase el la Sevilla şi la viaţa lui de odinioară, va trebui să izbucnească. Acum uriaşa roată îşi începea învîrtirea de nestăvilit. Califul îşi va aduce oştile în Andaluzia, înfrîngerile lui Alfonso vor fi inevitabile şi locuitorii Toledo-ului vor pune vina nu pe seama regelui, ci pe a sa, a lui Iehuda. Cele ce se petrecuseră sub ochii lui ca băiat la Sevilla, se vor repeta aici. Şi toată mînia lui Edom se va revărsa asupra celor şase mii de refugiaţi franci pe care el îi adusese în ţară. Cum mai triumfase el atunci cînd, prin vicleşug, obţinuse acel privilegiu ! I se păruse că e un adevărat *oker harim*, un om care poate muta munţii din loc. Şi acum coloniştii lui vor avea de suferit mai mult încă decît au trebuit să pătimească în Germania. Vedea îndreptate asupra lui privirile cucernice, posedate, dispreţuitoare ale lui Rabbi Tobia.

Ştiri sosite din Englitera îi măreau teama. Cu prilejul încoronării lui Richard, o delegaţie evreiască de sub conducerea lui Aaron din Lincoln şi a lui Baruch din York, a vrut să înmîneze daruri regelui în catedrala din Westminster şi să-l roage să menţină vechile lor privilegii. Dar le fusese interzisă evreilor intrarea în biserică şi se răspîndise zvonul că regele va da bunului popor londonez pradă viaţa şi avutul lor. Conduşi de cruciaţi,

mulțimea jefuise casele evreilor, îi maltratase, mulți fuseseră tîriți în biserici ca să fie botezați, iar cei ce se împotriviseră, fuseseră uciși. Atrocități asemănătoare se desfășuraseră și în Norwich, în Lynn și Stamford, în Lincoln și York. Aaron din Lincoln izbutise să fugă din Londra, dar și-a pierdut viața în tulburările de la Lincoln. Baruch din York se supusese botezului. A doua zi, regele Richard îl întrebase dacă acum era creștin și în inimă. La care Baruch îi răspunsese că n-a vrut decît să-și salveze viața, dar că în inima lui a rămas evreu. „Ce facem cu omul ăsta?" se adresă atunci regele episcopului de Canterbury. „Dacă nu vrea să slujească Domnului, îi replică morocănos prelatul, n-are decît să-l slujească în numele Domnului pe diavol." Așa că Baruch se întorsese la York ca evreu; acolo a fost răpus împreună cu toți ai săi.

Dacă, își zicea Iehuda, asemenea lucruri s-au putut petrece în toleranta Engliteră, ce se va întîmpla aici, în Castilia, dacă poporul, după o înfrîngere, va fi și el aţiţat?

Don Ephraim se înfățișă la Iehuda. Îl informă că ieri, contele de Alcalá i se adresase lui pentru un împrumut, oferind drept gaj moșiile sale, și că îl refuzase.

— E dator pînă peste cap, îi explică Ephraim, e risipitor; probabil că războiul îl va ruina cu desăvîrșire și moșiile vor reveni creditorilor pe o nimica toată. Cu toate astea am refuzat să-i împrumut lui Alcalá bani; căci un evreu care profită de pe urma sărăcirii unui cruciat, își atrage lui și întregii evreimi numai dușmani. Bănuiesc că acuma se va adresa ție.

— Îți mulțumesc pentru știre și pentru sfat, răspunse prudent Iehuda.

Mai avea Don Ephraim o a doua știre, mai importantă. Aljama hotărîse să pună la dispoziția regelui o trupă auxiliară, cu un efectiv de trei mii de oameni.

Iehuda se simțea groaznic de umilit. Atît de neînsemnat și de pierdut ajunsese, încît Aljama să ia în această extrem de gravă împrejurare hotărîri fără să-l consulte pe el?

— Crezi că în chipul acesta vă puteţi salva ? îl ironiză el pe Don Ephraim. Amintiţi-vă de cele întîmplate în Englitera.

— Le deplîngem şi nu le-am uitat, răspunse Don Ephraim. Ţocmai de aceea vrem să facem tot ce ne stă în putere ca să-i înlesnim regelui Alfonso izbînda, aibă-l Domnul în paza lui. De altfel, plănuisem dintotdeauna, şi chiar tu îi promiseseşi regelui să-i dăm o trupă auxiliară.

— În locul vostru, ripostă Don Iehuda, i-aş fi dat bani ca să recruteze *routieri*. Poate că, drept o dovadă de bunăvoinţă, i-aţi putea pune la dispoziţie două-trei sute de oameni din rîndurile voastre. Dar grosul bărbaţilor viguroşi ai Aljamei, capabili să mînuiască armele, ar fi mai bine să rămînă în rezervă. Mă tem că o să vă trebuiască ! încheie el plin de amărăciune.

— Îţi înţeleg punctul de vedere, replică liniştit Ephraim. Dar situaţia ta, Don Iehuda, este alta decît a noastră şi chiar un bărbat atît de deştept ca tine nu poate în condiţiile tale pricepe uşor şi cu nepărtinire poziţia noastră.

Văzînd cît de dureros îl impresionează vorbele sale, Ephraim reluă nu fără căldură :

— Nu-ţi sînt potrivnic, Don Iehuda. Nu uit tot ce în mărinimia sufletului tău ai făcut pentru noi. Dacă acum vor veni cumva zile în care să ai nevoie de ajutorul nostru, crede-mă că sîntem gata să te ocrotim.

— Vă mulţumesc, răspunse Iehuda scurt, posomorît.

După ce plecă Ephraim, porni să se plimbe prin casă scrutînd obiectele din jur. Contemplă obiectele de artă, cărţile, sulurile manuscriselor, luă unul din ele în mînă, apoi un altul, pipăi originalul biografiei lui Avicenna. Trecu apoi în sala secretarilor săi. Scoase scrisori de prin sertare, le reciti. I se ofereau în formule respectuoase contracte, afaceri, i se cerea sfatul ; era vădit că-l mai considerau şi acum cel mai puternic bărbat al peninsulei. Calculă devizele repositarilor săi, ca să vadă cam cît îi e de mare averea. Înarmările, numeroasele vînzări şi investiţii, beneficiile noilor împrumuturi îi sporiseră bogăţia. Socotea, controla şi o lua mereu de la capăt. Erau vreo trei sute cincizeci de mii de *maravedi* de aur tot

ce poseda el. Murmură ca pentru sine uriaşa sumă, încet, pe arăbeşte, aproape neîncrezător. Din marea lui casetă de podoabe scoase la iveală placa-pieptar a demnitarului, o pipăi şi-şi clătină surîzînd capul. Stătea acolo lăfăindu-se în comori, onoruri, putere — era spoiala unui mormînt.

Cu o mişcare bruscă alungă viziunea sumbră. Don Ephraim n-ar trebui să-l intimideze.

Zălogi moşiile contelui de Alcalá.

Numai că vorbele pârnasului i se întipăriseră adînc în minte. Lucrurile stăteau aşa cum le constatase cu luciditate Don Ephraim : el, Iehuda Ibn Esra, era cel mai ameninţat dintre toţi. Dacă ar fi rezonabil, ar lua-o cît mai repede din loc şi s-ar salva — pe el, pe Raquel şi copilul ei — pe teritoriul musulman răsăritean, în domeniul sultanului Saladin, prieten al evreilor.

Raquel se va opune, va voi să rămînă la Alfonso. Şi chiar dacă ar izbuti să o convingă, Alfonso ar porni pe urmele lor. Şi cum ar putea nişte refugiaţi atît de ciudaţi să se strecoare prin întreaga lume ostilă, creştină, ca să ajungă în răsărit ?

Şi îi este oare îngăduit să încerce măcar să se salveze pe sine şi pe ai săi ? Îi este permis să lase în urma lui fără apărare pe coloniştii franci ? De ajutat, bineînţeles, nu-i putea ajuta, dimpotrivă, rămînînd pe loc îi primejduia şi mai mult pe ei şi întreaga evreime. Dar ei n-au să vrea să recunoască asta. Dacă ar fugi, aceştia i-ar acoperi numele cu tot felul de ocări. Pe bărbatul marii misiuni îl vor huli, pe binefăcătorul neamului lui Israel, pe el, Iehuda Ibn Esra, care a dezertat în loc să apere cuvîntul şi opera sa. Şi va rămîne un laş şi un trădător pentru totdeauna.

Îi veni în minte un aforism al lui Moise Ben Maimon : în orice făptură omenească sălăşluieşte ceva dintr-un profet şi este de datoria lui să promoveze tot ce e profetic în el. Îi stăruiau în gînd, măgulindu-l, cuvintele lui Ephraim că el, Iehuda, făcuse în mărinimia lui sufletească mult pentru semenii săi. Nu, el nu va înăbuşi în inima sa tot ce este profetic, nu va încerca să dezerteze de la misiunea lui. Va rămîne în Toledo.

Să străduia să descopere sincer ce îl reţine, împotriva oricărei raţiuni, aici, la locul primejdiei. Să fie oare teama de vicisitudinile refugiului ? Sau poate dragostea pentru Raquel, care n-ar putea suporta despărţirea de Alfonso ? Era cumva orgoliu şi vanitate că nu voia să păteze numele Ibn Esra ? Devotament faţă de misiunea sa ? Toate acestea stăruiau în el, nu putea desprinde un motiv de celălalt.

În vălmăşagul de îndoieli şi griji se înfiripa o hotărîre. Nu îşi putea ajuta lui însuşi, şi nici pe Raquel nu o putea apăra. Dar pe nepoţelul său, da.

Jurase să nu-l facă pe copil evreu şi va respecta absurdul, dezgustătorul jurămînt. Totuşi nici un fel de legămînt nu-l obliga să lase copilul aici, în Toledo. Acum, că e gata să plece la război, Alfonso va insista ca băiatul să fie mai întîi botezat ; scrupulele faţă de Raquel nu-l vor mai reţine multă vreme. El, Iehuda, trebuia să îndepărteze copilul înainte ca regele să se înapoieze la Toledo.

Raquel îşi petrecea partea cea mai mare a timpului la Galiana.

Ştia că marele, groaznicul război trebuia să izbucnească în săptămînile următoare, dar nu-i era frică. De cînd Dumnezeu îi hărăzise fericitul dar al lui Immanuel al ei, se simţea cuprinsă de o adîncă siguranţă, cald ocrotită în mîinile lui Adonai sau, cum îi zicea Musa, de mantia destinului.

Îi era dor de Alfonso, dar nu acel dor febril trecînd de la bucurie exuberantă la disperare şi apoi din nou la bucurie, ca mai înainte. Era mai degrabă conştientă, tocmai de acea profundă încredere, că el se va reîntoarce din lumea lui cavalerească iarăşi la dînsa. Ceea ce îl atrăgea pe rege era nu numai dorinţa nemăsurată de a fi împreună cu ea, ci şi altceva : o iubea pe mama fiului său, Sancho al lui va fi şi pentru el un Immanuel, se contopeau unul într-altul, ea şi el, Raquel şi Alfonso.

Se uita adeseori, minute întregi, nemişcată, scufundată în fericire, la chipul gingaş, alungit, la fecioraşul ei, la Immanuel al ei, la al ei Mesia. Avea doar o imagine vagă

a lui Mesia, o înfățișare nedeslușită a ceva înalt, luminos, și nu avea nici cea mai slabă idee în ce fel acest mic băiat al ei va aduce lumii mîntuirea, dar un lucru știa : că o va aduce. Păstra totuși această convingere, tăinuită în inima ei ; i se părea un sacrilegiu să vorbească despre asta.

Nici măcar cu Don Beniamin nu vorbea despre acest lucru, oricît de mult se adîncise prietenia dintre ei. Era o prietenie fără multe cuvinte. El îi citea din cîte o carte sau străbăteau în tăcere cărările grădinii.

Raquel, ca și pînă atunci, își petrecea sabatul în Castillo, la tatăl ei.

Odată, la sfîrșitul unui asemenea sabat — mirosul mirodeniilor și al lumînărilor stinse în vin mai stăruia în aer — Iehuda își întrebă fiica :

— Ce mai face fiul tău, nepoțelul meu ?

Nu-și văzuse niciodată nepotul, nu mai călcase niciodată la Galiana. Raquel știa cît de mult dorește el să vadă băiatul, dar se sfia să-l scoată pe Immanuel din Galiana. Oricît îi aparținea ei, prea ar fi trecut peste Alfonso dacă și-ar fi scos copilul de acolo fie chiar pentru o oră numai, fără asentimentul regelui.

Încetișor, cu prudență, dar nu fără fericită mîndrie, căci se temea și spera totodată că tatăl ei va căuta să-i afle cele mai intime gînduri, răspunse :

— Immanuel e sănătos și înflorește de minune, din harul Domnului.

Iehuda, pregătindu-se anevoios pentru această convorbire, își luă inima în dinți și zise :

— Va avea nevoie de harul Domnului acest fiu al tău și nepot al meu, foarte curînd.

Și cum Raquel îl privea uluită, Iehuda o lămuri :

— Dacă ar fi numai fiul lui Alfonso, nu l-ar paște nici o primejdie și n-ar fi primejduit nici dacă ar fi numai fiul tău. Dar e amenințat fiindcă e copilul tău și al lui Alfonso. Ca fiu a lui Alfonso este destinat măreției ; asta o știe toată lumea și o aprobă. Dar mulți nu văd cu ochi buni ca un fiu al tău să ajungă mare. În Castillo din Burgos sînt numeroși aceia cărora nu le place acest lucru. Nu avem ce opune acestor potentați decît încrederea în Dumnezeu.

Raquel nu se putea dumeri din spusele tatălui ei. Se referea desigur la intenţia lui Alfonso de a boteza copilul şi presupunea că regele nu va ţine seama de dorinţele ei, fie şi numai pentru a proteja băiatul de persecuţiile adversarilor. Da, preţ de o clipă o dorise chiar. Şi tatăl ei nu-l cunoştea pe Alfonso. Alfonso o iubea, Alfonso îi aparţinea, niciodată nu-i va răni în aşa măsură sufletul. Vorbi aproape rugătoare :

— Alfonso mi-a spus o singură dată că ar vrea să-l boteze pe Immanuel al nostru. Apoi nimic. Sînt sigură că a renunţat.

Iehuda nu voia să-i zdruncine convingerea şi zise :

— Don Alfonso a pregătit documentele care-l fac pe fiul tău conte de Olmedo. Nu pot crede că o anumită doamnă, care i-a născut regelui numai fiice, va suporta aşa ceva. Don Alfonso e un bărbat curajos dar nebănuitor. Nu e înclinat să atribuie o asemenea crimă unei doamne atît de mari şi atît de apropiate lui. Mă tem că se înşeală.

Raquel păli. Se gîndea la tot felul de poveşti cu femei rele, geloase, care chinuiau şi ucideau pe sclava favorită a bărbatului. Şi oare pînă şi Sara, strămoaşa neamului, care era o femeie deosebită şi evlavioasă, nu o izgonise din invidie şi gelozie pe concubina Hagar împreună cu micul Ismael în pustie, ca să moară acolo de sete ? Raquel tăcu mult timp, un minut întreg. Apoi întrebă :

— Ce mă sfătuieşti tu, părinte al meu ?

Acesta răspunse :

— Am putea încerca să fugim, tu, eu şi copilul. Dar ar fi periculos. Sîntem prea cunoscuţi, ne putem cu greu ascunde şi poporul e stîrnit, se gîndeşte la război, şi vede duşmani în toţi străinii.

Cu buzele livide, Raquel întrebă :

— Să fug de Alfonso ?

— Nicidecum, o linişti Iehuda. Nu ţi-am spus că e primejdios ? Mai bine ducem numai copilul undeva, într-un adăpost de nădejde.

— Să ascund copilul de Alfonso ? exclamă Raquel şi întregul ei trup vibra de împotrivire.

Iehuda, precaut, răspunse cu menajamente :

— Alfonso al tău n-are de unde să știe că nu-l poate ocroti pe băiat. Copilul e în siguranță numai cît timp tatăl lui e prezent, dar el pleacă la război și nu-și poate lua fiul cu el. Nimeni nu-l poate apăra pe copil aici, în Castilia. Salvezi viața lui Immanuel al nostru dacă te desparți de el pe toată durata războiului.

Raquel nu răspunse, așa că el urmă :

— Aș fi putut duce copilul de aici fără să te întreb și să-ți explic după aceea de ce trebuia să fie așa și știu că m-ai fi înțeles și iertat. Dar tu ești o Ibn Esra. Nu vreau să am secrete față de tine, nu vreau să te scutesc de nici o răspundere. Te rog să chibzuiești bine și apoi spune-mi : așa să fie, sau : să nu fie așa.

Raquel, în groaznic impas, zise :

— Vrei să scoți copilul afară din Castilia ?

Și repetă :

— Vrei să-l scoți pe Immanuel din Castilia și să-l duci în altă parte ?

Iehuda îi observă chinul, mila îi frîngea inima, vorbi cu duioșie, neputîndu-și stăpîni bîiguiala :

— Să nu-ți fie teamă, Raquel, copila mea. Ai încredere în mine. Las copilul pe seama unui om dibaci și de nădejde, cel mai iscusit din cîți cunosc, și cel mai devotat. Nimeni să nu știe unde e copilul, afară de acest credincios al meu. Nimeni să nu existe în Toledo care să poată spune regelui unde se află copilul. Dacă te amenință, dacă vrea să te constrîngă să-i răspunzi, să-i poți spune : „Nu știu“ și acesta să fie adevărul.

Și cum Raquel stătea acolo neajutorată și sfîrșită, el urmă :

— În felul acesta copilul nu e primejduit și nu ești nici tu, Raquel a mea. Singurul care se expune sînt eu. Vreau să-l salvez pe acest băiat, pe fiul tău, pe nepotul meu. Cînd războiul se va fi încheiat, cînd țara se va liniști din nou, cînd Alfonso se va liniști din nou și el, îl aducem pe Immanuel înapoi.

Așteptă îndelung. Apoi reluă :

— Nu vreau, fata mea, să faci în problema asta nici cel mai mic lucru. Să nu știi nimic de ceea ce se întîmplă de fapt. Atîta doar te rog : să nu spui „Nu“. Toate celelalte cadă pe capul meu.

Un scurt răstimp Raquel își imagină ce ar însemna ca tatăl ei să-și atragă asupră-și mînia lui Alfonso. Știa cît de teribil era Alfonso cînd se dezlănțuia ; era foarte posibil ca, în furia lui, să-l omoare pe Iehuda. Riscul acesta tatăl ei și-l asuma numai ca să-l scape pe Immanuel. În plus, din motive misterioase, și-a interzis măcar să-l vadă pe băiat. Era viteaz. Lăsa întotdeauna ca înalta rațiune cu care-l înzestrase Dumnezeu să izbîndească asupra sentimentelor sale. Ea nu putea s-o facă. Nici chiar pe sentimentul ei propriu nu știa să se bizuie. Nu fusese înainte cu o jumătate de oră sigură de fericirea ei, ocrotită de mantia destinului. Și acum se temea pentru copilul ei și tremura pentru bărbatul iubit. Dacă se opunea să-l dea pe Immanuel, nu-i punea oare viața în primejdie ? Și dacă îl dădea, nu pierdea atunci dragostea bărbatului ? Auzi deodată, de parcă ar fi fost rostite în clipa aceea, cuvintele prietenei ei Layla : „Săraca de tine !".

Încercă să refacă edificiul siguranței ei dinainte, odinioară atît de ferice, acum spulberată. Despărțirea de Immanuel va fi doar de scurtă durată. Și Alfonso trebuia s-o înțeleagă, Alfonso îi aparținea doar.

După un minut cît o veșnicie, zise :

— Întîmplă-se cum crezi tu că e bine, dragă tată.

Dar apoi se prăbuși leșinată. Tatăl, ocupîndu-se de ea, gîndea : „Tot așa își pierduse cunoștința cînd am stăruit să se ducă la rege. Simțea o milă fără de margini pentru fata leșinată și, totodată, o invidia. Lui îi era oprit să se refugieze într-o astfel de sfîrșeală, era silit să-și suporte nefericirea în deplină luciditate pînă la capăt.

Alfonso era în drum de la Burgos la Toledo. În escorta lui se aflau arhiepiscopul Don Martin, cavalerul Bertran de Born și scutierul Alazar.

Ținutul pe care-l străbăteau călare se pregătea de campanie. Pe toate șoselele bărbați tineri se îndreptau spre cetățile feudalilor lor, pretutindeni se vedeau mici grupuri înarmate în drum spre sud. Alfonso și însoțitorii săi le măsurau cu competență, aclamații voioase, apostrofe glumețe zburau încolo și-ncoace între domni și viitorii lor soldați.

Regele zburda ca un mînz. Se bucura că începe războiul, se bucura că-şi va revedea băieţaşul, pe dragul lui bastard Sancho, micul conte de Olmedo. Simţea pentru mititel o dragoste voioasă, puternică, părintească, pe care voia s-o simtă şi băieţaşul. El însuşi, Alfonso, crescuse fără tată; devenise rege la vîrsta de trei ani şi nimeni nu cutezase să-l mustre mai serios pe băiatul care era rege. Un copil să nu fie puiul mamei, să simtă mîna unui tată. De cum va sosi la Galiana, va pune el mîna pe fiul lui. Imediat, încă în prima zi, va pune să-l boteze. Raquel îl va înţelege. O va îndruma şi pe dînsa pe calea mîntuirii, la nevoie cu forţa, şi ea îi va fi recunoscătoare.

Intră călare în Toledo, se scutură de praf, se spălă, se schimbă, porni apoi în goana calului spre Raquel. Alafia, mîntuire, binecuvîntare, îl salută din poarta castelului. În pragul casei aştepta Raquel. Impetuos, mîndru şi tandru o atrase la pieptul său. Ea nu simţea decît o fericire copleşitoare că el era din nou aici. Intrară în casă, el cuprinzînd cu braţul umerii Raquelei. Îi dădu apoi drumul, o aşeză în faţa lui, o privi din cap pînă-n picioare, rîzînd de fericire. Apoi rosti :

— Şi acum să mergem la micul Sancho.

Raquel zise :

— Nu-i aici.

Alfonso se dădu un pas înapoi ; nu înţelegea, o privea cu ochii ficşi, aproape buimac de stupoare. Întrebă :

— Dar unde e ?

O bănuială groaznică se trezi în el. N-o fi cumva copilul la Castillo ? Raquel îşi adună tot curajul de care era capabilă şi zise vitejeşte adevărul adevărat :

— Nu ştiu.

În ochii lui Alfonso apăru un licăr de mînie pe care ea îl cunoştea prea bine.

— Nu ştii unde e copilul meu ? întrebă el răspicat, sălbatic.

— E în siguranţă, răspunse Raquel. Fiul nostru e în siguranţă, asta-i tot ce ştiu. Tata l-a dus într-un loc sigur.

Alfonso o apucă de braţ atît de tare încît ea nu-şi putu înăbuşi un mic strigăt. O apucă apoi de umeri, o

scutură. Cu obrazul aproape de al lui, o copleşi cu vorbe furioase :

— Pe fiul meu, pe fiul meu Sancho l-ai lăsat în seama tatălui tău ? Şi-a călcat deci sfîntul jurămînt, cîinele, şi tu ai răbdat-o ? Şi l-ai mai şi ajutat, hai ?

Cu mare greu, Raquel articulă :

— Nu l-am ajutat, nu i l-am dat tatălui meu. Dar ştiu bine şi ţi-o spun şi ţie : tata are dreptate.

Creierul lui Alfonso, îmbîcsit de invectivele şi expresiile injurioase din mesajele papei împotriva evreilor, din predicile pline de ură ale clericilor : sămînţa iadului, pasărea drăcească a furtunii, fierbea de mînie. Îşi ridică pumnul s-o lovească.

Atunci o văzu.

Îşi lăsase capul pe spate, ţinea o mînă uşor ridicată ca să se apere, nu de frică. Din obrazul de o paloare brună îl priveau, mai mari ca de obicei, doi ochi de un albastru cenuşiu. Puteai citi în ei uimire, spaimă, dezamăgire, zbucium, supărare, jale, dragoste ; tot ce buzele ei nu spuneau, sau nu puteau spune, exprimau privirea şi gestul cu atîta forţă încît el, care înţelegea lumea şi oamenii din ochi, simţi pe loc, înţelese fără să vrea.

Lăsă braţul să-i cadă. Gîfîia, un gîfîit uşor, plin de dispreţ, răutăcios.

— Aşadar mi-aţi furat copilul, voi, evreii, zise el. Ar fi trebuit să-mi închipui.

Rîdea. Un rîs strident, sacadat, urîcios care-i pătrundea Raquelei în creier ca un vîrf de cuţit.

Se întoarse brusc, părăsi casa şi porni înapoi călare la Toledo.

Trimise după Iehuda.

— Prin urmare ţi-ai călcat jurămîntul ! constată el impersonal.

— N-am făcut asta, mărite rege, răspunse Iehuda. Nu mi-a fost uşor să-mi ţin odiosul jurămînt, dar l-am ţinut. Nu mi-am făcut nepotul evreu, iartă-mi Dumnezeu păcatul.

— Mi-ai furat fiul, cîine ce eşti ! izbucni Alfonso. Îl ţii ostatic. Vrei să mă sileşti să renunţ la campanie ca să-i cruţi pe musulmanii tăi. Cîine ! Trădător ordinar ! Pun să te spînzure !

— Nimeni nu-ţi ţine fiul ostatic, mărite rege, răspunse liniştit Iehuda. Copilul e pus la adăpost împotriva războiului, a creştinilor şi a musulmanilor, asta-i tot. Aici, la Toledo, copilul e primejduit cît timp maiestatea-ta va lipsi. Cumpăneşte în linişte, o, rege şi stăpîn al meu, şi vei găsi că aşa este. Acum băiatul se află în mîini sigure. Raquel nu ştie unde e. Nici eu nu ştiu exact şi e greu şi pentru mine.

Cu vechea lui superioritate şi smerită insolenţă, adăugă :

— Înţeleg că eşti îndemnat să pui să mă spînzure. Dar în acest chip vei face să amuţească singura gură care-ţi poate spune ce se întîmplă cu fiul tău.

Apoi încheie :

— Odată războiul terminat şi orice primejdie înlăturată, aduc copilul înapoi. Poţi fi sigur de asta, mărite rege. Nu mi-am văzut niciodată nepotul, aş vrea să-l văd înainte de a mă sfîrşi. Şi Raquel ar suporta cu greu să piardă copilul.

Sugrumător îl copleşi pe Alfonso recunoaşterea neputinţei sale. Era indisolubil legat de evreu. Evreul îl ţinea de hăţ.

Fără un cuvînt, cu un gest mînios, poruncitor, îl dădu afară din încăpere.

Liniştindu-se, îşi spuse că Iehuda nu-i furase copilul din pură răutate. Raquel nu minţise ; era vădit că, într-adevăr, nu ştia unde e ascuns băiatul şi de bună seamă că nu-l predase cu inima uşoară lui Iehuda.

Imaginea Raquelei în muţenia ei grăitoare, înfăţişarea ei supărată, tînguitoare, drăgăstoasă, nu-i mai ieşeau din minte. Plin de o copilărească mînie, căuta s-o alunge. Reevoca gesturile şi spusele Raquelei care îi stîrniseră cîndva nemulţumirea şi le retrăia unele după altele cu o răutăcioasă amănunţire. Cît de prost se simţise ea cînd o ridicase în şea şi galopase cu ea în fuga calului. Nici pentru ciinii, pentru şoimii lui nu arătase niciodată interes. „Cine nu iubeşte animalele şi cel pe care animalele nu-l iubesc, e blestemat", se spune pe bună dreptate. Raquel nu avea nici ochi şi nici inimă pentru virtuţile lui cavalereşti, pentru însuşirile lui regeşti, ele îi erau mai

degrabă suspecte. Ura războiul. Aparţinea celor slabi, laşilor, celor care îi împiedică pe viteji pe drumul ce le-a fost predestinat de Dumnezeu. Era o urîcioasă de felul ei, o evreică din cap pînă-n picioare. Îl sustrăgea pe fiul lui de la botez, har, mîntuire sufletească.

Se refugie în treburi. Inspecta soldaţii, trata cu baronii, cu comandanţii mercenarilor. Bea şi lua masa cu arhiepiscopul, cu Bertran.

Veni seara, noaptea. Îi era dor de Raquel. Nu de îmbrăţişarea ei, de asta nu : de o explicaţie. Voia să-i spună de-a dreptul în obrazul ei pur, nevinovat, mincinos, tot ce crede despre ea, ce este ea în realitate. Dar se încăpăţînă în îndărătnicia lui copilărească şi rămase mai departe în castelul său, oricît de mult îl atrăgea şi îl îndemna dorinţa de a o vedea.

Trecu astfel şi ziua următoare.

Dar cînd se lăsă a doua noapte, porni călare la Galiana. Îşi lăsă calul pe seama argatului, porunci să i se anunţe sosirea, străbătu grădina. Se îngîmfă că pusese să se acopere cu pămînt cisternele lui Rabbi Hanan. Constată cu satisfacţie că sticla mezuzei lipseşte.

Stătea în faţa Raquelei. Ea se lumină la faţă. Se pregătise să-i spună tot ce era mai rău, pe latineşte, unele şi în arăbeşte, ca să-l înţeleagă pe deplin. Nu spuse nimic, se ţinea doar morocănos, vorbea monosilabic.

Pe urmă, mai tîrziu, în pat, se năpusti asupra ei. Ură, dragoste, poftă se amestecau într-însul. Voia s-o simtă şi ea. O simţea şi ea, fără îndoială, şi asta îl bucura.

Sosi la Toledo o delegaţie musulmană ca să predea regelui Castiliei un mesaj al califului. Se spunea acolo că trimişii sînt însărcinaţi să amintească regelui existenţa unui pact cu Sevilla. Aşadar la Burgos judecaseră just : califul era gata să se ţină de-o parte de război dacă Don Alfonso nu voia să calce pe faţă armistiţiul cu Sevilla.

Don Manrique de Lara şi aproape toţi ceilalţi sfetnici ai regelui se bucuraseră din toată inima că atît Castilia cît şi Aragonul nu vor trebui să se măsoare cu

întreaga forță a califului. Pentru canonicul Rodrigue, sosirea delegației era o rază puternică de lumină în marea lui deznădejde. Dacă Don Alfonso s-ar stăpîni și ar trata cu oarecare tact delegația, războiul de bătălii și hărțuieli s-ar mărgini doar la emirii din Córdoba și Sevilla și nu va îneca în sînge și mizerie întreaga peninsulă.

Regelui personal, sosirea delegației nu-i era nicidecum binevenită. Era nerăbdător și stîrnit: Voia să uite de Toledo, voia să uite de pace. Pînă și de Galiana voia să uite. Voia în sfîrșit, în sfîrșit! să-și înceapă războiul. Și iată că vin acum circumcișii aștia ca să pălăvrăgească și să trateze din nou. Dar el făcuse la Burgos destule concesii, nu era deloc dispus să mai dea și acestui Iakúb Almansúr asigurări umilitoare. Se gîndea chiar să-i expedieze în chip grosolan pe toți trimișii califului sau nici măcar să nu-i primească.

Arhiepiscopul și Bertran îl susțineau în atitudinea lui. Totuși Don Manrique cumpănise împreună cu canonicul toate perspectivele strălucite pe care le deschidea sosirea delegației, așa că înfățișă regelui în cuvinte stăruitoare argumentul că bunăstarea regatului și a întregii creștinătăți cere ca el să se preteze jocului califului și să răspundă avertismentului său cu cele mai solemne și mai serioase asigurări. Dacă s-ar împotrivi, dacă l-ar provoca și jigni pe Iakúb Almansúr în loc să-l îmblînzească, ar atrage în Andaluzia armatele întregului Islam occidental, ar da peste cap de la început planul de război și ar rupe acordul pe care a jurat solemn la Burgos. Alfonso răspunse recalcitrant, se împotrivi îndelung și, numai după nesfîrșite insistențe din partea lui Don Manrique, fixă îmbufnat o oră pentru primirea delegației.

Trimișii musulmani, conduși de prințul Abul-Asbag, o rudă a califului, se prezentară în mod strălucit. Alfonso îi primi înconjurat de sfetnicii și granzii săi, în marea sală de audiență împodobită cu covoare pe pereți și cu stindarde.

Cu oarecare ceremonial, fură schimbate obișnuitele și pompoasele cuvîntări introductive. Alfonso ședea degajat ca un principe, în scaunul lui înalt, ascultînd solemna flecăreală oficială. Se uita la obrazul întunecat

al arhiepiscopului, la cel ironic al lui Bertran, la cel îngrijorat al lui Don Rodrigue. Şi tot mereu ochii lui se întorceau înspre evreu, care se ţinea modest în spatele celorlalţi. Acest Iehuda era de vină că el, Alfonso, înainte vreme cavaler al creştinătăţii, se afla acum jalnic în urma lui Richard al Engliterei. Cu acesta, cu Melek Rik, îşi ameninţau copiii mamele musulmane; iar lui, lui Alfonso, probabil în urma unor intrigi ale lui Iehuda, musulmanii îi trimiteau un sol care să-l prevină. Consilierii săi, cu lamentabilele lor sofisticării, îl îndupleca să suporte vorbăria acestui circumcis. Dar să nu fie prea siguri de sine nici evreul şi nici toţi domnii aştia bătrîni şi prevăzători. Nu vor reduce la tăcere vocea lui lăuntrică. Numai ei îi va da el ascultare.

Prinţul Abul-Asbag, şeful delegaţiei, făcu un pas înainte, se înclină adînc, şi începu să-şi expună solia. Prinţul era un domn mai în vîrstă, foarte îngrijit, în mantila de ambasador albastră care-i stătea bine, iar cuvintele arabe ieşeau liniştit şi sonor din gura lui.

Stăpînitorul credincioşilor apuseni, relată el, a aflat cu îngrijorare de cuprinzătoarele pregătiri militare ale maiestăţii-sale regelui, Castiliei. Califul presupune că aceste pregătiri nu sînt îndreptate împotriva emirului Sevillei, vasalul său, ocrotit de altfel prin starea de armistiţiu. Din păcate, însă, s-a răspîndit în ultima vreme în ţările creştinilor teoria scelerată, absurdă, precum că un pact care contravine intereselor prelaţilor creştini, nu este valabil pentru creştini. Domnitori creştini din Orient au procedat insolent conform acestei teorii, astfel încît sultanul Saladin s-a văzut obligat să proclame Războiul Sfînt, Allah a confirmat în chip glorios hotărîrea cîrmuitorului credincioşilor răsăriteni şi i-a dat din nou în stăpînire oraşul Ierusalim, domnitorii creştini înşişi au fost siliţi să ispăşească această călcare a jurămîntului cu pierderea ţărilor şi a vieţilor lor.

Don Alfonso, într-o atitudine degajată şi totuşi foarte maiestuoasă, ascultă cu atenţie spusele grave, severe ale mesajerului. Chipul lui tras, ca cioplit în lemn, rămase atît de liniştit, încît te puteai îndoi că înţelege cuvintele arabe. Poate doar, în mijlocul bărbii lui pline, de un blond

roşcat, gura-i lunguiaţă, subţire, rasă, zvîcni o clipă, şi brazdele frunţii i se adînciră mai mult. Dar ochii lui luminoşi se uitau cînd la trimis, cînd la cei adunaţi acolo şi apoi iar se întorceau spre Don Rodrigue şi iar spre Don Iehuda.

„Dă-i înainte, circumcisule, gîndea el, şi trăncăneşte cît îţi place. Latră, cîine, latră înainte, ştiu că voi, tu şi stăpînu-tău nu muşcaţi că rămîneţi în Africa voastră sigură, dincolo de mare. Eu am răbdare, mi-am impus-o, nu mă las stîrnit, nu aplic pe mutra ta obraznică palma pe care o merită. Dar pe urmă, după ce te vei fi întors acasă, mă năpustesc asupra Córdobei şi Sevillei şi apoi voi veţi fi lătrat iar eu voi avea ciolanul."

Mesajerul continua să vorbească. Stăpînitorul credincioşilor apuseni, spunea el, nu socoteşte necesar să atragă atenţia măritului rege al Castiliei, pe care toată lumea îl ştie drept un bărbat chibzuit, că el, califul, poate ierta multe dar în nici un caz o violare a unui pact. Maiestatea-sa regele Castiliei nu s-a ales cu experienţe prea bune cînd a avut doar de-a face cu oastea din Sevilla; dacă ar ataca pentru a doua oară Sevilla, va sta faţă-n faţă cu întreaga putere a califului. Castilia, dacă va aţiţa focul, va trebui să verse multe lacrimi ca să-l poată stinge.

Don Alfonso, în timp ce asculta cu aceeaşi foarte mare atenţie, fără să piardă nici un cuvînt din spusele trimisului, înregistra lucid tot ce se petrecea în sală, vedea foarte bine cum cei doi, atît Rodrigue cît şi Iehuda, îl priveau cu o îngrijorare mereu crescîndă, aproape conjurîndu-l. Da, remarca pînă şi insigna oficială a lui Iehuda, placa de pe piept cu trei turnuri şi, tot mirîndu-se că pricepe fiecare cuvînt din araba aleasă a acestui circumcis, se gîndea la monezile de aur pe care evreul a pus să fie bătute spre bucuria lui, a lui Alfonso, şi care îi duseseră chipul hăt departe pînă în inima imperiului califului. De la prima lor întîlnire se legase el strîns de acest evreu, uneori spre satisfacţia, alteori spre durerea lui. Dar acum s-a săturat de legătura asta, îl sîcîia, să se sfîrşească odată. Vedea ochii lui Iehuda, — ochii aceia pătrunzători, prevenitori, îi aminteau de ochii Raquelei.

Dar : „Asta nu-ţi ajută cu nimic, gîndea el, n-o să mă mai ţii multă vreme în frîu. Nu mă las tras de barbă de al tău prinţ Abul-Asbag. Rup eu zăbala asta."

O tăcere adîncă se lăsă după ce termină prinţul. În toiul tăcerii, răsună vocea sonoră a lui Bertran de Born.

— A spus multe obrăznicii, ăsta de-aici ? întrebă el pe latineşte.

Secretarul castilian se apropie respectuos de tron ca să înceapă redarea în traducere a cuvîntării musulmanului. Dar Alfonso îi făcu semn că nu-i nevoie.

— E de prisos să traduci, zise el. Am înţeles fiecare cuvînt şi voi răspunde acestui domn astfel încît să priceapă şi el fiecare cuvînt al meu.

Şi, într-o arabă lentă — gîndea cu voioşie răutăcioasă cum se va mira Don Rodrigue cît de bună a devenit la Galiana araba lui — răspunse :

— Spune stăpînului tău, califului, următoarele : după avizul învăţaţilor mei, pactul meu cu Sevilla nu mai este valabil încă de cînd sultanul a pîngărit mormîntul Mîntuitorului nostru şi l-a silit pe Sfîntul Părinte să proclame Războiul Sfînt. Cu toate astea, eu am respectat armistiţiul. Acum însă, cuvintele insolente ale stăpînului tău au topit sigiliul pactului.

Se ridică de pe scaun ; stătea acolo cutezător, foarte maiestuos.

— Comunică-i califului, rosti el cu glasul său răsunător, degajat, să vie încoace în Andaluzia, cu corăbiile şi ostaşii săi. Nu va avea de luptat în această peninsulă cu hoarde sălbatice ca la graniţa lui răsăriteană cu rebelii. Bărbaţii care-i stau aici în faţă sînt războinici încercaţi ai atotputernicului Dumnezeu. *Deus vult !* exclamă el, iar arhiepiscopul şi ceilalţi îl imitară zgomotos.

Acum ţişni din ochii limpezi, cenuşii ai lui Alfonso acea furtunoasă rază de care mulţi se temeau şi care-i plăcea atît de mult Doñei Leonor.

— Şi acum pleacă de aici ! îl repezi el pe prinţul Abul-Asbag. Dreptul solilor te mai ocroteşte două zile. Dacă pînă atunci nu eşti dincolo de graniţă, păzeşte-te ! Fii bucuros că n-am pus să se smulgă limba care a rostit cuvinte atît de nerușinate !

Mesajerul păli, dar se reculese repede. În vorbe demne, îl rugă pe rege să binevoiască să-i dea răspunsul în scris. Altminteri, stăpînitorul credincioşilor ar putea crede că Allah i-a luat lui, trimisului, minţile. Alfonso, izbucnind într-un rîs tineresc, zise :

— Îţi voi face acest serviciu.

Dar înainte ca adunarea să se împrăştie, îl reţinu pe Don Iehuda şi îi porunci :

— Scrie tu scrisoarea şi în cea mai bună arabă a ta. Şi nu cumva să-mi atenuezi spusele. Te-aş prinde. Ai băgat de seamă că arăbeasca mea e acum destul de bună. Şi să-ţi pui sigiliul alături de al meu.

Don Rodrigue zăcea pe patul lui tare într-o moleşeală şi o tristeţe care-i sugeau toată vlaga din oase. El era de vină că Alfonso, asemenea unui copil neascultător, distrusese tot ce cu atîta trudă se construise la Burgos. Dacă acum califul va năvăli în Hispania cu uriaşa lui forţă militară, era numai vina lui, a lui Rodrigue. N-ar fi trebuit să lase pe seama lui Manrique singur să-l îndemne pe rege la raţiune, trebuia să-şi concentreze la timp toate puterile şi să-i vorbească el însuşi.

Nu era nimic altceva decît slăbiciune şi lipsă de hotărîre din partea lui care-l împiedicaseră. De cînd începuse intriga de dragoste cu Raquel, arhiepiscopul îi tot reproşase că-i lipsea acea pornire brutală, acea *saeva indignatio* care izbucnea atît de des din cuvintele profeţilor şi ale părinţilor bisericii. Don Martin îl certase cu drept cuvînt. Inima lui, a lui Rodrigue, se lăsa înduplecată de farmecul cavaleresc, juvenil, maiestuos al lui Alfonso ; era îngăduitor acolo unde trebuia să nu înţeleagă şi să nu ierte. În ultimele săptămîni se împovărase cu o vină şi mai gravă. Se bucurase în cel mai tainic colţ al inimii lui că regele îşi reluase viaţa nelegiuită la Galiana ; astfel, sperase dînsul, începutul războiului va mai întîrzia totuşi.

Năzuise cu toată ardoarea să se salveze în acel extaz care fusese înainte vreme refugiul lui. Postise şi se mortificase. Îşi interzisese să mai meargă la Castillo Ibn Esra şi să mai discute cu înţeleptul său prieten Musa. Numai

că toate acestea nu-i aduseseră împăcare. Îndurarea îi rămînea străină. Uşa înspre ultimul său refugiu era închisă.

Şi acum, tot din slăbiciune, lăsase ca ţara să se arunce în acest război nebunesc. Căci numai din timiditate neglijase să-l îndemne pe rege să dea califului un răspuns ponderat. În explicaţiile lui cu regele, ar fi trebuit să vorbească şi de interminabila lui legătură de dragoste cu Raquel, dar pentru asta fusese prea laş.

Niciciînd în viaţa lui canonicul nu simţise ca o vină să-i roadă în aşa măsură sufletul. Răsunau în el cuvintele lui Abaelard : „Acestea au fost zilele în care am aflat ce înseamnă : să suferi, ce înseamnă : să te ruşinezi, ce înseamnă : să deznădăjduieşti."

Se ridică din pat cu membrele zdrobite. Încercă să se distragă. Scoase cronica, să lucreze mai departe la ea. Era un maldăr de pergamente acoperite de o scriitură măruntă. Citi cînd o pagină, cînd alta. Ah, tot ce însemnase el acolo cu atîta rîvnă rămînea pustiu şi gol ; nu se putea descoperi nici un tîlc în evenimentele pe care le relatase cu atîta trudă. Cît de diametral opusă era imaginea care-l înfăţişa pe Alfonso ! Cîtă prezumţiozitate din partea celui care nu vede limpede nici măcar pe aproapele său şi vrea să facă vizibil degetul Atotputernicului în marile întîmplări !

Scoase din raft o carte pe care tocmai o primise din Francia şi care iscase acolo multă vîlvă. Se numea *„L'Arbre des Batailles"*, „Arborele bătăliilor", autorul era Honoré Bonet, prior al mănăstirii din Sellonet, şi trata despre raţiunea războiului şi drepturile şi uzanţele lui.

Rodrigue citi. Ah, acest prior din Sellonet era un om tare cumsecade, bine intenţionat, ferm în credinţă. În temeiul Sfintei Scripturi, analiza şi stabilea cu hotărîre dacă e voie să te lupţi în zilele de sărbătoare, în care cazuri să-l dobori pe duşman, în care să te mulţumeşti numai cu a-l lua prizonier, cît de ridicat să fie preţul de răscumpărare ce poate fi cerut de un creştin de la un alt bun creştin.

Nu se eschiva de la nici o problemă acest prior Bonet. Se hărţuia vitejeşte cu cele mai grele probleme şi le rezolva simplu şi pe faţă şi lucid.

Așa, bunăoară, era răspunsul său la întrebările acelora care se îndoiau dacă nu cumva războiul, potrivit legilor Domnului, era interzis din capul locului. „Mulți oameni simpli, expunea priorul din Sellonet, consideră războiul reprobabil fiindcă în el se comite în mod necesar mult rău și Dumnezeu ne-a oprit să facem rău. Vă spun că e un nonsens. Războiul nu este rău, ci e bun și drept; căci războiul caută să facă dreptate din nedreptate și pace din discordie, tocmai așa cum poruncește Scriptura. Și dacă în război se produc atrocități, lucrul nu provine din esența războiului, ci dintr-o greșită cîrmuire a acestuia, ca de pildă dacă răpești o femeie și o siluiești sau dai foc unei biserici. Asemenea fapte nu fac neapărat parte din ființa războiului ci numai din greșita lui conducere. La fel stau lucrurile cu dreptatea, în spiritul căreia judecătorul pronunță o sentință rezonabilă, potrivit inspirației sale cinstite. Dar dacă un judecător osîndește pe nedrept, putem oare spune: dreptatea este un rău în sine? Bineînțeles că nu. Răul nu pornește din esența dreptății, ci dintr-o greșită folosire și din proasta ei interpretare și de la un prost judecător."

Canonicul oftă. Ia lucrurile prea ușor priorul Bonet. Savantul Rodrigue știa că nu toată lumea se împăca atît de repede cu problema. Secta precreștină a montaniștilor, de exemplu, declarase serviciul militar incompatibil cu creștinismul. Canonicul deschise cartea montanistului Tertullian: „Un creștin nu devine soldat, scria acolo, iar dacă un soldat devine creștin, cel mai bun lucru ce-l poate face e să părăsească serviciul". Existau multe asemenea exemple. Tînărul Maximilianus, deoarece urma să fie înrolat în armată, declarase proconsulului: „Nu pot sluji ca soldat, nu pot face rău, sînt creștin". Viteazul, în multe bătălii încercatul ostaș Typasius, a refuzat după convertirea sa să mai slujească în oaste. I-a spus centurionului său: „Sînt creștin, nu mai pot lupta sub comanda ta". Iar aici, în această Hispanie, centurionul Marcellus, în fața emblemei legiunii sale, își aruncase spada la pămînt și declarase: „Nu-l mai slujesc pe împărat. De azi înainte sînt în slujba lui Iisus

Hristos, regele veşniciei". Şi biserica i-a sanctificat pe Marcellus şi Maximilianus.

Mai tîrziu, firește, sub împăratul Constantin, Conciliul de la Arles i-a excomunicat pe cei ce refuzau serviciul militar.

Subtilul, ademenitorul, teribilul Abaelard, în al său „Da şi Nu", confruntă ceea ce Scriptura spune pentru şi contra războiului şi lasă pe seama cititorului să tragă concluziile. Dar cine era destul de înţelept să se descurce din toate astea? Cum să urmezi învăţăturile predicii de pe munte, cum să nu te împotriveşti răului — şi să porneşti totuşi la război? Cum să-l iubeşti pe duşman — şi să-l ucizi? Cum se potrivea chemarea la cruciadă cu învăţătura Mîntuitorului: „Cine trage sabia, de sabie va pieri"?

Gîndurile îl copleşeau pe Rodrigue, paginile cărţilor din care citea îi deveneau tot mai mari, literele se învălmăşeau. Căpătau chipul lui Don Alfonso. *„Vultu vivax"*, cu asta avea dreptate. Văzuse cum, de îndată ce prinţul musulman începuse să vorbească, o văpaie sălbatică se încinsese sub masca de domnitor a lui Alfonso, cum scînteile străbăteau această mască, cum vîlvătaia răzbătea, cum la urmă privirea degenerase cu totul în violenţă sălbatică, în pofta de a jigni, de a lovi, de a distruge. Numai la amintirea acestei priviri, consternarea îl cuprindea pe canonic.

Dar din această consternare îi venea şi justificarea. În toate ceasurile hotărîtoare ieşea totdeauna la iveală violenţa acestui om. Nimeni nu i se putea împotrivi. Dumnezeu îl împovărase pe Rodrigue cu o sarcină fără ieşire cînd îi poruncise să aibă grijă de acest rege.

Numai că nu-i era îngăduit să-şi sulemenească propria-i vină şi slăbiciune cu asemenea sofisme. Şi nici nu avea voie să-şi spună că e totul pierdut. Avea totuşi misiunea să-l prevină pe Alfonso şi rămînea pe seama lui Dumnezeu dacă-i era sau nu hărăzit să aibă succes. Trebuia să-l viziteze pe Alfonso astăzi încă, imediat; căci e în afară de orice îndoială că regele, după ce-l provocase pe calif într-un mod atît de direct, va porni neîntîrziat spre sud.

Se duse la castel.

Dădu peste un Alfonso voios, comunicativ. Se simțea, de cînd îl expediase în chip atît de regesc pe prințul musulman, ușor și liber. Dăduse ascultare glasului său lăuntric, așteptarea luase sfîrșit, războiul era iminent; se simțea plin de o încredere cu adevărat princiară.

Bineînțeles că-l cam incomodau mutrele îngrijorate ale sfetnicilor săi: îi aminteau de fețele educatorilor săi cînd îl dezaprobau pe regalul băiat Alfonso și nu cutezau să-l mustre. Și cel ce sosea acum, prietenul său Rodrigue, evident că nu era de acord cu răspunsul dat califului.

Dar poate că era bine că Rodrigue venea tocmai acum. Explicația nu putea fi evitată; chiar și despre cele întîmplate la Galiana, Alfonso ar fi trebuit demult să vorbească limpede cu părintescul său prieten, și nu exista un ceas mai potrivit să-i spună totul și să se justifice decît acesta, în dispoziția atît de fericit destinsă în care se afla.

Așadar, ferm hotărît, fără multă introducere și fără cocoloșiri, îi relată ce se petrecuse între el, Raquel și tatăl ei, și anume că evreul răpise copilul înainte ca să poată fi botezat.

— Am luat vina asupra mea, părinte și prieten al meu, zise el, și ți-o spun pe față, ea nu mă apasă prea greu. Mîine pornesc în cruciadă și nu peste multă vreme mă întorc curat și absolvit de păcate. Și apoi nu numai că-l voi boteza pe copil, dar o voi aduce și pe Raquel pe calea mîntuirii. Voi fi tare după victorie, știu precis.

Rodrigue se temuse că băiatul se mai afla la Galiana, în imediata apropiere a tatălui care-l eschiva de la taina botezului, așa că răsuflă ușurat aflînd cum stau lucrurile. În plus, regele vădit că nu era conștient de proporțiile vinei sale și Rodrigue se gîndea la cuvîntul profund și teribil al lui Abaelard: *Non est peccatum nisi contra conscientiam.* Păcătuiește numai cel ce e conștient de păcatul său. Din nou și împotriva voinței lui, se transpunea în situația regelui și îl înțelegea.

Dar dacă spusele lui Alfonso atenuaseră îngrijorarea canonicului cu privire la necazurile de la Galiana, îl înfuria cu atît mai mult ușurința cu care vorbea Alfonso

despre apropiatul război. Acest rege, căruia Dumnezeu îi hărăzise o minte luminoasă, se prefăcea orb, proceda de parcă ar fi fost sigur de o izbîndă rapidă și nu voia să-și dea seama de uriașa primejdie ce o abătea asupra țării. Neobișnuit de dur și de aspru, canonicul îl brusc ă:

— Te înșeli singur, rege Alfonso. Războiul acesta nu te absolvă de nici un păcat. Nu e un Război Sfînt. L-ai murdărit din capul locului prin arțag și trufie păcătoasă.

Alfonso se uita la trupul firav al preotului, îi vedea mîinile albe, delicate care niciclnd nu mînuiseră o spadă, nu încordaseră un arc. Ferecat în dominatoarea sa încredere în sine, era însă mai degrabă mirat decît mînios pe agitatul Rodrigue.

— Problemele de război și de cavalerism nu sînt de resortul tău, părinte, răspunse el prietenos și, cu bunăvoință, îl lămuri : Vezi tu, nu-mi era permis să-l las pe circumcis să meargă pînă acolo încît să mă țină de barbă în propriul meu castel. Era vocea mea lăuntrică aceea ce m-a îndemnat să-l pun la locul lui.

— Vocea lăuntrică ! replică în surdină dar violent canonicul ; siguranța insolentă a regelui îi trezise în sfîrșit acea indignare pentru absența căreia îl dojenise atît de des Don Martin. Vocea lăuntrică ! De cîte ori dai frîu liber nelegiuitului tău orgoliu, te aperi cu vocea ta lăuntrică ! Deschide-ți ochii și vezi ce ispravă ai făcut. Califul ți-a dat a înțelege că vrea să rămînă în afara războiului. Ți-a întins mîna și tu ai scuipat în ea. Ai chemat în țară oștile Africii, care-s numeroase ca nisipul mării, și ai făcut-o numai din vanitate și aroganță. Pe cei patru cavaleri ai Apocalipsului i-ai chemat tu în țară. Ai procedat de parcă toată cruciada n-ar fi altceva decît un joc și un turnir între cavaleri. Ai rupt tratatul cu Aragonul, abia încheiat. Ai dus întreaga Hispanie la marginea prăpastiei.

Firavul bărbat se ridicase în picioare, drept, amenințător, ochii săi muți se uitau sălbatic și acuzator la Alfonso.

Sfînta mînie a preotului îl lăsă perplex pe rege. Totuși, după o clipă, își regăsi siguranța de mai înainte.

Privirea lui limpede nu evita pe cea furioasă a canonicului. Zîmbi şi apoi izbucni într-un rîs sonor, urîcios.

— Unde e încrederea ta în Dumnezeu, preotule? îl ironiză el. De sute de ani au necredincioşii supremaţia şi totuşi Dumnezeu ne-a restituit mereu din ce în ce mai mult din ţara noastră. Vorbeşti de parcă am fi o turmă de oi. Am puternicele mele fortăreţe în sud, îmi am cavalerii Calatravei. Am ca la vreo patruzeci de mii de cavaleri, fără Aragon. Nu cumva vrei să-mi interzici să dovedesc acelaşi curaj ca al strămoşilor mei? Să mă ascund după minciuni şi vicleşuguri, în loc să mă bizui pe spada mea?

Stătea acolo cutezător, sălbatic, cavalereşte şi, în spatele lui, canonicul îl zărea parcă pe Bertran, cel ce-şi cînta pustiitoarele sale arii.

— Nu huli! îl apostrofă Rodrigue. Doar nu eşti un cavaler pornit pe aventuri, eşti regele Castiliei. Fortăreţele tale! Eşti oare sigur că pot ţine piept maşinilor de război ale califului? Cei patruzeci de mii de cavaleri ai tăi! Superioritatea lor numerică, eu îţi spun, va fi zdrobită de hoardele musulmanilor. Pustiire, foc şi măcel se vor abate asupra întregii tale ţări. Prăbuşire va fi. Şi vinovatul vei fi tu. Să mulţumeşti Domnului dacă îţi lasă măcar Toledo al tău.

Brutalitatea profetică a preotului îl înfioră pe Alfonso. Tăcea. Dar Rodrigue urmă:

— Buna ta spadă! Nu uita că Dumnezeu e cel ce conferă regilor spada. Te porţi ca şi cum tu ai fi stăpîn peste război şi peste pace. Nu uita că acest război a fost proclamat şi îngăduit numai ca un război al Domnului. În acest război tu nu eşti cu nimic mai bun decît ultimul tău soldat de povară: un rob al lui Dumnezeu.

Alfonso se dezbărase de sentimentul penibil ce-l copleşise. Cu vechea, recea, uşuratica lui îngîmfare, răspunse:

— Şi nu uita nici tu, preotule, că Dumnezeu m-a învestit rege al ţărilor Castiliei şi Toledoului. Dumnezeu e suzeranul meu. Nu-i sînt deci rob, sînt vasalul său.

Nimic nu-l mai reţinea pe rege la Toledo. feţele îngrijorate ale domnilor săi şi vorbăria cucernic mînioasă a

lui Don Rodrigue îi stricau plăcerea atitudinii lui cavalereşti faţă de calif. Se hotărî deci să pornească încă în ziua următoare spre miază-zi. Cavalerii ordinului său din fortăreţele Calatravei şi Alarcosului vor avea mai multă înţelegere pentru el.

Ultima noapte dinaintea plecării o petrecu la Galiana. Era în bună dispoziţie, foarte îngăduitor, nu-i purta pică Raquelei. Se plimba ţanţoş în faţa ei şi se făIea cu răspunsul dat califului. Se tot întindea şi ridica braţele.

— Am trîndăvit destul, zise el, dar nu m-am zaharisit. Acum, în sfîrşit, vei vedea şi tu cine e Alfonso al tău. Va fi o campanie scurtă, glorioasă, asta o simt de pe acum. Nu te duce încă la Toledo, Raquel a mea. Rămîi aici, la Galiana, făgăduieşte-mi-o. Nu mă vei aştepta multă vreme.

Raquel şedea pe jumătate întinsă pe pernele ei, cu capul sprijinit în mînă şi îl privea şi îl asculta cum, tot plimbîndu-se în sus şi-n jos, îi înşira faptele ce intenţiona să le îndeplinească.

— De altfel, urmă el, poate că te voi ruga, înainte încă de a mă reîntoarce, să vii la mine, la Sevilla. Vei trebui atunci să-mi arăţi oraşul tău natal. Şi îţi vei putea alege din prăzile mele ce-ţi va plăcea mai mult.

Raquel îşi coborî braţele ce-i susţineau capul, se ridică în capul oaselor, înfiorată de spusele lui. Îi evoca aşadar nechibzuit imaginea oraşului ei natal, pe care voia să-l ia cu asalt şi să-l calce în picioare ca ea să-l plimbe apoi printre ruine.

— Izbînda mea, continua el cu voioşie, te va şi convinge care Dumnezeu e cel drept. Te rog, nu-mi răspunde, astăzi să nu discutăm. E o zi sărbătorească, în ziua aceasta ne aparţinem unul altuia, trebuie să împărtăşeşti bucuria mea.

Întorsese acum ochii ei mari, de un albastru cenuşiu, cu totul spre el; chipul ei vioi şi toată înfăţişarea ei exprimau uimire, opunere, stupoare.

Alfonso se opri, simţea zidul despărţitor ce se ridicase între ei. Din muţenia Raquelei îi suna ca de departe învinuirea lui Rodrigue. Năpraznicul conducător de oşti deveni deodată grandios de iertător.

— Dar nu cumva să crezi, reluă el cu veselie, că Alfonso al tău va fi dur cu învinşii. Noii mei supuşi vor avea un stăpîn blînd. Nu le voi interzice să se roage la Allah al lor şi la Mahomed al lor.

O nouă idee generoasă i se năzări :

— Şi din cavalerii musulmani ce-i voi lua prizonieri, voi elibera o mie fără preţ de răscumpărare — Alazar să mi-i aleagă, asta o să-i facă plăcere. Şi îi voi lăsa să lupte cu onoare în marele turnir ce-l voi organiza pentru a-mi sărbători victoria.

Raquel nu se putu sustrage impetuozităţii şi fascinaţiei ce iradiau din el. Aşa era el, absurd de viteaz, gîndindu-se numai la izbîndă şi nu şi la primejdii, foarte tînăr, cavaler pe de-a întregul, războinic, rege. Îl iubea. Îi era recunoscătoare că ultima noapte dinaintea campaniei o împărţea cu dînsa.

Totul era ca şi pînă atunci. Cinară cu mare voioşie. El, de obicei moderat, bău de astă dată mai mult decît se cădea. Cînta, ceea ce nu făcea decît cînd era singur. Intona cîntece războinice. Fredonă acel cîntec al lui Bertran : „Îmi e o desfătare, cînd iau cu-asalt cetăţi".

— Păcat că n-ai vrut să vezi pe prietenul meu Bertran, zise el. E un excelent cavaler, cel mai bun din cîţi cunosc.

După cină, Raquel se retrase, aşa cum obişnuia dintotdeauna. Nu voia nici acum să se dezbrace în faţa lui. Apoi veni Alfonso la dînsa şi simţiră, ca în primele timpuri, contopire, împlinire, beatitudine.

Mai tîrziu, istoviţi, fericiţi, încă mai sporovăiau. Nu imperios, ci mai degrabă rugător, Alfonso mai spuse o dată :

— Rămîi aici la Galiana în timpul lipsei mele. Du-te la tatăl tău ori de cîte ori vrei, dar nu te muta la el în Castillo. Să locuieşti aici. Asta-i casa ta, casa noastră. *Hodie et cras et in saecula saeculorum,* adăugă el pîngăritor.

Ea, surîzînd, pe jumătate adormită, repetă după el :

— Aici e casa mea, casa noastră, *in saecula saeculorum.*

Şi continuă în gînd : „Dacă adorm, el pleacă. Păcat că aşa am vrut-o. Dar mîine dimineaţă voi dejuna cu el. Şi apoi el se va duce călare la războiul lui. Şi, de pe cal, se va mai apleca odată spre mine şi, la cotitura drumului, va mai întoarce odată capul să mă vadă".

Culcată cu ochii închişi, nu se mai gîndea la nimic, adormi.

După ce Raquel adormise, Alfonso mai rămase cîteva clipe culcat. Apoi se ridică, se întinse, căscă. Îmbrăcă un halat. Se uita la femeia care stătea culcată acolo cu ochii închişi, cu un zîmbet mic în jurul gurii. O contempla ca pe ceva străin, un copac sau un animal. Îşi clătină mirat capul. Nu fusese oare abia cu cîteva minute înainte cuprins de fericirea ce iradia din această femeie, aşa cum nici o altă nu-i dăruise vreodată ? Şi acum simţea un fel de jenă, ceva penibil, că se afla în aceeaşi încăpere cu ea şi contempla femeia goală, adormită. Cu sufletul se şi afla la Calatrava, la cavalerii săi.

Înainte de a se fi culcat cu ea intenţionase să plece în zori la Toledo, să-şi pună armura, cea adevărată, pe care o purta în campanie, să se reîntoarcă la Galiana şi să-şi ia rămas-bun de la Raquel, îmbrăcat în armura lui şi încins cu buna sa spadă Fulmen Dei.-Renunţă.

În dimineaţa următoare Raquel aşteptă ca el să-şi ia rămas-bun.

Se afla într-o minunată dispoziţie, era şi ea încrezătoare că totul va merge bine.

Îşi închipuia cum va decurge dimineaţa. Va dejuna cu ea în halatul lui. Apoi îşi va pune armura. Pe urmă va încăleca şi ea va avea parte de aceă clipă mare, unică, sfîşietoare de care se vorbeşte în cîntece : iubitul gata de plecare, se apleacă de pe cal, o sărută, îi făcu apoi semn cu mîna.

Aşteptă, la început fericită, pe urmă cuprinsă de o uşoară teamă, de o aprehensiune ce creştea mereu.

În cele din urmă se hotărî să întrebe de Alfonso.

— Regele Stăpînul Nostru a plecat călare acum cîteva ceasuri, îi răspunse grădinarul Belardo.

Capitolul al patrulea

Califul Iakúb Almasúr nu mai era tînăr, bolea, ar fi vrut să-şi petreacă ultimii ani în pace şi se crezuse dator să-i reamintească regelui Castiliei pactul dintre ei. Totuşi, bine informat cu privire la caracterul lui Alfonso, nu-şi făcuse mari speranţe că mesajul lui va da roade. Dar la un răspuns atît de grosolan nu se aşteptase. Obrăznicia necircumcisului părea preaevlaviosului bărbat un semn al lui Allah, un îndemn să mai tragă o dată sabia înainte de a-şi da sfîrşitul, să-l pedepsească pe necredincios şi să propage mai departe Islamul.

Mai întîi porunci să se copieze scrisoarea lui Alfonso în zece mii de exemplare, ca să fie cunoscută în întregul, vastul său imperiu. Mohazii, arabii, cabilii, toate neamurile ce îi erau supuse, să afle cît de trivial îl insultase regele creştin pe stăpînitorul credincioşilor. În pieţele publice, scrisoarea fu citită de crainici, cu glas tare şi, în încheiere, se aminteau cuvintele Coranului: „Aşa grăieşte Allah, Atotputernicul: Mă voi întoarce împotriva lor şi îi voi preface în praf şi pulbere, cu oştiri cum n-au mai văzut ei. Îi voi arunca în cea mai adîncă prăpastie şi îi voi nimici."

Aprinse tot fanatismul religios din întregul Islam apusean. Pînă şi cele mai recalcitrante triburi din ţinuturile tripolitane renunţară la vrajba lor cu califul, ca să-l sprijine în acest Război Sfînt.

Un entuziasm de nedescris se stîrnise în Andaluzia musulmană, acum, cînd era sigur că se putea conta pe

ajutorul califului. Pe lîngă toate, califul trecuse comanda supremă a întregii oştiri unui andaluzian, încercatului general Abdullah Ben Senanid.

În săptămîna nouăsprezecea a anului 591 de la fuga Profetului, Iakúb Almansúr porni la reşedinţa Curţii lui la Fez, de unde să se îndrepte spre tabăra armatei pe care o strînsese pe coasta de sud a strîmtorii. Îl însoţeau prinţul moştenitor Cid Mohammed şi alţi doi fii ai săi, apoi marele vizir şi patru dintre consilierii săi intimi, cei doi medici curanţi ai lui, precum şi cronicarul Ibn Iahia.

În a douăzecia zi a lunei reged califul dădu ordinul de traversare. Primii care trecură strîmtoarea erau arabii, urmaţi de sebeţi, masamuzi, gomari, cabili, după care arcaşii, mohazii ; coloana o încheiau unităţile de gardă ale califului. Cu îndurarea lui Allah, traversarea ţinu trei zile şi uriaşa oştire poposi cît vedeai cu ochii în împrejurimile Alhadrei, de la Cádiz pînă la Tarifa.

Apoi califul, aflat pe teritoriul Andaluziei, organiză un mare spectacol. Din timpuri imemoriale, la apus de strîmtoare, se înălţau în faţa Cádizului, din apă, nişte colonade gigantice. Erau încununate de o uriaşă statuie de aur care strălucea la multe mile depărtare deasupra mării ; înfăţişa un bărbat cu braţul drept întins spre strîmtoare, cu o cheie în mînă. Romanii şi goţii botezaseră construcţia „Coloanele lui Hercule", iar musulmanii îi ziceau statuii „Idolul de la Cádiz" ; milenii de-a rîndul se temuseră şi se feriseră toţi de plăsmuirea ameninţătoare, sclipitoare. Acum califul dădu poruncă să fie dărîmată. Temători, cu răsuflarea reţinută, se uitau zecile de mii într-acolo cînd primele lovituri căzuseră. Ameninţătorul idol de aur nu se apără, ci se prăbuşi, în timp ce mulţimea, cuprinsă de bucuria triumfului, striga : Allah e mare şi Mahomed e profetul lui !

Califul se duse la Sevilla. Ca să onoreze acest oraş, atît de mîrşav ameninţat de regele necredincios în pofida armistiţiului, Iakúb Almansúr dăruise un minaret pentru moscheia principală a Sevillei. Celebrul arhitect Giabir proiectase planurile. Turnul urma să reprezinte simbolic victoria Islamului asupra necredinţei. Califul desigur că va monta în interiorul minaretului tot ce se

mai găsea pe acolo ca statui și reliefuri din vremile romane și gotice ale țării. Urma să se mai folosească, în afară de acoperământul de aur al acelui idol din Cádiz, tot aurul și argintul obiectelor de cult pe care califul le va captura în acest război.

El însuși, Iakûb Almansúr, pusese piatra fundamentală a minaretului. Și tot așa cum nenumărate mii de oameni jubilaseră la prăbușirea omului de aur, jubilară acum alte nenumărate mii de oameni la zidirea postamentului pentru turnul care se va ridica spre cer într-o nemaivăzută înălțime și frumusețe, spre gloria lui Allah.

La Calatrava, Don Alfonso era fericit. Aici fu întîmpinat cu un entuziasm delirant pentru că îi spusese nerușinatului calif adevărul în față; domnea o euforie neînfrînată în vederea războiului. Spiritul religios al ordinului cavalerilor dispărea sub cel războinic. Cavalerii îl sărbătoriră pe Bertran de Born ca pe fratele și cavalerul lor mai mare; „A lor, a lor, lovește și dărîmă", răsuna prin visurile lor.

Între Alfonso și arhiepiscop se statornicise din nou vechea, vesela lor camaraderie. Îl supărase greu pe viteazul prelat faptul că nu-i fusese permis să-i spună lui Alfonso părerea lui sinceră, creștinească, de bun cavaler, cu privire la intriga lui amoroasă cu evreica. Acum, cu vechea lui franchețe, își deschise sufletul față de Alfonso:

— Socrul din Englitera a murit cum nu se poate mai la vreme. Căci, ca să-ți spun tot adevărul, dragul meu fiu și prieten: mult timp n-aș fi putut răbda dezmățul de la Galiana. Aș fi trebuit, chiar dacă muream de mîhnire, să cer Sfîntului Părinte să te excomunice. Începusem chiar să compun scrisoarea. Acum toate astea aparțin trecutului, ca și existența păgînă a strămoșilor noștri. Sare în ochi cum războiul alungă din inima ta ultimii *vapores*.

Izbucni într-un rîs zgomotos; Alfonso rîse și el cu glas tare, tineresc, blajin.

Iscoade relatau despre mărimea oastei musulmane. Să tot numere de cinci ori cîte o sută de mii de oameni. Circulau și multe zvonuri despre niște îngrozitoare arme noi pe care califul le adusese cu el, despre niște uriașe

tunuri de atac, tunuri care puteau proiecta pînă la mari depărtări stînci masive, despre un foc grecesc pustiitor. Cavalerii rămîneau încrezători. Credeau în fortăreţele lor inexpugnabile, în Santiago al lor, în regele lor.

Alfonso avu o inspiraţie îndrăzneaţă. Cei din anturajul lui considerau de la sine înţeles că, dată fiind superioritatea numerică a musulmanilor, era necesar să se mărginească la apărare. Aşa să fie oare? De ce să nu-i impui duşmanului o bătălie la cîmp deschis? Să cutezi aşa ceva părea nesăbuit, dar tocmai de aceea se putea să reuşească. Şi nu se găsea oare la sud de Alarcos acel teren ale cărui avantaje şi capcane el le cunoştea mai bine decît oricare altul, „ogorul lui Arroyos"? De ce adică să nu cîştige o a doua bătălie de la Alarcos?

Vorbi cu Bertran şi cu arhiepiscopul despre planul lui. Don Martin, căruia altminteri nu-i lipseau răspunsurile prompte, îl privi ţintă, cu gura căscată. Apoi se entuziasmă.

— Vechiul neam al lui Israel, rosti dînsul, era o mică mînă de oameni faţă de numeroasa adunătură a cananiţilor, midianiţilor, filistenilor, şi totuşi i-a bătut şi lichidat. Desigur că Domnul i-a indicat cîmpuri de bătaie la fel de avantajoase ca „ogorul lui Arroyos" al tău.

La rîndul lui, Bertran vorbi bucuros şi competent:

— Bătălia aceasta, mărite rege, te va costa mulţi morţi — dar pe necredincioşi şi mai mulţi.

Domnii mai tineri, cînd Alfonso le expuse planul lui, fură la început surprinşi, ba chiar uluiţi, apoi încîntaţi. Dar regele se abţinu să vorbească şi comandanţilor mai vîrstnici despre intenţia lui.

Doña Leonor rămăsese la Burgos mai multă vreme decît avusese de gînd. De acolo era mai uşor să-i sileacă pe granzii Castiliei nordice şi pe sfetnicii de la Aragon să-i dea lui Alfonso ajutorul militar necesar. Regina ardea de nerăbdare să-l vadă începîndu-şi campania. De cînd îşi dăduse seama cît de adînc pătrunsese în el acea lascivă febră pentru evreică, bănuiala ei nu se mai stinsese niciodată pe deplin. Alfonso nu se va tămădui cu totul de infernala sa boală decît după război.

Primise apoi vestea — i-o comunicase chiar el cu voioşie — cît de cutezător şi de drastic îl trimisese el pe obraznicul prinţ musulman acasă, la califul lui. Primul lucru ce-l simţise ea fusese o bucurie sălbatică : în sfîrşit, sosise războiul. Dar îşi dădu imediat seama de întreaga primejdie ce rezulta neapărat din insolenţa lui Alfonso. „Înfrîngere, gîndea ea, acum va urma înfrîngerea. Poate nu *acea* înfrîngere, dar totuşi înfrîngere." Aceasta îi dădea, pe lîngă supărare şi grijă, o sumbră satisfacţie. Îi intrase în cap ceea ce îi spusese mama ei despre binefăcătoarele urmări ale unei înfrîngeri. Înfrîngerea făcea să crească puterea, stimula energia, înfrîngerea deschidea zece noi posibilităţi ; îi făcea o plăcere ciudată să se gîndească la înfrîngere.

Pornise fără zăbavă la Toledo. „Du-te la Toledo", îi poruncise mama ei. Nesocotinţa criminală cu care Alfonso îl sfidase pe trimisul musulman îi sporise dragostea pentru el. Şi mereu, în dorul ei fierbinte de Alfonso, se amesteca acea uşoară, sadică satisfacţie ; acum vine înfrîngerea. Acum s-a terminat cu cealaltă. *Actum est de ea*, s-a zis cu ea.

Deoarece nu-l mai găsise pe rege la Toledo, născocise un pretext să plece în sud după el. Don Pedro care, conform planului, năvălise în teritoriul Valenciei şi, nevrînd să renunţe la ideea de a înainta spre capitala ţării, şovăise să-i trimită lui Alfonso trupele auxiliare înaintea termenului fixat prin acordul dintre ei. Dar ea îi smulsese o făgăduială fermă : pînă în cel mult şase săptămîni va trimite zece mii de oameni, din care opt sute chiar acum, ca să-şi dovedească bunele sale intenţii. Ca să-i aducă lui Alfonso această îmbucurătoare ştire, plecase ea însăşi la Calatrava.

Alfonso îi ieşise în cale s-o salute. Regina nu-şi ascunse bucuria la vederea lui. Aici, între cavalerii săi, în atmosfera aspră a fortăreţei Calatrava, era pe de-a întregul acel Alfonso pe care ea şi-l dorea.

Relată radioasă cum izbutise să-l convingă pe îndărătnicul Don Pedro să trimită întăriri chiar în următoarele săptămîni. Alfonso îi mulţumi din toată inima. Trecu sub tăcere faptul că intervenţia ei nu-i era deloc bine-

venită. Planul său de a-l provoca pe calif la luptă în cîmp deschis se consolidase. Dacă s-ar şti acum că în viitorul apropiat sînt de aşteptat întăriri aragoneze, consilierii şi ofiţerii lui se vor împotrivi şi mai dîrz planului său.

Vîrstnicul maestru al ordinului, Nuño Perez, şi Don Manrique de Lara o vizitaseră pe Doña Leonor. Planul regelui, în ciuda discreţiei de care era înconjurat, transpirase şi provocase o profundă îngrijorare celor prudenţi dintre prietenii săi. Cei doi bătrîni înfăţişară Doñei Leonor primejdia cutezătorului plan şi îi arătară cît era de important să aştepte sosirea trupelor aragoneze. O rugară deci pe regină să-l convingă pe Don Alfonso să se abţină de la proiectul său.

Doña Leonor se sperie. Nu pricepea nimic din strategie, nu voia să ştie nimic despre arta războiului, ea şi cu Alfonso conveniseră tacit ca dînsa să ia parte la treburile statului, dar nu şi la conducerea războiului. De astă dată, însă, pricepu că însăşi existenţa regatului era în joc. Îşi amintea cum Alfonso, împotriva avertismentului sfătuitorilor săi, atacase atunci Sevilla, presimţea, ştia chiar că nu era de glumit cu temerarul său proiect. Raţiunea îi spunea că ar trebui să se explice cu Alfonso. Dar nu voia ca tocmai acum să-i devină dezagreabilă, nu voia să vină cu sfaturi odioase; şi-apoi, simţea lăuntric zgîndărind-o speranţa ei nesăbuită a înfrîngerea.

Amabilă şi totuşi regină din cap şi pînă-n picioare, răspunse îngrijoraţilor domni: ea nu pricepe nimic din problemele de strategie, în toţi aceşti ani nu discutase cu Alfonso asemenea lucruri, ea îi admiră geniul militar şi nu i-ar sta bine reginei Castiliei să reteze curajul princiar şi încrederea cucernică a soţului ei prin aprehensiuni deprimante.

Rămase două zile şi două nopţi în fortăreaţă. I se pregătise în mare grabă o găzduire splendidă; căci nu se cuvenea să doarmă în aceeaşi casă cu Alfonso. Cruciaţii, aşa cerea uzanţa, se ţineau departe de femei. Totuşi mulţi dintre cavaleri nu luau în serios această datină şi Leonor, după ce Alfonso cinase la ea, aştepta ca

el să rămînă. Numai că el îi ură din inimă noapte bună, o sărută pe frunte şi plecă. Şi la fel se purtă şi în cea de a doua seară.

Cînd porni călare înapoi, Alfonso o conduse o bună bucată de drum. După ce el îşi luă rămas-bun, Leonor răspundea doar monosilabic însoţitorilor ei. Pe urmă chiar, cu toate că era o călăreaţă încercată, ceru să i se aducă lectica.

Cu ochii închişi zăcea ea pe pernele lecticii. Alfonso era preocupat de războiul lui, şi nici nu era el bărbatul dragostei făcute în pripă. Nu avea de ce să se simtă desconsiderată. Şi cu siguranţă că nu amintirea evreicii îl reţinuse.

La Toledo ea se interesase mult de cealaltă, de evreică. Era foarte aproape acolo, trebuia să te gîndeşti la ea. Stătea acolo în valea cealaltă, insolentă şi proastă, era în mîinile Leonorei, ca şi oraşul şi tot ce se afla în jur, Leonor nu avea decît să întindă mîna. La asta tocmai nu se gîndise, doar simţise, însă acum, în lectică, în drum spre Toledo, se gîndea. Şi acum, în lectică, fără voia ei încercă să şi-o reamintească exact pe cealaltă, faţa, statura, mişcările.

Îşi închipuia cum trebuie să arate cealaltă goală. Se măsura cu ea.

Dînsa, Leonor, se conservase bine; asta recunoscuse pînă şi doamna Ellinor, de obicei severă şi răutăcioasă în părere. Că femeia cealaltă se strecurase din pîntecele mamei ei cu zece sau doisprezece ani după dînsa, de bună seamă că nu asta îl smulsese pe Alfonso de la Leonor spre cealaltă. A fost vrăjitorie, o aiureală, o boală urîtă. Şi aşa cum Alfonso este iarăşi el însuşi pe de-a întregul, după marea lui bătălie, de va fi izbîndă sau înfrîngere, o va uita pe cealaltă. Ar fi fost o proastă dacă, lăsîndu-se convinsă de bătrînii aceia, l-ar fi sfătuit pe Alfonso să nu se avînte în bătălia plănuită de dînsul.

Dar ea nu era proastă. Era deşteaptă, era tînără, era frumoasă, era sigură de ea.

Veni ştirea că oastea musulmană se îndreaptă în trei coloane spre nord-est. Alfonso nu mai putea aştepta

multă vreme, trebuia să dezvăluie consilierilor și comandanților săi planul conceput de el.

Convocă deci consiliul de război. Expuse entuziast planul. Vrea să-i întîmpine pe musulmani în „Ogorul lui Arroyos". Acolo, printre golurile adînci ale pîraielor de munte secate, dăduse el acea bătălie care-i adusese prima lui mare izbîndă și fortăreața Alarcos. Nici un om din întreaga Hispanie nu cunoștea acest teren mai bine ca el. În cuvinte îndrăznețe, convingătoare, arătă cum îl va sili pe calif să ocupe partea mai adîncă a șesului ușor înclinat, cum va forța mari unități ale armatei dușmane, tocmai fiindcă e atît de numeroasă, să intre în desiș și în pădure. Nu se îndoiește de izbîndă. Și apoi întreaga Andaluzie sudică li se va deschide în față, Córdoba, Sevilla, Granada, și războiul se va fi terminat încă de la începutul lui.

Domnii mai tineri aprobară zgomotos.

Bătrînul domn Manrique, însă, îl preveni respectuos dar stăruitor. Era mai mult decît riscant să oferi unei armate de o astfel de uriașă superioritate numerică o bătălie în cîmp deschis. Dacă nu se obține o victorie hotărîtoare, Toledoul e pierdut. Expertul militar, baronul Vivar, îl aprobă pe Manrique în totul.

— Maiestatea-ta, expuse el, a făcut cu trudă și artă din fortărețele Calatrava și Alarcos cele mai puternice bastioane din toată peninsula. La adăpostul zidurilor lor putem aștepta liniștiți sosirea aliaților noștri. Armata musulmană, tocmai din pricina numărului ei uriaș, este dificil de aprovizionat; asediul o va reduce mult. Dacă sosesc apoi aragonezii, armata noastră nu va mai fi atît de disperat inferioară ca putere celei a califului. Atunci, rege și stăpîn al meu, dacă Dumnezeu te îndeamnă, pornește bătălia ta în cîmp deschis.

Fruntea brăzdată a lui Don Alfonso se brăzdă și mai adînc. Rațiunea lui o admitea: argumentele lui Manrique și ale lui Vivar aveau cap și picioare. Dar era insuportabil să te ghemuiești înlăuntrul fortăreței și să aștepți ca tinerelul de Pedro să-ți aducă ajutor. Nu îngăduia să i se răpească nici o părticică din victoria lui.

— Nu e ceva nou pentru mine, răspunse el, că un comandant de oşti isteţ preferă să evite o ciocnire cu o forţă de trei sau de cinci ori mai mare ca a sa. Dar nu pot sta cu braţele încrucişate privind cum inamicul se întinde în ţara mea. Îmi fierbe sîngele în vine. Un război adevărat nu e un joc de şah, este un turnir, şi nu despicarea firului de păr în patru este hotărîtoare, ci inima cucernică, tare. Un adevărat conducător de oşti îşi simte cîmpul de bătaie. Al meu e „ogorul lui Arroyos".

Cavalerii aprobară furtunos.

Dar aici interveni chiar şi bătrînul Maëstre Nuño Perez :

— Dacă oastea necredincioşilor e atît de uriaşă, cum susţin iscoadele cu atîta fermitate, armata castiliană nu-i poate ţine piept fără trupe ajutătoare. Aşteaptă Aragonul, rege şi stăpîn al meu !

Alfonso se săturase să se tot lase dăscălit de bătrînii săi militari ; erau doar mai slabi de înger decît chiar Rodrigue al lui.

— Nu aştept, Don Nuño, hotărî el. Ci înţelege-mă odată ! Nu las ca Alarcos al meu, acest Alarcos pe care l-am adăugat ţării, să fie împresurat de circumcişi. Termin eu repede cu ei şi fără Aragonezi.

Numai că Don Manrique nu cedă.

— Trimite măcar un curier la Don Pedro ! stărui el. Dacă interpretăm meschin acordul tău cu Aragonul, dinsul îţi va impune să aştepţi.

— Dar eu nu sînt meschin, răspunse violent Alfonso, şi nici regele Aragonului nu este. E un cavaler creştin. Nu am nevoie să-i cer multă vreme permisiunea de a acţiona.

Şi, ceva mai liniştit, urmă :

— Apreciez cumpănirile voastre, dar nu-mi este îngăduit să ţin seama de ele. Chiar de-ar avea califul de trei ori sau de cinci ori mai mulţi oameni, noi avem de partea noastră dreptatea şi pe atotputernicul Dumnezeu. Ne batem pe „ogorul lui Arroyos".

Acum, că regele se hotărîse, începură şi scepticii să susţină cu fidelitate şi zel îndrăzneaţa acţiune. Tabăra fu aşezată pe terenul ales de Alfonso. Corturile se întin-

deau pe povîrnișul lin al unui munte, ocrotite în spate de o înălțime tot mai abruptă, flancurile acoperite de acele *arroyos* care dăduseră numele ținutului, de adîncile crăpături de pămînt, de albiile pîraielor repezi, acum secate și năpădite de oleandri albi și roșii.

Între timp, oastea musulmană se apropia în ordine, în zile de marș scurte, regulate. Cînd se mai afla la două zile de marș depărtare, oricine putea calcula că bătălia decisivă va avea loc la 19 iulie, la 9 șavan după calendarul musulman.

Dar acest 9 șavan cădea într-o sîmbătă.

Ceea ce punea pe soldații evrei ai lui Don Alfonso în mare încurcătură. Erau în număr de trei mii și nu fără mustrări de conștiință se puseseră la dispoziția regelui. Știau că serviciul militar din timp de război îi va sili să consume mîncăruri interzise și, de sabat, să îndeplinească munci interzise ; în trecutul depărtat, soldații evrei preferau să se lase uciși de greci și de romani decît să lupte în ziua de sabat. E drept că acum, potrivit unei decizii vechi de sute de ani a Sanhedrinului, înțelepții Aljamei, prin actul „Mutar Lah", „să fii scutit", voluntarii evrei erau dispensați de datoria de a respecta legile sabatului și ale hranei ; dar această dispensă era valabilă numai pentru cazul de extremă nevoie, și era oare acesta cazul acum ? Trebuie neapărat ca regele să se bată tocmai de sabat ?

Trimiseră deci o delegație la Don Alfonso, condusă de Don Simeon Bar Abba, rudă cu Ephraim. Dacă soldații evrei, îi explică el regelui, calcă sfintele porunci fără o necesitate extremă, stîrnesc mînia Domnului și atrag asupra lor și a camarazilor creștini primejdie și înfrîngere. O întrebare așadar cu respectul cuvenit pe maiestatea-sa dacă nu s-ar putea alege o altă zi pentru începerea bătăliei.

Alfonso îl bătu pe Don Simeon pe umăr și răspunse jovial :

— Vă știu drept soldați viteji și v-aș face cu dragă inimă pe plac. Dar vedeți, mai mult decît cu o zi n-aș putea amîna bătălia. Prin urmare, ar fi să lupt duminica. Asta iarăși ar fi pentru camarazii voștri creștini foarte ne-

prielnic, iar ei sînt mult mai numeroşi. S-o lăsăm deci pe sabat şi ne vom ruga cu toţii ca Domnul vostru să vă ierte păcatul.

Căzut pe gînduri din pricina pietăţii evreilor, regele se sfătui cu Don Martin cam ce ar putea face ca să-şi asigure lui şi oştirii sale îndurarea Atotputernicului. Dar şi arhiepiscopul citise acel „Arbore al bătăliilor" al priorului Bonet. Acolo se recomanda să se ţină post în ziua bătăliei, amintind că marele cavaler şi rege Saul, înainte de a începe lupta împotriva inamicului, ameninţa cu moartea pe cel ce, după căderea nopţii, ar bea sau ar mînca. Aşa că arhiepiscopul propuse ca soldaţii creştini să postească în ziua bătăliei ; regele, Stăpînul Nostru, ar putea, ca să nu-i extenueze, să le servească în ajun, seara, o cină copioasă. Şi aşa chiar dădu ordin Don Alfonso.

Din partea lui, Don Martin trimise curieri prin toată ţara, pînă la Toledo, cu instrucţiunea ca, în dimineaţa bătăliei, la Toledo şi în toate localităţile dintre Alarcos şi Toledo să fie trase clopotele.

În seara zilei de 18 iulie, regele, de pe înălţimea de unde voia să conducă în ziua următoare bătălia, cuprinse cu privirea propriul său lagăr şi pe cel al inamicului. Acolo, în partea povîrnită a şesului, cantona armata califului. Cort lîngă cort se înşirau fără sfîrşit, iar Alfonso şi ai săi ştiau : în locul unde pădurea acoperea perspectiva, tabăra duşmană cotea spre apus, pînă departe în vest. Îndelung scruta regele locul, umbrindu-şi ochii cu mîna, tăcînd, în amurg, şi cercetînd aşezarea inamică.

Domnii străbăteau călare tabăra, pretutindeni salutaţi de soldaţi cu urale voioase, pline de supunere. Se bucurau de cina bogată.

Apoi căpeteniile se aşezară şi ele la masă în cortul de război al regelui. Strălucea splendid în roşu şi auriu, împodobit cu flamuri şi stindarde ; şi interiorul era bogat împodobit cu covoare şi draperii în cinstea războiului, a celei mai nobile sarcini ale cavalerului şi regelui. Domnea o atmosferă solemnă, se mînca şi se bea cu poftă. Bertran intona feroce cîntece de ale lui.

Se despărţiră totuşi curînd ca să se fortifice printr-un somn bun pentru ziua de mîine.

Pe rege îl însoțiră în somn imagini și gînduri plăcute. Raquel era acolo iar el îi expunea amănuntele planului său de bătaie. Îi demonstra că și o oaste inferioară numeric se poate așeza astfel încît izbînda să fie sigură. Îi explica în ce fel își închipuie el cursul ulterior al campaniei. După ce va fi zdrobit armata califului, va înainta pînă la mare. Apoi va încheia pacea. Îi va lăsa califului coasta și Granada ; dar Córdoba și Sevilla circumcisul va trebui să i le restituie. Va face din Sevilla un comitat, cel mai mare al regatului, iar drept conte de Sevilla îl va numi pe dragul lui bastard Sancho.

Auzea înăbușitele chemări ale străjilor ce pășeau de-a lungul taberei scufundate în noapte. O voce lăuntrică îi spunea : va fi o zi mare mîine, acest 19 iulie — încerca să-și amintească anul, dar cronologia hispană și cea a restului creștinătății se învălmășeau, nu găsea anul și se necăjea că-i dăduse dreptate lui Rodrigue împotriva iubitului său prieten Don Martin. Dar cu tot necazul lui, răsunau clopotele și cîntecul solemn al triumfului, cîntau tedeumul victoriei sale — și adormi în mijlocul sunetelor izbînzii.

Se trezi în mijlocul dangătelor clopotelor. Căci încă înainte de a se ivi soarele, așa cum poruncise arhiepiscopul, toate clopotele din țară, de la Alarcos pînă la Toledo, începuseră să bată.

Îndată după răsăritul soarelui, li se citi soldaților liturghia. Foarte mulți dintre ei primiră sfînta cuminecătură. Sărbătorește fură apoi arătate relicvele care urmau să însoțească unitățile în bătălie. Cea mai prețioasă, mai eficace relicvă, Cruz de los Angeles, înfățișînd darul primit de al Treilea Alfonso în chip misterios de la doi pelerini supranaturali, o aveau cavalerii Calatravei. Fiecare unitate, cavaleri și mercenari, îngenunchie și sărută relicva ce-i aparținea.

Din tabăra musulmanilor răsunau de asemenea rugăciuni. Acolo, preoții și căpeteniile îndemnau pe războinici cu versete din Coran : „O, voi, credincioșilor, luați-vă inima-n dinți ! Fiți voioși ! Nu vă temeți de nimeni afară de Allah. El vă ajută. El vă întărește piciorul ca să vă pu-

toți sprijini în el. El vă dă biruința.“ Și luptătorii musulmani se aruncau la pămînt, sutele de mii, cu fața spre Mecca și se rugau strident repetînd prima sură din Coran, rugăciunea șaptea : „În numele lui Allah, Atotmilostivul. Slăvit fie Allah, stăpînul lumilor, / Binefăcătorul, Atotmilostivul, / Judecătorul în ziua Judecății de Apoi. / Tu singur ești Dumnezeul nostru, de la tine singur cerem ajutor. / Arată-ne calea dreaptă, / Calea celor cărora le ești îndurător, / Și nu calea acelora pe care tu ești mînios și care rătăcesc drumul.“

Bătălia începu.

Cavalerii Calatravei aveau ordin să atace ei întîi și să spargă centrul poziției inamicului. Se țineau în formație bine ordonată, opt mii dintre ai lor, pe caii lor de rasă, strălucind pînă departe în armurile lor. Cîntau răsunător rugăciunea lor de luptă, al șaizecilea psalm al lui David : „Cine mă poartă spre-un oraș puternic ? Cine mă-ndrumă pînă la Edom ? Cu Dumnezeu la fapte mari ! El pe dușmani în picioare-i calcă.“

Porniră în galop către centrul inamicului.

„Cu atîta furie — relatează cronicarul Ibn Iahia — năvăliră blestemații, încît caii lor intrau de-a dreptul în lăncile musulmane. Azvîrliți înapoi, bătură numai cîțiva pași în retragere, apoi dădură din nou năvală. Și de astă dată fură aruncați îndărăt. Pentru a treia oară porniră groaznicul, nebunescul lor atac. «Rezistați, prieteni !», striga Abu Hafas, generalul care comanda centrul. «Sus inimile, voi, credincioșilor ! Allah vă apără de pe tronul său.» Dar blestemații asaltară cu o asemenea turbare, încît sparseră rîndurile vitejilor musulmani. Abu Hafas însuși, generalul, ținea piept cu un curaj de leu, dar muri luptînd și dobîndi cununa de martir. Blestemații dezlănțuiră un groaznic măcel printre trupele centrului ; toți ostașii musulmani care luptau acolo fură aleși de Allah pentru cununa de martir și, în acest 9 șavan, se duseră printre cele zece mii de bucurii ale paradisului.“

De la înălțimea lui, Alfonso cuprindea cu privirea cîmpul de luptă. Vedea cum cavalerii Calatravei atacau, cum erau azvîrliți înapoi, o a doua oară se năpusteau, pentru a doua oară erau dați îndărăt, apoi cum rupeau

rîndurile dușmanilor. Și acum avansau, cavalerii săi din Calatrava, irezistibili, și peste puțin vor fi ajuns la cortul roșu al califului și vor trimite solul izbînzii și apoi, la rîndul său, va ataca el însuși și-l va stîrpi pe dușman.

Priveau așadar de acolo, regele și ai săi, așteptau, se desfătau cu privelișteа. Acolo jos, pe ogorul lui Arroyos, se înfăptuia visul bardului Bertran de Born ; erau acolo atacatorii, cei care cădeau și cei căzuți, răsuna acel strigăt : A lor, a lor ! și de dincolo : Allah ! și : Mahomed !, se auzea nechezatul cailor răniți de moarte, lipsiți de călăreți. Inima lui Alazar creștea de plăcere. Absorbea măreața învălmășală de moarte, glorie, izbîndă, martiriu, și îi părea numai rău că praful și aburii se stîrneau și îi învăluiau spectacolul luptei. Dar vedea în jurul lui fețele sălbatice, încinse, bucuroase ale regelui și cavalerilor săi, și chipul i se însenina ca și al celorlalți, și își ștergea ochii înlăcrimați, strănuta praful ce-i intrase în nas și rîdea.

Dar iată că se întîmplă ceva neașteptat. Praful și aburii erau acum atît de deși încît abia se putea distinge ce se petrece. Un lucru însă era sigur : lupta se desfășura de astă dată destul de aproape de înălțimea lor, așadar mult în spatele cavalerilor Calatravei. Călăreți cu turbane în cap se iviră în imediata apropiere a taberei. Atacaseră unitățile evreiești, orînduite pentru apărarea taberei. Da, evreii se aflau în luptă, se țineau vitejește, se auzea deslușit răsunătorul, străvechiul strigăt ebraic de luptă : „Hedad, hedad !“, nu cedau terenul, rezistau. Dar ei nu erau decît trei mii și dușmanul era vizibil în superioritate numerică, și sumbru, preț de o clipă, își aminti Alfonso de prezicerea lui Don Simeon că a lupta de sabat aduce nenoroc.

Dar cum, pentru numele lui Dumnezeu, a fost cu putință ca deodată călăreții musulmani să pătrundă atît de departe ? Și încă într-un asemenea număr ? Și unde au rămas cavalerii Calatravei ?

Regele bănuia ce se petrecuse, dar refuza să creadă. De cinci sute de ori cîte o mie de oameni, raportaseră iscoadele, la atîta se ridică oastea califului, și Alfonso rîsese. Însă iată că acum ea se rostogolește asemenea unui tăvălug, nesfîrșită, și din praf se iveau mereu noi luptă-

tori cu turbane în cap, pe jos şi călare. Alfonso nu mai rîdea.

Oare ce se întîmplase? Cavalerii Calatravei, beţi de victorie, năvăliseră mai departe în forfota deasă. Nu luau în seamă nici zăpuşeala şi nici praful care le îngreuia respiraţia. Din zarva surdă ce vîjîia de pe cîmpul de luptă, auzeau doar propriul lor strigăt şi cel al luptătorilor pe care-i ucideau. Buimăciţi, pe jumătate înnebuniţi de lăcomia luptei, lovind furioşi în jur, pătrundeau tot mai adînc în aburul ce învăluia soarele.

Comandantul suprem al musulmanilor, Abdullah Ben Senanid, andaluzianul, expertul în probleme de război, strategul, prevăzuse toate acestea. Îi lăsase pe călăreţi să înainteze, da, le opusese chiar o uşoară rezistenţă. De ambele flancuri, însă, pusese să avanseze oştile mohade şi să pună în bătaie acele înspăimîntătoare catapulte cu tragere lungă. Ostaşii mohazi, vestiţi în mînuirea arbaletelor, se strecuraseră neobservaţi de cavalerii Calatravei în spatele lor şi îi izolară de grosul armatei şi de tabăra lor. Şi acum se repetară în faţa Alarcosului cele petrecute atunci în bătălia de la Al Hattin. Arbaletierii musulmani trăgeau în caii călăreţilor creştini şi, de îndată ce calul cădea, călăreţul devenea neputincios în greaua lui armură. Şi acum, catapultele califului îşi proiectau blocurile masive în rîndurile compacte ale creştinilor. „Începu — relata cronicarul Ibn Iahia — un măcel îngrozitor. Erau toţi îmbrăcaţi în oţel, necredincioşii, pînă şi caii lor purtau armuri şi erau floarea armatei lor, dar nimic nu le mai putea ajuta. Înaintea bătăliei invocaseră tustrelele lor zeităţi şi juraseră pe cruce că, în această luptă, nu vor întoarce spatele cît timp sînt în viaţă. Acum, spre norocul credincioşilor, orînduise Allah ca ei să-şi împlinească jurămîntul întru totul."

Şi totodată, ca să nimicească definitiv armata inamică, comandantul suprem musulman, folosind uriaşa lui superioritate numerică, trimisese în spatele cavalerilor angajaţi în luptă propria sa cavalerie andaluziană, de elită, într-un atac asupra taberei creştinilor.

Prin urmare acest atac împotriva lagărului său era ceea ce Alfonso observa din înălţimea lui. „Acum e

acum !“ rînjea el feróce. Săriră cu toţii jos de pe înălţime, spre tabără. Erau numeroşi, totuşi nu destui. Masele musulmanilor se umflau şi îi înghiţeau, erau siliţi să dea înapoi, înainte de a ajunge la tabără, urcînd din nou spre înălţime. Cu toate acestea, îşi ţineau rîndurile strînse şi nu lăsau ca musulmanii să-i depăşească. Izbutiră chiar, prin mici înaintări şi contraatacuri iuţi, să-şi facă loc şi să-şi mai tragă sufletul.

Don Alfonso se afla în mijlocul îmbulzelii. Nu se mai gîndea la ansamblul bătăliei ci doar la lupta din imediata lui apropiere. Răsufla din greu în praf şi zăpuşeală şi aburul opac făcea să-i vibreze totul înaintea ochilor ; auzea ţipătul strident al goarnelor, bătaia tobelor, strigătul haotic al musulmanilor şi acel : Loviţi ! Ajutor ! Aici ! al prietenilor şi deasupra tuturor zgomotul surd care răzbătea din toate direcţiile încoace şi duduia. Era plin de o mînie oarbă, nu lipsită de un sentiment de satisfacţie. Savura senzaţia ce i-o dădea mînuirea spadei lui, Fulmen Dei ; lovea şi gusta din plin bucuria de a doborî un duşman şi chiar cînd cădea un prieten, simţea ceva asemănător plăcerii.

Fură cu încetul împinşi înapoi pînă la jumătatea înălţimii. Regele ordonă un nou atac forţat. Pătrunseră — să tot fi fost opt sute dintre ei — în rîndurile infanteriei inamice. Unul dintre musulmani, din mică apropiere, ţinti lancea înspre Alfonso. Înainte de a putea lovi, Alazar îl doborî la pămînt. Băiatul rîse bucuros. „Asta n-a izbutit s-o facă, regele meu“, strigă el în larma confuză. Dar în clipa următoare se prăbuşi lovit de pe cal, piciorul îi rămase agăţat în scară şi fu apoi tîrît o bucată de drum.

Ceilalţi pătrunseseră mai departe, şi alungară infanteria duşmană de pe munte în jos. Spaţiul din jurul regelui se lărgi niţel făcînd loc şi alor săi.

Descălecă, mereu în depresiunea lui furioasă, aproape fără voinţă şi conştienţă. Se ocupă de Alazar. Îi ridică viziera, nu ştia nici el de ce, îi scoase băiatului coiful şi nu ştia de ce şi nici dacă Alazar îl mai recunoştea. Se dojenea la gîndul că Alazar i-ar fi putut alege cei o mie de cavaleri pe care să-i elibereze fără preţ de răscumpărare. Băiatul răsufla din greu, faţa lui, de obicei

smeadă, arăta congestionată şi umflată şi, cu tot sîngele, murdăria, căldura, cu tot chinul vădit, foarte tînără. Alfonso se aplecă mai adînc asupra lui, îl vedea şi nu-l vedea, apoi iar îl vedea şi cu un glas răguşit de atîta strigăt, rosti : „Alazar, băiatul meu, scumpul meu !“ Alazar ridică anevoie o mînă, Alfonso nu ştia de ce ; mai tîrziu îşi explică gestul în sensul că băiatul voia să-i restituie mănuşa şi îi păru rău că n-o înţelese. Alazar mişcă buzele, Alfonso nu ştia dacă vorbeşte. I se păru că auzise „Spune părintelui meu...“, dar nu-şi aminti decît mult mai tîrziu ; şi nici nu putea spune în ce limbă pronunţase băiatul aceste cuvinte.

Dar în timp ce stătea aplecat asupra lui Alazar, îl purtă pentru întîia oară în ziua aceea, şi chiar şi acum confuz în mijlocul strigătelor şi al zăngănitului, gîndul spre Raquel şi de la ea la Manrique şi Nuño Perez, care-l sfătuiseră să rămînă între zidurile fortăreţei, şi apoi la mîniosul Don Rodrigue. Dar nu zăbovi în aceste gînduri, nu avea timp. Şi nici nu era timp să se ocupe mai departe de băiat ; doar să mai facă semnul crucii peste el.

Căci acum pornise din nou rostogolul prin praf şi aburi şi iarăşi în mase enorme. Tîmp, cu furie oarbă se uita Don Alfonso la forfota aceea. Nu se mai termina niciodată ? De cinci sute de ori cîte o mie de oameni, spuseseră iscoadele, şi nu minţiseră. „Pînă acum am avut de-a face numai cu avangarda — glumi răutăcios arhiepiscopul — abia de astă dată vine adevăratul inamic.“ Şi : „Perfect — zise Bertran — cu atît mai multe mame şi neveste vor jeli.“ Şi „Înapoi, mereu înapoi !“ dădeau zor cu toţii. Bertran, însă, intonă unul din cîntecele lui : „Nimeni dintre noi nu-i fiul unui bărbat/ Ce moare laş în patul său./ Şi nici noi nu dorim altă moarte/ Decît în luptă şi prin oţel rece.“ Şi aşa, încet, cu feţele întoarse spre inamic, săltînd pe caii lor, bătură în retragere în sus, spre înălţime.

Era un tumult, o luptă de necuprins cu privirea. Dar cînd ajunseră la poalele ultimei şi celei mai povîrnite părţi a înălţimii, îşi făcură din nou loc şi acolo nimeni nu le putea cădea în spate. Răsuflară, se uitară în jur, se numărară. Să tot fi fost acum vreo două sute.

— Unde e Don Martin ? întrebă Alfonso.

— E rănit, răspunse Garcerán. Grav, cum se pare. Oamenii încearcă să-l treacă peste înălțime, în stejeriș. Vor să-l aducă dincolo de Arroyos. Întoarce-te, regele meu, urmă el stăruitor, cît timp nu descoperă dușmanii drumul peste Arroyos.

Dincolo de înălțime, unde o potecă ascunsă dădea înspre stejeriș, se afla o trecere peste partea nordică a Arroyosului.

— După viitorul atac, hotărî Don Alfonso, deoarece inamicul se regrupase din nou, de astă dată foarte aproape, gata de atac.

Și :

— Ce-i cu tine, meștere Bertran ? întrebă el. Ești rănit ?

— Nu-s decît cîteva degete, răspunse Bertran cu o voce ce se silea să sune nepăsător. Probabil că n-o să-ți pot înapoia decît o bucată de mănușă, glumi el.

Apoi se pomeniră din nou în învălmășeală.

Aici, la poalele ultimei înălțimi, se dezlănțui acum bătălia în înverșunate lupte corp la corp. Lovea fiecare în dreapta și-n stînga, sălbatic, fără rost, nici unul nu ținea legătură cu celălalt. „Și Alfonso, blestematul — relatează cronicarul Ibn Iahia — își ridică ochii din mijlocul măcelului și zări steagul alb al stăpînitorului credincioșilor — aibă-l Allah în paza lui — în imediata apropiere și văzu literele de aur brodate pe el „Allah este Allah și Mahomed este profetul lui Allah". Atunci inima afurisitului se cutremură de mare spaimă și el o luă la fugă. Și toți ai săi fugeau și musulmanii îi urmăreau. Blestematul scăpă peste înălțimi, dar musulmanii uciseră nenumărați dintre oamenii săi și nu slăbiră lăncile din coapsele fugarilor și nici săbiile din grumajii lor înainte de a fi potolit în sîngele necredincioșilor setea armelor ce le mînuiau și de a-i fi silit să golească pînă-n fund cupa amară a morții."

De pe înălțime, preț de o clipă, Alfonso se uită înapoi înspre ogorul lui Arroyos, cîmpul lui de bătălie. Praful plutea deasupra, în praf se afla el însuși și ai săi, praful se așternuse pe coifuri, pe armuri. Atît de gros era praful peste tot întinsul cîmpiei, încît larma haotică suna surd, ca și zăngănitul și strigătele luptătorilor, tropo-

tul, galopul și nechezatul cailor, răsunetul goarnelor. Pînă și regele Castiliei, cu ochii lui limpezi, putea doar nedesluşit distinge ce se petrece în această cenuşie urzeală de dogoare, aburi şi praf. Dar ştia că în acest praf şi în aceste strigăte pierea gloria lui, pierea Castilia. Înainte însă de a formula în cuvinte sau măcar să simtă ce se întîmplă, îl traseră ai săi mai departe.

Între timp, musulmanii jefuiră tabăra castiliană. Cuceriră arme, comori, unelte de război, provizii de tot felul, mai multe sute de şoimi de vînătoare, de soi, chiar şi multe obiecte de cult, apoi felurite veşminte de gală pregătite de cavalerii Calatravei ca să le poarte la sărbătorirea victoriei. „Numărul creştinilor răpuşi de credincioşi, relatează cronicarul, nu-l pot stabili. Nimeni nu putu să-l calculeze. Erau printre creştini atîţia morţi încît singur Allah care i-a plăsmuit şi pe ei le ştia numărul."

De la bătălia din Zallaca încoace, de acum o sută doisprezece ani, nu mai dobîndiseră musulmanii o astfel de victorie în peninsulă. Atît de fără margini era spaima creştinilor, încît pînă şi apărătorilor Alarcosului încetase să le mai bată inima. După numai cîteva zile chiar predară şi această fortăreaţă, cea mai puternică a Castiliei. Dar biruitorii, ca să le mărească învinşilor şi mai mult spaima, dărîmară cu uriaşele lor maşini de război zidurile şi casele oraşului şi fortăreţei Alarcos pînă în temelii şi presărară deasupra sare.

Capitolul al cincilea

La puține zile de la bătălia Alarcosului, sosiră la Toledo acei primi soldați în număr de opt sute din trupele auxiliare aragoneze, potrivit făgăduielii lui Don Pedro. Comandantul lor se înfățișă reginei. Era Gutierre de Castro.

Da, Castro ceruse să fie el cel dintîi trimis la Toledo. Familia Castro, își argumentă el cererea, luase parte strălucită la cucerirea orașului Toledo, despre care astăzi încă depune mărturie al lor Castillo, așa că vrea să aibă parte și la cucerirea Córdobei și Sevillei. Șovăielnicul Don Pedro nu putuse respinge rugămintea stăruitoare a puternicului său vasal. Iată-l deci la Toledo cu impunătoarea lui trupă de opt sute de oameni, prezentîndu-se în vizită protocolară Doñei Leonor.

Regina era profund dar plăcut uimită. Cu o venerație aproape superstițioasă evocă ea amintirea înțeleptei ei mame, care refuzase să cedeze castelul lui Castro, ca să-l stîrnească și să-l ademenească. Îl salută deci radios de binevoitoare :

— Mă bucură că dintre prietenii noștri aragonezi tu, Don Gutierre, ești primul sosit la Toledo.

Don Gutierre sta în fața ei, echipat din cap pînă-n picioare, în poziție soldătească, așa cum cerea o veche uzanță, cu picioarele îndepărtate, cu ambele mîini sprijinite pe mînerul spadei sale. Robustul domn se fălea că este urmaș al acelor prinți goți care, atunci cînd musul-

manii au cotropit întreaga peninsulă, şi-au apărat neatîrnarea în munţii Asturiei şi Cantabriei. Purta chiar pe umerii lui extrem de largi un cap rotund, aşa cum îl aveau mulţi locuitori ai acelor munţi, nasul în şea, ochii adînciţi în orbite. Astfel stătea el acolo şi se uita de sus în jos la regina care şedea în jilţ, i se uita nestînjenit în ochi, întrebîndu-se ce or fi însemnînd cuvintele ei.

— Sper, urmă Doña Leonor, că hotărîrea luată de cei doi regi în chestiunea ta litigioasă cu Castilia, te-a satisfăcut pe deplin.

Îşi ridicase privirea spre el, se cercetau din ochi aproape necuviincios de îndelung. În cele din urmă, cîntărindu-şi vorbele, Don Gutierre rosti cu glasul lui cam piţigăiat :

— Fratele meu, Fernán de Castro, era un mare cavaler şi erou, sufletul meu îi aparţinea. Nici o satisfacţie nu mi-l înlocuieşte şi cu atît mai puţin banii ce mi s-au plătit. Cînd am pus mîna pe cruce, am jurat să-mi smulg din inimă orice simţămînt de ură şi vreau să-mi respect legămîntul şi să dau ascultare regelui Castiliei, aşa cum mi-a poruncit stăpînul meu din Aragon. Dar ţi-o spun deschis, doamnă şi regină a mea, nu-mi vine uşor. Mă supără să ştiu că printre primii servitori ai lui Don Alfonso se află un bărbat care nu merită nici scuipatul ce i l-aş zvîrli în obraz, şi care se lăfăie în castelul strămoşilor mei.

Doña Leonor, cu ochii ei verzi mereu îndreptaţi spre el, răspunse blînd, scuzîndu-se :

— Regii s-au sfătuit temeinic înainte de a se hotărî să-i lase omului acel Castillo. Războaiele, urmă ea, nobile Don Gutierre, nu se mai duc astăzi ca pe vremurile bunicilor noştri. Un război reclamă bani mulţi, ca să-i procuri e nevoie de multă îndemînare, uneori chiar de viclesug urît, iar omul de care vorbeşti dispune de asemenea tertipuri. Crede-mă, dragul, nobilul meu Don Gutierre, îţi înţeleg sentimentele, le împărtăşesc chiar, înţeleg cît te doare că acest om locuieşte în al tău Castillo.

Observă privirea lui atentă, nerăbdătoare. Acum îl fac eu pe copoi să adulmece urma vînatului, gîndi ea, şi încheie pe îndelete :

— După ce războiul va fi în toi, nu vom mai avea nevoie de acest om și de vicleșugurile lui.

Gutierre întrebă ce misiuni îi dă ea să îndeplinească.

— Deocamdată, răspunse regina, e preferabil să rămîi cu oamenii tăi aici, la Toledo. Îl voi informa pe rege de sosirea ta și îi voi cere instrucțiuni. Dacă ar fi după mine, ați rămîne pe loc. Orașul e lipsit de trupe și aș fi mai liniștită să știu că am lîngă mine oameni pe care mă pot bizui.

Don Gutierre se înclină mai adînc decît îi era obiceiul.

— Îți mulțumesc, doamnă, pentru mărinimoasele tale cuvinte, zise el.

Se despărți de ea plin de respect și de bună dispoziție. Această Doña Leonor e o mare regină.

Porni triumfător, călare, pe ulițele înguste, abrupte ale Toledoului, ca un oaspe onorat și ca un adevărat erou primit cu cinste în acest oraș din care fusese surghiunit; și adeseori, în cursul acestei calde săptămîni de vară, trecea în goana calului prin fața lui Castillo de Castro.

Veni și ziua în care din primele ore ale dimineții răsunau la Toledo toate clopotele, ziua marii bătălii. Și sosi și noaptea și încă în acea noapte se răspîndiră zvonuri sumbre, haotice, precum că bătălia ar fi fost pierdută. Și se ivi și dimineața următoare și o dată cu ea sosiră fugari înspăimîntați veniți dinspre sud, mereu mai mulți și, din părțile orașului Toledo, din afara zidurilor lui, îmbulzeala creștea pe străzile supraaglomerate și veștile îngrozitoare se înmulțeau. Maestrul ordinului din Calatrava ar fi fost răpus, arhiepiscopul grav rănit, opt mii de cavaleri ai Calatravei uciși, peste zece mii de alți cavaleri și nenumărați pedestrași de asemenea.

Doña Leonor își păstra calmul. Zvonurile nu erau decît o absurditate. Nu putea să fie așa. Nu se cădea să fie așa. Nu astfel își imaginase ea înfrîngerea.

Don Rodrigue, singurul dintre sfetnicii coroanei rămas la Toledo, se duse la regină, cu fața lui slabă, roasă de durere și de mînie. Doña Leonor se sili să-l primească liniștit.

— Mi se comunică, vorbi ea, că Regele Stăpînul Nostru, la despresurarea fortăreței Alarcos ar fi suferit pierderi grele. Ai cumva știri mai amănunțite, preacucernice părinte ?

— Trezește-te, doamnă și regină a mea ! o admonestă el scos din fire. Don Alfonso a pierdut o mare bătălie. Campania e compromisă înainte de a fi început măcar. Floarea cavalerimii castiliene e pierdută. Marele maestru al Calatravei e mort, arhiepiscopul de Toledo grav rănit, cea mai mare și cuprinzătoare parte a baronilor și cavalerilor zace răpusă pe ogorul lui Arroyos. Ceea ce regii creștini au cucerit timp de o sută de ani în această peninsulă, cu o groază de sudoare și de sînge, s-a pierdut într-o singură zi dintr-o toană de cavaler.

Regina pălise. Recunoscu dintr-o dată : așa era. Dar nu voia să o afle de la acest om ; redeveni regină desăvîrșită.

— Ți-ai pierdut controlul, Don Rodrigue, îl chemă ea la ordine. Dar îți înțeleg mîhnirea și nu vreau să mă contrazic cu tine. Mai bine spune-mi : ce să fac, ce pot să fac ?

— Experții în chestiuni de război, răspunse Rodrigue, presupun că Don Alfonso va mai putea ține un scurt răstimp Calatrava. Să fie grija ta, mărită regină, să pregătești în această vreme Toledo pentru asediu. Ești deșteaptă și pricepută în probleme de administrație. Liniștește orașul. Orașul abundă de refugiați și de disperați. Vor să lovească în dreapta și-n stînga, vor să omoare. Îi amenință pe arabii creștini. Îi amenință pe evrei.

În sinea ei, Doña Leonor așteptase să audă asemenea lucruri, poate că o și dorise. Răspunse :

— Voi face tot ce-mi stă în putință să fac liniște în Toledo.

Don Ephraim, pârnasul Aljamei, era cuprins de o grea îngrijorare. Victoria de la Alarcos îi deschidea califului drumurile peninsulei. Toledo era lăsat pradă musulmanilor, cei ce îi izgoniseră pe evrei din Córdoba și Sevilla. Din vremile regilor goți nu se mai abătuse asupra evreilor din Sepharad o asemenea năpastă.

Şi ce va aduce oare viitorul apropiat? Zvonuri sumbre circulau în Toledo. Niciodată, se spunea, nu ar fi fost bătută strălucita armată creştină dacă n-ar fi fost ticăloşie şi trădare la mijloc. Evreul acela, prietenul emirului din Sevilla, urzise împreună cu musulmanii să li se dezvăluie planurile de război ale creştinilor, efectivele diferitelor unităţi ale armatei, poziţiile lor. Regele nu a ştiut să se smulgă din mrejile evreicei, de bună seamă o trimisă a diavolului, şi acum pedeapsa cerească l-a lovit pe el şi a lovit şi ţara.

În cartierul evreiesc, în Iuderia, oamenii se adunau laolaltă mai strîns ca de obicei. Evreii care locuiau în afara ei, se înghesuiau acum la adăpostul zidurilor ei masive. O teamă grea apăsa asupra Aljamei.

Don Ephraim solicită respectuos o audienţă la regină. Locuitorii oraşului apţi pentru serviciul militar fuseseră mobilizaţi pentru apărarea zidurilor cetăţii. Don Ephraim rugă să-i fie permis Aljamei să reţină pentru ocrotirea Iuderiei pe cei o mie cinci sute de bărbaţi de care dispune. Arătă că marele număr de soldaţi evrei căzuţi în bătălia de la Alarcos dovedeşte că evreii din Toledo sînt oricînd gata să-şi dea viaţa pentru rege. Dar iată că Aljama este ameninţată de cei ce s-au lăsat instigaţi de zvonuri absurde, aşa că are neapărată nevoie de oamenii şi de armele ei.

Sub fruntea înaltă a Doñei Leonor gîndurile se fugăreau vertiginos. Acea zi unică, multdorită, sosise; acum era nevoie de prudenţă, de chibzuinţă, dar nu-i era îngăduit să se dea de gol.

Populaţia din Toledo, răspunse ea, vede în nefericitul deznodămînt al bătăliei o pedeapsă a lui Dumnezeu şi caută vinovaţii. Nimeni nu-i bănuieşte pe membrii Aljamei, se ştie că sînt prieteni devotaţi ai regelui. Dar nu se ştie nimic despre acei străini, despre refugiaţii franci pe care, în prea marea lui bunătate, Regele Stăpînul Nostru i-a lăsat să intre în ţară şi este privit cu ochi neprietenoşi omul care-l sfătuise atît de rău, acel *escrivano* Don Iehudă Ibn Esra. Pe lîngă asta, cu toate meritele sale, Don Iehuda e un domn mîndru, ca să nu spunem orgolios, iar fastul pe care-l afişează în plin Război Sfînt dezlănţuie

furia multor orășeni simpli. Iată ceea ce o persoană atît de rezonabilă ca președintele Aljamei ar trebui să înțeleagă.

Pârnasul era contrariat că regina se lepăda de omul care, chemat chiar de ea, adusese prosperitate țării.

— Ne sfătuiești, mărită regină, întrebă el prudent, să ne dezicem de Iehuda Ibn Esra ?

— Nu chiar, Don Ephraim, răspunse repede Doña Leonor. Încerc doar să aflu împotriva cărora dintre evrei se îndreaptă nemulțumirea poporului.

— Iartă-mi stăruința, regină și stăpînă a mea, dar n-aș vrea s-o înțeleg greșit pe maiestatea-ta în această importantă problemă. Merge gîndul tău pînă acolo încît să ne ceară să ne despărțim de Don Iehuda ?

Regina, rece și rezervată, replică :

— Primejdia de care vorbești mi se pare neînsemnată și dacă n-ar fi Don Iehuda la mijloc, n-ar exista nici umbră de pericol pentru voi.

Și, după o tăcere cam penibilă, cu o ușoară nerăbdare, conchise :

— Fie ce-o fi, Don Ephraim, folosește bărbații tăi capabili de luptă pentru apărarea Iuderiei sau pentru apărarea Toledoului ; fă cum crezi de cuviință.

Ephraim se înclină și plecă.

Se duse la Iehuda.

— Îmi pare rău, Don Iehuda, începu el, să te găsesc încă la Castillo Ibn Esra. E greu de găsit un alt loc care să-ți ofere astăzi mai puțină siguranță.

„Vor să mă știe în afara zidurilor, gîndi cu amărăciune Iehuda, vor să scape de mine", și, cu politețe ironică, răspunse :

— Încă de la primul tău avertisment binevoitor am chibzuit de multe ori dacă n-ar fi bine, ca eu cu fiica mea și cu Musa să plecăm din țară. Dar Regele Stăpînul Nostru m-ar fi pus sub urmărire. Nu ești și tu de părerea asta, Don Ephraim ? Și nici nu văd cum m-aș putea strecura cu bine prin ținuturile imense ale creștinătății pînă în domeniul sultanului. Trebuie să mă iertați că mă aflu la Toledo, tu și Aljama.

— Iuderia are ziduri bune şi o mie cinci sute de tineri înarmaţi ca să le apere, ripostă Don Ephraim. Mi se pare deci locul cel mai potrivit pentru tine, Don Iehuda.

Iehuda nu-şi ascunse surprinderea ; recunoscu pe loc întreaga generozitate a acestei propuneri.

— Iartă-mi nesăbuita ironie, rosti el cu o neobişnuită căldură. Nu am avut parte în viaţă de mulţi prieteni, aşa că nu m-am aşteptat la atîta omenie.

Emoţionat, el, de obicei atît de stăpînit, începu să se plimbe de-a lungul şi de-a latul încăperii. Se opri apoi în faţa lui Ephraim şi îi vorbi convingător, de astă dată în ebraică :

— Dar te-ai gîndit oare, stăpînul şi învăţătorul meu Don Ephraim, cît pierde Iuderia din siguranţa ei dacă mă adăposteşte ?

— Departe de noi, răspunse Ephraim, să închidem în aceste zile de năpăstuire poarta noastră unui om care ne-a făcut atîta bine.

Iehuda, plin de sentimente contradictorii, întrebă :

— Invitaţia e valabilă şi pentru Doña Raquel ?

După o scurtă ezitare, Ephraim răspunse :

— E valabilă şi pentru fiica ta. E în joc viaţa ta, Don Iehuda, stărui pârnasul ; eşti deştept şi o ştii tot atît de bine ca mine. Poate că, pentru salvarea ta, va trebui să plătim cu sînge ; ai spus-o chiar tu şi nu te contrazic. Dar, sîntem convinşi, jertfa va fi pe placul Domnului. Te-ai declarat de bună voie evreu atunci cînd miza era mare. Te rog, în acest greu ceas, să nu fii mîndru. Dă-ne prilejul să te răsplătim.

— Sînteţi oameni plini de abnegaţie, vorbi Iehuda, şi sînt ispitit să accept invitaţia voastră. Căci mi-e inima plină de teamă, nu tăgăduiesc. Dar e ceva în sufletul meu care mă reţine. M-aş putea amăgi şi chiar şi pe tine, pretextînd că nu vreau să vă primejduiesc ; dar nu ăsta e motivul. Şi nici mîndria mea, te rog crede-mă. Există unul mai profund. Vezi tu, chiar acum recent regele m-a silit să-mi pun sigiliul alături de al său în josul acelei scrisori obraznice către calif. Atunci mi-am dat seama din nou că soarta mea e împletită, fie că vreau, fie că nu, cu cea a acestui rege din Edom. Am jucat un joc mare, dar nu vreau să dezertez în ziua socotelii.

— Mai gîndeşte-te, îl conjură Ephraim. Nu fugi de Adonai cînd te contopeşti cu poporul său de partea căruia te-ai recunoscut prin jertfe. E tîrziu, Don Iehuda. Mîine poate să nu mai fie timp ca să părăseşti această casă. Vino cu mine. Ia-ţi fiica şi vino.

— Eşti un om curajos, plin de bunătate, Don Ephraim, rosti Iehuda, şi îţi mulţumesc, Dumnezeu să-ţi întărească puterea. Dar nu mă pot decide acum. Ştiu, ora se scurge. Nu-mi pot urma decît propria-mi inimă, nu pot să te însoţesc chiar acum.

Apăsat de o grea mîhnire, Ephraim spuse :

— Îţi trimit mai încolo încă o dată un curier şi nădăjduiesc că te vei răzgîndi şi vei veni la noi, tu şi fiica ta. Fie ca Atotputernicul să-ţi îndrepte inima spre hotărîrea cea dreaptă.

Stăpînindu-se, Iehuda reluă :

— Înainte de a te duce, stăpînul şi învăţătorul meu Ephraim, îngăduie-mi încă o rugăminte. Nepoţelul meu e în siguranţă, totuşi nu ştiu cît va ţine această siguranţă. Nici măcar nu ştiu bine unde se află azi copilul. Singurul care ştie este Ibn Omar al meu, pe care-l cunoşti. Îl vei căuta cînd lucrurile se vor fi liniştit. Ibn Omar e un om de înţeles, îmi ştie intenţia şi voinţa, îţi va da toate lămuririle. Regele din Edom vrea să-şi facă fiul, nepotul meu, conte de Olmedo. Aibi grijă ca băiatul să-i rămînă ascuns. Aibi grijă să nu devină un *meşumad*. Băiatul să nu afle cărui tată îi este fiu. Fereşte-l de Edom şi de credinţa Edomului.

— Aşa voi face, Don Iehuda, îi făgădui Ephraim. Şi cînd va veni vremea, va afla de la mine că e un Ibn Esra.

Dădu să plece.

— Domnul fie cu tine, Iehuda, mai zise el. Îţi sînt bun prieten. Dacă s-ar mai ivi vreodată vrajbă între noi, gîndeşte-te la clipa asta şi mă voi gîndi şi eu la ea. Şi de-ar fi să nu ne mai vedem, află că multe mii de suflete ale poporului tău îţi vor binecuvînta amintirea. Pace ţie, Iehuda.

— Pace ţie, Ephraim, răspunse Iehuda.

Iehuda, după ce Ephraim îl părăsise, rămase multă vreme privind în gol. Nu regreta că respinsese propune-

rea lui Ephraim, era un om de curaj. Dar văzuse mulți oameni murind și știa precis ce e în joc. Știa : cuvîntul arab care îi zice morții nimicitoarea tuturor lucrurilor, era mai mult decît o vorbă goală și nu se rușina să tremure cînd se gîndea la vidul negru în care urma să se prăbușească.

Se simțea ușurat că Ephraim nu-i considera răspunsul ca fiind definitiv. Îl cuprindeau mereu noi îndoieli. Nu-și duce oare fiica la pieire ? Trebuie s-o întrebe înainte de a se hotărî definitiv. Se va supune alegerii ei.

În vorbe lapidare îi pomeni de moartea care aici, la Toledo, îi pîndește pretutindeni, și de propunerea lui Ephraim de a-i adăposti în Iuderia.

Raquel știuse de înfrîngerea lui Alfonso, dar abia acum, din spusele tatălui ei, recunoștea groaznica ei imensitate. Simțea o frică chinuitoare pentru ea și pentru părintele ei, dar mai multă milă pentru Alfonso. Bărbatul acesta, acest rege care nu era decît strălucire și izbîndă, putea oare suporta prăbușirea ? Și, în timp ce gîndea cu ironie și duioșie : Acum n-o să-mi mai arate Sevilla, sărmanul, nefericitul, îi vedea chipul îndărătnic, furios, plin de suferință mistuitoare. Și totodată se bucura în sinea ei : Acum, foarte curînd, foarte curînd se va înapoia la Galiana. Mi-a promis-o doar. Și nici zale, nici fier nu va purta, și vorbele mele îi vor pătrunde în suflet.

Fără pic de șovăială, de cum Iehuda terminase ce-a avut de spus, Raquel răspunse :

— Nu-mi este îngăduit să mă duc în Iuderia, tată. Don Alfonso mi-a poruncit să-l aștept la Galiana.

Iehuda simți o împunsătură în inimă văzînd că Raquel nu se gîndea decît la dorința lui Don Alfonso, și zise :

— Dacă asta ți-e voia, copila mea, nu mă duc nici eu în Iuderia.

Dar nu vorbise cu obișnuita lui fermitate, cel mult dacă privea cercetător în ochii ei liniștiți. Mai stăruia în el o mică speranță că-l va contrazice : Nu, tată, nu vreau să mori. Vreau să trăiești. Te urmez, orice ai hotărî ! Dar nu zise nimic și el își spunea cu amărăciune : Eu însumi am predat-o acelui bărbat. Am mînat-o în brațele bărbatului. N-am dreptul să mă plîng că mai

bine mă lasă acum să mor decît să treacă peste dorința bărbatului.

Deodată, luminîndu-se la față, Raquel îl rugă :

— Vino la mine, tată drag ! Vino la mine la Galiana.

Iehuda ghicea ce se petrece în ea, expresia vie a feței ei i-o trăda. Raquel își dăduse seama în ce primejdie se aflau amîndoi, credea totuși că la Galiana erau în siguranță ; altminteri Alfonso nu i-ar fi poruncit să rămînă acolo. El, Iehuda știa : era o iluzie deșartă ; Iehuda știa : ea îl primejduia pe dînsul, el pe dînsa, nici unul nu-l putea ajuta pe celălalt. Dar era liniștitor gîndul să fie împreună în clipa supremă și tatăl nu spulberă visul fiicei.

Consimți deci ca, în noaptea aceea chiar, să o însoțească la Galiana.

Îl pofti și pe Musa, să vină cu ei. Acesta găsi normal ca Raquel să rămînă la Galiana și chiar ca Iehuda să-și însoțească fiica. Dar în ce-l privește, fu el de părere, n-ar avea nici un sens să-și schimbe într-un asemenea moment locul.

— Lasă-mă la cărțile noastre, se rugă el. Ar fi o nedreptate să le lăsăm fără păzitor. Ar fi poate bine, cumpăni și se însufleți Musa, să duci în Iuderia două sau trei din cele mai prețioase manuscrise. Noroc că Sefer Hillali se și află acolo.

Iehuda și Musa cinară devreme și rămaseră după aceea împreună, vorbind și bînd. Plutea în jurul lor mireazma acelor mulți ani pe care îi petrecuseră amîndoi. Discutară cu lucidîtatea unor bărbați încercați despre ananghia în care se aflau. Vorbeau cu o ușoară și ironică amărăciune despre moarte.

Musa stătea la masa lui de scris, mîzgălea cercuri și arabescuri și zise :

— Nu stelele lui Alfonso ne-au adus pe el și pe noi în această situație dureroasă, ci firea lui, cavalerismul lui. Cavalerismul și ciuma sînt cele mai pustiitoare flagele cu care-și pedepsește Dumnezeu creaturile.

Iehuda nu avu încotro și trebui să-i povestească prietenului cu cîtă căldură îi lăudase Don Ephraim meritele.

— Evreii au recunoscut totuși pînă la urmă, zise el cu mîndrie reținută, că nu pofta de onoruri, bogăție și strălucire m-a îndemnat să-i ajut.

Musa încuviință binevoitor :

— Am fost doar de față și știu că adeseori ai procedat nu numai din orgoliu ci și din măreția inimii tale.

În felul lui prietenesc profesoral, adăugă :

— Asemenea bolilor lor, se spune în Hippocrat, rareori acțiunile oamenilor au numai un singur motiv, mai degrabă fiecare din ele are rădăcini multiple.

— Nu ești prea darnic cu laudele tale, prietene Musa, ripostă surîzînd Iehuda.

Discuția lîncezea. Ei, cărora cuvîntul le țîșnea literalmente din gură, deveneau tot mai săraci la vorbă pe măsură ce se apropia clipa plecării lui Iehuda. Cînd se despărțiră, tăcură cu totul și își strîngeau mîinile numai.

Dar apoi, pe neașteptate și cu stîngăcie, Musa îl îmbrățișă pe Iehuda ; nu mai făcuse niciodată asta. Și, după ce Iehuda se depărtă, stătu multă vreme încă în același loc, cu brațele atîrnînd, cu privirea ațintită în pămînt.

Cînd în dimineața următoare Iehuda se deșteptă la Galiana, preț de o clipită nu se dumeri unde se află. Apoi știu unde e și îi veni în minte tot ce-i repugna în această casă. Numai că acum nu se mai temea ; se reîntorsese în el o imensă liniște, simțea acea resemnare în fața destinului, pe care Musa i-o preamărise de atîtea ori.

Închise ochii și mai rămase un răstimp tăcut. Dinspre patio răzbăteau glasuri de păsărele, cîteva raze subțiri de soare se cățărau prin crăpăturile obloanelor plimbîndu-i-se pe obraz. Stătea culcat, desfătîndu-se de tăcerea din jur. Pînă atunci crezuse totdeauna că trebuie să calculeze și să elaboreze planuri pentru el și pentru alții ; acum, în sfîrșit, pentru întîia oară simțea binefacerea odihnei, simțea ce e pacea, destinzîndu-și toate mădularele, lăsîndu-se în voia plăcerii de o clipă.

Se sculă, se scăldă, se găti pe îndelete, cu grijă. Se plimbă apoi în papuci prin casă și grădină. Se uită la benzile cu lozinci ebraice și arabe de pe pereți. Observă că cineva spărsese sticla mezuzei și acoperise cu pămînt cisternele lui Rabbi Hanan. Simți un moment urcînd în el o gelozie sălbatică, mînioasă. Dar își scutură pe loc capul alungînd-o și indispoziția i se prefăcu într-o bucu-

rie conştientă că, în zilele ce-au mai rămas, Raquel îi aparţinea lui şi nu celuilalt.

Şedea pe malul micului iaz, pe jumătate culcat, ca atunci cînd şezuse pe treptele fîntînii. Gustă din plin voluptatea de a nu mai trebui să se gîndească la viitor, să ia hotărîri. Cîntări cele întîmplate şi, în amintire, totul era frumos, şi binele şi răul. Se gîndea la ochii evlavioşi, posedaţi, plini de dispreţ ai lui Rabbi Tobia şi gîndul nu-l înfurie şi nu-l ruşină.

Se gîndea şi la fiul său Alazar. Pînă atunci, cu voinţă dîrză, nu lăsase amintirea să prindă viaţă în conştiinţa lui. Cu faţa împietrită, auzise că scutierul regelui fusese ucis în bătălia de la Alarcos; nu pusese nici un fel de întrebare, pentru el băiatul murise de mult. Acum, şezînd pe malul iazului de la Galiana, îşi evocă fiul cu tristeţe şi fără pică.

Se ivi un servitor să-l cheme la Raquel. Luară gustarea sporovăind în bună dispoziţie. Cu nici un cuvînt nu pomeniră de primejdia ce-i pîndea. Încoace, spre Galiana, nu pătrundea zarva din oraşul Toledo. Pacea plutea în jurul lor. Casa şi grădina erau bine îngrijite, feluri de mîncare la alegere se aflau la îndemînă, servitori discreţi aşteptau porunci.

După puţine ceasuri, se simţeau de parcă s-ar fi aflat de săptămîni întregi laolaltă. Se plimbau prin grădină sau se bucurau de răcoarea din casă, se căutau unul pe celălalt şi apoi se părăseau iarăşi.

Mai aveau trei zile de trăit, dar asta n-o ştiau. Vedeau cum ceasul solar număra orele, cum arătătoarele de umbră înaintau, dar adînc în sinea lui Iehuda ştia: erau ultimele lor ore care se numărau acolo; numai că nu lăsa ca această cunoaştere să neliniştească liniştea ei împlinită.

La rîndul ei, Raquel meditase nu o dată şi temeinic la convorbirea ei cu tatăl şi ştia ce o ameninţă. Dar nu credea că poate fi aşa. Alfonso spusese: Aşteaptă-mă. Alfonso va veni. Nu se putea ca moartea, nimicitoare a tuturor lucrurilor, să o atingă pe ea înainte de reîntoarcerea lui Alfonso. Urcă pînă la locul ridicat de unde putea

cuprinde drumul care ducea de la Toledo în jos. Aştepta cu ardoare şi plină de certitudine.

A doua zi sosi la Galiana Don Beniamin, expunîndu-şi viaţa, ca emisar al lui Don Ephraim. În cuvinte înfocate îi conjură el pe Iehuda şi Raquel să vină sub adăpostul sigur al Iuderiei. Îl chinuia şi-l fericea pe Iehuda că au mai încercat o ultimă dată să-l convingă. Însă Raquel răspunse cu blîndeţe, dar şi cu fermitate :

— Don Alfonso mi-a poruncit să rămîn aici. Rămîn. Tu, prietenul meu Don Beniamin, mă vei înţelege.

Beniamin, oricît de mult îl făceau să sufere vorbele ei, o înţelese. Sufletul ei rămînea legat de acest cavaler, de regele Edomului, de omul războiului. Nenorocirea pe care vitejia lui ruşinos înfrîntă a abătut-o asupra peninsulei, nu-i tulbura strălucirea în ochii ei. Îl iubea ca şi mai înainte, continua să creadă în el ; fiindcă el îi aruncase ca un domnitor cîteva cuvinte amabile, ea refuza adăpostul Iuderiei. Mai mult chiar : Doña Raquel, această Raquel pe care o vedea stînd atît de blîndă şi de mîndră în faţa lui, nici nu-i mai părea potrivită în mijlocul populaţiei Iuderiei. Invidie, răutate, admiraţie involuntară, bîrfă, curiozitate ar copleşi-o şi întina-o acolo. Nu, nu era de conceput ea în mijlocul acelei meschine promiscuităţi. Şi zise :

— Nu voi mai insista pe lîngă tine, Doña Raquel, şi nici pe lîngă tine, Don Iehuda. Dar lăsaţi-mă să înnoptez aici. Apoi mă voi întoarce la ai mei fără voi.

Rămase deci la Galiana şi se vădi a fi un oaspete nesupărător, adaptabil. Simţea cînd Iehuda voia să fie singur cu Raquel şi revenea la momentul oportun. Cînd erau tustrei împreună, cînd Iehuda se afla cu Raquel în iatacul ei, cînd Beniamin îl însoţea pe Iehuda de-a lungul cărărilor cu prundiş al grădinii.

Raquel vorbea puţin, dar muţenia ei îi părea lui Beniamin mai grăitoare decît cuvintele. Încercă s-o deseneze. Renunţă. Era o insolenţă să vrei să te iei la întrecere cu Dumnezeul care o plăsmuise. Cine se încumeta, fie el meşterul meşterilor, a se gîndi măcar să redea armonia lăuntrică a Raquelei, adînca şi subtila armonie

dintre statură, chip și mișcare ? În ea se întruchipa învățătura lui Platon : „Frumusețea nu se află mai presus de celelalte idealuri, dar ea strălucește prin ochi, cel mai viu dintre simțurile noastre, mai viu decît toate celelalte modele de materialitate". Era o parabolă ea, Raquel, o parabolă a ceea ce îl fericește și-l învață pe om. Oricine o vedea doar trecînd, nu se putea să nu devină mai bun. Acest rege crud și cavaleresc era singurul care prin ea nu devenise mai bun — și de aceea singurul om pe care, în ziua asta, Beniamin îl ura. Îl îndurera cum Raquel tot mai spera să-l umanizeze pe acest neom, și o iubea și mai mult pentru încrederea ei puerilă, de nezdruncinat.

În după-amiaza tîrzie, Iehuda și Beniamin ședeau la marginea iazului. Era foarte cald, dar aici zăpușeala părea puțin mai apăsătoare ; își răcoreau picioarele în apă și se bucurau de senzația prospețimii. Dar asta era în penultima zi dinaintea morții lui Iehuda.

Și Iehuda îl rugă :

— Spune-mi măcar, tînărule, priceputule în ale scripturii și alte multe științe Don Beniamin : cum gîndesc învățătorii tăi și chiar tu însuți despre supraviețuirea după moarte ?

Beniamin se uita cum se jucau gîzele deasupra iazului, vedea cum cade cîte-o frunză în apă, cum plutește, e dusă mai departe. Își pregătea răspunsul. Apoi zise :

— Învățătura noastră spune : Se bucură de nemurire numai „părticica de cunoaștere" a omului. Numai „înțelegerea dobîndită" supraviețuiește trupului, numai acea mică și cea mai nobilă parte a sufletului omenesc care, onest și cu succes, s-a străduit să adîncească adevărul.

Tăcu un răstimp, apoi urmă :

— Dar mai stă scris : De dragul păcii poate fi jertfit chiar și adevărul.

Se lăsă seara. Beniamin prelungea clipa despărțirii. Dar luna palidă, subțire, se colora mai puternic și el trebui să plece.

Iehuda și Raquel îl însoțiră pînă la poartă.

— Pacea cu voi, zise tînărul.

La cotitura drumului în urcuș ușor se mai întoarse odată. În lumina nesigură licărea inscripția : „Alafia, Mîntuire, Fericire". Iehuda și Raquel nu mai erau acolo.

Tot mai fierbinte devenea pofta populației din Toledo de a se răzbuna pe vinovați pentru înfrîngerea de la Alarcos. Numai puțini dintre ei se putură sustrage îndîrjirii sălbatice de care aerul era plin. Oriunde se iveau evrei în afara zidurilor masive ale Iuderiei, erau maltratați ; mai mulți fură uciși. Chiar și dintre arabii creștini căzuseră victime. Era nevoie de măsuri de apărare mai severe.

Regina îl convocă pe Gutierre de Castro.

Are îndoieli, i se destăinui ca dulce și prefăcut, ca să încredințeze și de aci încolo ofițerilor castilieni securitatea celor amenințați, căci ofițerii ei sînt stîrniți de pierderea atîtor frați și fii și deci nu sînt deloc dispuși să apere oameni pe care poporul, pe nedrept, îi consideră vinovați de nenorocirea lui. De aceea, un aragonez ar fi mai indicat să stăvilească tulburările din oraș.

— Fă-mi acest serviciu, Don Gutierre ! îi ceru ea.

Îl privea în obraz cu ochii ei verzi și își frămînta mănușa.

— Știu, reluă ea, că nu e o treabă ușoară și poate că nici n-are să fie cu putință ca printre miile de amenințați să fie fiecare apărat. Îmi închipui unele cazuri cînd e mai bine să sacrifici unul în interesul multor mii.

Castro chibzui. Apoi, în felul său tărăgănat, răspunse :

— Cred că te înțeleg, nobilă doamnă. Voi face tot ce pot ca să mă arăt demn de încrederea ta.

Se înclină adînc și supus, și, de-a dreptul tandru, luă mănușa.

Abia o părăsise Castro pe regină, că fu anunțat canonicul. Acea pornire sălbatică, neînfrînată, care-l mai adusese odată în fața ei, nu se calmase deloc. Vedea cu mînie și durere cît de neputincios era el împotriva nebuniei haotice care incendiase orașul. Trebuia deci să o prevină din nou și să o trezească pe Doña Leonor.

În cuvinte stăruitoare îi ceru să-i ocrotească pe cei nevinovați. Regina, cu o dojană princiar amabilă, răspunse :

— Crezi oare cu adevărat, preaonorate părinte și prieten, că Dumnezeu a înscăunat pe tronul Castiliei o persoană atît de incapabilă încît să aibă nevoie de un astfel

de avertisment? Ce puteam să fac, am făcut. N-am cerut Aljamei nici un singur om pentru ocrotirea zidurilor oraşului, aşa că evreii pot folosi întreaga lor puternică trupă de apărare pentru propria lor siguranţă. Dealtfel, am încredinţat, spre mai multă siguranţă, protejarea tuturor ameninţaţilor aragonezului, astfel ca nu cumva vreun cavaler castilian să procedeze prea blajin şi prea încet împotriva instigatorilor. Am făcut cum vrei tu, Don Rodrigue?

Canonicul ştia că furia mulţimii din Toledo se îndreaptă în primul rînd contra lui Don Iehuda şi ar fi dorit să întrebe şi de el. Cel mai bine ar fi fost să meargă la Castillo, şi asta nu numai din prietenie pentru Iehuda; tot mai arzător era îndemnat să discute cu înţeleptul Musa dezordinele ce se petreceau în jur. Dar oare, ca să se mortifice pentru acea omenie ce-i era interzisă în această vreme, nu-şi impusese să evite a frecventa Castillo? Dacă exista vreunul care să se poată singur apăra, atunci acela era încercatul bărbat Don Iehuda. Afară de asta, nu era de crezut că vreun castilian se va atinge de viaţa şi avutul unui consilier de coroană al regelui. În faţa ochilor maiestuoşi, cam ironici ai Doñei Leonor, îi părea de două ori ridicul să manifeste teamă pentru *escrivano*. Mulţumi deci reginei pentru prudenţa ei şi plecă.

Don Gutierre de Castro, ocupîndu-se vigilent şi conştiincios de misiunea lui, se informă mai întîi despre situaţia arabilor creştini. Locuiau în cartierele lor aparte, în jurul celor trei biserici ale lor, în majoritate oameni neînsemnaţi. Mulţimea nu prea era atrasă să-şi piardă vremea cu ei, aşa că îi abandonase. Oricum, zidurile şi porţile lor erau slabe, iar Castro aşezase două unităţi armate în mahalalele lor. Se convinsese apoi de soliditatea zidurilor şi porţilor Iuderiei. Erau rezistente, mase neorganizate ar fi putut cu greu să forţeze o intrare. Totuşi Castro îl întrebă pe párnas dacă n-ar avea nevoie de cîţiva din oamenii lui înarmaţi; Don Ephraim refuză respectuos şi-i mulţumi.

Cartierele evreilor din faţa porţii fură evacuate, rămaseseră doar cîţiva bătrîni şi copii. În multe din locu-

inţele goale se incartiruiseră refugiaţi creştini. Casele prin care se găsea cîte ceva de luat fuseseră prădate. În sinagogă totul era prefăcut în praf şi pulbere. Pe Almemor, pe estrada în care se citea de sabat Sfînta Scriptură, un mucalit aşezase o păpuşă, caricatura unui evreu bătrîn ; Castro rîse din toată inima.

Dacă aici nu avea prea mare lucru de făcut, misiunea sa îi părea mai delicată cînd se oprise lîngă Castillo.

Stătea adeseori acolo. Mulţi stăteau adeseori acolo. Deoarece în Iuderia nu puteau pătrunde şi nici nu merita pentru cîţiva jalnici suspecţi să dai năvală din afara zidurilor, oamenii din Toledo erau tot mai ispitiţi să-şi descarce sfînta, castiliana lor furie asupra îmbelşugatei case şi a fabuloaselor ei comori. Acest obraznic de strălucitor Castillo trebuia făcut fărîme. Înşelătorul şi trădătorul care, asemenea unui păianjen negru, locuia acolo, trebuia prins şi strivit împreună cu fiica lui, vrăjitoarea, care-l vrăjise pe rege. Era un lucru plăcut Domnului şi o adevărată înviorare pentru inimă şi spirit în aceste vremuri mohorîte. Don Gutierre, de cîte ori trecea pe lîngă casă, găsea aşadar acolo mulţimi compacte care se uitau cu lăcomie şi jind la acele ziduri.

Cu încetul şi greoi, gîndurile se rostogoleau în mintea lui Castro. Mai era oare evreul destul de obraznic să mai locuiască în casa asta ? Evreul era un laş, dar sigur de situaţia lui şi totodată un înfumurat ; era deci foarte posibil să mai fie acolo. Casa îi aparţinea lui, lui Castro. Castillo de Castro, strămoşii lui l-au cucerit acum o sută de ani de la musulmani. Era acum ca şi mai înainte a lui, a lui Castro, această casă, a spus-o şi Doña Leonor. Cînd războiul va fi în toi, spusese ea, evreul va fi dat afară. Mai în toi ca acum războiul cu greu poate fi, şi dacă bătălia fusese pierdută, apoi numai din pricina malversaţiunilor evreului s-a putut întîmpla, şi nu era de suportat ca acest individ să se mai lăfăie obraznic în Castillo. Toţi ceilalţi evrei, în număr de multe mii, erau ameninţaţi din cauza acestui nemernic şi trădător. Nu că i-ar părea prea rău de ei, dar căpătase ordin să-i salveze, iar Doña Leonor îi poruncise categoric să sacrifice mai bine un om decît să pună în primejdie acele mii.

De cîte ori trecea prin fața casei, zăbovea ca și ceilalți și aștepta. Așteptau cu toții, așteptau amenințător. Nimeni nu voia să fie el cel dintîi care să pătrundă în locuința puternicului *escrivano*.

Tot mai des trecea Castro pe acolo. Clădirea îl atrăgea. Vedea mereu același lucru : mulțimea stătea în fața casei, murmura surd și aștepta.

Odată, însă, prinse din depărtare o gălăgie infernală. Se grăbi. Și iată că mai mulți oameni, destul de numeroși, băteau în poarta uriașă. Băteau și cu ciocanul masiv în fierul porții, încît loviturile răsunau violent și poruncitor printre strigăte. Dar nu se ivi nici un portar. În cele din urmă, unul se urcă pe umărul altuia și se cățără pe zid. Repede, în uralele mulțimii, ajunse sus. Dispăru în interiorul curții. Și iată că se căscă o deschizătură în poartă, apăru în ea fața radioasă, triumfătoare a intrusului și, cu un gest de politețe glumeață, îi invită pe ceilalți să intre.

Gutierre de Castro se opri și chibzui. Avea cu dînsul cîțiva din oamenii săi, ar fi putut fără prea multă osteneală să apere poarta și s-o țină pînă la sosirea întăririlor. Dar oare nu suna misiunea lui astfel, să lase pradă un singur om ca să-i salveze pe cei mulți ? Stătea acolo și nu făcea nimic, în timp ce gloata pătrundea prin mica deschizătură a porții în interior.

În cele din urmă se luă și el după gloată. Gălăgioșii se potoliră acum că se aflau în prima curte. Nici un om dintre locatarii casei nu se arătă, nici unul dintre numeroșii servitori, secretari, sau din personalul casnic. Mulțimea se strecură stînjenită de-alungul pereților, deschise șovăielnic o a doua poartă care ducea în interior. Uluiți, zăpăciți, rîzînd prosteşte, oamenii stăteau în mijlocul splendorii tăcute. Se înghesuiră mai departe. Răsturnară din nebăgare de seamă o vază, apoi o a doua. Se sparseră. Unul din ei luă dintr-o nișă un pocal de sticlă artistic șlefuit și-l trînti de podea ; nu se sparse pe covorul gros. Omul, furios, dădu țesătura de-o parte ; cînd se iviră dalele de piatră, izbi pocalul de pardoseală, spărgîndu-l cu zgomot.

Apăru un servitor speriat, un musulman. Vru să spună ceva, să calmeze mulțimea, să impună bun simț, poate voia chiar să comunice că stăpînul casei nu-i acolo. Nu era auzit în strigătele tuturor, nu voiau să-l audă, îl loviră peste gură, îl îmbrînciră, la început nehotărît, apoi mai brutal. Căzu însîngerat, gîfîind. Gloata se bucura. Deveni sălbatică. Sfîșia, zdrobea, spărgea tot ce se lăsa sfîșiat și zdrobit.

Gutierre privea ca buimăcit. Aceasta e casa lui. Războiul e în toi și Doña Leonor confirmase că asta e casa lui. Evreul care se instalase în ea pare să nu fie aici; poate că s-a ascuns în vreun cotlon, rămîne să se vadă. E a lui, a lui Castro, casa, în sfîrșit. Și e o casă foarte bogată. O casă infamă, păgînă. Ce și-a permis evreul ăsta! Ce a făcut el din al său Castillo, cinstit, cavaleresc, creștin!

De Castro, încetișor cu pași apăsați, zăngănind, străbătu sala, urcă pe o mică estradă, se opri în mijlocul balustradei care separa estrada de restul încăperii. Stătea vigurosul bărbat în poziție, așa cum prescria vechea uzanță, cu picioarele în lături, cu ambele mîini sprijinite în spadă, masiv, viguros; din ochii adînciți în orbite privea și savura furia distrugerii ce cuprinsese pe acești oameni care îi eliberau casa de gunoiul pîngăritor al evreului.

Între timp, pătrunseră tot mai mulți în Castillo; deschiseră larg marea poartă principală. Vasta, tăcuta casă, sălile ei și micile odăi, curțile și cămările se umpluseră deodată de oamenii gălăgioși și dezlănțuiți. Unii dintre ei vîrau în buzunare tot ce le părea de preț. Celor mai mulți, însă, nu le păsa de asta; simțeau doar pofta să zdrobească, să distrugă. Îl căutau pe evreu, dar nu era acolo. Lașul, își luase tălpășița. Le ieșiră în cale numai cîțiva bieți servitori, pe care îi puteau ciomăgi. Dar cel puțin avutul evreului era acolo, lucrurile acelea scumpe, țicăloase, de dragul cărora el jefuise țara și o trădase. Furia tuturor se îndrepta împotriva acestor obiecte. Sfîșiau, spărgeau, zdrobeau, striveau, dărîmau, mînioși, aiuriți, jubilînd.

Turbarea lor îl cuprinse şi pe Castro. Şi în el clocotea gîndul : Ducă-se dracului tot ce-i aici ! Să piară ! În ruine să se prefacă toată această locuinţă cu tot ce conţine ea ales, luxuriant, evreiesc, feminin, păgîn ! Şi cu teaca spadei lovea în tot ce era fragil, gingaş, şi : A lor ! A lor ! răcnea el şi lovea în inscripţiile de pe pereţi pînă ce pietricele delicate, colorate se desprindeau.

Un domn tăcut, firav, în sutană preoţească, se apropie de el şi îi atinse braţul : Don Rodrigue.

De obicei, canonicul prefera să facă un ocol decît să treacă pe lîngă Castillo ; se temea de ispită. Dar astăzi auzise larma stridentă, dezlănţuită, şi teama îl atrăsese încoace. Văzuse poarta larg deschisă, văzuse cum oamenii năvăleau înăuntru urlînd de furie. Se luase după ei. Se dăduseră în lături, ca să-l lase pe preot să treacă şi aşa nimeri peste acest bărbat bine înarmat care, deşi vizibil un cavaler, lua parte la acea urîtă treabă.

Deoarece bărbatul îi aruncase o privire contrariată, canonicul i se prezentă :

— Eu sînt Don Rodrigue, membru în Consiliul de Coroană.

De Castro surîse cu gura pînă la urechi, provocator.

— Şi eu, prea cinstite domn, sînt Don Gutierre de Castro, capul familiei după care a fost numită această casă.

Rodrigue îşi aminti de măsurile de pază ale reginei. O vagă bănuială se înfiripă în el.

— Şi îngădui ca aceştia să prade şi să distrugă ? întrebă el.

— Ai vrea ca bunii castilieni, îi întoarse Castro întrebarea, să umble cu mănuşi cînd îi pedepsesc pe trădători ? După ce floarea cavalerilor creştini e nimicită, ce mai contează cîteva ţoale şi suluri de pergament evreieşti ! ?

— Oare nu eşti tu acela, stărui Rodrigue, care a fost însărcinat cu apărarea celor ameninţaţi ?

Gutierre îl privi liniştit pe prelat drept în faţă.

— Da, răspunse el, şi voi putea restitui reginei mănuşa cu conştiinţa împăcată. I-am îndeplinit instrucţiunile cuvînt cu cuvînt. Am lăsat să se descarce mînia po-

porului împotriva unui singur vinovat și am ocrotit astfel marea masă a celor bănuiți pe nedrept.

Consternat, neîncrezător, Rodrigue insistă :

— Chiar acesta ar fi ordinul ei ?

— Exact așa sună porunca reginei, răspunse hotărît Gutierre.

Cuprins de o teamă subită, Rodrigue se interesă :

— Dar cu Don Iehuda ce e ? I s-a întîmplat ceva lui *escrivano* ?

De Castro ridică din umeri semnificativ, disprețuitor.

— Aici în nici un caz. Cîinele a șters-o pe cît se pare.

Rodrigue răsuflă ușurat. Era așa cum bănuise : Don Iehuda se afla în siguranță. Se reculese, apoi reluă :

— Ești cruciat. Te somez în numele bisericii să pui capăt acestei rușinoase dezordini.

De Castro se uită în jur și constată că nu mai rămăsese mare lucru nedistrus.

— Îi stă bine preotului să fie blînd, zise el ușor ironic, și dădu ordin oamenilor săi să-i dea afară din casă pe nechemați.

Don Gutierre se despărți politicos de canonic, mai cuprinse o dată cu privirea urmările isprăvii devastatorilor și se depărtă plin de plăcuta așteptare a clipei cînd va preface acest loc de păgînă opulență din nou în Castillo de Castro.

Rodrigue rămase singur în casa pustiită. Auzea cum se retrăgeau ultimii, cum poarta cea mare se închidea cu un zgomot surd. Aproape chinuitor pătrundea în el liniștea bruscă. Se ghemui în mijlocul dărîmăturilor și cioburilor, copleșit de o grea și dureroasă oboseală. Rămase așa vreme îndelungată. Apoi se ridică, se tîrî prin încăperile ce îi erau atît de familiare. Crăpături, găuri, sfărîmături se holbau la el din toate părțile. Pătrunse mai departe în casa goală ; se silea să calce fără zgomot, nu știa nici el de ce. Culegea țăndări de pe dușumea, bucăți de mobile, postavuri, le contempla, dădea din cap. Murdărită, sfîșiată zăcea pe jos o carte. O ridică, încercă să-i netezească filele, le citi mecanic, era „Etica" lui Aristotel.

Intră în rotonda lui Musa. Aici fuseseră pernele pe care prietenul şezuse sprijinit în ele, pălăvrăgind cu dînsul, şi ce se alesese din Musa ? Aici stătuse pupitrul la care scria, de unde îi plăcea să rostească peste umăr maximele lui înţelepte, blajine, ironice. Mobila era hăcuită ; cel ce o spărsese trebuie să fi avut mult de furcă pînă să ciopîrţească în bucăţi cu securea lemnul tare, de soi. Dintre literele colorate ale inscripţiilor de pe pereţi, multe erau zdrobite şi căzute la pămînt. Îşi aţinti automat ochii asupra unei sentenţe : „Nu-i mai bun omul decît vita". Constată că din cuvîntul „Habehemah", „vita", literele „abe" şi „ema" săriseră afară din cuvînt, iar cele trei „h" rămăseseră în chip ciudat neatinse.

Rodrigue se ghemui din nou pe podea, închise ochii. De afară pătrundea în casă clipocitul uniform al fîntînilor.

Se înşela oare, sau tîrşîiau nişte paşi prudenţi prin grădină ? Auzise bine. Şi deodată avu în faţă un chip drag, urîţel, deştept, bine cunoscut, dincolo de orice mîhnire, din nou uşor zeflemist.

— Se potriveşte de minune, grăi vocea liniştită, incoloră a lui Musa, că după atît de mulţi oaspeţi gălăgioşi ai rămas numai tu, tăcutul, cucernicul meu prieten.

Plin de bucurie, Rodrigue era prea emoţionat ca să mai poată vorbi ; luă mîna celuilalt şi o mîngîie.

— Am sosit prea tîrziu, rosti el în cele din urmă. De altminteri n-aş fi fost prea abil ca să potolesc răzmeriţa. Dar tu trăieşti !

Nicicînd Musa n-ar fi crezut că glasul prietenului său ar putea exprima atîta căldură. Rodrigue tot mai ţinea mîna bătrînului prieten între ale lui, se priveau în ochi, zîmbeau, rîdeau.

Mai tîrziu, canonicul se interesă de Iehuda. Cînd Musa îl informă că se află lîngă fiica lui la Galiana, lui Rodrigue îi căzu o piatră de pe inimă.

— În casa regelui e de bună seamă la adăpost, zise el. Totuşi, ca măsură de prevedere, mă duc astăzi chiar la Doña Leonor şi îi cer o pază puternică pentru Galiana. Şi acum, dragul meu Musa, continuă el neobişnuit de

poruncitor, vii cu mine şi pînă ce oraşul se va fi liniştit, locuieşti în casa mea.

— Veneam eu şi aşa la tine, răspunse Musa, dar mi-am zis : pe o vreme ca asta, un musulman bătrîn şi eretic nu-i un oaspete comod.

— Iartă-mă, înţeleptul meu prieten, ripostă Rodrigue, dar asta e prima cugetare nechibzuită ce am auzit-o din gura ta. Şi acum să mergem !

Dar Musa se rugă să-i mai acorde un scurt răgaz.

— Trebuie să-mi mai iau cronica şi cîteva cărţi, îl lămuri el.

Plin de un triumf dibaci îi comunică lui Rodrigue că a trimis în Iuderia cele două preţioase manuscrise, Avicena şi cel atenian al „Republicii" lui Platon. Se furişă, apoi în pivniţă şi se înapoie cu faţa plină de zîmbet voios, sub braţ cu manuscrisul Cronicii lui.

Cei ce comiseseră excese în Castillo, nu se hotărau să se împrăştie. Erau dezamăgiţi că nu putuseră nimici totodată pe trădător şi vrăjitoare. Se îndreptară deci spre Iuderia şi cerură să li-i predea pe Iehuda şi pe Raquel, dar oameni de încredere îi asigurară că cei doi nu se află acolo.

Furia că le scăpaseră crescu. Cît timp cei doi trăiau, gloatele vărsau foc şi pară ; era doar simpla datorie a fiecărui bun creştin şi castilian să-i şteargă de pe suprafaţa pămîntului. Lor înşile, celor doi, Dumnezeu le şi pronunţase pedeapsa. Oare fiul pe care evreica l-a născut Regelui, Stăpînul Nostru — ştiau asta de la grădinarul Galianei, un anume Belardo — oare acest fiu n-a dispărut în chip misterios ? Pesemne că Dumnezeu l-a răpit drept pedeapsă pentru păcatul mortal. Şi nu pescuise evreica acum cîteva luni un cap de mort din valurile lui Tajo ?

Zicea unul că acelaşi grădinar Belardo spusese precum că vrăjitoarea continuă să locuiască la Galiana ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat ; ba l-a mai adus şi pe taică-său acolo. Cei mai mulţi refuzau să creadă că o obrăznicie atît de satanică ar fi cu putinţă. Dar poate că n-ar fi rău să cercetăm la faţa locului, propuse unul. Erau nedumeriţi, ispitiţi. Dar mai şovăiau ; Castillo fusese casa evreului, Galiana era casa regelui. Totuşi ne-am putea

odată duce şi la Galiana, fură de părere cîţiva ; cînd ajungem acolo, om mai vedea. Propunerea plăcu.

Se şi aflau primii pe drum la vale, spre pod. Păşeau tacticos, mulţi li se alăturau ; erau acum sute, poate o mie.

Încet, pe zăpuşală, agale, traversară piaţa principală, Zocodovér. Erau întrebaţi ce intenţie au, răspundeau, lumea rîdea aprobator, înveselită. La marea poartă principală străjerii întrebară : „Încotro vă duceţi ?“ Răspunseră : „Vrem să vedem unde sînt ăia, ştiţi voi cine“ ; şi rîdeau şi paznicii porţii. De pe turnurile podului cel mare soldaţii întrebau încotro se duc, şi cînd li se dădea răspuns, rîdeau şi ei.

Aşa se îndrepta mia de oameni înspre vale sub căldura dogoritoare. Tot mai mulţi li se alăturau, să fi fost acum vreo două mii.

De Castro află ce se întîmplă. Cu cîţiva dintre însoţitorii lui ajunse mulţimea din urmă, o lăsă din nou să treacă, iar o ajunse şi iar o lăsă să treacă. Pe îndelete, nu prea limpezi îl încercau gîndurile. Trebuie să apăr proprietatea regelui, cumpăni el, şi : dacă pedeapsa Domnului e în drum, un cavaler creştin nu i se poate împotrivi şi voi proceda după cum mi s-a poruncit. Nu voi ocroti nici pe trădător şi nici pe vrăjitoare, ca să pun astfel în primejdie cei o sută de mii de evrei din Toledo. Dar proprietatea regelui o voi apăra, hotărî el, asta e o datorie.

După plecarea lui Don Beniamin, Iehuda şi Raquel îşi continuaseră traiul sărbătoresc, senin. Se îmbrăcau cu grijă, zăboveau mult în timpul meselor, cînd soarele cobora se plimbau prin grădină, discutau liniştit.

Doica Sa'ad fu aceea care, cu spaima zugrăvită pe întreaga ei faţă plină, aduse întîi ştirea că necredincioşii — blestema-i-ar Allah — se îndreaptă încoace, şi ce e de făcut ? Iehuda zise :

— Să stăm cuminte şi să ne supunem hotărîrii lui Dumnezeu.

Intrară în fundul casei, în încăperea Raquelei, o cameră nu prea mare, cu o estradă, aşa cum se cuvenea apartamentului unei doamne. Iehuda îşi agăţase pieptarul de metal, insigna postului său de demnitar. Încăperea era

umbroasă şi tapetul de pîslă umedă a peretelui împrăştia răcoare. Acolo şezură şi aşteptară.

Sosise gloata în faţa zidului alb care înconjura proprietatea. În deschizătura porţii se ivi portarul, pe tunica lui scurtă era brodată stema regelui, cele trei turnuri. Mulţimea şovăia, nu ştia ce să facă. Se uitau cu toţii la Castro. Acesta, cu pasul lui larg, apăsat, ieşi înainte :

— Să vedem ce şi cum. Asta e ceea ce vrem. Nu vrem să vătămăm proprietatea regelui. Am cu mine garda ca nimeni să nu se atingă de bunurile maiestăţii-sale şi ca nimeni să nu calce brazdele grădinii.

Portarul era nehotărît. Între timp, însă, cîţiva se căţăraseră pe zidurile nu prea înalte, îl înconjurară pe portar fără să facă uz de forţă, Gutierre intră pe poartă, după el oamenii lui înarmaţi, pe urmă şi mulţimea.

Oamenii se înghesuiau cu încetul, admirînd grădinile, se îndreptau pe aleile prunduite înspre castel. Pe neaşteptate, se ivi Belardo. Purta pieptarul de piele, capela de piele şi halebarda bunicului.

— Nobilul domn doreşte să vorbească oare cu Doña Raquel ? întrebă el slugarnic. Stăpîna noastră este în camera ei pe estradă, turui el. Nobilul domn a fost anunţat ? Să vă anunţ ?

— Du-ne la ea, porunci de Castro.

Îl urmară pe Belardo în casă, Gutierre, soldaţii săi, cîţiva din grămadă, nu prea mulţi. Ajunseră în camera Raquelei. Dintr-o dată dogoarea grădinii, albul orbitor al zidurilor, praful străzii prin care trecuseră năduşind şi vociferînd, rămaseră la multe leghe depărtare în urmă şi împrejur era liniştea răcoroasei, umbroasei, exoticei încăperi. Se opriră în apropierea intrării, dezmeticiţi, uşor descumpăniţi.

Estrada unde şedeau Iehuda şi Raquel era despărţită de restul odăii printr-un grilaj scund, deschis la mijloc. Cînd oamenii se iviră, Iehuda se ridică încet ; stătea acolo cu o mînă uşor sprijinită în balustradă şi îi măsura pe intruşi calm, aproape batjocoritor, după cum i se părea lui Castro. Raquel nu se ridicase în picioare. Cu fruntea pe jumătate acoperită de micul văl, şedea pe divanul ei şi, cu ochii liniştiţi, se uita la de Castro şi ai săi.

Dinspre patio se auzea clipocitul lin al fîntînii ţîşnitoare şi, de foarte departe şi înăbuşit, venea din stradă larma mulţimii. Repetau mereu acelaşi lucru cei de afară, dar nu se putea înţelege ce spun. De Castro înţelegea ; ştia că strigau : „Aşa vrea Dumnezeu !“ şi : „Matad, matad ! La moarte !“

Iehuda vedea feţele brutale ale soldaţilor şi conducătorului lor, îl vedea pe vicleanul, fricosul, umilul, prostul grădinar Belardo şi chiar pe obrazul lui se citea pofta de a ucide, ghicea ce însemnau strigătele de afară, ştia că nu mai are decît puţine minute de trăit. Frica îl sugruma. Încercă s-o alunge cugetînd. Pe fiecare îl ajunge distrugătoarea tuturor lucrurilor şi chiar el a vrut ca ea să vină acum şi aici la dînsul. Cu cîteva zile înainte îşi încheiase el socotelile. Făcuse multe lucruri deşarte şi cîte unele bune fiindcă a vrut să fie mai puternic decît ceilalţi. Dar îi era îngăduit : *era* mai mare decît ceilalţi. Vedea inscripţiile din jur, ele proslăveau pacea. Păstrase ani de-a rîndul peninsulei pacea şi înflorirea. Şi chiar prin moartea lui va aduce unora fericire. Aceşti bieţi ucigaşi se vor căi curînd de ceea ce fac ; nu vor mai cuteza să atace şi pe alţii, el va fi murit pentru binele refugiaţilor franci. Dar apoi din nou o teamă ca de gheaţă îi curmă gîndurile. Totuşi faţa îi rămase nemişcată, aceeaşi mască liniştită, tăcută, uşor batjocoritoare. Şi faţa Raquelei rămase neschimbată. Alfonso îi poruncise să rămînă la Galiana. Alfonso era stăpîn aici, ce-i putea face omul acesta străin ? Îşi impuse să nu aibă teamă, să fie demnă de Alfonso ; regele voia ca femeia pe care-o iubea să fie fără teamă. Şi i-a făgăduit să vină. Se ţinu mereu nemişcată. Dar trupul ei simţea moartea apropiindu-se şi frica îi strîngea inima.

Intruşii tot mai stăteau lîngă pereţi şi nu ştiau ce să facă. Timp de o jumătate de minut, cît o veşnicie, nici unul nu deschise gura.

Apoi, pe neaşteptate, Belardo se umflă în pene :

— Preanobilul domn n-a vrut să fie anunţat, doamnă.

Şi acum vorbi şi Castro.

— Nu te scoli în picioare, jidoavco, cînd vine la tine un cavaler ? rosti el cu glasul lui aspru, dogit.

Raquel nu răspunse. Deodată pe Gutierre îl străbătu o bănuială.

— Sau eşti cumva creştină ?

Dacă era, n-ar fi trebuit să pătrundă aici. Dar Belardo îl linişti :

— Stăpîna noastră Doña Raquel nu-i creştină.

Castro roşi de mînie. Îl necăjea faptul că se lăsase amăgit de prefăcuta ei distincţie. Raquel observă mînia lui crescîndă şi, brusc, simţi de parcă s-ar fi aflat în faţa furiosului Alfonso — da, acesta era chipul schimonosit de mînie oarbă a lui Alfonso. Dar imaginea se şterse pe loc şi îi apăru acel Alfonso care luptase împotriva taurului, radios, superb. Nu avea voie să-i facă lui Alfonso ruşine în acest ceas hotărîtor. Dacă i se va povesti cum acest om sălbatic se năpustise asupra ei, atunci va trebui să i se spună : Raquel nu s-a temut.

Încet, cu mişcări copilăreşti şi totuşi de mare doamnă, se ridică.

Dar nu ameninţătorul cavaler era cel în faţa căruia se ridicase, era moartea.

Iată-te aşadar aici, tu, Doña Raquel Ibn Esra, tu frumoasa, La Fermosa, pasărea demonică a furtunii, concubina lui Alfonso al Castiliei, tu însăţi descendentă din neamul lui David, mama lui Immanuel. Chipul tău în formă de inimă e mai ştiutor ca înainte şi dacă ar fi să capete acum culoarea fricii, atunci ea s-ar ascunde sub tenul mat şi brun al feţei tale. Ochii tăi, albastru-cenuşii, mai mari ca de obicei, privesc în depărtare, poate într-un gol înfiorător, poate înspre ceva luminos, înalt, binevenit.

De Castro încercă să se reculeagă. Totul era cu desăvîrşire altfel de cum îşi închipuise el, şi-apoi, aici se afla în casa regelui, şi femeia, deşi evreică, era concubina regelui şi-i născuse un bastard.

Dar iată că, în sfîrşit, vorbi Iehuda. Nepăsător întrebă, şi vorbi latineşte :

— Cine eşti tu ? Şi ce doreşti ?

Don Gutierre se uita la acest bărbat, la evreul care-i furase casa şi se instalase în ea, şi care era vinovat de pieirea fratelui său, şi care purta la piept tabla cu stema

Castiliei, şi care se încumeta să i se adreseze politicos, dar trufaş, în latineşte, de parcă ar vorbi un cavaler altui cavaler. Se împăună şi răspunse într-un amestec de aragoneză şi castiliană :

— Sînt Castro, jidane, şi cu asta ştii totul.

Iehuda îl privi cu o foarte uşoară ironie, aşa cum îi fusese felul în cea mai mîndră vreme a lui, şi zise prietenos :

— Aşa mi te-am închipuit.

Apoi îşi întoarse privirea de la Castro şi îl şi uită imediat.

Se uita la fiica lui, îi sorbi înfăţişarea, se gîndi la nepoţelul lui, la micul Immanuel. Pe Alazar îl pierduse, pe draga lui fiică o va pierde în clipele următoare, după puţine minute va muri şi el : dar băiatul Immanuel Ibn Esra trăieşte, departe de mîna duşmanului.

Şi Raquel se gîndea la copilul ei. Pe Alfonso nu-l putuse schimba, dar tot ce era bun în el continua să trăiască. Tulbure şi din nou, nu în cuvinte, se înfiripa în ea imaginea lui Mesia, cel ce biruieşte sălbăticiunea, taurul, şi aducea pace pe pămînt. Văzu privirea părintelui ei, îi răspunse privindu-l şi ea, apoi zise :

— Ai avut dreptate, tată drag, cînd l-ai salvat pe Immanuel. Immanuel al nostru va trăi. Din adîncul inimii mele îţi sînt recunoscătoare.

Un val de duioşie, de satisfacţie, de mîndrie îi umflă lui Iehuda pieptul. Dar valul se frînse pe loc. Şi acum din nou îl sugruma teama înfrigurată. Mai găsi puterea de a se întoarce spre răsărit. Apoi îşi plecă fruntea, nu se mai feri şi aşteptă să primească lovitura de graţie ; o dorea chiar.

De Castro nu înţelesese cuvintele ebraice ale Raquelei, dar simţea : nu se temeau de el, ăştia de colo, îl sfidau, şi furia destrămă şi ultimele lui îndoieli.

— Nu vrea nimeni să termine cu pleava asta ? strigă el. Dar ce, am venit aici ca să discutăm cu ei ?

Îşi scoase spada, dar o băgă imediat la loc în teacă.

— Nu vreau să-mi mînjesc spada cu sînge de cîine, zise el plin de dispreţ.

Tacticos, cu muchia tecii, sparse pe la spate țeasta lui Iehuda.

Raquel știuse în tot acest răstimp că ea și tatăl ei vor pieri; rațiunea ei o știuse, trupul ei o știuse, bogata ei fantezie compilase și înnodase din sute de basme sute de aspecte ale morții. Dar în străfundul sufletului nu crezuse niciodată în moartea ei. Nici atunci cînd Castro apăruse, nu crezuse în ea. Abia acum recunoștea în sinea ei că nici un Alfonso nu va veni s-o salveze, că în clipele următoare va trebui să moară, și o cuprinse groaza, mai cumplită decît orice grozăvie. Păli, o învălui vidul, în ea nu mai stăruia decît frica. Deschise gura, dar nici un țipăt nu răzbătu din pieptul sufocat.

Tot ce se petrecuse în odaia cu estradă se desfășurase fără zgomot, vag și ciudat de înăbușit. Sumbrii însoțitori ai lui Castro, cînd el se repezise la evreu, dăduseră fără să vrea și mai mult înapoi, tot mai aproape de perete. În moartea tăcută a lui Iehuda se auzea răsuflarea puternică a lui Raquel și mereu clipocitul fîntînii țîșnitoare și larma îndepărtată a celor de lîngă zidul alb.

Deodată doica Sa'ad începu să țipe, strident, fără rost. Și acum, pe neașteptate, grădinarul Belardo ridică arma și posedat, înnebunit, lovi cu sfînta halebardă a bunicului său în Raquel. Apoi năvăliră și ceilalți, dădură fără milă în Raquel, în doică, în Iehuda, continuau să lovească chiar și după ce toți trei de mult nu se mișcau, îi călcară în picioare gîfîind și tropăind în jurul lor.

„Destul!" porunci brusc de Castro. Părăsiră încăperea fără să mai arunce o privire îndărăt. Buimăciți, clătinîndu-se nițel, ieșiră din casă. Unul din soldații lui Castro desprinse nu fără trudă Mezuza din ușă și o băgă în buzunar; nu știa încă dacă să strivească amuleta sau să o păstreze pentru propria lui ocrotire. Să se mai atingă de ceva din casa regelui, nu cuteză nimeni.

Cei de afară așteptară în arșița și lumina orbitoare a soarelui.

De Castro îi informă:

— S-a făcut. S-au dus. Vrăjitoarea și trădătorul au pierit.

O auzeau, probabil cu satisfacție. Dar nu-și manifestau satisfacția, nu strigau, nu triumfau. Erau mai degrabă

încurcați. „Ei da, murmurau ei, așa va să zică, Fermosa s-a dus."

Cînd urcară din nou șoseaua fierbinte, prăfuită spre Tolëdo, le trecuse pe deplin cheful și furia. Străjerii porții întrebau : „Ei, ați cercetat ? I-ați găsit ?" Și : „Da, răspundeau ei, i-am găsit. S-au curățat." „Așa le trebuie", spuneau străjerii. Dar bucuria fu de scurtă durată, și lor le trecuse furia, rămaseră pentru tot restul zilei gînditori și mai curînd posomorîți.

Nimeni nu se mai gîndea să facă vreun rău evreilor. Cu blîndețe îi luau pe cei din Iuderia în rîs. „La ce vă mai baricadați așa ? Vă e frică de noi ? Toată lumea știe cît de bine s-au purtat ai voștri la Alarcos. Trăim doar laolaltă, voi și noi, în năpasta care ne-a lovit."

Capitolul al şaselea

Don Alfonso rezistă la Calatrava neaşteptat de multă vreme. Era rănit la umăr, nu chiar grav, dar îl durea, febricita mereu. Cu toate astea alerga şi călărea de jur împrejur, se căţăra în armură pe treptele abrupte ale meterezelor în sus şi apoi cobora, supraveghea fiecare amănunt al apărării. Ofiţerii îl conjurau să se strecoare odată înspre capitala lui ; căci deja mişunau musulmanii departe către nord şi drumurile spre Toledo erau întrerupte. Dar abia cînd se ajunse la extrem, Alfonso cedă fortăreaţa ca să-şi croiască, împreună cu cea mai mare parte a garnizoanei, drum spre Toledo.

Era o acţiune care cerea prudenţă şi vitejie. Dintre prietenii lui apropiaţi, numai Estéban Illán era cu el ; pe arhiepiscopul Don Martin şi pe Bertran de Born, amîndoi răniţi, îi transportaseră din timp la Toledo. Alfonso nu lăsa să se observe cît de abătut era de pe urma înfrîngerii ; dovedea o iscusinţă rapidă, ingeniozitate şi capacitate de a lua hotărîri. Noaptea însă, singur cu Estéban, tuna şi fulgera : „Ai văzut cum au pustiit totul ? Acuma o simt : tot ce este devastat şi incendiat, e o parte din mine, ca un braţ sau ca piciorul meu."

Îşi închipuia cum va fi cînd va veni acum la Toledo. Se gîndea la obrazul calm, orgolios al Doñei Leonor şi cîtă aversiune şi dispreţ se va afla sub fruntea ei clară cînd, după ce plecase trufaş, i se va înfăţişa atît de jalnic şi de acoperit de ruşine. Se gîndea neputincios la

mina tăcută, respectuos batjocoritoare, a lui Iehuda. Se gîndea la expresia grăitoare a feței Raquelei. Nu-i făgăduise el că-i va dărui Sevilla? Unde era Sevilla? Ea nu-l va întreba; tandră, umilă va sta în fața lui, fără un singur cuvînt de dojană, dar în jurul ei vor străluci mat și ironic inscripțiile ei despre pace.

Pe neașteptate fu cuprins de o furie oarbă. Don Martin avea dreptate, Raquel *era* o vrăjitoare, ea era aceea care îi sustrăsese fiul de la botez, ea a prefăcut vocea lui lăuntrică în minciună. Dar n-o să-l mai vrăjească ea multă vreme. N-are decît să se sucească și să se învîrtesacă mușteste și să facă mutre îndurerate: îl va sili pe Iehuda să-i readucă băiatul, îl va boteza și dacă după aceea Raquel nu va mai voi să rămînă la Galiana, ușa e deschisă larg, Alafia, har, binecuvîntarea.

În timp ce Alfonso se ciorovăia cu Raquel în acest fel, Don Rodrigue era pe drum, să-i aducă sumbra veste.

După omorîrea lui Iehuda și a Raquelei, canonicul căzu pradă unei ciudate apatii. Se prăbușise tot suportul care-l ținea pe el în această lume, regatul se dusese de rîpă, prietenii dragi fuseseră uciși în chip îngrozitor, iar el însuși, Rodrigue, era vinovat fiindcă îl lăsase pe rege atîta vreme să meargă pe drumul rău. Îl apăsa sentimentul pasivității, nimicniciei lui.

În sinea sa, îl copleșea pe Don Alfonso de mustrări pentru ușurința cu care atrăsese năpasta asupra întregii țări și asupra fiecărui om ce-i era aproape. Nu mai voia să-l vadă, nu mai voia să aibă în nici un chip de a face cu el. Dar îl mai iubea pe nefericit, așa că datoria și mila îl îndemnau să aducă el însuși înfiorătoarea veste. Poate că, în culmea nenorocirii, omul ăsta va afla ce-i căința, iar Rodrigue nu voia să-l lase singur în acel ceas al disperării.

Un Alfonso istovit, mistuit de febră îl întîmpină. Cînd canonicul se interesă de sănătatea lui, regele i-o tăie scurt. Stătea în fața lui stîrnit, întunecat, batjocoritor și îl sfida.

— Ai avut dreptate, înțeleptul meu părinte și prieten. Oastea mea e nimicită, regatul meu prăbușit. *Eu* sînt cel care a adus asupra țării pe cei patru cavaleri ai Apoca-

lipsului, așa cum mi-ai prezis-o tu. Ca să auzi asta ai venit, nu-i așa ? Ei bine, recunosc. Ești satisfăcut ?

Rodrigue, împotriva voinței lui, simți un val de caldă compătimire pentru bărbatul care, bolnav, zdrențuit și sfîșiat la suflet și înfățișare, stătea în fața lui. Dar nu-i era îngăduit să devină slab, trebuia să scormonească în inima acestui Alfonso care, învrăjbindu-se cu Dumnezeu, vasal rebel, tot nu știa ce e vină și ce e căință. Rodrigue vorbi :

— S-au petrecut lucruri urîte la Toledo. Mulțimea a făcut nevinovați răspunzători de înfrîngerea ta, și nu era nimeni acolo care să-i apere pe acești nevinovați.

Și cum regele îl privea țintă fără să priceapă, canonicul i-o spuse de-a dreptul :

— Au omorît pe Don Iehuda și pe Doña Raquel.

Ceea ce nici nenorocirea și nici trădarea, ceea ce nici marea înfrîngere n-a putut pricinui, dezlănțui această știre : Don Alfonso țipă. Țipă deodată, scurt și înfricoșător. Apoi căzu grămadă.

O undă de prietenie alungă toate celelalte sentimente ale lui Rodrigue, îl iubea acum pe rege ca altădată. Speriat, se aplecă asupra lui și trimise după medic.

După un lung răstimp, Alfonso se trezi din leșin, se uită în jur, își reveni și zise :

— Nu e nimic, e tîmpita asta de rană.

Nici nu mîncase încă în ziua aceea. Cu sorbituri grăbite înghiți bulionul ce i se adusese, îl zori pe medic în timp ce-i schimba pansamentul. Apoi îi expedie pe toți ceilalți și-l reținu numai pe Rodrigue.

— Iartă-mă, părinte și prieten al meu, începu Alfonso, că m-am pierdut în așa hal.

Și, cu răutate, urmă :

— După ce am nimicit țara, ar trebui să nu-mi pese de un bărbat și de-o femeie. Și așa i-aș fi trimis pe amîndoi afară din țară, încheie el morocănos.

Dar se contrazise pe loc :

— Niciodată, niciodată n-aș fi alungat-o pe Raquel ! Și nici nu mă rușinez de asta !

Gemea, se agita, scrîșnea.

— Mă doare necreștinește. Ție ți-o spun, Rodrigue, prietenul meu, am iubit-o. Tu nu poți pricepe asta, tu nu

ştii ce e asta, nimeni nu ştie. Nici eu însumi n-am ştiut înainte de a-mi fi ieşit ea în cale. Am iubit-o mai mult decît pe Leonor, mai mult decît mi-am iubit copiii, mai mult decît mi-am iubit ţara, decît pe Hristos, mai mult decît orice pe lume. Uită asta, preacucernice, uită imediat, dar odată trebuia s-o mărturisesc, odată trebuia să ţi-o spun, ţie trebuia să-ţi spun : am iubit-o mai mult decît mi-am iubit sufletul meu nepieritor.

Îşi încleştă fălcile reţinîndu-şi cuvintele nesăbuite ce-i umpleau sufletul. Se ghemui, istovit, la pămînt. Rodrigue vedea buimăcit cum i se schimbase chipul. Uscăţiv, rînjitor, timorat, schimonosit, pometii proeminenţi, buzele ca două linii înguste, ochii păreau mai mici şi sclipeau tulburi.

După o îndelungă trecere de vreme, Alfonso încercă să se destindă la faţă. Îl rugă pe Rodrigue să-i spună ce ştie. Nu era mare lucru. O grămadă de popor care-l căutase zadarnic pe Don Iehuda la Castillo Ibn Esra, se îndreptase spre Galiana. Cine a omorît-o pe Doña Raquel nu se ştia. Pe Don Iehuda l-a doborît De Castro cu mîna lui.

— De Castro ? bîigui regele.

— De Castro, răspunse Don Rodrigue. Avea sarcina de a-i ocroti pe cei ameninţaţi ; căci poporul o luase razna şi mulţi trăiau sub ameninţare. Căpătase poruncă să sacrifice mai degrabă unul singur decît să primejduiască pe atîţia alţii.

Regele chibzui îndelung şi anevoie.

— De la cine căpătase Castro porunca asta ? întrebă el răguşit.

Don Rodrigue, rar şi răspicat, răspunse :

— De la Doña Leonor.

Alfonso mîrîi ca o fiară rănită.

— Cîinii şi hultanii se năpustesc asupra mea de parcă aş fi de pe acum un leş, rosti el.

Don Rodrigue relată obiectiv, cinstit, cu o ironie abia simţită :

— Se impuneau măsuri. Creştini arabi au fost ucişi, şi chiar evreii din aşezarea situată dincolo de ziduri, un şir întreg, vreo sută, se spune.

— N-o apăra! izbucni Alfonso sălbatic, absurd. Să n-o aperi pe Leonor! Pe nimeni să nu aperi, nici chiar pe tine însuți! Și tu ești vinovat, sîntem cu toții vinovați. Poate nu atît cît sînt eu, dar sînteți vinovați. Și voi pedepsi. Și vă voi aplica fără milă corecții. Nu cumva credeți că sînt neputincios fiindcă am pierdut bătălia? Mai sînt încă rege. Voi cerceta, voi judeca, voi pedepsi groaznic!

Se întrerupse, gemu, se prăbuși, îi făcu semn cu violență lui Rodrigue să-l lase singur.

Înainte încă de a fi trecut un ceas, porunci să se pornească. Chiar și în această ultimă bucată de drum dădu dispoziții clare și prudente. Abia cînd unitățile lui se aflară înlăuntrul zidurilor, intră și el călare în Toledo. Urcă spre castelul său. Servitorii camerieri alergau în jurul lui, speriați de cum arăta, îl întrebară dacă nu vrea să facă baie, să se schimbe, dacă să cheme doctorul. Îi repezi ursuz și dădu poruncă să nu intre nimeni la el, nici chiar regina.

Se ghemui în patul pliant, în armură încă, transpirat și mînjit, suferind, zăcînd într-o poziție incomodă, singur. Medita. Nu pricepea legătura dintre fapte. Cum de ajunsese Iehuda la Galiana, vicleanul, vulpea, care adulmeca primejdia de la o leghe depărtare? Și de ce nu s-au refugiat în spatele zidurilor masive ale Iuderiei, amîndoi, ei, care țineau atît de fanatic la iudaism?

Erau morți, fuseseră uciși, atîta era sigur. Și cei care i-au ucis erau Leonor și Castro, Leonor cu limba și Castro cu pumnul. Și nici măcar nu-și luase rămas-bun de la Raquel; străin, orb, nemilos fugise de ea. Și acum Leonor i-a doborît-o și i-a răpit și fiul, pe Sancho al lui, căci acum nu va mai afla niciodată ce a devenit copilul.

Îl cuprinse o mînie amețitoare. Leonor l-a urît din clipa în care Dumnezeu i-o trimisese pe Raquel. Ea l-a asmuțit să facă războiul, ca să aibă mînă liberă s-o omoare pe Raquel. Toți din jurul lui l-au prevenit înainte de bătălie, numai ea, altminteri atît de generoasă cu avertismentele, și-a înghițit cuvintele, l-a lăsat să se arunce orbește în înfrîngerea lui, știind că numai astfel o va putea ucide pe cealaltă. Vrăjitoarea e Leonor, nu Raquel. E o

adevărată fiică a mamei ei, nepoata acelei străbune pe care Satana o adusese din biserică în iad.

Se bucura de mînia lui, se bucura că îl doare rana. Așa cum se afla, în armura acoperită de praf, nespălat, fără a-și schimba bandajul, zori prin coridoare în camera Leonorei. Dădu brutal în lături pe speriatele doamne de onoare. Intră furtunos în iatacul Leonorei.

Regina ședea pe estradă, curată, îngrijită, demnă ca totdeauna. Se ridică, făcu cîțiva pași spre el, nu prea repede, nu prea încet, zîmbitoare. Alfonso ridică mîna s-o oprească și, înainte ca ea să-l salute, rosti cu glas coborît și sălbatic :

— Iată-mă. Nu prea plăcut la înfățișare. Nu mirosind prea bine. Duhnesc a război, a trudă, a înfrîngere. Nimic în mine nu se aseamănă cu prescripțiile curtoaziei. Dar nici tu nu te-ai purtat tocmai după regulile curtoaziei, pare-mi-se, Doña Leonor, regina mea, iubirea mea.

Și, brusc, începu să strige, turbat, ieșit din minți :

— Mi-ai distrus viața, blestemato ! Nu mi-ai născut nici un fiu și cel pe care l-ai născut era bolnav și stigmatizat încă de cînd îl purtai în pîntece. Și cînd femeia pe care o iubeam mi-a dăruit un fiu, ai ucis-o. Tatăl ei, cel mai înțelept și mai credincios sfetnic al meu, a stăruit ca un înger bun pe lîngă mine să aștept vremea potrivită unui război. Dar tu m-ai aținat. Mi-ai aruncat disprețul tău în față ca să mă gonești cu batjocura ta în război. Și apoi ai tăcut, tu, vorbăreață, la planul meu prostesc și m-ai lăsat să mă avînt orbește în bătălia mea pierdută, ca să-mi poți răpune femeia multiubită pe care Dumnezeu mi-a trimis-o. M-ai distrus, pe mine și pe Castilia mea. Și acum stai aici, albă și drăguță și maiestuoasă, dar înlăuntrul tău totul e pustiu și strîmb. Ești ca mama ta, mistuită de o răutate infernală, tu, fățarnico !

Doña Leonor se așteptase la o izbucnire de mînie ; dar ca Don Alfonso să-și iasă în așa hal din fire, să se dezlănțuie din străfundul lui, pentru asta nu era pregătită. Regele era în stare s-o gîtuie cu mîinile lui murdare, neînmănușate, să-i curme răsuflarea. Dar îi încălzea sîngele că el amenință și ocăra în chip atît de dezordonat, prăpăstios și grosolan, un adevărat „Vilain". Era periculos — și așa îl voia.

Leonor se dădu îndărăt, cu pas uşor, urcă pe estradă, îl măsură cu ochii ei mari, verzi, cercetători.

— Dă-mi voie să-ţi reamintesc, începu ea liniştit, că mama mea şi cu mine ţi-am prezentat la Burgos un pact cu ginerele tău Don Pedro. În acel pact te-ai obligat să nu intri în război înainte ca trupele aragoneze să fie aici. Am făcut tot ce-am putut să te reţinem de la pripitul tău avînt belicos. Mama mea a căutat să te convingă vorbindu-ţi ca unui copil îndărătnic. Nimeni nu te-a asmuţit, afară de tine însuţi. Vrei să-ţi spun cine poartă vina prăbuşirii ? Ai vrut să străluceşti în faţa mea, în faţa prietenilor tăi şi, mai ales, în faţa evreicei tale. De aceea l-ai provocat pe calif împotriva pactului nostru şi a oricărui rost şi a oricărei raţiuni. De aceea te-ai aventurat în această bătălie temerară. De aceea ai aruncat în prăpastie ţara noastră şi întreaga Hispanie creştină.

Don Alfonso stătea în faţa ei în josul estradei. Se uita ţintă la obrazul ei alb, cu fruntea înaltă, senină şi cu părul blond şi des, şi o ura sălbatic pentru ideile crude, logice de sub această frunte.

— Acum înţeleg, scrîşni el încet, amar, pentru ce Henric a ţinut-o în temniţă pe mama ta şi nu i-a mai dat drumul cu toate poruncile papei. Nu cumva să crezi că sînt mai slab decît el. Nu te pot omorî, fiindcă eşti femeie. Dar nepedepsită nu te las că mi-ai ucis cea mai dragă dintre femei. Voi judeca, voi întreba şi iar voi întreba, voi descoperi poruncile tale subtile, viclene şi gîndurile ucigaşe din spatele lor, iar apoi întreagă creştinătate te va socoti o ucigaşă. Şi nici pe sîngeroşii tăi servitori, pe Castro şi pe ceilalţi, nu-i voi lăsa să scape nevătămaţi. Ai să vezi şi tu, iubito, cum îi prind eu. Cu căruţa hîngherului să-mi fie aduşi la Zocodovér. Şi ai să asişti, regina mea, alături de mine în tribună, la spînzurarea lor, a galanţilor tăi cavaleri şi lanceloţi.

Leonor îl privea neclintit. Alfonso transpira şi era desfigurat. Barba-i scurtă, blondă, era ca lipită, nu mai avea nimic tineresc, radiant în el, nimeni nu-l mai putea asemui cu Sfîntul Gheorghe din Domfront. Dar era bine că, în sfîrşit, răzbătea din nou viaţa brutală care sălăşluia în el ; nimeni nu-l va mai putea ocări că e blajin acest om, nici chiar mama ei.

— Spui vorbe fără rost, Don Alfonso, zise ea, fiindcă amanta ta e moartă. N-am avut nici un fel de relații prea strînse cu femeia de la Galiana. Nici un judecător nu mă poate găsi vinovată, chiar dacă ar cerceta în cele mai mici amănunte ce-am făcut și ce n-am făcut.

Dintr-o dată, însă, se simți sătulă de atîta demnitate și măreție. Își părăsi estrada, se duse înspre el, aproape de tot, îi aspiră mirosul sălbatic, și îi aruncă în obraz :

— Dar ție, și o dată pentru totdeauna, ți-o spun : totuși eu am făcut-o. Mi-am îngăduit această „Noche Toledana". Vedeam gîndurile ucigașe din capul lui Castro, nu l-am reținut, am lăsat să-i joace înaintea ochilor acel Castillo. Și Dumnezeu mi-a ajutat. Dumnezeu a vrut-o ca ei să piară. De ce nu s-au tupilat în dosul zidurilor Iuderiei printre ceilalți, concubina ta și tatăl ei ? Dumnezeu i-a orbit. Și ți-o spun în ochii tăi furioși, înecați în sînge : inima mea era plină de bucurie cînd am aflat că e moartă.

Alfonso gemu, își întoarse privirile de la ea, se dădu un pas înapoi ; chipul îi trăda acum mai degrabă chin decît furie.

Leonor își savurase triumful pînă la capăt. I se făcu milă de Alfonso. Se duse după el, era din nou cu totul aproape de dînsul.

— Hai să nu ne mai răfuim, Don Alfonso, se rugă ea și glasul îi era neobișnuit de dulce. Ești rănit, ești epuizat. Lasă-mă să te îngrijesc ; îți trimit pe meșterul meu Reinero, e mai bun decît medicii tăi. Și lasă-mă să-ți mai spun ceva : am făcut-o pentru mine, dar de bună seamă și pentru tine. Te iubesc, Alfonso, o știi și tu. Ți-am fost mai credincioasă decît zidurile cetății tale în toți acești ani, chiar și cînd am înlăturat-o pe acea femeie din calea ta. Nu mai puteam vedea cum regele Castiliei, tatăl copiilor mei, se cufunda în mocirlă. Poți să mă demaști în fața întregii lumi. Poți să mă omori. Dar așa a fost.

Alfonso știa : așa era, dar refuza să creadă. O putea înțelege pe Leonor, dar numai cu rațiunea. Totul în el se revolta împotriva ei. Nu-i voia dragostea : iubirea ucigașei îi repugna.

Se întoarse și alergă afară din cameră.

Era, după această discuție, obosit de moarte și rana îl durea mai rău ca pînă atunci. Se lăsă scăldat de ai săi, să fie pansat, să fie dus la culcare. Dormi îndelung, adînc, fără vise.

Apoi porni călare la Galiana.

Străbătu străzile înguste, povîrnite către Tajo, fără escortă. Oamenii îl recunoșteau, îi făceau loc, se uitau speriați la fața uscățivă, împietrită, se descopereau și se înclinau adînc, mulți îngenunchiau. El nu vedea, nu auzea, continua să călărească la pas, privind în gol; mecanic, fără să se uite, răspundea saluturilor.

Se apropie de zidurile albe. Era foarte cald, deasupra Galianei unduiau scînteieri dense de soare, totul era nemișcat ca într-un basm.

Grădinarul Belardo se înfățișă. Sărută sfios mîna lui Alfonso.

— Sînt tare necăjit, măria-ta, se văicări el. N-am putut-o apăra pe stăpîna noastră. Erau mulți, cam peste două mii, și cel de-i îndruma era un mare cavaler, iar eu n-aveam decît sfînta halebardă a bunicului meu, cu asta nu puteam ține piept celor mulți. Și strigau: Așa vrea Dumnezeu! și apoi s-a întîmplat. Dar altminteri nu au făcut pagube. Totul e în cea mai bună orînduială, mărite rege, în casă și în grădini.

— Ați îngropat-o aici la Galiana, nu-i așa? întrebă Alfonso. Du-mă într-acolo.

Locul nu era marcat. Se afla în apropierea cisternelor lui Rabbi Hanan, sterp, cu iarba smulsă.

— N-am știut ce să facem, se scuză Belardo. Deoarece stăpîna noastră Raquel nu era creștină; nu m-am încumetat să pun o cruce.

Regele îi făcu semn să-l lase singur.

Se așeză pe vine, neîndemînatic, buimăcit de urzeala cenușie dintre arșiță, abur, lumina soarelui. Brazdele fuseseră înjghebate neglijent, locul arăta părăsit, nici pe un cîine nu l-ar fi îngropat el astfel.

Încercă să-și amintească acolo cum se plimbase cu Raquel prin acest loc, cum șezuse cu ea goală la marginea iazului, încerca să evoce fața ei în formă de inimă, mersul ei, glasul ei, trupul ei. Dar nu izbutea să regăsească decît unele trăsături; ea însăși, Raquel, rămînea licăritoare,

îndepărtată, o lumină nedesluşită. Dacă duhul ei ar fi să rătăcească undeva, acesta ar fi locul, dar Alfonso nu-l putea invoca ; spiritele apar de bună seamă numai nechemate. Poate că avea dreptate Bertran — femeile se apropiau doar de sîngele bărbatului, nu şi de sufletul lui.

Aici, jos, zăcea tot ce-i adusese fericire neţărmurită şi cea mai viforoasă răscolire şi acum nu era decît putrefacţie şi hrană a viermilor. Dar gîndul acesta îl lăsa ciudat de nesimţitor. Ce căuta el aici, lîngă acest mormînt jalnic, urît ? Nu era cu nimic îndatorat acestor doi care zăceau aici jos. Ei îi erau îndatoraţi. Îi datorau fiul. Deacum încolo nu va afla niciodată ce devenise Sancho al său. Era de parcă şi copilul ar fi îngropat aici împreună cu ceilalţi, ca şi cum ar fi îngropat şi ar putrezi aici însuşi viitorul lui, al lui Alfonso. N-ar fi trebuit să vină încoace. Avea în gură un gust neplăcut, buzele i se crispau.

Se tîrî la umbra primului copac apropiat. Se întinse sub el. Zăcea acolo cu ochii închişi, soarele îi păta obrazul. Încercă din nou s-o recheme pe Raquel. Dar nu vedea decît văluri, ea rămînînd confuză. O vedea în veşmîntul ei larg ca o cămaşă, cum îl aştepta în iatacul ei. O vedea în rochia aceea verde în care-l întîlnise pentru prima oară la Burgos, cînd îşi rîsese ea de vechiul castel al strămoşilor lui. Şi *era* vrăjitorie şi magie neagră cînd îl silise atunci, cu toate că nici nu era de faţă, să-i reconstruiască Galiana. Şi acum chiar îl atrage încoace, în timp ce treburile războiului şi ale ţării îl aşteaptă.

O sarcină firească că îşi asumase, de care numai aici s-ar fi putut achita : trebuia să-i transmită lui Iehuda mesajul băiatului. Îşi încreţi obrazul gîndindu-se şi încercînd să-şi amintească ce spusese atunci muribundul Alazar. Auzea foarte desluşit : „Spune tatălui meu...", dar ce urma să spună, îi venea şi nu-i venea în minte.

Se moleşi. Se simţea înceţoşat, totul se estompa, nimic nu era palpabil. Deodată însă Raquel era aici. Apăruse din vălul de aburi, surprinzător de întruchipată, cu faţa de un brun mat şi cu ochii de culoarea celor ai porumbeilor şi era aici. Aşa îl privise ea, în toată muţenia ei extrem de grăitoare, cînd i se refuzase şi el se năpustise asupra ei, şi aşa se uitase la el cînd se răstise la ea că

i-a furat copilul, şi tăcerea ei era mai elocventă decît orice învinuire.

Cu ochii închişi zăcea aici. Ştia că nu era decît un „espejismo", o plăsmuire aeriană, halucinaţie, ştia că Raquel e moartă. Dar Raquel cea moartă era mult mai vie decît cea în viaţă. Şi în timp ce ea îl privea neclintit, pricepu : în adîncul său înţelesese totdeauna elocvenţa ei mută. Se învîrtoşase doar, se închisese în sine şi nu voia să-i înţeleagă chemarea şi adevărul.

Acum i se dezvăluia adevărul ei. Acum înţelegea ceea ce voise dintotdeauna şi zadarnic încercase Raquel să-i lămurească : ce însemna răspundere şi ce însemna vină. Avusese o nemărginită putere în mînă şi a abuzat de ea ; s-a jucat cu ea mîrşav şi nesocotit ca un băieţandru. Şi-a prefăcut vinul în oţet.

Imaginea Raquelei deveni confuză. „Nu te duce, nu te duce încă !" o rugă el, dar aici nu mai era nimic care s-o poată reţine. Imaginea se şterse cu totul.

Alfonso se simţea istovit şi deodată i se făcu foame. Se ridică anevoie şi intră în casă. Porunci să i se aducă de mîncare. La masa la care dejunase adeseori cu Raquel, şedea el şi mînca. Automat, lacom, ca un lup. Nu se gîndea la nimic altceva decît să se satur.

Puterile îi reveneau. Se ridică. Întrebă de doica Sa'ad ; voia să i se arate anumite lucruri rămase de la Raquel. Cei din jur dădeau din colţ în colţ ; pînă la urmă i se spuse că Sa'ad era moartă. Alfonso înghiţi în sec. Voia să afle mai mult.

— Ţipa de mama focului, îl informă Belardo. Dar stăpîna noastră, Doña Raquel, nu s-a temut de loc. Stătea aşa ca o adevărată doamnă mare.

Alfonso începu să se plimbe prin casă. Se oprea în faţa fiecărei inscripţii ale căror litere arabe vechi nu le putea descifra şi pe care ea i le tradusese : „O uncie de pace valorează mai mult decît o tonă de izbîndă". Merse mai departe. Deschidea dulapuri, sipete. Pipăia rochiile Raquelei. Rochia aceea de culoare deschisă o purtase ea atunci cînd jucase cu el şah şi tot pe aceea, croită dintr-un material atît de gingaş încît aproape că se destrăma între degetele lui, o avea pe ea cînd cîinii săriseră la ea.

Din sipet răzbătea mireasma rochiilor, mireasma Raquelei. Lăsă capacul să cadă. El nu era lancelot.

Găsi scrisorile ei adresate lui dar niciodată trimise. „Îţi expui viaţa pentru lucruri nechibzuite, fiindcă aşa trebuie să facă un cavaler şi asta e ceva absurd şi captivant, şi de aceea te iubesc eu." Găsi desenele făcute de Beniamin. Le examină cu atenţie, descoperi trăsături pe care nu le observase niciodată la Raquel pe cînd trăia. Dar totuşi : acest Beniamin nu văzuse decît o parte a Raquelei, pe adevărata Raquel o văzuse numai el, Alfonso, şi abia acum, cînd nu mai era pe acest pămînt.

Dar pe lume era. Trăia mai departe în el conştiinţa împlinită pe care i-o transmisese chipul acela mut. Avertismentele lui Rodrigue îi explicaseră doar ce e vina şi ce e căinţa, nu l-au făcut să le simtă. Nici vocea lui lăuntrică nu l-a făcut să le simtă. Abia obrazul acela mut i-a întipărit în inimă ce înseamnă : răspundere, vină, căinţă.

Se reculese. Se rugă. O rugăciune nelegiuită. Se rugă de cea moartă să-i apară în orele hotărîrii, ca muţenia ei să-i spună ce să facă şi ce nu.

Gutierre de Castro stătea în faţa regelui, cu picioarele depărtate, cu mîna pe canaful spadei, în poziţie militărească.

— Ce vrei, mărite rege ? întrebă el cu glasu-i cam piţigăiat.

Alfonso se uita ţintă în obrazul lat, brutal al celuilalt. Castro îi întoarse privirea ; nu-i era frică, asta se vedea. Regelui îi trecuse furia, nu mai ştia nici el de ce dorise cu atîta înverşunată voluptate să-l vadă pe Gutierre spînzurat. Şi zise :

— Căpătaseşi ordin să ocroteşti poporul oraşului meu Toledo. De ce n-ai făcut-o ?

De Castro, îndrăzneţ şi calm, răspunse :

— Oamenii erau stîrniţi din pricina înfrîngerii tale, Don Alfonso, erau arţăgoşi, dornici de sînge. Voiau să-i doboare pe vinovaţi şi ei îi socoteau vinovaţi pe mulţi oameni. Dar numai puţini şi-au pierdut viaţa, nici măcar o sută. Am putut restitui doamnei regine mănuşa în toată

liniștea, în așteptarea mulțumirii și recunoștinței ei.

— Te-ai dus la Galiana, reluă Don Alfonso, în fruntea unei cete de vagabonzi și ai răpus pe *escrivano* al meu și pe mama fiului meu.

Vorbea dur și răspicat, dar foarte liniștit. De Castro răspunse :

— Poporul tău cerea pedepsirea trădătorului. Biserica de asemenea îi cerea pedepsirea. Misiunea mea era să apăr pe nevinovați. Acesta era unul dintre vinovați.

Alfonso aștepta ca De Castro să se acopere de răspundere cu acea subtilă și sîngeroasă indicație a reginei. Gutierre nu o făcu. Se mulțumi să continue :

— Ți-o spun deschis, l-aș fi răpus chiar dacă n-ar fi fost un trădător. Eu sînt Gutierre de Castro și de ani de zile mi-am jurat mie și cavalerimii Hispaniei să-l pedepsesc pe acest ciine circumcis care mi-a pîngărit al meu Castillo.

— Diferendul dintre tine și coroana Castiliei, răspunse regele, era aplanat, recompensa pentru fratele tău a fost achitată. Pactul a fost semnat și pecetluit, pretențiile satisfăcute.

— Nu vreau să mă cert cu tine, mărite rege al Castiliei, rosti de Castro. Dacă socotești că mă poți învinui pe drept, atunci plînge-te regelui Aragonului, al cărui vasal sînt, ca el, nefiind mai mult decît mine, să convoace un tribunal al celor egali mie. Un lucru însă lasă-mă să-ți spun, ca un cavaler altui cavaler. Prin tine fratele meu și-a pierdut viața, și era un mare erou atît în război cît și în turnir, asta o știi și tu, și mi-ai achitat o recompensă în bani și m-am declarat mulțumit fiindcă ne aflăm în plin Război Sfînt. Și acum s-a nimerit că am ucis un om care mi-a adus ocară și nu era altceva decît zarafiul tău și un evreu bătrîn. Cred că n-ai greși dacă ai încheia socoteala.

Regele nu se lăsă convins. Îl somă :

— Spune-mi cum s-au petrecut lucrurile.

De Castro răspunse :

— N-am vrut să-mi mînjesc spada cu sînge spurcat. L-am doborît pe evreu cu mîinile tecii.

Cu mare greu, făcînd pauze între cuvinte, Alfonso întrebă :

— Şi cum a murit ea ?

— N-am cum să-ţi spun, răspunse Castro. Ochiul meu era aţintit asupra evreului în timp ce ei o lichidau pe ea.

Vorbea nepăsător, spusele lui purtau culoarea adevărului. Şi grosolan, sincer, aproape blajin, urmă :

— Ne aflăm în Război Sfînt şi mi-am înăbuşit ura în inimă şi am venit încoace să lupt pentru tine. Să ne înţelegem deci, mărite rege al Castiliei. Sînt multe munci grele de îndeplinit în jurul nostru. Un cavaler nu merită să mai iroseasc nici un cuvînt despre gunoiul care a fost măturat. Ai grijă de oraşul tău şi de zidurile ce-l înconjoară.

Alfonso îşi dădea cu surprindere seama că obrăznicia aragonezului nu-l supăra. Nu-i pomenise într-adevăr nimic despre misiunea echivocă ce i-o încredinţase Doña Leonor, nu arunca vina asupra ei, îşi asuma răspunderea pentru tot ce se petrecuse. „Ia te uită, acest Castro e un adevărat cavaler", gîndi Alfonso.

Atît de activul, de sîrguinciosul canonic Don Rodrigue îşi îndeplinea acum treburile bisericeşti fără nici o poftă, se îndemna rareori la citit şi la scris, umbla de colo-colo mîhnit şi însingurat.

Musa îi putea prea puţin ţine societate. Erau mulţi bolnavi şi răniţi la Toledo, firea calmă, liniştitoare a lui Musa insufla încredere şi, cu toată suspiciunea ce domnea împotriva musulmanilor, mulţi apelau la arta lui tămăduitoare.

Rodrigue îşi invidia prietenul pentru activitatea sa permanentă care-l distrăgea de la gînduri chinuitoare, în vreme ce el, cufundîndu-se tot mai adînc în triste meditaţii asupra zădărniciei tuturor lucrurilor, era paralizat pînă în străfundul sufletului.

Din Italia i se trimisese o lucrare exprimînd aproape cuvînt cu cuvînt propria lui deznădejde ; un tînăr prelat era autorul ei, Lotario de Conti ; se numea *„De conditione humana"*, „Despre natura oamenilor". Un pasaj i se întipărise mai ales în minte : „Cît de neînsemnat eşti tu,

omule ! Cît de jalnic ți-e trupul ! Uită-te la plante și la arbori. Dau naștere florilor, frunzelor, fructelor ; dar tu, vai de tine, produci păduchi, gîngănii, viermi. Vegetațiile ne dau ulei, vin, balsam ; tu emiți urină, scuipat, excremente. Ele răsuflă miresme plăcute ; tu dai duhori din tine." Aceste fraze nu-i dădeau pace, îl urmăreau pînă și în somn.

Abia dacă mai dorea extazul tăcut care-i fusese înainte un ultim refugiu. Acea arzătoare, deplină credință nu-i mai părea acum un har divin, ci o amorțire oarbă, o evadare sărăcăcioasă din realitate.

Simțea o ușurare că Don Beniamin îl vizita din cînd în cînd. Tînărul îndeplinea, în mijlocul mizeriei sale proprii și a celei generale, munca la academie cu o stăruință dîrză. Canonicul se minuna de neostoita energie a lui Beniamin, vizitele lui îi alungau mistuitoarea melancolie.

Într-o zi își rugă discipolul :

— Dacă nu te răscolește prea adînc, fă-mă să aflu ce s-a întîmplat și ce s-a vorbit cînd ai fost ultima dată la Galiana.

Beniamin tăcea. Tăcu atîta timp încît Don Rodrigue era gata să creadă că nu-i va răspunde. Apoi însă găsi cuvinte fierbinți să vorbească despre Raquel, cît de frumoasă era ea în această ultimă zi a ei. Și nu ezită să relateze că refuzase ocrotirea Iuderiei numai fiindcă regele îi poruncise să-l aștepte la Galiana. Din vorbele lui grăia înverșunarea împotriva văpăii oarbe cu care crezuse în cavalerul și în preaiubitul ei.

Canonicul era zguduit. „Tu nu știi ce e dragostea", îi spusese odată regele, dar nici el însuși nu știa. Alfonso o „iubise" pe Raquel, era vijelie, constrîngere, cutremur, dar rămăsese închis în sine, nu simțise împreună cu ea. Omul acesta funest, cavaler din cap pînă-n picioare, aruncase la întîmplare un cuvînt, probabil că îl și uitase în clipa chiar în care îl rostise, și acel cuvînt fugar o împinsese pe Raquel la moarte. Tot ce temeritatea lui ușuratică întreprindea, degenera în dezastru.

După cîteva zile, cam încurcat, Beniamin îi aduse canonicului un desen. Îl văzuse pe rege din apropiere,

constatase cît de mult se schimbase Alfonso ; ca să pătrundă fenomenul în amănunt, îl desenase pe rege şi acum, stînjenit şi încordat, aducea portretul să-l arate canonicului.

Acesta îl contemplă îndelung. Vedea capul unui bărbat care aflase şi pătimise multe, dar totuşi capul unui cavaler, da, al unui bărbat fără scrupule, dacă nu chiar dur şi crud. Se gîndea la portretul regelui, aşa cum îl schiţase el însuşi în cronica lui, se gîndea la capul regelui cum era el ştanţat pe monezile de aur ale lui Iehuda. Puse desenul de-o parte. Începu să se plimbe prin încăpere. Îl luă din nou şi îl privi iar. Mişcat în chip curios, zise :

— Aşadar acesta e regele Alfonso al Castiliei.

Beniamin, uimit de efectul provocat de schiţa sa, zise :

— Nu ştiu dacă Alfonso e aşa. În capul meu e aşa.

Şi, după un răstimp, adăugă :

— Cred neclintit că i-ar fi mai bine lumii dacă ar fi condusă de înţelepţi şi nu de războinici.

Canonicul îl rugă să-i mai lase desenul şi multă vreme încă, după ce Beniamin plecase, meditä asupra hîrtiei.

Prietenia lui cu Beniamin se strîngea tot mai mult. Deveniseră atît de intimi încît îl lăsa pe tînăr să-i vadă descurajarea.

— Tînăr în ani, cum eşti tu, spuse el, ai aflat totuşi îndeajuns cum prostia şi furia oarbă distrug tot ce au construit cunoaşterea şi munca de secole a oamenilor. Cu toate acestea nu renunţi să scormoneşti, să cercetezi, să te chinuieşti. Crezi că merită osteneala ? Şi cui îi foloseşte truda ta ?

Pe chipul lui Beniamin se ivi acea expresie de strengărie şugubeaţă care încă de mult îi întinerea şi îi îndulcea trăsăturile feţei.

— Vrei să mă pui la încercare, preacucernice părinte, răspunse el, dar îmi ştii răspunsul dinainte. Bineînţeles, întunericul e obişnuitul şi lumina e excepţia. Dar tocmai în această enormă masă de obscuritate un pic de lumină este o îndoită bucurie. Eu nu sînt mare lucru, dar n-aş fi nimic dacă n-aş putea simţi această bucurie. Am certitu-

dinea că lumina va rămîne şi va creşte. Şi datoria mea e să contribui la aceasta atît cît îmi stă în putinţă.

Pe canonic îl tulbura încrederea lui Beniamin. Scoase cronica lui din sertar. Se sili să se concentreze, încercă să se apuce de lucru. Numai că îşi dădu imediat seama cît de inutil îi este efortul. Voise să scoată la iveală dominaţia providenţei, înfăţişase curajos şi naiv absurdul ca avînd totuşi un sens. Dar nu făcuse decît să regîndească şi să comenteze evenimentele : însă nu le-a putut explica.

Cît de mult îl invidia pe Musa ! Lui îi era uşor să lucreze la cronica sa. Găsise el un principiu călăuzitor pentru măsurarea evenimentelor, teza lui despre geneza şi dispariţia popoarelor, despre tinereţea şi îmbătrînirea lor, a fost confirmată de al său Allah şi de profetul său. În Coranul lui putea el citi : „Şi fiecare neam îşi are vremea lui, şi cînd sosește această vreme, nu poate nimeni s-o amîne sau s-o grăbească nici măcar cu o oră."

Lui însuşi, lui Rodrigue, nu i se ivise şansa de a găsi vreun tîlc sau vreo ordine în desfăşurarea întîmplărilor. I se părea că dreapta credinţă i-ar interzice să le caute măcar. Oare nu scrisese Pavel corinthenilor : „Prostia divină e mai înţeleaptă decît oamenii" — „*Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*" ? Şi nu propovăduise Tertulian că evenimentul cel mai mare din istorie, moartea fiului lui Dumnezeu, este verosimil tocmai fiindcă e absurd ? Dar dacă totuşi căile Domnului n-au fost şi cele ale oamenilor, cînd ele, văzute cu ochi omeneşti şi măsurate cu priceperea omenească, par nebuneşti, nu era aşadar nelegiuită simpla străduinţă de a reda cu vorbele oamenilor dominaţia providenţei ?

De o sută de ani creştinătatea luptă pentru cucerirea Ţării Sfinte, mii şi mii de cavaleri şi-au pierdut viaţa în aceste cruciade : ce s-a dobîndit e ca şi nimic. Ceea ce se realizase prin moartea atît de sîngeroasă, ar fi putut obţine trei soli rezonabili prin tratative realiste într-o singură săptămînă. În faţa unui asemenea fenomen, firesc că toată înţelepciunea oamenilor stă neînţelegătoare şi acea teză a lui Pavel că nebunia lui Dumnezeu, *to moron*

tu theu este mai chibzuită decît oamenii, a căpătat întreaga ei însemnătate sarcastică.

Aplecat deasupra cronicii lui, Rodrigue își zicea încet, supărat : „Totu-i deșertăciune. Nu are nici un înțeles tot ce se întîmplă. Nu există providență.“

Se sperie de propriile sale cuvinte. *„Absit, absit !* Să lăsăm asta ! Să rămînă departe de mine !“ își impuse el.

Dar dacă îndoiala sa cu privire la providență era erezie, nu tot așa era recunoașterea zădărniciei propriei sale străduințe. Iată că stătuse atîta timp la pupitrul de scris și mîzgălise și mînjise hîrtiile cît era ziua de lungă, și chiar multe nopți de-a rîndul, și voise să dovedească prezența degetului Domnului în evenimente al căror sens rămîne totuși de nepătruns. Dar el se încumetase să reînsufleţească pe marii morți ai peninsulei : pe sfîntul Ildefonso și pe sfîntul Iulian, pe regii goților și pe califii musulmanilor și pe conții asturici și castilieni și pe împăratul Alfonso și pe Cid Compeador. Își băgase în cap că el ar fi un al doilea profet Ezechiel, predestinat să conjure morții să reînvie : „Vă voi da vene și voi face să crească din nou carnea pe voi și vă voi învălui în piele și vă voi insufla respirație ca să redeveniți vii“. Dar osemintele pe care le conjura nu se mai îmbinaseră. Nu trăiau oamenii cronicii lui ; ceea ce înfățișau ei era un dans clămpănit al unor schelete vopsite.

„Să nu-l duci pe orb pe căi greșite“, poruncește scriptura. Și tocmai asta făcuse el. Cronica lui îi îndruma pe orbi și mai adînc în beznă.

Se ridică oftînd. Strînse vreascuri, le îngrămădi în vatră, le dădu foc. Adună nenumăratele file ale cronicii lui și toate însemnările sale. Le aruncă în flăcări tăcînd, cu buzele foarte strînse. Se uita cum ardeau, filă cu filă. Scormoni în pergamentele și hîrtiile carbonizate pînă se prefăcură în cenușă, astfel ca nimeni să nu le mai poată citi vreodată.

Deoarece rana nu-i mai îngăduia să participe la război, Bertran de Born dorea să se reîntoarcă de la Toledo în patria sa. Voia să-și petreacă ultimii ani în călugărie, la mănăstirea Dalon.

Dar mîna lui cumplit ciopîrțită se umfla, brațul i se umfla de asemenea. Nu se putea gîndi să se strecoare în asemenea hal printre musulmani, care stăpîneau pînă hăt departe drumurile spre nord.

Rana frigea, zvîcnea. Regele îl sfătui să-l consulte pe Musa. Acesta găsi că nu există alt leac decît să-i amputeze brațul. Bertran se împotrivi. Glumea :

— În luptă nu mi-ați putut smulge mîna voi, musulmanilor. Acum vreți s-o faceți cu vicleșug și cu savantlîc.

— Păstrează-ți tu brațul, domnule Bertran, răspunse nepăsător Musa. Dar apoi pînă într-o săptămînă nu vor mai rămîne din tine decît versurile tale.

Rizînd, blestemînd, Bertran se supuse.

Zăcea în patul pliant, strîns legat; la vedere, pe o masă mică, stătea mănușa sarcinii ce i-o dăduse Alfonso și, alături de masă, așteptau bătrînul scutier și bardul Papiol. Musa și meșterul Reinero, după ce îi dăduseră lui Bertran o băutură tare, anesteziantă, se apucară de lucru cu fier și foc. Bertran, însă, pe cînd medicii trebăluiau în jurul lui, îi dictă lui Papiol al său un poem către Alfonso, acel „Sirventés al mănușii".

Musa trecuse prin multe întîmplări, dar nici una atît de îngrozitoare ca acest spectacol grandios. Zăcea acolo bătrînul cavaler, legat cobză pe patul pliant, în încăperea îmbibată de duhoarea cărnii arse și ba căzînd în leșin, ba retrezindu-se, gemînd de durere, înăbușindu-și țipetele, din nou fără cunoștință, din nou treaz, își dicta versurile vesele, aspre. Unele nu reușeau, altele da. „Repetă, Papiol, idiotule !" poruncea Bertran, și : „Ai înțeles ? O să le ții minte ? Ai prins melodia ?" întreba el. Bătrînul Papiol vedea cît de dornic aștepta stăpînul său efectul versurilor, și se străduia să-și arate admirația bucuroasă, năvalnică. Plin de recunoștință, repeta versurile, rîdea spasmodic, nu se mai putea opri, pînă ce rîsul se prefăcea pe neașteptate în urlete și sughițuri.

Alfonso, în ziua următoare, îl vizită pe Bertran. Se interesă de starea lui. Bertran vru să-i facă semn, dar mîna nu mai era acolo.

— Ei da, făcu el și îl informă pe rege : Medicul crede că în două săptămîni voi fi în stare să călăresc spre patrie. Te las deci singur, mărite rege, și mă retrag în mănăstirea mea Dalon. Bravul meu Papiol nu mai poate ține pas cu oboselile războiului. De aceea stăruie să ne refugiem sub scutul Domnului.

Alfonso nu avea destule cuvinte de laudă și de prețuire pentru acel „Sirventés al mănușii" și făgădui o donație importantă pentru mănăstirea Dalon.

— O plăcere trebuie totuși să-mi faci, se rugă el. Cîntă-mi chiar tu minunatul tău *Sirventés*.

Și Bertran începu : „Îți dau mănușa înapoi / Cu rolul împlinit. / N-am biruit în ăst război / Dar nu-s mihnit / Și nu îmi e rușine. / Că mîna în războiul tău / Pierdut-o am, nu-mi pare rău. / Tu ești un rege mare. / S-o iei cu nepăsare / Că, Don Alfonso, de-astă dat', / Împresurat, / O zi ai dat. / O altă zi, un alt noroc, / Mîna-am pierdut / Iar tu un loc / Din țara ta. / Îl vei avea. / De mîna mea nu am habar : / Pierdut-o am în luptă doar / Și nu o voi deplînge. / Pe cînd purta mănușa ea, / Se avînta, / Dușmanii doborînd în sînge. / La mănăstire-acuma plec / Ca restul vieții să-l petrec / Cu-a Domnului vecie / Și-o mînă eu nemaiavînd, / Creștinei oaste vreau să-i cînt / Iar cîte-o poezie. / Și peste mări și țări aș vrea / Mulți cavaleri s-o știe : / Sus, cavaleri ! Curaj, creștini ! / Luptați de zor ! A lor ! A lor !"

Alfonso asculta cu atenție ; simțea verva versurilor, îi pătrundea în sînge. Dar nu acopereau glasul rațiunii care-i vorbea despre inutilitatea, și chiar despre un pic de ridicul al bătrînului cavaler.

Pretutindeni în jurul orașului Toledo mișunau trupele musulmane, zăvorînd toate drumurile de legătură. Dar prudentul calif nu se grăbea pînă ce va putea împresura orașul definitiv și cu întreaga forță de luptă. De aceea își continuă drumul departe spre nord și supuse o mare parte a Castiliei. Cuceri Talavera, cuceri Maqueda, Escalona, Santa Cruz, Trujillo, cuceri Madridul. Castilienii se țineau curajoși. Se apărau cu dîrzenie mai ales prin-

cipii bisericii ; căzură episcopii din Avila, Segovia, Sigüenza. Dar uriașa superioritate numerică a musulmanilor înfrîngea orice rezistență iar vehemența apărării nu făcea decît să le înteţească şi mai mult furia. Pustiau ţara, bătătoreau ogoarele, tăiau viţa-de-vie de pe araci, luau vitele cu ei.

Musulmanii supuseseră chiar o bună parte a regatului León. Înaintară pînă la fluviul Duëro. Dărîmară vechea capitală glorioasă Salamanca. Ocupară şi regiuni întinse din Portugalia. Cuceriră renumita mănăstire sfîntă Alcobaza. O prădară şi doborîră pe cei mai mulţi dintre călugări. Peste tot în Hispania creştină bîntuiau foametea, molimele, mizeria. Niciînd, de la începutul recuceririi, ţara nu se aflase într-o astfel de strîmtoare ca acum, după nechibzuita bătălie de la Alarcos.

Regii creştini îi imputau lui Alfonso întreaga vină. Leónul şi Navarra tratau cu musulmanii. Regele Navarrei merse chiar atît de departe încît să propună califului o alianţă împotriva tuturor celorlalţi domnitori creştini. Principele său moştenitor trebuia să se însoare cu o fiică a lui Iacúb Almansúr, voia să se declare vasalul califului şi, în această calitate, să administreze orice teritoriu cucerit de musulmani de la creştini.

Şi acum, după ce-şi asigurase nordul, califul porni la împresurarea oraşului Toledo. Dindărătul crenelurilor castelului regal, Alfonso vedea spărgătoarele de ziduri şi turnurile de asediu apropiindu-se încet, mereu mai impetuos.

Gutierre de Castro ceru voie să plece ca să-şi apere ţara, marchizatul Albarracin. Alfonso nu avu nici un cuvînt de împotrivire.

— Şi cum rămîne cu mulţumirile tale, mărite rege ?

— Mulţumiri pentru ce ? răspunse Alfonso.

Doña Leonor rămăsese în tot acest răstimp la Toledo. Credea că furia lui Alfonso se risipise în acea teribilă izbucnire şi că acum toate gîndurile îi erau absorbite de treburile războiului, aşa că amintirea evreicei va păli repede. E drept că Alfonso evita orice explicaţii personale şi se mărginea la o politeţe rece. Dar Leonor era sigură că îl va recîştiga dacă va avea destulă răbdare. Aştepta deci. Acum, însă, cînd inamicul împresura oraşul, nu se.

mai putea stăpîni. Aici prezența ei stînjenea, la Burgos era nevoie de ea.

În sinea ei, spera că Alfonso o va ruga să rămînă.

Se duse în apartamentul lui. Își strînse întreaga, dîrza ei voință ca să arate tînără, să fie frumoasă. Știa că viața ei de-aci încolo depindea de această întîlnire.

Alfonso, așa cum cerea curtoazia, o conduse la un fotoliu, se așeză în fața ei, se uită cu atenție politicoasă în obrazul ei alb și frumos. Ea, cu ochii ei liniștiți, verzi, îl scruta. Nu mai era în el nimic din neastîmpărul băiețesc de altădată care, pe vremuri, o atrăsese atîta; ceea ce avea acum în fața ochilor, era chipul dur, colțuros al unui bărbat, cu brazde adînci, obrazul unui bărbat care suferise cumplit și care nu se abținea să facă pe alții să sufere. Dar și pe acest Alfonso îl dorea dînsa cu toată făptura ei.

Aici, la Toledo, începu ea, nu-i poate fi de mare folos. Mai bine ar fi să se reîntoarcă la Burgos, atîta timp cît se mai poate, ca să îngrijească acolo de fiicele ei și să aștepte deznodămîntul războiului. De asemenea, va putea de acolo trata cu șovăielnicii regi ai Leónului și Navarrei.

Alfonso învățase multe lucruri noi. Vedea înlăuntrul ei, cuprindea cu privirea peisajul ei intim de parcă ar fi fost un teren pe care el trebuia să desfășoare o bătălie. I-ar fi putut spune cu propriile ei cuvinte ce gîndea și ce socoteli își făcea. Înlăturase — cu siguranță că așa credea ea — și procedase drept, pe cealaltă, să-i fie lui și țării de folos, iar el trebuie să recunoască asta și să-i mulțumească. E tînără, e frumoasă, o va relua în patul lui și Dumnezeu se va îndura și ea îi va mai naște regelui un moștenitor. Fără îndoială că așa gîndea ea și aștepta ca el să-i ceară să rămînă. Dar se înșela. Și chiar dacă ar fi sigur ca Amin în biserică precum că îi va naște un fiu, el nu se va mai atinge niciodată de ucigașa Raquelei

Doña Leonor ședea dreaptă și totuși mlădioasă și degajată. Aștepta.

— Hotărîrea ta mă bucură, Doña Leonor, răspunse el și surîdea politicos cu buzele lui subțiri. Îmi faci mie și întregii creștinătăți un imens serviciu dacă te duci la Burgos și te folosești de inteligența ta încercată ca să

tratezi cu regii aceia laşi şi renegaţi. Şi sînt de asemenea bucuros să-mi ştiu fiicele sub ocrotirea ta. Îţi pun cu plăcere o escortă puternică la dispoziţie.

Leonor asculta, cumpănea. Pasiunea lui pentru evreică părea să fi trecut. Dacă totuşi îi vorbea ei atît de rece şi nu fără ironie, e de bună seamă numai fiindcă el socoteşte de a sa datorie de cavaler să ia apărarea celei moarte. Leonor se simţea destul de tare să lupte cu moarta pentru a-l redobîndi.

— Aud, vorbi ea, că n-ai făcut nici o încercare să-l reţii pe Castro.

Ochii lui Alfonso deveniră primejdios de limpezi. Era destul de insolentă, asta de colo, ca să reia acea penibilă convorbire.

— Ai auzit bine, răspunse el. Nici nu m-am gîndit să încerc să reţin un om care mă părăseşte cînd sînt la ananghie.

Leonor răspunse şi ea cu aceeaşi voce liniştită:

— Cred, Don Alfonso, că îl judeci prea aspru pe cavaler. Marchizatul lui este într-adevăr ameninţat de emirul din Valencia. I-am dat speranţa unei recompense iar tu l-ai lăsat să aştepte multă vreme. Nu pe nedrept s-a simţit frustrat de un semn de mulţumire.

Alfonso deveni foarte palid, pometii îi ieşiră şi mai mult în relief din obrazul lui slăbit. Dar izbuti să-şi păstreze masca politicoasă.

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, rosti el, voi putea apăra oraşul şi fără Castro.

— Nu de asta e vorba, replică Leonor, o ştii doar. Trebuie să-l împiedicăm să procedeze ca verii noştri din León şi Navarra şi să pactizeze cu musulmanii. Sau să traecă chiar de partea lor, acum a făcut Cid Compeador, cînd strămoşul tău Alfonso l-a răsplătit cu prea multă zgîrcenie. Nu e pentru prima oară că-l jignim, şi e un om susceptibil. Să-l împingem în braţele musulmanilor, nu mi se pare în avantajul nostru. Nu vrei să-i transcrii Castillo, Don Alfonso?

Din nou, şi acum cu un triumf răutăcios, simţea Alfonso ce se petrece cu ea. Raquel era moartă, ea, Leonor, trăia şi stătea în faţa lui rece, maiestuoasă şi totuşi se-

ducătoare, şi voia ca el să o abjure pe moartă şi apoi totul să fie ca mai înainte. Dar se înşeală fiica doamnei Ellinor. Raquel trăia.

— Doar n-ai să-mi pretinzi serios, Doña Leonor, zise el, să-l mai şi răsplătesc pe trădător, cel care mă părăseşte cînd mă aflu în primejdie. Îmi cumpăr *routieri*, dar nu cavaleri. Şi nici nu mi se pare oportun să-mi indispun evreii din Toledo în această vreme de restrişte; e ceea ce aş face dacă l-aş onora acum pe ucigaşul celui mai bun dintre ei. Leonor a mea, cea versată în probleme de stat, cu siguranţă că va înţelege acest lucru.

În vocea lui fermă abia dacă se cunoştea o uşoară nuanţă de batjocură. Totuşi atîta era de ajuns ca să-i risipească Leonorei şi ultimul rest de stăpînire de sine.

— I-am făgăduit omului Castillo! zise ea cu glas ţipător. Vrei să mă dezminţi? Vrei să-ţi compromiţi regina ca să-i linguşeşti pe evreii tăi?

Alfonso jubila în sinea lui: „O auzi tu, Raquel, cum turbează? Dar nu-mi pun eu sigiliul sub ceea ce face ea. Nu-i aprob crima. Nu voi da ucigaşului tău casa." Şi zise:

— În locul tău aş prefera să nu mai vorbesc de acea promisiune, Leonor.

Acum abia recunoscu Leonor că nu obţinuse nimic prin înlăturarea Raquelei. Aşa cum mama ei, ucigînd pe acea femeie, pe iubita lui Henric, îşi compromisese propria-i viaţă doar, la fel şi ea a fost pentru totdeauna învinsă de evreica moartă. Ca un sloi de gheaţă se furişa în ea teama că va trebui să-şi petreacă întreaga viaţă sterilă şi singură. Îi flutura pe dinaintea ochilor monotonia cenuşie de care vorbise mama ei, acea mistuitoare Acedia, o vreme lungă, pustie.

Se împotrivea să accepte groaznica, insuportabila certitudine. Îl vedea pe bărbat, îl iubea, nu avea nimic altceva pe lume decît pe el. Trebuia să şi-l păstreze. Cu umilinţă deznădăjduită, se rugă de el:

— Mă înjosesc cum încă nici o femeie din stirpea mea nu s-a înjosit vreodată. Lasă-mă să rămîn la Toledo,

Alfonso ! Să nu mai vorbim de Gutierre, dar lasă-mă să rămîn la tine ! Să rămînem împreună în aceste clipe de năpastă !

Alfonso răspunse, şi fiecare cuvînt cădea răspicat şi rece de pe buzele sale :

— N-are nici un rost, Leonor. Ţi-o spun aşa cum e : mi-ai uscat inima cînd ai omorît-o.

Un vers vechi, sumbru, latinesc îi suna Leonorei în urechi, o poetă din Græcia îl compusese : „Luna a coborît, chiar şi constelaţia Ursei Mari, e miezul nopţii, ora se scurge, dar eu dorm singur".

Îşi adună puterile. Stătea dreaptă şi grăi :

— Spunîndu-mi asta, mă prefaci în stană de piatră. Şi totuşi : am procedat drept şi am făcut-o pentru tine şi aş face-o încă o dată.

A doua zi plecă la Burgos.

Capitolul al şaptelea

Cînd Musa află că Don Rodrigue, canonicul, arsese cronica, îi făcu prietenului mustrări blajine. Îi arătă că istoria lumii, consemnată de cronicari, e de fapt memoria omenirii. Marii antici au venerat o zeiţă a istoriografiei şi evreii, creştinii, musulmanii presupun cu drept cuvînt că Dumnezeu se bucură de opera cronicarilor.

— Lucrarea mea nu era pe placul Domnului, răspunse posomorît canonicul. Sînt lipsit de darul de a vedea în evenimente degetul lui Dumnezeu. Nu le-am înţeles; tot ce am însemnat era greşit. Nu aveam voie să-mi continui munca, nu-mi era permis s-o las să existe. Eu însumi orb, nu-mi era îngăduit să-i duc pe orbi pe căi greşite. Pentru tine e uşor, urmă el întunecat şi amărît. Tu ai liniile tale conducătoare, n-ai recunoscut încă deloc că sînt greşite, poţi deci scrie liniştit mai departe.

Musa încercă să-l îmbărbăteze :

— Vei găsi şi tu noi principii, preacucernic şi stimat prieten al meu, care-ţi vor părea pentru mai mulţi ani juste.

Bătrînul învăţat era acum toată ziua pe drumuri. Foame şi molimă domneau în oraşul asediat, mereu mai mulţi bolnavi aveau nevoie de arta şi tratamentul lui.

Bineînţeles că el însuşi era conştient de limitele ştiinţei sale. Medicina musulmană, îi explica el canonicului, n-a mai învăţat de multă vreme ceva nou. De cînd intolerantul Alghazali declarase drept erezie orice ştiinţă ce nu provenea din Coran, şi ştiinţa terapeutică a musulmanilor

este în declin iar întîietatea în medicină a trecut definitiv asupra evreilor.

— Sultanul are dreptate, susţinu el, că şi-a asigurat ca medic curant pe evreul Moise Ben Maimon. Noi, musulmanii, nu avem pe nimeni cu care să se poată compara. Cultura noastră şi-a avut înflorirea în trecut. De altfel, conchise el, tuturor cunoştinţelor medicale natura le opune limite, oricît de mare ar fi meşterul tămăduitor. E aşa cum ne învaţă Hippocrat : medicina alină adeseori, consolează citeodată, vindecă rareori.

Arhiepiscopului Don Martin nu putea în nici un caz să-i ajute vreun medic ; rana îi era mortală. Toţi o ştiau, o ştia şi el. Totuşi în mijlocul marii morţi ce-l pîndea, ţinea cu tenacitate la viaţă. Încerca să-şi continue lucrul. Cerea ca Don Rodrigue să-l viziteze zilnic, ca să-l informeze despre mersul treburilor.

Se întîmplă însă ca dintr-un motiv mai temeinic arhiepiscopul să dorească atît de stăruitor societatea lui Don Rodrigue. Voia, în timpul ce-i mai era hărăzit, drept penitenţă pentru păcatele sale, să se necăjească mereu şi crunt din pricina preablîndului său secretar. Zăcea în patul lui, mirosea dintr-o lămîie, gemea şi îl provoca pe celălalt. Îşi cam exprima satisfacţia pentru binemeritatul sfîrşit urît al evreului Ibn Esra şi al fiicei sale. Aşa cum se aştepta, canonicul îi atrăgea atenţia asupra satisfacţiei lui necreştineşti, şi, la rîndul lui, legîndu-se de aceasta, arhiepiscopul putea să-i impute lui Rodrigue că exagerata lui milă era foarte nepotrivită în Războiul Sfînt.

Altă dată, iarăşi, repetă ca pentru sine acel sălbatic pasaj din cîntecul de război al lui Moise : „*Dominus vir pugnator*“, „Domnul este un adevărat războinic“ şi, cu viclenie rău ascunsă, îl rugă pe canonic :

— Spune-mi, rogu-te, cum sună textul ebraic, iubitul şi învăţatul meu frate ?

Şi cum celălalt nu ştia textul pe dinafară, îl dojeni cu blîndeţe :

— Asemenea versete, caritabilul meu prieten, fireşte că nu le memorezi. Dar nu e minunat acest verset, chiar în latineşte ?

Și „*Dominus vir pugnator*“ rosti el ca pentru sine, de mai multe ori, savurînd fiecare silabă, așteptînd replica promptă a canonicului. Acesta însă nu avea inimă să se împotrivească muribundului, arțăgosului său prieten, citîndu-i versete de pace din scriptură. Tăcu.

Grija cea mai apăsătoare a lui Don Martin era pe cine-i va da regele drept succesor. Arhiepiscopul de Toledo, primatul Hispaniei, era, după rege, cel mai puternic bărbat în Castilia ; veniturile lui erau mai mari decît ale regelui, influența lui nemărginită. Așa că mereu îi dădea regelui ghes să aleagă omul potrivit.

— Ascultă de vorbele unui muribund, fiule, îl conjură el. Scumpul nostru Don Rodrigue e înțelept și cucernic, aproape un sfînt, și cu greu ai putea găsi un sfătuitor mai bun în treburile tale cu Dumnezeu. Dar pentru problemele acestei lumi, pentru cele ale războiului, nu e el omul care-ți trebuie și, ca arhiepiscop de Toledo, nu ți-ar da bani deloc sau foarte puțini pentru oastea ta. Nu-mi pune deci, dragul meu fiu și rege, te rog mult, nu-mi pune pe scaunul sfîntului Ildefonso vreun moliu, ci un adevărat cavaler creștin, așa cum am fost eu, cu toată modestia și lipsurile mele.

În aceeași zi încă Don Martin se căi că-l atacase pe canonic pe la spate. Trimise după el. Recunoscu. Se jeli :

— Of, Doamne, de ce m-ai făcut preot și nu comandant de oști !

Nu-i fu ușor lui Don Rodrigue să-l consoleze.

De o bucurie cumplită, neașteptată mai avu muribundul parte. Prin tot felul de ocoluri, împiedicat la tot pasul de musulmanii care cutreierau pretutindeni ținuturile, sosi un curier cu o epistolă a papei. Sfîntul Părinte trimitea regelui porunca sa categorică, să-l dea odată afară pe *escrivano*, pe funestul evreu, Ibn Esra. Cum să poată Don Alfonso să ducă la bun sfîrșit un război sfînt, cînd are drept sfetnic principal un necredincios ?

— Vezi așadar, dragul, onoratul meu frate, jubilă Don Martin față de canonic, că evlavioșii și vitejii noștri castilieni au procedat în spiritul reprezentantului lui Hristos cînd l-au pedepsit pe evreu. Era deci inima mea crudă că s-a desfătat cu acest prilej ?

Agitația aceasta consumă și ultima putere a arhiepiscopului. Începu agonia, lungă și dură. În gînd, Don Martin se afla în bătălie, încerca să strige : A lor, a lor ! Horcăia, se lupta și suferea.

Musa era de părere că cel mai omenesc lucru ar fi să i se dea muribundului un narcotic tare.

— Să scurtezi viața nu e uman, îl contrazise canonicul, iar arhiepiscopul nu mai are decît două ore de suferit pînă să moară.

În regiunea Tripolisului izbucniseră noi răscoale și califul, ca să facă acolo, la granița lui răsăriteană cu Africa, ordine, fu nevoit să retragă trupe din Hispania. Renunță la cuceririle din nordul peninsulei și se retrase în plină victorie.

Don Alfonso răsuflă în sfîrșit ușurat. Redevenea pe zi ce trecea tot mai cavaler și mai rege, așa cum fusese mai înainte. Lăsă în fața canonicului frîu liber triumfului său. Acum va șterge el rușinea de la Alarcos. Va aduna în grabă tot ce i-a mai rămas din trupe. Îl va arunca pe inamic înapoi. Va pătrunde adînc în sud, va ocupa Córdoba și, în ciuda tuturor împrejurărilor, Sevilla.

Canonicul se înspăimîntă. Ceea ce îi era dat să audă i se părea o nebunie criminală. De cînd îl văzuse pe rege prăbușindu-se la vestea uciderii Raquelei, Rodrigue, cu toată disperarea lui, nutrise speranța vagă că Alfonso, de pe urma atîtor grele lovituri, își va smulge din piept sălbaticul său cavalerism. Da, o asemenea mîntuire a regelui devenise pentru canonic propria lui cauză. Dacă Alfonso, de pe urma pedepsirii lui, se schimba, atunci toate relele și năpasta de care avuseseră parte își aveau rostul lor. Și acum, în fața primei noi încercări, Alfonso eșua.

Rodrigue nu era deloc dispus să accepte aceasta fără luptă. Oare nu era — obiectă el regelui — întregul sud musulman neatins și în plină înflorire ? Nu erau și acum oștile califului mult superioare la număr armatelor creștine ? Dacă țara noastră, Castilia, pe cînd era încă în plină vigoare, a fost atît de crunt bătută, cum ar putea ea acum, îngrozitor de slăbită, să atace cu succes ?

— Nu te avînta într-o a doua bătălie de la Alarcos! îl avertiză el. Mulţumeşte cu smerenie Domnului că ai fost salvat. Fără îndoială că acum califul e gata să trateze. Încheie deci pacea în condiţii cît de cît acceptabile!

În sinea lui, Alfonso ştia din capul locului că aceasta era singura cale justă. Dar de cum pronunţase Rodrigue cuvîntul Alarcos, vechea trufie a regelui se răsculă. Să coboare el aripile în vîntul acesta bun pe care Dumnezeu i-l trimisese atît de neaşteptat! Să-şi înăbuşe el vocea lăuntrică atît de stăruitoare care-i strigă: Atacă, atacă!

Zîmbitor, cu vechea lui semeţie, cu superioritate amicală, Alfonso răspunse:

— Acum, părinte şi prieten al meu, vorbeşte din tine preotul şi sfîntul, de sfatul căruia mă prevenise Don Martin. Îmi aminteşti de Alarcos. Numai că de astă dată altfel stau lucrurile. Califul e în retragere şi există o veche şi sănătoasă lege strategică şi anume să-l urmăreşti pe inamic cînd e în retragere. Desigur, musulmanii sînt şi acum în superioritate numerică şi e nevoie de curaj ca să-i ataci. Dar nu cumva vrei tu să mă opreşti să fiu curajos?

Vultu vivax. Rodrigue deslușea cu durere şi revoltă prin chipul lui Alfonso obrazul impulsivului Bertran.

— Eşti oare orb? îi strigă el lui Alfonso. Nu ţi-au fost semnele Domnului destul de grăitoare? Vrei să-i pui pentru a doua oară îngăduinţa la încercare?

Alfonso, mereu cu aceeaşi siguranţă zîmbitoare, zise:

— Trebuie să ţii seama că regele Castiliei interpretează semnele altfel decît tine. Am fost prezumţios cînd m-am bătut la Alarcos, asta o recunosc, am meritat pedeapsa şi Dumnezeu m-a pedepsit. Mi-a hărăzit o înfrîngere amară, mi-a trimis pe cavalerii Apocalipsului şi era o pedeapsă dreaptă, o accept. Dar apoi mi-a ucis pe Raquel, şi vrei să mai susţii că şi moartea ei face parte din pedepsirea mea pentru Alarcos şi pentru cutezanţa mea? Nu, Dumnezeu m-a pedepsit peste măsură de crud tocmai fiindcă ţine mai mult la mine decît la alţii. Dumnezeu voia să-mi dea o satisfacţie. Şi acuma mi-a dat-o, şi de aceea califul a fost nevoit să se retragă şi de aceea voi birui.

O mînie fără margini îl cuprinse pe Rodrigue. Acest cavaler din cap pînă-n picioare închidea ochii ca să persiste în orbirea lui. Dar el, Rodrigue, o să-i deschidă ochii. Acum trebuie să fie dur ; era milostiv dacă era dur. Amintindu-şi efectul pe care-l făcuseră asupra lui relatările lui Beniamin, zise plin de un triumf necruţător :

— Moartea Raquelei aparţine pedepsirii tale. Ceea ce tu conteşti cu atîta trufie, este adevărul adevărat. Raquel a trebuit să moară din pricina nechibzuinţei tale cavalereşti.

Şi îi povesti ceea ce ştia de la Beniamin, că Raquel şi tatăl ei au refuzat ocrotirea Iuderiei tocmai fiindcă Alfonso îi ceruse ei să-l aştepte la Galiana.

Amintirea şi recunoaşterea îl copleşiră pe Alfonso într-un puhoi uriaş, năvălitor. Mîniosul prelat avea dreptate ; el era vinovatul. „De ce nu s-au dus în Iuderia ?“ îl întrebase batjocoritor regina, se întrebase şi el. N-a mai ştiut că i-a dat Raquelei acea poruncă, uitase cu desăvîrşire. Acum totul îi părea limpede şi tăios. De două ori îi dăduse el instrucţiuni, uşuratic, în treacăt. Pălăvrăgise multe şi vrute şi nevrute în acea ultimă noapte, ea însă luase în serios palavrele şi lăudăroşenia lui, pînă şi ordinul lui nesăbuit şi-l întipărise ea adînc. Şi din asta a murit. El însă nu-şi luase nici măcar rămas-bun, plecase în zori călare, plin de vitejia lui frivolă, o uitase şi s-a repezit în acea tîmpită bătălie. Şi de aceea au pierit cavalerii săi din Calatrava şi a căzut fratele ei, Alazar, şi o jumătate din regatul lui a fost pierdut, şi ea însăşi şi-a pierdut viaţa o dată cu tatăl ei.

Şi acum se pregătise să pornească o nouă, stupidă bătălie !

Privea prosteşte în gol. Dar vedea. Vedea acel chip care i se ivise lîngă mormîntul neglijat de la Galiana, chipul mut, grăitor al Raquelei.

Din starea lui haotică fu smuls de vocea lui Rodrigue :

— Nu te mai frămînta atît, Don Alfonso. Nu-ţi mai băga în cap că Dumnezeu ţine la tine mai mult decît la

alții. Nu de dragul tău a provocat Dumnezeu retragerea califului. Tu nu ești decît o unealtă de care El se folosește. Nu te mai crede buricul pămîntului, Don Alfonso. Tu nu ești Castilia. Ești unul din miile de mii de locuitori ai Castiliei. Învață să fii smerit.

Alfonso se uita cu priviri pierdute, era absent dar auzea.

— Mă voi gîndi bine, prietene Rodrigue, zise el, la cuvintele tale. Vreau să fac așa cum spui.

Trimise un mesaj califului declarînd că este dispus să înceapă tratative de pace. Dar califul era învingătorul, punea multe condiții înainte de a începe măcar negocierile. Cerea între altele ca Alfonso, cel care încălcase armistițiul de la Sevilla și provocase războiul, să trimită delegați la Sevilla ; toată lumea să afle că venea acum ca învins, să ceară învingătorului pace. Alfonso se împotrivi multă vreme și cu toată violența. Califul stăruia. Alfonso se supuse.

Dar cine să meargă ca mijlocitor la Sevilla ? Cine poseda tactul, rapiditatea, mlădierea și abilitatea, cine atitudinea și demnitatea lăuntrică, potrivite pentru această misiune delicată și umilitoare ? Manrique era prea bătrîn ; să-l trimită pe preotul Rodrigue la necredincioși, nu era cu putință.

Rodrigue propuse să i se încredințeze această misiune lui Don Ephraim Bar Abba, președintele Aljamei.

Alfonso însuși cumpănise deja această posibilitate. Ephraim se afirmase în probleme complicate ca un bărbat deștept ; și apoi, ca evreu, cu siguranță că putea mai lesne decît un grande sau un cavaler să suporte înjosiri la care s-ar fi expus la Sevilla trimisul Castiliei. Dar Alfonso se gîndea cu neplăcere la Ephraim. Evitase în tot acest răstimp să se întîlnească măcar cu el, oricît de mult reclamau unele treburi o discuție în doi. Dintre cei trei mii de oameni pe care Aljama i-i pusese la dispoziție, cei mai mulți muriseră. Oare evreii nu-i vor purta pică pentru asta ? Și vor ierta oare pieirea lui Ibn Esra al lor ?

Acum, cînd Rodrigue îl propusese pe Ephraim, regele vorbi despre îndoielile lui. Pe îndelete, mînia lui se înteți și Alfonso dădu drumul celor mai intime bănuieli ale sale.

— Toți, tună el, toți evreii ăștia sînt o apă și-un pămînt. Cu siguranță că Iehuda a conspirat cu Ephraim. Fără îndoială că ăștia știu unde se află fiul meu, iubitul meu Sancho. Și dacă nu mi-l redau de bună voie, o să-i silesc. La urma urmei eu sînt regele iar evreii sînt proprietatea mea. Pot face cu ei ce vreau, asta mi-a declarat-o chiar Iehuda. Nu îngădui să se răzbune pe copilul meu.

Consternat de această izbucnire, Rodrigue nu mai stărui pentru trimiterea lui Don Ephraim.

Totuși Alfonso simțea o tentație crescîndă să-l vadă pe Ephraim și să stea de vorbă cu el. Deocamdată nu știa dacă-i va cere să-i redea fiul sau dacă îl va ruga să-i fie sol. Îl convocă la dînsul.

— Îți este desigur cunoscut, Don Ephraim, începu el, că inamicul nostru, califul, vrea să trateze pacea.

Și deoarece Ephraim se mulțumît să se încline în tăcere, regele îl provocă :

— Probabil că știi chiar mai mult decît mine și îi cunoști condițiile.

Don Ephraim stătea în fața lui, firav, bătrîn, neputincios. Era neliniștitor faptul că Don Alfonso, de la înfrîngerea din Alarcos și de la omorîrea lui Iehuda încoace, nu-l convocase niciodată și era foarte posibil ca sentimentul de vinovăție al regelui să se descarce prin noi atrocități împotriva evreilor. Ephraim își impuse deci prudență.

— Am organizat, răspunse el, servicii divine cînd dușmanul s-a retras din fața cetății Toledo și l-am rugat pe Dumnezeu să coboare asupra capului tău alte binefaceri.

Don Alfonso continuă să-l sîcîie :

— Nu găsești că e nedrept ca cerul să-mi arate din nou atîta favoare ? De bună seamă că veți arunca asupra mea vina pieirii oamenilor voștri și uciderea lui Ibn Esra al vostru.

— Am suferit și ne-am rugat, răspunse Don Ephraim.

Don Alfonso îl întrebă de-a dreptul :

— Ce ştii aşadar despre condiţiile de pace ?

— Exact ştim tot atît de puţin ca şi tine, replică Ephraim. Califul, băntuim noi, va voi să păstreze tot teritoriul de la sud de Guadiana. Cu siguranţă că va cere pentru tezaurul său un bogat tribut anual şi pentru emirul din Sevilla o considerabilă despăgubire de război. Şi fără îndoială că va pretinde pentru noul pact de pace o durată lungă.

Alfonso se întunecă foarte şi zise :

— Înainte de a accepta astfel de condiţii, n-ar fi mai bine să continui războiul ? Sau poate că găsiţi condiţiile acceptabile ? întrebă el sarcastic.

Ephraim ezită să răspundă. Dacă vorbea acum pentru acord şi pace, se putea întîmpla ca regele să-şi descarce neputincioasa-i furie asupra Aljamei şi a sa proprie. Era ispitit să răspundă evaziv, o formulă respectuoasă care să nu spună nimic. Dar Alfonso va interpreta asta ca o aprobare, aşteaptă doar cea mai mică îmbărbătare ca să continue războiul lui absurd. Iar Dumnezeu nu va mai face o a doua minune, Toledo va fi pierdut şi, o dată cu el, şi Aljama. Răposatul sfetnic, în astfel de îndoieli şi în situaţii asemănătoare, îndrăznise adeseori şi din nou să-l sfătuiască pe acest rege creştin să menţină pacea şi să fie rezonabil. Un veac întreg mulţi sfetnici i-au îndemnat pe regii castilieni la cumpătenie.

— Dacă vrei să asculţi părerea sinceră a unui bătrîn, mărite rege, rosti el în cele din urmă cu glas înăbuşit, atunci te sfătuiesc : încheie pacea. Ai pierdut acest război. Dacă îl continui, musulmanii vor ajunge mai curînd la Pirinei decît tu la marea sudică. Oricare ar fi condiţiile puse de calif, atîta vreme cît se mulţumeşte cu o graniţă la miază-zi de Toledo, fă pace.

Alfonso se plimba în sus şi-n jos, în ochi cu acel primejdios licăr viu, cu fruntea adînc brăzdată. Ce spunea evreul ăsta de colo era o obrăznicie. Va pune să-l aresteze şi să-l închidă în beciul cel mai îndepărtat al temniţei, pînă-i trece obrăznicia şi îi înapoiază pe Sancho al lui. Şi va strînge laolaltă tot ce mai posedă în oameni şi cai, îi va ataca pe musulmani prin surprindere şi le va

străpunge liniile. Ştia că asemenea planuri sînt fără rost, trebuia să negocieze pacea şi anume prin acest Ephraim. Dar nu, nu, tocmai asta nu! Va arăta el lui Rodrigue şi evreului ăstuia că Don Alfonso mai trăieşte. Dar era un Alfonso învins, şi evreul avea dreptate iar el nu era nici nebun şi nici criminal şi va trimite un sol la Sevilla să cerşească pacea. Umblă de colo-colo, cu pas grăbit, preţ de un minut scurt, un minut nesfîrşit de lung şi-şi schimbă de trei ori hotărîrea.

Don Ephraim stătea tăcut, într-o atitudine respectuoasă, cu o mină netemătoare, dar în sinea lui încordat la culme şi înfricoşat. Îl urmărea din ochi pe rege, vedea pe faţa lui cît de muncit era.

Deodată Alfonso se opri foarte aproape de Ephraim şi zise provocător, supărat :

— Ia ascultă! Fiindcă stărui atît de fierbinte pentru pace, te-ai duce ca mijlocitor al meu la Sevilla ?

Ephraim se aşteptase de la acest bărbat la multe, în bine şi în rău, dar nu la această propunere. Nu-şi ascunse surprinderea, împotriva bunei cuviinţe se dădu niţel îndărăt şi-şi ridică în apărare bătrîna mină. Dar înainte încă de a putea vorbi, Alfonso, neaşteptat de prietenos, îl conjură :

— Te rog, nu spune acuma nu. Şezi jos şi cumpăneşte!

Şedeau unul în faţa celuilalt. Ephraim îşi scărpina cu degetele unei mîini palma celeilalte mîini. Toată viaţa lui se ferise să atragă atenţia. Cît de mult se străduise el să-l facă pe Iehuda să renunţe la posturi spectaculoase, şi acum să preia el această solie asupra căreia sînt aţintiţi toţi ochii. Şi orice ar dobîndi, acest Toledo nerod, ingrat, va striga trădare, iar dacă regele îl aprobă, se vor ivi mii de invidioşi. Pe de altă parte, dacă se înapoiază cu o pace durabilă, poate face ţării şi evreimii un serviciu ca nimeni altul pînă la el. Omul de obicei atît de rece, de cumpănit ce era, se simţea acum agitat, confuz. Întreaga lui fiinţă se împotrivea acestei însărcinări. Îl tenta să spună Nu, dar se gîndi la Iehuda şi socoti că e de datoria lui să spună Da.

— Califului nu-i plac evreii, încercă el în cele din urmă să dea de gînd.

— Dar nici pe creştini nu-i prea iubeşte, ripostă Alfonso.

— Tratativele vor fi dificile, obiectă Ephraim, iar eu sînt bătrîn şi bolnăvicios.

Regele se stăpîni şi răspunse :

— Nu e nici din pricina vîrstei şi nici a sănătăţii tale că îmi spui nu. Te temi că sînt prea încăpăţînat şi prea mîndru. Nu sînt. Mi-am dat seama că un om atît de lovit cum am fost eu, nu poate mistifica şi nu se poate tocmi multă vreme. Nu te voi stingheri, te voi investi cu împuterniciri largi. Sînt gata să plătesc o importantă despăgubire de război emirului Sevillei şi chiar un tribut anual califului. Un bir ! încheie el morocănos.

Prudent, rezervat, Don Ephraim răspunse :

— Cred că mijlocitorul tău ar putea obţine un aranjament în aceste probleme. Dar fă-mă să ştiu, mărite rege, ce părere ai în privinţa celuilalt punct, cel mai important : durata armistiţiului ? Mă îndoiesc că se va mulţumi califul cu o pace de mai puţin de doisprezece ani. Ai fi gata să semnezi un asemenea acord ? Şi eşti hotărît să-l şi respecţi ?

Din nou Alfonso era cît pe ce să se înfierbînte. Evreul se purta de parcă i-ar fi lui duhovnic. Dar iar raţiunea regelui îi înfrînă mînia. Cînd pe vremuri admisese ca acele cuvinte *„in octo annos“*, pe opt ani, să fie prevăzute în acordul cu Sevilla, ele i se păruseră că nu-s altceva decît cerneală pe pergament. Dar aceste trei cuvinte l-au adus pe calif în ţară, i-au doborît cavalerii Calatravei. Don Ephraim avea dreptate să-i amintească de astă dată că, dacă încheie o pace pe doisprezece ani, va trebui într-adevăr să se ţină liniştit timp de doisprezece ani.

— Constat, rosti el încet şi amar, că ai cumpănit îndelung interesele califului.

Ephraim se temuse de o izbucnire mai gravă ; răspunse uşurat :

— Oricine căruia îi stau la inimă treburile publice trebuie să facă asta.

Alfonso tăcea scormonindu-şi creierul. Ephraim stărui :

— O pace îndelungată va folosi mai mult Castiliei decît musulmanilor. Nu poţi, oricît de mult ai dori-o, să

porneşti în curînd un mare război. Îţi trebuie timp, întreaga Hispanie creştină atît de pustiită are nevoie de timp ca să se refacă.

— Doisprezece ani, făcu Alfonso. Ceri mult, bătrîne.

— Te rog, mărite rege, nu mă trimite la Sevilla, răspunse Ephraim susceptibil, aproape brusc.

— Îţi acord cei doisprezece ani, zise Alfonso.

Se ridică şi începu din nou să se plimbe în sus şi-n jos.

— Doresc, reluă el, să te duci cît mai curînd cu putinţă la Sevilla. Fă-mă să ştiu ce împuterniciri îţi trebuie şi alege-ţi însoţitorii.

— Fiindcă mi-o ordoni, zise Ephraim, voi face parte din delegaţie, dar numai în calitate de consilier financiar sau ca secretar al ei. În fruntea misiunii binevoieşte să pui pe unul din granzii tăi. Dacă nu, musulmanii vor fi de la început contrariaţi.

— Să facă parte din misiune doi din baronii mei sau chiar trei, răspunse Alfonso. Dar împuternicire vei avea numai tu.

Ephraim se înclină adînc.

— Voi încerca, rosti el, să-ţi aduc cu ajutorul lui Dumnezeu o pace nu prea rea.

Zicînd aceasta, Don Ephraim se pregăti să ceară voie să se retragă.

Dar Don Alfonso nu-i dădu încă voie. Vorbi ezitînd:

— Mai e încă ceva, Don Ephraim, şi te-aş ruga să-mi dai un sfat. Succesiunea prietenului şi a lui *escrivano* al meu decedat, Don Iehuda, trebuie să fie considerabilă. Nu cred să existe rude care să poată ridica pe drept pretenţii asupra ei. Sau ştii tu pe cineva?

Don Ephraim, din nou foarte atent, răspunse:

— Ar fi la Saragossa Don Iosef Ibn Esra, un văr al lui Don Iehuda — binecuvîntată fie-i amintirea. După legea şi uzanţele noastre ar avea drept la o zecime a moştenirii. Aş sfătui-o pe maiestatea-ta să-i lase lui Don Iosef această zecime. Îţi va face bune servicii la dificila întreprindere de recuperare a creanţelor pe care Don Iehuda le avea mai peste tot în lume.

— Aşa să fie cum propui tu, zise Alfonso. M-am gîndit şi la asta, să pun la dispoziţia Aljamei o parte a moştenirii.

— Eşti foarte mărinimos, mărite rege, răspunse Don Ephraim. Dar ştii că e vorba de sume foarte mari ? După arhiepiscopul de Toledo, Don Iehuda era cel mai bogat om din ţară.

Nu fără ezitare, regele zise :

— Tot ce mai există ca avere de la defunct, voi lăsa sub administrarea funcţionarilor tezaurului Coroanei, pînă ce va fi găsit moştenitorul principal, fiul Doñei Raquel. Se află, încheie el fără o legătură prea strînsă de idei, documente care conferă acestui fiu al Doñei Raquel toate drepturile şi titlul de conte de Olmedo. Don Iehuda însuşi mai apucase să le redacteze.

— Este sacrul tău drept, mărite rege, răspunse rezervat Ephraim, să deduci din succesiunea lui Don Iehuda pentru tezaurul Coroanei tale tot ce hotărăşti tu şi nimeni nu te poate dojeni pentru asta.

Alfonso, niţel răguşit, rosti precipitat :

— Răposatul meu prieten Iehuda se întîlnea adeseori cu tine şi probabil că vei fi ştiind multe. Nu vreau să te constrîng, bătrîne, şi să-ţi cer să-mi spui cît ştii. Dar gîndul că fiul meu e printre voi şi eu nu-l cunosc, mă apasă. Asta trebuie s-o înţelegi. Nu vrei să mă ajuţi ?

Vorbea rugător, vorbea cu gingăşie, ceea ce-l măgulea pe Ephraim şi îl neliniştea. Era o sarcină teribilă cu care prietenul şi duşmanul lui mort îl împovărase.

— Nimeni nu ştie, mărite rege, răspunse el, şi nimeni nu poate să mai afle dacă Don Iehuda Ibn Esra avea ceva de a face cu dispariţia nepotului său. Dacă era cumva aşa, atunci trebuie să fi folosit, într-o împrejurare atît de delicată, nu mai mult decît un *singur* ajutor şi anume unul de nădejde, discret.

Alfonso se simţea înjosit şi neputincios. Dar, împotriva voinţei lui, nu cedă şi zise :

— Te cred şi nu te cred. Mă tem că chiar de-ai şti ceva, nu mi-ai spune. Mă roade în suflet, o mărturisesc, că fiul meu va creşte printre voi şi în datinile voastre. Îmi vine să vă urăsc pentru asta şi cîteodată v-am urît chiar.

— Te mai întreb din nou, mărite rege, vorbi Ephraim, vrei cu adevărat ca un om despre care gîndești astfel să rezolve la Sevilla treburile tale și ale țării peste care domnești ?

— Nutream uneori bănuieli și despre Don Iehuda, răspunse regele, și totuși știam că îmi e prieten. Tu ești bătrîn și priceput și cunoști oamenii și înțelegi ce înseamnă asta. Vreau să te duci pentru mine la Sevilla. Știu că nu am pe nimeni mai potrivit decît tine.

Ephraim fu cuprins de milă dar și de satisfacție. Și zise :

— Poate că va veni cîndva o vreme cînd se va înfățișa unul sau altul și va susține că el e cel dispărut. Te sfătuiesc, o, rege al meu, nu te mai preocupa de asta. Probabil că va fi înșelăciune la mijloc. Lasă în seama noastră să cercetăm dacă e așa, și nu te mai împovăra pe lîngă atîtea multe griji și cu problema asta. Resemnează-te, Don Alfonso. Ai fiice bine reușite, infante nobile, menite să devină cîndva mari regine. Nepoții tăi se vor urca pe tronurile Hispaniei și, cu ajutorul lui Dumnezeu, vor unifica țările peninsulei.

Și sumbru (totuși regele îl înțelese), încheie :

— Don Iehuda Ibn Esra e mort, fiul și fiica sa de asemenea. Dacă a mai rămas cineva din neamul lui, atunci numai nepotul acesta e urmașul. Și Don Iehuda s-a întors din Islam la iudaismul strămoșilor săi, și acesta e legatul lui.

Don Alfonso își dădea seama ce însemna ca să-l lase pe evreu, pe negustor, să lichideze urmele războiului pe care el nu l-a putut duce pînă la capăt. Și-a părăsit cavalerismul, și-a luat rămas-bun de la Bertran, s-a lepădat de trecutul, de tinerețea lui. Nu o regreta, dar simțea aproape fizic renunțarea, vidul.

Drumul pe care pornise acum nu-l mai ademenea cu tainice căi lăturalnice, nu-l mai ducea spre nici o zare albastră, scînteietoare, ci se desfășura sterp și prozaic drept către un țel cuminte, solid. Dar dacă a pornit odată pe acest drum, îl va străbate pînă la capăt. Se va încătușa

el însuşi, ca pacea amară ce o lua asupră-şi să nu fie periclitată prin aventuri dulcege sau eroice.

Nu dormi toată noaptea. Cumpănea, respingea, iar cumpănea, hotăra, respingea.

Hotărî.

Îi destăinui lui Rodrigue, cu un zîmbet uşor, că vrea în sfîrşit să ocupe din nou episcopatele lichidate din Avila, Segovia, Sigüenza şi anume vrea să-i atribuie lui episcopatul Sigüenza.

Rodrigue, nemulţumit, surprins, întrebă :

— Vrei să scapi de inoportunul prevenitor ?

Surîsul lui Alfonso se lărgi şi în trăsăturile lui se iviră din nou acea vlăguită, băieţească graţie şi acea glumeaţă expresie de altădată.

— Acum, zise el, mă bănuieşti pe nedrept, preacinstite părinte al meu. Nu vreau să te am departe de mine, vreau să te am şi mai aproape. Dar dacă sînt bine informat, legile bisericii nu permit ca un canonic să urce fără treaptă intermediară pe scaunul arhiepiscopului.

Furtunatic şi pline de contradicţii se fugăreau gîndurile în mintea lui Rodrigue. Pe el vrea Alfonso să-l facă primat al Hispaniei ! Era un bun sfătuitor, dar o asemenea ascensiune modestul bărbat nu o visase niciodată ; se mirase peste măsură atunci cînd Don Martin se temuse de o astfel de posibilitate. Aşadar de aci încolo nu va da numai sfaturi şi îşi va spune părerea : urma să dispună de cele mai bogate venituri ale ţării, avea să aibă un cuvînt greu de spus în problemele războiului şi păcii. Gîndul acesta îl buimăcea. Ceea ce se abătea acum asupra lui, era binecuvîntare şi har şi cea mai grea sarcină.

Alfonso se uita la chipul emoţionat al lui Rodrigue şi, jumătate în glumă, jumătate serios, zise :

— Pentru cîteva luni, fireşte că va trebui să te duci la Sigüenza şi deci nu te voi mai putea vedea. Sfîntul Părinte e un negustor dur ; prea uşor nu-l voi putea convinge să-ţi dea palliumul. Dar o să fac un sacrificiu băneşc oarecare şi, pînă la urmă, izbutesc eu. Vreau să te fac al doilea bărbat al regatului, continuă el cu îndărătnicie băieţească. Mi-ai desfiinţat cronologia hispanică, dar eu vreau să te am primat al Hispaniei.

Cînd află noutatea, Musa rămase consternat. Rodrigue se va duce la Sigüenza. Cum va putea el, Musa, musulmanul, cel dușmănit de atîția, să rămînă la Toledo fără ocrotirea canonicului ? Va fi pribeag și fugar și fără prieteni, nu pentru întîia oară. Pustie și neospitalieră îi părea ultima bucată de drum a vieții sale.

Numai că înțeleptul bărbat, cunoscătorul de oameni Musa, nu uită în propria lui strîmtoare binefacerea pe care avansarea i-o aducea canonicului și găsi cuvinte calde de simpatie.

— Multiplele ocupații ale noului tău post, zise el, te vor smulge curînd din Acedia, din frămîntarea posomorîtă din ultimele luni. Vei lua hotărîri și vei făptui lucruri care vor schimba multe destine. Și această muncă, urmă el animat, te va îndemna, sper, să reiei cronica ta. Da, preacuviosul meu prieten, conchise el gînditor și senin, cine face istoria, va fi desigur ispitit să o și înfățișeze.

Și într-adevăr, de cum îi oferise regele arhiepiscopatul, o asemenea tentație se și înfiripase în capul lui Rodrigue. Abia se împovărase regele cu chibzuitul și prevăzătorul Eprahim, că se și făcea din propriu îndemn dependent de el, de Rodrigue, bărbatul necavaleresc, iubitor de pace. Numai un Alfonso, care se transformase lăuntric, putea să-și bage de două ori capul sub evanghelie în felul acesta. Dar din recunoașterea faptului în sine, lui Rodrigue i se iscă un simțămînt mîntuitor și speranța că, în ciuda sumbrei sale subtilități, putea să fi existat un tîlc în groaznicele întîmplări din acest ultim an. Dar se împotrivea să se lase în voia unor asemenea speculații, nu le îngăduia să se concretizeze într-o succesiune limpede de idei, nu voia să aibă parte de o a doua dezamăgire.

Înfierbîntat de-a binelea, îi răspunse el lui Musa :

— Nici pe de departe nu mă gîndesc să-mi reiau cronica. Mi-am nimicit întregul material, o știi doar.

— Academia ta îți poate procura nu peste multă vreme din nou materialul necesar, ripostă calm Musa. Și din materialul meu multe date îți pot fi de folos. Ți-l alcătuiesc cu plăcere. Bineînțeles — urmă el întunecîn-

du-se la față — că nu va fi ușor să rămîn în legătură cu tine. Cine știe în ce colț de lume va trebui să mă ascund dacă nu voi mai avea protecția ta.

La început Rodrigue nu-l înțelese. Dar apoi se revoltă :

— Oare ce ți-ai închipuit ? Firește că vii cu mine la Sigüenza.

Musa se însenină. Numai că politețea lui musulmană îi impunea să ridice obiecțiuni.

— Nu crezi, spuse el, că în palatul episcopal din Sigüenza voi face o impresie foarte stranie ? Cei ce locuiesc sub cîrja ta, se vor mira că ai un colocatar de alt neam.

— N-au decît ! răspunse scurt și înverșunat Rodrigue.

Musa, mereu cu un zîmbet larg, fericit pe obrazul lui urît, urmă :

— Mai trebuie să-ți atrag atenția că de abia acum vei avea de pătimit de pe urma mea. Căci de-acum încolo cu siguranță că nu-ți voi da pace pînă nu te vei apuca din nou de cronica ta.

Acum încă, la Toledo, îi stîrnea prietenului pofta și îl încurca mereu în complicate dezbateri istorico-filozofice. Stătea la pupitrul lui de scris, mîzgălea și îi vorbea peste umăr :

— Nu-i o simplă întîmplare că noi, musulmanii, a trebuit din nou să abandonăm Toledoul, deși îl aveam ca în palmă. Vremea noastră, marea epocă a puterii noastre, din păcate a trecut, și disensiunile interne care l-au rechemat pe calif în toiul izbînzii, se vor repeta. E un lucru tot atît de sigur ca regulile matematice ale lui Alharesmi (Al-Hazen). Imperiul mondial al musulmanilor, oricît de puternic ar părea, e prea bătrîn. E fărîmicios.

Așa cum sperase Musa, Rodrigue mușcă din nadă.

— Vremea voastră a trecut, cutezi tu să spui ! răspunse el. Păi ați biruit ! Oastea noastră e nimicită, granița voastră se întinde pînă la Toledo, mîndrul nostru Don Alfonso vă plătește tribut, se înfierbîntă el. Domnia

musulmanilor în declin! Marea epocă a musulmanilor apusă! De trei ori în acest secol am năvălit asupra voastră cu mase înarmate atît de uriașe cum niciodată nu văzuse lumea. De cinci sute de ori cîte o mie de cavaleri creștini și-au pierdut viața în aceste cruciade și de o mie de ori cîte o mie de oameni din alte neamuri creștine, pe care nu le mai pun la socoteală, au pierit de moarte, molime și foamete în patrie. Iar Orașul Sfînt e în stăpînirea voastră la fel ca acum o sută de ani. Și tu te plîngi că imperiul vostru decade!

— Te prefaci mai puțin înțelept decît ești, preacinstitul meu prieten, răspunse politicos Musa. Fixezi istoria cîtorva decenii sau a unui secol într-un cadru de parcă ar fi ceva închis. Dar noi, tu și cu mine, nu vrem să descriem numai ziua de astăzi și un pic din cea de ieri, încercăm doar să stabilim sensul evenimentelor, vrem să deslușim direcția întîmplărilor și să privim în viitor ca niște veritabili cercetași ai Domnului. Și iată, din nefericire, ce reiese cu certitudine: cruciadele voastre n-au fost nicidecum insuccese. Firește, ceea ce ați cucerit voi în ultimul secol nu a meritat atîtea jertfe. Dar în schimb ați dobîndit cunoștințe economice din belșug, o știi doar tot atît de bine ca și mine, și neprețuite experiențe politice și științifice. V-am condus de bună voie și înfumurați prin atelierele noastre, v-am arătat cum ne creștem noi tineretul, cum ne administrăm orașele, cum practicăm justiția. Ați fost școlari silitori și imitați bine tot ce e bun la noi. Ați priceput că, în acest secol, depindem mai puțin de cavaleri decît de învățați și de experți, de arhitecți și de armurieri și de ingineri și de meșteri de tot felul și de agricultori instruiți. Și sînteți tineri, sînteți în ascensiune, ne veți ajunge foarte curînd din urmă și chiar ne veți întrece. Ați pierdut de cinci sute de ori cîte o mie de cavaleri, dar nu voi sînteți învinșii.

Ridicase vocea, de obicei șteasră. Cu ochii lui liniștiți, știutori, cam ironici, își privea prietenul. Acesta tăcea. Se dădu bătut, nu fără satisfacție.

Multe asemenea discuții aveau loc între ei, controverse în care, spre surprinderea lui, Rodrigue susținea triun-

ful necredincioşilor, în timp ce Musa se îndoia de victoria finală a musulmanilor.

Dar cu cît mai mult reflecta Rodrigue asupra argumentelor prietenului, cu atît mai vîrtos îi intrau ele în cap, cu atît mai puternică era încrederea ce i-o insuflau. Se simţea întinerit. Nu-l mai chinuia acea frază a lui Pavel către corintheni precum că nebunia lui Dumnezeu primează asupra înţelepciunii înţelepţilor. În locul ei, triumfa un alt cuvînt al apostolului : „Vechiul a trecut, iată, totul a devenit nou". În locul credinţei oarbe, mistuită în extaz ferice, stăruia acum în el presimţirea cunoaşterii, un sentiment din ce în ce mai precis : există totuşi un sens descifrabil în mersul lumii. Nu putea încă tălmăci acest sentiment în formule logice. Nici nu încerca să-l limpezească. Îi ajungea să ştie din rostul mersului lumii atît cît ştiuse Augustin despre esenţa timpului : „Dacă nu mă-ntrebi, o ştiu ; dacă mă întrebi, nu o ştiu".

Dar tot mai adînc se întipăreau în mintea lui Rodrigue spusele lui Musa, şi tot mai arzător simţea chemarea de a fi un cercetaş al Domnului şi de a descoperi căile pline de înţeles ale evenimentelor.

Ezita totuşi să se apuce din nou să lucreze la cronica lui. O nouă îndoială îl reţinea.

— Mă tem, mărturisi el prietenului, că ceea ce mă îndeamnă la lucru este mai puţin dorinţa de a-l sluji pe Dumnezeu, cît orgoliul scriitoricesc.

Musa făcu mutra lui şireată. Scoase la iveală o carte, „Viaţa sfîntului Augustin" şi îi citi lui Rodrigue ceea ce Possidius, un discipol al sfîntului, însemnase cu privire la ultimele zile ale maestrului său. Pe atunci, Augustin era arhiepiscop al oraşului Hippo, asediat de vandali ; din palatul său, vedea cum arde pînă-n depărtare ţara cartagineză. Avea şaptezeci şi şase de ani, era foarte şubred şi ştia că va muri. Era îngrijorat pentru soarta oraşului asediat şi a întregii provincii copleşite de inamic. În acelaşi timp, însă, recitea pentru a nu ştiu cîta oară numeroasele sale cărţi, corecta şi schimba, pentru ca din fiecare din operele sale să fie păstrat în biblioteca din Hippo cîte un singur exemplar fără greşeli. Mai încercă să termine încă o carte destinată să combată scrierile ereticu-

lui Iulian. „Augustin, cel mai sfînt dintre toți episcopii, relata Possidius, muri în ziua a cincea a lunii septembrie, pe patul de moarte tot străduindu-se de a respinge atacurile vandalilor, și lucrînd la marea sa lucrare polemică împotriva ereticului Iulian."

Musa își ridică ochii de pe carte și întrebă strengărește :

— Vrei cumva să fii mai sfînt decît sfîntul Augustin, preacucernicul meu prieten ? Ascultă-ți atent inima și întreabă-te dacă îndoielile tale nu sînt altceva decît o evlavioasă înfumurare.

În seara aceleiași zile, Rodrigue își pregăti un teanc gros de hîrtie albă, scumpă și, pe îndelete, savurînd clipa, se apucă să scrie : „Începe istoria Hispaniei. *Incipit chronicon rerum Hispanarum.*"

Musa îi spuse surîzînd :

— Nici un viciu nu sapă mai adînc ca pasiunea scrisului.

Pacea pe care o aduse acasă Don Ephraim era mai bună decît se așteptaseră cu toții. Dar nu putuse obține, și poate că nici nu voise, ca durata armistițiului să fie stabilită pe mai puțin de doisprezece ani.

Don Alfonso, după ce Ephraim îi raportase totul amănunțit, zise :

— Știu că ar trebui să-ți fiu recunoscător. Și chiar sînt. Vreau să-mi convoc granzii, să fie martori cînd îmi vei înapoia mănușa misiunii ce ți-am încredințat-o.

Don Ephraim se împotrivi aproape temător :

— Nu cred să merit atîta strălucire. Nici nu mi-ar sta bine. Și aș mai atrage și mulți invidioși, dar puțini prieteni Aljamei din Toledo.

Alfonso întrebă clipind din ochi dacă, după opinia lui Ephraim, va fi într-adevăr nevoie de toți cei doisprezece ani pentru reconstruirea economiei țării.

Ephraim se indispuse. Îl avertizase pe acest om la vreme și foarte stăruitor să se pregătească sufletește pentru o pace îndelungată. El, Ephraim, condiționase acceptarea neplăcutei sarcini de acest lucru și iată, abia

încheiase Don Alfonso pactul, că se şi gîndea să-l calce. Răspunse sec :

— Starea ţării tale, mărite rege, e astfel încît probabil că va trebui să stai liniştit chiar mai mult de doisprezece ani. Eu nu voi mai apuca o nouă campanie şi nici tu nu vei mai fi tînăr cînd o vei porni.

Şi cum Don Alfonso tăcea posac, Ephraim îl îndemnă :

— Adaptează-te, mărite rege. Don Iehuda a făcut pentru tine treabă bună. A înnodat legături care mai ţin şi după această prăbuşire, a făcut cunoscute întregii lumi multele posibilităţi ale Castiliei tale, ţi-a procurat credit. Dar dacă vrei să tragi din toate astea foloase, trebuie să te ţii ferm de planul lui fundamental, şi el a construit pentru pace. Nu te mai gîndi în anii următori la cavalerii şi baronii tăi care nu fac decît să sărăcească ţara, gîndeşte-te la tîrgoveţii şi ţăranii tăi, gîndeşte-te la oraşele tale. Lor să le dai privilegii, dă-le *fueros*, întăreşte-i împotriva granzilor tăi.

Don Alfonso asculta contrariat, dar cu atenţie. Lumea lui era doar cea a cavalerilor. Adevărul pentru un rege era altul decît cel al unui evreu şi gheşeftar bătrîn. Filozofia lui, a lui Alfonso, era cuprinsă în cîntecele lui Bertran. Şi totuşi acest Ephraim are pesemne dreptate şi dacă el, Alfonso, vrea să facă după doisprezece ani un război izbutit, trebuie să se pună bine cu cei de jos. Trebuie să dea tîrgoveţului şi ţăranului, acelui *„vilain"*, un loc în sfatul lui şi pe cavaler să-l pedepsească cînd îşi cotonogeşte ţăranul sau cînd, cu arma-n mînă, îl păgubeşte pe băcan. Va fi o lume pustie, plicticoasă, va fi o Castilie tristă peste care domneşte el.

Don Ephraim începu acum să expună întreaga stare jalnică a ţării. Mineritul decăzuse rău, manufacturile de postav, pe care Don Iehuda le adusese la mare înflorire, erau ruinate sau distruse, turmele de vite alungate, creşterea oilor, înainte de război una din cele mai importante surse de venituri ale ţării, total neglijată, *maravedi*-ul castilian era devalorizat ; se plăteau şase *maravedi* castilieni pentru unul aragonez. Pentru ca agricultura şi meşteşugăritul să nu decadă cu totul, ar trebui să li se vină în ajutor cu reduceri de impozite şi cu acordarea de noi drepturi. Ephraim intră în amănunte. Propuse ce vămi

şi ce dări să fie uşurate, care pe deplin desfiinţate. Preciză cifre, indica mereu şi mereu noi cifre.

De cîte ori Don Iehuda vorbea despre asemenea lucruri, Alfonso se lăsa o scurtă vreme atras; dar apoi îl apuca o silă împotriva unor treburi aride, nedemne de un rege, şi se întîmpla de multe ori să întrerupă cu grosolănie o astfel de întrevedere. Acum însă, deşi Ephraim vorbea fără vervа şi strălucirea lui Iehuda, Alfonso asculta cu atenţie crescîndă înşiruirea de cifre, ele i se întreţeseau, găsea plăcere chiar în logica expunerii evreului. Alfonso nu voia s-o recunoască şi totuşi era mulţumit. Nu era de nici un folos să închizi ochii în faţa vremii noi, potrivnice, trebuia să te acomodezi cu ea. Alţii înaintea lui s-au văzut siliţi s-o facă, oameni foarte mari şi foarte puternici, regele Henric de pildă, şi el, Alfonso, plătise scump pentru orbirea lui.

— E un noroc, mărite rege, expuse apoi Ephraim, că i-ai permis atunci lui Iehuda să colonizeze în ţara ta şase mii de refugiaţi franci. Din mulţimea acestor oameni capabili poţi înlocui mulţi specialişti care au căzut sau au dispărut într-un fel sau altul. Trebuie să recunoşti lui Don Iehuda — binecuvîntată fie-i amintirea — că...

Regele îl întrerupse brusc.

— Ţi-am propus odată, zise el, să administrezi vistieria mea. Ai refuzat. Probabil că ai procedat bine; era pe atunci puţin de gospodărit şi le-am făcut sfetnicilor mei viaţa grea. Acum e drept că avem şi mai puţin, dar între timp m-am mai cuminţit, asta poate că ai remarcat şi tu. Te rog pentru a doua oară să devii *alfakimul* meu sau, şi mai bine, *alfakimul* meu *mayor*.

Ephraim se aşteptase la această ofertă, se temuse de ea. Se împotrivea din tot sufletul. Detestase dintotdeauna demnităţile de stat, acum mai era şi bătrîn, voia ca în zilele ce-i mai rămîneau să stea acasă, la gura sobei, să fie văzut de puţini şi îngrijit cu devotament şi să se stingă în pace. Toată aversiunea şi ura lui împotriva lui Don Alfonso se răscoleau într-însul. Omul acesta a trimis la moarte pe cei mai mulţi din acei trei mii de tineri pe care Aljama i-a pus la dispoziţie, împins de o dementă poftă cavalerească de aventuri. I-a răpit devotatului său servitor Ibn Esra fiica şi fiul şi nu l-a salvat în năpasta ce-l

lovise. Şi acum voia să-l înhame pe el, Ephraim, la carul lui pe drumul abrupt, chinuitor ce-i stătea în faţă. Şi zise :

— Mă onorezi peste măsură. Dar negocierile de la Sevilla au fost istovitoare. Treburile Aljamei mă aşteaptă, sînt foarte bătrîn. Scuteşte-mă, o, rege şi stăpîn al meu.

Alfonso, făcînd băieţeşte pe supăratul, spuse :

— Aş vrea să am un evreu de *alfakim*.

Cuvintele acestea sunau a nedibăcie, aproape stîngace, dar din ele răzbătea bunăvoinţa lui Alfonso cel de odinioară. Dintr-o dată, Ephraim pricepu ce se petrece în sufletul acestui bărbat. Înţelese că vrea să dea o satisfacţie defunctului său *escrivano*, impunîndu-şi să urmeze drumul acestuia. Acest Alfonso chema, şi nu fără teamă, ajutorul unui nou sfătuitor. Va fi o sarcină împovărătoare să preiei acest post, să reiei totul de la capăt. Dar Ephraim îşi reamintea ochii scînteietori, pătrunzători, ironici ai lui Iehuda, auzea vocea lui melodioasă, plăcută, se gîndea la ultima lor întîlnire. Cineva trebuie să se găsească aici să primească mîna acestui rege creştin şi să-l tîrască anevoie pe calea îngustă, riguroasă a păcii.

Ephraim, înfiorat de frig în multele lui vestminte, arăta cu adevărat foarte bătrîn şi şubred. Vorbi, smulgîndu-şi fiecare cuvînt cu greu din gîtlej :

— Fiindcă o poruncești tu, mărite rege, voi încerca să fac ordine în treburile ţării tale.

— Îţi mulţumesc, rosti Don Alfonso.

Iar după o scurtă şovăială, urmă :

— Şi mai e ceva ce aş vrea să discut cu tine, Don Ephraim Bar Abba. Nu i-am arătat niciodată regretatului meu *escrivano* atîta recunoştinţă cît ar fi fost cu cale şi cît bunicul meu i-a arătat lui Ibn Esra al lui. Mă apasă gîndul că cei doi morţi n-au fost nici măcar îngropaţi cum trebuie, ci meschin şi sărăcăcios. Dar m-am tot gîndit la asta şi anume să-i înmormîntez cu fastul cuvenit rangului lor. Acum însă am cumpănit mai bine şi mi se pare mai potrivit ca *voi* să-i înmormîntaţi pe defunctul meu *escrivano* în felul vostru şi cu ororurile ce le practicaţi voi, de asemenea şi pe Doña Raquel, fiica lui, care mi-a fost atît de dragă. Vă aparţin amîndoi vouă, vă aparţin

pînă la urmă, şi-ţi voi fi recunoscător dacă vei organiza înmormîntarea aşa cum şi-ar fi dorit-o chiar ei.

— Mi-ai luat-o înainte cu rugămintea, mărite rege, răspunse Don Ephraim. Voi avea grijă de toate. Îngăduie-mi numai să mai zăbovesc un răstimp cu ceremonia, pentru ca toţi cei ce doresc să-l cinstească pe Don Iehuda Ibn Esra să afle că va fi înmormîntat după lege.

Curînd după încheierea păcii, Doña Berengaria dădu naştere unui băiat. Acest viitor rege al Aragonului şi Castiliei fu botezat cu numele de Fernán. Botezul fu sărbătorit cu mare fast; cei cinci domnitori creştini ai peninsulei se adunaseră la Saragossa ca să participe la solemnitate.

La banchetul festivităţii, Alfonso şi Leonor şedeau pe scaune înalte alături. Doña Leonor era frumoasă, mare doamnă, amabilă şi mîndră ca de obicei şi, aşa cum cerea curtoazia, schimba cu soţul ei multe cuvinte de politeţe.

Alfonso putea să se simtă în acea zi rege al regilor şi era conştient de valoarea sa şi de onoarea ce i se cuvenea. Cu un an înainte ţara lui fusese sub puterea duşmanilor, el însuşi încercuit în propria sa capitală. Cît de cumplit se ruşinase atunci cînd se gîndea la Richard al Engliterei! Acela se adeverise pe deplin a fi un *miles christianus*, spaima musulmanilor, un adevărat Melek Rik. Asaltase inexpugnabila cetăţuie Akko, biruise glorios în luptă, la cîmp deschis, oastea sultanului Saladin. Cît de diferit stăteau lucrurile astăzi! Uriaşele pierderi ale armatelor cruciate fuseseră ca şi zadarnice, se încheiase un jalnic armistiţiu, Oraşul Sfînt se afla ca şi pînă atunci în mîinile necredincioşilor, Richard însuşi, dezbinat cu aliaţii săi, zăcea neputincios într-o temniţă austriacă. El însă, Alfonso, trona aici, acum ca şi mai înainte cel mai puternic rege al peninsulei. Şi nepotul său, care primise în ziua aceea taina botezului, acest viguros, mic Fernán, acesta va fi, lucru ca şi sigur, cel ce va reuni Aragonul cu Castilia şi poate că va avea dreptul să se numească împărat, ca strămoşul său, Alfonso al Şaptelea.

Dar cu toată această strălucire şi înflorire, în sufletul lui Alfonso nu creştea decît pustiul. O vedea pe Doña

Leonor şi îi vedea singurătatea. O vedea pe fiica lui, Berengaria, şi îi vedea ochii mari şi verzi ai mamei, trufia sălbatică, foamea după tot mai multă putere şi autoritate. Era sigur că îşi considera soţul slab, fiindcă după înfrîngerea sa, a lui Alfonso, nu şi-a asumat predominarea peninsulei. Era sigur că toată fiinţa ei era dăruită noului născut, acestui viitor *emperador* Fernán, şi că pentru dînsul, tatăl ei, nu avea alte sentimente decît silă şi indiferenţă dispreţuitoare. Stătea doar în calea fiului şi orgoliului ei, din desfrînare îşi neglijase îndatoririle de rege, ţara care-i aparţinea ei şi băiatului aproape că a pierdut-o odată şi o s-o piardă definitiv înainte ca micul Fernán să se încoroneze împărat.

Pajii care-i serveau regelui mîncare, vin, şerbet, stăteau şi aşteptau stînjeniţi. El nici nu-i vedea. Îşi dădu deodată seama cît de singur era în mijlocul celor de cinci mii de ori cîte-o mie de castilieni ai săi, cu toată veneraţia ce i-o purtau. Privea în gol, foarte singur într-o lume goală.

Don Rodrigue observa îngrijorat cum Alfonso, sub masca liniştită, prietenoasă, regală, se închista rigid şi semeţ în gîndurile sale. Era cuprins de o milă plină de căldură, dar şi plină de curiozitate şi de obsesie a cronicarului, şi îl studia pe rege cu o sîrguinţă obiectivă. Don Alfonso era într-adevăr *memoria tenax, intellectu capax, vultu vivax*. El, Alfonso, păstra bine în memorie întîmplările, le înţelegea cu mintea lui pătrunzătoare, le reţinea ferm şi le reda prin expresia feţei sale. Da, consemnate pe chipul lui Don Alfonso, erau experienţele acumulate, patimile lui sălbatice, biruinţele lui grele, furtunatice, amarele lui înfrîngeri, renunţările şi recunoaşterile lui. Cutele îi brăzdau adînc fruntea, riduri îi crestau obrajii. Chipul regelui devenise o cronică a vieţii sale. De pe acum faţa omului de patruzeci de ani trăda pe cea a moşneagului ce va fi cîndva.

În nordul ţării, aproape de graniţa Navarrei, pe teritoriul baronilor de Haro, trăia un eremit care se supunea celor mai dure practici bisericeşti. Locuia într-o peşteră sus de tot, pe clinele abrupte ale Sierrei de Neïla. Cum îşi putea tîrî acolo zilele, era un miracol. Căci era orb.

Fără îndoială că stătea sub deosebita ocrotire a providenței. Ea îi ferea picioarele de abis și îl apăra de fiarele sălbatice; se spunea că lupii se ghemuiau la picioarele lui și îi lingeau mîna.

Penitenții urcau la el și îi aduceau daruri pentru puținele lui trebuințe. Îl rugau să-i atingă cu mîinile; din mîinile lui răzbătea harul sfînt. Putea chiar, doar atingînd un obraz, să afle prin pipăit dacă vreun păcătos a fost absolvit de Dumnezeu.

Și faima pustnicului ca și a cucernicelor lui aptitudini se răspîndiseră în întreaga țară.

Dar schimnicul acela nu era altul decît Diego, căruia atunci, înaintea primei sale bătălii victorioase de la Alarcos, Alfonso pusese să i se scoată ochii fiindcă dormise în post.

Acum, acești baroni de Haro, cărora Diego le fusese supus, erau niște vasali dificili, nu prea binevoitori regelui. Declarară deci că orașul Toledo, prin haoticele evenimente din ultimii ani, ar fi plin de păcate, și-i cerură lui Diego să se ducă acolo; vizita sfîntului de bună seamă că va deștepta conștiințele. Baronii Haro sperau însă ca, prin prezența lui Diego în capitală, să-i provoace regelui încurcături.

Locuitorii din Toledo mișunau în jurul preasfîntului, să-l vadă și să-l venereze, și tot mai stăruitor se auzea dorința lor ca și regele să tragă foloase de pe urma venirii acolo a făcătorului-de-minuni. Pe cînd Alfonso străbătea călare străzile, radiind de fericire alături de Fermosa, ei luaseră parte la plăcerea nepermisă dar inimoasă a regelui, o gustau și ei, îl aclamau, și ziua în care alaiul le ieșea în cale era o adevărată sărbătoare. Dar acum, cînd îl vedeau pe Alfonso, simțeau o compătimire respectuoasă, o sfială, un discret fior de milă pentru cel pedepsit, însemnat de Dumnezeu. Îi doreau deplină ispășire și credeau că sfîntul l-ar putea ajuta.

Rodrigue nu vedea în larma ce se iscase în jurul lui Diego nimic altceva decît superstiție și șarlatanie, intuia chiar intenția dușmănoasă a baronilor de Haro, așa că-l sfătui pe rege să nu-l ia pe Diego în seamă.

Lui Alfonso însuși omul acela îi era nesuferit. Îl ardea o rușine tardivă amintindu-și cît de mulțumit de sine îi

povestise Raquelei orbirea aceea și cuvîntarea lui despre nesocotirea datoriei. Își amintea cum obrazul mobil al Raquelei se crispase, abia acum știa de ce.

Observase totuși cu cîtă timiditate se uitau oamenii la el, îi înțelese, le pricepuse dorința ca el să se vadă cu sfîntul. Îl încerca chiar curiozitatea crescîndă să știe ce devenise între timp Diego. Și oare el, Alfonso, fără să știe și să vrea, făcuse într-adevăr din acest om un sfînt?

Cînd îl avu pe orb în față, și-l aminti aidoma pe Diego de atunci.

Fusese un flăcău vîrtos, îndărătnic, înfipt, aducînd nițel cu Castro, iar acesta era cu adevărat acel Diego pe care el a pus să fie orbit? Alfonso se simți încurcat, regreta că trimisese după acest om, nu știa ce să spună, și celălalt de asemenea tăcea.

În cele din urmă, mai mult fără să vrea, Alfonso glumi cu stîngăcie:

— Tot a fost bună la ceva maxima ce ți-am împărtășit-o atunci într-un fel atît de aspru.

— Cine vorbește? întrebă celălalt.

Uimirea displăcută a lui Alfonso crescu. Oare nu-i spuseseră omului în fața cui a fost adus? Sau n-a vrut el să știe?

— Eu, regele, răspunse el.

Orbul, de loc surprins și nemișcat, rosti:

— Nu ți-am recunoscut glasul. Nu răzbate din tine nimic care să mi te amintească.

— Ți-am făcut oare o nedreptate atunci, Diego? întrebă Alfonso.

— Dumnezeu a fost acela, răspunse liniștit orbul, care ți-a poruncit să faci ce ai făcut. Dar și somnul care m-a copleșit atunci tot Dumnezeu mi l-a trimis. Alarcos era un loc de grea încercare, pentru tine nu mai puțin decît pentru mine. A fost oare acea izbîndă de la Alarcos cea care te-a îndemnat să dai o a doua, semeață bătălie? Mie suferința mi-a adus pînă la urmă binecuvîntarea. Am găsit pacea.

Și, aparent fără nici o legătură, urmă:

— Aud că Alarcos nu mai există.

La început Alfonso crezu că omul, la adăpostul reputației sale de sfînt, vrea să-și rîdă de el. Dar vorbele veniseră ciudat de monotone de pe buzele orbului; parcă ar fi fost rostite de un al treilea, care îi privea de la mare depărtare, nu erau menite să-l jignească.

— M-am rugat, reluă Diego, ca nenorocirea să se prefacă și pentru tine în mîntuire, stăpîne rege. Lasă-mă să te văd, ceru el întinzînd mîinile.

Alfonso pricepu ce voia orbul, se apropie de el și înfirmul îi pipăi obrazul. Regele simțea cu neplăcere mîinile osoase atingîndu-i fruntea și fața, apăsat și bîjbîit. Totul la acest om îi era respingător: cum arăta, cum vorbea, cum mirosea. Era într-adevăr o încercare căreia i se supunea. Și oare nu era omul acesta un scamator, un șarlatan de bîlci?

— Fii pe pace, vorbi Diego. Domnul ți-a dat puterea să aștepți în smerenie. *Quien no cae, se no llevanta* — Cine nu cade, nu se ridică. Poate că va trebui să aștepți multă vreme, dar de partea ta e forța.

Alfonso îl însoți pînă la ușă și îl dădu în seama celor ce-l conduseseră.

Veni și ziua în care fură deshumate leșurile lui Iehuda Ibn Esra și al fiicei sale, ca să fie duse în cimitirul din Iuderia. Era o zi de toamnă timpurie, caldă, prevestitoare de furtună; stîncile ce dominau orașul Toledo zăceau întunecate, într-un cenușiu apăsător, negru-verde. Îi înfășurară, pe Iehuda și Raquel, în lințolii albe. Fură puși în sicrie simple, așa cum cerea datina; iar înlăuntrul lor se presărase pămînt gras, negru, fărîmicios, pămînt din Sion. Pe pămîntul Sionului se odihnea așadar capul lui Iehuda, care a născocit și întreprins totul spre o mai mare cinstire a poporului său, și capul Raquelei, care visase despre Mesia.

Toate comunitățile evreiești ale Hispaniei trimiseseră delegații, chiar și din Provența și din Francia veniseră multe, și cîteva chiar din Germania.

Opt din cei mai de frunte bărbați ai Aljamei din Toledo ridicară pe umerii lor sicriele și le purtară pe aleile cu prundiș ale Galianei, printre arbori și straturi de flori, spre poarta principală. Acolo unde saluta

inscripția Alafia stăteau alții, gata să preia sicriele. Le duseră o scurtă bucată de drum, apoi alți purtători așteptau să le poarte; căci nenumărați se oferiseră să ducă morții pînă la groapă.

Așa, din umeri în umeri, coșciugele străbătură străzile fierbinți către Alcantara, la podul care trecea peste Tajo.

O bucată de drum purtase și tînărul Don Beniamin unul din cele două sicrie, pe al doilea, cel al Doñei Raquel. Era o povară ușoară, dar tînărul își mișca anevoie picioarele; apăsător și înăbușit, aproape fizic, îl durea mîhnirea.

Încercă să iasă din strîmtoare gîndindu-se la altceva. Se gîndea cum cei șase mii de refugiați franci pe care Iehuda, cu toată crîncena împotrivire, îi adusese în țară, deveniseră din niște intruși supărători concetățeni foarte utili. Totul se întîmplase altfel, mai bine decît se așteptase el, Beniamin. Pe jumătate sceptic, văzuse cum unchiul său Ephraim fusese trimis la Sevilla, cum obținuse cu multă greutate pacea și cum lua acum măsuri s-o păstreze. Opera lui Iehuda dăinuia, era dusă mai departe. Și regele nu numai că o îngăduia, ci o și sprijinea. Dar de cîtă moarte și mizerie fusese nevoie înainte ca acestui cavaler să-i vină mintea la cap! Și oare rațiunea va mai dura?

Nu trebuia să se lase tîrît de aversiunea lui împotriva regelui la o judecată nedreaptă. Regele se schimbase. Raquel izbutise. Lucrurile se petrecuseră ca în acel basm la care ea ținea atîta. Vrăjitorul insuflase viață bulgărelui de pămînt, dar din pricina asta vrăjitorul a trebuit să moară.

Încet pășea Don Beniamin, cu ușoara povară a Raquelei pe umăr, pierdut în meditație, cu pas inegal, împiedicînd pe ceilalți purtători ai coșciugului.

Cei șase mii de refugiați vor putea trăi acum din plin. Era puțin față de moartea stupidă de care de o mie de ori cîte o mie muriseră în războaiele acestor decenii. Tot ce se obținuse era puțin, mica perioadă de pace a lui Ephraim, dramul de cumințenie a regelui. Era doar o mică lumină nouă în marea noapte. Dar era

aici, această nouă luminiță lumina, și dacă îi va fi cîndva teamă, mica lumină îi va arăta drumul.

Ajunseseră la locul de așteptare, unde el și cei ce-l purtau, urmau să predea altora sicriul. Dar de cum se despovărase și nu mai trebuia să țină pas cu ceilalți, picioarele i se tîrau și mai greu. Își strînse puterile, se ținu drept și se gîndi. Gîndea cu amărăciune, dîrz și stăruitor : ne este dat să lucrăm la opera începută ; dar s-o desăvîrșim, nu ne e dat.

Cortegiul funerar atinsese bariera orașului, podul de peste Tajo. Porțile masive se deschiseră larg, să facă drum morților.

Don Alfonso orînduise să se dea lui *escrivano* al său, căruia orașul Toledo îi arătase atîta ingratitudine, cele mai înalte onoruri. Locuitorii din Toledo se supuseseră bucuroși. Toate casele arboraseră pînze negre. Strînsă tivea mulțimea, o masă uniformă, întunecată, marginile străzilor de obicei atît de împestrițate ; larma de toate zilele se potolise pînă la un murmur greu. Peste tot, în drum, străjuiau în poziție militărească ostașii regelui și, pe oriunde treceau sicriele, se plecau drapelele cu stema Castiliei. Oamenii se descopereau, mulți îngenunchiau, femeile și fetele plîngeau pentru soarta Fermosei.

Morții urcau străzile povîrnite înspre interiorul orașului. Nu o luaseră pe drumul cel mai scurt, sicriele fură purtate pe cale ocolită dincolo de piața centrală, Zocodovér, ca să poată cît mai mulți cinsti pe cei morți.

La o fereastră, sus de tot, la castel, de unde putea urmări pînă departe drumul cortegiului, stătea Alfonso, singur.

Gîndea :

Nici măcar nu sînt trist. M-am liniștit. M-am eliberat de patimi violente. Am devenit un rege mai bun. Ar trebui să fiu mulțumit. Și nu sînt. Voi apuca poate marea mea campanie și o voi putea duce în fruntea unei Hispanii unite. Dar chiar și în clipa cînd voi avea victoria în mînă, nu voi simți nimic mai fierbinte decît : „Acum a sosit momentul, mi-am împlinit datoria", și dacă va costa scump, va fi o ușurare, fericire însă nu

va fi. Ceea ce-mi era predestinat ca fericire, zace acolo jos. Era aici, am ținut-o în brațele mele, mi s-a alipit de trup, tandru și amețitor de dulce. Dar eu am fost ușuratic și am fugit. Și acum, cea care mi-a fost destinată să-mi dea fericirea, e dusă acolo jos, sub ochii mei.

Doisprezece ani trebuie să-mi aștept campania. N-am știut niciodată să aștept; viața m-a purtat în goană ca un cal. Acum mi se tîrăște ca un melc. Anul se lungește, ziua se lungește. Iar eu rabd, nici măcar nu mă mînii. Și că pot aștepta astfel, e tot ce poate fi mai rău.

Voi duce campania cu chibzuință chiar. Nu va mai fi nimic din curajul sălbatic, sfînt de odinioară. Oamenii vor striga: „A lor, a lor!" și eu nu voi striga împreună cu ei.

Se străduia să se gîndească la cel pentru care va porni campania, la micul Fernán; dar nu realiza o imagine clară și nici o căldură nu răzbătea din figura nepotului. Tot ce-l înconjura acum pe Alfonso rămînea ciudat de confuz, nebulos, ireal.

Gîndea:

Am patruzeci de ani, dar viața mea rămîne în urmă. Nimic nu-mi este mai viu decît trecutul meu. Prezentul meu zace în ceață și praf, ca un cîmp de bătălie în toiul luptei, și chiar dacă voi birui vreodată, nu va mai rămîne decît negură și deprimare. Da, de-aș putea învinge pentru fiul meu, pentru Sancho al meu, pentru dragul meu bastard! Dar cine știe unde va fi Sancho al meu?! Probabil printre cei cărora pacea le e mai de preț decît victoria chiar.

Cortegiul mortuar ajunsese între timp la capăt.

Trei cimitire aveau evreii din Toledo, două în afara zidurilor, unul în Iuderia. În acesta, mic și foarte vechi, aveau morminte numai membrii celor mai alese familii, printre care și neamul Ibn Esra. Dormeau printre morții de aici somnul lor de veci acei Ibn Esra care își trăgeau obîrșia dintr-un urmaș al regelui David, care, împreună cu Adoniram, vistiernicul regelui Solomon, veniseră în peninsulă, și așa era chiar săpat pe pietrele lor funerare. Zăceau mai departe printre acești Ibn Esra morți, care

pe vremea romanilor fuseseră negustori. Zarafi, strîngători de dări, şi unii care trăiseră la Toledo sub regii goţi, izgoniţi şi prigoniţi, şi unii care fuseseră sub musulmani viziri şi medici vestiţi şi poeţi. Zăcea tot aici şi acel Ibn Esra care ridicase odinioară Castillo-ul ce-i purta numele, ca şi cel ce administrase împăratului Alfonso Calatrava, unchiul lui Iehuda.

În acest cimitir fură aşadar aduse trupurile neînsufleţite.

Strîns alăturaţi stăteau îndoliaţii; atît de aproape stăteau unii de alţii, relatează cronicarul, încît puteai păşi peste umerii lor.

În pămîntul spiţei Ibn Esra se săpaseră două morminte noi. Acolo îi depuseră pe Iehuda Ibn Esra şi pe fiica sa Raquel, lîngă strămoşii lor.

Apoi cei de faţă s-au spălat pe mîini şi au murmurat cuvintele de binecuvîntare.

Iar Don Iosef Ibn Esra, ca fiind cea mai apropiată rudă, rosti rugăciunea îndoliaţilor, care începe astfel: Slăvit şi sfinţit să fie măreţul nume, şi se încheie cu: Pacea domnească în înălţimile Sale, să ne învrednicească Cel-de-Sus cu timpuri de pace pe noi şi întregul neam al lui Israel, şi spuneţi cu toţii Amin.

Şi timp de treizeci de zile, în toate comunităţile evreieşti din peninsulă şi în cele din Proventa şi Francia, se rosti această rugăciune în amintirea lui Don Iehuda Ibn Esra Domnul şi Învăţătorul Nostru, şi a Doñei Raquel.

Iar în pieţe şi în cîrciumi, oriunde se adunau mulţi oameni, cîntăreţi ambulanţi, actori de bîlci cîntau balade despre regele Don Alfonso şi fierbinţea, fatala sa dragoste pentru evreica Fermosa. Adînc în popor pătrundeau cîntecele şi în zi de lucru şi de sărbătoare; la muncă şi la masă şi în somn, cînta şi îngîna întreaga Castilie: Şi regele / Orbit era de dragoste / Şi-a pus ochii pe-o evreică / Ce Fermosa se numea. / Da, Fermosa, deci „frumoasa" / Se numea pe drept cuvînt. / Şi cu dînsa şi-a uitat / Regele regina sa.

Don Alfonso însă nu mai călcă niciodată în ţinutul Huerta del Rey.

Cu încetul se sălbăticeau grădinile şi decădea Galiana. Chiar şi zidul alb se fărîmiţă, cel ce înconjura întinsa proprietate. Cel mai mult rezistă marea poartă principală pe care de Castro şi ai săi pătrunseseră ca să doboare pe Raquel şi pe tatăl ei.

Am stat eu însumi în faţa acestei porţi şi am văzut inscripţia mîncată de vreme cu care Galiana îşi saluta oaspeţii : Alafia, har, fericire.

Postfața autorului

Decenii de-a rîndul m-a obsedat povestea acelei Hadassa care, făcută regină a sa de către marele rege persan Ahașver, își salvează sub numele de Esther poporul, evreii, de la o pieire sigură.

Micul roman avînd ca subiect soarta acestei Hadassa, „Cartea Estherei", este una din cele mai pasionante și mai populare cărți ale Bibliei. Autorul se pricepe în arta marilor povestitori ebraici și arabi, dă naștere unei încordări exterioare și totodată lăuntrice și știe să împrumute fabulei mereu noi surprize. Las de-o parte faptul că a scris-o într-o vreme cînd poporul său fusese salvat din cea mai cruntă năpastă, că suferise și triumfase împreună cu ai săi, iar avîntul său patriotic se transmite cititorului și în ziua de azi.

În orice caz, pe mine „Cartea Estherei" m-a mișcat profund, ca și pe mulți alții, și, la mai bine de două mii de ani de la apariția ei, nu puțini au încercat să povestească romanul inspirîndu-se din întîmplările vremii lor proprii. De multe ori, cînd resimțeam deosebit de dureros asuprirea celor două popoare cărora le aparțin, eram și eu îndemnat să reiau, din unghiul de vedere al lumii mele, firul poveștii reginei Esther.

Ceea ce face ca micul roman să fie atît de captivant, este un subtil artificiu al scriitorului evreu, un artificiu pe care nimeni nu-l găsise înaintea lui. El dăruiește născocirilor sale veridicitatea și aparența unei extreme obiectivități, travestindu-se într-un om însărcinat să

consemneze pur istoric evenimentele de la Curtea persană. Aşadar, dă romanului său masca unei cronici de Curte, ascunde tendinţa oarecum personală a povestirii sub tonul neutru al cronicarului. Evită deci să se refere la harul Domnului care a făcut din neamul său poporul ales; dintre cărţile Bibliei, aceasta e singura în care Dumnezeu nu este pomenit. Autorul se fereşte de asemenea să proslăvească fiinţa şi faptele oamenilor săi. Nu laudă pe regina sa Esther şi pe tutorele ei Mardohai şi nici nu-l blestemă pe duşmanul evreilor, Haman. Se lasă în voia povestirii sale, se bizuie pe faptul că întîmplările pe care le-a imaginat sînt îndestulătoare ca să stîrnească indignarea cititorului împotriva duşmanului evreilor şi entuziasmul pentru răbdătorul şi izbînditorul Mardohai şi pentru Esther a sa. Lucrul acesta îi reuşeşte scriitorului şi, oricît e el de grijuliu să-şi ascundă propriul triumf, cititorul se bucură din inimă cînd, la sfîrşit, Haman e spînzurat în furcile pe care le ridicase pentru Mardohai.

Dacă după terminarea lecturii cititorul meditează asupra celor întîmplate, fireşte că îl cuprind îndoieli. Cum putea tînăra femeie, pe care stăpînul lumii o aşază pe tronul lui, să facă astfel încît să-şi treacă atîta vreme sub tăcere numele şi obîrşia? Ce fel de mare vizir este acesta, care vrea să nimicească odată cu singurul său duşman un întreg popor? Ce fel de rege e acesta, care astăzi, fără multe întrebări, condamnă o întreagă naţiune la pieire, iar mîine, fără prea multe mofturi, lasă să fie măcelăriţi nenumăraţi duşmani ai acestui neam? Dar cînd îţi pui asemenea întrebări, obiectivitatea autorului se vădeşte a nu fi altceva decît o deghizare şi întregul roman o himeră.

Să intervin aici, şi să canalizez povestea bătrînului scriitor înspre o povestire logică şi pe cît posibil autentică, mi s-a părut o sarcină extrem de atrăgătoare. Am vrut să strămut acţiunea într-o lume înconjurătoare capabilă să-i facă pe oameni veridici, ca şi evenimentele trăite de ei şi, afară de aceasta, să scrutez trecutul şi să-l pun în perspectiva viitorului în aşa fel încît în-

tîmplările din jurul Estherei să lumineze şi evenimentele de astăzi.

Dar a reieşit între timp că vechea poveste de bază conţinea o eroare gravă. Eroina e absentă. Esther nu-i decît o păpuşă în mîna tutorelui ei, este acţionată din afară, este în întregime pasivă, o roată în mecanismul acţiunii, nimic altceva. Acest vid, tocmai din centrul povestirii, a făcut ca marii scriitori şi poeţi care au preluat prea fidel acţiunea, să dea greş. Racine îşi refugiază tragedia în portul sigur al evlaviei, Grillparzer părăseşte opera la jumătatea ei. Eram destul de cutezător să-mi închipui că aş putea da Estherei mele acea viaţă proprie pe care n-am mai găsit-o în povestea reginei Esther. Dar ar fi trebuit să mă abat prea mult de la fabula biblică de bază, împodobită cu un nimb de două ori milenar, şi aşa m-am mărginit să schiţez conturul unei cărţi viitoare căreia să-i dăruiesc toată dragostea mea.

Era inevitabil ca, în acele decenii în care mă preocupam de povestea Estherei, să mă asalteze personajele altor femei evreice care interveniseră, bogat în consecinţe, în istoria poporului lor, şi una dintre ele este tocmai aceea despre care aţi citit în această carte, Raquel, La Fermosa, iubita regelui Alfonso.

Am cunoscut mai întîi povestea ei prin intermediul dramei lui Grillparzer. Am îndrăgit şi mai iubesc şi acum această piesă, elanul gingaş al versurilor sale şi simţul psihologic al poetului, care renunţă în mod deliberat să dea acţiuni oricărei relaţii istorice, în schimb îşi elaborează cu atît mai multă acuitate personajele. În chip ciudat, prietenul şi editorul său, Heinrich Laube, a criticat opera cu asprime. (Era de bună seamă subiectul ca atare un amestec senzaţional de erotic şi istoric, care repugna unor anumiţi observatori; aşa de pildă, Martin Luther recuza cu indignare şi violenţă chiar „Cartea Estherei".) Oricum ar fi, Heinrich Laube considera că „Evreica" lui Grillparzer n-ar fi izbutită, deoarece poetul s-a ţinut prea riguros de modelul său, de

drama lui Lope de Vega „La Judia de Toledo", după părerea lui Laube o extrem de ştearsă piesă de teatru.

Am citit drama lui Lope. Este, bineînţeles, teatrală, se vede că a fost lucrată în puţine zile şi e cu totul neverosimilă. Deoarece materialul pe care scriitorul îl găsise în original, într-o veche cronică, nu părea îndestulător pentru cele trei acte ale piesei, l-a folosit numai pentru ultimele două acte, iar primul l-a umplut cu capitole din aceeaşi cronică şi care preced direct povestea evreicei, dar n-au nimic de-a face cu ea. Cum însă Lope era un pasionat şi mai ales un priceput om de teatru, plăcerea lui pentru efectele teatrului său transmiţîndu-se asupra cititorului şi spectatorilor, neglijenţa sa abia dacă ştirbeşte puţin eficienţa piesei sale. A sa „Evreică din Toledo" este o piesă de teatru deosebit de viguroasă, de colorată, de aprins patriotică şi înţeleg foarte bine ce l-a atras pe Grillparzer.

Da, subiectul m-a captivat, aşa cum l-a captivat pe Lope şi pe Grillparzer.

Am citit şi izvorul lui Lope. E acea cronică din care am extras cîteva rînduri şi le-am pus ca motto la începutul fiecărei părţi ale romanului meu. Această cronică a fost scrisă de un alt Alfonso al Castiliei, al zecelea cu acest nume, un strănepot al lui Alfonso al nostru, care s-a născut la şapte ani de la moartea acestuia. El ne vorbeşte cu vădită simpatie despre intriga amoroasă a străbunicului său cu evreica, aşa cum de altfel această poveste de dragoste a preocupat de la început şi de-a lungul secolelor fantezia spaniolilor. În jurul acestei poveşti de iubire s-au scris pînă la mijlocul veacului trecut mereu noi balade, romanţe, epopei, romane, nuvele şi piese de teatru. Pînă şi în literatura arabă povestea joacă un rol, romanticii multor epoci şi ai mai multor ţări au istorisit-o, fiecare în felul său.

După cît am putut cuprinde cu privirea, nici una din aceste multe versiuni nu s-a ocupat de istoria ţării în care s-au petrecut evenimentele. Şi totuşi destinul îndrăgostiţilor este strîns legat de cel al ţării lor şi cu cît mai detaliat se familiarizează observatorul cu stările

acelei Spanii, cu atît mai adînc e tilcul ce-l cuprinde pentru el povestea Estherei-Raquel și a regelui.

Vechile cronici și balade spaniole care, primele, relatează despre Alfonso și evreică, cred cu naivitate și necondiționat în sfînțenia războiului. M-au ajutat să pricep acea cavalerească civilizație care, cu toată rafinata ei curtoazie, mai e scufundată adînc în barbarie, să cunosc peisajul lăuntric al acelor baroni castilieni, vitejia lor fanatică, sîngeroasă, nemărginita lor trufie care-i îndeamnă să distrugă fără nici un scrupul minunate orașe făurite de alții. Numai cel ce simte irezistibila putere de atracție a acestui spirit aventurier poate, cred eu, înțelege povestea lui Raquel și a regelui.

N-am urmărit să explic neapărat acest absurd eroism, am vrut doar să redau viața strălucirii și vitejia lui, fără ca totuși să-i ascund caracterul funest. Am vrut să fac să se vadă cum magia acestui spirit războinic îi cucerește pînă și pe cei care îi pătrund fondul distrugător. Raquel simte cît de sinistru se va termina cutezanța nebunească a lui Alfonso — și îl iubește. Ceea ce o atrage pe ea, conștienta, la acest bărbat fatal, avea să devină un simbol al tuturor ispitelor ce radiază din temperamentul războinic, aventurier al cavalerilor, care uneori îi orbește pînă și pe cei lucizi.

Am vrut să opun cavalerului pe omul păcii. Acesta din urmă bineînțeles că nu e slăvit în cronicile și baladele timpului, dar este prezent. Fantomatic pe marginea cronicilor trăiește el, mai vizibil în documente, privilegii și legi, cel mai limpede în cărțile savanților și filozofilor. Acolo sînt orășenii și țăranii, locuitorii orașelor în curs de ridicare, căutînd să opună tagmei sălbatice a cavalerilor și baronilor ordinea și legea. Și mai sînt înainte de toate gînditorii, clericii și profanii, acei Rodrigue, Musa, Beniamin, care cu vorba și fapta combat războiul. Oameni care nu se pot împotrivi vitejiei armate a cavalerilor decît cu eroismul mut al spiritului lor. Dar nu e oare aceasta foarte mult?

Părerea mea este că în civilizația noastră supraviețuiește și o anumită moștenire: venerația față de eroism, de cavalerism. Imaginea afectuos venerată a ea-

valerului, așa cum a zugrăvit-o Evul Mediu, n-a pălit deloc. Încă mai trece drept cea mai înaltă virtute gloria eroului, a războinicului. Marele scriitor Cervantes a înfățișat cu grijă drăgăstoasă ceea ce este ridicol la cavaler. Lumea a rîs : dar nu s-a lăsat convinsă. Ceva din Don Quijote există la început în oricare cavaler ; totuși, lumea nu voia și nu vrea încă să vadă pe nebunul care sălășluiește în cavaler, vrea să-i vadă numai strălucirea ; încă se mai uită cu admirație la cavaler și-l copleșește de onoruri.

Cum deci atrăgătorul cavalerism al Evului Mediu mai e funest de viu, povestea despre Alfonso și Raquel, cred eu, ne privește și pe noi. Teoreticienii acelui secol au dezbătut dacă este sau nu permis să o iei înaintea unui dușman care eventual te-ar putea ataca ; dezbăteau dacă este sau nu rușinos să plătești pacea cu jertfe mari. Am vrut să încerc să reînsufletesc oamenii care ne hărțuiau cu asemenea gînduri. Mi-am spus că acel ce repovestește viața acestor oameni nu scrie numai istorie, ci dă și lumină și sens problemelor vremii noastre.

CUPRINS

Pag.

BALADA SPANIOLĂ (FRUMOASA DIN TOLEDO)

Partea întîi 5
Partea a doua 169
Partea a treia 308

POSTFAȚA AUTORULUI 478

Lector C. OLARIU
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Tiraj 95.160. Broşate. Coli tipar 30,5.

Tiparul executat sub comanda nr. 30 091 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti
Republica Socialistă România

COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

... În jurul acestei povești de iubire s-au scris pînă la mijlocul veacului trecut mereu noi balade, romanțe, epopei, romane, nuvele și piese de teatru. Pînă și în literatura arabă povestea joacă un rol, romanticii multor epoci și ai mai multor țări au istorisit-o, fiecare în felul său.

LION FEUCHTWANGER
(din *Postfața autorului*)

Lei 15